

قشارا ا ا عجازف مظارا ا ا عجاز

KUR'AN'IN ÎCAZ YERLERİNDEKİ İ'CAZ İŞARETLERİ

Te'lif

BEDÜZZAMAN SAİD-İ NURSİ

Tercüme

ABDULKADİR BADILLI

(Arabî Metinli, Tahkikli ve Değişik Tercüme)

Bu kitap:

Akçakale Hapishanesinin bir nev'i meyvesi ve hatırasıdır. Hapis günlerinde tahkik ve temyizi, İslâm hattından yeni yazıya 08.01.2002 başlandı, 21.04.2002 de sona erdi.

Bu tercümemizin yeniden tahkikli tarzda yazılışı, Hapishane Baş İnfaz Me'muru ve idarecisi uhrevî kardeşim muhterem H. Mustafa Akdoğan Bey'in müzaheretini ve kolaylıklar göstermesi sayesinde olmuştur.

Abdülkadir BADILLI

ESERİN TE'LİF KEYFİYETİ

Müellifi tarafından eserin başına konulmuş mukaddimelerde, te'lifinin keyfiyeti hususunda mealen şöyle denilmektedir:

(İşarat'ül İ'caz tefsiri, Birinci Cihan Harbinin ilk senesinde ve harp cephesinde, hiçbir me'haza veya başka kitaba müracaat edilmeden te'lif edilmiştir. Harpte cihadın mecburî vazife ve hizmetlerinden başka, birkaç sebebe binaen gayet muhtasar ve îcazlı yazılmıştır. Fatiha ile tefsirin ilk yarısı daha da mücmel ve muhtasar kalmıştır.

Birinci sebep: Yazıldığı zaman, izaha imkan vermiyordu. Hem zaten eski Said îcazlı konuşurdu.

İkincisi: Kendi çok zeki olan talebelerinin fehim derecelerine göre düşünüyor, başkalarının anlamasını nazara almıyordu.

Üçüncüsü: Kur'an'ın nazmında bulunan en dakik ve en ince ve îcazlı olan îcazı beyan ettiği için, kısa ta'birlerle ifade etmeye mecbur oluyordu.

Dördüncüsü: Ayetler'in gizli nükte ve ince işaretlerini beyan ettiği için, ona göre tabirlerinide ince düşünmüştür.)

NOT: İŞARAT-ÜL İ'CAZ'ın başına müellif'in kaydetmiş olduğu mukaddime ve ta'rifler'in tamamın ve olduğu gibi tercümemizin başında koyacağımızdan, müellifi tarafından beyan edilmiş te'lif keyfiyetinin sair cihetlerini onlara bırakıyoruz.

Hz. Müellif'in VAN HORHOR MEDRESESİ talebelerinden merhum şehit (1) HAMZA Efendi'nin bu mevzudaki bir beyanı ve bir ifadesi:

“İŞARAT-ÜL İ'CAZ FÎ MAZANİL İCAZ” namındaki tefsir-i şerifi, şimdiye kadar o menhecde te'lif olunmuş bir tefsir mevcut değil, hatta diyebilirim ki; karihasının mahsulundan başka, evkaf malını dercetmemiş-tir.

Hz. Üstad bu tefsiri te'lif etmeden evvel, halka-i tedrisinde bulunuyordum. Kelâm-ı Kadimi eline alıp Kürtçe takrir ederdi. Hiçbir kitaba veya

1 Merhum Hamza Efendi'ye “Şehit” ünvanını Hz. Üstad kendi kalemiyle, ilk matbu' İşarat-ül İ'caz eseri arkasındaki tarihçenin sonunda “Hamza” ismi yanında “şehid” kelimesi koymakla mühürlemiştir.

tefsire bakmazdı. Arkadaşlarımızdan “Münla Habib” namında bir Efendi Kürtçe not tutardı. Çok devam etmeden Harb-i Umumî başladı.

Bediüzzaman Said Efendi muharebe esnasında, Cephe-i Harpte me’haz olarak yalnız o notlara malik olduğu halde; Elyevm (bugün) “Evkaf-i İslâmiye” matbaasında tab’ıyla iştilal ettiğimiz bu kitabı te’lif etmiştir. – Hamza– (2)

İşte bu ifadelerden anlaşılıyor ki: Hz. Üstad Bediüzzaman, İşarat-ül İ’caz’ın mukaddematına Birinci Cihan Harbinden evvel başlamıştır. Hatta bu tefsire mukaddeme olarak yazdığı Türkçesi “Muhakemat”, Arapçası “Reçete-ül Ülema” eserini 1910 da te’lif eylemiş, sonra 1911 de İstanbul’da tab’ettirmişlerdir. Daha sonra, –Hazret-i Müellif’in az üstteki ifadesinde geçtiği üzere– Birinci Cihan harbinin birinci senesi 1330 Rumî – 1914 Miladî ve sonraki yıllar içerisinde, harp esnasında Arapça olarak te’lifinin müsveddesi tamamlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu mevzu’da, Müellif Hazretleri çok zaman sonra yazdığı bir Risalesinde şöyle demektedir:

“...Harb-i umumîde en müdhiş bir vaziyete giriftar olmuşum. İşarat-ül İ’caz’ın müsvedde-i evvelisi düşmanın elinde parça parça olmuştu...(3)”

İŞARAT-ÜL İ’CAZ’IN TEBYİZİ

Birinci Cihan Harbi içinde, 1916 başlarında, Bitlis’in Ruslar tarafından düşürülüp işgal edilmesinden iki ay kadar evvel, halkın ilk hicreti vaki’ olduğuna göre, Hz. Üstad’ın kardeşi Molla Abdülmecid Efendi, Üstad’ın emriyle “İşarat-ül İ’caz’ın” müsveddesini beraberinde Diyar-bekir’e getirmiş ve o tarihte hicretle Van’ı terkedip gelen ve eski Van valisi o günün Diyarbekir valisi bulunan Cevdet Bey’in evinde temyize çekmeye başlamıştır.

² 1918 tarihinde tab’edilen “İşarat-ül İ’caz”ın arkasına eklenmiş, Hamza Efendi’nin yazdığı Tarihçe, sh: 7

³ Osmanlıca Lem’alar sh: 870 –Mustafa Gül yazısı, İlk Teksir, 1. Baskı–

Merhum Molla Abdülmecid, eseri tebyiz ederken 2 Mart 1916 Perşembe günü ikindiden sonra mürekkep hokkası devrilerek kağıt üzerine dökülen mürekkepten garip bir suret (4) meydana gelmiştir. Aynı akşam (Cuma gecesi) Bitlis şehri içinde Hazret-i Müellif ile yirmi kadar fedakâr talebesi Ruslarla göğüs göğüse çarpışırken; talebelerinden –içlerinde yeğeni “Ubeyd”in de bulunduğu– onaltısı şehit düşmüşlerdir. (Rahmetullahi Aleyhim) Hazret-i Üstad Bediüzzaman da gece yarısından sonra omuzundan yaralanmış az sonra da bir bacağı da kırılıvermiştir... ve iki gün sonra Ruslara esir düşmüştür. (Hayat tarihçelerine bakılabilir.)

İŞARAT-ÜL İ'CAZ'IN TAB'I

Müellifin küçük kardeşi merhum Molla Abdülmecid Efendi Diyarbakir'de tebyiz edip yazdığı nüshayı yanında muhafaza etmiş, sonra Hz. Üstad'ın 1918 yazında Rusya'dan firar edip İstanbul'a geldiğinde, o günün Osmanlı Devleti Harbiye Nâzırı merhum şehid “Enver Paşa” tarafından son derece ihtiram ile karşılanmış ve “İşarat-ül İ'caz”ın tab kağıdını kesesinden temin ederek hediye etmiştir.

Bu mevzuda Hazreti Müellif 1935 senesinde açılan Eskişehir Mahkemesi müdafaanemesi olan “Yirmiyedinci Lem'a” Risalesinde, temyiz mahkemesine gönderdiği layihada aynen şöyle demektedir:

[...ve cephe-i harpte yazdığı ve şimdi müsadere edilen “İşarat'ül İ'caz” o zamanın Başkumandanı olan ENVER PAŞA'ya o derece kıymetdar görünmüş ki; kimseye yapmadığı bir hürmetle, istikbaline koştığı ve o yadigar-ı harbin hayrına, şerefine hissedar olmak fikriyle “İşarat-ül İ'caz”ın tab'ı için kâğıdını vererek ...(5)]

Buna göre, Hz. Üstad –kuvvetli bir tahmin ile– İŞARAT-ÜL İ'CAZ'I telgrafla Diyarbakir'deki kardeşi Molla Abdülmecid'den istetmiş, Molla Abdülmecid de, onu yeğeni Abdurrahman'la İstanbul'a göndermiştir. Eser İstanbul'a ulaşınca da, Hz. Müellif onu okuyup, dikkatlice tashihini yaptıktan sonra; biraderzadesi merhum Abdurrahman ve talebesi merhum Molla Hamza gibi iki fevkalade zeki ve mümtaz âlimlerin nezaretleri altında tab'ettirmiştir. Tab'edilip kitap olarak piyasaya çıkınca da; MEŞİHAT-I

4 Mürekkebin döküldüğü Molla Abdülmecid'in hattı, mezkûr İşarat-ül İ'caz nüshası Urfa'da yanımızda mevcut olduğu gibi; adı geçen suret ve şekil hakkında yerinde izahat verilecektir.

5 Mustafa Gül yazısı –ilk teksir- Osmanlıca Lem'alar sh: 853

–Mütercim–

–Mütercim–

İSLÂMÎYE DAİRESİ tarafından Osmanlı Ülkesi Müftülüklerine birer nüsha gönderilmiştir.

BASINDA İŞARAT-ÜL İ'CAZ

İşarat-ül İ'caz eseri tab'edilip piyasaya çıktığı günlerde, yani 1918- 1919 yıllarında, zamanın basınında onunla ilgili ilan gibi senakâr ve takdirkâr bazı fıkralar neşredilmiştir. Nümune için bir ikisini kaydediyoruz:

1- İ'TİSAM Dergisi 26 Kânun-u Evvel Rumî 1334 - Miladî 11 Ocak 1919 tarihli nüshasında şöyle:

[DAR-ÜL HİKMET-İL İSLÂMÎYE a'zay-ı mümtazesinden “Bediüzzaman Said-i Kürdî” Efendi Hazretleri tarafından bâladeki (yukarıdaki) unvan ile tahrir başlanılan Tefsir-i Celil'in birinci cüzü tab'olunmuştur. Müellif-i muktedirinin şöhret-i şayiâsı bu eser-i güzün hakkında fazla söz söylemeye hacet bırakmıyor.]

2- JİN Dergisi, Rumî 16 Kânun-u Sanî, Miladî 29 Ocak 1919 tarihli sayısında şöyle:

[Dar-ül Hikmet-il İslâmiye a'zay-ı kiramından ve Kürdistan ulemay-ı meşhuresinden Bediüzzaman Said-i Kürdî Hazretlerinin telifatından “İŞARAT-ÜL İ'CAZ” namındaki tefsir-i şerifi mevki-i intişara vaz'edi-lerek “ŞEREF” kütüphanesinde satılmaktadır. Müntesibîn-i İlm'in birer dane edinmesi tavsiyesini vazife addediyoruz.]

-----μμμ-----

İŞARAT-ÜL İ'CAZ'IN RİSALE-İ NUR SİLSİLESİNE İLHAKI

Bu ilhak, eklenme hadisesi, 1945'lerde EMİRDAĞ'ında bir ihtara binaen müellifi tarafından gerçekleştirilmiştir. İşte bu mevzuda, (Emirdağ Lâhikası-1 Envar Neşriyat sh: 42'de) Hz. Üstad şöyle buyurmaktadır:

[...Kalbime ihtar edilmiş ki: Eski Said'in en mühim eseri ve Risale-i Nur'un Fatiha'sı, Arabî ve matbu' “İşarat'ül İ'caz” tefsiri “Otuzuncu Mektup olacak ve olmuş...]

VE İŞARAT'ÜL İ'CAZ'IN TERCÜMESİ

Risale-i Nur Müellifi Hz. Bediüzzaman 1951 lerde, Emirdağında iken: bir ara çok sevdiği talebelerinden Bedre'li merhum âlim sabri Hoca (Santral Sabri) ile, Barlalı Sıddık Süleyman üstadlarının ziyaretine gelirler. Hz. Üstad bu zatlara, bir-iki gün İşarat'ül İ'caz'ın Arabîsinden ders vermiş. Türkçe takrirli olan bu ders, not alınmış ve sonra bir lâhika tarzında “Emirdağ Lâhikası-II” mektupları içine dercedilmiştir. Oniki sahife kadar olan bu dersten gayrı daha devam edilmemiştir.

İşte bu mevzuda Üstad Hazretleri 22/3/1951 de yazılan bir mektubunda şöyle demiştir:

[...Merhum Hafız Ali'nin mahsus nüshası “İşarat-ül İ'caz” tefsirinde, Hafız Ali'nin tevafukat-ı harfiyesine dair çok güzel tevafukath işaret etmiş. O tefsiri benim çok hoşuma geldi ve her şeyi bıraktım, onu mütalaaya başladım. Gördüm ki: “İŞARAT-ÜL İ'CAZ” umum Risale-i Nur'un bir fihristesi, bir listesi ve Nur bahçesinin bir fidanlığı (6) ve sırr-ı İ'caz-ı Kur'an'ın bir menbaı olduğunu gördüm. Gayet ince ve derin olduğu için âlimler şimdiye kadar pek azını anlamışlardı. Fakat kimin eline geçmiş ise, fevkalade takdir etmiş ve “emsalsiz...” demişler. (7)

Saniyen: Bu İşarat-ül İ'caz'ı bir defa daha aynı tarzda ve kerametli kıt'ada (8) tab'etmek ve Arabistan, Pakistan gibi yerlere gitmek münasip görüldü. Fakat eski Said'in îcazdaki î'cazı beyan ettiği ve en ince münessabat-ı belağatı içinde, gayet ince ve kısa îcazlı cümleleri bir derece îzah veya Türkçe tercüme etmek lazım geliyor. Eski kuvvet ve iktidarım kalmadığı için, yalnız kendi başıma yapamayacağım. İnşaallah yakın bir zamanda Arabî bilen Nur kahramanlarından üç-dört talebe eski zamandaki Said'in talebeleri gibi yanıma gelip, eski medresedeki gibi bir ders verip, onlar da o ders içinde kısmen tercüme, kısmen izah suretinde

⁶ İşarat-ül İ'caz'ın, Nur bahçesinin fidanlığı olduğu davasını –inşaallah– tercümemiz, mevzularının Nurların nerelerinde tafsilen geçtiğini gösteren atıflarla ibraz edeceğiz.

–Mütercim–

⁷ İşarat-ül İ'caz'ı fevkalade takdir ve sena eden meşhur şahsiyetlerden yalnız burada merhum Mehmet Akif ile Irak'lı Tahir-üş Şüşî'yi nümune olarak gösteriyoruz. Merhum Mehmet Akif'in takdîr-kâr sözlerini nakleden zatların isimleri Mufasssal Tarihçe 2.baskı –A.B.– sh: 905 te, Tahir-üş Şüşî'nin mektubu ise, sh: 1854'dedir.

–Mütercim–

⁸ Cenab-ı Müellif Hz.lerinin “kerametli kıt'a”dan muradı, İşarat-ül İ'caz'ın ilk matbu nüshasında, satırbaşlarında gelen Elif'lerin, Vav'ların ve sair bazı harflerin sayılarından bazı tevafukatları gösteren harika ve garip olan şeklidir.

–Mütercim–

yazılması rahmet ve tevfik-i İlahî'den niyaz ediyorum. (9) Arabîsini İstanbul tab'edecek ve yazacağımız tercüme ve izahı Medreset-üz Zehra erkânları yazacaklar inşaallah...(10))

İşte, Hz. Üstad'ın bu mektubundaki istek ve arzusundan sonra –kuvvetli tahmini ile– Bedreli Santral Sabri Hoca ile Barlalı Sıddık Süleyman'a mezkûr on iki sahifelik kısmını ders vermiş, sonrası olmamış, öylece kalmıştır. Amma bir müddet sonra, tercüme vazifesini kendi kadeşi Molla Abdülmecid Efendi'ye tevdi' buyurmuştur. Seyda Molla Abdülmecid ise; yaşlılığı, kederdarlığından ilkbaharda mazeret beyan etmişse de, Hz. Üstad, bu büyük hayrı ona yüklemiştir.

Lâkin Seyda Molla Abdülmecid Efendi, Hz. Üstad'ın yanında nazdarlığı, serbestliği hesabıyla; İşarat-ül İ'caz'ın tercümesini cümle-cümle, kelime-kelime, harf harf takip ederek değil, serbest tercüme denilen usul ve uslûpla yürütmüştür. Mesnevî-i Arabî'yi de aynı tarzda tercüme etti. Hz. Üstad'ın üstteki mektubunda işaret buyurulduğu tarzda: “Cümleleri bir derece izah” arzusu da; –Arabî metne nazaran– tam olarak yerine getirilerek değil, bazı yerlerde Arabî metnin aynı tercümesinden çok, Nahvî bir takım izah ve yorumlar getirmiştir. Ayrıca Seyda Molla Abdülmecid'in serbest olan tercümesi, yer yer cümle veya bahsin tamamından umumî bir mefhum mâna alınmış, bazı yerlerde de atlamalar olmuştur.

Amma herşeye rağmen, bu mübarek ve ihlaslı tercüme, elli seneye yakın zamandan beri tedavülde kalmış ve pek çok istifadelere medar olmuş ve olmaktadır. Cenab-ı Allah merhum Seyda-yı Molla Abdülmecid'den ebeden razı olsun. Amin...

ESER TERCÜME EDİLDİKTEN SONRA

Merhum Molla Abdülmecid Efendi “İşarat-ül İ'caz”ı Türkçe'ye tercüme ettikten sonra, Hz. Üstad'a göndermiş, Üstad Hazretleri'de, ona tashih ve ilave noktasında herhangi bir tasarruf ile fazla bir şey yapmadan, bir kâtibi olan merhum Hüsrev Ağabey'e –eski harfle teksir etmesi için–

⁹ Az üstte bahsi geçen Bedreli Sabri Hoca'ya verilen takrirli ders ile bu niyaz'ın kabul ucu görünmüştür.

–Mütercim–

¹⁰ Mufassal Tarihçe –A.B.– 2.Baskı sh: 2034 Ve mealiyle aynı manada, fakat talebelerinin imzalarıyla Emirdağ Lâhikası-II sh: 85-86 da bir mektupta bulunmaktadır.

–Mütercim–

gönderdiğinde, ya da teksirinden sonra; bu tefsir için yazmış olduğu mukaddimelerden “Tenbih” başlıklı kısma “Üç Nükteli” bir haşiye ilave etmiştir. Bu tenbihli mukaddimeyi mevkiinde aynen kaydedeceğimizle beraber, burada yapılan tercüme mevzu ile alakadar “Üçüncü Nükte”sini acele edip kısmen kaydetmek istiyoruz:

(ÜÇÜNCÜ NÜKTE: Türkçe’ye tercümesi, Arapça’daki cezalet, belağat ve harika kıymetini muhafaza edememiş, bazen muhtasar gitmiş...İnşaalâh Arabî tefsir (Yani Arapça olan aslı) bu tercümenin âhirin de bir mani’ olmazsa neşredilecek, tercümedeki noksanlarını izale edecek...ilh)

Hazret-i Üstad’ın şu ifadesindeki emri üzerine ve o istikamette, eserin Türkçe tercümesi merhum Hüsrev Ağabey’inin yazısıyla (11) teksir edildikten sonra, merhum Ceylan Ağabey de, onun aslı olan Arapçasını yazarak teksirle birkaç nüsha çoğalttırmış ve tercümesiyle birlikte ciltlettirilerek, Hz. Üstad’ın emri ile mühim yerlere gönderilmiştir. Lâkin bilahere bu Türkçe tercüme, yeni yazı ile matbaalarda neşredilirken, Hüsrev Ağabey’nin hattıyla olan eski harf teksir nüshanın aynısı yeni yazıya çevrildiği gibi; münafıklarla ilgili olan on iki ayetlerin tercümeleleri, Hz. Üstad’ın emri ile içinden çıkartılarak neşrettirildi.

İŞARAT-ÜL İ'CAZIN EHEMMİYETİ

İşarat-ül İ'caz fî Mazannil İcaz adıyla müsemma olan bu eserin ehemmiyeti, herhalde ta'rifden müstağni olsa gerek. En başta onun müellifi –hak olarak– hem eski eserlerinde, hem yeni eseri olan Nurlarda defalarca onun çok ehemmiyetinden, harikalığından bahsettiği gibi, pek çok ülemay-ı İslâm da, bu eserin meddahlığını, dellallığını yapmış ve halen de yapmaktadır.

Evet, İşarat-ül İ'caz'ı, Arabî aslını anlayarak dikkatlice tetebbu etmiş zatlar, merhum Mehmet Akif gibi meâlen “Değil ki onun benzerini yazmak, belki onu tamamıyla anlayabilen dâhi, büyük âlimdir. (12)” diyeceklerdir.

Hem yine, onun aslından mutalaa ederek tam anlayabilenler görüyorlar ve göreceklere ki; İşarat-ül İ'caz tefsiri, İslâm’ın iman ve akidesinin bütün

11 Merhum Hüsrev Ağabey bir defasında bana bu mevzu’da şöyle demişti: “Molla Abdülmecid’in yazısıyla bana gelen Türkçe tercümesi, o kadar girift ve karmaşıktı ki, içinden ancak ben çıkabildim.” Bu ifadeye göre eserin tasarruflara uğradığına ve mevcut halindeki hatalara badi olduğuna kanat getirilebilir.

–Mütercim–

12 Bu mevzuda bak: Mufassal Tarihçe-i Hayat –A.B.– 2. Baskı sh: 905

umdelerini; ve İslâmî bir çok hüküm ve şartlarının, farz ve vaciplerinin, hatta bir çok sünnet ve âdabının esaslarını da icmalen veya işareten tazammun etmiştir. Eğer bu eserin kamet ve kıymetine layık ve hürmetine muvafık olarak ve eski İslâm âlimleri ve şârihlerinin yaptığı gibi bir şerh ve izah edilebilseydi; Kur'an'ın ve sünnetin temel olan bütün hükümleri ve İslâmî ahlak ve âdabın bir çok nümuneleri zuhûr sahasına çıkmış olacaktı.

Evet, İşarat-ül İ'caz'ın te'lif ve terkiib vaziyetinden sezilmektedir ki: Cenab-ı Hak Teala Hz.leri has teveccühü ile ve hususî ihsanıyla; ne kadar hakaik-i esasiye-i Kur'aniye ve İslâmîye varsa, bunların çekirdek ve tohumlarını müellifinin –tâ küçüklüğünden beri– ruhunda ekmiş ve derc eylemiştir.

Bu münasebetle, hatıra gelen bir hususu yazmadan geçemeyeceğim. Şöyle ki, diyorum: Risale-i Nur talebeliği vasfını taşıyan bazı âlim ve hocalarımız, bir nevi şöhret kesbetmek veya başka hiss ve saik ile, halledilmiş meselelere dair –orada burada– kitaplar yazmak yerine; gelsinler, şu cihanbaha hakikatler hazinesi olan “İşarat-ül İ'caz”ı iyice anlamaya ve harika hakikatlerini şerh edip anlatmaya çalışsınlar ve ona karşı diz çöküp, sadıkane “lebbeyk!” deyip şakird olsunlar; daha çok hayırlı ve ihlaslı iş yapmış olsunlar. Her ne ise!

İŞARAT-ÜL İ'CAZ'IN ÖZELLİKLERİ

İşarat-ül İ'caz'ın özellikleri pek çoktur. Nümunelik bir kaçına işaret etmek istiyoruz:

1- Eser, kendi sahasında ondan önce benzeri bir eserin yazılmamış olması, ki zaten aynı mevzu' ve mealde benzeri bir eser, önceleri yazılmış ve mevcutsa, aynı tarzda eser yazmak ihlatsızlıktır.

2- Kur'an'ın veya Din-i İslâm'ın bütün derin nükte ve en ince mânâların işaretlerini, sıfatlardan değil, bizzat zatlardan alıp çıkarmış olmasıdır ki Risale-i Nurlar'ın tarz-ı üslubu da böyledir. Yani sair rivayetli, hatta dirayetli tefsirler gibi meseleyi, rivayetlerin ve mütedavil ve muteârif olarak bilinen şeylerden değil, belki ayetlerin öz zatlari ve merkezlerinden ve meknûz olan işarât ve rumûzlarında istinbat eylemiş olmasıdır. Gerçi eskiden yazılmış bazı tefsirler, mesela: Şevkânî'nin “el- Feth-ül Kadîr”i, “Tefsir-i Keşşaf” ve “Kadı Beydavî” ve benzeri eserlerin bazı cihetleriyle “İşarat-ül İ'caz”a benzerlikleri varsa da, sureten bir benzerliktir. Manâ incelikleri, görünmez kıl gibi ince nükteleri ve bunların birbirleriyle –sabıklık ve lahiklik i'tibarıyla-

münasebetleri istihrac etme cihetiyle, hem de bizzat ayetin kelime ve harflerinden –hak olarak, mutabık olarak- bulup çıkarması yönüyle; hiçbirisi nâzenin olan İşarat-ül İ'caz misli olamadıkları ve çok farklı oldukları az dikkat ile anlaşılabilir.

3- Müellif'in, tâ tufuliyet günlerinden beri Kur'an'ın, sünnetin ve nihayet İslâm Dininin temel hakikatlerinin –maneviyat cihetiyle– esasî çekirdekleri ve hakikat-medar nüveleri; ruhunda, kalp ve vicdanında kader-i İlahî ve kudret-i Sübhaniye'nin tecellisiyle ekilmiş ve nuranî noktalar halinde yazılmış olmasıdır ki, bunlar İşarat-ül İ'caz'ın ayinesinde aksetmiş bulunmaktadır.

Evet, bu beyanımız asla mübalağa değil, hakikatin özü ve ta kendisidir. Zirâ, Cenab-ı Müellif'in 1905 lerde yazmış olduğu eserlerde.. ve sonra 1907, 1908 ve 1909 da yazdığı makaleler ve irâd eylediği nutuklar ve Divan-ı Harp mahkemesinde yaptığı müdaafalar ve hatta aynı yıllarda te'lif eylediği mantık ilmine dair eserler ve bilahare, 1910, 1912 ve 1913 yıllarında te'lif ettiği “Münazarat”, “Muhakemat” ta ve 1911 de Şam'da Emevî Camii minberinde İslâm âlemine irâd eylediği “El Hutbet-üş Şâmiye” eserinde derc eylediği aynı hakikatlerin çekirdek ve tohumları, “İşarat-ül İ'caz”ın nuranî tarlasında fidanlık filizler olarak yeşerdiklerini görüyoruz.

Daha sonra, yani 1918 den 1926 lara kadar te'lif eylediği ve bunların 1921 in ilk yarısına kadarkileri eski Said'in eserleri, sonrakileri ise yeni Said'in te'lifatı diye nitelendirdiği eserlerinde de, aynı hakikatlerin filizlerinin biraz daha yeşerip göğerdiklerini müşahade ediyoruz.

Amma 1926 dan başlayıp, 1949 lara kadar sürdürdüğü “RİSALE-İ NUR” adlı, nuranî bir inkişaf ile münevver bir bahçe halini almış olan eserlerinde de aynı hakikatların ağaç olarak çok meyvedar ve bolca semeredar hâlini aldıklarını görmekteyiz. İşte buna göre, Hazret-i Bediüzzaman'ın umum te'lifatında olduğu gibi, amma hususiyle bu “İşarat-ül İ'caz” daki hakikatler; –Alim bir talebesi merhum Molla Hamza'nın da dediği gibi: Vakıf malı olan başka kitaplardan ve sair âlimlerin buluşlarından alınmış değillerdir. Eğer nadiren başkalarından alınmışsa, isim vererek nakletmiştir. Biraderzadesi büyük âlim merhum Abdurrahman'ın 1921 de tabedilen “LEMEAT” eseri arkasında yazdığı amucasının İstanbul ve Dar-ül Hikmet-ül İslâmiye hayat bölümünde de, aynı bu hakikatı, onun âsarından ve ahvalinden sezerek kaydedilmiştir.

Bu ifade ve beyanlarımızdaki hakikatı bir derece te'kid bakımından, Hz. Üstadın 1931 lerde (Barla'da iken) merhum Hulusi Bey'e yazdığı hususî bir mektubunda bakınız ne diyor:

[...yaldızla tabedilmiş “NOKTA” risalesini bu defa dikkatle mütalaa ettim. Cenab-ı Hakka şükrettim ki, eski Said'in fikr-i akliyle, iman nazarıyla bulduğu hakaiki; Yeni Said keşf-i kalbiyle, zevk-i vicdaniyle Kur'an'dan âhzettği “Yirmidokuzuncu Söz”e mutabık, onu tağyir ve tebdile lüzum bırakmamış. Yalnız Eski Said'in kuvve-i ilim ve nazar-ı akıyla göremediği ince noktalar var ki, “Yirmidokuzuncu Söz” de vardır... ilh.] (13)

İŞARAT-ÜL İ'CAZ'IN KENDİ İÇİNDEKİ SAİR BAZI ÖZELLİKLERİ

Nümune için iki çeşidini kaydediyoruz:

Birisi: Bu kitap, nefis ve şeytan canibinden, akıl ve tefekkür cihetinden; veya ilim ve mantık zaviyesinden istifhamlı bulunabilen⁷⁶ kadar istifhamlı suallerin esasını zikrederek, cevab-ı savap vermiş ve meseleyi kökünden hallederek açıklamıştır. Bu yetmişaltı sual ve cevaplardan üç tanesini nümune için kaydediyoruz:

1-Amelî ve fikhîsi:

“Eğer desen: Küfür kalbe ait bir sıfattır. Acaba “zünnar”ı kuşanmak ve zünvara kıyas edilmiş olan şapkayı başa koymak, nasıl ve neden küfür olur?

Cevaben sana denilir: Şeriat, gizli olan işlere ve emirlere, emarelerle itibar eder. Hatta bu gibi, mevzu'larda zahiri sebepleri illetlerin makamında ikame eyler. Buna göre zünnarın bazı nevileri Ruku'un tamamlanmasına mani' olduğundan kuşanmak; ve sücûd'ün tamına engel olan şapkayı takmak, ubudiyetten istiğnaya alamet olduğu; ve keferelere benzemekle meslek ve milliyetlerini istihsanı ima ettiği için, şeriatca küfrüne hükmedilmiştir.

2- Akideye ait sual:

¹³ Bu mektup, Hulusi Bey'in dosyamızda daha birkaç mektubuyla beraber mevcuttur.

İŞARAT-ÜL İ'CAZ'I BENİM TERCÜME ETMEM

Bu fakirin tercümesi, daha evvel Mesnevi-i Nuriye'yi tercümem tarzındadır. Yani hiçbir noktasını eksik bırakmadan tamamını -olduğu gibi- tercüme etmek gayesidir. Merhum Molla Abdülmecid Efendinin tercümesi – ehline malûm olduğu üzere– Mesnevî'nin tercümesi gibi, yeryer atlamaları ve bazen de çok muhtasar ifadelerle geçmeleri olmuştur. Belki de merhum, kendi ağabeyi ve üstadının te'lifatında bu tasarrufa salahiyetlidir. Lâkin bu fakir, o tarz tasarruflara ne yetkili, ne de sahiptir. Buna göre, Arabî metnin arkasında kör-topal gitmeyi vazife bilmiştir. Samimiyetin heyecanı ile titreye-titre ve araştıra- araştıra tercüme yapabilmıştır. Umarım ki; nâzenin bir dürr-ü Sencide olan İşarat-ül İ'cazımızın kametine lâyük ve muvafık bir tercümesini yapamamışsam da; inşaallah yanlışlıkları, atlamaları ve anlamamazlıkları az olacaktır.

Evet, ben üstad olan ülemaya nisbeten, bilhassa Seyda Molla Abdülmecidin yanında bir hiçim. Lâkin sevgili üstad-ı pâkimin her şeyine, bütün eserlerine, her çeşit te'lifat ve mükâtebelerine karşı son derece müştak ve çok samimî ve pür-merak olduğumu (sanıyorum) benim bu halimi bir çok Nur talebesi de biliyor ve görüyordur. Bu halin bir eseri olarak, belki herkesten daha çok, Hz. Üstad'ın herşeyi bu fakirde bulunur. Evet, bu fakir, üstadımın eserlerinden, mektuplarından bir kenar noktasına bile cihan kadar ehemmiyet verdiğimi sanıyorum. Her ne ise...

Bir Sual: Eğer denilse: Koskaca Molla Abdülmecid gibi bir âlimin hakkıyla başaramadığı İşarat-ül İ'caz'ın tercümesi gibi 'azim bir işi, sen mi başaracaksın?

Cevap: Derim ki: Haşa! Molla Abdülmecid'in fevkinde bir tercüme yapacağımı hiçbir zaman iddia etmem mümkün değildir. Lâkin Arapçası kuvvetli zatlar, tercümemi dikkatlice Arabî aslıyla karşılaştırabilseler, – zannediyorum– benim tercümemi, serbest olan tercüme usulünden uzak ve yalnız arabî metnin arkasından emekliye-emekliye gittiğini görecektlerdir. İki tercüme arasındaki en önemli fark ise işte budur.

Buna ilaveten: Tercümem, tahkik denilen usulü de elinden geldiği kadar yürütmüş, birçok kaynak kitaplara baş vurmuştur.

Bir sual daha: Senin tercümen, Molla Abdülmecid'in tercümesinden hiç istifade etmedi mi?

Cevap: İstifade hiç olmadı diyemem, ama o kadar az ki, yok mesabesinde... Çünkü onun tercümesi –üst tarfta arzettiğim gibi– serbest tercüme usulüne göre gitmiştir. Kelam ve kelimeler üzerinde fazla durmamış, bir mânây-ı mefhum ile iktifa etmiştir. Dolayısıyla, iki veya üç yer hariç istifadem mümkün olmadı. İstifa ettiğim yerleride, ismini zikrederek ona atfeyledim. Çalıntı şeklindeki ahlâksızlığı da yapmam mümkün değildir.

Bu münasebetle derim ki: Benim tercümem, tefsir değil, serbest tercüme değil; Kabiliyetim nisbetinde olduğu gibi arapçasından türkçeye bir çevirmedir. Ancak türkçeye çevrilmesi esnasında, Türkçe dilinin bazı zarurî icaplarına riayete mecburiyet hasıl olduğu gibi; mücmel ve muğlak bazı yerlerini de meselalar ile, yaniler ile, ekserisi parantezler içerisinde, kabiliyet ve kariham nisbetinde açmağa çalışmışımdır.

Dipnotlarda da Hadis-i Şeriflerin ve bazı kelam-ı kibar'ların; ve isimleri geçen meşhur kitaplar ve müelliflerin me'hazlarını ve kısaca hayatlarını da vermeğe gayret ettim.

Ve bu arada Mantık ve Usul'ün bazı istilahlarını da me'hazlarından göstererek de derceyledim.

Tevfik ve hidayet Allah'tan, ihlas ve rıza da O'ndandır.

قوالحمدللصوابواخره

21 Mart –Nevruz günü- 2001
Abdülkadir Badıllı

HAZRETİ MÜELLİFİN İŞARAT-ÜL İ'CAZ'IN BAŞINDA NEŞRETTİRDİĞİ KENDİ TÜRKÇESİYLE MUKADDİME VE TENBİHLERİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

وَبِشْرَاحِ غَیْثِ

Tenbih: İ̇şarat-ül İ̇'caz Tefsiri; eski Harb-i Umumî'nin birinci senesinde, cebhe-i harbde, me'hazsiz ve kitab mevcut olmadığı halde te'lif edilmiştir. Harb zamanının zaruretinden başka, dört sebebe binaen gayet muhtasar ve îcazlı bir tarzda yazılmış; Fatiha ve nısf-ı evvel daha mücmel, daha muhtasar kalmıştır.

Evvelâ: O zaman, izaha müsaade etmiyordu. Eski Said, îcazlı ve kısa tabirarla ifade-i meram ediyordu.

Sâniyen: Gayet zeki olan kendi talebelerinin derece-i fehimlerini düşünüyordu, başkaların anlamalarını düşünmüyordu.

Sâlisen: Eski Said, en dakik ve en ince olan nazm-ı Kur'andaki îcazlı olan i'cazı beyan ettiği için, kısa ve ince düşmüştür. Fakat şimdi ise Yeni Said nazarıyla mütalaa ettim. Elhak, Eski Said'in bütün hatiatıyla beraber, şu tefsirdeki tedkikat-ı âliyesi, onun bir şaheseridir. Yazıldığı vakit daima şehid olmaya hazırlandığı için, hâlis bir niyet ile ve belâgatın kanunlarına ve ulûm-u Arabiyyenin düsturlarına tatbik ederek yazdığı için hiçbirini cerhedemedim. Belki Cenab-ı Hak, bu eseri ona keffaret-i zünub yapacak ve bu tefsiri de tam anlayacak adamları yetiştirecek inşaallah.

Eğer Birinci Harb-i Umumî gibi mâniler olmasaydı, tefsirin şu birinci cildi, i'caz vücuhundan olan i'caz-ı nazmîyi beyan ettiği gibi, diğer cüzler ve mektublar da müteferrik hakaik-i tefsiriyeyi içine alsaydı, Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan'a güzel bir tefsir-i câmi' olurdu. Belki inşaallah, şu cüz'-i tefsir ve altmışaltı aded, belki yüzotuz aded "Sözler" ve "Mektubat" Risaleleriyle beraber me'haz olursa, ileride bahtiyar bir heyet öyle bir tefsir-i Kur'anî yazsın, inşaallah...

Said Nursî

Haşiye: Bu hârîka tefsirde, münafıklar hakkında olan oniki âyet ile muannid kâfirler için olan iki âyetin izahat ve tafsilâtının içinde çok münasebat-ı belâgatı çoklar anlamayacak ve istifade etmeyecek ehemmiyetsiz nüktelerinin zikredilmesinin sırrı ve diğer âyetlerdeki tahkike ve izaha muhalif olarak mahiyet-i küfriyenin tafsilâtına ve ehl-i nifakın temessük ettikleri şübhelerine pek az temas edilmesinin hikmeti ve yalnız elfaz-ı Kur'anîyenin ince îşarat ve delaletlerinin ehemmiyetle beyan edilmesinin sebebi üç nüktedir:

Birinci Nükte: Bidayet-i zuhur-u İslâmiyette muannid ve kitabsız kâfirlerin ve nifaka giren eski dinlerin münafıkları gibi, aynen bu zaman-ı

âhirde bir naziresi çıkacağını, ders-i Kur'anîden gelen bir sünihat ile Eski Said hissetmiş. Münafıklar hakkındaki âyetleri izah ile en ince nükteleri beyan etmiş, fakat mütalaacıların zihnini bulandırmamak için mahiyet-i mesleklerini ve istinad noktalarını mücmel bırakmış, izah etmemiş. Zâten Risale-i Nur'un mesleği odur ki; zihinlerde bir iz bırakmamak için, sair ülemaya muhalif olarak, muarızların şübhelerini zikretmeden öyle bir cevap verir ki, daha vehim ve vesveseye yer kalmaz. Eski Said bu tefsirde, Risale-i Nur gibi, zihinleri bulandırmamak için yalnız belâgat noktasında lafzın delaletine ve işaretine ehemmiyet vermiş.

İkinci Nükte: Madem Kur'an-ı Hakîm'in her harfinin okunmasıyla öyle bir kıymeti olur ki; bir harf on, yüz, bin ve binler sevabı ve bâki meyve-i uhrevîyi verecek mahiyettedir; elbette Eski Said'in bu tefsirinde bir saç gibi, bir zerre gibi, Kur'anın kelimatına temas eden nükteleri izah etmesi israf değil, ehemmiyetsiz değil. Belki göz kapaklarının kirpikleri ve belki gözbebeğinin zerreleri gibi kıymetli olduğunu hissetmiş ki, o dehşetli harb içinde bu incecik saç gibi münasebetleri yazmaktan ve düşünmekten, avcı hattında düşman gülleleri onu şaşırtmamış, ondan vazgeçirmemiş.^(Haşiyeye)

Üçüncü Nükte: Türkçeye tercümesi, Arabçadaki cezalet, belâgat ve hârika kıymetini muhafaza edememiş. Bazan da muhtasar gitmiş. İnşâallah Arabî tefsir bu tercümenin âhîrinde bir mâni' olmazsa neşredilecek, tercümedeki noksanlarını izale edecek. Fakat Arabî tefsirde tevafukun enva'ından çok hârikalar vardır, beşer ihtiyarı karışmamıştır. Onun için o matbuun aynı tarzında -imkânı varsa- mümkün olduğu kadar çalışmak lâzımdır ki, alâmet-i makbuliyet olan o hârikalar kaybolmasın.

Said Nursî

تَا شَهَابًا شَاهِدًا

Kırk sene evvel Harb-i Umumî'de, cephede avcı hattında bazan at üstünde te'lif edilen bu İşarat-ül İ'caz Tefsirinin bir kısmını Üstadımızdan

^(Haşiyeye) Acaba böyle bir adam, hiç mümkün müdür ki; dini siyasete, dünyaya âlet etsin. Bu ittihamı yapanların, ne derece adaletten hariç bir zulüm ettikleri anlaşılır.

**Nur Talebelerinden
Zübeyr, Bayram**

ders aldık. İlm-i Belâgatı ve kavaid-i Arabiyeyi bilmediğimiz halde, aldığımız ders ile bundaki bir sırr-ı azîmi fehmettik ki; bu İşarat-ül İ'caz Tefsiri, hakikaten hârikadır. Bu tefsir, Kur'anın vücut-u i'cazından yalnız nazmındaki i'cazı hârika bir tarzda göstermesi münasebetiyle dört noktayı beyan ediyoruz:

Birincisi: Madem Kur'an kelâmullahıdır; umum asırlar üzerinde ve arkasında oturan muhtelif tabaka tabaka olarak dizilmiş bütün nev'-i beşere hitab ediyor, ders veriyor. Hem bu kâinat Hâlık-ı Zülcelal'inin kelâmı olarak rububiyetin en yüksek mertebesinden çıkıp, bu binler muhtelif tabaka muhatablarla konuşuyor, umumunun bütün suallerine ve ihtiyaçlarına cevap veriyor; elbette manaları, küllî ve umumîdir. Beşer kelâmı gibi mahsus bir zamana, muayyen bir taifeye ve cüz'î bir manaya inhisar etmiyor. Bütün cinn ve insin binler muhtelif tabakada olan efkâr ve ukûl ve kulûb ve ervahının herbirisine lâyük gıdaları veriyor, dağıtıyor.

İkincisi: Kelâm-ı Ezeli'den gelen ve bütün asırları ve bütün tavaif-i nev'-i beşeri muhatab ittihaz eden Kur'an-ı Hakîm'in gayet küllî manalarının, cevherlerinin sadeî hükmünde olan lafz-ı Kur'anî, elbette küllîdir. Yalnız kıraatında herbir harfinin on, yüz, bin ve binler ve eyyam-ı mübarekede otuz bine kadar sevab-ı uhrevî ve meyve-i Cennet veren huruf-u Kur'aniyenin herbirinde mevcudiyeti kat'î olan i'cazın bir kısmını bu tefsirde gördük.

Üçüncüsü: Bir şeyin hüsn ü cemalî, o şeyin mecmuunda görünür. Cüz'lere ayrıldığı vakit, mecmuunda görünen hüsn ü cemal, parçalarında görünmez. O şeyin umumunda tezahür eden nakş ve güzellik, herbir kısmında aranmaz. Görünmediği vakit, görünmemesi onun sebab-i kusuru tevehhüm edilmez. Böyle olmasına rağmen, Kur'an-ı Hakîm'in sure ve âyetlerinde görünen mu'cize-i nazm, hey'at ve keyfiyat itibariyle tahlil edildiği vakit, başka bir tarzda yine kendini ehl-i tedkike gösteriyor. İşte bu İşarat-ül İ'caz Arabî Tefsiri, i'caz-ı Kur'anın yedi menbaından bir menbaı olan nazmındaki cezaleti, en ince esrarına kadar beyan ve izhar ediyor. Kur'an-ı Hakîm'in on, yüz, bin ve binler ve eyyam-ı mübarekede otuz bine kadar semere-i uhrevî veren hurufatının herbirine ait, İşarat-ül İ'caz'ın a'zamî ihtimam ile onlardaki i'cazı göstermeye çalışması, elbette israf değil ayn-ı hakikattir.

Dördüncüsü: Kur'an-ı Hakîm'in Kelâm-ı Ezeli'den gelmesi ve bütün asırlardaki bütün tabakat-ı beşere hitab etmesi hasebiyle, manasında bir

câmiyet ve külliyyet-i hârika vardır. İnsandaki akıl ve lisan gibi, bir anda yalnız bir mes'eleyi düşünmek ve yalnız bir lafzı söylemek gibi cüz'î değil, göz misillü muhit bir nazara sahip olmak gibi, Kelâm-ı Ezelî dahi bütün zamanı ve bütün taife-i insaniyeyi nazara alan bir külliyyette bir kelâm-ı İlahîdir. Elbette onun manası, beşer kelâmı gibi cüz'î bir manaya ve hususî bir maksada münhasır değildir. Bu sebebden, bütün tefsirlerde görünen ve sarahat, işaret, remiz, îma, telvih, telmih gibi tabakalarla müfessirînin beyan ettikleri manalar, kavaid-i Arabiyeye ve usûl-ü nahve ve usûl-ü dine muhalif olmamak şartıyla, o manalar, o kelâmdan bizzât muraddır, maksuddur.

Tahirî, Zübeyr, Sungur, Ziya, Ceylan, Bayram

İFADET-ÜL MERAM

Kur'an-ı Azîmüŝŝan bütün zamanlarda gelip geçen nev'-i beşerin tabakalarına, milletlerine ve ferdlerine hitaben Arş-ı A'lâdan irad edilen İlahî ve ŝümüllü bir nutuk ve umumî, Rabbanî bir hitabe olduğu gibi; bilinmesi, bir ferdin veya küçük bir cemaatin iktidarından hariç olan ve bilhassa bu zamanda, dünya maddiyatına ait pek çok fenleri ve ilimleri câmi'dir.

Bu itibarla zamanca, mekânca, ihtisasça daire-i ihatası pek dar olan bir ferdin fehminden ve karihasından çıkan bir tefsir, bihakkın Kur'an-ı Azîmüŝŝan'a tefsir olamaz. Çünkü Kur'anın hitabına muhatab olan milletlerin, insanların ahval-i ruhiyelerine ve maddiyatlarına, câmi' bulunduğu ince fenlere, ilimlere bir ferd vâkıf ve sahib-i ihtisas olamaz ki, ona göre bir tefsir yapabilsin. Hem bir ferdin mesleği ve meşrebi taassubdan hâlî olamaz ki, hakaik-i Kur'aniyeyi görsün, bîtarafane beyan etsin. Hem bir ferdin fehminden çıkan bir dava, kendisine has olup, başkası o davanın kabulüne davet edilemez. Meğer ki bir nevi icmanın tasdikine mazhar ola.

Binaenaleyh Kur'anın ince manalarının ve tefsirlerde dağnık bir surette bulunan mehasininin ve zamanın tecrübesiyle fennin keşfi sayesinde tecelli eden hakikatlarının tesbitiyle, herbiri birkaç fende mütehassıs olmak üzere muhakkikîn-i ülemadan yüksek bir heyetin tedkikatıyla, tahkikatıyla bir tefsirin yapılması lâzımdır. Nitekim kanunî hükümlerin tanzim ve ittıradı, bir ferdin fikrinden değil, yüksek bir heyetin nazar-ı dikkat ve tedkikatından geçmesi lâzımdır ki, umumî bir emniyeti ve cumhur-u nâsın itimadını kazanmak üzere millete karşı bir kefalet-i zımniye husule gelsin ve icma-ı millet hücceti elde edebilsin.

Evet Kur'an-ı Azîmüŝŝan'ın müfessiri, yüksek bir deha sahibi ve nafız bir içtihadı mâlik ve bir velayet-i kâmileyi haiz bir zât olmalıdır. Bilhassa bu zamanlarda, bu şartlar ancak yüksek ve azîm bir heyetin tesanüdüyle ve o heyetin telahuk-u efkârından ve ruhlarının tenasübüyle birbirine yardım etmesinden ve hürriyet-i fikirlerinden ve taassublarından âzade olarak tam ihlaslarından doğan dâhî bir şahs-ı manevîde bulunur. İşte Kur'anı ancak böyle bir şahs-ı manevî tefsir edebilir. Çünkü

“Cüzde bulunmayan, küllde bulunur” kaidesine binaen, her ferdde bulunmayan bu gibi şartlar, heyette bulunur. Böyle bir heyetin zuhurunu çoktan beri bekliyorken, hiss-i kabl-el vuku' kabilinden olarak, memleketi yıkıp yakacak büyük bir zelzelenin arefesinde bulunduğumuz zihne

geldi.^(Haşiye) "Bir şey tamamıyla elde edilemediği takdirde o şeyi tamamıyla terketmek caiz değildir" kaidesine binaen, acz ve kusurumla beraber; Kur'anın bazı hakikatlarıyla, nazmındaki i'cazına dair bazı işaretleri tek başıma kaydetmeye başladım. Fakat Birinci Harb-i Umumî'nin patlamasıyla Erzurum'un Pasinler'in dağ ve derelerine düştük. O kıyametlerde, o dağ ve tepelerde fırsat buldukça, kalbime gelenleri, birbirine uymayan ibarelerle, o dehşetli ve muhtelif hallerde yazıyordum. O zamanlarda, o gibi yerlerde, müracaat edilecek tefsirlerin, kitabların bulunması mümkün olmadığından; yazdıklarım yalnız sünihat-ı kalbiyemden ibaret kaldı. Şu sünihatım eğer tefsirlere muvafık ise, nurun alâ nur; şayet muhalif cihetleri varsa, benim kusurlarıma atfedilebilir. Evet tashihe muhtaç yerleri vardır, fakat hatt-ı harbde büyük bir ihlas ile, şehidler arasında yazılıp giydirilen o yırtık ibarelerin tebdiline (şehidler kan ve elbiselerinin tebdiline cevaz verilmediği gibi) cevaz veremedim ve kalbim razı olmadı. Şimdi de razı değildir, çünkü o zamandaki ihlas ve hulûsu şimdi bulamı-yorum.^(Haşiye)

Maahâza kaleme aldığım şu İşarat-ül İ'caz adlı eserimi, hakikî bir tefsir niyetiyle yapmadım; ancak ülema-yı İslâm'dan ehl-i tahkikin takdirlerine mazhar olduğu takdirde, uzak bir istikbalde yapılacak yüksek bir tefsire bir örnek ve bir me'haz olmak üzere o zamanların insanlarına bir yadigâr maksadıyla yaptım.

Said Nursî

^(Haşiye) Evet Van'da Horhor Medreseimizin damında esna-yı derste, büyük bir zelzelenin gelmekte olduğunu söyledi. Hakikaten söylediği gibi, az bir zaman sonra Harb-i Umumî başladı.

Hamza, Mehmed Şefik, Mehmed Mihri

^(Haşiye) Yeni Said, Risale-i Nur'daki hakikî ihlas ile yine o ihlası buldu. Yeni Said, aynı ihlas ile baktı, tashih yerini bulamadı. Demek sünihat-ı Kur'aniye olduğundan, i'caz-ı Kur'aniye onu yanlışlardan himaye etmiş.

Nur Talebeleri

KUR'AN NEDİR? TARİFİ NASILDIR?

Kur'an, şu kitab-ı kebir-i kâinatın bir tercüme-i ezeliyesi.. ve âyât-ı tekviniyeyi okuyan mütenevvi dillerinin tercüman-ı ebedîsi.. ve şu âlem-i gayb ve şehadet kitabının müfessiri.. ve zeminde ve gökte gizli esma-i İlahiyenin manevî hazinelerinin keşşafı.. ve sutûr-u hâdisatın altında muzmer hakaikin miftahı.. ve âlem-i şehadette âlem-i gaybın lisanı.. ve şu âlem-i şehadet perdesi arkasında olan ve âlem-i gayb cihetinden gelen iltifatat-ı ebediye-i Rahmaniye ve hitabat-ı ezeliye-i Sübhaniyenin hazinesi.. ve şu İslâmiyet âlem-i manevîsinin güneşi, temeli, hendesesi.. ve avalim-i uhreviyenin mukaddes haritası.. ve zât ve sıfât ve esma ve şunun-u İlahiyenin kavî-i şârihi, tefsir-i vâzihî, bürhan-ı katı, tercüman-ı satı.. ve şu âlem-i insaniyetin mürebbisi.. ve insaniyet-i kübra olan İslâmiyetin mâ' ve ziyası.. ve nev-i beşerin hikmet-i hakikiyesi.. ve insaniyeti saadete sevkeden hakikî mürşidi ve hâdîsi... ve insanlara hem bir kitab-ı şeriat, hem bir kitab-ı dua, hem bir kitab-ı hikmet, hem bir kitab-ı ubudiyet, hem bir kitab-ı emr ü davet, hem bir kitab-ı zikir, hem bir kitab-ı fikir, hem insanın bütün hacat-ı manevîyesine merci' olacak çok kitablara tazammun eden tek, câmi' bir kitab-ı mukaddes.. hem bütün evliya ve siddikînin ve urefa ve muhakkikînin muhtelif meşreblerine ve ayrı ayrı mesleklerine, herbirindeki meşrebin mezâkına lâayık ve o meşrebi tenvir edecek ve herbir mesleğin mesâkına muvafık ve onu tasvir edecek birer risale ibraz eden mukaddes bir kütübhaneye hükmünde bir kitab-ı semavîdir.

Kur'an arş-ı a'zamdan, ism-i a'zamdan, her ismin mertebe-i a'zamın-dan geldiği için, Onikinci Söz'de beyan ve isbat edildiği gibi; Kur'an, bütün âlemlerin Rabbi itibarıyla Allah'ın kelâmıdır. Hem bütün mevcudatın İlahî ünvanıyla Allah'ın fermanıdır. Hem bütün Semavat ve Arz'ın Hâlıkı namına bir hitabdır. Hem rububiyet-i mutlaka cihetinde bir mükâlemedir. Hem saltanat-ı âmme-i Sübhaniye hesabına bir hutbe-i ezeliyedir. Hem rahmet-i vasia-i muhita nokta-i nazarında bir defter-i iltifatat-ı Rahmaniye'dir. Hem uluhiyetin azamet-i haşmeti haysiyetiyle, başlarında bazan şifre bulunan bir muhabere mecmuasıdır. Hem ism-i a'zamın muhitinden nüzul ile arş-ı a'zamın bütün muhatına bakan ve teftiş eden hikmetfeşan bir Kitab-ı Mukaddes'tir. Ve şu sırdandır ki, "Kelâmullah" ünvanı kemal-i liyakatla Kur'ana verilmiş ve daima da veriliyor. Kur'andan sonra sair enbiyanın kütüb ve suhurları derecesi gelir. Sair nihayetsiz kelimat-ı İlahiyenin ise bir kısmı dahi has bir itibarla, cüz'î bir ünvan ile,

hususî bir tecelli ile, cüz'î bir isim ile ve has bir rububiyet ile ve mahsus bir saltanat ile ve hususî bir rahmet ile zahir olan ilhamat suretinde bir mükâlemedir. Melek ve beşer ve hayvanatın ilhamları, külliyet ve hususiyet itibariyle çok muhtelifdir.

Kur'an, asırları muhtelif bütün enbiyanın kitablarını ve meşrebleri muhtelif bütün evliyanın risalelerini ve meslekleri muhtelif bütün asfiyanın eserlerini icmalen tazammun eden ve cihat-ı sittesi parlak ve evham u şübehatın zulümatından musaffa ve nokta-i istinadı bilyakîn vahy-i semavî ve kelâm-ı ezeli.. ve hedefi ve gayesi, bilmüşahede saadet-i ebediye.. içi, bilbedahe hâlis hidayet.. üstü, bizzarure envâr-ı iman.. altı, biilmelyakîn delil ve bürhan.. sağ, bittecrübe teslim-i kalb ve vicdan.. solu, biaynelyakîn teshir-i akıl ve iz'an.. meyvesi, bihakkalyakîn rahmet-i Rahman ve dâr-ı cinan.. makamı ve revacı, bilhads-is sadık makbul-ü melek ve ins ü cânn bir kitab-ı semavîdir.

Said Nursî

قأشارا اا عأازفأ ءمأان اا أأاز

İşarat-ül İ'caz Fî Mazan-il İcaz

(Türkçe Tercümesi)

*Kur'ân'ın İcaz Yerlerinde
İ'caz İşaretleri*

İKİ HUSUSİYETLİ MÜHİM BİR NOT

Birinci Husus: Siyah yazılmış kısım (*) Hz. Üstad tarafından 1951 yıllarında Emirdağında Barlalı Sıddık Süleyman ve Bedreli merhum Santral Sabri hocaya verilmiş olan takrirli, tefsirli ders tarzındaki tercüme kısmıdır. Cenab-ı Üstad bu dersi verirken, önce eserin Arapça metninden bir bölüm okuyup Türkçeye çevirerek söylemiştir. Dinleyen talebeleri de o dersi not almışlardır. Biz de bu mübarek takrirli tercümeyle –Arabî metniyle birlikte– tercümemizin başında teberrüken aynen alıyor ve onu tercümemize bir kılavuz ittihaz ediyoruz. Ancak, Arabî metnin aslına göre, bazı yerlerinde azıcık rekaketleri hasebiyle, düzelterek aldık.

Bizim tercümemizin de, bu takrirli ders tarzında olmasına canibimizce mümkün olmamaktadır. Zira, Cenab-ı Müellif Hz.leri kendi te'lifinde yaptığı bu gibi tasarrufa ve bir nevi tefsirli tercümeyle, başkasının da aynı şeyi yapmağa –bence– salahiyeti yoktur.

İkinci Husus: Hz. Üstadın mezkûr takrirli tercümeyle söyleyip yazdırırken, onun üst tarafına tercüme edilenin Arabî metninden aynı miktarı da koymuştur. Ve bu ders, Emirdağ Lâhikasında aynen neşredilmiştir. Biz de aynen o tarzda tercümemizi yürütmek istiyorsak da okuyucuların bir çoğu Arapçayı bilmediğinden hatta okuyamadığından, Arapça metnini müdakkik âlimlere harekeltirerek, kitabın arkasına ilave eyledik.

قو من الله التوفيق

Abdülkadir Badıllı

* Siyah olarak yazılmış kısmın, Arapçasıyla birlikte, Hz. Üstad tarafından takrirli ders tarzında Türkçe söylenmiş, Arapçasını da beraber dercedilmiştir. Arkasında gelen, normal harflerle olanı fakirindir.

–Abdülkadir Badıllı–

(Hazreti Üstadın not tarzında
kaleme alınmış takrirli tercümesi)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَلْوَحْمِشْ أَوْ مَخْلُومِ الْقُرْآنِ أَوْ مَخْلُوعِ الْفَيْحِ أَوْ مَخْلُوعِ الْفَيْحِ

فَنَحْمَدُهُ مُصَلِّيًا عَلَى نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ الَّذِي أَرَادَ بِهِ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ

وَجَعَلَ مَعْجَزَتَهُ الْكُبْرَى قَالِجَامِعَةً بِرَمُوزِهَا وَأَشَارَاتِهَا

لِحَقَائِقِ الْكَائِنَاتِ بِبَاقِيَةِ عَلَى عَمْرِ الْدَهُورِ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ

قُوَى عَلَى أَلِهَ عَامَةً وَوَأَصْحَابِهِ كَافَةً.

عَلَّمَا بَعْدَ عِلْمِ الْوَحْدِ: أَنَّ مَقْصِدَنَا مِنْ هَذِهِ الْإِشَارَاتِ تَفْسِيرُ

جُمْلَةٍ مِنْ رَمُوزِ نَظْمِ الْقُرْآنِ حَسْبَ عَجَازِ بَيْتِجَلِيٍّ مِنْ نَظْمِهِ.

عَوَمَا عَجَازُ الزَّاهِرِ لَدَى نَقْشِ النِّظْمِ.

وَعِثَانِيًا: أَنَّ الْمَقْصِدَ الْبَاطِنَ مِنْ الْقُرْآنِ وَوَأَعْنَاصِرُهُ الْبَاطِنُ الْبَاطِنُ الْبَاطِنُ:

وَأَلْتَوْحِيدِ وَوَأَلْنَبُوءِ وَوَأَلْحَشْرِ وَوَأَلْعَدَالَةِ.

حَسْبَهُ لَمَّا كَانَ بَنُو آدَمَ كَرَكَبَ وَوَأَلْعَاقِلَةَ عَمَّتْ لَمَّةً رَاحِلَةً مِنْ أَوَّلِ الْبَاطِنِ

وغلاد ه، مافرة ففى صحراء الوجو والحياة، غداهبة الى شواهق [] تقبال،

متموجهة الى غناته فتهتز بهم المنا [] غوتوجه اليهم الكائنا [] .

ممكنه ار لمت حكومة الخلقه فن الحكمة مستنطقا غو سائلا منهم مء

مء "يا غبني آدم: من صلين؟ الى صلين؟ ما تصنعون؟ نحن غ لمطانكم؟

نحن غ خطيبكم؟ فبينما المحاوره اذ غقام غمن غبين غبني آدم

مء طكلمثاله لصلماثل غمن الرل لاولى العزائم

مء ليد غنو البشرف محمد الهاشمى صلى الله عليه غو لم

مء قال غلسان غالقران: غ

مء "ايها الحكمة، نحن معاشر الموجو [] نجى غبارزين غمن

مء ظلما [] غالعدم غبقدره غ لمطان [] زل غالى غضياء غالوجود، غو غنحن

مء معاشر غبني آدم غبعثنا غبصفة غالصلمورية غممتازين غمن غبين غ

مء اخواننا الموجو [] غبحمل غالصمانه، غو غنحن غعلى غجناح غ

مء قال سفر غمن غطريق غالحشر غالى غالسعادة غالصبديه، غو غنشتغل غان مء

تعدا [] التي هي رأس مالنا،
تبتدل [] تلك السعادة و تنمية []

قوانا [] نيدهم و خطيبهم قم. قفها [] ونكم منشوري.

قم وهو كلام ذلك السلطان [] زلي يتألف عليه [] عجاز“

قمو [] المجيب عن هذه [] ثلة الجواب الصواب ليس [] القرآن []

ذلك الكتاب. كان [] (14) هذه [] عناصره [] ما بية.

İnsanı halkedip, ona mantık ve beyanı öğretene ve Kur'anı talim eden Zat-ı Zülcelalin “Rahman” ismiyle tecelli-i kübrasına rahmetin tecelliyatı adedince ona hamd-u sena ederek; Seyyid-ül beşer olan Muhammed Aleyhisselatü Vesselamı Rahmetenlilalemin olarak gönderdiği onun o Resul-ü Ekremine Risaletin semereleri adedince ona, al ve ashabına salat-u selam getirip; ve hadsiz şükrediyoruz ki: Onun mu'cize-i Kübrası olan ve hakaik-i kâinatın remizleri ve işaretlerinin tamamı ile cem' edilmiş bulunan Kur'an-ı Azimüşşanı, asırların geçmesi ile, daim ve baki bırakarak; ve nev-i beşere mürşid olarak ta kıyamete kadar beka vermiş... Ve Resul-i Ekremi de onlara Üstad-ı Azam eylemiş.

Amma ba'd: (Bundan sonra) Biliniz ki:

EVVELA: Bu işaret ve nükteleri yazmaktaki maksadımız, Kur'an'ın nazmındaki bir kısım remizlerini tefsir etmektir. Çünkü: Yedi (***) nev'i icaz'ın en incesi ve en kuvvetlisi vee lafzî, fakat en hakikatlı Kur'anın nazmından tecelli ediyor. Evet parlak olan i'caz, elbette nazmından çıkıyor.

SANİYEN: Kur'an'daki esasî maksadları ve anasır-ı asliyesi “dört” hakikattir. Bunlar ise: Tevhid, Nübüvvet, Haşir ve adalettir.

جواب غلما . 14

** Yedi nev'i i'caz, külli i'caz unsurlarıdır ki; en kısaca tarifi Asar-ı Bediyye kitabının “Rumûz” adlı risalesindedir.

Çünkü: Vakta, kâinat sahrasında beni âdem, acip ve büyük bir kabile (vesair taifeler beraber ve birbiri arkasında) asırlar üstünde, geçmiş zamanın derelerinden, şehir ve meşherlerinden seferedip; vücut ve hayat sahasında yürüyüşüyle; istikbâlin yüksek dağlarına doğru giderlerken, oradaki bağlara gözleri dikildiği cihetle, zemin halifelğine mazhariyeti noktasında ve sair zihayata tasarrufatı cihetinde, ruy-i zeminde ekser eşyanın nev-i beşerle münasebetleri iktizasıyla; mevcudatın heyecana gelmesinden, kâinat dahi benî-adem kfilesine yüzlerini çevirip, nev-i beşerle ciddî bir şekilde alâkadar oldu. Beni adem bir tek tâife iken, yüzbinler taifelerde tasarruf etmesi haysiyetiyle kâinat, Zemin gibi – netice-i hilkat-i alem noktasında- onlara bakmakla; güya hilkat-i kâinat hükümetinin zabıta memuru hükmünde olan “FENN-İ HİKMET”i bir müstantık ve sorgulayıcı olarak o misafir kabileye gönderip, ondan sual edip soruyor ki: “Ey beni adem! Nereden geliyorsunuz?. Ve nereye gideceksiniz?. Ve ne yapacaksınız?. Ve böyle neden her şeye karışıyor ve bazen de karıştırıyorsunuz?. Sultanınız, hatibiniz ve reisiniz kimdir?. Ta bana cevap versin!..”

İşte o muhavereler içinde, birden kabile-i beni-âdemden MUHAMMED-ÜL HAŞİMÎ (S.A.V) emsalleri olan ulul-azm peygamberler gibi, fenn-i hikmete mukabil ayağa kalktı ve Kur'anın lisanıyla cevap vererek dedi ki:

“Ey müstantık hikmet! Biz mevcudat kfilesi adem karanlıklarından Sultan-ı Ezelinin kudretiyle çıktık, ziya-yı vücûda girdik. Biz ben-i âdem tâifesi ise, bir “Emanet-i Kübra” rütbesi ve Hilafet-i ruy-i zemin vazifesiyle, sair mevcudat kardeşlerimizin içinde imtiyazlı bir memuriyet sıfatıyla bu meşhergâh-ı kâinata gönderilmişiz. Ve her zaman da yola çıkmağa müheyya bir vaziyette olup Haşr yoluyla saadet-i ebediyenin kazanılmasının tedarükiyle meşgulüz. Ve bizim re'sülümüz (sermayemiz) olan istidatlarımızın çekirdeklerini sünbüllendirmekle ve iman ve Kur'an'la inkişaf ettirmekle iştiğal ediyoruz... Ve o kabilenin reis ve hatibi de benim. İşte menşur ferman, bak elimdedir.. Ve ezel ve ebed Sultânının kelâmıdır. Bu ferman, Sultan-ı Ezel'in emirleri ve konuşmaları olduğuna en kat'î delil, üstünde parlayan şu sikke-i şahanesine ve turra-i sermediyesine bak, gör.. ve git, söyle!”

Evet, en müşkil, en umumî ve bütün mevcudata sorulan bu “üç-dört sual” e tam ve doğru ve mükemmel cevap veren yalnız ve yalnız Kur'an'ı

mu'cizül-beyandır ki, başında **ذَلِكَ الْكِتَابُ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ مُّبِينٌ** fermanı ile ilan edilmiş. İşte bu hakikatten anlaşılıyor ki; Kur-an'ın anasır-ı esasîyesi ise; fenn-i Hikmetin sorduğu dört suale Peygamber'in (s.a.v) verdiği cevaplardaki hakikatlerdir.

Yani TEVHİD, NÜBÜVVET, HAŞR ve ADALET dir. İşte bu dört hakikat, nasıl ki mecmu-u Kur'an'da dört rükündür... Öyle de: O dört maksadlar çok surelerin her birisinde bulunup, her bir sûre birer küçük Kur'an olur. Belki o dört maksadlar, bir çok cümle, kelimeler ve kelimelerde telmih ile işaretleri bulunmaktadır. Çünkü Kur'an'ın eczaları ve kelime ve ayetleri, Kur'an'ın tamamına bir ayine hükmünde olup, birbirine inikas ederler. Öyleki, adeta Kur'an müteselsilen ayet, cümle ve kelimelerine o maksadların nurunu veriyor. Âyinede güneş misali; bazen bir kelime, bir cümle, bir küçük Kur'an'ı gösterir.

İşte, Kur'an'a mahsus bu nükte, yani cüz', küll gibi aynı maksadı göstermesi haysiyetiyle; Kur'an, müşahhas bir ferd olduğu halde, çok efradı bulunan bir küllî gibi –ilm-i mantıkca– tarif edilir. Demekki Kur'an'da bin Kur'an'lar var ki; bir şahs-ı küllî olmuş. Hem öyle de olması lazımdır. Zira, hadsiz ve gayet muhtelif tâifelere ders olduğu için, aynı derste hadsiz o tâifeler adedince dersler bulunmak lazımgelir.

1- Eğer desen: Bu dört maksad-ı asliyeyi bize **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ** ve **حَلِّمٌ لِّتِلْكَ** da göster?

Cevaben derim: Madem ki **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ** Allah'ın abdlerine bir ders olarak nâzil olmuş. Elbette içinde “Söyle!” emri mânâsında **قُلْ** kelimesi mukadder olarak vardır. İşte, **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ** daki **قُلْ** mukadderliği bütün Kur'an'daki mukadder **قُلْ** lerin esas ve anası bu **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ** daki **قُلْ** dür. Buna binaen, **قُلْ** kelimesinde RİSALET'e işaret olduğu gibi; **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ** da da ULUHİYETe remiz vardır.

Hem **بِاسْمِ اللَّهِ** in başındaki **ب** nin takdimi (Başa alınması) ve sonunda **قُل** ün mukadder olarak bulunması da, münhasırlığı ifade ettiği için, TEVHİDe işaret eder. Yani “Yalnız onun ismiyle başla ve meded al!”

الرحمن الرحيم de ise, ADALET ve ihsan'ın nizamına ve Rahmet'in cilvelerine telmih vardır. Çünkü muhtelif ve karmakarışık mevcudat, “Rahmet” cilvelerinin intizamı ile güzelleşmiş ve mazhar olmuşlardır.

الشخيم de ise, HAŞR'e işaret vardır. Çünkü, **الشخيم** in mânâsında hem afvetmek, hem rahmet ve şefkat etmek; ve bu fani dünyada o “Dört mânâ hakikatiyle umumî bir surette görünmediğinden, elbette bir diyar-ı aherde o mânâlar tamamıyla tezahür edebilirler. Hem RAHMET ve şefkat'in hakikati “dirilmemek üzere ölmek”le kabil-i tevfiik değildir. Demek, **الشخيم** deki şefkat, parmağını CENNET'e uzatmış gösteriyor.

Şimdi **قَوْلًا خَالِئًا** deki **اللَّهُ** bak! İşte burada Uluhiyetin zahir işareti vardır. Çünkü: “Bütün hamdler Allah'a mahsustur” Uluhiyeti gösterdiği gibi; tevhidi de irae ediyor. Evet, **اللَّهُ** deki **ل** ilm-i sarfça bir mânâsı ihtisas ve istihaktır. (Yani mahsusluk mustahaklık) **اللَّهُ** deki **ال** (eliflam) ise, bir mânâsı istiğraktır. Demek “Bütün hamdler Allah'a mahsustur.” Öyle ise, Tevhidi kat'î ifade ediyor.

قَوْلًا خَالِئًا lafzında, hem ADALET'e, hem de NÜBÜVVET'e işaret var. Çünkü, on sekiz bin alemin zerreden ve zerrelere ve sineklerden tut, ta bin defa zeminden büyük seyyareler ve yıldızlara kadar gayet mükemmel bir muvazene, bir intizam, bir mükemmel terbiye vardır. Öyle ise, elbette gayet mükemmel bir adalet-i kübrayı gösteriyor.

NÜBÜVVETe işaret ise: Madem nev'i beşerin fitrî kuvvelerine –sair hayvanat gibi– hadd konulmamış; ondan tecavüzler çıkmış. Hem insan, maddî cihette olduğu gibi; maneviyat cihetinde de bütün kâinatla alakadar olmasından, hilkat-i kâinattaki hikmet-i âliye-i beşeriyeyi, nizam ve intizam altında olan çekirdek hükmündeki istidatları inkişâf ettirmekle; Emanet-i Kübra vazifesini yapmak cihetiyle, Nübüvvetin olması zarurîdir. Ta

ki beşer, **يَوْمَ الْخَالِثِينَ** deki **يَوْمَ الْخَالِثِينَ** (Yani alemler) içindeki yüksek makamını bulabilisin ve halife-i zemin olup melaikeye karşı olan rüçhaniyeti gösterebilirsin. **ق**

يَوْمَ الْخَالِثِينَ cümlesi ise, HAŞR'i tasrih ediyor. Çünkü **يَوْمَ الْخَالِثِينَ**

“Din günü” ve “ceza günü” ve “maneviyat günü” demektir. Evet, nasıl ki dünya, maddiyat ve maddî harekât'ın ve amellerin günüdür.. Elbette o harekât'ın neticelerini ve hizmetlerinin ücretlerini ve o mânevîyâtın semeratlarını, belki o faniyat ve zailâtın bakî ve daimî eserlerini ve âlem-i misal sinemasıyla ve fotoğrafıyla alınan umum o faniyat ve zailerin sahife-i amellerini gösterecek ve neşrecek bir gün gelecektir diye ifade ediyor.

İşte buna göre: **بِسْمِ اللَّهِ** ve **بِسْمِ اللَّهِ** cümleleri gibi, Kur'anın ekser yerlerinde böyle “DÖRT UNSUR-U ESASİYE” içinde görünebilir. Hatta **بِسْمِ اللَّهِ** in sadefinde de bu dört cevher mevcuttur, dikkat et-sen görürsün... Ve bu minval üzere, sairlerini nescedebilirsin.

بِسْمِ اللَّهِ in mânâsı: “Biz sana verdik Kevseri” Yani Zât-ı

Zülcelâl' in seni nübüvvetle ve maddî ve manevî te'min-i adaletle müşerref ettiği gibi; Cennette de Kevseri sana ihsan ediyor.

Ey sail! Pek uzun hakikatı kısa kesip, bu üç misali minval ve mekik yap, üstünde o münasebat ve işaretini dokumaya başla! Biz de başa dönüp,

بِسْمِ اللّٰهِ dan başlayıp devam edeceğiz. İzahı, tafsili Risale-i Nur ve “Bi-

rinci Söz” ve “Besmele” Lem’asına vesair Risale-i Nurdaki بِسْمِ اللّٰهِ

hakikatlarına dair hüccetlerine havale edip, yalnız nazm ve diziliş itibariyle küçük bir ima edeceğiz, Şöyle ki: ق:ه

بِسْمِ اللّٰهِ Güneş gibidir; başkalarını tenvir ettiği gibi, kendini de gösteriyor. Her nefes ve her dakika ruhlar ona –hava ve su gibi- muhtaç olduğundan; onun hakikatini her kesin ruhu hisseder. Kalb ve hayal bilmese de, ehemmiyeti yok.. Onun için beyan ve tarifden müstağnidir. Bismelenin harfleri ve cüz’lerinde olan ب nin fenn-i sarfça bir mânâsı “İSTİANE” dir. Bir mânâ-yı örfisi de “Teberrük olmasından Bu ب nin merci-i müteallıkı kendi mânâsından çıkan تَغْيِثُ ve تَغْيِثُ fiillerine bağlanıyor. Veyahut بِسْمِ اللّٰهِ in perdesine sarılı ق:ه in istilzam ettiği ق:ه (okuyacağım) fiiline bakar. Yani:

“YA RABB, BEN SENİN İSMİNİN YARDIMIYLA VE ONUN BEREKETİYLE OKUYACAĞIM. HERŞEY SENİN KUDRETİNLE VE İCADINLA VE TEVFİKİNLE, OLDUĞU İÇİN, YALNIZ VE YALNIZ SENİN İSMİNLE BAŞLIYORUM.”

Demek بِسْمِ اللّٰهِ nin ahirinde ق:ه lafzı mukadder olduğundan, hem ihlas, hem de tevhidi ifade eder.

Amma بِسْمِ اللّٰهِ daki م (ism) kelimesi ise, biliniz ki: Zat-1 Vacib-ül

Vücutun binbir esmasından bir kısmına “Esmâ-i Zatiyye” denilir ki; her cihetle Zat-1 Akdes’i gösteren adı ve ünvanıdır; “ALLAH, EHAD,

SAMED, VACİB-ÜL VUCÛD” gibi çok esma var. Bu isimlerden bir kısmı da “Esmâ-i fi’iliye” tabir edilir ki çok nevileri var. Mesela: “GAFFAR, REZZAK, MUHYİ, MÜMİT, MÜN’İM, MUHSİN” gibi... ve bu isimlerin tenevvü etmeleri ve çoğalmaları ise, Kudret-i Ezeliyenin enva’-i kâinatla olan münasebetlerinin teaddüdünden ileri gelmiştir.

(Üstadın takrirli tercümesi burada sona erdi)

(Buradan itibaren fakir'in tercümesidir)

Buna göre, **بِسْمِ اللَّهِ** kelamı, adeta kudret'in te'sir ve taallukunu celbe medar bir istinzaldir, nüzulunu istemedir. Tâ ki, o te'sir ve taalluk abdin kesbine imdad eden bir ruh olsun.

بِسْمِ اللَّهِdaki **اللَّهُ** lafza-i celâli ise, bütün sıfat-ı kemaliyeyi câmi' bir nüsha olmakla, Hak Teâlanın bu zatî olan ismi, kendi sıfatlarını istilzam etmesi sırrı ile (sair a'lamin, yani has isimlerin hilâfına olarak) bütün kemâlî sıfatlar **اللَّهُ** ismine delâlet-i iltizamiye ile delalet ederler. Başka isimlerde bu iltizamî delalet bulunmamaktadır.

الرحمن الرحيم isimleri lafza-i celâl ile beraber zikredilmesindeki nazm vechi (beraber diziliş yönü) budur ki: lafza-i celâl olan **اللَّهُ** isminden silsilesiyle birlikte celal tecelli ettği gibi; **الرحمن الرحيم** isimlerinden de –silsilesiyle beraber– cemel tecelli etmektedir. Zira, Celâl ve Cemâl, kâinatta iki kök ve asıldır ki, her bir âlemde tecelliye başladıklarında, onlardan teselsül eden fer'ler (ayrıntılar) meydana gelir. Meselâ: Emir ve nehy.. Sevap ve azap... Terğip ve terhib.. Tesbih ve tahmid.. Havf ve reca gibi ayrıntılar.

Hem yine lafza-i Celal, (Ayniyye (15) ve tenzihiyye) sıfatlarına işareti olduğu gibi, **الرحيم** ismi de “gayriyye-i (16) fiiliye” ye îma etmektedir. **الرحمن** ise, ne ayn, ne de gayr olan “Sıfat-1 (17) Seb'a”ya remzetmektedir.

15 Sıfat-1 ayniyye veya tenzihiyye veya sıfat-1 Zatiyye veya selbiyye ise (Vahdaniyyet, Kıdem, Beka, Muhalefetünlil havadis, Kıyamün binefsihi ve Vücûddur.) –Mütercim–

16 Sıfat-1 gayriyye-i fiiliye: (GAFFAR. REZZAK, MUHYİ, MÜMÎT) ve emsali gibi sıfatlardır. –Mütercim–

17 Sıfat-1 Seb'a ve ya Sıfat-1 Sübûtiyye ise: (HAYAT, İLİM, İRADE, KUDRET, SEM', BASAR, KELAM) ve İmam-1 Matüridiye göre, sekizincisi Tekvin) dir.

–Mütercim–

Evet, ر ز ك ismi, “Rezzak” mânâsındadır. “REZZAK” ise, bekayı ita

etmekten ibarettir. Beka ise, vücûdun tekerrür etmesi (tekrarlanması ve yenilenmesidir.) Vücûd dahi “mümeyyize, muhassisa ve müessire” olmak üzere “üç” sıfatı istilzam eder ki bunlar: “İlim, İrade ve kudret” tirler.

Hem “Beka” ki, rızk’ın bahşedilmesinin semeresi olduğundan, örfen “Basar, Sem’ ve Kelam”ı iktiza eylerler. Evet, çünkü rızkı verenin basar’ı (görme hassesi) olması lazımdır ki, merzûk’un (Rızıklandırılanın) hacetini –talep edip istemese de– görmesi lazımdır, Hem yine, rızkı veren Zat’ın, muhtaç olanların –bir şey istediği zaman– kelâmını (sesini) işitmesi gerektir. Keza, eğer varsa, olursa, (Yani, peygamberler hayatta ise, ya da melaike veya ilhama mazhar velînin varlığı mevzu-u bahis ise) vasıta ile konuşması için, kelâmının olması zaruridir. İşte, bu altı sıfatlar” ise; (İlim, İrade, Kudret, Basar, Sem’ ve kelam) dırlar ki, yedincisi olan “Hayat”ı istilzam ederler.

2- Eğer desen: azîm nimetlere delalet eden “Rahman” isminin, ince ve dakik ni’metlere bakan “RAHİM” ismine –mânâca– zeyl kılınması, yukarıdan aşağıya inme san’atı olan “tedellî” olmuş olur. Halbuki belağat ise, terakki san’atında aşağıdan yukarıya çıkmadır?

Cevaben derim ki: O vaziyet, mânâyı tamamlamak için bir zeyillendirmedi. Göze kaş, at’a gem gibi bir tamamlama ve bir tek mildir. Hem çünkü büyüğün ince ve küçüğe tevakkufu lazım oluyor, (Yani ekseriya küçük, ince olanlar olmadan büyüklerden faydalanılmamaktadır.) Kilitli kapıya anahtar, ruh’a lisan gibi.... Bu vaziyette, bazen ince ve küçük nimetler, büyükler’in üstüne çıkarlar.

Ve keza, bu makam nimetler’in yer ve mevki’lerine karşı tenbih ve ikaz makamı olduğu için, nimetlerin en gizlisine daha çok dikkat çekilip tenbihe (uyarmaya) uygun oluyor. O halde burada, ni’metleri yâd ve ta’dat etme makamında bir tedellî (yukarıdan aşağıya inme) san’atı olsa da tenbih makamında terakkî san’atı olur.

3- Eğer desen: Rahman ve Rahim ve emsalleri gibi sıfatlar –akla ilk gelen ma’nalarıyla- kalb rikkatı ve onun şefkati gibi hal ve mânâları hatırlatır. Oysa bunlar, Cenab-ı Hak hakkında muhal şeylerdir. Bundan, nihayet ve neticelerde verilecek ni’metler murad olmuş olsa dahi, buradaki “meczaz”ın hikmeti nedir?

Cevaben derim ki: O mecazın hikmeti, müteşabihât'ın hikmetidir. Yâni: İnsan aklının anlayabileceği bir üslupla konuşmadır ki

حاشيۃ على عقول الجشثر diye ta'rif edilmiş. Mânâsı: Zihinleri

ünsiyetlendirip ona göre hakikatleri anlatmak ve akıllarına yerleştirmek için İlahî tenezzülattır, beşer'in fehim seviyesine inmedir. Bir çocukla konuşulduğu zaman, ülfet ve ünsiyet ettiği kelimelerle konuşulduğu gibi...

Evet, insanlardan “Cumhûr-ü nâs” diye ta'rif edilen (halk kitleleri) ekseriya gördükleri, işittikleri ve ya bildikleri şeylerden ma'lumatlarını toplar, alırlar. “Hakaik-ı mahzaya” (çıplak hakikatlara) pek bakmazlar. Baksalar da, ancak hayallerindeki ayine içinde ve ya ülfet etmiş oldukları şeylerin cânibinden bakarlar.

Hem kelandan istenilen şey ise, mânâyı ifade etmesidir. Ma'na ise, kalpte ve histe te'siri olmaksızın tamamlanmaz. Te'sir ise, muhatab'ın ülfet eylediği bir üslûbu hakikata giydirerek sunmaktır ki, kalb onu kabul etmeye isti'dad göstere ve ona hazırlansın.

-----µµµ-----

FATİHA SÜRESİ

Mühim not:

Fatiha sûresinin iman noktasında kelimâtının ma'na tercümeleri için “Onbeşinci Şuâ” olan “ELHÛC-CET-ÜZ ZEHRÂ” risalesinin birinci makamının ikinci kısmına dikkatle bakılsa, çok daha nuranî faidelere medar olabilir.

Mütercim

الحمد Kelimesi.. Bu kelimenin kendi makabliyle (yani besmeledeki

الحميد isimleriyle münasebeti bağlantısı ve diziliş vechi şöyledir

ki: Vakta, “Rahman” ve “Rahim” isimleri ayrı ayrı ve çeşit çeşit ni’metlere delalet edip gösterdiler. Elbette arkalarında hamd ve şükr’ün takip eylemesi

vacip olmuş oldu. Hem sonra, الحمد لله kelâmı, Kur’an’ın dört sûresinin

başında (18) tekrarlanması ile, bu kelimelerin her birisi bulunduğu makama göre, asıl ve kök olan ni’metlerden birisine –daha– çok bakmaktadırlar. O asıl nimetler (19) ise: “Neşe-i Ulaya” (Halk ve icadla dünyaya gönderiliş) ve içindeki bakılığe (Dünyada kaldığı müddet... hayatın levazımâtını i’ta eylemek) ve “Neşe-i uhra”ya (öldükten sonra, yeniden diriltilip haşr oluş) ve ondan sonraki bekaya (Ebed-ül âbad olan AHİRET hayatıyla bakîlik içinde ömür sürmek) ni’metlerine de nâzırdırlar.

Sonra, HAMD’in bu makamdaki nazmı, yani Kur’an’ın fatihasına fatiha yapılmasının vechi ve hikmeti ise, zihinde ille-i gaiyenin önceliğinin

¹⁸ Bu sûreler: (Enâm, Kehf, Sebe’ ve Fatır) sûreleridir.

–Mütercim–

¹⁹ Meşhur İmam Ebu İshak-ı İsfarayinî “Hâşiyet-üş Şihab âla Suret-il En’am” adlı eserinde bu sûrelerin başlarındaki الحمد لله her birisi ayrı ayrı büyük ve temel nimetlere baktığını kaydetmiştir.

(Bk.: Aynı eser C.4, Sh. 2) **S. Yüksel**

tasavvuru gibidir, zira HAMD ünvanı, netice-i hilkat olan ibadetin; ve kâinat ve mevcûdat'ın yaradılış hikmeti ve gayesi olan Ma'rifet-i İlahiye'nin icmalî bir suretidir. Öyle ise, HAMD in en önde zikredilmesi, adeta ille-i gaiyye denilen yaradılış hikmetinin peşinen (Hamd ile) tasavvuru gibidir. Evet, Cenab-ı Hak (Azze ve Cell) azamet ve celali ile

ferman buyurmuştur ki: **يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ ۗ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّمَنْ يَعْقِلُ** (20) (Yani ancak bana kulluk yapsınlar diye ins ve cinni yarattım.)

Sonra “Hamd” in birçok ma'nalarından en meşhur olanı, Cenab-ı Allah'ın kemalî sıfatlarını izhar eylemektir.

Bu meselenin tahkiki şöyledir ki: Cenab-ı Hak taâla ve tekaddes, insanı halk etmeyi irade buyurduğunda; Onu, kâinatı içinde cem'eden câmi bir nüsha kılmış, onsekizbin âlemi müstemil olan âlem kitabına da bir fihriste etmiştir. Ve insanın ruh cevherinde Cenâb-ı Hak taâlanın ayrı ayrı isim ve ünvanlarla tecelli eylediği bütün âlemlerin nümûnelerini tevdi buyurmuştur. İşte, böyle bir hilkat tarzıyla yaratılmış olan şu insan, kendisine in'am edilmiş bütün bu nûmetleri, yaradılış hikmet ve gayelerine göre “HAMD” ünvanı altında şükr-ü örfiyi (Yani Göz, kulak, ağız gibi nimetleri i'tiraf ederek bu ni'mete, bu iyiliğe karşı teşekkürü) îfa etmek için sarfeylese; ve tabiatın paslarını gideren ve o a'zaları cilalandıran Şeriât-ı Mutahhereyi imtisal eylese, işte o zaman insanın cevher-i ruhunda tevdi edilmiş olan âlemlerin enmûzeçlerinin her birisi, ait olduğu âlemine bir mişkât, bir pencere açarak, o alemde mütecelli olan ve ona ait sıfata; ve bundan da tezahür eden İSM e bir âyine olmuş olur. İşte o zaman bu haldeki bir insan, ruhuyla ve cismiyle gayb ve şehadet âlemlerinin bir hülâsası olarak; o iki aleme tecelli eden bütün esma ve sıfat kendisine de tecellide bulduklarını bilebilecektir. Demekki, “HAMD” ile insan, Allah'ın kemalî sıfatlarına mazhar olmuş oluyor.

20 Ayetten iktibasen alındığı için, bu tarzda kaydedilmiştir.. Âyeti, Zariyat sûresi 56. numaradadır.

Bu hakikata delalet eden Muhyiddin-i Arabî (K.S) nun, bir Hadis-i Şerif'in beyanında:(21) شَكَسْتُ كُنْزًا خَفِيًّا خَطَفْتُ الْخَلْقَ لِيَعْرِثُونِي olan meşhur sözüdür. Yani “Mahlukatı yarattım ki, bir ayine olsun; ta onda cemalimi müşahede edeyim.”

لله Yani hamd ve şükür, ancak Vâcib-ul Vucûd mefhumıyla mülâhaza edilebilen müşahhas Zat-ı Akdesese hâstır ve müstehaktır. Evet, şahsiyetinin mevcudiyeti ma'lum ve ma'ruf, fakat künh-ü zatının keyfiyeti meçhûl olan müşahhas bir zat, bazen umumî bir emir ile (bir bilinen unvan ile) mülâhaza edilebilir. İşte, **لله** deki ل (lam), kendi özünün mânası olan ihtisas ve münhasırlığa teallukundan dolayı, âdetâ bu bağıllık ve müteallıklığın mânâsını içine çekmiş, almıştır. Ayn-ı zamanda ihtisas lam'ı, ihlas ve tevhide de işaret etmektedir ki, “Hamd ve şükür yalnız ve sadece Allah'a mahsustur” ma'nasıyla, ihlas ve tevhide de ifade eder.

خوبته Yani: O ki alemi cemî-i eczasıyla birlikte terbiye eder, besler ve rızıklandırır. O alem'in eczaları da, her birisi umumî alem gibi birer alem olup, zerrelere de büyük âlemin yıldızları misillü intizam içerisinde hareketlerle müteharriktirler.

Ey aziz bilmiş olasın ki: Cenab-ı Hak- azze ve celle- her şey için bir “kemal noktası tayin eylemiş. O şeyin içine de, o nokta-i kemale ulaşmak için bir “meyl” tevdi' buyurmuştur. Güya ki –her şeye– manevi bir emir vererek, ondaki o meyl ile hareketlenip o kemal noktasına doğru gitsin. İşte, eşyanın her birisi, kendi nokta-ı kemaline doğru seyr-u seferinde, ona yardım edip yol gösterecek ve engelleri def edecek bir şeye, (bir yardımcıya) muhtaç bulunmaktadır. İşte o şey ise, ancak Allah –Azze ve Celle– nin terbiyesi ve yardımı olabilir.

Evet, kâinata dikkatle bakıp teemmül edebilsen; Benî âdem taifeleri gibi bir çok mahlûkat taife ve kabilelerinin var olduğunu göreceksin.. Ve

21 Risale-i Nur'un Kudsî Kaynakları, A. Badıllı 2. baskı, sh: 808 sıra no: 830. Bu hadisin bir çok me'hazleri ve bu mânanın tahkikatı vardır. **–Mütercim–**

bunların her birisi tek başına ve ya toplu olarak, Sani'lerinin kendilerine ta'yin etmiş olduğu vazifelerinde son derece ciddiyet içersinde sa'y ve hareket ile yürümekte olduklarını ve Halıklarının kanunlarına itaat ettiklerini bilecek ve anlayacaksınız. Amma ne kadar acıptır ki; insanlar kâinatın bu umumî kanun ve nizamı dairesinden serkeşlik edip çıkabilmektedirler.

الخالثیخ Bu kelimenin son iki harfi olan ن ve ی (nun ve ye), ya

عشرثیخ ve ثلاثین (işrin ve selasin) gibi i'rabin sadece bir alametidir,

(Yani Arapça sayının yirmiden itibaren çokluğunu ifade eden ve sayan bir alametidir.) Ya da, cem'iyeti ifade etmek içindir. Yani: Kâinat ve mah-lûkat'ın cem'iyet ve cemaatlarını ifade etmektir. Zira âlemin eczaları, herbirisi birer âlem olduğu için, mecmu'u "Âlemler" demektir. Yahutta, mevcûd olan şu âlem, Manzûme-i Şemsiyeye münhasır olmadığına ifade ve işaretidir.

Bu mevzu'u bir derece ifade eden bir şâir'in şöyle bir sözü vardır:

طالخدم اللکم من خلفاء، قد تجرى النجوم بثمة الشمس عذ القمثر

Yani: Allaha Hamd u sena olsun ki, onun bir çok felekleri, gök tabakaları vardır. Bu feleklerde; yıldızlar, şems ve kamer hareket ve cereyan halindedirler.

Hem الخالثیخ de خالثیخ (22) ayetinde olduğu gibi; secde

edenlerin müfredini değil, âkillerin cem'ini tercih ederek kullanmasında bir işârettir ki; Belağat nazarı âlemin eczâsından her bir cüz'ünü "lisan-ı hal ile konuşan, diri ve akıllı" tesavvur eder.

Evet, mevcudatı'nın "ALEM" ile tesmiyesi, Sâniinin onunla bilinmesine, tanınmasına bir isim olup ona şahitlik ediyor ve ona işaret ediyor

demektir. Öyle ise خالثیخ ayetinde, yıldızların secde etmeleri

22 Yusuf Aleyhisselam'ın rüyada onbir yıldızın, Güneş ve Kamerin kendisine secde ettiklerini görmüş ve Yusuf Sûresi 4. ayetinin bu parçasıyla kayıtlıdır. –Mütercim–

gibi, **خَبْرَةٌ** deki terbiye ve i'lam, (Yani terbiye etme, hacetlerini vakt-i münasipte tedarik eyleme ve hayatlarına lâzım olacak şeyleri öğretme ve bildirme gibi şeylerle) îma ediyor ki; o âlemler ile beraber, eczaları da akıllı şuur sahibi kimseler gibidirler.

الشرح من شاء الشخيم Bunun üstteki cümle ile nazm ve dizilişi şöyledir ki:

“Rahman” ve “Rahim” isimleri, terbiye sisteminin iki temel esasına işaret ediyorlar. Evet, Çünkü “Rahman” ismi, “Rezzak” mânâsında olduğu, “Rezzak” da menfaatlerin celbine mülayim ve muvafık olduğu gibi; “Rahim” ismi de, “Gaffar” mânâsını taşıdığından, zararlı işlerin def’i gibi işlere münâsip gelmektedir. Bu iki hal ise, terbiyenin iki esasını teşkil ederler. (Yani menfaatleri celpetmek ve bunun da vesile ve vasıtalarını halk edip hazırlamak ve mazarratları (zararlı şeyleri) def’etmek için lazım gelen müdafaa vasıta ve cihazlarını i’ta eylemektir.)

يَا حَالِكُ أَيُّومِ التَّيْرِ Yani haşr ve ceza günü...

Bunun **الشرح من شاء الشخيم** ile irtibat ve nazm vechi ise; bu, yani “ceza

günü” **الشرح من شاء الشخيم** in adeta neticesi ve semeresidir. Evet, RAHMET,

tek başıyla kıyametin kopması ve saadet-i ebediyenin gelmesinin delillerindendir. Çünkü Rahmet ve ni’met, ancak kıyametin gelmesi ve saadet-i ebediyenin husûl bulması ile Rahmet ve ni’met olabilirler. Eğer kıyamet kopmayıp, saadet-i ebediyye gelmezse; ni’metlerin en büyüğünden olan “AKIL” insan için bir musibet olmuş olur. Hem enva’-i rahmet’in en latiflerinden olan muhabbet ve şefkat dahi, ebedi ayrılığın mülâhazası ve düşünülmesi sebebiyle, şiddetli bir eleme ve musibetli bir üzüntüye tahavvül ederler.

4- Eğer desen: Cenab-ı Hak Sübhanehu ve Tealâ her şeyin her zaman mâlikidir. **خَالِكٌ يَوْمَ التَّيْنِ** “din gününün mâliki” diye olan hasılığın sebebi nedir?

Cevaben derim ki: Cenab-ı Hakk’ın kevn ve fesad aleminde va’z eylemiş olduğu, zahirî sebeplerin hikmeti, kendi azametini izhar etmek içindir. Yani tâ ki, aklın zahiri nazarında kudret eli, eşyanın “mülk” cihetindeki nâpak ve hasis gibi görünen şeyleri ile mübaşeretini, karışması görülmesin. Lâkin DİN GÜNÜ olan kıyamet ve haşirde ise, bu gibi şeyler ortadan kalkarlar; her şey’in safi ve şeffaf olan “melekûtiyet” yani tecellâs olur. Öyle ki o gün, her şey ve her kes kendi seyyid ve saniini vasıtasız ve perdesiz bir tarzda görecektir ve bulacaktır.

Hem, **خَالِكٌ يَوْمَ التَّيْنِ** deki **يَوْمَ** lafzıyla ibarelendirilmiş olması,

Haşr’in hadsî emarelerinden birisine işaret etmek içindir. Şöyle ki: **يَوْمَ** kelimesi, gün ve sene arasında ve ömr-ü beşer ve deveran-ı dünya ma-beyninde açık ve zahir olan tenasüp, uygunluluk ve münasebete bakmaktadır.. Ki adeta, saat’in saniye, dakika, saat ve günlerini sayan mevcut ibre ve milleri arasındaki tenasüp ve münasebeti andırmaktadır.

Evet, nasıl ki birisi görse ki; saatin bir mili kendi devrini bitirip tamamladı. Elbette kalbinde hadsen intikal eder ki, bunun arkasında gelen mil’inde –biraz daha zaman ve mehil alsada– veya devirlerini tamamlayacaktır. Zira birbirine bağlıdırlar.

Aynen bunun gibi; dünyanın “yevm” ve “sene” gibi olan mil ve ibrelerinde vuku’ bulan mükerrer nev’i kıyametleri müşahede eden adam; bir şahsı sairlerin bir nev’i gibi olan İNSAN için dahi , Haşr günü sabahında, Saadet-i Ebediye baharının doğacağına intikal etmesi lazımdır.

Amma **خَالِكٌ يَوْمَ التَّيْنِ** deki **يَوْمَ** den mûrad ise: Ya “ceza günü”

dür ki, ameller’in (Hayır, sevap.. Günah ve şer amellerin mükâfat ve ya cezalarının verileceği) günü olan “Yevm-i Ceza” demektir. Ya da: Din hakikatlerinin zuhûr’a çıktığı gün, Yani o hakikatlerin tulu’ ve zuhûrlarının ve i’tikad dairesinin sebepler dairesine galebe etmesinin günü demektir.

Evet, Cenab-ı Hak –Celle Celâlühü– kendi meşiet-i sübhaniyesiyle kâinatta öyle bir nizam tevdi’ etmiştir ki; (zahire göre) müsebbebâtı sebeplere bağlamış. İnsanı da –tabiatı, vehmi ve hayaliyle– o nizama muraât etmeye ve onunla bağlanmaya düçar kılmış, her şeyi de, mezkûr nizama doğru yönlendirerek sevk etmiştir. Kendi Zat-ı Sübhanîsi ise, esbabın tesiratından tenezzüh ederek tekaddüs eylemiştir. Hem insanı i’tikad ve imanca, bu daire-i itikada –vicdanıyla, ruhuyla– muraât edip bağlanmasını teklif eylemiştir.

Evet, dünya hayatında, sebepler dairesi itikad dairesine gâlip ise de, Ahirette akaid’in hakikatleri perdesiz tecelli edecek ve esbab dairesine galebe çalacaktır. Evet, bilmiş olası ki; sebepler dairesiyle, itikad dairesinin, her birisinin kendine mahsus muayyen makamları ve mahsus hükümleri vardır. Öyle ise, her birisinin kendine ait olan haklarının verilmesi gerekir.

Buna göre, daire-i esbabda iken; tabiatı, vehmi ve hayali ile ve sebepler dünyasının ölçüleri ile itikad dairesine bakan adam, i’tizale girmeye muztar kaldığı gibi; itikad makamı ve düstûrları içinde iken de, ruhuyla ve kalbiyle esbab dairesine nazar eden adam da, her şeyi taht-ı nizamına almış olan Meşiet-i İlahiyeye karşı tenbelane bir tevekküle ve temerrüdü netice veren bir atâlete girmeye namzettir.

﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنَ﴾ (23) Bilmiş ol ki, ﴿يٰۤاَيُّهَا﴾ nin “Kâf” ında iki nükte bulunmaktadır.

BİRİNCİ NÜKTE: ﴿يٰۤاَيُّهَا﴾ (İyyakenin “ke”si) ile yapılan hitabın içindeki

iltifat’ın sırrıyla, (Yani, gaybi mükalemeden geçip, hazırane olan hitaba terakkî etme sırrıyla) –yukarda “Hamd” kelimesinde zikri geçmiş olan– evsaf-ı kemaliyeyi tazammun etmiş olmasıdır. Evet, o kemalî evsaf’ın peyderpey zikredilmesinde, zihni tahrik ile, kabule müheyya eder hale getirir ve onu şevkle doldurur.. Ve o sıfatların mevsufu olan Zat-ı

²³ Yirmidokuzuncu Mektub’un Birinci Kısmının Altıncı Nüktesi olan “Nûn-u Na’büdü”ye dair parçaya da bakmakla çok faydeler elde edilebilir.

Kibriyanın nuruna teveccüh etmeye hareketlenir. Buna göre, **يَا** nin mânâsı: “Ey şu sıfatlarla mevsuf olan zat-ı Zülcelal!” demek olur.

İKİNCİ NÜKTE: Bu hitap, yani **يَا حَسْبُكَ** hitabı; belâgat mezhebinde, mânâların mülâhazası zaruretine işaret eder. (Yani hitabın makamı, hitap edilenin azamet ve celalini ve namaz’ın mahiyetini ve onda okunan fatihanın ma’nalarının nereye baktığını ve sairleri mulahaza ve tefekkür eylemek lâzımdır diye işaret eder demektir.) ta ki, okunan şey’in şimdi taze nâzil oluyor gibi olsun ki, tabiatça ve zevkçe hitaba incirar etmiş olsun ve ona bağlansın.

Demekki, **يَا** nin hitabı **يَا حَسْبُكَ تَرَاهُ** (24) (Rabbine karşı onu görüyor gibi ibadet et!) hadisindeki imtisalin emrini tazammun ediyor.

Amma **يَا حَسْبُكَ**deki mütekellim-i maal-ğayr “nûn”u (Kendiyle beraber başkaları adına talep içinde hitap etme “nun”u üç vecih içindir.

Birinci Vecih: Yani, biz âlem-i sağır olan “Ene” nin, yani vucûd’un ve şahsiyyet’in a’zası ve zerrelerinin cemaatları olarak şükr-ü örfî (25) ile sana ibadet ederiz. Her bir a’za ve zerrelerinin şükr-ü örfiyi yerine getirmeye (mânevi) emrolunmuş olmakla, fitri olarak bu emr-i maneviye uymak, o a’zanın itaatidir.

İkinci Vecih: Biz muvahhidîn cemaâtları, (ins, cinn ve melekten müteşekkil ehl-i tevhid toplulukları) senin şeriatına itaat etmekle, sana kulluk yapıyor ve ibadet ediyoruz.

24 Bu Hadis-i Şerif mütevatir hadislerdendir. Bir çok kaynaklarının tesbiti, “Risale-i Nur’un Kudsî Kaynakları 2. baskı –A.B.– sh.:809, sıra no: 831 dedir.

–Mütercim–

25 Şükr-ü Örfinin tarifi şöyledir: Cenab-ı Hakk’ın kendi abidine in’am eylediği kulak, burun ve göz gibi bütün a’zaları yaratıldıkları hikmet ve gayesine göre sarf eylemektir. Yani: İbadet cihetinde herbirisini Allah’ın emreylediği tarzda çalıştırmaktır. –El muhit-ül Mühit B.Bistam sh:476–

–Mütercim–

Üçüncü Vecih: Biz kâinat topluluğu ve cemaatleri olarak (Kâinatın nizamı için va'z eylemiş olduğun) Senin Şeriât-ı Kübra-yı fitriyyene itaatle serfurû ederek, sana ibadet ediyor ve azamet ve kudretinin Arş'ı altında, hayret ve muhabbetle secde ediyoruz.

Şimdi **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** kelimesinin üstteki **يَوْمَ الْتَمَّ يَوْمَ الْتَمَّ** cümlesiyle ve ya daha

üstteki sair cümlelerle nazm, irtibat ve dizilişinin vechi ise, budur ki: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا**

lafzı, **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** nın bir beyanı ve bir tefsiri olduğu gibi; **يَوْمَ الْتَمَّ يَوْمَ الْتَمَّ** nin de bir neticesi ve lazımıdır.

Ve keza bilmiş ol ki: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** nin takdimi, yani, **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** kelimesinden önce zikredilmesinin hikmeti; ibadetin ruhu olan İHLAS içindir. (Yani: Biz ancak ve yalnız sana ibadet ederiz gibi...)

Amma **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** deki **يَا أَيُّهَا** hitabında ise; ibadetin illetine, (Yani asıl hakiki sebebine) bir remiz vardır. Şöyle ki: **يَا أَيُّهَا** hitabı ma'nasıyla der: “Sizi kendisine hitabetmeye davet eden ve –üst tarafta vasıfları zikredilen– o vasıflarla muttasıf olan Zat-ı Celil-i Zülcemal elbetteki ibadete layık ve müstehaktır, ondan başka ibadete layık kimse yoktur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا Bu hitap dahi mezkûr “üç cemâatlar” itibariyle **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** gibidir. Yani: Biz ceseddeki a'zaların cemaatı; ve muvahhîdin-ler cemaatı; ve kâinat topluluğu cemaâtı olarak umum hacetlerimiz ve maksadlarımız için ve bunlardan en ehemmiyetlisi olan senin ibadetin için, senden tevfik ve yardım talep ediyoruz.) Hem **يَا أَيُّهَا** hitabını iki defa tekrarlamış olması ise; ta ki, hitab ve huzûr'un lezzetini arttırsın içindir. Evet, “âyan makamı”

(görünmeklik) “Burhan makamın”dan daha çok üstün ve daha çok celil ve âzim olduğu için

Hem çünkü huzûr ise; sıdkın, hâlisiyyetin daha çok davetçisi olup, yalandan, riyadan uzaklaştırdığından, hitap tekrarlamıştır. Aynı zamanda o tekrarların hikmeti, te'kid için olup tekzib edilmemesi ve her iki maksad'ın (ibadet ve istiane maksadlarının) müstakil birer iş, birer vazife olduklarını göstermek içindir.

Hem yine bil ki: **تَقْشَبْدُ** **مِنْ** **مِنْ** **مِنْ** ile yan-yana nazmediliş ve dizilişinin bir hikmeti de; ücret'in hizmetle beraber diziliş ve bulunuşu gibidir. Zira ki ibadet, Allah'ın kendi kulu üzerindeki hakkıdır. Fakat îâne ve yardım ise, kullarına Allah'ın ihsanıdır.

Amma **مِنْ** nin hasrındaki hikmet ise, (Yani: “Ancak, yalnız ve münhasıran sana ibadet ederiz.” deki münhasırlık) şu nisbet-i şerife olan ibadet ve hizmet ile, abdin esbab ve vesitalara karşı tezlül-göstermekten kurtulup yüceldiğine işarettir. Belki o vesait ve esbab denilen şeyler – o vaziyette– o abd'a hizmetkâr olurlar da; ve abd ise, yalnız Vahid-i Ehadı ma'bud ve maksud olarak tanıyan ve bilen olur. Ve işte o zaman –üst tarafta bahsi geçtiği üzere– itikad ve vicdan dairesi tecelli etmiş oluyor.

Lâkin eğer insan Allah-ü Teâla'ya hakkiyle hizmetkâr ve abd olmazsa; sebeblere hizmetçi, vasitalara da zillet içinde perestiş eder bir halde kalmış olur. Buna göre, abdin üzerine hak ve lâzımdır ki; daire-i esbabada iken, bütün bütün sebepleri ihmal etmesin. Tâ ki, Cenab-ı Hakîm-i Mutlakın hikmet ve meşietiyile kâinatta tevdi'edilmiş olan umumî nizama karşı mütemerrid, isyancı durumuna düşmüş olmasın. Zira esbab dairesinde iken teşebbüssüzlükle olan bir tevekkül, –az üstte geçtiği üzere– bir atalet ve tenbellikten başka bir şey değildir.

مِنْ Bundaki nazm vechi budur ki: **مِنْ** kelimesi, Allah'ın kendi kuluna ettiği sualine karşı abdin cevabıdır. Güya ki; Cenab-ı Mabud-u Mutlak, kuluna soruyor: “Senin hangi maksad ve muradın daha çok kalbini

alakadar ediyor? “Abd ise, **أَلْمَشَا** diyor. (yani: Doğru yola hidayet buyur.) diye cevap veriyor.

Hem bilmiş ol ki: **أَلْمَشَا** kelimesi; hidayete ermişler.. Hidayeti talep edenler.. ve hidayeti arttırmak isteyenler ve saireler gibi mef’ullerinin te-nevvüüne binaen, mânâ mertebelerinin birkaç çeşide ayrılması sebebiyle; adeta **أَلْمَشَا** kelimesi, hidayet fiilinin dört tane masdarı’ndan iştikak etmiş, çıkmıştır.

İşte bu hale göre; **أَلْمَشَا** duası, isteği; bir gurup insanlara göre **أَلْمَشَا** olur. Yani bizi hak ve doğru “Sırat-ı müstakim” üzere sabit-kadem kıl. Başka bir gurup cemaata göre, **أَلْمَشَا**, **أَلْمَشَا** dır. Yani: Hidayetimizin nurunu arttır. Diğer bir taifeye göre **أَلْمَشَا**, **أَلْمَشَا** olur. Yani: Bizi Sırat-ı Müstakim’de yürümeye muvaffak eyle! Bir başka fırkaya göre: **أَلْمَشَا**, **أَلْمَشَا** dır. Yani: Bize hidayeti ve doğru yolu bahşeyle!..

Evet, Cenab-ı Halık-ı Kadîr **خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ حَزْهَدَى** (26) hükmünce Yani: Cenab-ı Hak bütün her şeyi yarattığı gibi hayatları için lazım olan işleri öğretme, ona riayet etme gibi işlerine de hidayet etmiştir.

Bizlere de zahir ve batın duyguları ita etmekle, hidayete erdirmiştir. Sonra afâkî ve enfûsî delilleri önümüze koymakla, kendi ma’budiyyet ve vahdaniyetine hidayet etmiştir.

Sonra, peygamberleri göndermekle ve kitapları indirmekle, bize hak dinine ve doğru yoluna hidayet vermiş ve bahşeylemiştir.

²⁶ Taha Süresi 50. ayetten, ya da A’la suresi 3. ayetten iktibasen alınmış olmakla beraber, Arabî metinde “ayettir” dememiştir.

Sonra, Kıyamet gününde hakkın ve hakikatın üstünde ki perde ve hicab'ın keşfedilip kaldırılmasıyla; Hakkın hak olarak, batılın da batıl olarak zahire çıkmasıyla, bizi en büyük hidayete erdirmiş ve erdirecektir inşallah, Amin.

حَلَّ الشَّمْسُ حُطًّا ۖ وَالْحَشَىٰ حَقًّا ۖ وَالرُّشْقَا ۖ التَّجَاغُثَ ۖ

حُطُّوْطًا ۖ الْجَا طَلْحَ ۖ بَا طَلًّا ۖ وَالرُّشْقَا ۖ الْجَشْتَانِيَّةَ ۖ الشَّيْخَ

الطَّنْحَا ۖ الشَّيْخِيَّةَ

Azizim bilmiş ol ki: “Sırat-ı müstakim” ise: Hikmet, iffet ve şecaat'ın özü ve hülasası olan “ADL” dir. (Ahenkli, müvazeneli, dengeli harekettir.) Bu üç şeyde, insandaki üç kuvvenin, her birisinin üçer mertebesinin vasatıdır. Yani orta derecelisidirler.

Bu mânânın izahı şöyledir:

Cenab-ı Hakîm-i Mutlak, vaktaki ruhu, değişken ve çok şeylere muhtaç ve tehlikelere mar'uz olan insan bedeninde iskan eyledi. O beden in veya içindeki Ruh'un idamesi için “ÜÇ KUVVE” yi onun içine tevdi buyurdu.

BİRİNCİ KUVVE: Menfaatları, yararlı şeyleri cezbeden Behimî (hayvanî) olan “**Şehviyye**” kuvvesi...

İKİNCİ KUVVE: Zararlı şeyleri ve tahribci işleri def' edip iten Seb'î (yırtıcı) olan “**Gadabiyye**” kuvvesidir.

ÜÇÜNCÜ KUVVE: Menfaat ve zararların arasını fark edip ayıran Melekî (Melaikeye mahsus) “**Akliye**” kuvvesidir.

Lâkin Cenab-ı Hâkim-i Hakîm, sair hayvanat'ın kuvvelerini bir tahdit altında bulundurduğu halde, müsabaka ile terakki edebilmesi sırrıyla, beşer'in tekemmülünü iktiza eden hikmetiyle; insanın bu kuvvelerine amelî sahada –din ve şeriatla bir hudut tayin etmiş ise de– amma fitratça, yani yaradılışça bir hadd, bir sınır tayin etmiş değildir.

Evet, amelî saha'da din ve Şeriat, bu kuvvelerin ifrat ve tefritlere girmelerini yasaklayıp, Hadd-ı Vasat çizgisi üzerinde bulunmalarını emretmiştir. Bu husustaki açık emir, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا زِينَتَكُمْ مِمَّا فِي آيَاتِكُمْ كَمَا تَأْتِي السُّبْحَانَ (27) ayetidir. (Mânâsı: Sana emrolunduğu gibi dosdoğru istikamet çizgisi üzerinde bulun!)

İşte, bu üç Kuvvelerin önünde fitri bir tahdid, bir engel bulunmadığından, herbirisinde bu üç çeşit mertebeler hasıl olmaktadır. Bu mertebelerden “TEFRİT” mertebesi, eksiklik ve noksanlıktır. İFRAT mertebesi ise, ziyadelik ve aşırılıktır. Amma “ADL” mertebesi, bunların vasatı, Yani, ikisinin ortasıdır.

İşte, Kuvve-i akliyenin mertebeleri:

1- Tefrit mertebesi: Gabavet ve geri zekalılıktır.

2- İfrat mertebesi: Şaşırtıcı cerbezekârlık ve demogojidir ki; akı kara, karayı ak göstermek gibi işlerin mantık dışı ve mânâsızlarıyla uğraşan ve bulaşan bir zekadır.

3- Adl olan vasat mertebesi: Bu mertebe Hikmettir ki;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا زِينَتَكُمْ مِمَّا فِي آيَاتِكُمْ كَمَا تَأْتِي السُّبْحَانَ (28) ayeti, onun mahiyetini

beyan ve tefsir eyler.

Bu taksimattan sonra, şunu da bil ki: bu “Üç kuvve”lerin asılları i'tibarıyla, nasıl ki her birisi mezkûr mertebelere ayrılıp çeşitleniyor.. Öyle de, bu çeşitlerin fer'lerinden her bir dalı dahi, o üç mertebelere ayrılıp tenevvü' edebiliyor.

Mesela: “halk-ı ef'al” meselesinde; (Yani insanın ve hayvanın fiil ve hareketlerinin kimin icad ve yaratmasıdır” diye olan, kader ve cüz'-i ihtiyarî meselesinde) Ehl-i Sünnet mezhebi, cebr ile i'tizalin vasatıdır, ortasıdır.

27 Hud Sûresi, ayet: 112

28 Bakara/296

Keza, “İtikad” da; “Tevhid” mezhebi, “Ta’til” ve” Teşbih”in (29) vasatıdır.

İşte buna göre, ehl-i Tevhid ve ehl-i hak mezhebi, itikadda “Sırat-ı mustakîm” olan vasat mezhebidir. Daha bu kıyas üzerinde misaller çoğaltılabilir.

KUVVE-İ ŞEHEVİYENİN MERTEBELERİ:

Bu kuvvenin “tefrit” mertbesi, “HUMÛD” dur. Yani, sönüştür ki, hiçbir şeye iştiha ve iştiyakı olmaz. “İfrat mertbesi ise, “FÛCÛR” dür ki, helal haram demeden neye rast gelse, iştihası kabarrır.

Amma bu kuvvenin “Vasat” ı ise, “İFFET” dir ki, helale rağbet edip, haramdan kaçır... Ve daha bu asıl ve köke göre; Yemek, içmek, giymek ve saire gibi bütün fer’ ve ayrıntılarını kıyasla.

KUVVE-İ GADABİYENİN MERTEBELERİ

1- Tefrit mertbesi: “Cebanet” tirki, hiç korkulmayacak şeylerden de korkar, evham’a kapılır.

2- İfrat mertbesi: “Tehevür” dür ki; istibdad, tehakkûm ve zulm’ün menşei ve babasıdır.

3- Vasat mertbesi: “Şecaattır ki; aşk u şevk ile İslâmiyet namusunun himayesi (izzet ve şerefının korunması) ve Kelime-i Tevhid’in yüceltilmesi uğrunda ruh u canını bezledip feda eyler. Ve daha sair teferruatlarını bu misallere kıyas eyle!

İşte, –göröldüğü üzere– her “üç kuvve” nin ifrat ve tefrit mertebeleri olan “Altı yan”ları zulüm; “üç vasat” mertebeleri de, Adl ve âdalettir ki,

²⁹ Ta’til ve Muattıla mezhebi: Yirmibeşinci Söz’ün, Birinci Şulesinin, Birinci Şuanın, Beşinci noktasının ikinci misalinde izahı yapıldığı üzere, şöyledir:

Allah’ın bütün fiil ve işlerini sebeplere isnad edip; kâinatta her iş ve emr’in Allahü taalanın irade ve kudretiyle olan icad ve idaresini inkâr eden ve bunu sebeplere ve tabiatlara bağlayan kör ve sağır bir kısım felsefecilerin mesleği)

(“Teşbih” ise, Allaha ait sıfatları, mahlukatınkine benzeten ve ona göre batıl yorumlarla izahlarda bulunan bir diğier anlayışsız, idraksız felsefeci gurubunun mezhebidir.)

–Mütercim–

sırat-ı müstakimdir. Yani **كَمَا تَقْرَهُ** ayetine tabi' olarak âmeldir..

Ve bu Sırat-ı Müstakim köprüsü üstünden geçen adam, Cehennem'in üstüne uzatılıp konulmuş olan "Sırat Köprüsü" nden de geçmiş olur.

صَوِّخَا عَالَمَيْنَا نَعْمَتًا عَظِيمَةً Ey aziz bilmiş ol ki, Kur'anın inci ve

lü'lüleri tek bir ipliğe dizilmiş degillerdir. Belki (o harika) nazm ve diziliş, bir çok nakışların içersinde; –yakınlık ve uzaklıkça, zuhûr ve hafaca– mütefavit olan münasebetler ipliklerinin nescinden, dokunuşundan hasıl olmaktadır. Zira, İ'cazın esası, îcazdan sonra bu gibi nakışlardır.

Evet, mesela: **صَوِّخَا عَالَمَيْنَا نَعْمَتًا عَظِيمَةً** deki **نَعْمَتًا عَظِيمَةً** cümlesi

عَلَّمَنَا اللَّهُ ile münasebetdardır. Çünkü nimet, hamd'ın yakın arkadaşı ve

bitişigidir. Keza bu cümle, **عَلَّمَنَا اللَّهُ** ile de münasebetlidir. Çünkü terbiyenin tammı ve kemali ise, giden nimetin ardından, yeni gelenlerin

olmasıyladır. Hem yine aynı cümle, **عَلَّمَنَا اللَّهُ** ile de münasebet içersindedir. Çünkü peygamberler, şehitler, salihler ve âlimler; alemlere ve hususiyle insanlığa in'am edilmiş rahmettirler ve rahmet'in zahir mi-

salidirlere. Keza, ayn-i cümle; yani **عَلَّمَنَا اللَّهُ** cümlesi, **عَلَّمَنَا اللَّهُ** ile de bağlantılı ve münasebetlidir. Zira, en hakiki ve en kâmil nimet

"Din"dir. Yine ayn-i cümle **عَلَّمَنَا اللَّهُ** ye de bakmaktadır. Allah'a karşı

ubudiyeti ve şekil ve adabını getiren, öğreten ve koyan Enbiya ve Evliyalar

bu işin pişdarı, imamıdırlar. Hem aynı cümle **عَلَّمَنَا اللَّهُ** ile de alakalıdır. Zira,

Ma'bud-u Zülcelallerinden istianede bulunanlar (yardım dileğinde bulunanlar) muvaffak olmuş kimselerdir. (Yani: Cenab-ı Allah onlara

ibadetin nurlarına mazhariyeti ihsan buyurmuştur. Keza aynı cümle, لَهُنَّ ile de münasebetlidir. Çünkü hidayete ermiş olan o zatlar, (30) لَهُنَّ ayeti sırrıyla, (Meal-i Şerifi: "...O halde o geçmiş peygamberler'in hidayetli olan yollarına gir.. Ve onların nuranî cemaatlerine uy!..) Sırat-ı Müstakim'in bilinmesi görünmesi, ancak o büyük nimetlere mazhar olmuş zatların mesleklerine münhasırdır. Onların yolları dışındaki yollar zulümatlıdır. İşte, صَوَّا cümlesinin pek çok ve pek büyük ma'na mertebelerinden şu getirdiğimiz izah, ancak nûmücek bir misaldir. Daha sair noktaları buna kıyas eyle!

Şimdi, tekrar aynı cümlenin kelimatının tahliline dönüyoruz:

Evet, صَوَّا deki صَوَّا lafzında şöyle bir işret

vardır ki: "(Ey Rabbimiz, büyük ni'metlerine mazhar etmiş olduğun" Enbiya, Şüheda ve Sulehaların yolu, tariki; tecrübesi yapılmış bir yoldur. Bu yolun etrafı da ihata çemberiyle çevrilidir. Bu yola sıdk ile girip sülûk edenler –Biiznillah– bir daha çıkmaz ve yolunu kaybedip sapmazlar, sahil-i selamete ulaşır, çıkarlar.

صَوَّا lafzında ise, –bu kelime mevsûl olduğuna binaen,– mevsûlün şe'ni de dinleyici için gözönünde hazır ve ahdedilmiş bir şey olmalıdır. İşte

bu mânâ ile, şu **للتَّيْحِ** olan “Mevsûl” (31) edatı işaretler ki; Beşer’in karanlıklı yolları içersinde (Yani vahye ve semavî dinlere ittiba etmeden kendi akıl ve vehimlerine göre felsefice yollarını ta’yin edip çizener ma’nasıyla) Allah’ın “Sırat-ı müstekim” gibi aydın, nurlu bir yol ni’metine mazhar olmuş o Enbiya, Şüheda ve Sülehaların yüce şanlarına; ve hadsiz karanlık yollar içersinde yıldızlar gibi parlayıp yollarını aydınlattıklarına işaretler. Hal böyle olunca; bu kafîle-i nûraniye, her bir dinleyicinin – araştırmaya da– gözü önünde adeta ahd edilmiş, ma’lum ve belli imamlar olarak görünmektedirler.

Amma **للتَّيْحِ** nin Cem’iyetinde ise, (Yani: **للتَّيْحِ** ile müfred olarak değil,

للتَّيْحِ yi Cemiyet ve Cemaat ile, Yani: “Cem” siğasıyla zikretmesi) O büyük hidayet ve iman nimetlerine mazhar olmuş zatlara ve onların “Sırat-ı Müstakim” olan yollarına ve ayrıca mesleklerinin hakkaniyetine “Tevâtür” sırrıyla uymak ve tabi’ olmak imkanının mevcut olduğuna remzetmek içindir. Evet, (32) **جِئْنَا لِّلْفَيْحِ الْجِجَاعَةِ** Hadis-i şerifi de bu mânâyı, (yani, Hak yolunun cemaat-i kübrasına tabi’ olmanın lüzumluluğunu) te’yid etmektedir **ق**

Amma **للتَّيْحِ** kelimesi ve bunun mazî siğasıyla zikredilmesindeki ma’na ise; ni’meti talep edip istemenin yoluna ve onun vesilesine işaret

31 Esmâ-i mevsule diye isimlendirilmiş olanlardan **للتَّيْحِ** ve **للتَّيْحِ** kelimesi, lûgatça “bitiştirilmiş, ulaştırılmış manasıyla; bir cümlenin ifade ettiği manalar, arkasında gelen cümle onu tamamlıyorsa, bu iki cümle arasına **للتَّيْحِ** ile bitişirmeye “mevsûl” denilir.

–Mütercim–

32 Hadisin mehazı için bak: Risale-i Nur’un Kudsî Kayn. 2. baskı, sh: 843 Sıra no: 905

–Mütercim–

Cevaben sana denilir ki: onlara tabi' olmak ve cemaatlerine uymak meselesi ise, âkaid ve ahkâmın asılları itibariyledir. Çünkü, akaid ve ahkâmın asılları, devamlı kalan ve değişmeyen sabit hakikatler olup, furûat gibi değişmeye kabil değillerdir. Zira furûat, zamanın değişmesiyle ta-gayyür ve değişim (34) gösterebiliyor.

Evet, nasıl ki dört mevsimler'in ve insan ömrünün mertebeleri vardır. (İnsanın ömrü; çocukluk, gençlik ve ihtiyarlık mertebeleri gibi) ve keza, ilaçlar ve elbiselerin, mizaçlara ve mevsimlere göre ayrı ayrı tarzda olmasında tesirleri olmaktadır. Evet, bazı ilaçlar bir vakitte vücûda deva olduğu halde, başka bir vakitte zararlı düşebiliyor. Öyle de: Nev-i beşerin ömür mertebeleri (asırlar ve çağlar itibariyle) ahkâmın furû'atında, (Yani: ümmet ve milletlerin vaziyet, yaşayış ve hallerine göre) değişim göstermesinde te'sir ve rolleri vardır. Yani: Allah'ın vahyi ve emri ile değişen o teferruatlı hükümler, gelir ruhların devası kalplerin gıdası olurlar.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا زِينَتَكُمْ﴾ önceki cümle ile olan nazm ve diziliş vechi:

Ey aziz bilmiş ol ki: Bu makam, “Havf ve Tahliye” makamı olması hasebiyle, (Yani, Korkulan yeri; ve dalalet ve sairenin kir, paslarını kalb ve ruhtan çıkarıp atma makamı olduğundan) sabık makamla münasip düşmektedir. Evet bu makam, (dinleyiciyi) hayret ve dehşet nazarı ile,- celal ve cemel ile tavsifi yapılmış olan Rububiyetin makamına baktırıyor ve bakıyor.

Sonra, iltica ve sığınma nazarıyla ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا زِينَتَكُمْ﴾deki ubudiyet makamına baktırılmaktadır.

Sonra, Acz nazarıyla ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا زِينَتَكُمْ﴾deki tevekkül makamına nazarı çevirtiyor.

³⁴ İctihad Risalesi olan 27. Sözün hatimesi buradaki icmalın bir şerhi mesabesinde. İstersen oraya müracaat et, bu meselenin tam halli yapılmış olduğunu göreceksin. Evet, şeriatın furuatında olan tegayyür ise ancak vahy ile ve peygamberlerin emriyledir. Yoksa, şunun bunun kafası değil.

Sonra, tesellî nazarı ile de, “Şu tahliye تخلیه makamının daimî arkadaşı olan “Revac ve tahliye تحليه makamına (ümit ve süsleme makamı) baktırmaktadır.

Evet, Korkunç bir hadiseyi veya dehşetli bir emri görenin kalbinde en evvel doğan şey, “Hayret” hissidir. Sonra, ondan kaçma ve uzaklaşma meyli doğar. Sonra da, kaçmak ve uzaklaşmaktan çaresiz kalıp âciz kalınca, tevekkül meyli doğar. Bu tevekkül meylinden sonra da, bir ümit ve tesellî doğmaya başlar.

6- Eğer desen: Cenab-ı Hak –Azze ve Cell– Hakîm’dir, Ganîdir; acaba şerri, çirkinliği, dalaleti alemde halketmesindeki hikmet nedir?..

Cevaben sana şöyle denilir: Ey arkadaş! Şunu iyice bilesin ki: kâinata kemal, hayır ve hüsün maksud-u bizzattırlar. Hem bunlar kâinatın külliyyatı ve erkânıdırlar. Şerr, kubuh ve noksan ise, o büyük rükünlere nisbeten cüz’iyât ve küçük şeyler olup; hilkatte azınlık, teba’î ve dağınıklırlar. Bu cüz’î şer ve noksanlıklar’ın Halıkı; bunları Hüsün, güzellik ve kemal arasında dağınık bir tarzda halkeylemiş olması; bunların zatiyetleri i’tibarıyla değil, belki hayır, hüsün ve kemal’in hakaik-i nisbiyelerinin (35) zuhûrlarına, belkide vücûda gelmelerine bir mukaddime ve bir vâhid-i kıyasî olsunlar diye yaratılmışlardır.

7- Eğer desen: Hakaik-i nisbiyenin ne kıymetleri vardır ki, vücûda gelmeleri yolunda cüz’î şerler istihsan edilip yaratılsın?..

Cevaben sana denilir: “Hakaik-i nisbiyye” dediğin şeyler, kâinat arasında bağlar ve rabitalardır. Hem Kâinatın nizamı, bunların iplerinden dokunmuş ve örülmüştür. Ve enva’-i Kâinat’ın ayrı ayrı nev’ler halinde birer birlik ve ayrı birer teşahhus kesbetmesinin vücûdu da, onlardan in’ikâsetmiş şualardır. Ayrıca, hakaik-i nisbiyeler, hakaik-i hakikiyeden binler defa daha fazladırlar. Evet, bir Zat’ın hakikî sıfatları şayet yedi dane

³⁵ “Hakaik-i nisbiyye” meselesi Risale-i Nur’un bazı yerlerinde, hususan “Pencereler” Risalesinin 26. penceresinde izahı vardır. Hülasası şudur: Mesela, şu adam cesurdur, elbetteki birilerine göre cesurdur. Sonra bu adam daha cesur birisiyle karşılaşıncı, bu defa buna göre o adam cesurdur... Ve hakeza, cesaret gibi güzellik, ilim, sanat ve sairedede bu hal yürütülebilir.

olsa; nisbî hakikatleri yedyüz olabilir. Öyle ise, hayr-ı kesir'in hatırı için, şerr-i kalil bağışlanır, belki de hayr-ı kesire vasıta olduğu için, beğenilerek alınır. Zira ki, içerisinde az bir şerr vardır diye, hayr-ı kesiri terketmek, şerr-i kesir olur. Hem "hikmet" in ve kâinat ve beşeriyetin maslahatı nokta-i nazarında; az olan bir şerr, çok olan bir şerr ile mukabeleye gelmesi takdirinde; o az olan şer, bil-gayr ile hasen olur diye ilm-i usul-u (36) Şeriatta, zekat ve cihad gibi meselelerinde takarrur etmiş kaidelerindedir. (37)

Amma meşhur olan **أَنْتَ الْخَشِيءُ تُعْرَضُ بِطَنَانَا** nin, Yani: "Eşya,

ancak zıddlarıyla bilinir, tanılır"ın mânâsı ise: Bir şey'in zıddının bulunması, o şey'in hakaik-i nisbiyesinin zuhuruna sebeptir. Mesela: Eğer çirkinlik olmamış ve güzelliğin arasına karışmamış olsaydı; o zaman hüsnün, güzelliğin, iyiliğin gayr-ı mütenahî mertebeleri tezahür etmeyecekti.

8- Eğer desen: Şu gelen üç kelime **خَالِيخ** ve **خَفُضُوبْ** ve **طَنَانَا** de

fiil, ism-i mef'ûl ve ism-i fâilin yanyana ve beraberce kullanılmasındaki tefavütün vech-i hikmeti nedir? Hem aynı kelimelerde –mealleri itibariyle–

خَالِيخ ile üçüncü fırka sıfatının **الْخَفُضُوبْ** ile ikinci fırka sıfatının

akibetinin ve **طَنَانَا** ile birinci fırka sıfatının ünvanını dile getirerek

zikretmelerindeki tefavütün (birbirinden uzak vasıflarının zikri) hikmeti nedir?

³⁶ İlm-i usul-u şeriattan olan bu mesele: "Ehvenişşerreyn ihtiyar edilir" ile ta'rif edilmiştir. –Mütercim–

³⁷ **NOT:** Risale-i Nur da bu mesele, çok yerlerinde izah edilmiş, hülasası şudur: Düşman gelmiş, memleketin hududuna dayanmış, istila etmek üzeredir ki büyük şerdir. Buna karşı "cihad" için asker ve ordu hazırlamakta bazı zametler, meşakkatler de olacaktır ki, az şerdir. Eğer bu az şerli işi yapmazsak; düşman gelir, memleketi istila eder; İslâmın izzet, şeref ve namusu payımal olur ve hakeza!

–Mütercim–

Cevaben sana denilir: نعمت de sadece ni'met'in ünvanını, adresini seçip zikretmiştir. Yani: vasfını ve şeklini bildirmeden adresini vermiştir. Bunun hikmeti de; ni'metin kendisi bir lezzet olduğu için, nefisler ona hep meyildar olduğunu bildirmektir.. Ve نعمتyi mazî fiiliyle zikretmesindeki mânâ da, işaretidir ki; Kerim-i Mutlak olan Cenab-ı Hakk'ın i'ta edip bahşeylediği bir ni'meti, geri alıpta götürmeyecek bir şana sahiptir.

Hem yine bunun mazî fiili sigasıyla olan zikrinde; Cenab-ı Mun'im-i hakikînin ni'metleri verme, lâkin geri almama adetini izhar eylemek suretiyle; istenilen şey'in vesilesine remzetmek içindir. Yani ki fatihayı okuyan kimse, sanki diyor: “Ya Rabb, in'am etme senin şanın olduğu için; geçmişte de hep bu in'amı yapmışsın, ne olur bana da o in'amdan lutfeyle!”

İkinci Fıkra Sıfatının Akîbeti

عَشْرَةَ الْخَفِضُونَ den mûrad, şu olsa gerektir ki: “Onlar ki madem

Kuvve-i Gadabiyenin ifratıyla hududu aşarak, tecavüz ile zulmettiler.. Ve Yehûdiler’in inad ve temerrüdlere nev’inden, akidenin ahkâmını terketmekle fiska girdiler.. Ve madem fiska ve zulmün özünde menhûs bir lezzetin ve habis bir izzet’in mevcudiyeti yüzünden, nefisler nefret edip onu terkedemiyor. İşte Kur’an-ı Hakîm dahi bu noktada, bütün nefisler’in nefret edip kaçacağı olan müthiş akîbetlerini zikreledi, ki o da: Allah’ın gazabının nüzûlüdür.

Hem كَذَّابُونَ de, devam ve istimrar şânında olan ism-i mef’ûlu ih-

tiyar etmiş olmasında, şöyle bir işaret vardır ki; tevbe ve afv ile inkıta’ ederek son bulup kesilmeyen isyan ve şerler, artık bütün bütün silinmez bir damğa, bir alamet olmuş olurlar.

Üçüncü Fıkranın Bahsi ve Mevzûu

ذَوِي الْاَلْبَانِ den murad ise; onlar ki vehm u hevaları, akl ve vicdanla-

rına galebe etmesi sebebiyle Tarik-i haktan saptılar; ve Nasara safsataları gibi, batıl itikadlarla nifak’ın içine düştüler. Kur’an-ı Hakîm dahi bu noktada, onların sıfatlarının mahiyetini dile getirmeyi ihtiyar eyledi. Zira ki, dalaletin mahiyeti ve özü öyle bir elemdir ki- Neticeyi görmeseler de- kalbleri nefret ettirilip , ruhları da ondan kaçarlardı.

Ve ذَالِيخِ i ism-i fail ile zikretmesi ile, îma eder ki; Dalalet, o zaman

gerçek dalalet olur ki; kesilmeyip devam ede... Evet, Kat’iyyen bil ki: bütün elemeler ve azaplar dalalette; ve umum lezzetler, safalar ve sevinçler ise imandadır.

Eğer bu hakikatı tam görmek (38) istiyorsan; şöyle bir şahsın halını farazî olarak gözönüne getir ki: Kudret-i İlahiyenin eli o şahsı hiçlik ve adem

38 Bu hakikatın daha şirin ve daha parlak izahatını görmek ve almak istiyorsan; “Lemaat” eserinin sözlerdeki sh: 740, ve Asar-ı Bediyyedeki -2. baskı- sh: 951’e bak.

zûlûmatından çıkarıp, şu korkunç bir sahra gibi olan dünyaya bıraktı. O şahıs, gözlerini açarak, etraftan şefkat görme talebiyle baktığında, görür ki: belalar, musibetler ve hastalıklar, her taraftan düşmanlar gibi ona hücum etmektedirler. Sonra bu şahıs, merhamet bulma ümidiyle unsurlara ve tabiatlara nazareyler, görür ki; katı kalpli, merhametsiz şeylerdir, aleyhinde dişlerini bileyorlar. Sonra, bu şahıs, başını kaldırdı, yardım alma ümidiyle ecram-ı ulviyeye baktı, gördü ki: pek heybetli ve müthişler. Adeta her birisi korkunç, büyük toprakların ağzından fırlayıp çıkan ve onun etrafından geçen ve onu tehdit eden ateşten mermilerdir.

İşte bu şahıs, bunları böyle görünce, hayret ve çaresizlik içine düştü. Bu halleri görmemek ve onlardan kaçıp gizlenmek için başını eğdi, nefisini ve kalbini mutala'a etmeye başladı. Baktı ki, ne görsün; nefis ve ruhunun binler hâcetlerinin feryadları ve fakr u ihtiyaçlarının pek çok enin ve iniltileri işitilmektedir. Sonra da; bu hal ve vaziyetlerden tevahhuş edip ürkerek, bir iltica ve bir sığınma yeri olan kendi vicdanına baktı, gördü ki; uzayıp giden binlerce heyecanlı emelleri var ki, dünya onları doyuramıyor.

Şimdi, Ey arkadaşı! Gel, Allah için söyle! Eğer bu şahıs; (Hilkatin, kâinat ve mevcudat'ın ilk ve evvel yaratıcısı Cenab-ı Hak olduğu gibi; Ahireti de halk eden ve edecek ancak O' dur olan ma'nasıyla) Mebde' ve meada, Sani' ve haşre itikad etmezse, hali ne olur? Cehennem'in ateşi, onun başındaki haletten daha şiddetli ve ruhunu yakan vaziyetten daha yandırıcı olur mu sanırsın?!..

Evet, böylesi bir şahsın başında hiç çaresi yok; korku ve heybet, acz ve ra'set (titretici havf) ızdırıp ve vahşet, kimsesizlik ve yeisten tereküb etmiş bir hal vardır. Zira, bu şahıs, bu itikad ve şu vaziyette iken, kendi iktidarına müracaat ettiği zaman, onu acz ve zaa'f içersinde çırpınan bir halde görüyor. Hem hacetlerini teskin eylemek ve feryatlarını susturmak üzere ona yöneldiğinde, hiç susmadıklarını, belki sayhalar vurarak bağırdıklarını müşahede ediyor. Yine bu şahıs, feryad ederek imdad istese de, sesini işitecek ve kendisine yardım edecek kimseyi bulamıyor; her şeyi düşman zannediyor.. Ve her şeyi garip, kimsesiz tehayyül ediyor. Ve hiçbir şeyle ünsiyet edip eyleyemiyor. Şayet yıldızların deveran ve hareketlerine baksa; vicdanı parçalayan korku ve dehşet içinde ürküntü ve müz'ic bir nazarla bakıyor. (Şimdi bu şahsı bu halde bırak, dön ve gel.)

Sırat-ı müstakim'in caddesi üzerinde olan ve nur-u imanla vicdanını ve ruhunu ziyalandırmış, ışılatmış olarak tesavvur ettiğimiz aynı o

şahs'ın, şimdi buradaki halini teemmül edip bak! Nasıl da görürsün ki; bu zat, ayağını dünya içine bastığı ve gözlerini açıp baktığı zaman; hücum eden bütün haricî âdiyâtın, yani musibet ve belaların karşısında bir “nokta-ı istinad” bularak, ona dayanıp istirahat ediyor. İşte, o nokta-i istinad ise, Marifet-i Sani'dir. (yani kâinatın Saniini tanıyıp, bilip, iman ederek itaat etmektir.)

Sonra, aynı bu insan; ebede uzanmış giden isti'dadlarını ve emel ve arzularını teftiş ettiğinde bakar, görür ki; binlercedir. Ve bütün bunların temini hususunda, nefsinde gayet büyük bir acz ve fakr hissettiği zaman; bir nokta-ı istimdad olarak Saâdet-i ebediyeye olan imanı ve onun ma'rifetini buluyor ve ona dayanıyor. İşte bu nokta-i istimdattan emelleri imdat almaya ve o istimdad noktasının ab-ı hayatından da içmeye başlarlar.

Hem sonra, bu şahs-ı mü'min, başını kaldırıp kâinat'ın mevcudatına baktığında, her şeyle ünsiyet etmeye başlıyor ve gözleri her bir çiçeğinden ünsiyet ve tehabbüb topluyor. Aynı zamanda kâinat'ın ecram ve kürelerinin harekâtında, Halıklarının hikmetini müşahede ederek, onlar'ın temasıyla tenezzüh edip, ibret ve tefekkür nazarıyla bakıp seyrediyor. Adeta güneş, lisan-ı haliyle ona seslenerek diyor. “Ey kardeş! Benden tevahhuş edip ürkme! Sen hoş geldin, safa geldin. Ben ve sen beraber ve yanyana Zat-ı Vahid-i Ehad'in hizmetçileriyiz. Onun emirlerine muti'leriz. Hem ay ve yıldızlar, denizler ve karalar ve sair mevcûdat, hususî dilleriyle, her birisi ona sesleniyor ve ona remzen gözkırparak: “Ehlen ve sehlen hoş geldiniz, bizi tanımazmısınız.” diyorlar. Hem “bak, hepimiz senin mâlikinin hizmetiyle meşgulleriz, bizden sıkılıp da tevahhüş etme! Hem dış görünüşüyle na'reler savuran belaların tehditlerinden de korkma; çünkü her şey'in dizgini senin Halıkının elindedir.”

İşte bu şahıs, evvel ki haletinde, vicdanının derinliklerinden gelen şedid bir elem ve korkuyu hissediyor ve bundan kurtulamak için, ya da onu biraz gevşetmek ve azıcık bir tesellî bulmak için de, hissinin iptaline (duygularını körletmeye) medar olmak üzere, kendini gaflet içine atmaya, ya da dünyanın malayanî işlerinin ayrıntılarıyla meşgul olmaya muztar kalıyor, ta ki vicdanını aldatsın ve ruhunu uyutsun. Yoksa, içinde bulunduğu haletini –eğer inceleyerek düşünse– vicdanının ka'rını, dibini yakan derin bir elemi, bir azabı hissedecektir. İşte bundan anlaşılıyor ki; kişinin tarik-i haktan uzaklığı nisbetinde, elem ve azabın te'siri de ona göre oluyor ve tezahür ediyor.

Amma ikinci halette ise, ruhunun dibinden âli bir lezzeti ve âcil bir saadeti hissetmektedir. Kalbini ne kadar îkaz eyliyebilmişse, vicdanını tahrik eylemişse, ruhunu duyarlandırmışsa; o nisbette saadeti, mutluluğu da artacak ve ona ruhanî Cennetler'in kapılarının açılış müjdeleri gelecektir.

قَالَ اللَّهُمَّ بِخُرُوجَةِ هَذِهِ الْوُجُوهِ الْجَلِيلَةِ مِنْ حُجُوبِ الْخَابِ وَالطَّنْجَا ثَمَّ الْخَفِيمِ آمِينَ

-----μμμ-----

(Zehraveyn'den) ﴿

Birinci Sûre

“BAKARA SÛRESİ”

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

(Mukaddime) (39)

9- Eğer desen: İcazdar ve mu’cizekâr ve belağat-eda Kur’anda, bazı şeyler zahir nazarda çokça tekrarlanırlar. Mesela: **بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ** (Besmele) ve

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّیْ هٰذَا... الخ ve **خِیْلٍ خِیْوَیْنٍ... الخ** ve Hazret-i Musa (A.S.) nın kıssası... ve bunlar’ın emsali gibi tekrarlar... Halbuki bu tekrarlar usandırıyor, belağata da münafidir?! ﴿

Cevaben sana denilir ki: “Parlayan her şey yakar değildir.” Evet tekrar, bazen usandırır. Lakin mutlak (her zaman) değildir. Belki bazen olur ki, tekrarlar istihsan edilir. Bazen de usanç verdiği olur. Nasıl ki insanın yiyecekleri içersinde, bir kısmı “kût” dür, temel gıdadır. Bu kût olan temel

* Hadis-i sahih-i şerifte, “Bakara ve Âl-i İmran” sûrelerine [ZEHRAVEYN], (Yani: parlak, ziyadar iki sûre) diye isimlendirilmiştir. Sahih olan bu hadis-i şerif’in bir çok me hazleri için bak: “Risale-i Nur’un Kudsi Kaynakları” eserimiz 2. Baskı sh: 810, Sıra no: 832 ye.

– Mütercim–

39 Eser’in aslında “Mukaddime” kelimesi yoktur. Lâkin tercümede, mevzuya giriş yapılan bu yerde, mukadder olarak “Mukaddime” başlığı bulunuyor gibidir.

–Mütercim–

gıda, tekrarlandıkça tatlılaşır, ünsiyet verir. Gıdalarının bir kısmı da “Tefekküh”dür. (Meyvalar, fâkiheler) Bunların tekrarlanmasında ise usanç, amma tazelenmesinde ve (yani değiştirilmesinde) ise lezzet var.

İşte, bu gibi yiyecek gıdalarda bu iş böyle olduğu gibi; kelamın da bir kısmı hakikatın özü olup fikirlere kût ve kuvvet, ruhlara da gıdadırki; Güneşin ziyası gibi her iade edilip tekrarlandıkça, istihsan ile karşılanır.. Ülfet edilmişin tekrarlanmasıyla da, tanışma ve ünsiyet peyda edilmiş olur... Kelamın bir kısmı da, ziynet ve tefekküh kabilindedirki; lezzeti, sûretinin tazelenmesinde ve elbisesinin tenevvu’unda, çeşitlenmesindedir.

İşte sen, bu hakikatı böylece anladı isen, bilmiş ol ki: Kur’an-ı Hakîm-i Mu’ciz-ül Beyan, nasıl ki hey’et-i mecmuasıyla kalblere kût ve kuvvet olduğundan; tekrarında değil usanç, belki her tekrarlandıkça helavet ve lezzet (40) alınır. Kur’an’ın eczaları mesabesinde olan bazı yerleri de vardır ki; her tekrarlandıkça, parıldayarak etrafından hak ve hakikatın şua’larını fişkırtır. Keza, Kur’anın o bazı yerlerinde, üssül-esas ve hayatî düğümler mesabesinde olan “Ukde”ler bulunur ve mütecessid nurları vardır ki; sermedî bir cesetle birleşerek cisimleşmişlerdir;

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ gibi..

Şimdi ey arkadaş! Eğer zevk-i hakikat alıcısı duygu cihazın varsa; git, onunla bir müşaverede bulun!

İşte buraya kadar söylediklerimiz, Kur’anda tekrarların varlığı takdirine binaen söylenmiş sözlerdir. Yoksa, câizdir ki; mesela, Kur’anda çokça tekrarlanan Mûsa aleyhisselamın kıssası her bir makamda, husûsiyle bulunduğu yerde, üzerinde durulan mevzu’la alakadar olan vecihlerden ve o vecihleri müştemil bulunan, o makama münasip bir vecihle (41) bulunsun. Buna göre, kıssa-i Mûsa’nın (A.S.) Kur’andaki tekrarları “Tefarîk-ı âsa”

40 Bu tekrar mevzu’unu, Meyve Risalesinin “Onuncu Meselesi” olan “Emirdağ Çiçeği” Risalesine götürünüz, müracaat ediniz, harika ve ispatlı izahatı alınız.

—Mütercim—

41 Bu meseleyi de, Âsar-ı Bediyye 2. baskı sh. 960-963 teki “Lemaat” eseri içinde bulunan bu husustaki harika tefsirine bakınız!

—Mütercim—

(42) denilen meselden daha münasip ve tam yerinde olarak bulunmaktadır. Kur'an-ı Hakîm bu kıssayı adeta gümüş olarak yed-i beyzasına almış, altın olarak kalıba dökmüştür. İşte Kur'anın bu harika belağatı karşısında, Beyan ve Belağat sihirbazları secdeye kapanmış ve kapanmaktadırlar.

Bu kıssa-i Musa gibi, Basmelenin tekrarında birkaç cihet vardır. Bunlar –yukarıda izahı geçtiği üzere– “İstiâne, teberrük ve mevzuiyet”tir. (yani yerleştirme, esaslandırma gibi.....) Belkide bu cihetler, Kur'andaki esasî olan noktalara birer gayelik ve fihristiyettirler.

Keza, Besmelede (43) bir çok makamlar bulunur ki, bunlar: “Tevhid makamı, tenzih makamı, sena makamı, Celal makamı, Cemal makamı ve ihsan makamı” gibi makamlardır. Hem yine Besmelede bir çok ahkam dahi zımnî olarak bulunurlar. Mesela: Tevhide, Nübüvvete, Haşre, Adalet; yani Kur'andaki dört meşhûr maksatlara işaretleri gibi ahkamlardır. Buna göre, ekser sûrelerde, bu dört maksatlardan birisi maksûd-u bizzat bulunup, diğerleri istidradî tarzında bulunurlar.

Şu halde, neden câiz olmasın ki; ta'dad edilen bu nokta ve nüktelerden bir cihetinin veya bir hükmünün veya bir makamının, o sûrenin ruhu ile, mahsus bir münasebeti bulunsun da, o makamdaki mevzuya bir ana düğüm olmuş olsun. Belki de o cihetler ve makamlar itibariyle o sûrenin icmalî bir fihristesi olmuş olsun.

-----μμμ-----

⁴² “Tefarîkul âsa” sözü Arap edebiyatında meşhur bir darb-ı meseldir. “Değeneğin parçaları” ünvanıyla olan bu darb-ı mesel, birkaç ma'naya kullanılmaktadır. O manalardan birisi:

Birinin diğerinden alacağı hakkını toptan değil, parça parça almasına da denir.

İkinci mana: Birisine “sen daha hayırlısın” yani başkaların vereceği parça parça menfaatlerden daha fazla menfaat getiriyorsun.

Üçüncü mana: Bir kalın değeneğin ayrı ayrı şakka –uzunluğuna– bölünüp, her parça başka bir şeye, bir menfaata yaraması bu darb-ı meselin esasıdır. (El-Muhit-ül Muhit Bistamî sh: 678)

–Mütercim–

⁴³ Basmelenin iman ve Tevhid noktasındaki diğer bir kısım esrarını beyan eden “Birinci Söz” ve “Öndördüncü Lem'a”nın “İkinci Makamına” da bakıverilsin.

–Mütercim–

Bakara/1

Ey aziz bilmiş ol ki: Burada, Şu de dört “Mebhas” bulunmaktadır.(44)

BİRİNCİ MEBHAS

Bilmiş ol ki; Kur'anın i'cazı in ufkundan doğar ve ağararak parlamaya başlar. Zira, i'caz ise, letaif-i belâğat'in lem'alarının imtizacından, karışımından tecelli eden bir nur' dur. İşte bu “mebhas”ta birkaç incelikler ve letaifler bulunmaktadır. Bunların her birisi tek başıyla çok –ince de olsalar– lâkin küll'ü ve mecmu'u birlikte olduğunda, i'caz'ın fecr-i sadığı olurlar. Letaiflerden

BİRİNCİSİ: Buradaki sair sûrelerin başlarındaki benzeri mukatta' haruflu arkadaşları ile birlikte, umum kelimelerin (hususan Kur'an kelimelerinin) –tabir caiz ise– hammaddesi ve unsurları olan bütün Hecâî harflerini yarı yarıya bölerek almışlardır. Öyle ise, burada azıcık dur ve düşün!

İKİNCİSİ: Sûrelerin başlarındaki mukatta' harfli kelimelerin içine alınmış olan bu yarılar, alınmayıp bırakılanlardan daha çok istimal edilen harflerdir.

⁴⁴ in ve ayrıca Bismelenin çok mühim ve azim bir sırrı “Yedinci Lem'a”nın Hatimesinde zikredilmiş, izah edilmiştir. Bu makamda onu da istihzar edip mulahazaya alsan daha şirin ve ruh-efza olur.

ÜÇÜNCÜSÜ: Kur'an-ı Hakîm, şu mukatta'ların içine alınmış harflerin içinden, lisana en kolay gelen kelimeleri tekrarlamıştır "elif" ve "lam" gibi

DÖRDÜNCÜSÜ: Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan şu mukatta'lı şifreleri Yirmi dokuz surelerin başlarında ^(HAŞİYE) zikrelemiştir ki, bu sûrelerin adedi Hecaî harflerin de adedidir.

^(HAŞİYE) MUKATTA' HARFLİ SÛRELERİN BAŞ KISMI

Sıra No:	Sûre İsmi:	Mukatta':	Harfli Şekli:	H. Adedi:
1-	Bakara	قالم	Elif lâm mim	3
2-	Al-i İmran	قالم	Elif lâm mim	3
3-	A'raf	قالمص	Elif lâm mim sad	4
4-	Yunus	قالر	Elif lâm ra	3
5-	Hûd	قالر	Elif lâm ra	3
6-	Yusuf	قالر	Elif lâm ra	3
7-	Raad	قالمر	Elif lâm mim ra	4
8-	İbrahim	قالر	Elif lâm ra	3
9-	Hicr	قالر	Elif lâm ra	3
10-	Meryem	فكهيعص	Kaf ha ya ayn sad	5
11-	Taha	قطه	Ta ha	2
12-	Şuara	قطسم	Ta sin mim	3
13-	Neml	قطس	Ta sin	2

14-	Kasas	كاسِم	Ta sin mim	3
15-	Ankebût	اَنكَبُوت	Elif lam mim	3
16-	Rum	رُوم	Elif lâm mim	3
17-	Lokman	لُكْمَان	Elif lâm mim	3
18-	Secde	سَجْدَة	Elif lâm mim	3
19-	Yâsin	يَاسِينَ	Yâ sin	2
20-	Sâd	سَاد	Sad	1
21-	Mü'min	مُؤْمِن	Ha mim	2
22-	Fussilet	فُصِّلَت	Ha mim	2
23-	Şûra	شُورَا	Ha mim ayn sin kaf	5
24-	Zuhruf	زُحْرُف	Ha mim	2
25-	Duhan	دُحَان	Ha mim	2
26-	Caşiye	عَاشِيَةَ	Ha mim	2
27-	Ahkaf	أَحْكَاف	Ha mim	2
28-	Kaf	كَاف	Kaf	1
29-	Kalem	كَلَم	Nun	1
			Toplam.....	78

Not: Bu yirmidokuz sûrelerin başlarındaki Mukatta'ların كَلَم gibi, حَم birden fazla tekrarları hesap edilmezse, yani tekrarları nazara alınmazsa, mukatta'lı başlıklar "ondört tane kalır ve şu mükerrersiz on dörtlerin harflerinin yekünü ise 36 dır.

BEŞİNCİSİ: Umum heca harfleri içinden alınmış olan bu yarılar, harflerin tabiatları olan “Mehmûse (45), Mechûre, Şedide, Rıhve, Musta’liye, Munhafıda, Münfetiha” ve saire gibi bütün çiftli cinslerini yarılıyarak almış, tekli harflerden ise, “Kalkala” gibi az ağır olanlarından, “zillaka” gibi çok hafif olanlarından almıştır.

ALTINCISI: Mukatta'lara alınmış olan bu nısıf harfler, tabiatları itibariyle en latif seciyeli olanlarıdır.

YEDİNCİSİ: Kur'an-ı Hakîmin şu mukattalarda yaptığı taksimatta ihtiyar eylemiş olduğu yol, 504 (beşyüzdört) (46) ihtimal arasından

⁴⁵ Mukatta'larda kullanılmış ondört harflerin tekrarlanmış vaziyeti:

<u>Harf</u>	<u>Tekrarlanışı</u>
Elif	13
He	7
Re	6
Sin	5
Sad	3
Tı	4
Ayn	2
Kaf	2
Kef	1
Lam	13
Mim	17
Nun	1
He	2
Ye	2
Toplam	78

⁴⁶ **TABAYİ-İ HURÛF MEVZU'U**

Evvela: Harflerin tabiatları, sıfatları veya –ta’bir caizse– karakterleri hakkında, yani: harfler’in ne kadar çeşit ve sıfat ve tabiâtları olduğu hakkında, tam ve net bir görüş ittifakı bulunmamakla beraber, mevcut olan bu sıfatlar ise, birbirlerinin hududları dahiline girebilmektedirler.

Bu mevzu’da, Kadî Beydavî tefsirini şerheden El-Konevî C:1, Sh:152 de, şöyle demektedir. [Harflerin sıfatı iç içe olup, mütebayin değildir. (Yani birbirinden farklı ve seçkin değildir.) Bir aynı harfte bir çok sıfatların ictima’ ettiği oluyor. Buna göre, harflerin tabiat ve sıfatlarının taksimi itibarî bir iştir. İlh..]

İşte, buna göre; harflerin sıfatları, kimilere göre Kırkdört’e (44), hatta daha fazlasına çıkabilmektedir. Lâkin bu harf sıfatlarının umumca meşhur olmuş olanı: “Zatî sıfat 16, ârizî olanı da 11 dir” diye söylenir. Bu meşhur görüşe göre, sıfatların yekûnu 27 olmuş

oluyor. Bununla beraber, bazı Tecvid alimleri bu sıfatlardan yirmibirini (21) net ve geçerli saymış, geri kalanlarını ya çok zayıf, ya da öteki sıfatlardan ayırt edilmesini zor bulmuşlardır. Bu mevzu'da Muhterem Dr. İsmail Karaçam Hocanın "Kur'an-ı Kerimin faziletleri ve okuma kaideleri" adlı kitabına bakılabilir.

Şimdi bahsi yapılmış meşhur 21 çeşit sıfatların harflerini sıra ile kaydediyoruz:

Sıfat ismi	Harf adedi:
1- İstifale	19
2- Beyniye	05
3- Tafhim	07
4- Tefeşşî	08
5- Zıllaka	06
6- Rıhve	13
7- Şedide	08
8- Safır	03
9- Kalkale	05
10- Mechûre	09
11- Musta'liye	07
12- Musmite	06
13- Mutbika	04
14- Mahfiyye	03
15- Mehmuse	10
16- Munhafida	harflerinin dışında kalan tüm harfler
17- Munharife	02

18- Münfetiha	قص ض ط ظ harfleri dışında kalan tüm harfler	
19- Hafiyeye	ق و ه ی	03
20- Tekrir	قر	01
21- Terkik	Tam belli değil	

Demek ki mütedavili ve en meşhuru on sekiz çeşittirler.

Yukarıdaki haşiyelerde verilen izahâhat da, bu asıl olan mevzuu bir derece aydınlatmak içindir. Yoksa, o izahat, bazı tefsirlerde zaten mevcuttur.

İşte, asıl mesele ve mevzu' (200) ve (504) ihtimali olan bahse giriyoruz.

Evvela: Hemen itiraf edelim ki; Hazret-i Üstad'ın "İşarât-ül İ'caz" da (504), "Yirmibeşinci Söz"deki (200) ihtimalden muradı ne olduğu 40. haşiyede izahı verilen harf tabiatlarının bir kavle göre 44 çeşitinin; diğer ve ekseriyetli görüşe göre, harfler'in zatî ile arızî sıfatları birlikte olsa 27 nev'inin; ve bir derece net olan 21 sınıfının, hangi ve nasıl bir taksimatla, Kur'an-ı Hakîm'in bunları böyle yarılayarak mukatta'lı şifrelerine aldığını kat'î bir kanaatla –zamanımızın mevcut âlimleriyle beraber– bilememekteyiz.

Saniyen: Lâkin kuvvetli birkaç tahminlerin de ip uçlarını –Allaha şükür– bulduğumuzu söyleyebiliriz. Evveleminde bu ipuçları bulup, bize bahşeyen başda Denizlili muallim kardeşimiz Şükrü Alğan, Manisalı müdakkik âlim İsmail Hakkı Efendi ve halen Konya vâizi süper zekalı Tillolu Cemal Sancar Efendilerdir. Bu zatlara burada samimî şükranlarımı ifade etmek istiyorum.

İşte, mezkûr ihtimali büyük, derin meselenin ihtimali, tahminî ipuçları şeklini aşağıya kaydediyorum..

1- Kur'andaki bütün mukatta'larda kullanılmış harflerin –tekrarlarıyla– yekûn sayısı 78 dir. Gayr-i mükerrerleri 36 dır. Bu 36 rakamına mukatta'larda kullanılmış hecâi harfler'in yarısı olan ve tekrarsız 14 harfleri ile darbedildiğinde, 504 olmuş olur.

2- Mukattal'larda kullanılmış şu yarı hecaîlerin tekrarsızları olarak 14 harflerin teklileri çiftlilerle çarpılması neticesi, yine 504 eder. Şöyle ki: bir rakamı iki ile; üçü dört ile; beşi altı ile; yedi sekiz ile; dokuz on ile; onbir oniki ile; onüç ondört ile çarpılması halinde toplamı 504 dür.

3- Harflerin sıfatlarından Mehmuse, Mechûre gibi kısımlarından en belirgin olan 16 sınıftan yarısı olan sekizlerini –ki, Hz. Üstad da bunlardan yedisinin ismini zikrederek, kalan kısımları için "vesaire" demiştir.– birbirleriyle, yani: yine teklileri çiftlilerle çarpığımızda "100" rakamı meydana çıkmaktadır. Mukatta'larda da, bu tür sıfatlı harflerden yarısını almış olduğuna nazaran bunların önyüzü 100, arka yüzü de 100 olmaktadır, yekûn 200 olur ki; Yirmibeşinci sözdeki 200 ihtimal meselesini andırır gibidir.

4- Harflerin tabiat veya sıfatlarının en çok kullanılan 18 çeşidi ile, mukatta'larda kullanılmış heca harflerinin yarısını değil, tamamı olan 28 harflerle çarpıldığında yine 504 sayıyı göstermektedir.

5- Mukatta'larda kullanılmış gayr-ı mükerrer ondört harfler, yirmidokuz surenin başındaki mukatta'lardan mükerrerleri çıkarılırsa, kalan 14 lerle darbedildiğinde, 196 yı göstermektedir ki, 200 ihtimali meselemizin âz küsûrat ile aynı rakamını gösteriyor. Zira, Yirmibeşinci Sözdeki ifadeye dikkat edilirse, ve "ikiyüz ihtimal içinde mütereddid" tarzındadır. Yani: bir nev'i onu ifade eder.

6- Timaş yayınlarından Yr. Doç. Dr. Niyazî Beki'nin 1999 baskılı "Kur'an ilimleri ve tefsir açısından Bediüzzaman Said-i Nursî'nin eserleri" adlı kitabı Sh: 160 ta aynı bu mevzu' hakkında şöyle kayıtlıdır:

[Bediüzzaman'a göre -daha önce de ifade edildiği gibi- 78 harften meydana gelen 14 şeklin bu tarzda taksimatı, ancak 504 ihtimalden biri olarak seçilmiştir. Bu sayı da 7 nin katıdır. $504=72x.= 14$]

NETİCE VE BİR FEZLEKE

Görüldüğü üzere, Hecaî harflerin yekûnu 28 iken, bunların sıfatları, onların iki katına yakındır. Fakat harflerin mezkûr sıfat ve ya tabiatları iç içe olup birbirlerinin hududları dahiline girebilmekte ve yekdiğerinin libasını giyebilmektedir. Mesela, diyelim: "He -ve Z-" harfi "Rihve" sıfatlı iken, aynı zamanda "Mehmûse, munhafıda ve Münfatiha sıfatlarını da taşımaktadır.. Ve mesela: "Elif" harfi, "istifale" sıfatlı olduğu halde, aynı zamanda "Şedide, Mechûre, Münhafıda ve Münfatiha" sıfatlarını da taşımaktadır ve hakeza!

Şimdi, mezkûr 29 sûrenin başlarındaki mukatta'ların üstte evsafı yazılı o birkaç sıfatlı harfleri nasıl tansif ettiğine (yarıladığına) bakalım. İşte mesela: "Tefeşşi" sıfatlı olan harflerin sekiz tanesinden beşini almış, üçünü almamıştır. Aldığı o beşlerden Ye harfi, mukatta'ların tamamında iki defa geldiği için, ikisini de almıştır.

Ve mesela: "zıllaka" sıfatlı harflerin altı tanesinden "nun" harfi, tek olduğu için, aldığı yarıların içine onu da alarak dördünü almıştır.. vehakeza.

MUKATTA'LARDA TEKRARLANAN HARFLER

Evvela: 29 sûrenin başlarındaki 29 şifreli mukattalara baktığımızda □ şekilli harf dahil olmak üzere, 29 harftir ki mukatta'ların sayısıyla denkli vaziyettedir.

Saniyen: Heca harflerinin □ hariç asıl adedi olan 28 rakamının yarısı, -tekrarlar hesap edilmezse- 14 dü mukattalarda kullanılmıştır.

Salisen: Mukattalarda kullanılmış bu 14 harflerin tekrarı (Yani, 29 surenin başındaki 29 şifreli mukatta'ların yekûn harfleri olan 78 adedi içersindeki tekrarları) garip bir tarzdadır.

Mesela: Kur'anda en çok kullanılıp tekrarlanan ل ve الف harfleri onüçer defa tekrarlanmışlardır. -ki Risale-i Nurda izahı yapılmış "On üç" adedinin sırlarına bakmaktadır. Hem mesela: ل harfinin bir arkadaşı olan □ harfi sadece bir defa zikredilmiştir

ki, □ "ke"yi ifade eder. Yani: [Ya Muhammed bu şifreli harflerin esrarı ancak va sadece

seçilmiştir ki, harflerin mezkûr tabiatleri itibariyle, onları bu tarzda yarı yarıya bölmekte o seçilmiş yoldan başka bir yol, asla mümkün değildir. Çünkü, bir çok taksimat şekli bunda içiçe bulunmaktadır, karışıktır. Ve birbirinden farklıdır. Öyle ise, burada harf cinslerinden her birisinin bu şekil tansifinde acip bir ğarabet bulunmaktadır... Ve işte şu zikredilmiş lem'aların imtizacından çıkan i'cazın nurunu derleyip alamayan kimseler, kendi zevkinden başka bir şeye levm ve itapta bulunmasın!

sana bildirilmiş ve bunların anahtarları sendedir ve sana tam uymuş nadir bazı evliyay-ı ümmetindedir” gibi bir sırlı manaya bakar gibidir. **هـ**

Yine, mesela: م harfinin bir arkadaşı olan قن harfi de mukatta'larda yalnız bir defa zikredilmiştir. Ki bu da, “Azamet nunu” olduğunun işaretini vermekle beraber, “Bu sırları biz Allah u Teala sana vahy ve ilham eyledik” gibi sırlara bakıyor gibi olabilir.

Hem isimlerini verdiğimiz م، ء، الف ve قن harflerinin mukatta'larda tekrarları toplam 28 dir ki heca harflerinin sayısıdır.

Hem mukattalarda en çok tekrarlanan م، ء، الف deki م، ء، الف harflerinin tekrarlanışı 43 dür ki, bir kavle göre, harf sıfatlarının sayısına bir eksiğiyle denk gelmektedir.:

Keza, mukatta'larda tekrarlanmayan iki harf vardır ki قن ve م harfleridir. Ebced hesabıyla bu ikisinin toplam sayısı 70 dir ki, mukatta'larda tekrarlanmış harflerin yekûn sayısı olan 78 adede, kusûrât nazara alınmazsa yaklaşık olarak muvafık gelmektedir.

–Mütercim–

İKİNCİ MEBHAS

Bilmiş ol ki: Şu Kar'ul-asa gibi (değenek çakırdısı) dinleyiciyi ikaz

edip, dikkatini harekete geçirerek, garabetli vaziyetiyle acip ve garip bir şey'in taliâsı, ön habercisi olduğunu bildiriyor. İşte bu "Mebhas"ta dahi birkaç letaif bulunmaktadır.

1- İsim ile harfleri heceliyerek, tek tek okumadaki hikmeti; müsemmanın da (Yani: bu harflerle terkibi yapıp inşa edilecek ma'nalarında, Yani: Kur'anın hakaikinun ifadeleri de doğacağı olan) cinsine işaret etmek içindir..

2-_z deki taktî'-i huruf, (kıt'alandırma, harfleri tek tek okuma) işa-

rettir ki; bu harflerden doğacak olan müsemma, (Bal'bek, Kırıkkale isimleri gibi) itibarî bir vâhid olup, meczî bir mürekkep değildir. Yani, birbirine katıştırılmış bir terkip olmayıp, ancak varlığına itibar edilen şey mânâsında kıyas birimi gibi bir vâhiddir.

3- Bu harflerin taktî'le hecelenmesinde, sanat'ın maddesini göstermeye telmihli bir işarettir. Yani nasilki, seninle ilimde muarazaya kalkışana karşı, senin Kalem ve kağıdı orta yere bırakman gibi.. Gûya ki Kur'an-ı

Hakîm deki harfleri hecelemeyle der ki. "Ey iddiacı inadcılar! Sizler

kalam'ın (yani belîğ konuşma sanatının) emirlerisiniz. Şu sizin ellerinizdeki ne ise, ben aynısından kullanıyor ve o cinsten konuşuyorum."

4- Mânânın ihmaline remzeden şu taktî'li heceleme vaziyeti, muâırızların delil ve hüccetlerini kestiğine işaret ediyor. Yani: ta, demesinler ki: "Biz ümmîleriz; hakikatları, kıssa ve hikayeleri ve ahkamları bilmiyoruz ki, sana karşı gelelim." Evet, bu iddiayı kökünden kesmek için, gûya Kur'an bu harflerle der ki: "Sizden belağatin nazmından, düzgünce dizilişinden başka bir şey istemiyorum; ister müftereyât, yani: hurafeli düzmeceelerde olsun, getirebilerseniz, getiriniz!"

5- Harfler'in kendi isimleriyle ibarelendirilerek hecelenmesi, okur yazarların işi olduğu için; muhitiyle beraber ümmî bir Zattan (A.S.M.) şu

kelamı işitenler, en evvel bekleediklerinin hilafıyla karşılaştılar. Halin se-
ciyesine nazaran, bu vaziyet şöyle remzeyler ki: “Bu kelam o ümmî zattan
doğup gelmiyor, belki ona ilka ediliyor, vahy ediliyor.”

6- Harfler’in kendi adlarıyla hecelenmesi ise, Kıraet’in, okumanın ilk
esas, temelidir. O halde, bu vaziyet îma eder ki: Kur’an, hâs bir tarik’in,
yeni bir yol’un müessisidir, ümmilere de muallimdir.

İşte, şu –bir kısmının dakikliğiyle beraber– iplerinin dokumasından,
yüksek bir nakş-ı i’cazı göremiyen adam, belağat sanatında dahîl ve
müptedidir. O halde, bu işin erbab ve ehlinin fetvalarını taklid eylesin!

ÜÇÜNCÜ MEBHAS

Şu in şekil ve vaziyeti, i’cazın ikinci esası olan “îcaz” ın nihayet
mertebesine bir işrettir. İşte, bunda dahi birkaç letaif bulunmaktadır:

Birincisi: Şu birbirine eklenip teselsül eden bir kıyas-ı temsilî ile
remz, işâret, îma, telvih ve telmih eder ki: Şu Kur’an, Allah’ın kelamı olup,
Cebrail aleyhisselam vasıtasıyla, Hazret-i Muhammed aleyhis salatü
vesselama nüzûl etmiştir.

Evet, çünkü Kur’anın mecmû’unda mufassalen bulunan hükümler, ba-
zen bir tek sûre de temessül ve teressüm eyler. Hem bazen kısa bir sûre, bir
tek ayette remz ile derc olmuş olur. Hem bazen bir ayet, tek bir kelamda
gizlendiği telvih ile bilinir. Hem bazen bir kelam, bir kelime içinde dahil
olduğu telmih olunur.. Ve bazen câmi’ olan o bir kelime, “sin, lam, mim”
gibi huruf-u mukattanın bir harfinde kendini gösterir.. Nasıl ki bu ma’na
ile: “Kur’anın tamamı “Bakara” sûresinde, Bakara sûresi de, Fatiha da,

Fatiha ise, de, Bismillah... dahi, yontulmuş olan
“Besmele” şekilli kelimededir” diye söylenir. Ve bütün bu söylenen ve
sayılanlar in de içindedir denilse câizdir.

İşte, şu müteselsil olan kıyas-ı temsiliye istinaden ve hem **ذَلِكَ عَلَى الْكُفَّاتِ** nün ifade ettiği mânânın işaretiyle diyebiliriz ki: “Şu ezeli olan Kelamullah, Cebrail aleyhiselam vasıtasıyla Hz. Muhammed Aleyhissalatü Vesselama nâzil olmuştur” hükmü **ﷻ** den tecellî ile parlamaktadır.

İkincisi: Şu hurûf-u mukattaâlar ilahî birer şifre olup, Allah-ı zülcelal tarafından manevî telgraf ile Resûlüne keşide edilmiş, anahtarları da resûlünün yanındadır. Beşer fikrinin eli, –izinsiz olarak– onlara uzanamaz.

Üçüncüsü: Şu **ﷻ** in tarz-ı üslubu üstüne Kur’an’ın nazil olduğu zatın (A.S.M.) şiddet-i zekavetine bir işaret vermektedir.. ve bu işaret ise, remzen gösteriyor ki; Hz. Muhammed’e (A.S.M.) nisbeten bu gibi remz u işaretler sarih hükmündedir.

Dördüncüsü: Şu mukatta’at’taki harfler’in isimleriyle takti’edilerek zikredilmeleri ile, işaret veriyorlar ki; harflerin kıymet ve değeri, sadece mânâlarında değil, belki harflerin arasında –ilm-i esrar-ı hurûf ülemasının keşfeylemiş oldukları– sayıların münasebeti (47) gibi fitrî münasebetler vardır.

Beşincisi: **ﷻ** Mukatta’ harfleriyle, hâs olarak halk, (boğaz) vasat (ağız ortası) ve şefe (dudak) nin üç mahreçlerine işaret etmektedir. Bu işaret ise, zihni dikkat etmeye ve ülfet perdesini yırtmağa zorladığına remzeyler. Ta ki zihin, hurûfâtın hilkatındaki nakışların şu acip levnlerini mutala’a etmeye mecbur olsun.

47 40 sene sonra (*) Risale-i Nur bu lem’a-i i’cazı körlere dahi göstermiştir.

–Müellif–

(*) 1915 te te’lif edilen İşarat-ül İcaz tefsiri, te’lif tarihine 40’ı ilave etsek, 1955 eder ki, Molla Abdülmecid Efendi tarafından yapılan tercüme tarihi olduğu gibi; Risale-i Nurun bazı risaleleri de huruf-u Kur’aniyenin harika vaziyetlerini o tarihten evvel ve sonra ortaya koymuştur.

–Mütercim–

İşte, ey elleri belâgat sanatıyla boyalanmış adam! Şu (geçen) letaifin Kıt'a ve parçalarını terkiib ile birleştir ve mecmu'una birden bak, dinle; ta ki sana **هَاتَا كَلَامُ اللَّهِ**, yani, “bu olsa olsa ancak Allah'ın Kalamıdır”ı okutsun, dinletsin.

DÖRDÜNCÜ MEBHAS

Şu **الم** Kur'anda mukatta' huruflu olan sair arkadaşları ile beraber – yukarıda izahı verilmiş olan– o sureti göstermeleriyle, güya şöyle nida edip çağırıyorlar: “Bizler imamlarız, hiç kimseyi taklid etmiyoruz.. Ve hiçbir imama da tabi' olmadık. Üslubumuz bedi', tarzımız garibdir.” İşte buna göre bu “Dördüncü mebhas” ta da birkaç letaif olacaktır. (Yani, incelikler)

Birinci İncelik: Öteden beri bilinmekte olan bir misale, örneğe uymak; ve yerleşmiş bir ahenge göre fikir ve düşüncelerini dokumak; ve sülûk edilmiş, tecrübesi yapılmış bir yolda yürümek hutaba ve fusahanın adetlerindedir. Halbuki ise, şu **الم** ve sair mukatta'âtlı şifrelerin üslûbuna daha öncesinden ne ins, ne de cinlerin teması, mübaşeretini olmuş değildir.

İkinci İncelik: Kur'an-ı Hakîm, fatihaları ve duraklarıyla (yani ayetlerin baş kısmı ve bitişleriyle) nasıl gelmişse, şimdi aynen öyle devam ettiği halde, dostlarının onu taklid etme şevki, düşmanlarının ona karşı mübarezeli ğayzı gibi, taklid veya nazirini yapma sebepleri meydanda iken; hiç kimse onun benzerini getirememiş, ya da taklidini yapamamıştır. Evet, bu bir hakikattir. Bu davaya şahid istiyorsan; meydandaki şu milyonlarca Arabî kitaba bak! Hiç birisini Kur'ana muvazî, ya da ona yakın olduğunu görebilecek misin. Kella!..

Hatta, bir âmî câhil dahi Kur'anı bunlara kıyas etse ve karşı karşıya getirse; o âmînin nazarı: “Katiyyen Kur'an bunların mertebesinde değildir. Öyle ise o, ya hepsinin altındadır, ki bu bizzarûre muhaldir.. veya, Kur'anın makamı hepsinin üstündedir, ki asıl matlubda budur” diye bağıracaktır. İşte, cahil-i âmînin İ'caz-ı Kur'andan derkedip anladığı nasibi de böyledir.

ve azıcık bir dokunma ile, nasıl azlığa işaret ediyor. Keza **خَفِخَةٌ**ın cevherinde, sığasında ve tenvinindeki “Masdarün merretün” deki ifadesiyle, küçük ve hakir görmeklik dahi, nasıl da killeti telvih ediyor.. Ve **قَشِي**deki ba’ziyet, nasıl da kilette ima ediyor.. Ve “nekâl” yerine **خَتَاب**yi alması, nasıl kilette remzediyor.. Ve **خَبِي**isminin ifade ettiği şefkat ile, nasıl yine azlığa işaret ediyor... Ve daha buna göre kıyas et ki; cümledeki bütün kelimelerin vaziyet ve heyetleri, nasıl kendi hâs olan cihetleriyle, asıl maksada (yani: azı şiddetli göstermekle, büyüğün azametli şiddetini irae etmek maksadına) imdat ediyor ve ona bakıyorlar. İşte, bu ayete sairlerini kıyas eyle!..

(HÜRMET VE TA’ZİM HAKKINDA BİR MİSAL)

Evet, bilhassa **ذَٰلِكَ الْكِتَابُ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ مُّبِينٌ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ** (ayetin kelimeleri tazim etme, azim gösterme maksadı üzerinde aynı maksada yürümüşlerdir.) Zira şu ayet, Kur’anın medhi için ve ona kemali ispat etmek üzere zikredilmiştir. Ondandır ki, şu maksad üzerine ayetin kelimeleri birbirleriyle cevaplaşmış ve birbirlerinin ellerini tutmuşlardır. İşte bunun ispat ve izahı ise; bir veche ve bir kavle göre “Kasem” olan **الْم** kelamı ve **ذَٰلِكَ**nin işareti ve mahsûsiyeti (hissettirmekliği) ve aynı zamanda uzağı gösteren karakteri; ve **الْكِتَاب**deki “Elif, lam”; ve **قَحْوِي** ile ispatı için yapılan tevcihtir.

İşte bak, ayetin her bir kelimesi nasıl ki, ta'zim ve ihtiram maksadına imdat ediyor ve maksad ve garazdan kendine düşen payeyi alıp ona bırakıyor. Aynı zamanda –ince ve dakik olsa da– kendi altındaki dayanak delillere de remz edip şeffaflaştırıyor.

İşte, eğer istiyorsan; ile yapılan “Kasem” de teemmül eyle! (48)

Çünkü o, Kur'anın hürmet ve ta'zimini te'kid ettiği gibi; altındaki mezkûr olan letaiflerin inkişafını icap ettiren duruma nazarı tevcih etmekle; remz ile gösterilmiş olan davaya bürhan ve delil delilli olsun diye ta'zime de işaretmektedir.

Hem sonra: Sıfat ile zat'a rucû' ve dönüş hasiyetli olan deki işarete nazar eyle! Ta, bilesin ki o, ta'zim ve ihtiramı ifade ettiği gibi; aynı zamanda onun delillerine de telvih etmektedir. Çünkü: ile, yada ile ta'zimi yapılmış Kur'ana işarettir... Veyahût Tevrat ve İncilde müjdelenmiş olan zat'a (Resul-ü Ekrem A.S.M.) bakmaktadır. İşte bak ki, in baktığı ve onunla kasem edilen şey (Kur'an), ne kadar a'zam.. Ve Tevrat ve İncilin müjdededikleri Zat (A.S.M.) ne kadar ekmeldir.

Ve sonra: de emr-i ma'kulu, hissî işaretle göstermesindeki vaziyete nazarı çevir de bak, ta göresin ki; bu vaziyet, ta'zim, ehemmiyet ve ihtiramı ifade ettiği gibi; aynı zamanda zihinlerin mıknatıs gibi ona müncezip olduğu ve nazarların üzerinde yığıldığı olan Kur'an, her kesin hayalini kendisiyle meşğul olmaya zorlamaktadır, ki hayalin müracaatı halinde, arkasından gözlerin ayan-beyan görebileceği derecede tezahür etmiş olarak Kur'anın sıdkına, kat'îlik ve şeksizce itimadına ve ayrıca

48 Bu tahlil, çok mühim ve pek azim ilmî bir mevzu'dur. Fakat çok mücmel ve ziyade icazlıdır. Bizim de onu layıkı vecihle açıp izah edecek güce sahip olmayışımızdan, iyicesine anlaşılması biraz güç olmuştur.

gizlilik ve örtülüğe davet eden za'fiyet ve hileden teberrisine lisan-ı hal ile remzeylemektedir.

Sonra: **قَدْ خَلَفَ** den müstefad olan bu'diyette (uzaklığa bakan halinde)

tefekkür eyle ki, o **دَلَّ** Kur'anın sair kemal taraflarını gösren ve bildiren pek yüce rütbesini ifade eylediği gibi; deliline de şöyle ima eder ki: “O Kur'an, emsali olan sair münzel kitapların sülûk ettikleri yol ve üslûptan uzaktır. Şu halde, onun makamı, ya hepsinin altındadır, kibu bil-itifak batıldır. Öyle ise o, mutlaka hepsinin üstündedir.

Ve sonra: **الْكِتَابِ** deki **الْحَالِ** vaziyetini düşün bak; yine kemali ifade eden Hasr-ı Örfiyi dile getirdiği gibi; muvazene kapısını da açarak, şöyle bir telmih ile baktırır ki: “Kur'anı Hakîm bütün münzel kitapların mehasin'ini kendisinde toplamakla beraber, onlarda bulunmayan bir çok hakaiki de cem' eylemiştir. Öyle ise: Kur'an hepsinin en ekmevidir.

Ve Sonra: **الْكِتَابِ** ile yapılan ta'birin (yani “Kitap” ile tavsif etmenin üstünde de az dur da bak, gör ki: bu kelime, telvih yoluyla nasıl da diyor: “Kitap okuma ve yazma işi, kıraet ve kitabet ehli olmayan şu ümmî'nin sanatı, eseri elbette olamaz. Öyle ise?!..

Amma **خَوِيْبَةٌ** cümlesinde ise, iki vecih vardır. Yani, zamîr'in

irca'ı (döndürülmesi) ya hükme ait olur, ya da kitaba... (yani **فِي** deki zamir

ile: “onda şek, şüphe yoktur” diyor. Bunun zamiri “onda” kelimesidir.) İşte bu zamir, ya “Kur'anın kemalinde şek, şüphe yoktur” olan hükmüne.. Ya da, “kitapta” ya raci' olur.)

Birinci görüşe göre olsa, –İmam-ı Sekkaki'nin– “Miftah-ül Ulûm” eserinde kabul ettiği vecihtir ki, o zamîr hükme racidir. O durumda: “yakînî ve şeksiz olarak” mânâsında olur ki, bu da Kur'an'ın kemalinin isbatına dair hükmün bir ciheti ve bir tahkiki olmuş olur.

heyetlerin her birisi müşterek maksada –hâs delili ile birlikte– hissesini ilka eyliyor.. Hem gör, bak ki: nasıl cânib ve taraflardan belağatın nuru fişkırıyor! ﴿

Ey aziz bilmiş ol ki. ﴿الْكِتَابُ الْحَكِيمُ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ ayetinin

cümleleri arası atıf halkalarıyla irtibatlandırılmış değidir. Zira, bu cümleler arasında ittisal, bitişiklik ve taânuk şiddetlice bulunup, her birisi sabıkının kuşağını ve lahikinin eteğini tutmuştur. Buna göre, cümlelerinin her birisi, bir cihette her hepsinin birden delili oduğu gibi; başka bir cihette her birisi, tek tek her birisinin neticesi oluyor. Demekki bu ayetin üzerinde, içiçe sarılmış ve birbirine girmiş “Oniki münasebet” iplerinden dokunan i’cazın cevahiri nakışlanmakta olduğu anlaşılıyor.

Eğer bu hususta daha biraz izah istiyorsan; gel, şu gelen tahlilde de teemmül edip bak ki: ﴿الْم﴾ meâliyle münkirleri şöyle muarazaya davet ediyor

ve diyor: “Gelin bakalım, Kur’an ile muarazaya! Hani meydana çıkanınız yok mu?” gibi olan mukadder bazı cümlelere ima ettiğini göresin. İşte bu muaraza davetine mukabele edip cevaplayacak güce sahip kimsenin bulunmadığını ispat ile ilandan sonra, Kur’anın mu’cize olduğunu birlikte telvih ediyor.

Ve keza, ﴿الْكِتَابُ﴾ nün mânâsında dahi gel, bir tefekkür eyle ki: Bu

kitap, arkadaşları olan sair kitapların üstündeki kemali, fazileti ve hakaikının daha çokluğu ve bunların tafsilatları gibi noktalar da ziyadelik ve üstünlük kazanmış ve artık onları gömmüş olduğunu tasrihten sonra, telmih yoluyla diyor ki: “Kur’an mümtaz ve müstesnadır, ona erişilemez, benzeri yapılamaz.”

Sonra: ﴿الْحَكِيمُ﴾ cümlesinde de tedebbür eyle, bak! Nasıl ki açıkça

Kur’anın şek ve şüphelere mahall olacak bir şey olmadığını söylediği gibi, aynı zamanda nur-u yakîn ile münevver olduğunu da ilan ediyor.

Ve sonra: ﴿الْم﴾ nın ifade ettiğii hidayet kalesi içine de gir ve

nazar eyle ki: Kur’an sana Tarik-i müstakimi zahir ve ayan bir tarzda

gösterdiği gibi; kendisinin hidayet nurundan tecessüm etmiş bir pırlanta-i İlahiye olduğunu da sana ifade etmektedir.

İşte, bütün bu işaretler, îmalar ve telmihler'in her birisi ilk ve zahir ma'nalarıyla umum arkadaşlarına bürhanlar oldukları gibi; ikinci mânâları itibariyle de tek tek her birisi onlara netice olmuş oluyorlar.

Şimdi burada, bir nûmunelik misal olmak üzere, ayetin cümleleri arasında bulunan geçmiş "on iki" rabitalardan sadece üçünü zikredeceğiz, tâ ki sen de diğerlerini bunlara kıyaslayabilesin.

İşte: الم Yani, şu Kur'an bütün muarızlarına tehdî ile meydan oku-

maktadır. Öyle ise o bu Kur'an, kitapların en ekmevidir. Öyle ise şeksizdir, yakînidir. Zira kitabın kemali yakın iledir. O halde O, beşer için tecessüm etmiş bir hidayettir. (hidayetin cisimleşmiştir.)

Sonra: ذَلِكَ الْكِتَابُ Yani o Kur'ân, ilim ve kemalce emsalinin kat kat

fevkindedir. Öyle ise, o mu'cizdir.. Yahutta, o Kur'an mümtaz ve müstesnadır. Zira, içinde şek ve şüphe yoktur. Çünkü o, müttakilere sahih ve sağlam yolu göstermektedir.. Ve daha sen kalan kısımları istinbat eyle!

Sonra: هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ Yani ki: O Kur'an insanları dosdoğru tarik-i

müstakime irşad ediyor. Öyle ise o, yakînidir; öyle ise o, mümtazdır; öyle ise mu'cizedir.

ŞİMDİ SADEDİN TAHLİLİ

Amma هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ cümlesi ise, bil ki; bu kelamın güzelliğinin

menba'ı "Dört Nokta" dandır.

Birinci Nokta: Müptedanın hazfedilmiş olmasıdır ki; içindeki ittihadın hükmü (müpteda ile haber arasındaki ittihadın hükmü) müsellemler, kesin olduğuna işarettir. Öyle ki, müptedanın zatı, adeta haberin içersinde mevcuttur. Hatta öyle ki, zihinde bile cümlenin müpteda ile haberi arasında adeta muğayeret yok gibidir.

(Mesela: Müpteda için **هُدًى لِّلشَّيْخِ** gibi, haberden önce bir müptedayı getirmemiştir.)

İkinci Nokta: İsm-i fâilin masdar ile tebdil edilmiş olmasıdır ki, (Yani: **هُدًى** masdarı yerine **هُادِي** ism-i fâilini getirmemiş olmasıdır) şöyle bir remize bakar ki, diyor: “Hidayetin nuru tecessüm eylemiş, Kur’an cevherinin kendisi olmuştur. Nasıl ki kızıl’ın rengi tecessüm edince “Kırmız (49)”a kesildiği gibi...

Üçüncü Nokta: **هُدًى** nin tenkidir. (yani tenvin ile nekirelendirilmiş olmasıdır) Zira bu tenkirde, Kur’anın hidayeti son derece ince olduğuna, hatta bu inceliğin künhüne erişilemeyecek derecede dakik olduğuna bir îmadır. Aynı zamanda bu “Nekire”; Kur’an hidayetinin ilim ile ihata edilemeyecek derecede ki vus’atının sonsuzluğuna da ima etmektedir. Zira, menkûriyet”, (nekirelendirme) ya incelik ve gizlilik ile, ya da ihatayı aşan vus’at ile alakadardır. İşte, bu noktadandır ki; bazen “Tenkir”, tahkir için (yani az, za’if ve küçük gösterme için) olduğu gibi, bazen de ta’zim ve hürmet için de kullanılır.

Dördüncü Nokta: **لِّلشَّيْخِ** deki îcazıdır.

Yani: **النَّاسُ النَّاسُ خِشْيُومُ النَّاسِ** cümlesine bedel, îcazlı olan

لِّلشَّيْخِ kullanması ile, “Mecazül Evl (50)” ile tabir edilen ilk mecaz ile îcazlandırmıştır.

⁴⁹ “Kırmız” Arapça bir kelime olup, küçük bir böceğin dışkısından elde edilen bir çeşit boyadır. Belki Türkçedeki “kırmızı” kelimesi de bundan alınmış olabilir. –**Mütercim**–

⁵⁰ “Mecaz” birkaç mana ve mevkide kullanılır ve birkaç şekli vardır. Mesela: Arabî üleması yanında “mecaz” hakikatın hilafı olan şeydir. Beyan ilmi üleması yanında ise, aslının hakikatı olmayan lafızlarda kullanılır. Buna göre, Mecazın hem müfredi hem de mürekkebi vardır. Müfredine “luğavî mecaz” denilir ki kullanılan kelimenin irade ettiği mana ile bir alakası olması lazım. Bu alaka bazen benzerlik gösterir, bazen de gösteremez.

(Arapça cümlelerin Türkçesi: “O insanlar ki Kur’anın hidayetiyle müttakî oluyorlar”)

Bu îcaz ise, hidayetin semerelerine ve te’siratına bir işaret olduğu gibi; aynı zamanda hidayetin vücudunu isbat eden “Burhan-ı innî (51)” ye de remzetmektedir. Çünkü herhangi bir asırda yaşamış bir dinleyici, geçmiş asırlarda cereyan etmiş hadiselerle ve ya mânâlarla kendi fehim ve anlayışı hususunda istidlal etiği gibi; onun lâhikâda onunla istidlal edebilirler.

10- Eğer desen: Beşerin güç ve takatı haricindedir diye kabul edilen Kur’anın belağatı, şu az ve sayılı noktalar sebebiyle nasıl tevellüd edebiliyor? Meydana gelebiliyor?.

Cevaben sana denilir ki: Yardımlaşma da ve içtima’da acip bir sır vardır. Çünkü birbirine ini’kâs etme sırrıyla; mesela üç şeyin güzelliği biraraya gelip içtima’ eylese, beş güzellik gibi olur. Beş şeyinki bir araya gelse, on tane gibi olur. On şeyin güzelliği birleşse kırk gibi olur (52) zira her bir şeyde bir inikâs çeşidi ve bir temessül derecesi vardır.

Benzerlik göstermezse, ona” mecaz-ı mürsel” denilir. Bir de istiare “mecaz” ı vardır. Bu mecazın sadece hakikatle bir benzerliği vardır. Bir de “mecaz-ı akli” vardır ki bir fiili, ya da fiil manasında olan bir şeyi herhangi bir libasta bir hakikata isnad etmektir. Bunun da dört çeşidi bulunur. Bu dörtler iki taraflıdır; bir tarafı hakikî, bir tarafı da mecazîdir. Hakikî tarafın misali için قَانِبْتَ الْوَيْعَ الْبَاقِلَةَ Bahar baklayı inbat eyledi, yeşertti. Mecazî tarafı

için تَجَارَتْهُمْ فَمَا رِبِحَتْ “ticaretleri kâr etmedi” denilir. İşte, mecazül evl için

انزلنا عليهم ء لطانا (üzerlerine bir sultan, yani bir delil indirdik.) uslubuyla tarif edilir.–El

muhitül Muhit- sh 136 B. Bistami–ق

–Mütercim–

51 Bûrhan-ı innî ile Bûrhan-ı lımmî mantık ilminin iki istilâhıdır ve şöyle izahlıdır.

Bûrhan-ı innî deki “inne” subût ve vucud’un katiliğinde kullanılır. “Limmi” ise, قَلِمٌ keli-

mesinden alınmıştır. Yani: Bu iş böyledir dendiği zaman, قَلِمٌ denilir. Yani: “niçin öyledir”

in cevabı olarak, getirilen isbat delillerine bir isim olmuştur. –Mütercim–

52 Bu gibi, bir ilim ve tecrübenin ifadeleridir. İn’ikas ve temessül ilmi erbabı yanında meşhûddur. Bir muallim kardeşimiz –bununla ilgili olarak– aynı parçalarını kestirerek, bu sırrın maddî vaziyetini bulmuş ve ayrıca grafiklerle ortaya koymuştur.

–Mütercim–

Evet, nasıl ki iki âyinenin arası cem'edilse, yani karşı karşıya getirilse, bu iki ayine içinde bir çok ayineler görünecek... Yahutta, bu iki ayinenin arasını lamba ile, ışık ile aydınlatırsan; inikasin şualarıyla ziyaları artarak çoğalacaktır. Aynen bunlar gibi (Kur'anın i'cazına dair ince) nükte ve noktaların dahi içtima'etmeleriyle, öylesi inikasin sırrıyla, ayinelerin mezkûr misal ve vaziyetini göstereceklerdir.

İşte bu sırr ve hikmettedir ki; her kemal sahibi ve cemal mâliki olanlar, kendi emsallarıyla inzimam etmeye ve kendi benzerlerinin elini tutmağa fitrî bir meyli kalbinden hissedip duyarlar, ta ki o emsal olan kemal ve cemallerle güzelliğine bir güzellik daha katılsın. Hatta bak ki; taş bile, taşlığıyla beraber kemerli kubbelerde, onları yerlerine yerleştirip koyan ustanın elinden çıkar çıkmaz, birbirlerinden koparak düşmekten alıkoymak üzere eğiliveriyor ve başını eğiyor ki, arkadaşının başıyla teması olsun. Dermek ki, teavun sırrını idrak edemeyen insanlar, taştan da camiddirler. Zira taşlar, taş iken arkadaşına yardım için eğilip tekavvus ediyorlar.

11- Eğer desen: Hidayet ve belağatın şe'ni güzel ifade ve beyan olduğu ve netlik ve vuzûh ve zihinleri çatalaştırmadan muhafaza etmek iken; şu müfessirlere ne oluyor ki, bu ayet gibi diğer benzeri ayetlerde dağınık ihtilaflara düşüyor ve bir çok muhtelif ihtimalleri izhar ediyor ve birbirinden uzak bir çok ma'na vecihlerini beyan ediyorlar. Acaba bütün bunların arasında hak olanı nasıl tanınacaktır?

Cevaben Sana denilir: Dinleyiciden dinleyiciye değişen telakkilerle, bazen olur ki bütün o ihtimal ve vecihler dahi hak olabiliyor. Zira Kur'an-ı Hakîm yalnız bir asrın ehli için nâzil olmuş değil, belki bütün asırlara hitap etmektedir. Hem insan tabakalarından yalnız bir tabakaya veya bir sınıfa bakıyor değildir. Belki beşerin bütün tabaka ve sınıflarına bakmaktadır. Elbette beşerin bu ayrı ayrı tabaka ve sınıflarının her birisinin, Kur'anın mânâca fehim ve anlayışından birer hissesi ve birer nasibi olması lazımdır. Hal böyle iken, nev'-i beşerin fehim ve anlayışı derece derece muhtelifdir.. Ve zevki çeşit çeşitir.. Ve meyli taraf taraf dağınıklık göstermektedir.. Ve istihsan ve takdiri vecih vecih ayrılmaktadır.. Ve lezzeti çeşit çeşit tenevvü' ediyor.. Ve tabiat ve mizacı kısım kısım tebayün ediyor. İşte buna göre, insan kitlelerinden mesela bir taifenin nazarı, mezkûr cihetlerden bir cihetini istihsan ederken, başka bir taife onu hoş görmeyebiliyor.. Ve yine mesela: Bir tabakanın lezzetlendiği bir şeyi, başka bir tabaka ona tenezzül etmeyebiliyor.. Ve hakeza kıyas et!

İşte bu sırr ve hikmettedir ki; Kur'an-ı Hakîm hâs olan hazfleri (53) – mânâ itibariyle umumîleştirmek için– çoğaltmıştır, ta ki her kes kendi zevkinin ve istihsan anlayışının muktezasına göre takdir edebilsin. Yani, Mukadder olan bir mânâyı çıkarabilsin. Buna binaen: Kur'an-ı Hakîm, âyet cümlelerini öyle bir tarzda dizerek nazmetmiş ve her birisini öyle bir mekan'a vaz'edip yerleştirmiştir ki; muhtelif fehimlerin anlayışlarına muraât etmek için onun cihet ve yanlarından bir çok muhtemel vecihler ve pencereler açılmaktadır ki, ta her bir fehim kendi hissesini alsın ve hakeza, buna göre kıyasla! İşte bu hale binaen, caizdir ki; bütün o ayrı ayrı vecihlerin tamamı Kur'anca mûrad edilmiş olabilsin. Lâkin ulum-u arabiye kanunları onu reddetmemesi; ve belâğatın onu istihsan etmesi kaydı; ve maksad-ı Şeriat'ın usulunu beyan eden ilmin onu kabul etmesi şartıyla..

İşte bu nükteden zahir olmuş oluyor ki; i'caz-ı Kur'anın vecihlerinden bir kısmının nazm ve dizilişi, ayrı ayrı her bir asrın ve çeşit çeşit her bir tabakanın anlayışlarına göre, ayrı ayrı birer üslub ile gelmiş ve kalıba dökmüştür.

-----μμμ-----

⁵³ "Hazf" lugatta silme, kesme, giderme manasında ise de, istilahta, o yerde bir cümle, kalem ve ya kelimenin örfen bulunması lâzım iken, yazılmamış olmasına denir.

–Mütercim–

ق

خَلَّتِيخْ شِيَوْمْتُوخْ بِالْعَيْبِ شَوْشِيْشِيْمُوخْ الصُّطُوخْ شَمَا خُوخْخَاهُمْ شِيْنَفْتُوخْ

Bakara/3

Ey aziz bilmiş ol ki: Bu ayette muhassıl'ın (Yani tahsil ettiren Kur'anın) muhassal ile (tahsil edilmiş) nazm ve diziliş vechi ise; Kur'anın medhinden mü'minlerin medhine dökülüşü ve onunla sicimleşmiş olmasıdır.

(Yani: **م** ile başlayıp Kur'anın medhini eden ayetler, gelip

mü'minlerin medhini yapan ayetlere katılıp kaynaşmaları ile, bu âyetin üstteki ayetlerle diziliş ve nazm vechi hasıl olmuştur.) Zira mü'minlerin medhi, Kur'anın medhinin neticesi olarak, bu ona bir bürhan-ı innî olmuş ve hidayetin semeresi durumunu almıştır. Hem mü'minlerin güzel hâli, onun kemalinin şahididir. Keza bu cümle, bir teşviki de tazammun eylemesi sebebiyle, hidayetten şu ayetin hissesi cihetine ve bunun ona, yani hidayete bir misal, bir örnek olduğuna işaretler.

Amma **خَلَّتِيخْ** nin önceki ayetin son kelimesi olan **لِلشَّيْخِ** ile (yani önceki ayetin son kelimesi ve bu ayetin birinci kelimesi ile) vech-i münasebeti ise, “tahliye” **تَحْلِيَه** ile “tahliyye” **تَحْلِيَه** yi teşyi' etmektir,

yolculamaktır. Çünkü bu, Yani tahliye **تَحْلِيَه** “tahliye” **تَحْلِيَه** nin arkadaşı

ve ikisi birbirinin daimî refiki ve ortağıdırlar. Evet, Tezyin, süsleme işi, daima tenzihten, yani enkazdan temizleme işinden sonra gelir. Görmez misin; “Takva” ki günahlardan, seyyiattan bir boşanma ve temizlenme halı olmakla; Kur'an-ı Hakîm, Takvayı üç meratibiyle zikrelemiştir. O mertebeler ise: 1- Şirki terk.. 2- Sonra maâsî ve günahları terk.. 3- Daha sonra da, Allahın masivasını (Yani, rızasının gayrisini) terketmedir. ق

İşte, burada “Tahliyye” تحلیه den mûrad ise, hasenatı işlemektir. O da, ya kalb ile, ya da mal iledir. Amal-i kalbiyenin güneşi imandır. A’mal-ı Kalıbiye (bedeniye) nin fihriste-i câması Namazdır, ki Din’in (54) direğidir. A’mal-i maliyenin kutbu da zekattır. Zira, Zekat, İslâm’ın kantarası (55), geçiş köprüsüdür.

Hem bunu da bil ki: Sen eğer **يُحَلِّتِيخُ شَيْئًا غَيْبًا** ye muktezay-ı hale göre bakarsan; bir îcazdır, öz kısadır dersin. Amma eğer ayetteki **شَيْئًا** yi müradifi olan **يُحَلِّتِيخُ شَيْئًا** ile muvazene ederek bakarsan; bir itnab, bir uzatmadır zannedersin. Evet, ayet, **شَيْئًا** nin müradifi olan ve onun yerine gelmesi düşünülen **يُحَلِّتِيخُ شَيْئًا** nin başındaki **ال** i, ayet cümlesinin başındaki **يُحَلِّتِيخُ** ile tebdil etmiştir. Evet, **يُحَلِّتِيخُ** nin şe’ni, yalnız sıla ile zata işaret etmektedir. Burada ise, zat yok, sıfat bulunduğu için; gûya ki imana teşvik etmek ve onu ta’zim etmek için, **يُحَلِّتِيخُ** nin başka sıfatı yoktur da, yalnız budur. Hem ayrıca da remzediyor ki: “iman” zatın başında bir Şem’dan, bir menardır ki, sair sıfatlar onun altında inceleşip görünmezler.

Ve keza, ism-i fail ile olan **يُحَلِّتِيخُ شَيْئًا**, mudari’ siğası ile olan **شَيْئًا** ile değişmesi ise, iman etmek olan o mübarek halet-i müstahsenesini hayalin nazarında tasvir ve izhar etmek içindir. Hem **شَيْئًا** ile tabiri, imanın istimrar ve daimîlik içinde teceddüt ettiğine ve âfakî ve enfüsî delillerin yeniden yeniye ardı sıra gelmeleriyle, onun parlaması ve tecellisine işaret etmek içindir. Demek oluyor ki; her bir yeni zuhûr’un ve nuranî olan her bir delilin ona eklenmesiyle, imanı parlatıp ziyadeleştirmektedirler.

54 **عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** hadisinin kaynakları için bak R.N.K. 2. baskı, sh: 362, sıra no: 6

55 **عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** Hadisinin birçok me’hazleri için bak: R.N.K. 2. baskı, sh: 810 sıra no: 833

Ve بِالْغَيْبِ ise, yani kalb ile iman, yani nifaksız, ihlas ile ve ğaibiyetle beraber iman... ve ğâibane olarak ve alem-i ğaybe iman etmek... gibi mâ-nâları olabilir.

Hem bilmiş ol ki: İman ise, peygamberin (A.S.M.) getirmiş olduğu bütün zarûriyat-ı diniyenin tafsilatını ve ğayr-ı zarurî olan kısımlarda da icmalini tasdik etmekten hasıl olan bir nurdur.

12- Eğer desen: avam-ı nastan yüzden biri dahi ancak iman hakikatlarının tabirine (yani ilmî bir şekilde araştırıp anlamaya ve onu ifade etmeye) muktedir olabiliyor?..

Cenaben sana denilir: Ta'bir ve ifade edememek, imanın adem-i vücûduna, (yani olmamasına) alem ve delil değildir. Nasıl ki çoğu zaman lisan, aklın tasavvuratındaki dekaiki tercüme etmekte kısa ve kasır kalıyor...

Kezalik, çoğu kere vicdanın derûnundaki sırlar dahi akla görünmüyor, belki akla karşı nazlanarak saklanıp gizleniyorken, nasıl akıl onları tercüme edebilecektir. Görmez misin ki; koca Sekkâkî, o dahi imamın zekası, İmri-ül Kays'ın (56), ya da başka bir bedevînin seciye ve karakterinin üslubundaki incelikleri yakalayıp, koparıp almada, yani sezip duymada kısa ve nakıs kalabiliyor. Bu sırra binaen: avam halktaki îmanın vücuduna dair delilleri ise; ondan sual etmek ve birazcık izah istemekle sabit olmuş olur. Yani: müslüman bir âmîden, nefy ve ispat arasında mütereddî olan şu tarzda bir sûal ile istifsar edilse ki: "Ey âmî Kardeş! Sani-i alem ki, bu kâinat altı cihetiyle kabza-i tasarrufundadır. Şimdi senin aklında o Sani-i Kadîr, âlemin herhangi bir cihetinde, tarafında durup, mekan tutması mı mümkün, yoksa hiçbir mekanda bulunmaması mı?"

Eğer dese: "Hiçbir mekanda bulunup durması mümkün olmaz." O halde, onun vicdanında, "Allah-ı Zülcelal hakkında ciheti nefyetme" hakikatı sabittir demektir. Ve bu da ona kâfî gelir. Daha buna göre sair şeyleri kıyas eyle!

Hem sonra iman ise, –Sa'd-ı Taftazanî'nin tefsir ettiği üzere– "Cenab-ı Hak Tealanın kendi meşiet-i Sübhaniyesiyle istediği kulunun kalbine attığı bir nurdur." Yani: Abdin kendi cüz-i ihtiyarîsini sarfetmesinden sonra....

⁵⁶ İmri-ül Kays'in asıl adı, "Cündüh bin Hacer-il Kindîdir. Meşhur "Muallakat-ı Seb'a" dan bir beytin yazarıdır. İslâmiyetin doğuşundan az önce vefaat etmiştir. Meşhur divanı ve şerhleri bulunmaktadır. (Kamus-u A'lam s: 1035)

Buna göre, “İman” beşerin kalbi ve vicdanı için bir nurdur ve Şems-i Ezel olan Cenab-ı Allaha gelen bir şua’dır ki; vicdanın melekûtiyet ülkesini birden ve bitamamiha ziyalandırıyor. İşte iman, bu nûru ile bütün kâinatla bir ahbablık, bir dostluk ve bir ünsiyet kuruyor ve şems-i ezelnin nurunu neşredip dağıtıyor, yayıyor. Hem iman, vicdan ile bütün eşya arasında öyle bir münasebet te’sis ediyor ve kalbe öyle manevî bir kuvvet ilka ediyor ki; onunla insan bütün hadiseler ve musibetlere karşı direnmeye muktedir olmuş oluyor. Hem o iman, kalbe öyle bir vüs’at, bir ihata veriyor ki; onunla mazî ve müstakbeli yutabilecek bir kuvvete sahip olmuş oluyor.

Evet, nasıl ki iman, Şems-i ezelden gelen bir şua’dır; kezalik iman, Saadet-i Ebediyeden, yani haşre imandan gelen bir Lem’a ve bir ışıktır ki, onun ziyasıyla bütün emellerin, arzuların tohumları; ve vicadanda tevdi’ edilmiş bütün isti’datların çekirdekleri neşv u nema bularak, yeşerip ebede uzanır, giderler. Ve o halde, insandaki istidad çekirdeği ise, Tûba ağacı gibi bir şecerenin tohumuna inkılab ile, yeşerip dallanarak ebede uzanabiliyor.

Amma **خوشیئیشموخ الضطوة** ise, bilesin ki: Bu cümlenin, evvelki cümle

olan **نور شتوخ بالعبث** ile nazm ve münasebet vechi, gündüzün ortasındaki

güneşten daha zahirdir. Hem **خوشیئیشموخ الضطوة** nin kalıba ait hasenat’ın

içinden (yani beden hasenatı içersinden) hâs olarak “Namaz”ı ele alıp ileri sürmesindeki hikmet ise, şöyle bir işaret ki; “nasıl Kur’anın tamamı fatihada, âlemin mecmu’u da insandadır” olan hakikatı gibi; Namaz dahi bütün hasenat ve ibadetlerin bir fihristesi, bir enmûzeci ve bir makesidir. Zira namaz; bir çeşit orucu, Haccı, Zekâtı ve diğerlerini müştamil olup içinde saklamaktadır. Aynı zamanda mahlûkatın fitrî ve ihtiyarî olan envai ibadetlerine de şamil bulunmaktadır.

Evet, mesela namaz; rükû’da, sücûdda ve kıyamda bulunan Melâikelerin ibadetlerini.. ve secde halinde bulunan Taşların; ve hal-i kıyamda olan Ağaçların; ve rükû’ halindeki hayvanların ibadetlerini müştamil bulunmaktadır.

Hem sonra, **المقيمين** yerine, ayet **شيئيشمورخ** yi ikame eylemiştir ki; sami'in nazarına alem-i İslâm'da ki o ilahî intibah-ı rûhanîyi ve o nuranî hayatı ve pek geniş olan hareketi izhar eylesin. Hem nev-i beşer dünyasının etrafından sami'in hayali önüne o mübarek ve müstahsen veziyeti ve o müntazam haleti vaz'eylesin; ta ki, sami'in meylanını onlara dahil olmak ve yollarında sülûk etmek için tehyiç edip için uyandırsın.

Evet, dağılmış ve etrafa yayılmış asker neferatını sevk edip toplamağa ve taburlar nizamı altına getirip dahil ettirmeğe mahsus "borazan" denilen mâruf aletin te'sirini ve o nidanın yaptığı tahrik'in vaziyetini görüp düşünen bir insan, kendisinin de o askerlere katılıp içlerine girmeye sevkeden bir iştiyakı kalbinde hisseder.

İşte, aynen onun gibi, **خُذْ لَكَ الْخِطَابَ الْخَطِي** âlem sahrasında dağılmış, yayılmış olan insanların arasında da Ezan-ı Muhammedî'nin te'sir ve teşvikide öyledir.

Ve keza, âyet, îcazın mesafesi yolunda **شيئيشمورخ** kelimesiyle kısaltmayıp, belki **شيئيشمورخ الشطوط** ile uzunca tamamlaması, "Namaz daki ikame" ma'nalarını mürâat etmenin ehemmiyetine işaret eder. O manalar ise; "Ta'dil-i erkân, devamlılık, muhafaza, (yani vaktini) ciddiyet ve alem çarşısında onu teşvik ve terviç etmekten ibarettir.. Ve daha buna kıyasen teemmül eyle!

Hem sonra, Namaz: Sultan-ı ezel ile abdi arasında âlî bir nisbet, ğâlî bir münasebet ve nezih bir hizmet olduğundan; her bir ruh'un o nisbet ve münasebete karşı âşık olması sezadır, yerindedir. Namazın erkânı ise, "Futûhat-ı Mekkiye" sahibi Muhyiddin-i Arabî (K.S) ve emsalinin şerheyledikleri gibi; bir çok esrarı mütazammındır. İşte namazdaki o nuranî esrara karşı, elbette her bir vicdanın meftûn olup muhabbet etmesi gerekmektedir.

Keza Namaz: Sani-i Ezel'in gece ve gündüz içersinde beş defa kendi huzûrunun seradık ve hicaplarına yapılan da'vetlerdir, ki o namaz,

mü'minin münacâtı için miracı hükmündedir. Öyle ise, her kalbin bu ilahî da'vetlere müştak olması lazımdır.

Ve keza, Namazda: Adalet-i İlahiye Kanununa karşı itaatı tesis etmek ve Rabbanî nizama imtisali temin etmek için, Kalblerde Sani'in azamet ve heybetini idame etmek ve akılları ona tevcih eylemek manaları da bulunmaktadır. İnsan ise, –insan olduğu ve fitratıyla medenî bulunduğu için– o kudsî idameye daima muhtaçtır.

İşte, veyl ve hasaretler namazı terkedendenler'in başına.. Ve hüsrânlar, zarar ve ziyanlar ona karşı tenbellik edenlere.. ve cehaletler ve câmidlikler onun kıymetini bilmeyenlere olsun!.. Ve bu'd, aşağılık, kötülük, hakaretler de, namazı beğenmeyenlere olsun!..

Amma: cümlesi ise, bunun üstteki cümle ile

münasebeti, nazm ve diziliş ciheti de şöyledir: Nasıl ki “Namaz” Dinin direği (57) ve dinin Kıvamı da onunladır; onun gibi zekât dahi İslâmın kantarası (58) ve köprüsü olup, ehl-i İslâm arasında olan yardımlaşma ancak bu köprüden geçer.

Lâkin zekat'ın ve sadakanın layık yerine düşebilmesi için, elbetteki bazı şartları olacaktır. O şartlar bunlardır:

Birinci Şart: Tasadduk eden, (sadaka veren) kişinin sadakada israfa girmemesi lazımdır ki, sonra yerinde oturup kara kara düşünmesin.

İkinci Şart: Bundan alıp, şuna vermek değil, kendi öz malından vermektir.

Üçüncü Şart: Sadakayı verirken, minnet etmemek ve zekât verilenin başına kakmamak..

Dördüncü Şart: Sadaka ve zekât verirken, fakirleşeceğim diye korkmamak..

Beşinci Şart: Sadaka ve zekâtı sadece mal'a mahsus bırakmamak; ilim ile, fikir ile ve fiil ile de işleyip genişletmek..

57 Hadisin mehazı için bak: R.N.K. 2. baskı sh: 362, Sıra no: 6

58 Bu hadisin me'hazleri için bak: R.N.K. 2. baskı sh. 810, Sıra no 833

–Mütercim–

–Mütercim–

Hem sonra Hadis-i Sahihte الزكاة حقا تطوقها سَلَام buyurulmuştur.

Yani: Zekat, müslümanın müslüman'a yardım edebilmesi için, üzerinden geçebileceği köprüdür. Çünkü, müslümanların me'mûrûnbiñ olan (emredilmiş uyma) yardımlaşmanın vasıtası a ı Hakîm ncak zekattır. Belki nev-i beşerin içtimaî heyetinin nizamı ve hüsn-ü cereyanı için, yekdiğerleriyle olan muvasalat, ulaşım yolu zekattır.. Ve aralarında hayat maddesinin cereyanı için bir bağlantı, bir kanaldır. Belkide zekat, beşerin terekkiyatını engelliyen zehirlerin tiryakıdır.

Evet, zekat'ın vucûbiyeti ve Ribanın (faizciliğın) haramiyetinde pek büyük bir hikmet ve çok yüksek bir maslahat ve son derece geniş bir rahmet vardır. Zira, eğer sen, tarihî bir nazarla sahife-i âleme dikkatle bakabilsen; ve beşer'in cemiyet ve cemaat'tındaki kötülüklerin kaynağını araştırıp düşünebilsen; heyet-i içtimaiyede olan bütün ihtilallerin ve fesadların üssül esası ve beşerdeki umum ahlâk-ı rezilenin kaynağının yalnız iki kelime olduğunu kat'iyen göreceksin ve bileceksin.

İşte, o iki kelimededen (60):

Birincisi: Ben tok olup doyduktan sonra, başkası açlıktan ölse bana ne?

İkinci kelime: Sen çalış, ta ki ben yiyeyim. Sen zahmet çek, ki ben istirahat edeyim.

İşte gaddar, zâlim, muhteris ve mütecaviz olan birinci kelimedir ki, (yani tazammun ettiği menhus manadır ki) insanlık âlemini zelzeleye vermiş, darmadağın olmak üzeredir. Lâkin bu kelimenin ırkını, kökünü ke-secek tek bir çare vardır, işte o da; **ZEKAT**'tır.

Hem zâlim, harîs ve çirkin olan ikinci kelimedir ki, beşerin terakkiyatını uçurum başına getirmiş, nerede ise herc u merc ateşi içine düşürmek (61) üzeredir. Amma bu kelimenin de kökünü kurutacak tek bir

⁶⁰ Bu mananın daha şirin ve müessir izahları Risale-i Nurun 22. Mektubunun İkinci Mebhasinde ve daha başka Risalelerinde ve hususiyle "Sunûhat" eserinde bulunmaktadır.

–Mütercim–

⁶¹ Bediüzzaman Hazretleri bu sözleri 1. Cihan Harbi başlarında (1915) lerce söylemiş ve buraya kaydetmiş olmakla; beşer dünyasının mevcut hal ve vaziyetinden daha müthiş ve tahribci bir herc ü merc çekişmesi olan bir ikinci harbin yakında çıkacağına işaret eylemiş ve öyle de olmuştur.

–Mütercim–

ilacı ve devası vardır, o da: Ribanın haramiyetini –şeksiz– benimseyip, içtimaî hayatta yasağını katî uygulamadır.. Ve daha bu iki meseleye kıyasen sen düşün!

Evet, kat'iyen bil ki: içtimaî heyetin (sosyal hayat'ın) intizam içinde yürüyüp devam etmesinin şartı, insan tabakalarının birbirlerinden kopmamak.. Yani: Havas tabakası avam tabakasından, zenginler sınıfı fükara sınıfından- aralarındaki sıla haytının bütün bütün kopacak tarzda- uzaklaşmamasındadır. Halbuki, bu günkü âlemde “Vucûb-ı Zekat”ın ve Hürmet-i ribanın icaplarının yapılmasının ihmali yüzünden, insan tabakaları veya sınıfları arasındaki mesafe o kadar genişlenmiş.. ve havas ile avam tabakası arası o derece birbirinden uzaklaşmış ki; adeta nerede ise, kavuşturma-buluşurma sılası kalmamış gibidir. Evet, –hal-i hazırda– alt tabakadan (yani avam ve fakirler tabakasından) üst tabaka olan “Havas ve zenginlere karşı ihtiram, itaât ve sevip sayma yerine, yalnız ihtilal sadası, hased sayhaları, kin ve nefret enini kopmaktadır. Üst tabaka olan havas ve zenginlerden de, alt tabakaya karşı merhamet, ihsan ve taltif yerine –malesef– yalnız zulüm ve tahakküm ateşi ve tahkir gürültüsü yağmaktadır.

Ve işte bundandır ki; havastaki meziyet, tevazu' ve merhamete sebep olması lazım iken; tekebbür ve gurura sebep olmuştur. Hem fukara aczi, avamın fakrı, kendilerine merhemet ve ihsanı celbetmeye sebep iken, esaret ve sefaletlerine sebep olmuştur. Eğer bu davaya şahid isteyecek olursan; işte sana medenî alem'in fesadlı ve rezaletli hali!... Bak, gör; o alem, sana çok şahidleri ve şehadetleri gösterecektir.

Demek ki, insan alemindeki bu tabakaların aralarını musalaha ettirmek, barıştırmak, yakınlaştırmak için, yegane melce' ve merci' Zekattan başka bir şey yoktur. Evet, İslâmiyetin büyük rükünlerinden olan “Zekat”, Elhak içtimaî nizam ve heyetinin tedvir ve idaresinde pek yüksek ve geniş bir düsturdur.

-----µµµ-----

قَوْلُهُ تَبَيَّنَ لِيَوْمِ مَشْرِيقِ نَارِ عَذَابِ مَنْ قَبْلَهُمْ خُذْنَاهُمْ شِوَقْتَمَوْخ

Bakara/4

Azizim bilmiş ol ki: Kur'an-ı Hakîm, nazmı (Yani kelamın diziliş ve ahengini serbest bırakmıştır. Yani: Bu ayet gibi, bir çok ayetlerde terkiple-
rin vücûhundan yalnız bir vechi emare olarak alıpta ta'yin etmiş değildir. Bu vaziyet ise, latif bir sırr içindir. O sırr da îcaz'ın menşeidir ki, i'caz'ın kaynağıdır. Şöyle ki:

“Belağat” ki, halin icab ve muktezasına göre mutabakattan ibarettir. (Yani: durum, vaziyet ve insanların yaşayış hali neyi icap ettiriyorsa, ona göre hakikatı tefhim eylemek, anlatıp ifade etmektir.) İşte burada halin muktazası ise; Kur'anın hitaplarına muhatap olmuş insanlar, muhtelif asırlarda yaşamış ve seviyece birbirinden uzak kalmış olan insan tabakalarıdır. Ve işte, bütün bu tabakaları nazara alarak müraât etmek ve umum şu asırlara –içlerindeki muhtelif anlayışlı insanlarına– mücaverette bulunmak, yani yakın olmak üzere; her çeşit ve sınıf muhatapların –fehimlerine göre– kendileri için takdir edilmiş hisselerinden istifade edebilmek için; Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan bir çok mevkilerde hazıflar yapmıştır ki, mana vecihleri umumîleştirilip her kese tevzi' edilmiş olsun. Hem o manaları herkese şumüllendirmek üzere taksim eylemek için, bir çok yerlerde mutlak bırakmıştır. Keza, bir çok mevzi'lerde mana vecihlerini çoğaltabilmek; ve belağat nazarında müstahsen ve ulum-u arabiye yanında makbul olan bir çok ihtimalleri tazammun edebilmesi için nazmı, diziliş ahengini serbest bırakmış, ta ki her bir zihin ve anlayış-kendi zevki mikdarınca- ondan feyizlensin.. Ve daha buna göre düşün!

İşte bunları böylece anladıktan sonra, bilesin ki: Bu ayetin sabık ayet ile olan nazm ve diziliş vechi; umumîleştirdikten sonra, tahsis etmiş ol-
masıdır. Yani: üstteki ayette infakı, tasadduku umuma şamil ve geniş tu-
tarak zikretmişken, burada imanı ve onun sıfat ve vasıflarını ta'yin ederek hâs tutmasıdır. Bunun hikmeti de, ta ki ehl-i kitaptan Kur'ana ve peygam-
bere iman etmiş zatların şereflerini her kesin başı üstünde ilan etsin.. Ve aynı zamanda, ehl-i kitaptan –bir kısmının– Kur'ana karşı gösterdikleri iğna, yani ihtiyaç duymazlık ellerini ağızlarına dönderip hayretlerini

celbettirsin... Ve Abdüllah İbn-i Selam (62) gibi imana gelmiş zatların ellerinden tutup göstererek; iman etmemişlere bir numûne-i imtisal olarak ilan etsin.

Ve keza ayet, iki kısım müttakilere bakıp tansis etmekle, Kur'anın hidayet-i bütün ümmetlere kâfi ve vafî olduğunu; ve Hz. Muhammedin (A.S.M.) peygamberliği umum milletlere şâmil olduğunu tasrih etmek içindir.

(İki kısım müttakilerden murad –Allahu a'lem– şudur ki: اَللّٰهُمَّ den sonra

gelen birinci ayetteki اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِيْذُ بِكَ مِنَ الْغِيْبِ de muttakilerin zatı zikredilmiş, sonra gelen iki ayette ise, müttakilerin ayrı ayrı iki vasıfları ta'rif edilmiş olmasından “iki kısım müttakiler” le tabir ve ifade edilmiştir.)

Ve keza: üstteki (Bu ayetten önceki) ayetin icmalinden sonra, bu ayette tafsil etmesinin hikmeti ise; evvelki ayette اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِيْذُ بِكَ مِنَ الْغِيْبِ cümlesinin sandığında icmalen mündemiç bulunan “imanın rükün” lerini şerhetmek içindir. Evet bu ayet, kitaplara ve kıyamete sarahaten; peygamberlere ve melaikelere ise, zımmen delalet etmektedir.

Sonra: Bu ayette, Kur'anın اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِيْذُ بِكَ مِنَ الْغِيْبِ gibi kısa bir cümle ile îcazlı ifade etmemesinin sebebi: şu üstteki manayı latif ve kıymetli taşlar mesabesinde olan işaretlerle bezemek ve zeyillerini de ayrı ayrı şirin nüktelerle tezyin etmek üzere اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِيْذُ بِكَ مِنَ الْغِيْبِ yi tercih etmiştir.

62 Abdullah ibnü Selam, (r.a) o günkü Yahudî âlimlerinin ileri gelenlerinden olup; peygamberimiz Medineye gelir gelmez, hiç tereddüt etmeden müslüman olmuş bahtiyar bir zattır. Sahabe-i Kiramın da ileri gelenlerinden olmuştur. Evvelki ismi “Hasin” iken, Peygamberimiz, onu “Abdullah” ile değiştirmiştir.

Evet, **بِذَلِكَ** öyle bir remiz ile der ki: “Hükmün merci’i ve kutbu imanın vasfıdır. Zat ise, sair sıfatlarıyla birlikte ona tabi’ ve onun altında mağmûredirler. Yani dağınık olarak serpiştirilmişler. Hem **بِذَلِكَ** bedel **بِذَلِكَ** de (–ki her hangi bir zaman zarfında iman ediyorlar”ın sübutuna delildir.–) nüzûl’ün tevatür tarzında, yani ardısıra gelmesiyle; ve yeni gelen deliller’in her zuhûr’unda imanın tazelendiğine telvih etmek-
tedir.

Hem ibhamlı olan **بِذَلِكَ** daki **بِذَلِكَ** da, mücmel bir imanın da bazen kifayet ettiği bir îma olmakla beraber, aynı zamanda bu **بِذَلِكَ** imanının zahir ve batın vahye teşmili ile birlikte, batın olan vahye, yani hadis-i şerife de şamil olduğuna bakmaktadır.

Ve **بِذَلِكَ** de –maddesi ve mazî siğalığı itibariyle– şöyle işaret eder ki;

“Kur’ana iman etmek demek, onun Zat-ı Zülcelal olan Allahın yanından nâzil olmuş olduğuna iman etmek demektir.” Nasıl ki Allah’a iman etmek, onun varlığına iman etmek olduğu gibi... Ve keza, ahiret gününe iman etmek demek, onun -şeksiz- geleceğine iman etmek olduğu gibi...

Hem Kur’anın nüzûlü o vakit henüz tamamlanmamışken, **بِذَلِكَ** nin mazîlik siğasına bakıldığında; nüzûl edecek olanın, nüzûlü vaki’ olmuş menzilesinde olduğuna bir işarettir. Bununla beraber, **بِذَلِكَ** nin yanı ba-

şındaki **بِذَلِكَ** nin muzari’liği, onun mazîliğindeki noksanlık veya câlib-i şüphe durumunu telafi etmektedir. Belki de şu âyetin bu tarz tenzili vesilesiyle, Kur’anın üsluplarında bir çok kereler mazî zamanı, müstakbeli yutup içine çektiğini ve muzari’ de, mazîlik elbisesine büründüğünü görürsün. Evet, bu vaziyet içinde latif bir belağat vardır, ki o da, kendisine

nisbeten henüz geçmemiş olan zamanı mazi olarak işiten kimsenin zihni hareketlenir, uyanır ve düşünür ki: “Kur’anı dinleyen yalnız kendisi değildir.” Diyerek, arkasında – kendisinden ğayri- çeşitli ve değişik mesafelerde bulunan başka sınıfların da bulunduğunu tezekkür ile derhatır eyler. Hatta öyle ki asırlar, oturulacak anfi-vâri sıralardır da, kavim ve milletler ise, adeta onda dizilmiş saflardır ve kendisinin arkasında oturmuşlar gibidir. İşte bu vaziyetten dinleyici bir intibah hasıl eder ki; kendisine müteveccih olan hitap ve ya ona olan sesleniş, öyle şiddetli ve yüksek bir derecededir ki; umum asırlardaki bütün kavim ve milletler de onu işitmektedir. Hem o hitab, öylesi bir ilahî hitaptır ki; umum asırlardaki bütün insan kitlelerinin safları o hitaba karşı pürdikkat kesilmiş dinliyorlar. Buna göre, mazî zamanı, ekser vakitlerde bir çok kimseler için hakikat iken, az bazı zamanda, kalil bir kısımda da mecaz olabiliyor. Ekseriyetin anlayış ve vaziyetini mürâât etme ise, belâğatın hakkına daha çok vefadır.

Hem اِنَّ كُنْتَ اِنَّ كُنْتَ اِنَّ كُنْتَ deki اِنَّ كُنْتَ nin yerine اِنَّ كُنْتَ nin getirilmemesi ise,

peygamberlik vazifesi, Nebiyy-i Zîşan Aleyhissalatü Vesselama teklif edilmesinden sonra, o onu kendi cüz-i ihtiyarisiyle ihtiyaren yüklenmiş olduğuna bir remizdir. Hem Cebrail Aleyhisselamın ona hizmet etme yolunda Risaleti getirip takdim etmekle, peygamberlik derecesinin yücelik ve yüksekliğini de gösterdiğine bir îmadır. Evet, çünkü اِنَّ كُنْتَ da ihtiyaren değil, iztiraren Risalet yükünü kaldırmış olduğunun ve vahyi getiren vasıtanın da daha yüksek dereceli bulunduğu kokusu vardır. Hem اِنَّ كُنْتَ اِنَّ كُنْتَ اِنَّ كُنْتَ ye-

rine, (yani “Muhammedin tarafına doğru” ifadesi yerine) اِنَّ كُنْتَ ile yapılan hitapta, Muhammed’in (A.S.M.) sadece bir mühatap olduğuna, Kur’anın kelimâ, sözü de Allah’ın Kelamı olduğuna telvih etmek içindir. Kezalik, اِنَّ كُنْتَ ile yapılan hitabın ma’nası, nüzûl’ün manasını te’kid ve tasvirdir ki, yani: nazil olan şey, vahy ile gelen Kur’andır, ki o da, Allahın peygambere

hitabıdır. Bu ise, Küllün içine nüfûzeden haslığın hususiyetidir. (Küllün içine nüfûzdan murad, –Allah u a’lem– bütün peygamberlerin umumî Risaletleri içerisinde, hâs ve nâfiz bir makama; ya da, küll halindeki ezeli Sıfat-ı Kelamiyenin derinliklerine hâs bir nüfûz ve saire gibi özel bir makamına işaret olabilir.) İşte, o has hususiyetten, peygamber’in hissesi üzerindeki perdeyi kaldıran ise, o cüz’dür. (Yani: Şu incelik ve hususilik-

leri dile getiren cüz’dür. İşte şu **بَعَثْنَا نَبِيًّا** bu incelik ve derinlikleri müştemil

bulunmuş olmasına nazaran, bu kelam, yani **بَعَثْنَا نَبِيًّا مِنْ قَبْلِكَ** kelamı, îcazı’nın nihayet hududunda olduğu zâhir olmuş oluyor.

بَعَثْنَا نَبِيًّا مِنْ قَبْلِكَ cümlesine gelince, bilmiş ol ki: bu gibi tavsifatlar,

(Yani: “Senden evvel gelen peygamberlere nazil olmuş kitaplar diye” olan tavsifat) bir teşviki tazammun ediyorlar. Teşvik ise, inşâî hükümleri tazammun eyler. Yani mesela: “Şöyle şöyle iman ediniz ve tefrikaya düşmeyiniz!” gibi hükümler.

Sonra: **بَعَثْنَا نَبِيًّا مِنْ قَبْلِكَ**’nın şu nazm, diziliş ve bağlanışında dört ayrı letaif bulunmaktadır.

Birincisi: Medlul’un delil üzerine olan atfıdır. Yani: delil ile ispatı yapılmış olan eski peygamberlerin ve kitaplarının medlulu, **بَعَثْنَا نَبِيًّا مِنْ قَبْلِكَ** ye atfedilmiş olmasıdır. Yani –mealiyle– şöyle demektedir ki: “Ey insanlar. Kur’ana iman ettiğinizde, münzel olan sabık kitaplara dahi iman ediniz! Çünkü Kur’an, o kitapların hem tasdikcisi, hem de onların hak olduklarının

şahididir. (63) **شَهِدْنَا أَنَّمَا جِئْتُمْ بِهِ** ayeti bu hükmün delilidir. (Bu ayetin

delil olduğu şu noktadandır, ayetin tamamı mealen) Şöyle diyor: “Ey nebiyy-i zîşan! Sen onlara de ki: Cebrail Aleyhisselama düşmanlık eden (–ki Yahudilerdir– “neden bu Kur’anı Muhammede indirdi” diye ona düşman

63 Bakara sûresi, ayet: 97

olmuşlardı) kimseler gebersinler. Zira Cebrail Aleyhisselam hem Kur'anı, hem eski peygamberlerin kitaplarını getirmiştir. Dolayısıyla Kur'anında, eski kitapların da tasdikçisi odur... İlh.)

İkincisi: Delilin medlul üzerine olan atfıdır. Bunun manası da şöyle ifade edilebilir: “Ey ehl-i kitap! Siz madem geçmiş peygamberlere ve kütüb-ü salifeye iman ediyorsunuz, her halde Kur'ana ve Hazret-i Muhammede (A.S.M.) iman etmeniz lazımdır. Zira, eski peygamberler ve onların kitapları Hz. Ahmed'in (A.S.M.) geleceğini müjdelemişlerdir. Hem çünkü eski peygamberlerin ve kitaplarının doğruluklarının medarı; ve peygamberliklerinin merc' ve menatı, hakikatıyla ve ruhuyla en ekmel vechle Kur'anda ve en zahir bir tarzda Hz. Muhammed de bulunmaktadır. Şu halde, kıyas-ı evlevî ile, Yani: eğer onlar peygamber iseler ve ellerindeki kitaplar Allah'ın fermanları iseler; her helde ve hiç çaresi yok, bu da onlar gibi peygamberdir; elindeki Kur'an da Allahın kelimidir.

Üçüncüsü: وَمَا آتَاكُم مِّنْ خَبْرٍ de şöyle bir işaret vardır ki: “Kur'anın

meâli, yani asr-ı saadette Kur'andan çıkan ve neşet eden İslamiyet, öyle bir ağaç gibidir ki; kökü mazînin derinliklerinde sabit olup, damarları da her yere dağılmış, yayılmış olarak, o metin kök'ün hayat ve kuvvetinin menbalarından feyiz ve nur alıp içmekte; ve onun fer' ve budakları da istikbal semasında intişar ederek meyvedar dallarını yaymışlardır. Yani: İslâmiyet dini, hem mazînin hem de müstakbelin iki kanadını tutmuş demektir.

Dördüncüsü: Bu ayet cümlesinde, ehl-i kitabı imana teşvik etmeye ve sonra ünsiyetlendirmeye ve onlara kolaylık göstermeye bir işaret de vardır, ki bu cümle-i ayet ehl-i kitaba der ki: “Sizin bu yola (Kur'an yoluna) bu çizgiye girmenizde bir zorluk, bir meşakkat, bir sıkıntınız olmaması lazımdır. Zira ki siz, birden bire eski kabuğunuzdan çıkmayacaksınız. Belki sadece inandıklarınızı ve akaidinizi tekmil etmiş olacaksınız.. Ve sizin yanınızda müesses olan inancınız üstüne bina edeceksiniz!..”

Evet, Kur'an, üsûl-üd Din ve akaidde ta'dil edici, tekmil edici olduğu gibi; Kütüb-ü Sabıkadaki ve geçmiş şeriatların asıllarındaki bütün mehasini kendisinde toplamış bir kitaptır. Ancak zaman ve mekanın teğayyür ve değişkenlik göstermeleriyle, tahavvül ve tebeddül edebilme kabiliyetinde olan teferruatta ise Kur'an, müessistir. Zamanın ve insanların hal, yaşayış ve durumuna göre, yeniden hükümleri te'sis edicidir. Evet, nasıl ki dört

mevsimlerde tedavi tarzları ve elbise şekilleri; ve şahsın ömür tabakalarına göre ta'lim ve terbiye usülleri değişebildiği gibi; nev-i beşer ömrünün devr ve mertebelerinde de ahkam-ı fer'iyenin tebeddül etmesi hikmet ve maslahatın iktizasındandır.

Evet, bazı fer'î hükümler, bir zamanda –o zaman için– uygun ve maslahat bulunmuşken; veya beşeriyetin tufuliyeti vaktinde bir hüküm, ona ilaç olmuş iken; başka bir zamanda başka şahıslarda, onun maslahatlığı kalmaz ve nev'in şebabiyeti vaktinde onun ilaçlığı da sona erer. İşte bu sırr ve hikmettedir ki; Kur'an-ı Hakîm, bazı eski furûatı nesheylemiştir. Yani: o eski furûat hükümlerin tatbik vakitlerinin artık geçip bittiğini ve başka bir vaktin gelip girdiğini açıklamış, o eski furûatı tedavülden kaldırmıştır.

Hem **فَشَقَبَلْخ** de dahi ayrı bazı letaifler vardır. Evet, bilmiş olasın ki;

Tenzilde, (Yani Kur'an-ı Hakîmde) hiçbir kelime yoktur ki; bulunduğu mekan onu beğenmemiş olsun, ya da ondan razı olmamış olsun.. Ve yahutta o kelimenin yerine başka bir kelime, o mekana daha evla ve enseb olmuş olsun, hayır!.. Belki Tenzilin tek tek her bir kelimesi birer işlenmiş murassa inci gibi olup, bulunduğu yerlerine kurşunlaştırılarak yerleştirilmişlerdir.. Ve her biri pek çok münasebat ipleriyle sıkıca yekdiğerlerine bağlatılmışlardır.

Bu davaya bir misal istiyor isen; işte **فَشَقَبَلْخ** de dikkatlice düşün, bak; şu kelimenin içinde bulunduğu bu ayetin etrafından uçuşan letaifler, şu tek kelimeye nasıl gelip konduklarını gör! Evet, **فَشَقَبَلْخ** mesele-i nü-

büvvet içinde bulunan en büyük “beş maksad”lardan –ki şu ayet onlara götürmektedir– inikas eden münasebetleri teşerrub edip içtikten sonra ve o levinlerle televvün ettikten sonra, o beş letaif ile süzülüyor ve remizlerini de gösteriyor.

İşte bak: **فَشَقَبَلْخ** ayeti içine girip, ona karışarak gizlenen mezkur maksadlar şunlardır:

1- Hz. Muhammed Aleyhissalatü Vesselam şüpheşiz Nebidir, peygamberdir.

2- O, peygamberlerin en mükemmelidir.

3- O, Hatemül-Enbiyadır. (Nübüvvet divanının fermanını mühürleyerek kapamıştır.)

4- O, bütün kavimlere ve her hepisine birden peygamberdir.

5- Onun Şeriatı, diğer bütün şariatleri neshetmiş, kaldırmıştır.

6- (64) Onun Şeriatı, diğer şariatlerin bütün hasenelerini kendinde cem'eylemiştir.

Şimdi sen, eğer **مَنْ قَبْلَكَ** kelimesinde –üstte sıralanan maksatların vech-i inikaslarından (1) rakamıyla gösterilen maksadın inikas vechini görmek istiyorsan; gel, bak! İşte, **مَنْ قَبْلَكَ** sözü, ancak mesleklerinde ittihad olduğu zamanda ve yolları bir olduğu vakitte ve o münasebetle söylenen bir sözdür. Buna göre; bu kelime, şu gelecek manaları sızdırıyor gibidir. “Yani: Peygamber olan Hz. Muhammedden önce gelmiş, gitmiş Nebilerin nübüvvetlerine dair hücutler ve peygamberliklerinin doğruluklarını gösteren deliller tamamıyla ve birden ve heyet-i mecmuâsıyla; mantıktaki en baş kıyas olan Kıyas-ı evlevi ile; Ve “tankihül-menat” ile “Tahkikül menat” denilen sabit illetleri ve asıl sebepleri tehzip ve tahkik neticesinde; Hazret-i Muhammed’in (A.S.M.) nübüvvetine ve kitabı olan Kur’anın ona nazil olduğuna bir tek delil oduğı gibi; umum enbiyanın bütün mucizeleri de adeta onun sıdkına, doğruluğuna ve hakkaniyetine bir tek mu’cize hükmündedir.

Amma (2) rakamıyla gösterilen ikinci maksadın ondan vech-i inikası, yansıma yönü ise, Peygamberdeki ekmeiyettir. Yani şöyle: **مَنْ قَبْلَكَ** nin işaretiyle; “padişahlar, halkın en sonlarında makamlarından çıkar, gelirler” olan meşhur adeti mülâhaza ettirdiğı gibi; nev-i beşerdeki tekemmül meselesinde, “İkinci mürebbînin birinci mürebbîden daha mükemmel olduğunu iktiza eder.” kaidesine göre; ve “Halefin selefeye göre mehareti

⁶⁴ Aslı maksadlar 5 iken, 6. cısı o beşlerin bir nevi neticesi ve hülusalı olduğu için beşden altıya çıkmıştır.

daha fazla ve daha galip olduğu” düstûruna binaen, telvih ile gösteriyorlar ki: Hazret-i Muhammed Aleyhissalatü Vesselam umum enbiyanın Sûltanıdır.. Ve her hepsinden daha mükemmeldir. Kur’an dahi o eski peygamberlerin umum kitaplarından daha câmi’ ve daha ahsendir (ya da daha eşmeldir).

Amma (3) rakamıyla gösterilen üçüncü maksadın bu kelimedenden teşerrüb eylediği vechi ise, hiç şüphesiz ki “Hâtemiyet” tir, O da böyledir:

مش قبله kelimesi der ki: “vâhid olan bir şey, tekessüre (bölünüp çoğalmaya) başladığı zaman, durmamak üzere teselsül eder gider. Ve kesir olan bir şey, ittihad ettiğinde, kopmamak üzere bir olur, istikrar peyda eder.” Kaidesi sırrıyla; ve aynı zamanda bu kelimenin koklattığı mefhum-u muhalif ile telmih eder ki; Hz. Muhammed Aleyhissalatü Vesselam Hatemülenbiyadır.

Amma (4) rakamıyla gösterilen dördüncü maksadın bu kelimedenden aldığı insibağ, boyalanma vaziyeti ise; da’vetin umûmîliğidir. İzahı şöyledir:

مش قبله den şöyle bir mana çıkarki “Ey nebiyy-i kerim, sen umum peygamberlerin halefisin. Onların hepsi de senin seleflerindir. Oysa: Halef, selefin tamam vazifesini devralır ve yerlerinde kaim olur” kaidesi sırrıyla işaret eder ki; bütün onlar madem ki senin seleflerindir, demek ki sen de onların umumunun nâibisin, vekilisin. O halde sen bütün ümmetlerin peygamberisin... Naâm! Bu, ancak böyle olabilir. Bela! Fıtrat kanunu bunu böyle hükme bağlar. Hikmet ise, onu öyle iktiza edip kaza eyler. Çünkü zaman-ı Saadetten evvel, insan âlemindeki kavm ve milletler, ümmet ve cemaatler maddeten ve manen, istidat ve terbiyece birbirinden son derece uzak ve nihayet derecede ihtilaf içersinde idiler. Öyle olunca da, onlara tek bir terbiye sistemi ve bir tek davet yetmiyor, hepsine ulaşamıyordu. Sonra vaktaki zaman-ı Saadette ve daha sonrasında, insan âlemi bir derece intibaha geldi.. Ve birbirleriyle müdavele-i efkâr ve tabiatlarının doğuşum ve değişim mübadelesiyle ittihad etmeye meyillendi. Hem milletlerin birbirleriyle ihtilat ve muhaberele etmeleriyle ve birbirlerinin hal ve vaziyetlerini taharriye başalmalarıyla, hatta zamanın bir çok muhabere ve münakaleleri vasıtalarıyla çalkalanması sebebiyle; Küre-i arz adeta bir tek memleket gibi.. Ve sonra bir tek vilayet gibi.. ve sonra bir tek belde halini

alması neticesi, ehl-i dünya arasında Sıla-ı rahm başlamış oldu. Ve o halde, artık tek bir davet ve yalnız bir tek peygamber hepsine kafi geldi.

Amma **اِنَّ خَبْلَكَ** cümlesinin (5) rakamlı beşinci maksadı koklattırma-

sının vechi ise, şöyledir: **اِنَّ خَبْلَكَ**deki **اِنَّ**ya, yani nihayete.. Nihayet

olan “ilâ” ise, “iğna”ya, yani kâfilîğe ima ettiği sezilmektedir. Yani: “Ya Muhammed! Senden öncekilerden tut, ta bu işin seninle kâfi gelmesine kadar” diye bir manayı sezdirmektedir. Yani Senin Kudum’un ve teşrifinle, artık peygamberlik son bulmuştur. Çünkü, senin şeriatın kâfi ve her şeye yeterli gelmiştir.” İşte bu mana ile, Hazret-i Muhammedin (A.S.M.) şeriatı son olması hasebiyle, eski şeriatları neshetmiş olduğuna ve iğna ve kâfilîğiyle de umum o şeriatları kendisinde toplamış olduğuna ima etmektedir.

Ey aziz! Bil ki: nazar-ı belağat yanında şu **اِنَّ خَبْلَكَ** cümlesinin mezkûr

letaifleri çekip emdiğine dair emare şudur: Yukarıda zikri geçen “Beş maksad” lar, bu ayetlerin (Yani, sûrelerin başından buraya kadarki ayetlerin) altlarından akan nehirler gibidir. Hatta öyle ki o beş maksadlardan birisi, mesela şu maksad, bir ayetten kemaliyle feveran ettiği gibi; öbür maksadda tamamiyle bir başka ayetten nebeân etmektedir. Keza o beş maksaddan mesela şu, bütün ağırlığı ve taraflarıyla bir başka ayetten tecellî eyler ve hâkeza!.. İşte bu ayet gibi diğer herhangi bir ayetin sathına çıkan en edna bir tereşşüh dahi, ayetteki kelimelerin tüm damarları da, aynı o suyun menba’ı ile, temasları olduğunu ima eder. Hem dahi şunun gibi manalar, maksada doğru sevkedip götürün diğer ayetlerde de sünbüllenmektedirler.

HAŞİR MESELESİ

عِزًّا شِوَقْتَمُوخ

Ey aziz bilmiş ol ki; şu ayetin meali , Kur'an'ın mecmuundaki dört meşhur maksadlardan dördüncü maksaddır ki, o da “Haşir Meselesi”dir. Şu haşir mevzuuna dair Kur'an'ın nazmından istifade ederek, başka bir kitapta (65) zikrettiğimiz “On Bürhan”ların burada hülasasının kaydı münasib görülmüştür.

Haşir, (öldükten sonra, cesediyle beraber yeniden dirilme) şeksiz haktır ve mutlaka gerçekleşecektir. Evet, çünkü: Kâinatta en mükemmel ve kasdî bir nizam mevcuddur ve vardır. Hem hilkatte (kâinatın yaratılış programında) tam bir hikmet ve yerli yerincelik bulunmaktadır. Hem âlem içinde asla abesiyet yoktur. Hem fitratta hiç israf bulunmamaktadır. İşte bu şahidleri tezkiye eden şey, bütün ilim dalları olan fenlerle yapılmış derin araştırma ve tam istikra'dır, ki herbiri kendi mevzuunun çeşidine göre o nizamın sıdkına birer şahittir. Hem birçok nevi'lerde vaki' olmakta olan – gün, sene ve benzeri şeyler– nevî birer kıyamet-i mükerreredir. Hem beşerin isti'dad cevheri de haşre remzetmektedir. Ve keza, beşerin pek çok âmal ve meyillerinin tenahîsizliği de ona işaret ediyor. Ve keza, Sani-i Hakîmin rahmeti de haşri telvih ediyor. Ve hem Resul-u Sadık'ın (A.S.M.) lisanı onu tasrih ediyor. Ve keza: Mu'ciz olan Kur'an'ın

خُفَا خُفَا بِظُلَامٍ لِّلْغَيْثِ (67) ve عِزًّا شِوَقْتَمُوخ (66) ve emsali ayet-

lerde kat'i beyanı ona şehadet ediyor.

⁶⁵ Bu kitap –Allah ü alem– İşarat-ül İ'cazdan evvel te'lif edilerek tabedilmiş olan “Muhakemat” kitabıdır. Ancak ilk matbu' İşarat-ül İ'cazın kenarında elle yazılmış bir yazıda şöyle: “Şu ayetin hakikî tefsiri Onuncu Sözdür. Çünkü o, haşri gelecek bahar katiyetinde ispat etmiştir.”

⁶⁶ Nuh Sûresi ayet 14

⁶⁷ Fussilet Sûresi ayet 46

–Mütercim–

–Mütercim–

–Mütercim–

İşte bu on deliller **ثَلَاثَ عَشْرَةَ كَامِلَةً** (68) sırrına mazhar olarak, saadet-i ebediyenin anahtarları ve o Cennetin kapılarıdır.

BÜRHANLARIN TAVZİH İLE BEYANLARI

BİRİNCİ BÜRHANIN DEVAMI

Eğer şu kâinat, saadet-i ebediyeye doğru dalgalanarak gitmezse ve orada istikrar bulup neticelenmezse, ondaki nizam ve intizam, -ki onun Sani'i akılları hayrette bırakacak tarzda bir nizamı onda mükemmelleştirmiş iken- zaif ve aldatıcı bir suretten ibaret kalır.. ve o nizamdaki bütün maneviyat, rabitalar, nisbet ve münasebetler hebaen mensuraya mazhar olur giderler. Demek ki; o nizamın nizamı, ancak saadet-i ebediye ile buluşup bittiği zaman nizam olabilir. Yani, o nizamdaki ince ma'na nükteleri ve maneviyatı ancak âlem-i ahirette sünbüllenebilirler. Aksi halde bütün o maneviyat ve manalar sönecek, umum rabitalarda kopacak, nisbet ve münasebetler parçalanacak.. ve bu muhkem nizam dahi havaya savurulup gidecektir. Halbuki mevcut nizamın içinde saklı bulunan kuvvet ve çok muhkemlik, en yüksek savtiyle bağırmaktadır ki: “şu nizamın şe’ni, böyle parçalanıp boşuna dağılmak değildir.

İKİNCİ BÜRHAN

İnayet-i ezeliyenin timsali olan Hikmet-i tamme ki, umûm ilim ve fenlerin şهادetiyle bütün nevilerde, mevcudiyeti muhakkak olan belki herbir cüz’isinde maslahatlar, yararlıklar ve hikmetlere riayetiyle; saadet-i ebediyenin kudumunu, geleceğini müjdelemektedir. Yoksa, eğer saadet-i ebediye olmazsa ve gelmezse; bedahet ve âyanlığı, bizi varlıkları hakkında ikrar ettirmeğe mecbur eyliyen şu göz önündeki hikmetler ve faidelerin inkârı lazım gelecektir. Evet, -bilfarz- saadet-i ebediyenin gelmemesi durumunda, o faideler faidesizlik, hikmetler hikmetsizlik ve maslahatlar maslahatsızlık olmuş olurlar. Bu ise, ancak bir safsata olabilir.

⁶⁸ Bakara Süresi, ayet 197

Amma üstteki ikinci bürhanı tefsir eden**ÜÇÜNCÜ BÜRHAN**

Yine bütün fenlerin ve ilimlerin şahidi oldukları: Sani’i Hakîmin (yani herşeyin) de yapılışı, dizilişi, programı ve vücuda getirilişinde en kısa yolu, en yakın ciheti ve en hafif ve en güzel sûreti ihtiyar eylemiş olmasıdır. Bu vaziyet ise, delalet ediyor ki; fitratta, hilkatte ve hiçbir şeyde abesiyet ve israf yoktur. Öyle ise, kâinattaki nizam ve intizam, ya da mevcudatın yaradılışındaki inayet ve hikmet pek ciddîdir, hakikîdir. Bu ciddîlik ve hakikîlik, ancak saadet-i ebediyenin gelmesiyle hakikatlıkları takarrur edebilir. Aksi halde, şu vücud ve kevn âlemi, adem-i sırf derekesine düşecektir ve herşey abesiyet-i mahzaya dönüşecektir. Hayır!.. Evet, ey bütün noksan sıfatlardan müberra olan Sübhanımız! Sen bu vücud âlemlerini ve içlerindeki nizam ve muvazatları batıl olarak yaratmış değilsin ve olamazsın!

Üçüncü bürhanı tefsir ve izah eden**DÖRDÜNCÜ BÜRHAN**

Bütün fenlerin şهادetiyle sabit olmuş olan hüküm ve netice budur ki: “fitratta hiç ve asla israf yoktur.”

Evet, senin zihnin, şayet insan-ı ekber olan âlemin hikmetlerinden kısa ve kasır kalıyorsa, “küçük âlem” olan insanda dikkatle iman-ı nazar eyle! Bak: “fenn-i menafî-ül a’za” (insan ve hayvandaki uzuvlerin mutlak hikmet ve maslahatlarını tesbit edip beyan eden ilim) şerh ve ispat etmiştir ki: insanın cesedinde, herbirisinin ayrı bir menfaati, yararlığı olan –takriben- altıyüz kemik; ve her birisi, en az birer faidesi bulunan kan mecralarından altıbin âseb ve damar vardır. Ve yine, insanın vücud ve bedenindeki hüceyrelere yüzüymüddörtbin mesame ve pencerecikleri bulunmakta; ve bu hüceyreciklerin her birisinde cazibe, dafia, mümessike, müsavvire ve müvellide gibi beş kuvveler çalışmaktadır. ve bunların her birisi de, birer menfaat ve birer maslahat içindirler.

İşte acaba, küçük bir âlem olan insan böyle olursa; insan-ı ekber olan âlem ve kâinat nasıl bundan daha az ve eksik olabilecektir. Hem madem, kendi özüne, yani ruhuna nisbeten ehemmiyeti olmayan cesedin bu derece israf ve abesiyetten uzaklığı göz önünde böyle bulunursa, acaba rûh cevherinin ihmali ve onun bütün eserlerinin, maneviyat, âmal ve efkârının israfı ne suretle düşünülebilir?!

Evet, eğer saadet-i ebediye olmaz ve gelmezse; bütün bu maneviyatlar kuruyacak, bitecek ve boşuna israf olacaktır. Şimdi gel, Allah için söyle: senin dünya değerinde bir cevherin (pırlantan) bulunsa, sen bu cevherin kutusuna, ambalaj ve kılıfına ufak bir tozun bile konup bulaşmasını istemediğin ve son derece ona ehemmiyet verdiğin halde, sonra kalkıp da sen, bu cevheri parça parça ederek âsarını da mahvedip yok etmen, aklen bir cevazı olması mümkün müdür? Kella sümme kella! Belki senin o cevherin sadefine, kılıfına verdiğin o kadar büyük ehemmiyetler ancak içindeki için olabilir.

Hem dahi, bir şahısta görünen bünye kuvveti ve a'zalarının isti'dadının sıhhat ve sağlamlığı sana onun beka ve tekemmülünün istimrarını, devamlılığını anlattığı ve bildirdiği halde; şimdi acaba kâinatın ruhunda sâbit ve cârî olan hakikat; ve onda daimî bir intizam içerisinde bulunduğunu îma eden kâmil bir kuvvet; ve tekemmüle doğru gittiğini gösteren sağlam ve şaşmaz nizamı içindeki kemal, acaba haşr-ı cismanî kapısından saadet-i ebediyenin geleceğini sana tefhim etmiyor mu?

Evet, nizam ve intizamı ihtilalden, karma karışık vaziyetten koruyan ve kurtaran ancak saadet-i ebediyedir.. ve kâinatın nizam ve intizamını zabt altına alan ondaki o ebedileşmiş olan kuvvet ve gücünü inkişaf ve tekemmül ettirecek yine ancak odur, Saadet-i ebediyedir.

Amma maksad-ı aslî olan “Haşr”e remzeden Hadslî

BEŞİNCİ BÜRHAN

Alemdeki bir çok nevilerde cereyan eden mükerrer nev'î kıyametler'in varlığı, elbetteki büyük kıyamete işaret eyler. Eğer bu bürhanın içindeki “remz”in bir misal içerisinde temessülünü istiyorsan; kendi haftalık saat”ın içinde dönen hareket ve devirlere bak ki: onun içerisinde muhtelif tarzlarda devredip dönen ibre ve millerinden ve hareketli çarhlarından birisi nasıl ki “saniye”leri gösteriyor.. ve saniyeleri sayan bu ibre, elbetteki “dakika”ları sayan ibrenin hareketinin mukaddemesi ve habercisidir. Dakikaları sayan ibre dahi, “saat”ları sayan mil'in hareketinin sayıcısı ve ilancısıdır.. Ve bu dahi haftanın günlerini sayan ibrenin hareketini husûle getirmekte ve ilan etmektedir. Demekki, saat'ın içinde olan ibre ve millerden birisinin; bir önceki mil'in devrini bitirip tamamlaması ile, kendisinin de ve arkasından gelen arkadaşının da, onun gibi devirlerini tamamlayacaklarına işaretir.

Aynen bu temsil gibi; Cenab-ı Hakk'ın saat'ı kübrasının çarhları “felek”lerdir ki, bu büyük saat'in milleri de, (senin saatındaki saniye, dakika, saat ve günleri sayan mil ve ibreleri gibi) günleri, seneleri, ömr-ü beşeri ve beka-i dünyayı saymaktadırlar. Evet, her geceden sonra sabahın gelmesi.. ve her kıştan sonra baharın ta'kip eylemesi –misaldeki saatın hareketleri gibi- o büyük saat-i kübradan Haşir baharının sabahı da tevellüd edeceğine gizli işaret ve dakik bir remz ile haber vermektedir.

13- **Eğer desen:** nevilerdeki mükerrer kıyametlerde şahıslar aynıyle haşr olmuyorlar. Acaba dünyadaki bu gibi haşirler, Ahirette şahısların aynıyle iadeleri için, Kıyamet-i Kübraya nasıl remzediyor denilir?

Cevaben sana denilir ki, insanın bir şahsı başkaların bir nev'i gibidir. Zira, nur-u fikir beşerin âmalına ve onun ruhuna öyle bir genişlik ve öyle bir inbisat vermiştir ki; “Ezmine-i selase” denilen hal, geçmiş ve gelecek “üç zaman”ları ihata eylemiştir. Eğer onun ruhu, hal ve zaman ile beraber mazî ve müstakbeli de yutsa, yine emelleri doymayacaktır. Çünkü beşerdeki nur-u fikir, onun mahiyetini ulviye, kıymetini umumîyye, nazarını küllî, kemalini gayr-ı mahsur, lezzetini daimî ve elemelerini müstemirre kılmıştır. Fakat sair nevilere bir şahsı ise; mahiyeti cüziyye, kıymeti şahsiyye, nazarı mahdud, kemali mahsur, lezzeti ânlık, elemi def'idir. İşte nev'ilerde cereyan etmekte olan gözümüzün önündeki bir çeşit kıyametler, acaba insanın hem şahsî, hem de umumî kıyametine (haşrine) nasıl işaret etmeyecektir?!

ALTINCI BÜRHAN

(Bu bürhanı telvih eden hususiyet): Beşerin istidadının tenahîsizliğidir. Evet, beşerin nihayeti olmayan tasavvurat ve efkârları, onun gayr-ı mütanahî emellerini doğurmuş, bundan da zabıt altına alınmayan meyilleri hasil olmuştur. Ve bundan da gayr-ı mahdud kabiliyetleri neş'et etmiştir. Bu kabiliyetler de, onun gayr-ı mahsûr isti'datları içerisinde perdelenmiştir. Ve bu isti'datlar dahi Cenab-ı Kerim-i Mutlak'ın tekrimine mazhar olmuş olan insanın cevher-i ruhunda ekilmişlerdir. İşte, bütün bu fitrî haller ve işler, şehadet parmaklarıyla, haşr-i cismanînin arkasında gelecek olan saadet-i ebediyyeye işaret etmekte ve nazarlarını ona dikmiş bakmaktadır. Feteemel!

Ve müjdecî olan
YEDİNCİ BÜRHAN

Rahman-ı Rahimin rahmeti; en büyük Rahmet olan saadet-i ebediyenin Kudûmunu müjdelemektedir. Çünkü; Rahmet, ancak onunla ve onun gelmesiyle rahmet olabilir. Nîmet dahi, ancak onunla nîmet olur.. Ve onunla (saadet-i ebediyenin gelmesiyle) kâinat ancak; nimeti nîkmete çeviren firak-ı ebedîden mütevellid umumî matemden yükselen feryadlardan kurtulabilir. Evet, eğer bütün nimetlerin ruhu olan saadet-i ebediye gelmezse, bütün nimetler nîkmetlere tehavvul ederler ki; o vaziyette, umum kâinatın şهادetiyle bilbedahe ve bizzarure sabit olan Rahmetin inkârı yolunda mükabere ve tuğyanın lüzum ve kaçınılmazlığı ortaya çıkacaktır.

İşte ey aşık olan Habib-i Şefik! (69) Allah'ın Rahmetinin en latif eser ve izleri olan muhabbet, şefkat ve aşka güzel bak!.. Sonra da bunların peşlerini bırakmayıp musallat olmuş olan firak-ı ebedî ve hicran-ı lâyezalîyi bil-farz tasavvur ettikten sonra, kendi vicdanına müracaat eyle! Bak, nasıl vicdan içinde, o muhabbet ve şefkatin –bunlar rahmetin ve nimetin en güzel ve en latif envaından iken– sana en büyük bir musibet ve kalbin içinde en şedit bir belaya inkılap ettiklerini gör! Acaba vücudu, varlığı zarurî ve bedihî ve göz önündeki o rahmet; firak-ı ebedînin ve hicran-ı lâyezalînin o muhabbet ve şefkate –mahvetmek için– hücum etmelerine müsaade etmesi aklî bir imkanı var mıdır? Hayır, asla yoktur!.. belki o rahmetin şe'ni; ebedî firakı hicran-ı lâyezalîye, hicran-ı lâyezalîyi de firak-ı ebedî üzerine musallat ettirip saldırtması ve bu her ikisinin üstüne de ademi çullandırması olacaktır. (Tâ ki, rahmetin kemali tahakkuk eylemiş olsun.)

⁶⁹ Habib ve Şefik, Hz. Müellifin Van eski Horhor Medresesi talebelerindendir. Bunlardan merhum Molla Habib, Birinci Cihan Harbinde İşarat'ül İcaz'ın te'lifinde katiplik vazifesini ifâ ettikten sonra, Van'ın Gevaş kazasında Ruslarla çarpışırken şehid düşmüştür. Şefik ise, Seyyid Şefik-i Arvasîdir. İstanbulda vefat eyledi.–Rahimehümullah–Ancak Molla Abdülmecid merhum ise kendi türkçe tercümesinde “Ey Said-i Mecid ve ey Mecid-i Said” tarzında kaydetmiştir.

–Mütercim–

Haşri ve saadet-i ebdıeyı tasrıh ile söyleyen ve iktıza eyliyen;

SEKİZİNCİ BÜRHAN ise

Hız. Muhammed'in (A.S.M.) sadık ve masduk olan lisanıdır.

Evet, onun kelamı saadet-i ebedıeyın kapılarını açmıştır, ki Peygamberlerin evveli ve ilki olan Âdemlerinden (as), ta Hâtemleri olan zat-ı risalete kadar; aynı bu dava ve bu aynı hakikat üzerindeki icma' ve ittifakları, hakikî ve kat'î bir hüccettir. Ve keza bütün o Enbiyanın üzerinde müttelik buldukları sair iman hakikatları için de aynı şekilde en azam bir hüccet-i katı'adır. Amenna..

DOKUZUNCU BÜRHAN

Kur'an-ı mu'ciz'ül beyanın ihbarıdır. Evet, yedi küllî⁷⁰ vecihle i'cazı tasdik edilmiş olan Tenzilin (Kur'anın) onüç asırdaki davası, haşri-ı cismaniye en büyük bürhandır. Öyle ise, onun ihbarı, haşri-ı cismanînin hem keşşafı, hem de anahtarıdır.

Binler bürhanları müstemil;

ONUNCU BÜRHAN

Bir kıyas-ı temsiliye işaret eden وَمَا خَلَقْنَاكُمْ إِلَّا غُلُومًا ve bir delil-i ad-

liye ve aynı zamanda başka şeylere işaret eden وَمَا خَلَقْنَاكُمْ إِلَّا غُلُومًا gibi

bir çok ayetleri tazammun etmektedir. Kur'an-ı Hakîm benzeri birçok ayetlerde, haşre bakan birçok pencereleri açmıştır.

İşte birinci ayette işaret edilmiş olan “kıyas-ı temsili” nin özü budur ki; tavırdan tavra intikal ederek terakkî edip yükselen insanın vücut ve bedenine bir im'an-ı nazar eyle ki; “nutfe” den alakaya, alakadan mudğaya, mudğadan kemik ve et haline ve bundan da “halk-ı cedid” denilen insan heyetinde teşekkül eden surete intikal etmektedir. Hem bütün bu tavırlarda mahsus kanunlar, muayyen nizamlar ve muttarid (müstakim, düzgün)

⁷⁰ Şu yedi küllî i'caz vecihleri, “Asar-ı Bediyye” eseri içerisindeki “Rumûz” ve “Şua'ât-ı Ma'rifetin Nebiyy” eserlerinde icmalen; Yirmibeşinci Söz'de ise tafsilen bulunmaktadır.

hareketler vardır ki; her birisi cam gibi, altındaki kasd, irade ve ihtiyarı göstermektedir.

Sonra, aynı bu insanın vücudunun dünyadaki devam ve bekasında da bir teemmül eyle ki; bu vücut her senede elbisesini değiştirir gibi tazelenmektedir. Bu tazelenme ve değişimin şe'ni ise, tahallül ve terekkübdür. Yani beden hüceyrelerinin eskiyip yıkılmaları neticesinde, dağılıp enkazlaşan bu hüceyrelere tamir ve yenilenmeleri için bir madde-i latifeye ihtiyaç hasıl olmaktadır ki, herbir a'zaya münasebet derecesi nisbetinde tevzi' olunan o maddeyi, Sani-i Hakim bir kanun-u mahsûs ile hazırlamaktadır.

Sonra, vücut ve beden eczalarının erzakını taşıyan o madde-i latifenin tavırlarında teemmül eyle ki, akılların hayrete dalacağı acib bir intişar ile beden aktarına yayılmaktadır. Hem gör ki; o madde nasıl muayyen bir taksim kanunu ile a'zaların ihtiyaçlarına göre inkısam edip, yerlerine gidip yerleşiyor. Fakat o latif madde olan rızık ve gıda zerrelere ise, sabit bir nizam ve muayyen bir düstür ve acip bir hareket ve çalkantı ile, dört süzgeçlerden süzöldükten ve dört matbah ve fırınlarda pişirildikten ve dört acip inkılapları geçirdikten sonra, hülasat-ül hulasa olarak meydana gelir. Bunun hammaddesi ise, âlem-i anasır içerisinde muntazam bir düstür ve mahsus bir nizam ve muayyen bir kanun ile dağılmış olan ve "mevalid" denilen hayvanat, nebatat ve madenlerden alınan "Kût" tur. Yani temel gıdadır.

İşte, bütün o tavır ve hareketlerdeki kanun ve nizamların herbirisi, elbette bir Sâik'in sevkini ve onun kasıd ve hikmetini şeffaf bir tarzda göstermektedir. Nasıl yok?! Eğer sen, o madde-i latifenin kfilesinden bir zerrenin, mesela hava unsuru içerisinde gizlettirilmiş iken; bilahere gelip "Habib" in gözbebeğinden bir cüz' olduğu vakitteki vaziyetinde teemmül edersen; ka'yyen göreceksin ki: o zerre, henüz hava unsurunda iken bile, muayyen imiş de, ta'yini yapılmış olan mekânına gitmeye adeta memur ve muvazzafdır. Zira eğer sen bu zerreye fennî bir nazarla bakabilsen; yakîn hasıl edeceksin ki; onun o hareketi, körün körü olan bir tesadüf ile birbirine rast gelmiş a'ma bir ittifak değildir. Belki o zerrenin girdiği vücudun herbir mertebesinde, o mertebenin mahsus nizamına tebaiyyet edip uyması ve dahil olduğu yerin herbir tavrında yalnız o tavrın muayyen kanunlarıyla amel etmesi ve misafiri olduğu herbir tabakada acip ve muntazam bir hareket ile sevk edilmesi olan tavrından şeksiz, şüphesiz anlaşılır ki; o şuursuz zerrenin Basîr ve Hakîm bir âmiri, bir müdebbiri vardır. Ve o zerre,

âmir ve müdebbirinin emriyle mezkûr tavırların üstünden geçer, gider, yerine yerleşir ki; zerre miktarı maksadının hedefinden asla inhiraf etmez.

Velhasıl: Neş'e-i ûla olan ilk yaradılıştta teemmül eden kimsenin, neş'e-i uhra olan haşir ve ahiret hakkında hiçbir tereddüdü kalmaması lazımdır. Bu hususta peygamber aleyhissalatüvesselam ferman buyurmuştur ki: – mealen– “Neş'e-i ûlayı görüpte, neş'e-i uhrayı inkâr edenin haline acaipler olsun!” (71)

Evet, nasıl ki bir tabur askerin, -istirahat için dağılmalarına izin verilmiş- neferatının, yeniden toplanıp içtima' haline gelmeleri için “borazan” aletiyle çağrıldıklarında, birden her taraftan ve siperlerden çıkarak ardısıra dizilip, gelip bayrakları altında içtima' ile ittihad etmeleri; ilk başta sivil halktan asker toplayıp silah altına celbetmekten kat-kat daha kolaydır.

Aynen bu misal gibi; bir vücut ve bedende birbiriyle imtizac etmiş ve kendi aralarında birbirleriyle ünsiyet ve münasebetleri hasıl olmuş zerrelere –vücut ve beden ölümü ile inhilal edip dağıldıktan sonra, yeniden toplanmaları için: “Sûr-u İsrâfil” ile çağrıldıklarında birbirlerinden çok uzaklaşmış da olsalar- her taraftan birbirlerini bulmak üzere, çıkıp gelip Halıklarının emrine “lebbeyk!” diyerek hazır vaziyete gelmeleri, elbette bu zerrelere ilk başta inşa ve terkib etmekten daha çok kolaydır.

Evet, bu isbat ve izah ise, sebep ve imkan ciheti noktasındandır. Amma kudret-i İlahiye noktasından bakılırsa; eşyanın en büyükleri, en küçükleri gibidir. Hem sonra haşrin kazıyye ve hadisesinden anlaşılman zahir mana budur ki: Haşirde yeniden diriltiip iade edilecek şey, vücudun aslı eczasıyla birlikte, fuzulî ve kışrî cüz'leri de iade edileceğidir. Bu hususa işaret eden, ehl-i haşrin cesedlerinin büyüklüğü hakkında vârid olmuş hadisleri;⁷² ve aynı zamanda tırnak, saç ve sairenin cünüp iken traş olup kesilmesinin mekruhluğunu ve traş olup kesildiğinde gömülmesinin

⁷¹ Bu hadis veya haber, mealıyla Tefsir-i “Ruhûl-Maâni” Elusî, C.27, sh. 148 ve tefsir-i “Ruhûl- Beyan”- İ.H. Burûsevî, C.9, sh.331 dedir.

–Mütercim–

⁷² Bu rivayet ve hadislerin birçok me'hazleri için bak: R.N.K. 2. Baskı sh: 372, sıra no: 19'dadır.

–Mütercim–

Amma ayetin başındaki “vav”a gelince; onda ta’imden sonra bir tahsis vardır. Yani imanın erkanından şu büyük bir rükün olan “Ahiret”e yakinî imana tansis etmek içindir. Zira bu rükün, bütün semavî kitapların üzerinde durup döndüğü imanın “iki kutup” rükünlerinden birisidir. (Allah’a iman, Ahirete iman)

Amma **خُذْ** **ذِي** takdiminde (öne alınmasında) ise, içinde hasrın (münhasırlığın) bulunmasındandır.. (Yani, bu kelime ile anlatılmak istenen mana içerisinde, Ahiretin geleceğine hâs ve münhasır olarak yakın getirmek) Ve bu hasrda ehl-i kitaba bir ta’riz, zımnî bir tenkid vardır ki **وَدَّةٌ**

وَيُقَاتِلُوا فِي سَبْعَةِ شَهْرٍ أَوْ ثَلَاثِينَ يَوْمًا (75) (bize ancak sayılı birkaç gün ateş, cehennem temas edebilecek) iddialarına; ve ayrıca bunların Ahiret ve Cennetteki cismanî lezaizi inkâr etmelerine binaen, bu ayet der ki: Onların inandığı ahiret, ismî ve mecazî bir ahirettir, dolayısıyla Ahiretin hakikatına bir iman değildir.

Amma **خُذْ** **ذِي** deki lam-ı tarif denilen “elif ve lam” ise, “ahd” içindir. Yani: Bütün semavî kitapların lisanlarında ahd ve va’dedilmiş olan şeyin, deveran edip dolaştığına işaretler. Aynı zamanda bu ahd’de, ahdedilmiş olan şeyin hak olduğuna lemipli bir işaret te vardır. Hem yine o ahdde, ahd ve vaad edilmiş şeyin –zikri geçmiş fitrî deliller sebebiyle– aklın kirpikleri arasında hazır ve mevcûd olduğuna bir işaretler. Ve o zaman bu ahdde, ma’hûd’un aynı hakikat olduğuna bir remz vardır.

Amma neş’et’in (ilk neş’etin) vasfını beyan edip ona dikkat çeken **خُذْ** **ذِي** ünvanıyla yapılan tabirde ise, zihin “Neş’e-i ûla” ya (ilk yaratılış keyfiyetine) tevcih edilsin de, ta “Neş’e-i uhra”nın da imkânına intikal edebilsin.

75 Bakara Sûresi, ayet: 80

Amma قَوْمًا خِزَابًا deki هَٰؤُلَاءِ ise, (yani “Onlar” ile gösterilen zamirde) yine bir münhasırlık manası bulunmakta ve o hasırda şöyle bir ta’riz de vardır ki; Ehl-i Kitaptan Muhammed (A.S.M.) a inanmayanların imanları yakînî bir iman değil, belki sadece öylesi sûrî bir imanı yakîn gibi imiş zan ediyorlar.

Amma imanın yakîn ile birlikte tasdik dahi olduğu halde, ayet يُشِيرُونَ ye bedel, يُشِيرُونَ yi zikretmesinde ise, garazın merkez ve merci'ine kasden parmağı basmak içindir. Tâ ki, şek ve şüpheleri uçurup kaçırsın. Zira kıyamet hadisesi –tasdik edip etmeme noktasından- rayb ve şüphelerin mahşeridir. Hem يُشِيرُونَ nin tansisi ile, ehl-i kitabın: “biz zaten mü'minleriz, iman etmiş kimseleriz, iman etmeyenler iman etsin” diye olan özür ve bahaneler yolundaki teallül, kaytarma yollarını da kapamak üzere bir tansisdir, bir açıklık getirmedi.

ظَمِلْنَا عَطَىٰ هُدًى نَّشْنُ وَتَبْتَهُمْ حَمَلْنَا لَنَا نَهْمًا الشَّمَا شَوْخ

Bakara/5:

Önce, ظَمِلْنَا عَطَىٰ هُدًى نَّشْنُ وَتَبْتَهُمْ cümlesinin bazı nükteleri:

Azizim bilmiş ol ki; ayetin bu cümlesi içersinde, ince ma'na ve münasebet nüktelerinin ışıldadığı yer ve mevzi'ler vardır. Bunların ilki, önceki ayetle olan nazm ve diziliş keyfiyetidir. Sonra, ظَمِلْنَا deki mahsusiyettir (hissettirilmişliktir) Sonra, aynı bu ظَمِلْنَا de olan bu'diyettir. (uzaklığı hissettiren vaziyetidir) Sonra, عَطَىٰ deki üstlük, yukarı taraflıktır. Sonra, هُدًى deki tenvin-i tenkirîdir. (muayyensizlik hali) Sonra, نَّشْنُ lafzı... ve sonra وَتَبْتَهُمْ deki terbiye etmekliktir. Ve daha benzeri nükteler...

Amma birinci olarak, bu ayet cümlesinin önceki ayetle olan nazm ve diziliş keyfiyetine gelince, bil ki: şu ayet sabık ayetle bir çok münasebet ipleriyle mürtebittir, bağlantılıdır. Bu münasebetlerden birisi “istinaf” dır. Yani içinde mukadder olan “üç sûaller” e cevaplardır.

Mukadder Sûallerden Birincisi: Hidayet ehlinin misalinden sormadır. Yani ayet, hidayet ehlini vasıflarıyla gösterdiği misalini sûal etmektir. Yani gûya ki dinleyici; şe'ni şahıslara hidayet bahşetmek olan Kur'anı dinledikten sonra; o bahşeylemiş olduğu hidayetin sebebiyle, onun evsarıyla ittisaf etme şanında olan o şahısları, hidayet koltuklarında bilfiil

yaslanıp otururken görmeyi arzu eylerken; Kur'an-ı Hakîm, onları dinleyiciye göstererek ظَمُّوا لَهُمْ عُدَّتْ أَعْيُنُهُمْ kavliyle cevap verdi. (Yani ki onlar Rabblerinden gelen hidayetin hüdası üzerindedir)

İkinci Mukadder Sûal: Ondaki asıl illet ve sebebi sûal etmektir. Gûya ki dinleyici diyor: Şu hidayete istihkak kesbetmiş olanlar ve o hidayetle hususiyet kazananlar, acaba ne yaptılar ki, bu şerefe nail ve mazhar oldular?

Kur'an-ı Hakîm cevaben der ki: Hidayetin şanına layık bir tarzda olan vasıfların kendilerinde cem' ve mecz olmuş o kimseler, –Bir düşünüp anlasan– hidayetin nuruna layık ve müstehaktırlar.

14- Eğer desen: Bundan evvelki ayette olan izah ve tafsil, illet ve sebep için ظَمُّواdeki icmalden daha parlak ve vazıhtır?

Cevaben sana denilir: Bazen icmal, tafsilden daha vâzıh olabiliyor, bilhassa matlub olan şey ve istenilen maksad, eğer mecmu'dan doğuyorsa... Zira, sâmiin zihni cüz'iliği sebebiyle; ve tafsilin eczalarının teferru'atına zihninin yavaş yavaş girip dağılabilmesi hasebiyle; ve o eczaların aralarına nisyanın da girebilmesiyle; ve bütün o eczaların birbirine meczinden sonra tecellî edebilen illetin vaziyetiyle, bazen olur ki; asıl sebep

ve illetin düşünülememesinden dolayı ظَمُّواdeki icmal imtizac ve karmanın vaziyetinden ötürü, illiyetin göz önünde bulundurulması noktasından tafsilden daha çok celî ve açıktır.

Üçüncü Mukadder Sûal: Hidayetin netice ve semereleri ve ondaki nimet ve lezzeti sual etmedir. Gûya sami', dinleyici diyor ki; hidayette olan lezzet ve nimet nedir? Hangisidir?

Kur'an cevaben der ki: Hidayette saadet-i dareynin nimet ve lezzeti vardır. Yani: O hidayet neticesi, saadet-i dareynin kendisidir. Semereleri de yine onun aynısıdır. Zira hidayet, bizatiha âzim nimettir ve vicdanî lezzettir. Belki rûhun da cennetidir. Nasıl ki dalalet, ruhun cehennemi olduğu gibi... Hem sonra, o hidayet neticesi ise, ahirette felahı, kuruluşu netice vermesidir.

Amma: **ظلمات** deki mahsusiyet (hissettirilmişlik) ise, işaretir ki; bir şeyin bir çok vasıflarını yad etmek, zihinde o şeyin tecessüm etmesine ve akılda huzur'un teşekkül etmesine, hatta hayal için dahi hissettirilmek-liğin teessüsüne sebep olmuş olur. Demek ki, evsafı yad edilmiş olan bu ahd-ı zikrî'den ahd-ı hâricîye bir kapı açılmış olmaktadır. (Yani zikri geçmiş bir şeyin hatırlanmasıyla, başka bir şeyinde hatırlanması) ve ahd-i haricîden de **ظلمات** ile gösterilen hidayet ehlinin imtiyazla-rına, seçkin vasıflarına intikal edilirden; nev-i beşer içinde yıldızlar gibi parladıklarına bakılabilir. Adeta, başını kaldırıp gözlerini açabilene, o hidayet ehlinin başka görünenlerin olmadığını işâr ediyor gibidir.

Amma filcümle yakınlıklarıyla beraber **ظلمات** de gösterilen bu'diyet, uzaklık ise, (yani, mesela nasıl ki Arapçada, **هول** denildiğinde, “işte onlar” olur ki, yakınlıklarını gösterir. Amma **ظلمات** olsa, ona nisbeten uzaklığı gösterir ki, Türkçede “onlar” demektir.) hidayet ehlinin rütbele-rinin yücelik ve üstünlüğüne işaret etmek içindir. Zira, uzaktakilere bakan adamın, yalnız boyu uzun olanları görmesi gibi; zaman ve mekânca uzaklığın hakikati de, belağatın hakkını daha iyi kaza eder, verir. **ق**

Evet, asr-ı saadette nazil olmuş olması hasebiyle, o asır bu ayetin zik-reden lisanı; ve asr-ı saadette olduğu gibi, istikbalde gelen ve gelecek olan her bir asır dahi, onun zikreden birer lisanıdır. Çünkü Kur'an, bütün asırlarda gençlik ve tazeliğini muhafaza ederek geldiği için, her asır onu; evvelce nazil olmuşta, sonra o nüzûlün hikayesini anlatıyor değildir. Belki şimdi şu anda nazil oluyor gibi buluyor. Demek ki, **ظلمات** ile işaret edilen

İslâmın ilk safları çok uzaktan dahi görünmektedir. Hem o ilk saflar, uzaklıklarıyla beraber görünmelerinden dolayı, onların azametli bü-yüklükleri ve rütbelelerinin yüceliğindedir.

Amma cümle-i ayetteki **خَطِي** lafzına gelince, bilmiş ol ki; eşya arasında mevcûd bulunan münasebet sırrı bir çok emirleri, işleri ayineler haline getirmiş olduğundan, birbirleri içinde görünmektedirler. Yani, eşyadan her biri –o sır ile– o bunda, bu da onda görünmeleri işi sağlanmıştır. Nasıl ki mesela bir cam parçası, kendi içinde sana geniş bir sahayı göstermesi gibi... öyle de: bir çok defalar tek bir kelime uzun bir hayali hatırına getirir.. Ve bir kelimenin heyeti ve vaziyeti de, acip bir hikayeyi getirip gözünün önüne koyabiliyor. Ve keza, bir kelim dahi senin zihnini alır, misalî olan alem-i misalde dolaştırarak gezdirebilir.

Evet, nasıl ki **بَارَزَ** lafzı, bir harp meydanını açarak seni onda dolaştırdığı gibi; ayetteki **ثَمَرَةٍ** lafzı da, sana cennetin ve ya bir bahçenin kapısını açıyor.. Ve daha buna göre sen kıyas eyle!..**ق**

İşte, buna göre, **خَطِي** lafzı, zihin için temsili bir üslûba bakan bir “kuvve”, bir küçük penceredir ki der: Kur’anın hidayeti İlahî bir “Burak” olup, mü’minlere hediye edilmiştir, tâ ki mü’minler ona binerek Sırat-ı Müstakimde sülûk edip kemalat arşına doğru seyr-i sülûk etsinler.

Amma **هُدًى** deki tenkir ise, işaretidir ki; bu **هُدًى** **لِلشَّيْخِ** **هُدًى** **هُدًى**

dekinden başka bir **هُدًى** dir. Zira, tekrarlanan münekkerler, ekseriya evvelkinin ğayrisi olur. O halde, burada evvelkisi masdar, bu ise, hasıl-ı bilmasdardır. Öyle olunca da; bu, evvelkisinin semeresi gibi, hissedilmekte olan sabit bir sıfattır.

Amma ayetin cümlesi içersindeki **هُدًى** lafzı ise, işaret ediyor ki; ehl-i hidayet için kesbedilmiş olan ihtidalarında; (doğru ve hak yol bulmalarında) halk ve tevfiq, yani yaratma ve muvaffakiyet verme yalnız Allaha’tandır.

Amma cümledeki **هَدَىٰ** lafzı, (yani **مَنْ هَدَىٰ** deki **هَدَىٰ**) işaret ediyor ki:

Hidayet, ancak Rububiyet-i İlahiyenin şe'nindedir. Nasıl ki Rububiyet-i amme-i Subhaniye onları (mü'minleri) maddî rızık ile besliyor, hidayetiyle de onları manen gıdalandırıyor. **ق**

قَدْ هَدَىٰ ye gelince, bilmiş ol ki: bu cümledeki ince

manalar ve derin nüktelerin taharrî yerleri şunlardır:

1- Başındaki “vav” ın atıflığı.. (yani, birinci cümledeki manayı bu cümle ile bitişirmeye dair olan vav-ı âtıftır)

2- **هَدَىٰ** kelimesinin tekrarlanması..

3- **هَدَىٰ** ile yapılmış ara zamiri, zamîr-ül fasıl...

4- **قَدْ هَدَىٰ** de ki “elif ve lam”. **ق**

5- **هَدَىٰ** nin mutlaklığı ve felah ve zaferin ne olduğunun ta'yin edilmemesi gibi yerler. **ق**

Amma “vav” ın atıflığı ise, münasebet üzerine bina edilmiş bir atıftır.

Zira, nasıl ki birinci **هَدَىٰ** hidayetini semeresi olan saadet-i acileye (dün-

yadaki mutluluğa) bir işaret olduğu gibi; bu cümledeki ikinci **هَدَىٰ** ise,

hidayetini saadet-i âcilesinin (ahiretteki mutluluk ve saadetinin) semeresine işaret eder. Sonra, bu ikisinden her birisi, (dünya ve ahiret saadetini semere veren hidayetini her iki dalı) izahı geçmiş bütün hidayet nevelerinin semereleri olmakla beraber, ancak burada evla olanı, önce geleni budur ki;

birinci **هَدَىٰ** nin ırkı, kök ve damarları, Bakara suresinin başında olan

üçüncü ayetin başındaki birinci **عَلَيْهِمْ** ile bağlanmaktadır ki, zahir manası “ümmilerden imana gelmiş olanlar” muraddır.. Ve bu **عَلَيْهِمْ** nin cemaati, kuvvetini İslâmın erkanından almakta ve **عَلَيْهِمْ** **شَيْئًا** **شَيْئًا** **شَيْئًا** nin makabline de bakmaktadır. Amma ikinci **عَلَيْهِمْ** ise, hafî bir remz ile sûrenin dördüncü ayetindeki ikinci “**عَلَيْهِمْ**”ye bakmaktadır ki, ehl-i kitaptan imana gelmiş kimseler muraddır... Ve bu ikinci **عَلَيْهِمْ** ile gösterilen cemaatin me’ hazı ise, imanın (büyük) rükünleri ve hususiyle ahiret’e yakîn ile imandır.. Ve daha sen düşün!..

Amma **عَلَيْهِمْ** nin tekrarındaki sırr ise, Hidayetin ve sebebiyetinin ille-i gaiyesindeki şu her iki semereden her birisinin temeyyüz ve medihleri hususunda istiklal sahibi olduklarına işaret etmek içindir. Ancak şu da vardır ki; ikinci **عَلَيْهِمْ** nin hükmüyle beraber, birinci **عَلَيْهِمْ** işaret eylemiş olması, birinci derecede düşünülen bir husustur. Nasıl ki senin: “filan kes âlimdir.. Ve o, mükerrem bir insandır.” demen gibi..

Amma **عَلَيْهِمْ** deki ara zamirine (zahirül fasl’a) gelince, Peygamber Aleyhissalatü Vesselama iman getirmeyen ehl-i kitaba ta’rizi, yani tenkid ve ta’rı tazammun eden hasra bir te’kid olmakla beraber, içersinde latif bir nükte de vardır, şöyle ki: Müpteda ve haber arasına girmiş **عَلَيْهِمْ** ara zamirinin seni ise, bir çok hükümlere mevzu’ teşkil etsin diye, müptedayı haber-i

تَمَوْلَاً ile tanımak istiyorsan; işte onlar, bunlardır. Ya da: O “lam-ı ta’rif”

hükümün zuhûr ve bedahatini ifade etmek içindir, ki mesela: “Onun babası köledir” in naziri ve misali gibi ki, onun babasının abd, köle olduğu zahir ve ma’lumdur.

Amma الشَّفَاخُورِğ nin ıtlaklığı, yani mutlak bırakılması ise felah ve

kurtuluşu umumîleştirmek içindir. Zira, Kur’anın muhatapları istek ve dilek noktasında muhtelif tabakalardadır. Mesela: bazıları ateşten kurtulmak ister. Bir kısmı da yalnız cennete girmek talep eder. Bir taifesi de yalnız rızay-ı İlahîyi arar. Bir kısmı da sadece rü’yet-i Cemal-i İlahîyi arzu eder.. ve helümme cerra...

Demek ayet, felahı mutlak bırakmıştır ki; ihsanının sofrası umumîleşsin de, tâ her kes iştiha ve arzusuna uygun olanı koparsın, alsın.

-----μμμ-----

لَتَسْتَخِفَّنَّكَ خِيَابُهَا وَسَوَاءٌ غَطَّتْهُمْ أَمْ أَنْذَرَتْهُمْ غَامُهَا فَتَلْتَلِثُ لَهُمْ خَشْيَتُهَا وَتَسْتَوِجُّ

Bakara/6

Bu ayetin önceki ayetle olan diziliş vechi:

Evvela: Bilmiş olası ki: Zat-ı Ehad olan Cenab-ı Hak Teâlânın kendi ezeli âlem-i sıfatında iki çeşit tecellisi vardır; Celalî ve Cemalî tecellileri... İşte, bu iki tecellî ile ef'al sıfatı aleminde mütecellî olduğu zaman; lütûf ve kahr, hüsün ve heybet tezahür ederler.

Sonra, aynı bu iki tecellî ile fiiller alemine mün'atıf olup eğildiğinde; tahliye و تخلييه ve tahliyye و تخلييه tezyin ve tenzih fiilleri doğmaya başlarlar.

Sonra, bu iki tecellî, eserler aleminden alem-i uhreviye intiba' eyleyip tecellîye başladığında, lütûf; Cennet ve nur olarak.. Kahr dahi; Cehennem ve ateş şeklinde tecellî ederler.

Sonra, bu iki tecellî, zikir aleminde in'ikâs'a başlayınca, zikir; hamd ve tesbih olarak ikiye bölünüp ayrılırlar.

Sonra, bu ikisi, kalam aleminde temessül eylemeleriyle, kalam; emir ve nehiy olarak tenevvü' ederler.

Sonra, bu iki tecellî, irşad aleminde irtisam eylemeye başladığında, ikiye bölünerek, bir kısmı; terğip ve terhib.. diğer kısmı da, tebşir ve inzâr olarak tezahür ederler.

Sonra, bu iki tecellî, vicdanlara yöneldiğinde; reca ve havf olarak doğmağa başlarlar.. Ve hakeza!..

Hem sonra, irşadın şeni; reca ve havf ortasında muvazeneyi idame ettirmektir ki; reca tarafı; kuvvelerini sarf etmek üzere kişiyi ona çalışmaya davet etsin. Havf yanı ise; onu, kendini gevşek ve serbest bırakmak suretiyle, haddi tecavüzden men' etmeye çağırınsın ki, Rahmetten ümidini kesipte hasretkeş bir tarzda yerinede oturmuş olmasın. Aynı zamanda, azab-ı İlahîden emin olmakla, zulme ve laubaliliğe düşmesin.

İşte şu birbiriyle zincirleme tarzında bağlı bulunan hikmettedir ki; Kur'an-ı Hakîm her ne vakit terğibe şürû' eylemişse, hemen arkasında Terhibi de eklemiştir. Hem her ne vakit, ebrarın medhini yapmışsa, mutlaka beraberinde füccarın zemmini de getirmiştir.

15- Eğer desen: Ne için burada, bu ayette; لَا تُخِزُوا عِبَادَ اللَّهِ الَّذِينَ ذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَلَا تَحْنَبُوا إِلَى الْمَلَائِكَةِ لَئِنْ أَتَيْتُمُوهُنَّ لَيَفْجُرْنَ فِتْنًا وَأَسْبَغْنَ عَلَيْكُمْ وَأَقْبَحَتِ عَلَيْكُمْ لَعْنَتُهُنَّ وَمَالُهُنَّ وَبَنَاتُهُنَّ وَأَنفُسُهُنَّ وَرَبُّهُنَّ عَلِيمٌ

لَا تُخِزُوا عِبَادَ اللَّهِ الَّذِينَ ذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَلَا تَحْنَبُوا إِلَى الْمَلَائِكَةِ لَئِنْ أَتَيْتُمُوهُنَّ لَيَفْجُرْنَ فِتْنًا وَأَسْبَغْنَ عَلَيْكُمْ وَأَقْبَحَتِ عَلَيْكُمْ لَعْنَتُهُنَّ وَمَالُهُنَّ وَبَنَاتُهُنَّ وَأَنفُسُهُنَّ وَرَبُّهُنَّ عَلِيمٌ (76) ayetleri arasında yapılmış açık atıf gibi atıfların dirilmemiştir?..

Cevaben sana denilir ki: Atfın güzelliği, münasebetin hüsnüne bakar. Münasebetin güzelliği ise, mesûkun lehül-kelamın garaz ve maksadının ihtilafıyla muhtelif olur. (Yani kelamın sevk edildiği maksad ve garaza göre, atıflardaki münasebetlerde ihtilaf eder.) İşte, vaktaki garaz ve maksad, burada (yani Bakara Suresi altıncı ayetinde) ve orada (üstteki iki ayette) ihtilafı oldu; o halde burada atıf istihsan edilmez. Zira, orada mü'minlerin medhi Kur'anın medhine müncer olup ona mukaddeme olduğu gibi; aynı zamanda ona bir netice olarak sevk-i kelimeler edilmiştir. Fakat burada kafirlerin zemmi terhib için olduğundan, Kur'anın medhiyle ittisalı bulunmamaktadır.

Şimdi sen, bunları böyle öğrendikten sonra, gel bu ayetin nazmı içerisindeki letaiflere de bir nazar eyle!

Ve ilk önce, ayetin başındaki لَا تُخِزُوا ve لَئِنْ أَتَيْتُمُوهُنَّ ile bir tanışma ver, ünsiyet

peyda eyle! Zira bu ikisi Kur'anın bir çok menzillerinde en çok cevakan ve seyeran eden şeyler olarak sana tesadüf ettikleri ve edecekleri gibi; bilmediğimiz bir hikmetten dolayı, Kur'an-ı Hakîm bu iki kelimenin zikrini çokca yapmıştır. Evet, buradaki bu iki kelimenin beraberlerinde (mühim) iki nükte-i âmme bulunmaktadır, ki her bir makama göre de, ayrı birer hususîlikleri olmasından gayri...⁷⁶

⁷⁶ İnfitar Süresi, ayet: 13,14

Birinci Nükte: **ث** ile ilgili belağat nüktesi şöyledir ki: **ث** nin şe’ni, karakteri; hakikata nüfûz etmek üzere, sathı delip geçmek ve hükmü ona ulaştırmaktır ki, adeta **ث** harfî, da’vanın ırkı ve damarlarıdır da, hak ile ittisal peyda etmiştir. Mesela: **ث** **ث** **ث** Yani: “Şu hüküm ve bu da’va; hayalî bir şey değil, uydurulmuş bir da’va da değil, hakikatsiz itibarî bir mesele de değil, aslî olmayıp ihdas edilmiş bir iş de değil; belki o, carî ve sabit hakaiktandır.” Demek ki, tahkik işlerinde kullanılan **ث** harfî, şu mezkûr hakikat ve hâsiyete unvan olduğu için, ona: “Tahkik” “inne”si denilmiştir.۴

Amma buradaki makama göre **ث** nüktesinin hususîliği budur ki: **ث** nin şe’ni ve hâsiyeti, tahkik aleti olarak şek ve inkârı reddetmek olduğundan; muhatab’ın yanında bu şek ve inkâr olmadığı halde, bu makamda onun kullanılması; Hz. Peygamberin (A.S.M.) onların (yani, imana gelmemiş kimselerin) imanları için gösterdiği şiddetli hırsa işaret etmek içindir.

İkinci Nükte: **ث** de olan belağat nüktesine gelince, bilmiş ol ki:

ث nin şe’ni, vazifesi odur ki; göz ile görülmeden önce, akl ile hissedilebilen, amma henüz yeni yerleşmiş ve tam oturmamış, belki bazı eşyanın imtizacından ve bir takım sebeplerin birbirine tutunmalarından –bir çeşit garipliğiyle beraber– tevellüd eden yeni ve taze hakikata işaret etmektir. Bundandır ki; hakikatlerin, yeni yeni gelip tazelenen inkılaplarında, işaret ve tasvir’in vasıtaları arasından **ث** lafzı lisanlara en çok kolay gelir ve kelimada onun deveranı en fazla olmuş olur.

İşte, hakikî hakaik'in mümessili olan Kur'an-ı Hakîm, vaktaki âlemde tecellî eyledi; bir çok nev'iler (kelam ve ifade neveleri) izmihlal bulup gitti; fasıl ve ayrıntıları da tükenip kurudu. Bunların yerinde başka neveler teşekkül etmeye başladı ve başka hakikatler tulu' eyledi. Acaba görmez misin ki; zaman-ı cahiliyette bütün beyan, ifade ve kelam neveleri nasıl hep kavmî ırkçılığa dayanan milliyetçilik rabitaları üzerine teşekkül etmiş ve içtimaî tüm hakikatler asabiyet-i kavmiye ve ırkçılık üstüne üretilip gelişmiş idi. İşte vakta Kur'an-ı Hakîm nüzul eyledi; bütün o eski rabitaları kesti, attı.. Ve o devirdeki umum içtimaî hakikatleri yıktı, harab eyledi. Onların yerine ve bedeline yeni neveleri tesis eyledi, ki fasıl ve ayrıntıları hep Dinî rabitalardan filizlenip teşekkül eyledi. Feteemmel!..

Hem vaktaki Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan nev-i beşer üstüne tulu' edip işrak eyledi; onun nur ve ziyası ile kalbler çiçekler açıp meyveler verdi. İşte kalblerin bu nurlanma ve çiçeklenmeleri ile, nuranî bir hakikat da beraberce husul buldu ki, bu da mü'minler nevinin faslıdır, gurubudur. Amma aynı zamanda, Kur'an güneşinin ziyasına karşı bazı nefisler de, habisliklerinden dolayı taaffün edip kokuştular. İşte bundan da zehirli bir asıl tevellüt etti ki, o da küfür gurûhunun bir hassasıdır.

Hem sonra, bu **الذَّيْخِ** ile, o **الذَّيْخِ** arasında bir tenasüb de vardır. (Yani

bir önceki ayetlerde olan **الذَّيْخِ** ile, buradaki **الذَّيْخِ** arasında şöyle bir mü-

nasebet, bir bağlantı da vardır ki; sûrenin baş tarafındaki iki ayet, mü'minlerin ve hidayet ehlinin evsaf ve ahvalini zikrettiği gibi; burada ise, o evsafın zıddı olan küfrün ve dalaletin denî olan hal ve vaziyetlerini hatırlatmaktadır.) Bunları böylece işittikten sonra, şunu da bil ki: “Elif ve lam” gibi mevsûller (bitiştirici edat) beş çeşit manada kullanılır. Bunların

içinde en meşhûru “Ahd” dir. Demek ki buradaki **الذَّيْخِ** nin ahdî hali,

küfrün sanadid ve sembolleri olan Ebu Cehil, Ebu Leheb ve Umeyye bin Halef gibilere işarettir. Ve bu işarete, mezkûr keferelerin küfrü ile, küfr içinde devam edip, ta ölünceye kadar gitmiş olduklarına da işaret vardır.

Buna binaen, bu ayette bir ihbar-ı anil-gayb vardır demektir.. Ve işte benzeri gibi nükteler ise, bazı lem'alar; parıltılardır ki; i'caz-ı manevînin dört⁽⁷⁷⁾ nevelerinden bir nev'i onlardan tevellüd eder ve etmektedir.

Amma **كفروا** lafzına gelince, bilmiş ol ki: küfür öyle bir zulmettir ki, zarûrî ve bedihî olarak bilinen bir şeyin inkarından hasıl olur. Mesela, Resul-u Ekrem Hazret-i Muhammed'in (A.S.M.) Allahın yanından getirdiklerini –bedihî olarak bilinmesine rağmen– inkar etmek gibi..

16- Eğer desen: Kur'anın her tarafı ve bütünü zaruriyattan (katî hükmü) iken, manalarında bazı ihtilaflar düşmüştür?

Cevaben sana denilir ki: Kur'anın her bir kelimada üç kaziye (anlama ile ilgili hükümler) bulunmaktadır.

Birincisi: Bu kelam, Allah'ın kavli, sözüdür.

İkincisi: O kelamdan murad olan ma'na haktır. İşte bu her iki kaziyenin inkârı küfürdür.

Üçüncüsü: Kur'anın kelimalarından her hangi birisi için: “onun murad olan ma'nası budur” olan hükümdür ki, bu hüküm eğer muhkemata aid ise, ya da Kur'anca tefsiri yapılmış ise (78); manasına ittila' peyda olduktan sonra, ona iman etmek vaciptir, inkârı da küfürdür.

Amma eğer o kelam, (yani Kur'andan alınan ma'na) zahirî bir şey olup, başka ma'nalara da gelme ihtimali bir nass ise; o takdirde, keyfi olmayan bir te'vile bina edilerek yapılan o inkâr, (yani verilen o manayı inkâr ve reddetmek) küfür sayılmaz.

Mütavahir hadisler dahi, böyle ayet gibidirler. Ancak ayete ait birinci kaziyedeki inkar, Hadise raci' olduğuna küfr olup olmama hükmü için düşünme yeri vardır. Zira, hadiste sükût ve tevatürün sıhhati meselesi vardır.

⁷⁷ Dört nevi i'caz-ı manevî şunlardır: “Umûr-u kevnîyedeki gayb, Hakaik-i İlahiyedeki gayb, Mazîdeki gayb.. ve Müstakbeldeki gaybdır. (Asar-ı Bediiyye, Rumûz Risalesi 2. Baskı sh: 132)

–Mütercim–

⁷⁸ Merhum Molla Abdülmecid'in tercümesinde: “Eğer Kur'anın başka yerlerinde beyan edilmiş ise” tarzındadır.

–Mütercim–

17- Eğer desen: Küfür bir cehil, bir bilmezlik olduğu halde,

(79) denilmiştir. Yani: “Peygamberimizi kabul

etmeyip inkar eden ehl-i kitap, onu kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanıyorlar” bu ikisi arasında muvafakat ve uygunluk nedir? Nasıldır?..

Sana cevaben denilir: Küfür iki kısımdır. Birinci kısmı: Cehlîdir, bilmezliğe dayanır.. İnkâr eder, çünkü bilmez. İkinci kısmı: Temerrüdî ve inadîdir.. Bilir ve tanır, lâkin kabul etmez. Yakini gelir, Tasdik eder, amma vicdanı iz'an etmez. Ve hakeza, feteemmel!

18- Eğer desen: Şeytanın kalbinde ma'rifet var mıdır?!

Cevaben sana denilir: Hayır, yoktur. Zira, onun kalbi, fitrileşmiş olan sanatı hükmüyle daima idlal etmekle meşgul olduğu, akli da mütemadiyen küfrü telkin etme tesavvuruyla uğraştığından; hiçbir zaman kalbinden bu meşguliyet kesilmez ve aklından da şu tesavvur zail olmaz, ta ki marifet (80) gelsin de kalb ve aklına girsin, yerleşsin.

19- Eğer desen: Küfür kalbe ait bir sıfattır. Acaba zünnarı kuşanmak ve zünnara kıyaslanmış olan şapkayı başa takmak nasıl küfür olabilir?..

Cevaben sana denilir ki: Şeriat, gizli olan iş ve emirlere, emarelerle itibar eder. Hatta bu gibi mevzu'larda zahirî sebepleri illetler makamında ikame eyler. Buna göre; zünnarın bazı nevileri Rukû'un tamamlanmasına mani' olduğundan kuşanmak; ve sucûd'un tamamına engel olan şapkayı başa takmak; ubudiyetten istiğnaya alamet olduğu ve keferelere benzetmekle, meslek ve milliyetlerini istihsanı îma ettiği için, şeriatça küfrüne hüküm edilmiştir.

İşte, gizli ve saklı vaziyette bulunan bir emr'in, durum ve ya halın yok olduğuna ve ya mevcut olmadığına kat'î olarak hükmedilmedikçe, onun zahirdeki alametiyle hüküm edilir.

20- Eğer desen: İnzar'in bir faidesi yoksa, teklif, niçin ve neye olsun?

⁷⁹ Bakara Sûresi, ayet:146

—Mütercim—

⁸⁰ Marifetin izahı şöyledir: “Marifet, bir şeyi sıfatlarıyla, ayrıntılarıyla idrak edip tanımaktır. İlim ise, ancak külliyât ve mürekkebat halindeki eşyayı bilmektir. Bundan dolaydır ki denilir: Ben Allahı ilim ile değil, marifet ile tanıdım.” (El Muhit-ül Muhit B. Bistami sh: 594)

—Mütercim—

Cevaben sana denilir: İnzarsız yapılmış olan teklif; hücceti, delili aleyhlerine ilzam etmek ve söz hakkını kesmek içindir. (Bu mesele şöyle izah edilebilir ki: Ayet der: “Ey Resûlüm! Küfre girmiş, ya da onda kalmaya azm ile inadlaşmış olanları inzar etsen de, etmesen de imana gelmezler. Ayetin bu zahirî manasına göre, onları korkutarak davet ve tebliğ gerek yoktur. Çünkü faidesizdir. İşte ayetin bu zahirdeki hükmüne göre, inzar ile tebliğ ve davetin yararı olmadan onlara teklif yapılmış gibidir.)

21- Eğer desen: Kur’an, kafirlerin inad ve temerrüdlerini böyle ihbar etmesiyle, imana girmelerinin imtina’ını yani, bir nevi imkansızlığını istilzam eder, o zaman ve o halde onları imana davet etmek muhali teklif etmek gibi olmaz mı?

Cevaben sana denilir: Ayette kâfirlerin küfrünü haber vermek ve ilmen ve iradeten onların öyle olduğunu ve öyle olacaklarını bilip bildirmek ise; sebepten bütün bütün kesilmişçesine, müstakil ve kendi başına kalmış tarzdaki küfürlerine taalluk etmiyor. Belki ancak onların kendi ihtiyarlarıyla olan küfürlerine bakmaktadır.

Bu mevzuda, daha sonra, (Kader ve cüz-i ihtiyarî meselelerinde) sana tafsil verilecektir. İşte buradan ve bu noktadan dolayı denilebilir ki: İhtiyar ve iradenin zarûrî varlığı (yani insanın irade ve ihtiyarı) cüz-ü ihtiyarîye münafi olmaz. (yani insanın yaradılışında zarurî olarak var olan ihtiyar ve irade; güneşteki zarurice var olan ziyayı verme mecburiyetinde olduğu tarzda değil ve insanın cüz-ü ihtiyarîsini kullanmaya engel de değildir.)

22- Eğer desen: Kâfirlerin kendi imansızlıklarına inanmaları aklî bir muhaldir. Cezr-ül Asamm-il Kelamî (81) denilen kaziyeye benzemektedir. İki zidd şeyin aynı anda bir arada, bir yerde ictima’larına benziyor?..

⁸¹ Cezr-ül Esammül-kelamî mağlatası şöyle izah edilmiş: Önce bu cümle üç kelimedden ibarettir; Cezr, esamm ve kelam. Lugatçeleri: Cezr, asl ve kök demektir. Esamm, mübalağalı sağırlık... Kelam, konuşma demektir. Bu üç kelime terkiplerle birleştiği zaman, manası “sağır köklü kelam” olur. Hesap işlerinde, “Cezr-ı esamm”: kesirsiz olarak istenen sayıyı hasıl edemeyen rakam demektir.

Ama mantık ıstılahında ise bu, “Cezr-ül Esamm-ül Kelamî” muğalata ve şaşırma işlerinde kullanılan darb-ı mesel gibi bir şeydir. Yoksa iddia edildiği gibi “hallı çok müşkil” falan değildir. Sa’d-ı Teftazanînin mantıka dair “Metnüttehzib” eserine haşiye olarak yazdığı “Tezhib-ül Mirî ala Celaliddemmanî” isimli kitapta, ayrıca Molla Sadreddin Yüksel’in elyazı defterin kendi “İşarat-ül İ’caz” nüshasının burasının nereden aldığını bildirmeden kenarına haşiye tarzında yazdığı tarifinde ve ayrıca “Keşşafü Istılahat-il Fünûn” eserinde hülasa olarak şöyle tarif edilmiş: “İki nakîzin içtima’ı vaki’

Cevaben sana denilirki: O imanın tafsilatını öğrenmekle mükellef değillerdir ki muhal lâzım gelsin.

Sonra, ayetteki **كفروا** Lafzının iradında bir fiil-i mazî vardırki; onlar hakkın ayan-beyan tebeyyününden sonra, küfrü kendi ihtiyarlarıyla seçmiş olduklarına işarettir. Bundan dolayı da inzarın artık faidesi olmaz diye işaret veriyor.

Amma **عَسَا** lafzı ise, bir mecazdırki der: “Ey Resul-ü Kerim! Senin onları korkutarak inzar etmen, faidesizlik içinde bir adem-i inzar gibidir.” Başka bir ifade ile: “Faidesizliğinden dolayı, ya da sahih olan bir inzarın adem-i vuku’undan ötürü, inzar etmemiş gibi olursun.” Yani: o durumda inzar etmek veya etmemek için mücîp bir sebep kalmaz ve yoktur.

Amma **خطيئهم** de ise, şöyle bir îma vardır ki; onlar yere, dünyaya ebedî salıvermişler gibi yapışmışlardır da, başlarını kaldıramıyorlarki, âmirlerinin sözlerine kulak versinler.

Ayrıca **خطيئهم** de şöyle bir remiz de vardır ki, lisan-ı remziyle der: “Ey Resûl-i kerim! tebliğ vazifesini yapmak veya yapmamak hususunda senin cânibinden müsavi değildir. Belki müsavilik ise, onlara göre faidesizlik cânibindedir. Çünkü, tebliğde senin için hayır vardırki,

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ ۚ وَالرَّسُولَ لَئِنَّ اللَّهَ لَبَلَّاتٌ (82) ayeti: tebliğ, peygamberin (A.S.M.) aslî vazifesidir der.

olabilir.” denilmiş. Mesela birisi dese: Benim şu saatte söylediğim söz yalandır. O saatte o adam bu sözden başka bir şey söylememiştir. Bu durumda eğer o söz, yalanlı değil, doğru ise, hem yalan hem de doğru olması lazım gelir. Çünkü, her iki tarafın da içinde bulunma imkânı vardır. O halde her iki takdirde de içinde ictima-ı nakizeyn lâzım gelir.. Ve hakeza uzunca tarifler edilmiş.

82 Maide sûresi, ayet: 99

Amma ise, başındaki ء istifham hemzesi ve ortadaki اَمْ yahüd'ü, burada harfi bir müsavilik hükmündedir ki, ayetin başındaki سَوَاءٌ nün tekidi içindir. Yada, musavat, üstte zikri geçen iki mânaya gelmişliğinin ve bölünmüşlüğü'nün bir tesisidir.

23- Eğer desen: Neden ayet, müsavîliği istifham ve sual suretiyle ibarelendirmiş?

Cevaben sana denilir ki: Sen bir muhataba, işlemekte olduğu bir fiilindeki faidesizliği gösterip bildirmen için, latif ve ikna edici bir vecihle uyarmak istediğinde; senin istifham ve sualci pozisyonuna geçip o faidesizliği göstermen (83) lazımdır ki, muhatabın zihni, işlemekte olduğu fiile teveccüh eylesin, ondan da neticeye intikal ederek mutmain olsun.

Hem sonra, istifham ile müsavât arasındaki alâka ve münasebet ise, bu onu, oda bunu tezammun etmiş olmasıdır. Zira sâilin (sual edenin) bilgisinde, varlık ile yokluk mütesavîdir. (Yani bilmediği için sual soranın ilim ve bilgisinde sorduğu şeyin varlık ve yokluğu birdir) Hem çoğu kere şu zımnî müsavat, benzeri istifhamlara cevap makamında da oluyor..

24 Eğer desen: Neden ayet, اَمْ يَنْذَرْتَهُمْ de inzarı mâzî siğası suretiyle ibarelendirmiş?..

Cevaben sana denilir: Ta ki, “Ya Muhammed, onu sen tecrübe eyledin” diye nida eylemek içindir... Ve daha buna göre kıyasla.

⁸³ Rivayet edilir ki: Hz İmam-ı Ali (R.A.) görüyorki; abdest alan bir adam, bazı yanlışlıklar yapıyor. İmam-ı Ali o adama der ki: “Ben bir abdest alayım, bir bak, doğru alabiliyor muyum?” diyerek abdest almaya başlar. O suretle o adam yanlışlıkları anlar, öğrenir. Bak: Hikemiyat-ı İmam-ı Ali

25- Eğer desen: Niçin ayet, أَمْ لَمْ يَنْتَظِرُوا şeklinde zikr edivermiş?

Halbuki inzar eylemekteki faidesizlik zahirdir?.. (yani ayetçe)

Cevaben sana denilir: Nasıl ki inzar, bazen ısrarı netice verdiği, sükût dahi bazen muhatabı insafa getirdiği içindir.

26- Eğer desen: Niçin burada Peygamber (A.S.M.) Kur'an ile yalnız terhib suretinde inzar eylemiş... Halbuki o, hem beşirdir, hem de nezir?..

Sana cevap olarak denilir: Çünkü küfre ve ehl-i küfre münasip ve uygun olanı terhipdir. Hem de mezarretleri def etmek, menfaatleri celbetmekten evla olduğu gibi, te'sirce de daha şediddir. Hem çünkü buradaki terhib, hayalin meyl ve nazarını ihtizaza getiriyor ve onu îkaz ediyor,

ki: خِشْيَوتِهِمْ kavlinden sonra أَمْ لَمْ يَنْتَظِرُوا Yani: (Onları müjdelesen de, müjdelemesen de birdir) manasını telakkî edip koparsın.

Sonra, şunu da bil ki: Her bir hükmün bir harfî manası ve gizli bir maksadı olduğu gibi; أَمْ لَمْ يَنْتَظِرُوا kelimasının da, baktığı ve sürüklediği

bazı tayyar mana ve maksadları vardır ki; o da, Peygamberden (A.S.M.) zahmet ve sıkıntıyı tahfif eylemek ve Risaletin vazifesindeki şiddeti gevşetmek ve geçmiş peygamberlerin ahvallerini yâd ederek, teessî ile, (Yani manen onların cemaatlerine katılmak suretiyle) tesellî vermektir. Zira, ekser peygamberler aynı bu gibi hitaplarla hitaplanmışlardır. Hatta Hz. Nuh aleyhisselam, benzeri hitaba muhatap olmasından sonra, şöyle bedduada

bulunmuş: رَضِ عَنِّي يَا كَافِرِينَ حَيَاةَا Yani: “Ya Rab, artık bunlardan, yeryüzünde gezip tozan hiç kimseyi bırakma, kahreyle!”⁸⁴

Hem sonra, Kur'an ayetleri birbirleri içinde görünen ayineler gibi olup, peygamberlerin kıssa ve hikayeleri, kamerin etrafındaki “Hale” tarzında, Peygamberimizin (A.S.M.) haline de bakmaktadır. Onun içindir ki bu

⁸⁴ Hz. Nuh (A.S.)'ın kavmi, yapılan tüm inzar ile tebliğe karşı, taraflarından gelen kesin cevap ile küfürleri aşıkare, zahir olduktan sonra, Hz. Nuh (A.S.) bu bedduayı yapmıştır. (Nuh Suresi, ayet:26)

kelam, yani: أَلَمْ يَنْتَظِرُوا keliması, sanki lisan-ı haliyle diyor: Bu bir ilahî Kanun-u Fıtrattır. Ona itaat edip inkiyad etmek zarurîdir.

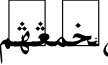
Şimdi, buraya kadar yapılan tahlilden sonra, şunu da bil ki: Bu ayetin devamı ve arkasında gelen ayetin sonu: عَذَابٌ عَظِيمٌ ikisi beraber, mecmu’u ile ve ukdeleriyle (dügüm ve ayrıntılarıyla) küfrün takbih ve terziline sevk edip işaret etmekle, ondan nefret ettirme ve zımnîce ondan nehyettirme.. Ve ayrıca ehl-i küfrü tezlil eyleme.. Ve aleyhlerinde olan hükmü tescil etme.. Ve ondan terhib ile kaçırma ve aynı zamanda onları tehdid etme gibi ne kadar manaları varsa tazammun etmektedir. İşte bu iki ayet, kelimeleriyle şöyle nida eder, der ki: “Küfürde pek büyük ve çok azim musibetler vardır.. Ve hem çok cesim nimetlerin ziya’ ve kaybı bulunmaktadır.. Ve hem pek şiddetli elemeleri doğurmak vardır...Hem yüksek lezzetlerin zevali derkârdır.” Dedikten sonra cümleleri ile de, şunu tasrih ediyor ki; küfür, eşyanın en habisi ve en zararlıdır.

Evet, ayet لَمْ يَشْرِكُوا (iman etmezler) ye bedel كَفَرُوا lafzıyla işaret eder ki; onlar (kendi ihtiyarlarıyla) iman etmemeleri neticesinde küfrün zulmeti içine düştüler. Ve işte küfrün o zulmeti ise, öyle bir musibettir ki insan ruhunun cevherlerini ifsad eyliyor.. Ve aynı zamanda o küfür, elem ve azapların da madenidir.

Hem ayet, لَا يَتُوبُونَ (küfrü terk eyleyip bırakmıyorlar) yerine, لَمْ يَشْرِكُوا lafzıyla ifade etmesi, işaret eder ki; onlar (üstte zikri geçmiş hasaret ve zararlarla beraber) bütün saadetlerin kaynağı olan “iman” ellerinden düşmüş, gitmiştir.

Hem, bu ayeti takip eden yedinci ayetin başı خَضِعُوا لِلَّهِ خَضِعُوا lafzıyla der ki: kalb ve vicdanın hayatı, ferah ve süruru ve kemâlatı, ancak nur-u imanla ve hakaik-i İlahiyenin tecellileriyle mümkün iken; küfre su-kuttan sonra, o kalb ve vicdan, zararlı ve ısırıcı haşerât ile dolmuş olan

yıkık, harabe ve ürkütücü bir binaya dönüşmüş kalmıştır. Öyle olduğu için de, ondan sakındırmak ve çekindirmek için kapısına kilit vurup, mühürleyerek, akrab ve yılanlara bırakılmak üzere terkedilmiştir.

Hem o ayette lafzıyla de, küfür sebebiyle; pek büyük

sem'î bir nimetin (kulağa ait bir nimetin) elden çıkmış olduğuna da işaret eder. Evet, kulağın şe'ni, vazifesi ise; onun samahının, kulak deliğinin gerisine, arkasına nur-u iman girer yerleşirse ve o kulağın ihsası, hislendirışı nur-u imana dayanırsa, bütün âlemlerin ses ve nidalarını hissedip duymak ve zikirlerini fehmeylemek; ve kâinatın sayha ve bağrışmalarını işitmek ve tesbihatlarının ma'nalarını anlamak tarzında kendini gösterir. Hatta imanın nuruyla nurlanmış böylesi imanlı bir kulak; rüzgarın esintisinin terennümatından, bulutun Ra'adlarının na'relerinden, denizin mevcelerinin nağamatından, taşların taktakalarının gıcırtilarından, yağmurun nüzûlunun şibiltelerinden, kuşların sec'alı ötüşlerinden Rabbanî birer kelim tarzında ma'nalar işitebilir ve bunları birer ulvî tesbih olarak fehmeyleyebilir. Güya ki kâinat, o insan için büyük bir musikîdir de, kalbinde ulvî bir hüznü, rûhanî bir aşkı heyecanlandırmaya vesiledir. Böylece: Dünyadan göçmüş dost ve ahbablarını hatırladığında hüznünlense de, lâkin bu müfa-rakatlı hüznün ile beraber, o hüznün bir lezzet olur. Yoksa, ahbapsızlık yüzünden gelen bir hüznün ve gam olarak değil...

Amma eğer –Eliyazübillah– o kulak, küfrün zulmetiyle kararırca, o zaman bütün o leziz savtlardan, sadalardan mahrum kalmış olarak; kâinattan yalnız matem ağlayışlarını, ölüm feryadlarını işitir. Onun kalbine de yalnız yetimliklerin, ahbapsızlıkların gam ve kederleri; garipliklerin, yalnızlıkların ürküntüleri gelir ve o kalbe ilka olunur. Yani: Sahipsizlik ve muteahhidsizliğin korkunç haletiyle debelenir durur.

İşte bu sırta binaendir ki, Şer'-i İslam bazı savtları helal saydığı gibi; (Yani ahenkli çalgı veya kaside ve şarkların bazılarını, yani bunlardan ulvî bir aşkı, hamasî heyecanı veya âşıkane bir hüznü tehyic edip harekete geçiren savtları) helâl ettiği gibi; nefsanî ve şehvanî ve müştehiyata iştihayı kabartan veya yetimane bir hüznü veren bazı kısımlarını da haram kılmıştır. Ve bu kıyasla: Şeriatın sana ismiyle bildirip göstermediği kısımları, sen kendi ruh ve vicdanındaki te'sirleri ile birbirinden ayırdedebilirsin.

Yine aynı ayetin **وَعَفَىٰ اللَّهُ عَنْكَ لِحَافَتِهِمْ** kelimesi ile de, –küfür sebe-

biyle– göze ve basara mahsus çok büyük ve pek cesim bir ni'metin zeval bulmuşluğuna işaret eder. Çünkü basarın (gözün görme hassesi) şe'ni ve işi odur ki; onun nuru imanın nuruyla ziyalandığı zaman; ve gözün pence-reciğinin arkasında yerleşen ve gözü harekete geçirmede yardımcı olan nur-u imanla ittisal peyda ettiği vakit; bütün kâinat, bu gözün sahibine, çiçekler ve hurîlerle tezyin edilmiş olan bir cennet gibi olur da, o imanlı gözün nuru bir balarısı kesilerek, o cennetin çiçekleri üstünde uçar gezer. Ve o çiçeklerden ibret ve fikret, ünsiyet ve tanışma, sevişme ve tebrikleşme usaresini, şiresini koparır, alır, toplar, dağarcığını doldurarak getirir; vicdanda insanî kemâlat balı olarak ambarlar.

Amma eğer –Allah korusun– o göz, küfrün zulmetiyle kararır körleşirse, artık mahv olmuş olur da; dünya ona bir hapisaneye döner.. Ve o halde bütün nuranî hakikatler, şirin manalar ona karşı gizlenir; kâinat ona bir vahşetzar vaziyetini alır. Onun kalbine de, baştan ayağa kadar vicdanını ihata eyleyip sarmış olan elem, azap ve ürküntülü vaziyetleri ilka eyler.

Amma **وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ** ise, alem-i uhrevîdeki cehennem azabını ve gazab-ı ilahînin nekâlini semere verecek olan şu küfrün zakkûm ağacının semeresine bakar, gösterir.

Amma **حَشِيصَتُهُنَّ** ise, (yani altıncı ayetin son cümlesi) **سَوَاءٌ** meselesinin müsavîlik cihetine nassen bakan bir te'kidir.

-----μμμ-----

حَسْبُكَ اللَّهُ عَظِيمٌ تَقَلُّوْا ثِقَمَهُمْ عَظِيمٌ حَسْبُكَ اللَّهُ عَظِيمٌ
 حَسْبُكَ اللَّهُ عَظِيمٌ تَقَلُّوْا ثِقَمَهُمْ عَظِيمٌ حَسْبُكَ اللَّهُ عَظِيمٌ

Bakara/7

MUKADDİME

Ey aziz bilmiş ol ki; Bizim burada biraz durmamız icap ediyor, ta ki mütekellimîn ülemasının bu ayetin ihtiva eylediği manalara dair neler konuştuklarını işitmiş olalım. Zira bu ayetin (kalesi) altında İ'tizal ve Cebir ehliyle, Ehl-i Sünnet vel Cemaat arasında büyük bir harb meydana gelmiş, gelmektedir. Elbette bu gibi harpler, her halde bakıp seyredenleri durdurur ve baktırır. İşte bizim de burada –senin istifaden için– bazı esasları zikretmemizin lüzûm ve münasebeti doğmuştur.

Birinci Esas: Ehl-i Sünnet Vel Cemaat'ın mezhebi sırat-ı müstakîmdir. Ötekilerin ise, ya ifrat ve ya tefrittirler.

İkinci Esas: Kat'iyen tahakkuk etmiştir ki; kâinatta Müessir-i hakiki yalnız Allahü teâladır. Öyle ise işler, emirler, îcadlar ve esas olan umum ma'nalar, tesir noktasında başka şeylere verilemez. O halde, bunları başkalara tafviz eylemek, onlara bırakmak yoktur, olamaz.

Üçüncüsü Esas: Hiç şüphesizdir ki, Allahü teala Hakîmdir. (Her bir şeyi mutlaka bir çok hikmetler ve maslahatlar için halk ve icad eylemiştir) Öyle ise, sevab ve ya ikabın abde verilmesinde boş ve abes bir iş değildir. (Yani: abdi imtihandan sonra, cezalandırma ve ya mükafatlandırmada, Adil-i Mutlak olan Cenab-ı Hak, fuzûlî ve abes bir iş yapmaz, yapmamıştır. Elbette ve mutlaka hikmetli ve yerli yerindedir) O halde –abd için– ıztırar ve zorlama yoktur. Evet, nasıl ki Tevhid, (yani her şeyi bir vahid-i Cebbarın taht-ı emir, irade ve te'sirinde olmasını itikad eylemek) Ehl-i İ'tizalin göğsüne balyoz vurur gibi vurup koğduğu gibi; Tenzih-i hakikîde, (zulümden, gadirden, abes iş yapmaktan münezzehiyet dahi) Ehl-i Cebir'in ağzına tokat vurur, tardeder.

Dördüncü Esas: Her şeyin iki ciheti vardır. Bunlardan birisi: Mülkiyet (mülklük) cihetidir ki, ayinenin sırtı, arka yüzü gibi bazen güzel, bazen çirkin olup, ayrı ayrı şekil ve sûretler ona varid olurlar. İkinci cihet ise,

Halıka bakan melekûtiyet vechidir. Bu yüz, her şeyde, ayinenin ön yüzü gibi şeffaftır, parlaktır. Binaenaleyh, Kubh'un halkı kabih değildir. Çünkü, eşyanın Melekûtiyet cihetindeki halk ve îcadları, hasendir, güzeldirler. Hem güzellikleri teknil ettirmek için halkedilen zahiren çirkin gibi olan şeylerin yaradılışı da, bilğayr ile güzelleşirler. Öyle ise, Ehl-i İ'tizalin safatasına kulak asma!

Beşinci Esas: Hasıl-ı bilmasdar fiili –sarf ilminde –donuk, mahluk ve camid bir emir olup, sıfatlar ondan iştikak etmez. (Yani, onun özünden sıfatlar yapıp alınmaz) lâkin masdar ise, meksûb, (kesbedilen alınan) nisbî ve itibarî bir iş, bir emir olduğu için, sıfatlar ondan iştikak eder. Öyle ise, hasıl-bilmasdar tarzında ve onun kıyasıyla; katlı halkeden Halik, katil olmaz. (Çünkü; bizim kesbimiz, mübaşeretimiz, meyillenmemiz masdar olur, katil sıfatını da biz alırız) O halde sen, Ehl-i İ'tizali bataklıkları içersindeki oynamalarında bırak, gel!

-----µµµ-----

(Şu makam, (altıncı esas) mühimdir, hem çok derindir. Geniş ve derin bir fikir lazımdır ki bilsin.)

–Müellif–

Altıncı Esas: Zahiri fiiller ve işler, ekseriyetle nefsin meyelanına dayanan ve birbirine ekli fiillerin neticesidir ki, “Cüz-i ihtiyarî” diye tesmiye edilir.. Ve bütün münazaâ ve münakaşaların esası bunun üstünde cereyan edip dönerler. (Not: Bu kısmın tam izahı, kader risalesinde, “İkinci mebhâs' ta bulunuyor.)

Yedinci Esas: Cenab-ı Allahın hikmeti ve adaletiyle; irade-i külliye-i İlahiyesi, abdin cüz'î olan iradesine bakmaktadır.

Şu halde ıztırar ve mecburiyet yoktur. (yani, ister istemez bir fiili yapma ve işleme durumunda olma diye bir mecburiyet yoktur, olamaz.)

Sekizinci Esas: İlim, elbetteki ma'luma tabi'dir. O halde ma'lum ilme tabi değildir ki, devir (85) lazım gelsin. (Yani, ilim ile bilinen bir şeyin, harîçte vücuda gelmesinin mecburiyet ve zarûreti olmaz.) Öyle ise, amel ve

⁸⁵ Devir: İki şeyin varlığı birbirine bağlı olan veya biri diğerisiz olmayan şeydir. Mesela desen ki; güneş gündüze ait bir yıldızdır; o takdirde, gündüz de güneşin doğduğu zamandır. Onun gibi, eğer ma'lum, ilme tabi' olursa, o durumda devir lazım gelmiş olur ki, ikisi birbirine zarurî olarak mütevakıf bir halde kalmış olurlar.

fiilde; malumun ölçüleri ile kadere havale ederek teallül yapılmaz. (Yani yaptığı bir işten, işlediği bir fiilden dolayı mes'uliyetin altından çıkmak ve kaçmak için bahaneler ileri sürülemez.)

Dokuzuncu Esas: Hasıl-ı bilmasdar'ın halkı, (yani “Beşinci esasta tafsili geçtiği üzere) masdarın kesbine bakmaktadır ki, Allah'ın adetinin hikmetli cereyanı ile, Hasıl-ı bilmasdar, masdar üzerinde şart kılınmıştır. Evet, masdarın kesbinde (Yani, cüz-i ihtiyarî ile talep etmesinde) olan nüve ve ondaki ukde-i hayatiye ise, “Meyelan” denilen şeydir. (Yani: o fiile meyillenme, eğilme, yönelme ve sairedir.) İşte şu meylan meselesinin halledilmesiyle, mevzu' daki ukde ve düğüm de açılır.

Onuncu Esas: Tereccüh-ü bila müreccih muhaldir. (Yani bir iş, bir fiil, kendi keline bir tercihici olmadan sebepsiz oluvermesi muhaldir.) Amma tercih-i bilamüreccih ise başkadır. Yani: Tercih etmeye zorlayan bir sebep bulunmadan da bir tarafı tercih eylemek caizdir ve vaki'dir. O halde, Allahü tealanın fiilleri bir takım garazlarla ta'lil edilemez, şaibelendirilemez. Belki olsa olsa, vaki olan şeyde, müreccih, tercih edici Cenab-ı Hakk'ın ihtiyarıdır denilir.

On Birinci Esas: Ortada mevcûd bir emir, bir şey varsa; elbette vücuda gelebilmesi için bir müessiri, tesir sahibini gerektirir, icabettirir. Aksi halde –üstte geçtiği üzere– tereccüh-ü bila müreccih lazım gelir ki, o da muhaldir. Amma emr-i i'tibari ise, (yani insanda bir fiili, bir işi yapma eğilimi, ya da o meylin tasarrufu) bir tahsis edici olmaksızın da, hususileşmesi ve tahassusu muhali lazım kılmaz.

On İkinci Esas: Vücuda getirilmiş bir şey, vücuda gelmesinin zarureti, vucûbu olduktan sonra, ancak vücûd bulabilir. Lâkin emr-i itibarî ise, vucûb ve zaruretin sınırına dayanmayan ve onu zorlamayan bir tereccüh olur ki, bu da ona yeterli gelir. Öyle ise, o hal, mümkünin müessirsiz omasını lazım kılmaz.

On Üçüncü Esas: Bir şeyin vücûd ve varlığını ilmen bilmek, o şeyi mahiyetiyle bilmekliğini istilzam etmez. Hem bir şeyin mahiyetini bilmemek, o şeyin ademini, yok olmasını lazım kılmaz. Aynen bunun gibi; cüz-i ihtiyarînin kühünü bilip ta'bir edememek, onun kat'i varlığına münafi olmaz.

–Mütercim–

İşte eğer sen, bu esasları iyice tefettun edip anladınsa, şimdi yine sana söyleneceklerle de kulak ver!

Evet, biz Ehl-i Sünnet Vel Cemaat ma'şerleri, yani cemaatleri ve toplulukları bu meselede ehl-i i'tizala şöyle hitap ederiz ki: Ey ehl-i İ'tizal! Kat'î ve muhakkattır ki; abd, masdardan hasıl olan ve ondan çıkan vaziyetlerde olduğu gibi, hasıl-ı bil masdarın da haliki değildir. Belki ancak abd, yalnız masdarın masdarıdır. Zira, kâinatta müessir-i hakikî, gerçek te'sir sahibi ancak Allah'tır. Tevhid-i hakikî bunu böyle iktiza eyler.

Sonra, Cebriyecilere de döner, şöyle hitap ederiz: Ey ehl-i Cebr! Abd, ihtiyarsız bir tarzda fiili işlemeye muztarr değildir. Zira, Cenab-ı Hak Hakîm-i Mutlak olduğundan, abidine bir cüz-ü ihtiyarî vermiştir. Ve bu cüz-ü ihtiyarî abdin elinde mevcuttur. Evet, çünkü tenzih-i hakiki (zulüm, abes işleri yapmaktan ve saire ayıplardan tenzih eyleme) bunu böyle iktiza eyler.

27- Eğer deseniz: Cüz-ü ihtiyarî tahlile tabi tutulup her şerh ile deşildikçe, ondan yalnız bir cebr meydana çıkıyor?..

Cevaben size denilir ki: Evvela: İnsanın kendi vicdanı ve fitratı, in-sanda ihtiyarî olan emr ile, iztirarî olan işin arasını tefrik edip ayıran bir emrin, bir şeyin mevcudiyetine kat'iyen şahadet etmektedir. Bu emrin biz ta'rifini yapamazsak da, bir şey lazım gelmez, olmamasına da delil sayılmaz.

Saniyen: Size denilir ki; meyelan denilen şey, Eş'arîlerin benimse-dikleri gibi mevcut bir emir olsa, o zaman ondaki tasarruf, abdin elinde itibarî bir emir olmuş olur. Şayet Maturidîlerin kabul ettikleri tarzda, o meyelan eğer bir emr-i itibari olsa, o vakit onun sübût ve tehassüsü, mucîb bir illet-i tammeyi istilzam etmez.. Ve o halde tehalûf ve ya te'hîr caiz olmuş olur. Fetemmeel.

Velhasıl: Hasıl-ı bilmasdar, adet ve kaidece masdara bakar ve ona mevkuftur, bağlıdır. Masdarın esası ise, meyelan veya ondaki tasarruftur. O ise, hakikî mevcut bir şey değildir ki; tahassus edebilmesi için, (yani hususiyet kesbederek vücud bulabilmesi için) gah o, gah da bu, müessirsiz olarak bir mümkün şey olmuş olsun. Ya da aksiyle; müreccihsiz, sebepsiz kendi kendine üstün gelipte meydana çıkmış olsun?.. Bununla beraber, o meyelan ve ya ondaki tasarruf denilen şey, tamamen ma'dûm da değildir, ta ki hasıl-ı bilmasdarın halk ve icadına salih bir şart olmuş olmasın?! Ya da sevab ve ikab için bir sebep teşkil etmiş olmasın!?

28- Eğer desen: İlm-i ezeli ve irade-i ezeliyye, cüz-ü ihtiyarîyi kal' etmeye maildirler?!

Cevaben sana denilir: İhtiyar ile (insanın cüz-ü ihtiyarisiyle) yapılan bir fiili ilim ile bilmekte, o fiilin masdarı olan ihtiyarî nefyetmiyor. (Yani Allahü Teâla ilm-i ezeliyle, mahlukatın veya abdlerin ihtiyarla bilerek yaptıkları fiillerini bilmesi, görmesi, onların cüz-ü ihtiyarilerinin varlığına engel değildir) Hem ilm-i ezeli ise, semanın gök kubbesi gibi her şeyi ve her yeri muhittir, (86) kaplamıştır. Yoksa, "Ezel" demek, zaman-ı mâzînin başı gibi bir silsilenin mebdei demek değildir ki, sebeplerden teğafül edip unutarak, müsebbebat ona, (Ezele) isnad edilsin ve çıkışları ondan tevehhüm edebilsin.

Hem dahi ilim, ma'luma ta'bidir. Yani, hangi keyfiyette olucaksa, ilim ile de o şey ihata edilip bilinir. Öyle ise, ma'lumun ölçüleri kaderin esaslarına dayandırılmaz.

Hem dahi, irade-i ezeliye, müsebbe bir defa, sebebe de ayrı bir defa taalluk etmiyor ki; cüz-i ihtiyarî de ve sebep de bir faide kalmamış olsun. Belki müsebbeble beraber sebebine de bir defa da taalluk etmektedir.

İşte bu sırta binaen: Mesela bir şahıs, bir şahsı tüfekle vurup öldürdü. Sonra biz kalkıp sebebini ve atılan kuşunu yok ve atılmamış farzetsek; acaba o ölen şahıs, o anda ölmüş olabilir mi idi ve ya ölmez mi idi?! Cebriyeciler der: Katledilmemiş olsaydı bile, yine ölecekti. Zira Cebriyecilere göre, sebep ile müsebbebin arasında bir çok taalluklar ve inkita'ın teaddüdü bulunmaktadır. (Yani Cebriyecilere göre, sebep ile müsebbeb arasında ayrı ayrı tarzda hem alakalanma, hem de kopmalar vardır) Amma Mu'tezileler ise derler: "Hayır, ölmeyecekti çünkü bunlara göre ise: Muradın hangisi olacağına, hadiseye taalluk eden irade-i İlahiyye tarafının tehallüf ve teahhurunun cevazı vardır.

Amma Ehl-i Sünnet vel Cemaat ise der ki: "Biz burada durur ve sükût ederiz. Zira, burada sebebin ademini farzetmek, İrade-i İlahiyenin ve onun

⁸⁶ Bu hadis veya haber Hazret-i Abdullah bin Ömer (R.A.) den nakledilmiştir. Lakin Fahreddin-i Razi kendi görüşü istikametinde bu habere ilişmiş. (Bak. Tefsir-ül Kebir- c.2 sh:47, Türkçe Ter. C.1 sh:493) Aynı bu manayı Şeyh Ahmed-i Cezerî aşk ile şöyle terennüm eylemiştir: Hal-ü müstakbel ü mazi dıkuda tik-i yekin, subh mevcude bi ayne'ku dı e'vare hudüs. (Divan-ı Şeyh Ahmed-i Cezerî, c:1 sh:64)

ilminin müsebbeble de adem-i teallukunu istilzam eder. Zira İrade-i İlahiye her ikisine bir defa ve beraberce tealluk eder.”

Demek ki, ehl-i itizalin bu farz-ı muhallı olan anlayışları içinde, kat’î bir muhali istilzam etme cevazı vardır. Feteemmel!

BAŞKA BİR MUKADDEME

Ey aziz şunu da bilmiş ol ki, tabiiyyûn ehli derler ki: “Sebepler hakikî te’sire sahiptirler.” Mecûsiler de: “Şerri yaradan başka Halık vardır” derler. Mutezileler de: “Hayvanlar kendi ihtiyarî fiillerinin Halıkıdır” diye iddia ederler.

İşte bu üç anlayış ve görüşün de temeli, batıl bir vehim ve bir hata-ı mahz üzerine kurulmuştur. Hem hadden de bir tecavüzdür.. Ve bir kıyas-ı maal-farık olup onları aldatmış, şaşırtmış ve ayaklarını kaydırılmıştır.

Evet, onlar gûya Cenab-ı Hakkı tenzihe gidiyoruz zannıyla gidip, şirkin ve küfrün tuzağına düşüp, takılıp kalmışlardır. Eğer bu meselenin – esastan- tafsilini istiyorsan; gelecek meselelere iyice kulak ver; o batıl vehmi tardedip koğacaklardır. İşte:

1- İnsanın nasıl ki işitmesi, konuşması, mûlahaza ve tefekkürü cüz’î olduğu için, ayrı ayrı eşyaya taalluk edebilmesi için, ancak bir şeyden ayrılıp öbür şeye gidebilmektedir. (Yani ancak sıra ile bir bir, şey şey taalluk edebiliyor.) Öyle de, himmeti dahi cüziye olduğundan, eşya ile ancak nöbetle ve sıra ile meşgul olabiliyor.

2- İnsanın kıymeti, mahiyeti nisbetiyledir. Mahiyeti de, himmeti derecesindedir. Himmeti ise, meşgul olduğu maksadın, ğayenin ehemmiyeti mikdarıncadır.

3- İnsanoğlu hangi şeye teveccüh eylese, (87) bütün gücüyle o şeye eğilir ve onda fani olur; haps olur kalır. Bu notadandır ki; insanlar hep kendi örf ve adetlerine göre düşündükleri için; hasis ve hakir bir şeyi ve ya bir vaziyeti ve ya cüz’î küçük bir işi, rütbece büyük bir şahsa ve faziletli yüksek bir zata isnat etmezler. Belki tutar, bunları bazı vesile ve sebeplere

⁸⁷ Bu meseleyi Risale-i Nurun bir çok yerlerinde, hususiyle On Yedinci Lemannın, 14. Notasının 3. Remzinde ve ayrıca Mesnevi-i Nuriyenin (A. Badıllı Tercümesi) sh: 205 ve 337 de de görmek ve okumak gerek.

verirler. Zannederler ki; aşağı ve küçük şeylerle meşgul olmak, o rütbeli, faziletli zatın vakarına uygun değil ve o zat da, bu gibi şeylerle meşgul olmaya tenezzül etmez. Onun himmeti bu hakir ve küçük şeyi taşımaz. Hem onun azim himmeti, yüceliği bu hafif ve küçük işleri tartmaz.

4- İnsanın hali, şanı budur ki; bir şeyin ahval ve evza'ını muhakeme etmek üzere; onda tefekkür edip düşündüğü zaman, o şeyin mikyaslarını, rabitalarını ve temel esaslarını evvela kendi nefsinde ve kendi düşünce ve anlayış aleminde taharrî etmeye başlar. Sonra da, ebna-yı cinsi olan sair insanlarda... Eğer bulamazsa, kendi etrafındaki mevcudat ve mümkinatta aramaya koyulur. Hatta Vacib-ül Vücûd olan Hak Tealanın –ki hiç bir vech ile mümkinat ve mahlukata benzemediği halde– bu insan onun azamet, kudret, saltanat ve Rububiyet gibi evsaf-ı kibriyasında, ya da zat-ı uluhiyetinde tefekkür ettiği zaman, Kuvve-i vâhimesi onu, şu zikri geçmiş kötü, seyyi' olan vehmi, düstur almağa sevkeder.. Ve o aldatici kıyası da ona dürbün yapmağa sürükler. Halbuki, Sani-i Zülcelal'a (Celle Celalühü) bu noktadan bakılamaz, zira onun kudretine inhisar yoktur.

5- Cenab-ı Hakkın (C.C.) kudreti, ilmi ve iradesi

güneşin ziyası gibi her şeye şamil ve her iş ve emre âmmıdır. Hiçbir zaman inhisar ablukası içine düşmez. Ve hiçbir cihetle muvazeneye gelmez.

Evet, onun kudreti, ilmi ve iradesi arş gibi en büyük şeylere tealluk ettiği gibi; (Yani halk, icad ve irade gibi, şuûnatta, o büyük eşya ve azîm mahlukat ile alakalandığı gibi, aynı vakitte, cevher-i ferd gibi (atom zerrelere) en küçük eşya ile de alakalanır, taalluk eyler. Hem nasıl ki güneş ve kameri halk eyler, keزالik sivrisinek ve pire gibi küçücük hayvanların gözlerini de halk etmek için tealluk eylemektedir. Hem nasıl ki kâinat içine âli bir nizamı tevdi' eylemiş.. Öyle de, hurdebînî olan küçücük hayvanatın midelerine de dakik bir nizam bırakmıştır. Hem nasıl ki Semavat içinde muallakta ve asılı olan ecram-ı ulviyye ve büyük yıldızları “Cazibe-i umumîye” denilen kanununa rabtedip bağlamış.. Öyle de, “cevahir-i ferde” denilen zerrelere ve atomları da, o kanunun nazîri olan bir kanunla nazm eyleyip dizmiştir ki; adeta bu, o büyük kanunun küçültülmüş misalidir.

Evet, aczin tedahülü ile, mahlukatın güç ve kuvvetlerinin mertebeleri tefavüt eder, derece derece olur, ayrı ayrı tarzda zahir olur. Amma aczin tedahül ve müdahalesi, hakkında muhal-ender muhal olan Zat-ı Kibriyanın

kudreti karşısında ise, herşey bir ve müsavi olur. Zira acz, zatî olan kudretin zıddıdır. Feteemmel!...

6- Kudret-i İlahiye, eşyanın en evvel melekûtiyetlerine taalluk eyler. Başka bir tabirle, Kudret-i İlahiyenin taalluk eylediği ilk ve en evvel şey, eşyanın melekûtiyetleridir.(Yani ruhları ve hayatları cihetidir) Melekûtiyet ise, herşeyde şeffaftır, güzeldir ki, üst taraflarda izahı geçmiştir.

Evet, Cenab-ı Hak (C.C.) güneşin yüzünü nasıl ki nur ile parlatmış, Kamerin vechini de ziya ile aydınlatmış. Öyle de, gece karanlığının ve bulut kesafetinde melekûtiyetlerini öyle hasen ve nuranî kılmıştır.

7- Cenab-ı Hakkın azamet ve kibriyasının ölçüsü ve kemalatının mizanı ve evsafının muhakeme vasıtası beşerin zihnine sığışmaz, sığması da hiçbir vech ile mümkün değildir. Belki ancak bir vech ile (88) mümkün olabilir ki, o da geniş ve derin bir tefekkür neticesinde, masnuatın umumundan EHADİYYET sırrıyla husûl bulacak olan bir nur ile; ve eserlerinin tamamından tecellî edebilecek bir yakîn ve ef'alinin yekunundan hûlasalanacak bir marifetle bir derece rasad edilebilir. Evet bir zerre, mezkûr evsaf ve ef'al-i Rububiyete bir derece küçücük bir ayine olabilir, amma hiçbir zaman ölçü ve mikyasa olamaz.

İşte eğer bu (yedi) mes'eleleri düşünüp tefekkür edebildiysen, kat'iyyen bilmelisin ki; Vacib Teala ve Tekaddes Hazretlerinin mümkünata hiçbir suretle benzemediğini idrak etmiş olabilirsin. Çünkü fark, (yani bir mahlukun evsafıyla Vacib Tealanın evsafı arasındaki fark) seradan süreyyaya kadar birbirinden uzak olan fark gibidir. Görmez misin ki, ehl-i tabiat, Mu'tezile ve Mecusiler –Kuvve-i vâhimenin akıllarına mezkûr aldatici kıyas ile musallat olmasıyla, sonra da bu vehim akıllarında hâkim bir tavır almış olmasıyla– nasıl te'sir-i hakikîyi sebeplere ve fiillerin halk ve icadını hayvanlara ve şerrin yaratılışını Allah'tan gayrısına vermeye ve isnad etmeye zorlanmış ve mecbur olmuşlardır. Evet onlar, batıl bir zanna ve kâzip bir vehme kapılan şaşkın akıllarına göre ve zu'umlarınca, “güyya ki; nasıl olurda Cenab-ı Hak Teala kendi azamet, kibriya ve münezzehiyetiyle beraber şu hasis ve napâk işlerin ve zahiren çirkin görünen eşyanın halkı için tenezzül edip de yaratmaya el atsın” diye

⁸⁸ Mesnevi-i Arabînin Türkçe tercümesi –Badıllı tercüme– içindeki “Kur'an Envarından Bir Nur” isimli risalede ve aynı kitabın ikinci baskı, sh: 641'de bu mes'ele bir derece daha geniş izah edilmiştir. Müracat oluna.

tasavvur ediyorlar. Yuh! Onlara ki, akılları onları şu vâhî, esassız olan vehme esir ettirip bırakmış. Ey arkadaş dikkat! Bu vehm-i batıl, bazen vesvese cihetiyle mü'minlere de musallat oluyor. Hazer edip ondan uzak kalasın.

-----μμμ-----

ŞİMDİ AYETİN ASIL TAHLİLİNE GEÇİYORUZ

İşte bu ayetin (Yedinci ayetin) kelimelerinin tahlili ve nazm ve irtibatları gelecek tarzdadır, şöyle:

Bilmiş ol ki; اَللّٰهُمَّ kelimasına (Altıncı ayetin son kelimesi) خَضَمَ nin

bağlanması ve izlemesi, ikab'ın amele terettübünün naziresi, örneğidir. Güya ayetin manası der ki: Vaktaki onlar cüz-i ihtiyarîyi ifsad edip bozdular. Ve o yüzden iman etmediler; neticesinde kalbin mühürlenmesi ve kapatılmasıyla cezalandırıldılar.ۛ

Sonra, خَضَمَ lafzı ise, terkipli bir istiareye işaret ediyor.. O da temsîlî bir üsluba îma etmekte, bu da onların dalaletlerini tasvir eden bir darb-ı mesele remzetmektedir. Çünkü خَضَمَ deki ma'na ise; hak ve hakikatın, kalbe nüfûz

edip girmesini men'etmek demek olur. O halde خَضَمَ ile yapılmış tabir;

Allahü tealâ kalbi, kıymettar cevherlerin hazinesi olsun diye bina ettiğini; fakat sonra su-i ihtiyar ile o kalb, bozulup teaffün ederek kokuştüğünü ve böylece, içindeki cihazlar zehirlere dönüştüğünden, ondan sakınmak için kapatılıp mühürlenmiştir diye tasvir eylemektedir.

Amma اَللّٰهُمَّ deki اَللّٰهُ ise, bil ki: Onda tekellümden gıybete geçen, yani gıyabiye bakan bir iltifat, bir ince bakış vardır. Hem o iltifat ve bakış nüktesiyle birlikte, lafzullahın niyette اَللّٰهُمَّ nin müteallıklığı ile olan

münasebetinde (Yani: bu ayetten sonra gelecek ayetteki **تَاللّٰهِ** lafzı ile ta-alluku olduğunda) Şöyle bir letafete işaret eder ki; “onlara Allah’ın nur-u marifeti geldiğinde; (delaîl-i nûraniye akıllarına görüldüğünde) onlar kalkıp bu gelenlere kalplerinin kapısını açmadılar. Allahta, ya da Allahın nur-u ma’rifeti de, o kalblerden gazap içinde yüz çevirdi.. Ve o kalbin kapısını üstlerine kapayıp mühürledi.

Amma **تَقْلُوْا لَهُمْ** deki **خَطِي** ya gelince, bil ki: Bunda **خَضَم** kelimesinin karakteri itibariyle müteaddî olmakla (Yani komşusundaki kelimelere te’siri hasebiyle) **خَضَم** kelimesi “vesim” yani nişan manasını dahi kendine çektiğine ve içine aldığına işaretir. Bu ma’na ile, ayetin manası güya diyor: Cenab-ı Hak şu hatmı, mûhrü bir vesm, bir alamet ve nişan tarzında o kalbe basmışta, Melaikeler o vesmi alamet ve nişan olarak tanıyor, görüyorlar.

Keza, **خَطِي** da şöyle bir îma dahi vardır ki; kalbin kapatılmış olan kapısı, aşağı ve dünyaya bakan kapı değil, belki âhirete ve nur-u ma’rifete açılan kapısıdır.

Amma **تَقْلُوْا لَهُمْ** lafzı ile, kalbi sem’ ve basardan önce zikretmesinde şöyle ince bir ma’nanın ifadesi vardır ki; kalb, îmanın yeri ve mahallidir. Ayrıca delâil-i Sani, en evvel kalbin kendi nefsiyle olan müşaverelerinden ve vicdanın kendi fitratına olan müracaatından tecelli eylemektedir. Zira kalb, kendi özüne müracaatında, onu bir nokta-i istinada iltica ettiren, şedid bir aczi onda hisseder. Vicdan dahi kendi fitratına baş vurduğunda, emel ve arzularının nemalandırılmasına şiddetli bir ihtiyacı gördüğü için, bir nokta-i istimdad bulmağa muztar ve mecbur kaldığını görür. O ise ki, istinad ve istimdad noktalarını bulmak, ancak iman ile mümkündür.

Hem sonra, burada ayetteki “Kalb” den mûrad, Latife-i Rabbaniyedir ki; onun hissiyatının mazharı vicdan, fikirlerinin ma’kesi de dimağdır. Yoksa, cism-i sanavberî (çam kozalağı heyetindeki et parçası) değildir. Buna göre, burada onun “kalb” ile tabir edilmesinde şöyle bir remiz vardır ki; Latife-i Rabbaniyenin, insanın ma’neviyatına olan hizmet ve alakası;

sanevberî olan maddî kalb cisminin, cesed-i maddî ile hizmeti ve alakası gibidir. Evet, nasıl ki “kalb” ile isimlenmiş olan o maddî cisim, beden her tarafına âb-ı hayat olan kanı neşreden hayattar, canlı bir makine olup; tıkanıp durduğu zaman, cesed de hemen donar ve durur. Öyle de: O latife-i Rabbaniye dahi hakikî ab-ı hayat olan nur-u iman; mü'minin ma'neviyat, ahval ve emellerinin, adeta tecessüm etmiş heyetinin aktarına neşretmektedir. –Eliyazubillah– eğer nur-u iman ondan çıksa ve zeval bulsa; kâinatın ehval ve mesaibine karşı dayanabilen ve onlarla boğuşup başa çıkabilen imanlının mahiyeti; imansızlıkla hareketsiz, cansız bir karaltı halini alır.. Ve onun sahibine daima zûlmetler celbeder, onu karanlıkların içersinde bırakır.

Amma: de tekrarlanan ise, mühürlenmeye ma'ruz

her bir cihazın veya latifenin kendi nev'ine göre, durum ve delillerinin müstakil ve ayrı bulunduğuna işaret içindir.

Evet kalb, aklî ve vicdanî delilleri ile birlikte mühürlenmesi vaki' olduğu gibi; Sem' dahi, naklî ve haricî delilleri ile mühürlenebiliyor. Hem

nın bu tekrarı, sem'in (kulağın) mühürlenmesi ile kapatılması, kalbinin cinsinden olmadığına da remz etmek içindir.

Sonra ayet, kalbi “kalbler” diye cem' sığasıyla zikrettiği halde, sem' i (kulağı) ise, iki yanın cem'i var iken, ifrad ile (tekil ile) zikretmesinde, bir îcaz olmakla beraber, şöyle bazı remizlere bakar ki: Sem', (işitme ve dinleme cihazı kulak) gözün kapağı gibi bir kapağı olmadığından, bir masdar' dır. İşittiren de ferddir, tekdir. Ve herkes için, işitilen şey de yine ferddir. Sesleri, kelimeleri ferd ferd işitir veya işitilir. Hem işitmede dinlemede herkes iştirak edebildiği için, dinleyenlerin kulakları ittisal peyda ederek bir ferd gibi olur. Hem cemâatin ittihadından ve bu ittihadın ittihadından bir tek şahsiyet kesbedilmesinden dolayı, bütün o cemaatin tek bir kulağı olmuşçasına bir vaziyet tahayyül edilebilir. Hem küllün istimaından, dinlemesinden bir ferdin kulağına ihtiyaçsızlık cihetine de (işaretle) bakabilir. Öyle ise, belağatta sem'in hakkı ifraddır, müfred olarak zikredilmesidir.

Amma kulûb (kalbler) ve ebsar (besarlar) ise, müteallakatlarının muhtelif bulunması.. Ve görme yollarının değişik olması.. Ve delillerinin

ayrı ayrı bulunması.. Ve ta'lim eden muallimlerinin nev'ilere dağılması.. Ve telkin edicilerin kısımlara ayrılması sebebiyle; iki cem'in arasına (kalbler ve gözler cem' sigalarının arasına) sem', müfred olarak tevassut edip girmiştir.

Amma kalbden sonra sem'in ta'kip etmesi nüktesine gelince; çünkü sem', kalbin melekât'ının hiss ve duygularının bir babası (yani, santralı) olduğu, hem kalbe en yakın olduğu ve altı cihetten gelen sesleri birden, defaten kontrol edebilmesinde kalbin naziri, benzeri olduğu içindir.

Ve amma **وَعَلَىٰ طَبَايِئِهِمْ غَنَاطَةٌ** ne gelince, bilmiş ol ki; bu ayet cümlesi, ismî cümleyi ihtiyâr ederek, üslubu değiştirmesinde şöyle bir işaret olabilir ki; Basarın, delillerini derleyip topladığı bağçe sabittir, daimîdir. Lâkin sem' ve kalbin bağçeleri ise, değişkendir başkadır. Çünkü hep teceddüd içersindedirler. Hem **غَنَاطَةٌ** ile ta'rifi yapılan “örtme, kapama ve karartmayı değil, yalnız “Hatm”i, mühürlemeyi Allah'a isnad etmesinde şöyle bir işaret olabilir ki; Hatm ve mühürleme işi kendi kesblerinin cezasıdır. Lâkin **غَنَاطَةٌ** ile ifade edilen karartma, kapama ise, onların kendi meksûblarıdır, yaptıkları menfi işlerden elde ettikleridir. Hem yine **غَنَاطَةٌ** de şöyle bir remiz de vardır ki; Sem'in ve kalbin mebdeinde, ilk başlangıcında, ya da özünde bir ihtiyar, bir seçenek olduğu halde; basarın mebdeinde ise, bir ıztırar, bir mecburiyet vardır. İhtiyarın yeri ve mahalli ise, körleşme gişaveti, kara perdesidir. Hem **غَنَاطَةٌ** nün ünvanında, göz için yalnız bir cihetin (sadece baktığı taraf) olduğuna işaret vardır.. Ve **غَنَاطَةٌ** nün tenkiri de, tenkir içindir. Yani körleşme gayr-ı ma'rûf ve bilinmeyen bir perde olduğundan; ondan tehaffuz, korunma pek zordur. Bundan dolayı **وَعَلَىٰ طَبَايِئِهِمْ غَنَاطَةٌ** i **غَنَاطَةٌ** ne takdim eyleyip

öne almış.. Taki gözler, onların gözlerine yönelsin, baksın. Zira göz, kalpteki gizli işlerin bir ayinesidir.

Amma **وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ أَكْبَرُ** cümlesi ise, bil ki: ayet, bundan önceki ke-

limeleriyle “Şecere-i mel’üne” olan küfür hanzalelerine, yani acı semerelerine işaret etmiş olmakla; bu cümlesiyle de küfür ağacının ahirete uzanan tarafının Hanzelesine işaret ediyor, ki o da Cehennem zakkumudur. **ق**

Bundan sonra, şunu da bil ki: Ayetin başından itibaren devam edip gelen üslubunun seciyesi, karakteri **وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ أَكْبَرُ** nü iktiza eylediği halde, öyle olmamıştır. Elbette bunun bir takım sebep ve hikmetleri vardır. Evet, **وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ أَكْبَرُ** bedeline **وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ أَكْبَرُ** nü kullanması.. Ve **وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ أَكْبَرُ** nü yerine **وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ أَكْبَرُ** nü getirmesi –ki alınmış olan bu kelimeler bir vechile ni’meti ifadeye layık şeylerdir– gazap ve hiddet ile beraber bir çeşit örtülü itaba remz eyler. Ayet, adeta onlara kötü bir haber olarak der ki: “Sizin menfaatiniz, lezzetiniz, büyük nimetiniz sadece ve sadece mihnet ve şiddetli azaptır ki, **وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ أَكْبَرُ** darb-ı meselinin bir naziresidir. (Yani, aralarındaki tahiyye ve selamlaşma dahi inciten ve acıtan birer vuruş nev’indedir.) Ya da, **وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ أَكْبَرُ** (89) ayetinde olduğu üslûpla “onlara elim bir azabı müjdele!” kabilindedir. **ق**

Evet, **وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ أَكْبَرُ** deki **وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ أَكْبَرُ** ün “lam”ı; bir iş ve vazifenin akibeti ve faydelerini ifade etmekte kullanılır. İşte **وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ أَكْبَرُ** ün “lam”ı adeta ehl-i küfrün üstünde **وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ أَكْبَرُ** ü tilavet ediyorcasındadır. Yani “İşte alınız amelinizin ücretini! **ق**

Ve **وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ أَكْبَرُ** nü lafzında şöyle gizli bir remiz vardır ki; **وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ أَكْبَرُ** kelimesinin arkadaşı olan **وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ أَكْبَرُ** ile münasebeti olmakla, (yani “tatlı su” manasında olduğu için;) onların dünyada günah ve isyanlarla almış oldukları

⁸⁹ Al-i İmran Süresi, ayet: 21

menhus olan tatlı hallar ve lezzetleri ahirette kendilerine hatırlatılarak onlara, adeta **ثُمَّ قَالُوا خُلِدُوا فِيهَا خَالِدِينَ** yi tilavet edecektir. Yani “Tadınız şimdi bakalım zehirli balların acılığını!”⁹⁰

Ve keza: **عَظِيمٌ** lafzında da şöyle kapalı bir işaret vardır ki, Cennette azim nimetler sahibinin hali onlara gösterilip hatırlattırılarak: “Kendiniz hakkında zayi’ ettirdiğiniz azim nimetlere bakınızda, nasıl şu elim elemin içine düştünüz! diye telkin edilecektir. Hem aynı zamanda, **عَظِيمٌ** lafzı, **قَدْ خَذَابٌ** nün tenvinini de te’kid etmek içindir⁹¹.

29- Eğer desen: Küfür ma’siyeti az bir zaman zarfında olduğu halde, cezası ise ebedî Cehennem hapsidir ve nihayetsizdir. Acaba bu ceza, Adalet-i İlahiye ile nasıl intibak edebilir? Adaletle uygunluğunu kabul etsek bile, hikmet-i ezeliyeye nasıl müvafık gelir? Haydi buna da muvafık gelir diyelim, acaba merhamet-i İlahiye ona nasıl müsaade eyler?..

Cevaben sana denilir: Cezanın nihayetsizliğini şeksiz olarak kabul ve teslim etmekle beraber; küfür her ne kadar az bir zaman zarfında olmuşsa da, altı cihet ile işlenmiş gayr-i mütenahî bir cinayettir.

Birinci Cihet: (90) Küfür üzerinde ömür sürüp ölen birinin cevher-i ruhunun fesadından, bozulmuş olmasından dolayı; eğer dünyada ebedi kalmış olsaydı; kâfir olarak devam edip gideceği kat’î gibi idi. Evet, böylesi bozuk bir kalb, öylesi gayr-i mütenahî bir cinayeti işlemeye müsaid ve elverişlidir.

İkinci Cihet: Küfür: Her ne kadar mütenahî ve hududlu bir zamanda olmuş ise de, lâkin gayr-i mütenahîye bakan ve onu alakadar eden bir cinayettir, hem gayr-i mütenahîyi tekziptir. Yani, vahdaniyete şehadet eden umum kâinatı ve sayısız mevcudatı yalancı saymadır.

Üçüncü Cihet: Küfür, gayr-i mütenahî nimetleri küfran ve inkârdır.

⁹⁰ Buradaki fezlekeli meselenin izahatı, Envar Neşriyat Barla Lahikası sh: 272 deki “Mesail-i Müteferrika” da.. ve bir de “Yirmisekizinci Lem’a” nın müteferrik parçaları içindeki bir meselede, Yani: Osmanlıca Lem’alar sh: 697 deki parçada ve daha Risale-i Nurun başka bazı yerlerinde bulunmaktadır.

Dördüncü Cihet: Küfür, zat ve sıfat-ı ilahiyenin gayr-i mütenahîliği karşısında bir cinayettir. Yani tanımamak, bilmemek ve inkârla mukabeledir.

Beşinci Cihet: Beşerin vicdanı سَيَخْفَتُنِي حُرْمَتِي خِذَا سَمَائِ (91) hadisi

sırrıyla, her ne kadar zahirde ve mülk cihetinde mahsûr ve mütenahî ise de, lakin hakikatta onun Melekûtiyeti kendi damarlarını ebede uzatmış yaymıştır. İşte bu cihetten vicdan-ı beşer, gayr-ı mütenahî gibi bir ihataya malik iken, küfür ile pislenir, muzmahil olur.â

Altıncı cihet: Zıdd, her ne kadar kendi zıddına muânid ve nakzedici ise de, lâkin ekser hükümlerde zıdd, zıddının mümasili ve dengidir. İşte bu noktadan; nasıl ki iman ebedî lezzetleri semere veriyor. Öyle de: Küfrün de ebedî elemeleri doğurması, yani o elemelerin ondan doğması şe'nindedir.

İşte şu altı cihetlerin meczinden, terkibinden şöyle bir netice çıkıyor ki; küfür karşılığında verilecek olan nihayetsiz ceza ve azab, ancak o nihayetsiz cezaların hakkı ve müstehakkıdır ve ayn-ı adalettir.

30- Eğer desen: Haydi o ceza adalete mutabıktır diyelim.. Fakat o gibi azabı netice verecek olan şerhlerin vücûduna müsaade etmekten ğanî ve müstağnî bulunan Hikmet-i İlahiye nerede kalır?..

Cevaben sana denilir ki: –Başka bir defa yine işittiğin gibi– içine az bir şerrin karıştığı hayr-ı kesir, terk edilmez. Eğer terkedilirse, o zaman şerr-i kesir meydana gelmiş olur. Evet, vaktaki Hikmet-i İlahiyye, hakaik-i nisbiyenin zuhûrlarının sübûtunu iktiza eyledi. –ki bu nisbî hakikatlar, hakikî hakaikattan kat kat fazla olduğu halde– Bunların zuhurları ise, ancak şerrin vücûdu ve bulunmasıyla mümkündür. İşte şerrin, bu gibi hikmetler için vücuda getirilmesinden sonra, onu kendi hududu dahilinde durdurmak ve tuğyan ve tecavüzünü men' etmek, ancak terhib ile kokutmak ile mümkündür. Hem hakikat olarak, terhibin vicdanlarda yapacağı tesir ise, ancak öylesi haricî bir azabın varlığına inanmak, o terhibin tasdik ve tahkiki ile mümkündür. Zira vicdan, akıl ve vehim gibi hasseler, tek ve mücerred bir terhible müteessir olunamıyor, ta ki ebedî bir hakikat-ı hariciyeye çeşitli emareler ile hadsî bir kanaat getirmedikçe.. öyle ise, dünyada ateş ile,

91 Bu hadisin bir çok me'hazları için bak: R.K.K. 2. baskı sh: 376, sıra no: 28

korkuttuktan sonra, ahirette de Cehennem'in vücudunu kat'î ihsas ettirerek terhib eylemek aynı hikmettir.

31- Eğer desen: Haydi diyelim hikmete de uygun geldi, acaba bunda merhamet ciheti nedir, nasıldır?

Ben de derim ki: ahirette kafirler hakkında tesavvur edilebilecek şey; ya mutlak bir adem, bir yok olmadır. Yahutta azab içindeki bir vücutta olup kalma ve var bulunmadır.

Eğer sen kendi vicdanının derinliklerinde iyice mülâhaza edip düşünebilsen; Cehennemde de olsa, vücûd ve var olma, adem ve yokluğa nisbeten merhamet ve hayırdır. Zira, adem ve yok olmak, sırf şerrdir. Hatta sen eğer adem'in tahlilinde iyi bir tefekkür edebilsen, görürsün ki; adem, bütün şerlerin, musibetlerin ve maâsilerin merciidir, madenidir. Amma vücûd ve var olma ise, hayr-ı mahzûd, sırf hayırdır; Cehennemde dahi olsa!..

Hem insan ruhu, fitratının şanıındandır ki; (eğer bilse ki, kendisine çektirilen o azap, cinayet ve isyanını izale eyleyen, temizleyen bir cezadır) cinayet hacaletinin ağır yükünü hafiflettiği için, verilen azaba razı olarak desin: “Bu azap haktır ve ona müstehakım.” Belki o ruh, bu noktadan bazen adaleti sever, manen lezzet alabilir.

Evet, dünyada, namus ve giret ehli bazı kimseler bulunabiliyor ki; cinayet hacaletinin hicabı üstünden izale edilip kalksın diye kendisine hadd-i şer'î'nin icrasını iştiyak ile arzu eder.

Hem dahi Cehenneme duhûl, velev ki daimî bir hulûd da olsa (yani onda ebedi kalmak dahi olsa) ve cehennem ebeden onların daimî evleri de olsa; lâkin amellerinin cezası tamam olup bittikten sonra; –layık ve müstehak olduklarından değil, belki dünyada işledikleri bazı hayır işli amellerinin mükafatı olarak cehennem ateşi ve azabıyla bir çeşit ülfet ve onunla intiba etmekle, hayli bir tahfifat hasıl olacağına hadislerde (92) işaret

⁹² Bu mevzudaki hadisleri geniş hadis kaynaklarında arayıp bulmuş değiliz. Lakin bir örnek olarak Fahreddin-i Razinin “Et Tefsir-ül Kebir” c:3, sh:145 te: “Cenâb-ı Allah ehl-i isyanı Cehennemde, bir müddet azap içinde bıraktıktan sonra, azaplarını kesecek, ebedî azap içinde bırakmayacaktır.” Diye Ehl-i Sünnet vel Cemaatin re'yi budur demektedir.

كخجخ خخخة Bakara/81 ayetin tefsirinde zikretmiştir. Gerçi mezkûr tefsir, “ehl-i küfrün azabını” demiyor.

edilmiştir. İşte bu noktadan, layık olmadıkları halde kâfirlere de bir nevi merhamet vechi!..

–Mütercim–

تَقْوَمُ النَّاسُ فِي حَيْثُ وَجَدْتُمْ سُلْخًا بِاللَّحْدِ بِأَلْيَوْمِ السَّحْرِ حَرْفًا لَمْ يَمُوءَ شَيْخًا

Bakara/8

Bu ayetin, üstteki ayet ve ayetlerle münasebet ve diziliş vechi şöyledir: nasıl ki hükümde müştereklik noktasında aynı manayı ifade eden müfredin müfrede atfedilmesi oluyor.. Ve maksadda ittihad etmelerinden dolayı cümlelerin cümleye atfı yapılıyor.. Onun gibi, bazen kıssa ve hikayeler, garaz ve hedefte münasebetlilikleri olduğu için, bir kıssa başka bir kıssaya atfedilebiliyor. İşte burada da münafıkların kıssası, kafirlerinkine atfedilmiş. Yani, münafıkların hallerini beyan eden “On iki ayet”in hülasası, kâfirlerin hallerini dile getiren iki ayetin meallerine atfedilmiştir.

Evet, vaktaki Tenzil, (Kuran-ı Hakîm) **ذَلِكَ الْكِتَابُ** diye o kitab-ı kerimin sena ve medhiyle iftitah eyledi. Sonra Kuranın senasının semere ve meyvesi olarak mü'minlerin medhi onu izledi. Sonra, bunun arkasından mü'minlerin zıddı olan kafirlerin zemmi geldi. Çünkü

أَنْخَالُ الْخَشْيَةِ أَتَعْرِفُونَ تَطْرَافًا شَا sırriyle, mü'minlerin değer ve kıymetleri bilinsin diye kâfirlerin bahsi istirdaf edilmiş, hemen arkasından gelmiştir. Daha sonra da, hikmet-i irşadı tamamlamak ve üç kısım insanların (mü'min, kafir, münafık) halini beyan etmek noktasında meseleyi tekmil etmek üzere münafıkların bahsi bunu ta'kip eylemesi görülmüştür.

MÜHİM BİR BAHİS –Müellif–

32- Eğer desen: Ne için Kur'an, kâfirlerin küfr-ü mahz olan küfürleri hakkında (burada) yalnız iki ayetle îcaz edip kısaca bitirdi. Amma münâfiklar hakkında ise, on iki ayetle itnab eyleyip uzun söyledi?

Cevaben sana denilir ki: Onun böyle olması bazı hikmetli nükteler içindir.

Birinci hikmetli nükte: Düşman tanınmadığı ve bilinmediği müddetçe daha çok zararlı düşer. Şayet düşman Muhannes olsa, yani gizli, örtülü ve

içten karıştırıcı olsa; daha çok habis olur.. Ve eğer yalancı kezzab olsa, daha çok ifsadçı olur.. Ve eğer adüvv, dahilî olsa, zararı daha çok büyük olur. Zira dahilî düşman salabeti gevşetir, kuvveti dağıtır. Haricî düşman ise; dinin ve millî salabetin kuvvetlenmesine, toparlanmasına sebebiyet verir. Evet, nifakın İslâma yaptığı cinayet, verdiği zarar – maateessüf- pek büyüktür. Ve halen İslâm alemindeki şu müşevveşiyet ve karışıklıklar da hep nifaktan gelmiştir. İşte onun için Kur'an-ı Hakîm münafıkların aleyhinde, haddi müteceviz olan kötülük ve şenaatlarının zararlarından çokça bahsetmiştir.

İkinci Nükte: Münafıkların mü'minlerle ihtilatları olduğu yani, içiçe ve beraberce yaşadıkları için, mü'minlerle yavaş-yavaş ünsiyet peyda ediyor ve azar azar imanla ülfete alışıyor. Ve peyderpey kendi amellerinin halını kötü görme ve hareketlerini şe'ni bulma halı sebebiyle, durumlarından nefreti kesbetmeye başlayabilirler. Daha sonra, kelime-i tevhid olan:

الله لا اله الا الله kelamı lisanından kalbine doğru damlamaya başlayabilir.

(Onun için, münafıkların sıfat ve tavsifatları bu gibi hikmetlerden dolayı çokça yad'a getirilmiştir.)

Üçüncü Nükte: Münafığın, küfrün üstünde ziyade gelen bir çok cinayetleri daha vardır. Mesela: İstihza, aldatma, tedlis, hile, yalancılık ve ri-yakarlık gibi...

Dördüncü Nükte: Münafıkların çoğu ehl-i kitaptan ve cerbeze-i vehmiyye ehlinden oldukları için; hileci, dessay ve aldatici olup, şeytanî bir zekaya da sahip oluyorlar. Öyle ise: Kur'anın, haklarında itnab yapıp uzatması, belağatça en isabetli düşen bir iş omuştur.

ŞİMDİ AYETİN TAHLİLİ

İşte bilmiş ol ki: **شَخِءَ النَّاسِ** kelamı, bir vech ile **مَنْ يَخْتَوِي** deki **مَنْ** nin bir ön haberidir. **قَدْ**

33- Eğer desen: Münafık'ın bir insan olduğu bedihidir, açıktır. Neden ayet **شَخِءَ النَّاسِ** (Yani, insanlardan) diye ta'rif eylemiş?..

Cevaben sana denilir ki: Evet, hüküm olunan şey, eğer bedihî ise, o halde o şeyin ve hükmün levazımından birisi maksûd ve garaz olur. İşte burada o levazımlardan birisi “Taaccüb”dür. Yani: O hükmün ve o şeyin acaibliğini izhardır. Güya ayet der ki: Rezil münafık'ın bir insan olması ne kadar acıptır. Zira insan mükerremdir; onun şe'ni şunun gibi hissetin, alçaklığın derekesine düşmek değildir. Evet, münafıklık insana yakışmaz.

34- Eğer desen: Ayet, ne için **الْإِنْسَانِ** kelimesini **مَنْ** den önce zikretmiş? (Yani, niçin “insan”ı başa almış?) **قَدْ**

Cevaben sana denilir ki: “Taaccüb” inşasının şe'ni “Sadaret” tir, ön doğuştur. Aynı zamanda mübtedâ sıfatı üzerinde nazarın temerküz etmiş olmasıdır ki, asıl olarak garaz ve maksadın merci' ve menatı da bu hususdur. Aksi halde nazar durup bekleyecek, sonra Habere geçebilecektir.

Hem sonra **النُّخَاسِ** tarzındaki ünvanı bazı letaifler de tereşşüh edip dışarı sızmaktadır.

İşte Birincisi: Münafıkları “insanlar” umumîyeti içerisinde göstererek şahsen ta'yin etmemesi ve açığa çıkarıpta rüsvay etmemesi, belki **النَّاسِ**

ünvanı altında setredip, gizlemesi mühim bir hikmet içindir. Bu hikmet ise, şunu îma ediyor ki: Peygamberin (A.S.M.) siyaset ve idaresinde en münasip düşen vaziyet, onları setretmek ve perdeyi yüzlerinden kaldırıp açmamaktadır. Zira eğer onları şahsen teşhis ve tayin edip izhar etmiş olsa

idi, mü'minler dahi –kendi haklarında– vesveseye kapılabilirlerdi. (93) Çünkü, nefsin hile ve desiselerinden emin olunmaz. Vesvese ise korkuya, korku da riyaya, riya ise nifaka münker olabilir, sürükleyebilirdi.

Hem eğer münafıkları ta'yin ederek, insanların içersinde pis ve rezil olarak göstermiş olsaydı, denebilirdi ki; peygamber tereddüd içersindedir, etba'ına vusûk ve itimadı yoktur. Hem bununla beraber, fesadın az bir bölümü de olsa; hicap perde altında kalırsa, yavaş yavaş sönmeye yüz tutar. Sahibi de o perde altında ve gizlilik arksında kendini kurtarmaya çalışır. Ama eğer perde yırtılıp kalksa; Hadis-i Şerifte

﴿تَطْلُمُ شَيْخُ خَائِلٍ مَا شَاءَ﴾ (94) hükmüne binaen, (Yani: Haya etmediğin

zaman, istediğini yap!) o münafık “madem öyledir, ne olursa olsun” diyecek ve çekinmeden pisliği yaymaya başlayacaktır.﴿

İkicisi: النَّاسِ ile ta'bir ve ifade edilmesinde işaret eder ki; nifak'ın insanlığa çok münafi olan bir çok sıfatlarından kat-ı nazar, bunlardan en umumîsi olan insaniyet sıfatı dahi ona münafidir, zıddır. Zira, insan mükerrerdir; bu rezalet onun şanına yakışmaz.

Üçüncüsü: النَّاسِ kelimesinin bir remzi de; nifak yalnız bir taifeye veya insanların bir tabakasına mahsus olan bir şey değildir, belki insan nev'i içerisinde –hangi taife olursa olsun– nifakın bulunabileceğine işarettir.

Dördüncüsü: النَّاسِ şunu da telvih eder ki; nifak, insan olan her kesin şeref ve haysiyetini ihlal eden rezil bir haldir. Öyle ise, her kesin gazab, öfke ve hiddeti nifakın aleyhinde harekete geçmesi gerekmekte ve bütün insanların onu tahdid altında bulundurmağa tevccüh eylemesi lazım gelmektedir, ta ki, o zehir yayılma isti'dadını göstermesin. Nasıl ki bazen bir taifenin, bir cemaatin şeref ve haysiyetlerini haleldar eden bir ferdinin

93 Hazret-i Üstadın yani Nur müellifinin İşarat-ül İ'caz Türkçe tercümesini yeni harfle ilk olarak tab' ve neşrettirirken, içindeki münafıklar bahsini çıkarttırıp neşrettirmemesi, bu hikmetten nâşi? Olabilir diye düşünüyoruz.

–Mütercim–

94 Bu Hadis'in me'hazları için bak: R.N.K 2. baskı, sh: 812 Sıra No: 836

–Mütercim–

yaptığı şenaat ve kötü bir fiili, bütün o taife veya cemaatın gazab ve hid-detini heyecana getirdiği gibi...

Şimdi خ جفتول صلقتنا ya geçiyoruz.

35- Eğer desen: Neden ayet جفتول صلقتنا diye müfred siğasını kullanmış جفتول صلقتنا...

جفتول صلقتنا dememiş?.. Lâkin جفتول صلقتنا ise, cem' yapmış?. Halbuki ikisinin de mercii birdir. Yani جفتول صلقتنا dir?..

Cevaben sana denilir ki: Bunda latif bir zarafete işaret vardır. O da şudur ki; buradaki mütekellim-i maal-ğayr'ın bir mütekellim-i vahde olduğunu izhar etmek içindir. Demek ki, burada جفتول صلقتنا lafzı, sadece telaffuzda bir mütekellim-i vahdedir. جفتول صلقتنا ise, hükümde mütekellim-i maalğayr olduğundan, aynen telaffuz edilmiştir. Sonra, bu جفتول صلقتنا cem'i, münafıkların davalarından hikaye oduğı için; hikayenin suret ve şeklinde ise, hikaye edilenin جفتول صلقتنا diye olan sözü iki vecihle reddedildiğine işaret olduğu gibi; hikaye edicinin hikayesi iki cihetle kuvvetlendiğine de işaret vardır. Zira ayet, جفتول صلقتنا maddesiyle remzeder ki; onların sözleri, itikadlı olan fiillerinden gelen bir söz değıdir. Belki de o sözü kalbleri ile değıl, sadece ağızlarıyla konuşuyorlar. Hem yine جفتول صلقتنا siğasıyla îma eder ki; onların durmadan kendilerini müdafaa etmeleri ve iddiakârlıkta bulunmaları vicdanî bir müharrikten değıl, insanlara mürâîlik yapmalarındandır.

Amma mazi sığasıyla **لَا نَخْنَأُ** ile dava ettikleri şeyde, kendilerinden şöyle bir îma gelmektedir ki: “Bizler ehl-i kitap cemaatleri zaten evvelce iman etmişizdir; şimdi nasıl etmeyeceğiz?..

Hem **لَا نَخْنَأُ**daki **نَا** lafzında da (yani “bizler”) yine kendilerinden sezilip gelen bir îma vardır ki; lisan-ı halleri der: “Bizler hizipleşmiş, ayrı grup olarak teşekkül etmiş bir cemaatiz; tekzip eden ve edilen her hangi bir ferd gibi değiliz.

Amma **بِاللَّهِ خَيْرٌ بِأَلْيَوْمٍ أَسْخَرْتُهُ** cümlesi ise, bil ki: Tenzilin üslubu, hikaye edeni, ya da hikaye edeceği şeyin mealini, ya da sözünün hülasasını ele alarak, içinde tasarruf etme hakkına sahiptir.

İşte birinci hale göre: Onlar imanın rükünlerinden ilkinin ve sonrakini zikrettiler. Tâ ki, (İlki Allah’a iman, Ahirete iman) kuvvetliyi izhar ile sadakatlarını(!) ibraz eylesinler. Çünkü, onlardan kabul edilebilecek en yakın olanı o iki rükün olduğu içindir. Hem birbirine yakınlıkları olduğu

halde, **بِاللَّهِ** ile **بِاللَّهِ خَيْرٌ بِأَلْيَوْمٍ أَسْخَرْتُهُ**deki **بِ** yi tekrar ederek, iman erkanının silsilesine işaret etmek istediler.

İkinci hale göre ise: O söz, Allahın kelamı olması hasebiyle; imanın yalnız iki kutbunun (Allah’a iman, sonraki de ahirete iman) zikrinde şöyle bir işaret vardır ki: Onların bu kuvvetli olan iki kutba iman ettiklerini iddia etmeleri de, iman değildir. Zira, bu iki kutb-u imanîye olan imanları,

istenilen vecihte gerçek bir iman değildir. Hem **بِ** yi iki defa tekrar etmekteki sebep, hakikî iman ile, onların imanları arasında olan tefavütü, yani hakikî imandan uzaklığı göstermek içindir. Zira, Allah’a iman demek, onun şeksiz varlığı ve birliğine iman demektir. Keza, Ahiret gününe iman demek, –az üst tarafta geçtiği üzere– onun hakikatına ve bila şüphe geleceğine iman demektir.

قَدْ خَلَّيْتُمْ بِمُؤْمِنِينَ ye gelince, (mealen manası: Onlar iman etmiş de-ğiller)

36- Eğer desen: Neden Kur'an, ayetin arasında geçen لَخْنَا lafzına daha çok benzeyen خَلَّيْتُمْ ya kullanmadı?

Cevaben sana denilir: Tâ ki, sureta bir tenakuzun varlığı tevehhüm edilmiş olmasın. Hem ta ki, لَخْنَا'nın zatına (kendisine) bir tekzip rüçû' etmiş olmasın. Çünkü لَخْنَا'nın zahir inşaiyeti hasebiyle tekzip edilmekten men' olunma hali vardır. Belki tâ, nefy ve tekzip, لَخْنَا'dan müstefad olan zımnî cümleye rucu' etsin. Zımnî cümle de şudur: قَدْ خَلَّيْتُمْ بِمُؤْمِنِينَ (Bizler zaten iman etmişizdir.)

Ayrıca, خَلَّيْتُمْ بِمُؤْمِنِينَ yi ismî cümle ile zikretmesinde, onlardan imanın nefyi, yokluğu devamlı olduğuna delalet etmek içindir.

Son derece dakik bir nükte –Müellif–

37- Eğer desen: **خا** nefy, cümlelerin başında geldiği halde, neden devamlılığın nefyine delalet etmiyor?..

Cevaben sana denilir: Nefy, kesif ve katı olan harfin manasıdır. Devamlılık ise, hafif olan heyetin (yani, ismî cümle heyetinin) manası olur. Buna göre nefy işi, hüküme daha çok işleyen, nüfûz eden ve ona en yakın olan şeydir.

38- Eğer desen: **خا** deki **خا** haberin üzerine **ب** nin gelmesi nüktesi nedir, neye binaendir.?..

Cevaben sana denilir: Bundaki ince nükte ise, tâ delalet etsin ki, onlar (münafıklar) her ne kadar sureten iman etmiş olsalar da, hakikatte onlar iman'a ehil ve layık kişiler değildir.

Zira, **خا** ile **خا** arasında fark vardır. Çünkü bunların birincisinde; kişiliğinin havaîliğinden ötürü manası şöyle: “Zeyd, ehli de olsa, kerimlerin nevinden de bulunsa, o bil-fiil sahilik, cömertlik yapamaz.” Amma ikinci ibarenin manası: “Zeyd, zatı itibarıyla bilfiil iyilik yapan bir kişi de olsa, semahat'a, âlicenablığa kabiliyetli değil, sahîlerin sınıfından da olamaz.”

-----μμμ-----

قِيحُ شَعْوِخِ اللّٰهِ وَاللّٰتِيخِ لَعْنُوْا ۙ اِخْمِيخِ خُشُوخِ اَلشُّجْرِ اَنفَعِيخِمْ ۙ اِخْمِيخِ شَعْوِخِ

قَعْفِي تَقْلُوْثِيخِمْ ۙ مَرَضٌ خُوْخِمْ ۙ اللّٰهُ خُضُوْخِمْ ۙ اِخْمِيخِ خُشُوخِ اَلشُّجْرِ اَنفَعِيخِمْ ۙ اِخْمِيخِ شَعْوِخِ

Bakara/ 9,10

Ey aziz bilmiş ol ki; bu ayetin önceki ayetle olan münasebet, nazm veya diziliş vechi ise; cümleleri, münafıkların hal ve vaziyetlerinin ayrı ayrı vasıf ve sıfatlarına (birlikte) işaret etmeleridir.

İşte cümlelerinin mealleri itibariyle ifade ettikleri hususlar:

- 1- Nifakın üstüne tevbihi yağmaya..
- 2- Sonra onu pek şeni' göstermeye..
- 3- Sonra, nifakı taşıyanları takbih eyleyip i'lan etmeye..
- 4- Sonra, onlara tehdid yağdırmaya..
- 5- Sonra, onları terhib edip korkutmaya.
- 6- Sonra, hallerinden taaccüp duymağa ..
- 7- Sonra, –üst tarafta zikri geçmiş– sözlerinden sızan maksadlarını açığa çıkarmaya..
- 8- Sonra, sözlerinin asıl sebep ve illetini beyan etmeye..
- 9- Sonra nifaktan neş'et eden ilk dört cinayetlerini.. ki bunlar aldatma, ifsad, mü'minleri aşağılama, mü'minlerle alay ve istihza dır) dile getirmeye..
- 10- Sonra hiyanet ve hilelerini, temsil içinde istiâreli bir üslub ile temsil ettirmeye işaret etmesidir.

Evet münafıkların, Allah'ın ahkâmıyla, Peygamber (A.S.M.) ile ve mü'minlerle olan muamelerinin şeklini tasvir temek üzere; onların bazı dünyevî menfaat ve garaz için, içlerinde küfrü sakladıkları halde, zahiren yalancı bir iman izhar ederler. Lâkin Allah'ın, Peygamberin ve mü'min-

lerin onlarla olan muamelelerinde ise, istidracî bir tarzda, yani yavaş- yavaş onların üstünde mü'minlerin ahkâmını icra eylemektedir. Halbuki onlar ise, o halleriyle indellahta; ayrı ayrı iki şahsı kandırıp aldatmak, ya da avcının in deliğinden çıkıp kaçan farenin daha sonra "Nafika" denilen iki katlı deliğine girdikten sonra, yine tekrar firar edip kaçacağını hissetmesi sûret ve harekisinde olan ahbes kefereler gibidirler.

Amma ثُمَّ كَانُوا لِيَوْمِئِذٍ شَرِيحًا ta ثُمَّ كَانُوا لِيَوْمِئِذٍ شَرِيحًا afzından ta ثُمَّ كَانُوا لِيَوْمِئِذٍ شَرِيحًا ye kadar ki cümlelerin

önceki ayet ile olan diziliş ve nazm ciheti için şuna bak ki: Bu yedi adet cümlelerde yekdiğerlerini gerektiren ve birbirlerine terettüb eyleyen müteselsil olan neticeleri tazammun etmiş olmalarıdır.

İşte, birbirlerini mütezammın olan o yedi cümleler ise şunlardır:

1-Münafıların muhalı taleb etmeleriyle ahmaklıklarını göstermek..

2- Menfaat niyetiyle, nefislerine vermiş oldukları zararları ile sefihliklerini bildirmek..

3- Zarar ile menfaatin arasını temyiz edip ayıramamaları ile cehaletlerini ilan eylemek..

4- Tinetlerinin habisliğini ve asıl ve hilkat itibariyle sıhhat, istikamet madeni olması lazım gelen akıllarının hastalık ve marazını ve hayat menba'ı olan kalblerinin ölmüşlüğünü i'lan etmek suretiyle rezilliklerini izhar eylemek..

5- Şifayı ararken, hastalıklarını arttırdıklarını gösteren ifadeleriyle; zelillik ve âcizliklerini beyan etmek..

6- sonra, dünyada iken, içinde buldukları mahza elemin, azabın, ahirette daha çok ve daha büyük bir elem-i sırfı doğuracağını bildirip, onları tehdit eylemek..

7- Ve onları alamet ve nişanların en kabihî olan yalancılıkla damğalayarak beynennas teşhir eylemek..

Amma şimdi, bu yedi cümlenin ittisak içinde oluşu (Beraberlik ve birlik içinde olmak ve birbirlerini tamamlamak) ve intizamkârane çizgide olmalarıyla beraber, aralarındaki hükmün yerdiğerine akıp dökülüşü ise şöyledir:

Nasıl ki sen, bir adamı yapmakta olduğu kötü bir fiil ve hareketten zecredip vaz geçirmek için, nasihat etmek istediğinde; ona herhalde önce dersin ki: Ey filan! Eğer sende akıl varsa, yaptığın şu işin neticeye varması muhaldir.. Sonra ona: eğer nefsini seviyorsan, bu iş sana zarar getirecektir.. Sonra dersin: Sen de eğer hissetme, duyma varsa; neden zararla menfaatin arasını ayıramıyorsun?. Sonra da ona: Eğer sen, ihtiyarı olmayan bir cisim isen; hiç olmazsa, kendi seciyenin bozuk olduğunu bilmelisin. Zira, görünen o ki, senin seciyende öyle bir hastalık vardır ki; hakikatı tahrif eylemekte, tatlıyı sana acı göstermektedir. Sonra da ona dersin ki, eğer sen şifayı arıyor ve istiyor isen; senin şu seciyedeki bozukluk, hastalığını iyileştirmek değil, bilakis arttırmaktadır.

Böylece senin mesel ve misalin; uykusuzluk hastalığına müptela olmuş birisine benzer ki; Hırs ile uyumak ister, fakat uykusu gelmez, uyuyamaz. Uyuyamayınca da kalak'a, sinirliliğe düşer, nu'ası da (Yani: uykunun ilk tabakası olan amızganmaklığı da) kaybeder. Ya da bunun meseli; kalbi merak hastalığına müptela olmuş adama benzer ki, her hangi bir şeyi merak edip düşünür. Düşündükçe de, o şey onun yanında büyüdükçe büyür. O da ona karşı ğam çekmeye başlar.. Ta o musibetli hal, kendisi için ikileşinceye kadar gidir.

İşte sonra, sen bu adama dersin: Eğer sen lezzet almayı istiyor ve arıyorsan; senin bozuk olan bu seciyende şiddetli bir elem vardır ki, daha beteri bir elemi netice veriyor; o elem daha çok şiddetlidir ki; sair içi kof, dışı tantanalı lezzetler gibi de değildir.

Sonra ona: Eğer bütün bu öğütlerle uyanamadın ve seslerini işitemedinse; o durumda Senin hortumun üzerine çirkin bir veşmi, bir ateşli damgayı vurmaktan başka ve senin insanlar arasında kalb ve ruhundaki fesadının insanlara sirayet etmemesi için umuma ilan edilmenden ğayrı yapılacak bir şey kalmaz.

İşte aynen bu misal gibi; Cenab-ı Hak teâla dahi münafıkları zecr ile ahmak ilan etmek için **شَيْخُ ثَمُوحَ الْعَلَاءِ** demiş. Ve onların tam ahmıklıklar-

rını da göstermek, bildirmek için, **شَيْخُ ثَمُونِ الثَّنِيثِ** dememiştir. Yani ki, (mefhum-u muhalifle) diyor ki: onlar nasıl ve ne suretle Allah'ın emirlerini tebliğ etmekle vazifeli olan peygamberi hile ile kandırabilebilirler. Zira

Peygamber (A.S.M.) Allah'tan gelen emirlerini tebliğ eyleyen bir me'murdur. O takdirde, Peygambere karşı yaptıkları hileleri yine Allah'a raci olur. Oysa, Allahü teâlâya hile yapmak muhaldir. Muhali talep etmek ise, ahmaklıktır. Böylesi ahmaklık da, elbetteki medar-ı taaccübdür. (Taaccüb edilecek şeydir.)

Sonra, ayet **وَمَنْ يَفْخُرْ بِشَيْءٍ مِّنْ عِندِ اللَّهِ فَخُرُوقًا أَفْئَتَهُمُ اللَّهُ** ile devam eder, ta ki onların se-

fihliklerini, akılsızlıklarını ortaya koyup gösterecek. Yani şöyle: “Ey münafıklar! Yaptığımız işte menfaat değil, zarar vardır. Hem de bu zarar, dönüp dolaşır yine nefislerinize dönmektedir. Demek ki, ey münafıklar! siz, kimseyi değil, sadece kendinizi aldatıyorsunuz!”

Sonra da, cehaletlerini bildirmek, anlatmak üzere: **وَمَنْ يَفْخُرْ بِشَيْءٍ مِّنْ عِندِ اللَّهِ فَخُرُوقًا** cümlesi

takip etmiştir. Yani şöyle: “Ey câhiller, siz hayvandan daha şuursuz ve dall olan câmid taşlar gibi mi oldunuz ki; zarar ile menfaatin arasındaki farkı hissedemiyorsunuz!”

Sonra da, Ruh Cevherlerinin bozulmuş olması sebebiyle, rezilliklerini

teşhir etmek üzere, evvelki cümlenin arkasına **فَإِذَا تَقَالَتْهُمُ الْعَمْرَضُ** cümlesini

eklemiştir. Yani ki şöyle: “Ey münafıklar, eğer sizin bir ihtiyarınız, seçme iradeniz yok ise de; hiç olmazsa, müptelası bulunduğunuz hastalığı, hastalık olarak bilmeniz ve seciyelerinizin bozukluğunu anlamamız icab eder. Hem dahi nifak ve hasedin, ruhta bir hastalık olup hakikatı tahrif ve tağyir etmek onun işi olduğunu idrâk etmeniz gerekmektedir. Evet, sizler, ruhlarınızdaki o bozukluk ile; acıyı tatlı, tatlıyı da acı sanmaya ve karayı ak, akı da kara zannetmeye kadar varmışsınız. Eğer sizde azıcık bir şuur kalmışsa, o bozuk ve fâsid hale göre hareket etmeyiniz.

Sonra da, münafıkların zillet ve perişanîyetlerini göstermek için

يَخْرُجُ خِشْمًا ilave etmiştir. Yani bununla şöyle der: “Siz eğer o

bozuk seciyenizle şifayı arıyor ve içinizdeki öfke ve gayzınıza bir teşeffi, bir içini boşaltıp rahatlama istiyorsanız, biliniz ki; bu nifak öyle bir marazdır ki, sizdeki maraz ve hastalığı bir çok hastalıkları ilave etmektedir.

Sizin haliniz öyle birisine benziyor ki; intikam almak için kırılmış elini kullanır, haliyle o ele kırıklık üstüne kırıklık eklemiş olur.

Sonra da, münafıkları tehdid etmek üzere: **وَأَنذَرْتَهُمْ غَتَابًا بِأُحْمٍ** der. Yani:

“Siz eğer lezzeti, tadı arıyorsanız; şu nifakınız var ya, içinde öyle acil, peşin şiddetli bir elem vardır ki; bu acil, peşin elem, sonra gelecek olan âcil **جَل** □

elemin içinde daha şiddetli bir elemi netice verecektir. Evet, ayetin şu cümlesi sanki diyor: “münafıklık; içinde süflî ve menhûs bazı acil lezzetler bulunabilen sair maasî ve günahların cinsinden değildir.”^۱

Ve sonra ayet bu mevzu’u tamamlamak ve münafıkları en kabih ve bed

damğa ile damğalamak üzere: **بِمَكْرَتِكُمْ وَأَخْرَجْتُمْ** kavliyle son verir. Yani der

ki: “Sizler eğer halen uyanmayacak ve içinde bulunduğunuz şu duruma son vermeyecek iseniz, sizin için artık insanlar arasında yalancılıkla teşhir edilmenizden ğayrı bir şeyiniz kalmamış olur. Yalancılıkla teşhir edilmenizden sonra da, artık kimsenin size itimadı kalmayacaktır. Böylece sizin, o hastalığınızın başkalara sirayeti de kesilmiş olacaktır.

ŞİMDİ AYETİN ECZALARI ARASINDAKİ NAZM

İşte birinci cümle olan **أَلَمْ يَخْرُجُوا لِيُكْفِرُوا** da nazm vechi şöyledir ki: münafıkların yaptığı kötü iş ve pis amellerinden söz ederken, mudari’ siğasını kullanarak **أَلَمْ يَخْرُجُوا** deyip onları hilecilikle tavsif etmesi, hususan müşareket babından ele alması, (Yani karşılıklı iştiraktan) (Yani: **أَلَمْ يَخْرُجُوا** ile ifade edilen “Allahı ve iman etmiş mü’ minleri iki taraftan aldatıyorlar” manasıyla ele alması) bilhassa peygamberin adını zikretme yerine, Allah lafzını ikame eylemesi.. Hem **أَلَمْ يَخْرُجُوا** kelimesi yerine

﴿وَالَّذِينَ خَالَتْهُمْ ذُرِّيَّتَهُمْ﴾ cümlesini vaz' eylemesi ile; münafıkların hileler ile ulaşmak istedikleri garaz ve maksadlarının muhaliyetini tansis ve tasrih etmek içindir. Hem öyle bir tarzda bu imkânsızlık ve muhaliyeti gözönüne koyuyor ki; nefisler, kalbler ondan titreyerek nefret ediyorlar. Zira hile ve hud'a içinde, nefret ve ikrahı tahrik edip îkaz eden bir istiare-i temsiliye vardır. Ayrıca mudari'lik siğasında da daimî şekilde kalbi ürkütecek bir tasvir bulunmaktadır. Keza, ﴿شِيخًا شَوْخًا﴾ deki müşarekette, hilelerinin neticesizliğini bildiren bir müşakelet, yani karşılıklı birbirine benzemeklik vardır ki; ﴿وَجَزَاءٌ مِّمَّا كَفَرْتُمْ خَاتِئَةً خَاتِئَةٌ مِّثْلُهَا﴾ (95) ayetinde olduğu gibi: “seyyienin, kötülüğün karşılığı, onun kadar kötülüktür” olan, hilelerinin neticesizliğini netice veren hükmünün naziri gibi bir şeydir.

Evet, müşareket babında; (Yani bir aynı şeyde karşılıklı vaziyetler gösterme) fâilin fiili, mef'ûlün fiiline sebep olduğuna binaen, burada ise, mef'ulün fiili, fâilin fiiline, yani; işi yapanın yaptığı hile olan fiillerinin akim ve tesirsiz kaldığına sebeptir. Belki de ayetin bu ifadesiyle, hud'a ve hilenin vahî ve boş bir suret olduğunu göstermeye medardır. Evet, nasıl ki sen, birisini mesela cehaletinden dolayı istihzaya aldın o istihza ise bir ilmi kendinde sakladığı; ve seninle de bir istihzayı gizlemesi vardır ki, maksadın in'ikası gibidir. (Yani: Maksad istihza ise, bundan sana da akseyler.)

Hem ayetin cümlesinde lafza-ı celal olan ﴿اللَّهُ﴾ kelimesini tasrih etmesinde, münafıkların garaz ve maksadlarının muhaliyetini tansis ile kat'î olarak bildirme vardır. Zira ki Peygamberi (A.S.M.) aldatmaya çalışmak, Allah'ı aldatmağa incirar eder ki; aklın kuruyup, zaif kalarak hileyi yapamaz hale geldiğini gösterir.

Ve **الَّذِينَ كَفَرُوا**deki **الَّذِينَ** sılasını ortada medar yapmasında, şöyle bir

işaret vardır ki; münafıklar kendilerini mü'minlere iman sıfatıyla sevdirmeye ve mü'minlerin iman damarlarını heyecana getirip ve kendilerini onunla sevdiren içlerine girmeye çalıştıklarına işarettir.. Ve bunda şöyle bir îma dahi vardır ki; akılları imanın nuruyla münevver olan mü'minlerin cemaatına karşı hilelerinin saklanmadığını, dolayısıyla bunda da yine hilelerinin akim kalmış olduğunu netice vermektedir.â

Ayetin ikinci cümlesi olan **وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا لَاحِقِينَ**ün nazm ve diziliş

vechi şöyledir: “Onlar o hile ile ancak kendilerini aldatır” cümlesindeki hasrda, yani münhasırlıkta; münafıkların yaptığı iş ve muamelelerinde, aksülamel ile karşılaşan akıllarının tam sefihlik ve budalalıklarına bir işaret vardır. Nasıl ki bir adamın bir dûvara doğru fırlattığı taş, geri sıçrayıp gelip onun kafasını kırması gibi; münafıkların da, mü'minleri zarar ve ziyana uğratmak için çıkarttıkları fitne ve hile okları, geri dönüp kendilerine isabet ettiği için, bizzat kendilerine hile edip aldatıyorlar gibidir.

Hem **يُضْرَبُونَ** yerine **يُضْرَبُونَ** kelimesini almasında; onların son derece

sefihlik ve ahmaklıklarına işaret içindir. Evet akıllılar içersinde kasden ve bilerek kendi nefesine zarar verenler bazen bulunabildiği halde, amma amden ve bilerek kendini hile ile aldatan bulunmaz. Şayet böylesi bir kimse bulursa, ancak insan suretinde bir eşek hayvan olabilir.â

Ve **الَّذِينَ كَفَرُوا**ünvanında ise, şöyle hafî bir remiz vardır ki; onların mü-

nafıklık ve hileleri, nefsanî bir hazz, birer arzu ve nefsî olan hasis birer garaz için olduğundan; kendileri için istediklerinin nakîzini ve tam aksini netice vermiştir.

39- Eğer desen: **وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا لَاحِقِينَ** (Münafıklar ancak kendi

nefislerini aldatıyorlar) deki bu muhasırlıkta, onların hud'a ve hilelerinin İslâma ve müslümanlara zarar vermediğini ima ediyor. Halbuki, İslam ve müslümanlar; alem-i İslâm milletleri arasında bir zehir gibi yayılan nifakın

nevilerinden ve çeşitli şü'belerinden gördüğü zarar kadar hiçbir şeyden görmemiştir?.

Cevaben sana denilir ki: İslam'ın ve müslümanların gördükleri muteaddî zarar ve bulaşıcı zehir ise, onların kendi ihtiyar ve istekleriyle yaptıkları hile ve serpiştirdikleri hud'a tuzaklarının neticesi değildir. Belki sarî ve bulaşıcı hastalıkların nazîri, benzeri olan münafıkların bozulmuş tabiatlarından ve tefessüh etmiş fitratlarından ve kokuşmuş vicdanlarından gelmiş ve gelmektedir. Evet, münafıklar Allah'ı, Peygamberi ve mü'minlerin cemaatlarını aldatmaya yelteniyorlar. Oysa, Allah her şeyi âlîmdir, çok çok bilendir. Peygamber Aleyhissalatü Vesselam da, ilahî vahye mazhar bir mübellîğdir. Mü'minlerin cemaatı çevirilen gizli hile ve hud'aların uzun zaman kendini mü'minlerden saklamaya ve gizlilik içersinde devamlı kalmaya gücü yoktur. Binaenaleyh, hakikatta mü'minler kandırılıp aldatılmış olmuyorlar. Netice olarak sabit olmuş olan budur ki: Münafıklar ancak ve yalnız kendilerini aldatıyorlar.

Üçüncü cümle olan **طَلَىٰ شَيْخًا سَوِيًّا ۖ وَخَطِيئَتُهُمْ فِيهِ كَبِيرٌ** (Yani, onlar şu'üren

hissetmiyorlar) daki nazm ve diziliş irtibatı ise, şudur ki; bu cümle-i ayetin öz fezlekesinde, münafıklara müteveccih bir çeşit techil'in tahkiri bulunmaktadır. Zira bu cümle şöyle iş'ar etmektedir ki: Eğer onlar akıl sahibi iseler, şu yaptıkları iş, aklın kârı olamaz. Şayet onlar nefsanî his ve hevesleriyle hareket eden ve insan olmayan hayvanat iseler; yine de, açıkça his edilmiş ve edilmekte olan şunun gibi zararı hissedip bilmek hayvanların dahi şanıdır, yapacağı iştir. O halde sabit olmuş oluyor ki; onlar ihtiyarsız, hissiz cemadât kesilmişlerdir.ۛ

Dördüncü cümle olan **فِي تَقَاتُلِهِمْ مَّرَضٌ** de nazm ve irtibat vechi şöyledir

ki, yani ayetin sevk-i kelamı şunu ifade ediyor ki: münafıklar mademki akli muhakeme ve hissî şüûrun muktezasına göre hareket etmiyorlar, o halde ruhlarındaki hastalık açığa vurmuş oluyor. Bu vaziyette onların hiç olmazsa bunun bir hastalık olduğunu bilmeleri icab ediyor ki, kazalardan kaçınıp, o

marazın tağyir eylediği inhiraf-ı mizacdan hasıl olan hükümlere göre (96) amel etmesinler. Zira marazın, hastalığın netice verdiği inhiraf-ı mizacın şeni odur ki; hakikatı tağyir etmek, müzeyyeni (süslüyü, güzeli) çirkin göstermek ve acıyı tatlı irae etmektir.

Amma **فشی** lafzında ise, şöyle bir remz vardır ki; onların hased ve kinleri kalblerinin melekûtu içinde, yani (üst tarafta bahsi geçmiş) latife-i Rabbaniyenin içinde olan bir hastalıktır.۶

Ve **تقلوثهم** “kalb” ünvanında ise; cism-i kalb (kalbin maddi şekli) hastalandığında, nasıl ki bedeninin bütün ef'al ve hareketi karışıyor.. Öyle de, kalbin manası, batını da, hud'a ve nifakla hastalandığı zaman, ruhun umum fiil ve hareketleri istikamet ve düzgünlük menhecinden inhiraf ederler. Zira kalb, hayatın kaynağı (97) ve makinesidir.

Hem **مرض** den evvel takdim etmesi, **قی تقلوثهم** de, **قی تقلوثهم** **مرض** iki cihetle münhasırlığa îmadır. Bu îmadan da ta'riz yolu ile (örtülü şekilde) şöyle bir işaret hissedilebilir ki: îman bir nurdur. O nur'un şe'ni de, insanın bütün fiillerine ve eserlerine sıhhat ve istikamet vermektir. Hem şu hasrin bu îmasında şöyle bir remiz daha vardır ki; eğer fesad, bozukluk kalbin iç yüzünde ve temelinde ise, artık furûâtın tamirine çare kalmamış olur.

Amma **مرض** lafzı ise, onların özürlerinin artık bitip tükenmiş olduğuna ve ağızlarına taşla vurmak lazım geldiğine bakar bir remizdir. Yani **مرض**

96 Bu cümleinin bu kısmı Molla Abdülmecid Efendini tercümesidir. Ben, arapça **تقلوثهم** ibaresini siyak-ı mana itibariyle çözemedim. Seyda Molla Abdülmecidin tercümesine ister istemez uydum.

–Mütercim–

97 Ruh'un kalb içinde, ya da en evel kalb ile tealluku olduğuna kail olup hüküm eden büyük ülemadan Fahreddin-i Raîdir ki, “Ettefsirül- kebir” eseri cild 21, s: 43, 44 ve 52 de bir vecih ile dile getirmiştir. Aynı şekilde “Ruhül- beyan” – İsmail Hakkı- Burusevî cild: 5, s: 197 de aynı manayı yazmıştır.

–Mütercim–

kelimesi manen der ki: insanın fitratı, (Yani, insanlık özünün yaratılış vaziyeti) her zaman hakikatın kabulüne müheyyadır, kabule hazırdır. Bütün bozukluklar, yıkıntılar ise, ancak daha sonra ona ârız olan, yani su-i ihtiyarı neticesinde meydana gelen bir hastalıktır.

Keza مَرَضٌ deki tenkir'in tenvini, yani mübhemiyyet ve belirsizliği ifade eden karakteri işaret eder ki; o hastalık öyle derin ve belirsiz bir yerdedir ki, görünmez ta, tedavî edilebilsin.

Beşinci cümle olan **فَخَافَتْهُمْ وَاللَّهُ خَفَضَهَا** cümlesinin sabıkıyla olan iribat ve diziliş nazmı da şöyledir: Vaktaki münafıklar; sakınmak, uzak durmak için kalblerindeki hastalığın bir maraz olduğunu idrak edip bilmediler, belki bil-akis onu beğenerek istediler. Cenab-ı Hak Teala da o hastalığı onlar hakkında arttırdı. Zira **لَا يَخْفَىٰ عَلَىٰ رَبِّكَ شَيْءٌ** (98) (arayan bulur) kaidesiyle ona müstehak oldular.

Ayrıca, hastalığın varlığı, onun ziyadeleşmesine sebep değil iken, **فَخَافَتْهُمْ وَاللَّهُ خَفَضَهَا**nın başında sebebiyetin takibinde kullanılan **فَخَفَضَهَا** yi getirmesinde de şöyle bir remiz vardır ki; münafıklar vaktaki içlerindeki hastalığı teşhis edemediler.. Dolayısıyla şifanın vesilelerini araştırmadılar. Belki adeta hastalığın (nifak hastalığının) artmasını talep edercesine arttıran sebeplere el attılar. Adeta galip gelen hasmiyle döğüşen adamın kırılmış elini kullanarak daha da kırılmasını arttırdığı gibi; bunlarda hal ve fiilleriyle hastalıklarının ziyadeleşmesini talep ettiler. Cenab-ı Hak da onların hastalarını şöyle arttırmıştır ki: 1- Mü'minlerin zafer ve galibiyetleri sebebiyle emellerini müz' iç bir ye'se kalb ederek.. 2- Yine mü'minlerin galibiyeti sebebiyle de husumetlerini, kin ve düşmanlıklarını kalblerinin içinde yandırıcı bir kin'e kalb ederek.. 3- Ve şu yeis ve kîn hastalıklarından "dâül-havf" korku duyma hastalığı, zaaf illeti ve zillet marazı tevellüd eder kalblerini istila eyledi.

⁹⁸ Bu hadisin bir çok mehazleri için bak: Risale-i Nurun Kudsî Kaynakları 2. baskı sh: 754, sıra no: 725

Ayrıca, Cenab-ı Hak Teala ayette **غَفَا خَشَمَ اللَّهُ خَوْضًا** yerine **غَفَا خَشَمَ اللَّهُ خَوْضًا** (Allah onların marazını arttırdı) demeyip, belki mef'ûlu – şu gelen işaret için– sıradan ayırdı. Çünkü **غَفَا خَشَمَ اللَّهُ خَوْضًا** nin zahir ma'nası, Allah onları maraz olarak arttırdı” şeklindedir. İşte bu, şuna işaret ediyor ki: “Batınî ve kalbî olan bu maraz, hastalık, zâhire ve dışa da sirayet ederek, insanın bütün fiillerini te'sir altında bırakır.” Öyle ki, şu habis hastalık, adeta tamam-ı vücudlarını istila edip her tarafını sardığı için; sanki beden ve vücudları hastalığın kendisi olmuş tâ, o marazın cerahat ve akıntılarının ziyadeliği de, zatlarının öz ziyadeliği olmuştur. **ق**

Evet, mesela: **لَشَخَخَ النَّجِيشَ نَارًا** Yani: “Ev ateş olarak parlamaya başladı” denildiğinde; ateş evin tamamına sirayet edip sardı demektir, ki adeta evin tamamı dalga dalga ateş olmuştur. Eğer **لَشَخَخَ نَارًا النَّجِيشَ** Yani: “Evin ateşi parladı” dense idi; o zaman, “evin her hangi bir yanından iltihap eden bir ateş parladı” olarak anlaşılır, kabul edilirdi.

Altıncı cümle olan **وَظَاهَرَهُمْ خِطَابًا طَلِيمًا** de münasebet ve diziliş vechi de budur ki: **وَظَاهَرَهُمْ** deki **ظَاهَرَهُمْ** iyi şeylerin, ni'metlerin, faideli vaziyetlerin i'tasında kullanılmaktadır. **وَظَاهَرَهُمْ** ise, menfi işlerde kullanılır. İşte bu “lam” da şöyle bir işaret vardır ki; manasıyla der: “Eğer şu nifakta onlar için herhangi bir menfaat mevzu-u bahis ise, her halde ve olsa olsa; dünyevî ta'zib edici bir elem, ya da uhrevî elem verici bir azap olacaktır. Bu vaziyette, onlara herhangi bir menfaatin verilmesi muhalden olmasından, onlar için menfaat muhaldir demektir. **ق**

Hem burada azabın vasfını ifade ederken, **حَالِيمٌ** diye tavsif etmesinde ise, –Halbuki elim olan ve azabı çeken ve hissedeni azabın kendisi değil, şahıstır– Şöyle remzeyler ki; azab onların vücudlarını tamamen sardığı gibi, zatlarını da, özlerini de ihata ederek batınlarına da nüfûz eyler. Öyle ki artık onlar o azab ile yatar, kalkarlar.. Ve böylece, öz zatları da adeta hep azap kesilmiş olur. Nasıl kömüre, ateş verildiğinde onun ta içine kadar nüfûz etmesi ile; tamamen kıpkırmızı kor ateş kesildiği gibi...

İşte, bu hakikate binaen: hayal, azabın şu suretine baktığı zaman; ve onun etrafından kopan bir enîn, bir teellüm ve bir feryadı duyduğu vakit; azab altında teceddüd eyleyen bir hayattan doğan şeyin, yalnız bir feryad ü fiğan olduğunu, dolayısıyla o enîn'in, azabın kendisi olmuş olduğunu tehayyül eder.. Ve işte burada düşünebilen için, acaba bundan daha şiddetli bir tehdid olabilir mi?..

Yedinci cümle olan **ثُمَّ كَانُوا فِي كُشُوبٍ** de üstteki cümlelerle olan irtibat

ve nazm cihetine gelince, şöyledir ki: Münafıkların işledikleri bütün o mezkûr cinayetleri içinden; yalnız “yalan”ı alıp, azabı ona ta'lik eylemesinde, bağlamasında; kizbin şenaatine, çirkinliğine ve kabahatine dikkati çekmek içindir. Evet, bu işaret is; kizb, yalancılık zehirinin, te'sirinin çok şiddetli olduğuna en doğru bir şahiddir. Zira yalancılık küfrün esası, temelidir. Belki de küfrün kendisi yalancılıktır ve onun başıdır. Hem yalancılık, münafıklık alametlerinin en başta gelenidir. Hem yine kizb, Kudret-i İlahiyeye iftiradan başka bir şey değildir, Hikmet-i İlahiyeye de zıddır, muğayırdır.

Evet, o kizb ve yalancılıktır ki, İslâm milletlerinin yüksek ahlaklarını tahrib etmiş.. Hem yine o kizbdır ki; büyük, âzim teşebbüsleri, pis ve kokuşmuş laşeler ve ruhsuz karaltılar haline getirmiş.. ve onunla (yani yalancılıkla; nevi-i beşerin ahvali karışmış, karıştırılmıştır. Yine o yalan ve yalancılıktır ki; insanlık alemini yüce kemalat zirvesine koşup gitmekten alıkoymuş ve yüksek terakkiyatından durdurmuş, tevkif ettirmiştir. Hem yine onunla; Müseylime-i Kezzab gibiler, alçaklığın esfel-i safilininin derekesine düşmelerine sebep olmuştur. Hem yine o kizbdır ki; büyük, ağır bir yük tarzında insanın sırtına binmiş, onu maksud ve matlubuna erişip ulaşmaktan alıkoymuştur. Hem yine o yalancılıktır ki; rıyanın babası,

tasannu' ve temellük'ün annesi olmuş ve bunları türetmiştir. İşte bütün bu sebeplerdendir ki; kizb ve yalancılık, Arş-ı Azim-i İlahînin fevkinden gelen tel'in ve tehdide ve ölüm na'yına, haberine hedef olmuş ve buna karşı hususiyet kesbedip almıştır.

Öyle ise, Ey insanlar!. Hususan ey müslümanlar! Bu ayet-i kerime sizi dikkate çağırıyor, dikkat ediniz!..

40- Eğer deseniz: Maslahat için olan bir yalan âf edilir?!

Cevaben size denilir ki: O maslahat, eğer hakikaten ve cidden zarurîlik ve kat'îliği varsa!.. Halbuki çoğu kereler o maslahat, batıl bir özür olmaktadır. Zira, maslahat denilen şeyin vaziyeti itibariyle su-i isti'male müsaidir.

Evet, usul-ü şeriatta tekarrur etmiştir ki: "Gayr-i mazbût bir emir, iş, (Yani sağlam ve muayyen hudûdların içine alınmamış olan bir mesele) hüküm için illet ve medar olamaz." Yani vaziyeti itibariyle kat'î, sağlam hududları olmamasından, sû-i istimale müsaidliği sebebiyle, tam bir zabt çerçevesi içine alınmamış olmasından; o maslahat batıl olan bir özrün vasfına bürünmesi mümkündür. Mesela nasıl ki seferdeki meşakkat ve zahmetin derece, mikdar ve vasfı tam bir zabit, bir ölçü altına alınmaması sebebiyle, namazın kasrına (kısaltılmasına) illet olmamış, sayılmamıştır. Belki ancak Kasr-ı namazın illeti yalnız seferdir. (sefer olmadığı zaman, ne kadar meşakkat olsa da, namazın kasrına sebep ve illet olamaz.)

Şayet yalanın, maslahat için olduğu zaman caiz olabileceğini teslim ve kabul de etsek; lâkin bir şeyde bulunabilen bir menfaata, ondaki zararın galip gelmesi halinde, onun neshine fetva verdiği gibi; o zaman, maslahat olan şey, onun terkinde, yapılmamasında olur.

MÜHİM BİR MEBHAS

–Müellif–

Acaba hal-i alem icraâtında cereyan etmekte olan bütün herc-ü merclerin; maslahat denilen o batıl özrün zıddına ve aleyhine olan şahitliklerini niçin göremiyorsun?..!

Not: Burada şu hususun da bilinmesi lazımdır ki; örtülü bir ta'riz tarzında ve kinayeli bir surette söylenen sözler kizibden sayılmamaktadır.

Ve netice olarak, bu vaziyette yol iki kalmış olur:

1- Sükût... Çünkü: عَدِيلٌ لَمْ يَلْزَمُوا شَيْئًا عَدِيلٌ لَمْ يَلْزَمُوا شَيْئًا عَدِيلٌ لَمْ يَلْزَمُوا شَيْئًا

Yani: Her bir sözün illa da doğru olmasının lüzumu lazım olmadığı gibi; her bir doğruyu da söylemek doğru değildir.

2- Ya da sıdk.. Yani: Söylediği zaman, doğruyu söyleyip, yalan dememektir. (Yani: şayet sükûtun yeri kalmıyorsa ve bir kelam etmek lazım geliyorsa, doğru olandan gayrı bir şey söylememektir.)

Evet, sıdk ve doğruluk, İslâmiyetin esası ve temeli olup, o da imanın hassasıdır.. Belki imanın kendisi öz sıdktır ve onun başıdır. Hem sıdk, ulvî kemâlatın ve yüce ahlakların bağlayıcısıdır. Hem yine sıdk, ahlak-ı âliyenin hayatıdır. Keza sıdk, eşyayı hakikatla rabt eden, bağlayan bir ırk ve büyük bir damardır, kökdür. Hem sıdk, lisanda hakkın tecellî etmesidir. Hem insanın terakki mihverinin zembereğidir.. ve keza, İslam aleminin nizamıdır. Hem nev'i beşeri terakki yolunda ka'be-i kemalata şimşekvarî bir süratle koşturandır. Hem yine o sıdktır ki, insanların en gevşek, perişan ve fakirini, padişahlardan daha fazla aziz kılar. Hem Peygamberin ashabını umum insanlara tefevvuk ettiren yine o sıdktır. Başka bir ifade ile o sıdkla Peygamberin sahabeleri bütün insanların fevkine yükselmişlerdir. Hem yine o sıdklardır ki, seyyidimiz Hazret-i Muhammed-ül Hâşimî Aleyhissalatü Vesselam, beşeriyet mertebelerinin en a'lay-ı illiyinine çıkmıştır.

-----µµµ-----

وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ دَعْوَتَهُمْ فَتَنْفَسْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَقَدْ نَفِيسْتُمْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَىٰ الظَّالِمِينَ
 فَتَسْتَأْذِنُ بَعْضُهُم لِبَعْضٍ أَن كَثُرُوا سُوءُ الظَّنِّ بِالنَّاسِ أَكْثَرُ مِنْ خَيْرٍ ۗ

Bakara/11, 12

Ey aziz bimiş ol ki; şu ayetin (iki ayetin) önceki iki ayetle olan nazm ve dizilişi de şöyledir: Vaktaki Hak Teâla (C.C.) münafıkların nifaklarından neşet eden cinayetlerinden ilkinin, zikri geçmiş müteselsil neticeleriyle zikreyledi, ki o da, nefislerine olan zulümleriyle, Allahın hukukuna tecavüzleridir. İşte bu ilk cinayetlerini zikrettikten sonra, ikinci cinayetlerinin zikri onu ta’kib eyledi ki bu da, hukuk-u ibada tecavüzleri ve insanların arasına fesadı ve bozgunculuğu îka’ etmeleridir.

Ve sonra: **لَا تَقْبَلُوا لَهُمْ دَعْوَتَهُمْ** kelamı, kıssa ve hikayenin sûret ve şekli itibariyle – üst tarafta geçen Bakara Sûresi sekizinci ayetinde **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْبَلُوا لَهُمْ دَعْوَتَهُمْ** ile bağlantılı olduğu gibi; meali itibari ile de, bir önceki ayetin başında gelen **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْبَلُوا لَهُمْ دَعْوَتَهُمْ** ile de merbuttur. Kezâlik, öz manası itibariyle de; o ayetin sonunda gelen **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْبَلُوا لَهُمْ دَعْوَتَهُمْ** ile de irtibatlıdır. Hem burada “Hamliye” (99) cümlesinden “şartiyeye”ye geçişindeki üslubun değişikliğindeki durum, ikisinin ortasında mukadder bulunan bir cümleye bir emare ve bir hafî remz içindir. Gûya der: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْبَلُوا لَهُمْ دَعْوَتَهُمْ**

99 Prof. Dr. Musa Kâzım Yılmaz Bey, kendisine istirhamla harekeltirdiğim Arabî “İşarât-ül İ’caz”ın burasına kendi kalemiyle “Hamliye” ve “Şartiyeye”yi şöyle izah etmiş yazmıştır: “Hamliye ve Şartiyeye, mantıkta cümle çeşitlerinin isimleridir. “Hamliye”, mahmul ve mahmulün-aleyhten meydana gelir. “Şartiyeye” ise, bilinen şart cümlesini ifade eder. İkinci cümle her zaman birinci cümlelerin cevabıdır. Ve şartiyeye cümleleri şart edatıyla başlar, **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْبَلُوا لَهُمْ دَعْوَتَهُمْ** de olduğu gibi... Şartın birinci cümlesi “Mukaddeme”, ikincisi “Talî” adını alır.

(Yani Onların, sırf hak ve hakikat olanı yalan ile tekzib etmelerine karşı, onlara ceza olarak bir elim azap vardır.) Mukadder olan cümlenin meali de şöyledir: “Münafıklar yalan söyledikleri vakit, fitne çıkarırlar. Fitne çıkardıklarında da ifsad ederler.. Onlara nasihat edildiğinde ise, kabul etmezler.” İşte bu mana ise; gelir, tahlilinde olduğumuz ayetin başı olan

وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ عِقَابَ اللَّهِ قَدِ افْتَنُوا

Amma bu ayetteki sarih, zahir cümlelerle, zımnî olanlarının arasında olan nazm ve diziliş vechi ise; sana misal getireceğim tarzdeki nazm ve bağlantının aynısıdır, o da şöyledir: Görsen ki, bir adam bir yola düşmüş gidiyor... Amma o yol, onu helâketine götürüyor. Onu bu helâketten kurtarmak için ona şöyle bir nasihatte bulunursun: “Hey arkadaş! Senin bu yolun, yolculuğun seni helaket uçurumunun kenarına götürmektedir. Gel bu yolculuktan vaz geç, bu yoldan da uzaklaş! Eğer o adam senin o nasihatınla vazgeçmezse, bu defa ona zecr ü nehiyden sonra, ölüm haberini vererek vazgeçirmeye çalışırsın. Ayrıca sen bu (şiddetli) nehyini te’yid edip onun zihninde yerleştirip devam ettirmek için, onu ya umumî bir nefretin kendisine celb olacağından söz ederek tam korkutmakla; ya da şefkat-ı cinsiyeyi hatırlatarak (yani evlad, iyal ve akrabalarına karşı olan şefkatını, ya da onların kendisine karşı olan şefkatlarını hatırlatarak) kalbini rikkate çekmek, onu bundan vazgeçirmek için uğraşırsın. (Sonra ilerde de sana bu iki vaziyetin beyan ve izahatı gelecektir.) Eğer o adam, tehlikeyi bile bile göze almakta inatçı ve katı bir cehlin ortasına binmiş gidiyorsa; herhalde senin nasihatlerine karşı susmayacak, belki kendini müdafaaya yeltenecektir. Nasıl ki de müfsid olanların şe’ni, böyle hep fesadlarını salah görür, müdafa ederler. Çünkü ondaki insanlık fitratı, fesadı, fesad görerek irtikap etmesine engeldir, manidir. İşte o şahıs, sonra kendi haklılığını müdafa için deliller(!) getirerek, iddialı bir tarzda diyecek: “Benim şu sülûk ettiğim yol haktır, haklılığı da ma’lumdur. Öyle ise, senin bana nasihat etmene hakkın yok, nasihatlarına da ihtiyaç yoktur, bilakis sen kendin doğruyu öğrenmeye muhtaç haldesin. Buna göre, bizim yolumuz en doğru ve ne iyi bir yoldur. Öyle ise sen, en doğru olan yola mudahale edip itiraz etme!” diyecektir.

Şayet o muannid ve musırr şahıs, iki yüzlü birisi ise, sözleri de iki lisanlı olacak; bir yanıla nasihatçıyı ilzam etmek için kullanacak.. Öbür yanıla da mesleğini korumak için diyecek: “Ben muslihim. Yani: zahirde

senin istediğin tarzda islahçiyim. Batınan da, kendim itikad ettiğim gibiyim.” Sonra, elbetteki bunun gibi kimselerin şe’ni, karakteri icabıdır ki; kendi davasını te’yid ve te’kid etmek için desin: “Salah ve hayır benim daimi sıfatımdır. Yoksa, evvelce fesadçı iken, şimdi salih kesilmiş değilim.”

Sonra, bu şahıs kendi mezhebinin yayılmasında, mesleğinin tervecinde ve nasihatçisinin tezyifinde ve ehl-i hakkı ta’rizde zımnen tahkirdinde bu derece mütemerrid, inadcı ve Nemrutlaşmış bir musırr olduğu anlaşılınca, artık onun için bir tedavî çaresi ve bir ilaç kalmadı demektir. Son bir çare kalır ki o da şudur. Zehir saçan halının yayılıpta başkasına sirayet etmemesi yoludur. Bu tedavî ve mualece şekli de, insanları tenbih edip uyarmak ve o şahsın artık salah ve hayır tarafının kalmamış bir müfsid olduğunu insanlara bildirmektir. Zira o şahıs, aklını kullanıpta şuurunu çalıştıramıyor ki; şu apaçık tarzda hissedilen vaziyeti derkedebilsin.

İşte, eğer sen bu misalde serdedilmiş birbirine ekli zecirleme halkaları anladı isen; ﴿لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِمْ﴾ cümlesindeki kayıdlarla bu hakikata tansis veya remzedilmiş mezkûr manaları ifade eden cümleleri arasında olan nazm ve bağlantıyı da düşünmüşsündür. Evet, bu ayetin cümleleri arasında îcazlı fitrî bir nazm ve diziliş bulunmaktadır. Bu îcazın altından ateşin bir i’cazın mevcudiyeti parıldamaktadır.

Amma bu ayetin tek tek cümlelerinin heyetlerinde olan nazm ve diziliş keyfiyetine gelince şöyledir: Evet, bilmiş ol ki:

﴿لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِمْ﴾ cümlesinde kat’îliği ifade eden ﴿لَا﴾ da,

münkerden nehyetmenin lüzum ve vacipliğine bir işarettir. Hem ﴿يَخْفَىٰ﴾ ile yapılan “Binay-ı mef’ul” sığası da remzeder ki; nehy işi, vazifesi umuma

şamil bir farz-ı kifayedir.. ve ﴿لَا﴾ ise nehyin, kötülükten men’ et-

menin mutlaka yumuşak nasihat tarzında olmasına, tahakkümvarî olmasına ve nasihat ise, lutuf ve yumuşaklık içerisinde olup; üstüne fazla varıp da damarına dokundurmana ile olmasının lüzumuna bir ima eder.

Ve **فَتَنَفْسُثُوا** kelamı ise, mantıktaki “kıyas- istisnaâ” suretinin bir

fezlekesi ve bir hülasasıdır. Kıyas-ı istisnaâ'nin buraya tatbik ve tarifi ise şöyledir: Bir şeyin ve bir sözün içinde neticesinin kendisi ve ya onun nakz edicisi bilfiil zikredilmiş olmasıdır. Tatbiki de şöyledir: “Ey filanlar! Yapmakta olduğunuz işi, fiili yapmayın, etmeyin! Aksi halde ondan her-cümerçler çıkacak, dolayısıyla itaat ipi çözümlüp kopacak. Adaletin ahenk ve nizamı müşevveş olacak; ondan da ittifak rabıtası sarsılacak.. Ve netice olarak bundan da fesad ve bozgunculuklar doğacaktır. O halde gelin de bunları yapmayın ki; fesad ve ifsad çıkarmış olmayasınız!”

Ve **فَتَنَا** lafzı ise, nehyi te'yid ve te'kid için olup zecri de devamlı

tutmağa bakmaktadır. Zira nasihatçinin nehyi, ancak muvakkat ve belirli bir zaman içinde olabildiğinden; nasihat edilenin zihninde onun vicdanını daimî tarzda tevkil etmek lazım geliyor ki, bunun altında daima onu kötülükten nehy ve zecreylesin. Bu da iki yol, iki tarz ile olabilir:

1- Şefkat-i cinsiye damarını tahrik etmekle..

2- Ya da, nefret-i umumîyeden kaçınma ırkını tehyic etmekle mümkündür.

İşte **فَتَنَا** kelamı, bu mezkûr iki ırkı, iki tarzıyla îkaz ediyor, ha-

reketlendiriyor. Evet, **فَتَنَا** lafzı onlara seslenerek der ki: “Sizin şu

fesadınız bütün nev-i beşere sıcıyor ve sirayet ediyor.. Acaba sizin hangi kininiz ve öfkenizdir ki; içinde ma'sumlar, günahsızlar, fakirler ve hiç tanımadığınız bîgünah kimseler bulunan bütün bu insanlara sizi düşman ettirmiş?. Bütün bunlara siz hiç acımıyor musunuz?. Ne için şu kendi hemcinsinize merhamet etmiyorsunuz?. Şayet kendinize gelmeyip, şaşkınlık içinde kalırsanız ve fitrî olan şefkat-i cinsiyenizden haberdar olmazsanız bile; hiç olmazsa, sizin bu hareketinizin umumî bir nefreti size manen celbettüğünü mülâhaza etmelisiniz!..

41- Eğer desen: Şunların umum ile ne gibi bir garazları, bir meseleleri olabilir? Hem fesadları nasıl külle ve herkese incirar edebiliyor?..

Sana cevaben denilir ki: Bir adam siyah camlı bir gözlükle eşyaya baktığında, nasıl herşeyi kara ve çirkin görür. Öyle de: Basireti nifakla perdelenen ve kalbi küfr ile fesada uğrayan bir kimse dahi, her şeyi kabih ve çirkin görüyor.. Onun kalbinde de, bütün insanlara karşı, belki bütün kâinata zıdd olarak bir inad, bir kin hasıl oluyor. Hem sonra, nasıl ki bir saatin bir dolabının bir çarkının bir dişi kırılrsa, saatin bütün aletleri ve mihanikiyeti de küllî- cüzî bir tarzda onunla müteessir olur. Kezalik: bir şahsın nifakıyla; beşerin adaletle, İslâmiyetle ve itaatla intizama girmiş olan heyet-i içtimaiyesinin nizamında müteessir olmaktadır. Evet, çok maalesef ki, nifakın müteselsil olan zehirleri alemde zuhura çıkmasıyla, şu mevcut sefaleti netice vermiştir.

Amma **قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ فِيهِمْ حَتَّى نَحْمِلَهُمْ فِي النَّارِ** cümlesine gelince; ondaki **قَالُوا** ye-

rine, zahiri siyakın gereği olan **لَنْ نَبْرَحَ فِيهِمْ حَتَّى نَحْمِلَهُمْ فِي النَّارِ** Yani onlar nasihatı kabul etmiyorlar cümlesi gelmemesinin sırrı; münafıklar kendi mesleklerini inad içinde müdafa ettikleri gibi; o pis mesleğe başkalarını da da'vet ettiklerine işarettir.

لَنْ نَبْرَحَ da ise, iki çeşit hâsiyet vardır:

Birincisi: **لَنْ نَبْرَحَ** nin medhûlu (yani, “ancak bizler”in dahil olduğu şey),

ya hakikaten, ya da iddiâen ma'lum olması lazımdır. Buna göre, **لَنْ نَبْرَحَ** da şöyle bir remiz olmalıdır ki; münafıklar, kendilerine nasihat eden ve kendilerinin cehl-i mürekkepleri karşısında, nasihatlarında sebatı izhar eyleyen mü' minleri tezyif ederler.

İkincisi: **لَنْ نَبْرَحَ** daki hasırdır. (Yani “biz ancak ıslah edicileriz” münha-

sırlığı) o hasırda da şöyle bir işaret vardır ki; münafıkların salahlarına,(!) ıslahcılıklarına ayrı bir fesad maddesi karıştırmakta bozmuyor. Zira, başkaları gibi değillerdir. (Yani salah diye söyledikleri münafıklıkları şaibesiz

bir nifaktır. Onun aksi olan bir şey, içine karışmıyor, karıştırmıyor. Çünkü münafıklar ve münafıklık başkalara ve başkasına benzememektedir.)

Hem bu işarete, mü'minlere de bir ta'rizin, (gizli bir ihtarın) varlığına da bir remiz vardır ki, yani mü'minler hâlis ve sırf lillah için yaptıkları hizmet ve amellerinde, münafıkların aksine olarak, hâricî ve arizî bazı fesad ve ifsadların ve o iyi amelleri bir derece bozabilen, kudûretlendirilebilen bazı iş ve hallerin müdahale imkânı olabileceği dekârdır, dikkat buyurula!..

Hem عَنْصَحَ yerine, ismî cümle olan لَمْ يَصْحَوْخَ cümlesinde şöyle bir

işaret vardır ki; münafıkların “Salah bizim sabit ve daimî sıfatımızdır. Bizim şu içinde bulunduğumuz hal dahi, daima istishab ile beraber olduğumuz ıslahın ta kendisidir.” Lâkin münafıklar, sonra bu sözlerinde de nifak yapıyorlar. Çünkü izhar eyledikleri durumun hilafına olarak, kalblerinde bunun aksini saklamaktadırlar. Demek anlaşılıyor ki onlar, batınen olan fesadlarını salah diye iddia ediyorlar. Fakat zahir halde, riyakarlık yaparak; amelleri, mü'minlerin salah ve menfaatleri için olduğunu söylerler.ۛ

Amma لَمْ يَصْحَوْخَ cümlesine gelince, bil

ki: Üst tarafta gösterildiği üzere, münafıklar vaktaki sabık cümlelerin (Yani:

لَمْ يَصْحَوْخَ cümlesinin) maatifinde, özel bölmelerinde;

mesleklerinin revaçlandırılması.. ve salahın kendilerinde sâbit olduğunun da'vası.. ve salah kendilerinin daimî, müstemirr bir sıfatları olduğunun iddiası.. Ve salahın münhasıran kendilerinde olduğunun iddiası.. Ve aynı zamanda, salahlarının şaibesiz olup, herhangi bir fesad maddesinin içine karışmadığına dair sözlerin.. ve bu da'va ettikleri hükmün zahir ve ma'lûm olduğunun izharı.. ve mü'minlere karşı olan örtülü tenkid ve ta'rizlerinin açığa vuran belirtileri.. Ve mü'minler tarafından yapılan nasihatlarının, taraflarından yapılan techilleri gibi ma'naları derceylediler... Kur'an-ı

Hakîm dahi onları, bir çok ahkamı tezammun eyliyen bu cümle ile (yani لَمْ يَصْحَوْخَ

cümlesiyle):

- 1- Salah değil, fesadlarını ispat ederek..
- 2- Kendilerinin müfsidlerin gerçek halleriyle müttehid ve müttasıf bulduklarını izhar ederek..
- 3- Ve onların iş ve halleri yalnız fesad ve bozgunculuk üzerinde olduğunu i'lan ederek..
- 4- Ve fesad ve ifsad hükmünün onlar hakkında sabit olduğunu bildirerek..
- 5- Ve insanları onların kötülük ve şenaatlerine karşı uyararak..
- 6- Ve onların câmid cisimlermiş gibi, hissizlik ve duyarsızlıklarını ispat edip cehaletlerini göstererek cevaplandırdı.

Eğer istiyorsan; ayetteki **مُتَّحِدِينَ** lerinden tereşşüh eden iddialarına ve mesleklerine dair olan da'valarını revaçlandırmak istemelerine karşı Kur'anın mü'minleri tenbih etmek üzere, **بِآيَاتِهِ** ile yaptığı îkaz, münafıkları nasıl tezyif eylediğine bak!

Hem **بِآيَاتِهِ** de tahkik için getirilen **بِآيَاتِهِ** ye bak ki, **بِآيَاتِهِ** ile

deki **بِآيَاتِهِ** ile, ma'lumiyetini iddia ettikleri da'valarını nasıl reddettiğini gör!

Evet, bu **بِآيَاتِهِ** güya der ki: onların hakikatta ve batında halleri katiyetle fesad ve ifsad olduğundan, zahirde dahi da'va ettikleri salah ve yapımcılık da'valarında hiçbir ciddilik yoktur.

Keza, **بِآيَاتِهِ** deki hasra (yalnız onlar münhasırlığı) ve **بِآيَاتِهِ** ile

ta'rifleri yapılan hallerine de bak ki; nasıl **بِآيَاتِهِ** ve **بِآيَاتِهِ** deki zımnî ta'rizlerine (ya'ni bir çeşit istihzalı tenkidlerine) karşı, Kur'an nasıl mukabele edip cevap veriyor.. Ve müfsidlerin gerçek karkaterleri kendilerinin

öz zatlarında görünmesiyle, fesad ve ifsad adeta bizzat kendi zatlarıdır diyerek; nasıl **نمط** dan müstefsad olan münhasırlığı müdafaa etmelerine karşı, karşılık veriyor.

Ve keza, **يَخْتَشِرُونَ** cümlesine atf-ı nazar eyle ki; münafıklar, ıslahcılıklarının ma'lumluluğunu müdafaa ederek, mü'min olan nasihatçılara karşı ettikleri tezyif ve zımnî hakaretlerine karşı, Kur'an nasıl bu cümle ile cevap veriyor: "Onlar nasihata layık değillerdir" diyerek şuursuzluklarını ilan ediyor.. Ve daha buna kıyasen düşün!

-----۞-----

قَدْ خَلَّأْنَا قِيَابَهُمْ لِيَكْفُرُوا بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ۚ وَالسُّفَهَاءُ ۖ

الَّذِينَ هُمْ عَنْ السُّفَهَاءِ ۖ وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ السُّفَهَاءِ ۖ

Bakara/13

Ey birader bilmiş ol ki: bu ayette gösterilen ma'na cihetiyle nazm ve diziliş nev'i, evvelki ayette ifade edilmiş nazm ve diziliş veçhi ile olan irtibatı ise, her iki ayetin irşad ve nasîhata dair olan yönleridir. Yani:

Burada bu ayette emr-i bilma'ruf ve tahliyye **يَخْتَشِرُونَ** ve terğip vecihlerini,

evvelki ayetteki nehy-i anil-münkere ve tahliyye **يَخْتَشِرُونَ** ve terhibe atfeylemiş olmasıdır. ق.

Hem her iki ayette, münafıkların tarifleri yapılmış olan iki ayrı vasıfları da cinayetten olduğu cihetle; mü'minlere karşı yaptıkları küçültme ve tahkiri tezammun eden tesfihlerini (yani münafıkların, mü'minleri sefih kimseler olarak görüp öyle ta'rif etmelerini) mü'minlere atfeylemeleriyle ile, onların gurûrlarını da ifsadlarına bağlaması cihetidir. Nasilki de o

ifsadlarını fesadlarına rabteyleyerek, bu her ikisinde nifakın zekkûm ağacının birer dalı olduğunu göstermiştir.

Amma bu ayetin cümleleri arasındaki nazm ve diziliş vechi ise şöyledir: Vakta ki Kur'anın tebliği ile onlara:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُفِّرُوا بِلِئَالِكُمْ عَالِيَيْنَ فِي الْأَرْضِ﴾ denildi.. Ve cümlenin vaziyet ve

heyetleriyle nasihatın kifayet edecek ölçüde işaret edildi ki bu nasihatın özü de; mükemmel insanlar olan cümhûr-u mü'minîne ittiba etmekten ibaret olan halis bir iman getirmelerini telkindir. Ta ki, kalblerindeki vicdanları bu emri daima onlara ihtar eylesin. İşte Kur'an-ı Hakîm böylece nasihat ve irşadın vasfını beyan ettikten sonra,

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُفِّرُوا بِلِئَالِكُمْ عَالِيَيْنَ فِي الْأَرْضِ﴾ (Yani: Bizde mi sefih ve hakir

kimselerin inandıkları gibi iman edeceğiz?..) diye münafikların hal ve vasıflarını hikaye etmesiyle; temerrüd ve gururlarına.. Ve ayrıca kendileri güya hak üzerinde olduklarını da'va ettiklerine de işaret etmiştir. Nasıl ki, batılı benimseyip meslek edinen bütün mübtiller, batılı hak görür ve cehlîni ilim bilirler. Evet, nifak ile kalbleri tefessüh edip bozulduğu yanında, fesad ile de ğurura sapma ve ifsad etme meylî neşet eder, doğar. Aynı zamanda tefessüd ve bozulmanın hükmüylede inatlaşırlar. Hem ifsadın hükmüylede, birbirini dalalete ve idlala girmeye çağırırlar.. Ve ğururun hükmüyle de; istiğna ve kanaatı iktiza eden Diyanetin şiddetini ve imanın kemalini sefihlik, sefillik ve fukaralık olarak görürler. Amma sonra da, nifakın hükmü ile, şu sözlerinde dahi münafiklık yaparlar. Evet, sözlerinin zahiri bu gelen ma'nayı ifade eder ki: “Bizler nasıl şu sefihler gibi olalım, mecnun muyuz ki?.. Bizler istediğiniz kadar ahyarız, hayırlı ve şerefli insanlarız!”

Amma sözlerinin batını ise, şunları söylüyor: “Bizler, nasıl olur da, çoğu fakirlerden müteşekkil mü'minler gibi olabiliriz. Bizim nazarımızda şu iman etmiş kimseler, kavm ve milletlerin bir takım birikinti ve sefillerinden bir araya gelmiş bazı sefihlerdir.” İşte şartiyye olan şu ayet cümlesinin iki gurup cüz'leri arasındaki inceliklere sair noktaları tatbik etme işi sana kalmış olsun!

Sonra ayet: **لَا يَخْتَصِمُونَ** **بِشَفْهَاءِ السُّفَهَاءِ** kavliyle ağızlarına attığı taşı onlara

lokma yapmıştır. (Yani münafıklar, mü'minleri sefihler ve sergerdeler tarzında ta'rif etmelerine karşılık, Kur'an-ı Hakîm mü'minleri müdafaaya geçerek: “Âgah olunuz ki; asıl sefih ve zelil olanlar o münafıklardır.” diyerek cevaplamıştır.

Evet, bu derece temerrüd ve inad gösteren ve kendi câhilliklerine cahil kalmış olan kimselerin hakkı ise, şu yapılan vasıflarla halk arasında ilan edilmeleridir.. Ve sefihlik, ancak kendilerine münhasır ve hâs bir sıfat bulunduğunu.. Ve hem onların başkasını sefihlik ile tavsif etmelerinin tam aksine, sefihliğin kendilerinde sabit ve değişmeyen hakikatlerden olduğu teşhir edilmeleridir. Bunun yanında, onların mü'minleri sefihlikle ta'rif etmeleri ise, kendi nefislerinin sefahatinden geldiğinin vasfıyla ilan edilmeleridir.

Sonra, ayet: **وَالَّذِينَ كَفَرُوا** diyerek; münafıklar kendi cahilliklerini

idarak edemedikleri için, onların bu câhilliği bir cehl-i mürekkebe olduğuna işaret eder. Öyle ise, onlara nasihat faidesizdir. İşbu vaziyette, onlardan safh ile yüz çevirilmesi, yani onların damarlarına dokunarak değil, kendi hallerinde bırakıp dönmek gerekmektedir. Çünkü, nasihatın kadrini ancak kendi cehaletini bilen ve anlayanlar bilebilirler.

Amma ayetin cümle cümle hey'âtındaki nazm vechine gelince:

1- **لَا يَخْتَصِمُونَ** **بِشَفْهَاءِ السُّفَهَاءِ** cümlesindeki **لَا** lafzı cezmiy-

yeti ile, yani kat'îliği ifade eden vaziyetiyle; Emr-i bil Ma'ruf ile irşadın lüzumuna remzeder.. Ve **يَخْتَصِمُونَ** deki bina-yı mef'ûl siğasıyla da –üst tarafta geçtiği üzere– kifayet edecek kadar olan nasihatın vâcipliğine îma eder.

2-^ز **يَخْتَصِرُوا فِي إِيمَانِكُمْ** yerine **احْتَسِبُوا** lafzını kullanması, (yani müna-

fıklara hitaben: “İmanınızda ihlaslı olun!” bedeline, “iman ediniz”i kullanması) işaret eder ki; ihlatsız bir iman, iman değildir, ki yani: Riyasız, katıksız ve halis olmayan bir iman iman olmaz demektir. **قَدْ**

كَمَا كُنْتُمْ lafzı ise, üsve-i hasene denilen güzel ve hayırlı hal ve ahlak

üzere olan insanların açmış oldukları iyi yola giriniz ve güzel misale uyunuz, tâ ki onun minvali üzerinde ihlâsa eresiniz, diye telvih etmektedir.

4-^ز **النَّاسُ** lafzında da iki nükte vardır. Bu iki nüktenin her ikisi de

vicdanı, daimî şekilde ma’rufu emreden bir âmir kılmağa sebeptir. Şöyle

ki: **كَمَا كُنْتُمْ السُّفَهَاءُ** Yani: Münafıkların “İman edipte şu sefih ve

sergerdeler gibi mi olalım?” sözlerine karşılık, ayetin

احْتَسِبُوا كَمَا كُنْتُمْ النَّاسُ cümlesi der ki: “Sizler de insanların iman ettiği gibi

iman ediniz!” in mefhum manası olan: “Siz de insanların cumhuruна, topluluğuna tabi’ olunuz. Zira cumhura muhalefet hatadır. Kalbin şe’ni, kârı bu hatayı irtikap etmemektir” manası teresşüh etmektedir.

Keza, **النَّاسُ** lafzı, şunu da telvih eder ki; cumhur-u mü’minin ise,

hakikî insanlardır. Mefhum-u muhalifle olsa, güya der ki: Mü’minlerin dışında kalanlar insan değil, sadece sûreten insana benzerler. Bu mana ise, ya mü’minlerin kemalatta terakkî etmeleriyle ve insanlık hakikatı, mü’minlerin üstüne has ve münhasır kalmış olması sebebiyledir.. Veyahutta ötekilerin insanlık mertebesinden alçalmış olması hasebiyledir.

Amma **قَالُوا اغْتَوَشْنَا كَمَا كُنْتُمْ السُّفَهَاءُ** cümlesinin meali olan: “Bizler,

bunlardan gelen nasihatı kabul etmiyoruz; nasıl bizler şu zeliller güruhu gibi olacağız? Çünkü bunlar bizim nazarımızda sefih ve hakir kimselerdir. Bizler ise, ehl-i câh ve makam ve şeref sahibi cemaatleriz. Elbette bunlara

kıyas edilemeyiz.” Demek ki **خَالُوا** lafzında: Nefsin kusur ve hatiattan tebriesine ve mesleklerinin tervecine çalışıklarına ve böylece onlara yapılan samimi nasihattan istiğna gösterdiklerine.. ve gurur ve da'vaya sapmış olduklarına remzeylemektedir.

Amma istifham-ı inkârî ile söylenen **مُتَضَمِّنًا** lafzında ise, münafıkların cehl-i mürekkeb içindeki temerrüdlerinin şiddetine işarettir. Güya ki onlar istifham suretiyle derler: “Ey nasihatçı! Vicdanına müracaat eyle; acaba bizi reddedebilecek bir insafın olur mu?!”

Sonra, **خَالُوا** nun müteallıkında (alakalılığında) “üç vecih” bulunmaktadır. Bu vecihler birbirine mürettebdir. Yani sıra ve tertib ile birbirine bağlıdır. Yani ki; ilk önce, **خَالُوا** ile kendi nefislerine dediler.

Sonra, ebnay-ı cinsi olan insanlara, (Yani, akraba, taallukat, aşiret ve kabilelerine) dediler. Sonra da mürşidlerine dediler. Bu hal ise, bir nasihatçinin nasihata muhtaç kimselere nasihat ettiğinde; bütün nasihat edilenlerin kârıdır ki; nasihatı dinledikten sonra, ilk önce kendi nefsiyle müşavere etsin.. Sonra ebnay-ı cinsi olan sair insanlarla etsin.. Ve sonra da, muhakemelerinin neticesini alır, gelir sana müracaat eder.

İşte buna göre, münafıklara herhangi bir öğüt, bir söz söylendiğinde; ilk olarak bozuk olan kalplerine ve mütefessih olan vicdanlarına müracaat ederler. Kalb ve vicdanları ise, bozuk olduğundan, o nasihatlı söze karşı

red ve inkâr işaretini vererek; **خَالُوا** ile zamirlerindeki, yani kalblerinin içindekine iki tercüman olarak: “Biz şu sefihlerin iman ettikleri gibi mi iman edeceğiz?” diye ağızlarından dışarı fırlar.

Sonra, ifsad nazarıyla, hemfikirleri olan ihvanlarına, arkadaşlarına müracaat ettiler.. onlar da inkâr ile redd işaretini verince; bu defa kendi aralarında söyleştikleri söz ve muhaverelerine yapışıp kalırlar.. Ve daha sonra da, safsatalı i'tizar tarikiyle nasihatciye dönerek müşağaba içinde, yani: kalben inkâr, zahirde beyan-ı özr edasıyla dediler ki: “Şu iman etmiş

kimselerle aramızda bir fark vardır, biz onlarla mukayese edilemeyiz. Zira mü'minler fakara sınıfından oldukları için, dini ve diyaneti kabule mecbur ve muhtar kalmış kimseler olduklarından, onların diyanetteki şiddetli takvaları ve zühd ve tasavvurları bir ızdırar neticesidir. Amma bizler; izzet, şeref ve rütbe sahibi kimseleriz. Böylece, gurûrun hükmüyle nasihatciyi (sözde) insafına havale ederler. Hile ve hüd' a hükmü ile de, iki lisanlı bir söz konuşurlar. Yani: "Ey bizi doğru yola irşad etmeye çalışan mürid! Bizi sefiherler güruhu olarak zannetme! Hem bizler nazarımda sefiherler gibi görünemeyiz. Belki bizler seçkin ve halis mü'minlerin yaptıklarını yapıyoruz" derler. Halbuki bunların batınlarındaki muradları ise şöyle: "Bizler, şu fakara olan mü'minler gibi olamayız. Çünkü onların bizim

nazarımızda bir değerleri yoktur." Demek ki şu خاترا lafzında onların fesadlarına, ifsadlarına, gururlarına ve münafiglıklarına hafî bir remiz vardır.

Amma كفالسفهاء cümlesindeki mana, (münafiglar tarafından söylenip geldiğine binaen, şöyle değerlendirilebilir.) Yani: "Siz ey mü'minler! Kâmil insanlar diye zannettiğiniz kimseler; bizim nazarımda çokluklarıyla beraber, zelil ve fakirler olup, din ve diyanete mecburen girmiş kimselerdir. bunların her birisi de, kavm ve milletlerinin sefiherleridir."

İşte, onların bu (batıl) da'valarındaki kıyasta, kıyas-ı maal-fârikla bir fark⁽¹⁰⁰⁾ vardır. O da şuna işaret eder ki; İslâmiyet biçarelerin sığınağı, fakirlerin melcei, kuvvetin değil hakkın hamîsi, hakikatın muhafızı, gurûr'un mani'i ve tekebbürün kami'idir, kahredicisidir ki, kemal'in büyüklüğün ve şerefin ölçüsü de yalnız budur ve böyledir.

Hem o kıyastaki farkta, nifakın sebebi, ekseriyetle gurur ve tekebbür olduğuna bir işaret vermektedir.

¹⁰⁰ Bu kıyastaki fark şöyle olabilir: Münafiglar kendilerini zengin ve rütbe sahibi havas zannedip; karşılarındaki mü'minleri ise fakir, zelil ve perişan addetmeleridir. Halbuki kaziyeye ise, hakikat olarak tam bunun aksidir ki, metinde izahı yapılmıştır. –Mütercim–

Nasıl ki⁽¹⁰¹⁾ **وَخَافُوا أَنْ يُتَخَذَ مِنْهُمْ الْإِنْسِيخَ كَمَا خُذَ مِنَ الْيَهُودِ بَدَايَ الرَّأْيِ** ayeti bu hakikatı tefsir etmektedir.

Hem yine o farklı kıyasta, şöyle gizli bir işarete vardır ki; İslâmiyet hiçbir zaman ehl-i dünyanın elinde ve ehl-i câh ve makam sahipleri yedinde tahakküm ve tegallübün vesilesi olmamış ve olmayacaktır da. Belki İslâmiyet, sair dinlere muhalif olarak, (Yani sair dinlerin bir kısım mensuplarının, o dini kendi enaniyet ve sultalarına alet etmeleri hilafına) ehl-i fakr ve zaruretin ellerinde daima hakkı ihkak vasıtası olmuştur. Evet, tarih bu hakikata alenen şahadet etmektedir.

Amma **لَا تَعْلَمُونَ أَنَّ السُّفَهَاءَ** ümlesine gelince, bil ki: Kur'an-ı Hakîmin nifaka karşı gösterdiği şiddetler ve onun hakkında yaptığı teşni'leri fazlaca ileri sürmesindeki sebep; İslâm aleminin ekser bela ve musibetlerinin kaynağı nifağın nevilerinden gelmesindedir. Hem sonra tenbih ve ikazda kullanılan **لَا تَعْلَمُونَ** lafzı, münafıkların sefihliklerini herkesin başı üstünde tutup teşhir etmek ve umumun fikrini onların sefahetleri üstünde şahit tutmak içindir. Hem **لَا تَعْلَمُونَ** bu makama göre asıl manası, “bilmiyor musunuz ki onlar süfehadır. Yani ki; bunu böyle biliniz” dir. **قَدْ**

Sonra, burada **لَا تَعْلَمُونَ** deki **تَعْلَمُونَ** mezkûr hakikatın ayinesi ve ona götüren vesilesidir. Adete şu **تَعْلَمُونَ** lisan-ı remziyle der ki: “Hakikata müracaat ediniz, ta onların zahirî safsatalarının asılsızlığını bilesiniz. **قَدْ**

¹⁰¹ Hûd Sûresi, ayet: 27 Meali: Bizler seni kendimiz gibi bir beşer, sana tabi' olmuş olanları da perişan, biçare, fakir ve rey'den yoksun kimseler olarak görüyoruz.”

Sonra, ﴿﴾ lafzı da hasrı ifade eder ki; münafıkların kendi nefislerini

temize çıkararak tebrie etmelerini red ve ﴿﴾ ile işaret ettikleri,

mü'min insanlara sefihlik isnad etmelerini def' etmek içindir. Yani, ayet der ki: “Asıl sefih ve ahmak odur ki; hevesat ve fanî keyfini ve onun lezzetlerini terk ile, bir bakî hayatı satın almak yerine; gurur, garaz ve fanî lezzet ve hasis menfaat yolunda ahireti terk edip bırakandır..” Ve sonra ﴿﴾ deki lam-ı tarif olan elif ve lam ise, hükmü ta'rif etmek içindir.

Yani: onların sefih kimseler olduğu ma'lumdur diye.. fakat aynı zamanda o “elif ve lam” kemal içindir, ki şayet sefaheti ta'rif etmek için “kemal” tabirini kullanmak caiz olursa; “münafıklarda olan sefihlik kemaliyle bulunmakatadır” demek için olur ﴿﴾

Amma ﴿﴾ cümlesinde ise, “üç işaret” bulunmaktadır: ﴿﴾

Birisi: Hakkı batıldan ayırmak; ve mü'minlerin mesleğini münafıkların mesleğinden tefrik etmek için – onların ifsad ve fitnelerinin hilafına olarak- elbetteki bir fikir ve ilme ihtiyaç vardır. Amma, münafıkların fitne ve fesad üzerine kurulu olan mesleklerinin şenaati ise, zahir ve âşikâre olup, az bir şuuru olan dahi onu hissedebilir demektedir. Bunu içindir ki bunu, önceki ayetin sonu olan: ﴿﴾ cümlesine zeyl kılmıştır.

İkincisi: Bilmiş ol ki; ﴿﴾ ve emsali olan ayetlerin fasılalarında

(duraklarında) Kur'an-ı Hakîm ﴿﴾ ve ﴿﴾ ve ﴿﴾ ve

saireleri çokça zikretmiştir. Bu ise, işaret etmektedir ki: İslâmiyet, akıl ve hikmet ve ilim üzerine müessesdir. Taklid ve taassub üstüne kurulu olan sair dinler gibi değildir. O halde, her akl-ı selim sahibinin İslâmiyeti kabul

etmesi gerektir ve öylesi selim bir aklın şanı ve kârı da(102) budur.. Ve bu işarete başka bir yerde zikrettiğim – mühim bir müjde ve büyük bir beşaret bulunmaktadır. **2**

Üçüncüsü: Münafıklardan yüz çevirmeye ve onları nazar-ı ehemmiyete almamaya işarettir. Yani: Onlara nasihatın artık bir faidesi yoktur. Zira onlar kendi câhilliklerini, bilmezliklerini tanımıyorlar ki, izalesi için çare arasınlar.

-----μμμ-----

¹⁰² Herhalde bu müjde “İşarat-ül İ'cazdan evvel te'lif edilmiş olan “Muhakemat” ve “Hutbe-i Şamiye”deki beşaretlerdir. **–Mütercim–**

تَقْرَأُوا الْقُرْآنَ وَلَا يَسْخَرُوا مِنكُم مَّنْ يَخْتَلِفُ فِيهِ بَعْضُ الْأَقْسَامِ

تَقْرَأُوا الْقُرْآنَ وَلَا يَسْخَرُوا مِنكُم مَّنْ يَخْتَلِفُ فِيهِ بَعْضُ الْأَقْسَامِ

تَقْرَأُوا الْقُرْآنَ وَلَا يَسْخَرُوا مِنكُم مَّنْ يَخْتَلِفُ فِيهِ بَعْضُ الْأَقْسَامِ

Bakara/14,15

Ey aziz bilmiş ol ki: Şu ayetin meali, evelki ayetin veya ayetlerin mealiyle olan nazm ve diziliş vechi ise; münafikların “Dördüncü cinayetlerini” ona atfedip irtibatlandırmasıdır. Yani, üstte bahsi geçen, mü’minlere sefillik isnad etmeleri yanında, fesad ve ifsad çıkarmaları cinayetlerine; istihza ve istihfaf cinayetlerini de atfeylemesi ve eklemesidir.

Amma bu ayetin (iki ayetin) kendi cümleleri arasındaki irtibat, nazm ve ve diziliş vechi ise, şudur ki: Nasıl elemeler, kederler ve üzüntülere karşı iman, (yani Allahın vücûb-u vücûd, vahdaniyet ve kudretine iman) bir nokta-ı istinaddır. Aynı zamanda iman; emel, arzu ve beklentiler için de bir nokta-ı istimdaddır. Buna göre, imanın hakikî üç hasiyeti olduğu anlaşılmaktadır.

Birinci Hasiyet: Nokta-ı istinaddan neş’et edip gelen izzet-i nefistir. İzzet-i nefsin şe’ni de, tezellüle adem-i tenezzüldür. (Zira, tahkiki bir iman ile Allah’a dayanan bir kimsenin, tezellül gösterme noktasında kimseye minneti kalmaz.)

İkinci Hasiyet: İmandaki şefkattir ki şeni, adem-i tezlil ve tahkirdir. Yani: Başkasını zelil kılmamak, aşağı görüp hakaret etmemektir.

Üçüncü Hasiyet: Hakikatlere karşı hürmetkar davranmak ve kıymetlerini tanıyıp bilmektir. Zira, yüksek değere sahip hakikatdar bir şeyin yanında ve içinde elbette ve herhalde yekta bir cevherin bulunması gerek.. Onun kıymetini tanıyıp bilmekle beraber, o hakikatı hafife almamaktır. Çünkü hakikatın kendisi yüce bir değerdir ve öyle olmalıdır.

İşte, imanın şu hasiyetleri gibi; onun zıddı olan nifakın da, üç hasis karakteri vardır. İşte onlar da şunlardır: 1- Zillet-i nefis.. 2- İfsad etme meyli.. 3- Başkalarını tahkir ile gururlanma...

Ey arkadaş! Bunları iyice anladı isen, şunu da bil ki: nifak, katiyyen nefsin zilletini doğurur. Bu da tezellülü (yani ufak bir menfaat, küçük bir korku ile alçalıp zelil olmayı netice verir. Bu ise, bunların kaynağı olan riyaya saplandırır. Riya ise, müdahene, yağcılık ve yaltaklanmadır.. O ise yalancılıktır. İşte Kur'an-ı Hakîm mezkûr manalara

﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ كَفَرُوا قَالُوا آمَنُوا بِمَا نُكَلِّمُكُمْ بِهِ فَتُخَدِّعُ أَعْيُنَهُمْ فَذَنَّبُوا وَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ kavliyle işaret eylemiştir. Yani münafıklar, mü'minlerle karşılaştıklarında, "Biz de iman etmişiz. ilh.." derler.

Sonra, vaktaki nifak, kalbi ifsad eyler ve kalbin bozulmasının sebebidir; elbetteki rûhun yetimliğini, yani: Kimsesizlik, sahibsizlik, hamisizlik ve mâliksizliğini netice vermektedir. Bundan da elbetteki havf, korku duyma doğacaktır. Korku da içindekini gizletmeye ve onu

perdelemeye sürükler. İşte bu hakikata da, ayet ﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ كَفَرُوا قَالُوا آمَنُوا بِمَا نُكَلِّمُكُمْ بِهِ فَتُخَدِّعُ أَعْيُنَهُمْ فَذَنَّبُوا وَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ lafzıyla işaret etmiştir. (Yani: Münafıklar kendi şeytanlarına gidip, başbaşa kaldıkları zaman derler ki; biz kat'iyyen sizinle beraberiz.)

Hem sonra, madem ki münafıklık, kati'-ur-rahmdır. Yani: Sıla-ı rahmi kesiyor, koparıyor. Bu kat' ve kopukluk ise, şefkati izale eylemektedir. Yani, kalbden şefkati siliyor, gideriyor. Şefkatin zevali durumunda ise, ifsad ve bozgunculuğu netice vermektedir. İfsad ise, fitnedir. Fitne dahi hainliktir. Bu da zaafî netice verir. Zaaf ise, sahibini bir kuvvete ve

dayanağa iltica ettirir. İşte ayet bu hakikata ﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ كَفَرُوا قَالُوا آمَنُوا بِمَا نُكَلِّمُكُمْ بِهِ فَتُخَدِّعُ أَعْيُنَهُمْ فَذَنَّبُوا وَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ lafzıyla işaret

eylemiştir. (Yani ayet demiyor: ﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ كَفَرُوا قَالُوا آمَنُوا بِمَا نُكَلِّمُكُمْ بِهِ فَتُخَدِّعُ أَعْيُنَهُمْ فَذَنَّبُوا وَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (şeytanlarıyla birlikte

olduklarında.) Belki ﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ كَفَرُوا قَالُوا آمَنُوا بِمَا نُكَلِّمُكُمْ بِهِ فَتُخَدِّعُ أَعْيُنَهُمْ فَذَنَّبُوا وَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (Şeytanlarına gidip başbaşa

kaldıklarında) diyor. İşte buna göre; ayet, münafıkların istinadgâhları, büyük şeytanlar olan reislerine gidip iltica ettiklerini ifade etmektedir. ﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ كَفَرُوا قَالُوا آمَنُوا بِمَا نُكَلِّمُكُمْ بِهِ فَتُخَدِّعُ أَعْيُنَهُمْ فَذَنَّبُوا وَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾

Ve sonra, madem ki nifak, tereddütlü bir cehalettir. İşte bu tereddüd; tabiatın, yani hal ve vaziyetin tezebzübünü netice vermektedir. Yani: Ne ona, ne de buna tam inanmama ve iki şeyin, halin ortasında muallak kalmayı netice veriyor. Bu hal ise, bir sebatsızlıktır, o da mesleksizliktir. O da emniyetsizliktir. (Yani, kendi kendilerine karşı emniyetsizliği doğurur.) Ve bu da, onları reisleri karşısında ahd ve vaadlerini tazelemeye

zorlamaktadır. İşte ayet, şu birbirine ekli silsileye **قَاتِلُوا الْمُؤْمِنِينَ** lafzıyla işaret etmiştir. Yani: münafıklar, şeytan reisleriyle her buluştuklarında: “biz sizinle beraberiz” demeye icbar eylemektedir.

Ve sonra münafıklar, şeytan reisleriyle buluştukları her defasında, özr ve mazeret beyan etmeye mecbur kaldıkları için; nefis ve kalblerinin hafifliğinden dolayı, hakikatı, gerçeği hafife almaya başladılar..Ve kendileri nifakla kıymetsizleştikleri için, galî ve pek behadar ve çok değerli hakikatleri ucuza indirdiler.. Ve yüce değerlere, âlî hakikatlere, kendilerinin dûn himmetliklerinden ve zaifliklerinden neş’et eden gurur ile ihanet eylediler. İşte Kur’an dahi bu makamda münafıkların vaziyetini ibraz etmek için: **قَاتِلُوا الْمُؤْمِنِينَ كَمَا قَاتِلُوا الْمُكْفِرِينَ** ifadesiyle işaret eylemiştir.

Ve bundan sonra da; dinleyici, kelamın akış ve dökülüştünden; acaba mü’minler, münafıkları cinayetlerine mukabil nasıl cevap verdiklerine intizarda iken, gördü ki; Allah (C.C.) mü’minlere bedel, şerefliklerine işaret ederek mukabelede bulundu.. Ve o mukabele içinde; münafıkların yaptıkları istihzalarına Allahın onları –yüzlerine çarparak– verdiği ve vereceği ceza karşısında hiç hükmünde olduğuna remzediyor gördü. Aynı zamanda, Cenab-ı Allah onların ahmaklıklarına ve zecr edilip reddedildiklerine îma da bulunduğunu anladı. İşte acaba nasıl ve ne suretle istihzaya alınabilir o kimseler ki, Allah (c.c) onların hâmisî, koruyucusu ola?..!

Evet, Cenab-ı Hak Teala **قَاتِلُوا الْمُؤْمِنِينَ كَمَا قَاتِلُوا الْمُكْفِرِينَ** diyerek onlara cevap

vermiştir. Yani münafıkların mü’minleri istihzaya almalarına karşılık, Allah da, onları en şiddetli bir ceza ile ikab’a çarptırdı ki, o da Allah’ın onları alaya almasıdır. Yani: Onları dünyada ve ahirette istihfaf ve

istihzaya alır bir surette bir ceza ile; ayrıca da, ardısıra gelip tazelenen bir gazap ve taarruzla mukabelede bulunmak tarzında cezalandırmıştır.

Ayrıca, şu onbeşinci ayetin ahiri olan وَيُشَاهِدُهُمْ شُفَىٰ ذُنُوبِهِمْ أَنَّهُمْ لَا يُخَيَّرُونَ

cümlesi ise, istihzalarına mukabil, istihza tarzı ve üslubu ile verilen cezanın bir keşfi, tafsili ve bir tasviridir ki, mealıyla diyor: “Onları, haddi tecavüz eden tuğyanları içinde mütehayyir, sergerdan bir tarzda mehil vererek bıraktı.”

Amma üzerinde olduğumuz şu iki ayetten birincisinin tek tek bütün cümlelerinin heyetlerindeki nazm ve diziliş âhenklerinin yönü ise, bil ki

وَلَا يَخَافُكَ أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ أَلَّنَا لِقَاءَ رَبِّنَا عَلَىٰ الْحَمْدِ cümlesi (meali: Münafıklar mü'minlerle

karşılaştıklarında: “Biz iman etmişiz” dediler, derler) Onların müdahane ve iki yüzlülükleri hakkında sevk-i kelim etmiştir. Evet, ayetin bu cümlesinin

başındaki أَلَّنَا kelimesi, münafıkların şu fiilleri; cezm, kararlılık ve bilerek yaptıklarına bir îmadır. Yani ki; münafıklar mü'minlerle karşılaşma işini

planlı, bilerek azmedip yapmışlardır. Zaten لِقَاءَ lafzında, onların belli yollarda, herkesin görebileceği yerlerde mü'minlerle tesadüf edip karşılaşmak için amden hareket ettiklerini îma etmektedir.

Ve لِقَاءَ kelimesi yerine لِقَاءَ cümlesi ihtiyar edilmesinde;

münafıkların mü'minlerle birlikte iş ve ticaretlere mübaşeret ettiklerine ve her zaman temasları olduğuna işarettir. Hem de onların mü'minlerle olan temas ve bağlantıları iman sıfatı itibariyle olduğuna; (Yani, onlar da kendilerini nifak içinde mü'min göstermeleri) ayrıca, mü'minlerin birçok evsafı içerisinde medar-ı nazar olan yalnız iman sıfatları olduğuna da işaret eyler.

لِقَاءَ lafzı ise, onların iç mahiyetleri hakkında şöyle telvih eder ki; onlar kalblerinin içindekini çıkararak değil, sadece ağızlarıyla telaffuz ediyorlar.

Hem onların **انحللوا** (yani dediler, derler) ifade edilen sözleri; yalnız riya, yaltaklanma, töhmeti def' ve mü'minlerden gelebilecek menfaatleri celbetmeğe ve ayrıca mü'minlerin hususi ve mühim sırlarına ittila' peyda etmeye bakan hırslarına da işaret etmektedir.

Hem makamın iktizasına göre, bir te'kid ve takviyeyi icap edip isterken, te'kidsiz tarzda (yani mesela, **اننا الحقنا** gibi bir te'kidi getirmeden)

sadece, **الحقنا** lafzıyla iktifa edilmesinde, hem bunu fiili cümle olarak irad etmesinde şöyle bir işaret vermektedir ki; münafıkların kalblerinde teşvik edici bir hal ve tahrik edici bir aşk yoktur ki, sözlerinde şiddet, ciddiyet ve muhkemlik bulunsun. Hem yine te'kidin terkinde, kendi üzerlerindeki töhmeti def' etmeyi şiddetle istediklerine de bir îma vardır. Güya lisan-ı halleri mü'minlere derler ki: “Sizin, bizim hakkımızdaki inkârınız ve şüphelenip kabulde tereddüdünüz yerinde bir iş değil; adem, yok menzilesinde bir davranıştır. Zira bizler töhmet altında bulundurulmağa müstehak kimseler değiliz.”

Hem yine **الحقنا** lafzındaki te'kidsizlikte şöyle bir remiz de vardır ki;

münafıkların **الحقنا** larında eğer te'kid bulunmuş olsa idi bile, yine de mü'minlerin yanında kendilerini revaçlandırmayacaktı. Keza, adem-i te'kidde şöyle bir lemh, yani ince ve hafif bir işaret bulunuyor ki; münafıkların yalanları üzerindeki şu ince ve zaif perde, şiddetli bir sarsıntı geçirirse, hemen yırtılacak ve parçalanacaktır.

Keza, cümlenin fiilliliği de şöyle bir işaret veriyor ki münafıkların imanda sebat ve devamı da'va etmeleri mümkün değildir. Belki onların şu tasannu'lu, yapmacık imanlarındaki garaz ve maksadları, sadece mü'minlerin dünyevî bazı menfaatlerinde müşterek olmak; ve zahirde iman etmiş görünerek, mü'minlerin içlerine hulül edip esrarlarına muttali olmaktır.

Amma **ظَنَّا** **ظَنُّوا** **ظَنُّوا** **ظَنُّوا** **ظَنُّوا** cümlesindeki **ظَنَّا**nın toparlayıcısı olan “vav”ı ise, îma ediyor ki; şu kelam, münafıkların mesleksizliklerini beyan sadedinde sevk-i kelam ederken; evvelki cümledeki ile bunda iki şartiye cümlesinin **ظَنَّا** ları ile; onların mufassal ve açık tezebzüblerinin, yani ne orada ne de burada olmaya tereddütlerinin beyanı içinde siyaklandırılmıştır. Hem bu **ظَنَّا** daki cezmiyet, yani kararlılık vaziyeti ise: münafıklar, fesad ve ifsadın hükmüyle – mutmain olmadıkları halde- bir tarafa sığınmayı zarurî bir iş gördüklerine remzeder. Ve **ظَنُّوا** lafzı da; onlar hiyanetin hükmü ile, hep korku hissettikleri gibi; bu korkunun da hükmüyle, gizlenme ve istitara bürünme kılığına girmektedir.

Hem **ظَنُّوا** **ظَنُّوا** **ظَنُّوا** cümlesinde **ظَنُّوا** yerine **ظَنُّوا** nın getirilmesi, – ki **ظَنُّوا** un münasibi **ظَنُّوا** iken– işaret eder ki; münafıklar acz ve za’fin hükmüyle bir tarafa sığınmayı çare görüyorlar. Ve aynı zamanda **ظَنُّوا** lafzı, münafıkların fitne ve fesad hükmü ile de, mü’minlerin esrarını alıp kâfirlere sızdırma ve ulaştırma işini yapıyor ve görüyorlar diye işaret vermektedir. **ظَنُّوا**

Ve **ظَنُّوا** **ظَنُّوا** **ظَنُّوا** deki **ظَنُّوا** lafzı da, münafıkların reisleri şeytanlar gibi gizlenerek, bunlara vesvese verme işini yürüttüklerine; ve bu şeytan reisler şeytanlar kadar zarar verdiklerine; ve aynı zamanda bunlar şeytanın mezhebi üzerinde olup, şeyden başka bir şey düşünmediklerine işaret vermektedir diye haber verir. **ظَنُّوا**

Amma: **قَاتِلُوا أُنَافِقَكُمْ** de: Münafikların, şeytan olan reisleriyle yalnız

kaldıklarında; iman ve İslâmiyetten uzak olduklarına dair o reislere ahdü vaad ile tebrie-i zimmette bulduklarına, (Yani: Kendilerini reisleri yanında temyize çıkardıkların ve habis olan arkadaşlarına karşı da sık sık ahd ü vaadlerini tazelendirdiklerine, hem mesleklerinde sabit-kadem olduklarına işaret eden ve bu mezkûr manalara sevkedip götüren şu

cümleye bak ki; ayetin başındaki **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا أُنَافِقَكُمْ**

cümlesinde **قَاتِلُوا أُنَافِقَكُمْ**yi örtülü tarzda te'kidsiz bırakması.. Amma burada

ise; münekkersiz, yani saklı, örtülü değil, apaçık te'kid etmiş olması mezkûr ma'naları ile birlikte; orada, yani mü'minlerle karşılaştıklarında

tekidsiz olarak sadece **قَاتِلُوا أُنَافِقَكُمْ** sözünü söyleyenlerin kalblerinde

herhangi tahrik edici bir iştiyakın bulunmadığına; amma burada, şeytan

reisleriyle buluştuklarında ise, te'kidli olarak **قَاتِلُوا أُنَافِقَكُمْ** (Biz kat'i ve

şeksiz sizinleyiz dediler) olan sözlerinde şevk ve iştiyakın bulunduğu işaret ve delalet etmektedir.

Hem burada bu cümlelerin ismîliği orada ise o cümlelerin fiilîliği vaziyeti de; çünkü burada şeytan reisleriyle buluştuklarında, maksud olan şey, şübüt ve devam olduğu; orada ise hudûs, yani imanı ihdas etmek olduğu içindir. Yani imanları olmadığı halde, imanlı olduklarını söyleyip bildirmek içindir.

Amma: **لَنْجَاحِ حَشٍّ ثُمَّ لَمْ يَسْخَرْهُ تَوَخُّعٌ** cümlesinin makabli olan cümle ile

atfedilmediğini de bilesin. Zira belağat fenninde mevsûleler, yani bitiştirici edatlar; ya son derece ittisal ve bitişiklik arasında, ya da inkita' ve kopukluk mabeyninde tevessutla (arabuluculukla) iş yaparlar. Bununla beraber, bu cümle; bir cihette üstteki cümlelerin bedeli, bir yandan da onu te'kid edicisidir. İşte bu iki vaziyet ise, ittisalın kemalindedir. Amma başka bir cihette de, mukadder bir sorunun cevabıdır.. Ve bu da cevabın haberliliği,

sualinde inşaîliği hasebiyle inkita'm kemali olmuş olur. Amma bundaki te'kid vechi ise –ki bedellik vaziyetini de yaklaşıyor.– Budur ki, meal ve fiili hal itibariyle, hakka ve onun ehline ihanet etmek, dolayısıyla batılı ve

onun ehlini ta'zim eylemek çıkar ki, **لَنَاخْتِكُمْ** (kesinlikle biz sizinleyiz)in

meali olur.

Amma mukadder suâle verilmiş cevaplılığın vechi de şöyledirki: Onların şeytanları (münafıkların reisleri) kendilerine derler ki: “Eğer siz bizimle beraber iseniz ve bizim mesleğimizde iseniz: şu mü'minler tarzındaki hareketiniz ve onlar gibi görünmenizin hali nedir? Bu vaziyette ya mü'minlerin mezhebidesiniz, ya da mezhepsizsiniz! “Buna karşı münafıklar, kendi şeytan olan reislerine özür beyan ederek

لَنَاخْتِكُمْ deyip, kendilerinin İslâmın herhangi bir şeyine dahil

olmadıklarını tasrih eyleyip cevap verdiler. Ayrıca **لَنَا** nın hasrıyla de; kendilerinin bilinen bir mezhepsizlik içersinde mütezebzip, mütereddid bir

halde bulunmadıklarına işaret eylemişlerdir. Ve **لَنَاخْتِكُمْ** nin ismiye cümlesiyle getirilmiş olması, münafıkların şe'ni ve baş sıfatı istihza olduğunu; o ise, onların fiil ve sözleri ciddî, hakikatli bir şey olmadığını göstermektedir.

Amma **لَنَاخْتِكُمْ** (Yani: Allah-ü Teala da onlarla istihza eylemektedir) cümlesine gelince; bu da geçmiş cümlelerle bitştirilmemiş, tam bir fasıla ile ayrı tutulmuştur. Şayet bu cümle sabık cümlelerle atfi yapılmış olsaydı, ya **لَنَاخْتِكُمْ** ile bağlantılı olmuş olurdu, ki o

durumda **لَنَاخْتِكُمْ** ün bir te'kidi olması iktiza etmiş olurdu.. Veyahud **خَلَلُوا**

ya ma'tuf olurdu ki; bu dahi, münafıkların kendi şeytan reisleri ile buluştukları bir halvet vakti ile kayıtlı olmasını lazım kıldardı. Halbuki ise,

Allah'ın onlarla olan istihzası devamlıdır.. Veyahutta bu cümle **أَنَا عَفْوٌ** e atf olurdu ki, mütezebzeb olan sıfatlarının bir tetimmesi olmaklığına iktiza eylerdi.. Ya da **أَنَا عَفْوٌ** ile sılası olacaktı ki, bu da üstteki iki cümlenin ifade ettikleri iki garazdan birisi olmasını istilzam eylerdi. Oysa; birinci garaz ve maksad, amelin ya işin; ikincisi de, cezanın (vasfı ne ise) karşılığı, beyanı içindirler. O halde ise, levazım batıl olduğundan, vasl da sahih olmaz.. Ve netice olarak: Bir mukadder sualin cevabı olan müstenifeden gayrı bir şey kalmış olmaz. Sonra, bu istinafta da ayrı bir îma ve bir remiz vardır ki; münafıkların şenaat ve cinayetleri öyle bir dereceye varmıştır ki; onu gören her bir dinleyicinin ruhu şöyle bir suali sormaya mecbur bırakmaktadır ki: “ameli, işi böyle olanın cezası nasıl olacak?.”

Daha sonra, münafıkların mü'minleri istihzaya alan hakaret-âmiz sözlerini dinleyen sami'in zihni, mü'minlerin de bunlara karşı mukabelelerini işitip almak beklerken, ayetin iftitahı, açılışı “Allah” lafzıyla olmuş olmasında; mü'minleri teşrif etmeye, şereflerini muhafaza altına alarak ilan etmeye ve onlara Allah'ın terahhum ve şefkatini yâr ve yardımcı kılmaya işaret vardır.. Ve böylece mü'minlere bedel, Allah (c.c) onlara mukabele etmiş oluyor. Ayrıca bunda, münafıkları o kabih, çirkin fiillerinden zecredip uzaklaştırmak istediğine de bir ima vardır. Evet, istinadgâhları allamül-ğuyuba olanlar, elbetteki istihzaya alınmaz ve alınmamalı!

Hem yine **أَلَيْسَ تَهْزِي** de, münafıkların alay ve istihzalarının tekrarr

etmesine ehemmiyet verilmediğine ve nazar-ı itibara alınmadığına îma da vardır. Zira münafıkların istihzaları, kendilerine verilmiş ve verilecek olan cezalarına nisbetle hiç hükmündedir.

Sonra, Allah ü Tealanın münafıklarla olan “şiddetli azaplar verme” ta'bir ve ifadesini istihza üslûbu ile alması –zahiren onun şe'n-i uluhiyetine muvafık görülmemekle beraber– istihza ile tabir etmiş olmasında; sohbe bir müşakelet olduğuna işarettir. (Yani, sanki karşılıklı konuşmaların aynı cinsten olduğuna ve birbirine benziyen ifadelerin kullanıldığı işarettir.) Hem dahi istihza ile cezalandırma vaziyeti ima ediyor ki; bu şiddetli ceza

(103) onların istihzalarının cezasıdır, neticesidir, gereği ve lazımıdır. Bununla beraber, burada asıl murad, istihzalarına karşı istihzanın lazımıdır. Yani, onları istihza ile tahkirdir.. Ve keza onların faydasız, (mü'minlere de zararsız) istihzaları, Allah-ü Tealanın aynı tarz ve aynı üslupla istihzalarını kendilerine celbetmekle, onlara pek zararlı düştüğüne remzetmek içindir. Bunun örneği: Tıpkı birisinin, seni istihzaya aldığını zan ettiği vakitte, bir de görürsün ki, istihza eden deli gibi birisidir. O vakit sen de istersin ki, bir şetim ile de olsa, seninle konuşursun, ta ki ona gülüp eğlenesin Demekki, onun seninle olan istihzası senin onunla olan istihzan gibidir.

Sonra **يَسْتَهْزِي** de bir mudari' vardır. (Yani, hali ve istikbali içine alan

“istihza eder, ediyor” mudarii) Bunun sabıkında, önceki ayette ise, **خ**

تَسْتَهْزِي dir, ism-i fail ile gelmiştir. Bu ise şuna işaret eder ki: Allahu

Teala'nın şiddetli cezaları ve tahkiratı hep üzerlerinde tazelenmektir ki , elem ve acıyı iyi hissetsinler ve onunla tam müteessir olsunlar .Çünkü, aynı tarz ve yeknesak üzere devam eden bir şeyin gittikçe te'siri azalır, belki de bazen yok olur. Bu manayı ifade için denilmiştirki: “Hissettirmenin, duyurmanın şartı ihtilaftır. Yani, bir biri, ardı sıra değişip tazelenmedir.”

Amma: **وَيَسْتَهْزِي** den çıkan mana şöyle takdir

edilebilir ki : münafıklar dalaletin esbabına tevessül eylediler ve ona yöneldiler ve onu talep ettiler . Cenab-ı Allahta ,onu onlara verdi. Buna

göre, **يَسْتَهْزِي** lafzında İ'tizalın görüşünü reddettiğine remiz vardır. Ayrıca, **يَسْتَهْزِي**

nın tazammun eylediği “istimdat” manası ise, Cebriye'nin de reddine bir îmadır. Yani onlar su-i ihtiyarlarıyla dalalet yolunu ihtiyar eylediler. Aynı zamanda o yolda mühleti uzatmayı da istediler. Cenab-ı Hakîm-i Mutlak da onlara mühlet verdi ve dizginlerini serbest bıraktı.

103 Evet, istihza ile ceza şiddetlidir. Zira sen birisini yere yatırmış ellerini ve ayaklarını bağlamış kamçılıyorsun. Kamçılarken de kahaahalar atıp, mezhebin nasıldır diye istihzaya alsan; işte o zaman o adam için en şiddetli bir ceza olmuş olur. —Mütercim—

Keza ظلمناهم de ise, onların tuğyan ve isyanları هم e izafe edilmesinde şöyle bir mana çıkıyor ki; onlara onda, yani o işi ve fiili işlemekte bir ihtiyarları, seçenekleri vardır. Bu ise, şuna remzeder ki: “Biz onu ister istemez mecburî olarak yaptık, işledik” olan özürlerini redetmek içindir. He ظلمناهم deki “tuğyan” kelimesinde şöyle bir işaret de bulunmaktadır ki, der: “Onların zararları sirayet-kârdır, mütecevizdir. Seyl gibi gelir , mahasini garkeyler, boğar.. ve kemalâtın esasını da hedmeyley, yıkar. İş bu vaziyette seylin sürükleyip getirdiği çör-çöpün kara yığınınından gayrı orta yerde bir şey kalmamış gibi olur.

Ve مخزون ise; “mütehayyin, sergerdan ve mütereddid kalmış olurlar.”

Manasını ifade etmektedir. Aynı zamanda, münafıkların bir mesleğinin olmadığına ve muayyen bir kasd ve hedeflerinin bulunmadığına bir işarettir.

-----μμμ-----

قَتَلُوا نَفْسَهُمْ بِآيَاتِنَا أَشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ
 خَلَاؤُهَا خَيْرٌ خَلَاؤُهَا خَيْرٌ خَلَاؤُهَا خَيْرٌ خَلَاؤُهَا خَيْرٌ

Bakara/16

Ey aziz bilmiş ol ki: bu ayetin önceki ayetle olan nazm, irtibat ve dizilişi ise şöyledir: Bu ayet, geçen ayetlerde tafsili verilip izahı yapılmış olan mananın ve hakikatlarının bir fezlekesi ve bir icmali; ve aynı zamanda evvelki ayetin âlî ve müessir bir tasviri olmasıdır. Ayrıca, temsilin icabını yapmak için, ticaret üslûbunu alıp tahsis etmesinde ise; imana gelmiş saff-i evveldeki Kur'an muhataplarının yaz ve kışta ayrı ayrı rihlet ve göçleri ile, ticaretin tatlılık ve acılığını tatmış insanlar olmalarıdır. Amma burada, bu temsil ile meselenin vech-i münasebeti ise, şudur ki: Nev-i beşer, dünyada daimî yerleşmek için değil, belki buraya, sermayesi olan istidad ve kabiliyyetlerini çalıştırarak, kâr ve ticaret elde etsin diye gelmiştir. Yani, tâ ki burada o istidad ve kabiliyet tohumlarını ziraat yaparak eksin, sonra ileride onun başağında, harmanında tasarrûf edebilsin.

Sonra, bu âyetin cümleleri arasında olan nâzm ve diziliş vechi de şöyledir ki: Cümleleri temsil üslûbunun nasak ve tarzı üzerinde bulunarak; selîs, yumuşak bir fitrîlik içerisinde birbirine müretteb olmalarıdır. Şöyle ki: Zarara uğramış, perişan kalmış bir tüccara behadar, yüksek bir sermaye verilir, ta ticarete gitsin, kâr ve kazanç elde ederek , eski zararlarını telafi eylesin. Fakat bu adam, kalkar gider; o sermaye ile zehirli ve kendisine zararlı malları, eşyaları satın alır.Sonra da, satın aldığı o zararlı şeyleri pazara götürerek satıp sarfetmeye çalışırsada, hiçbir kâr elde edemez, bir faide göremez. Belki o yüksek sermayesini hasaret üstüne hasaretin içine bırakmış olarak tamamen zayi' eder. Sonra da geri evine dönemeyecek derecede yolunu kaybeder, kalır. Ve hâkeza, bu minval üzere...

Amma ayetin tek tek cümleler heyetinin nazm ve diziliş vaziyeti ise, gelecek tarzdadır:

İşte **تَلَوَّثُوا** lafzı, uzakta iken hissedilmekte olan bir şeyi ihzar eyleme

mevzuunda kullanıldığından, şöyle işaret veriyor ki: o mezkûr cinayetleri işiten herbir dinleyici, onları işleyenlere karşı kalbinde yavaş yavaş bir nefret ve bir öfke hasıl olması, hem gittikçe de o nefretin şiddetlenmesi normal seyirinin icabıdır, şe'nindedir. Öyle ki o nefret ve öfke, dinleyiciyi, teşeffi-i gayz denilen öfkesini dindirmek ve cinayet sahiplerinin yüzlerine karşı nefret ve tahkirle mukabelede bulunmak için, o cinayetleri işlemiş kimseleri görmeye arzulandırır.

Amma **تَلَوَّثُوا**deki mahsusiyet (hissedilmişlik) ise, şöyle remzeder ki:

zikri geçmiş o acib evsafa müttessif olanların vaziyeti, zihinde öyle bir cisimlendirir ki, adeta hayalin gözü önünde hissedilen, görülen cisimler halini alır. Hem bu mahsusiyetten; ma'siyetin ma'siyete incirarı sırrıyla,

(verilen) hükmün asıl sebep ve illetine remzetmektedir. (Yani ki **تَلَوَّثُوا**

denince, hemen “onlar ki şöyle şöyle yaptılar” diye hissedilir.) İşte burada,

münafıkların rezil, pis vasıfları bahse medar olduğu için, **تَلَوَّثُوا**lafzı işitilir,

işitilmez: “Münafıklar dalaleti, nifakı vesaireyi hidayetle değiştirip aldılar” diye olan cinayetleri hatırlanır. O halde bu ma'siyet; zarar ve ziyan, hüsrân ve helaket ma'siyetine incirar ettiği için, kendileri hakkında verilen hükmün illetini teşkil etmektedir.. Ve hakeza!)

Amma uzağa baktıran **تَلَوَّثُوا**deki bu'diyet ise, münafıkların tarik-i

haktan şiddetli bir uzaklıkta olduklarına bir işarettir. Öyle bir uzaklık ki, artık geriye dönemeyecek bir uzaklıktadırlar. Yani ki; gidiş onların ihtiyarlarının elinde imiş, amma geriye dönüş ise, değildir.

Ve **التَّشِيخُ** Lafzı ise, şöyle bir işaret eder ki: Şu nifak, münafıklık dahi

bir çeşit ticarettir. Amma öyle bir ticaret ki; acip ve habis olup, üstünde bazı insanların geçip gelmelerine medar yeni bir temel ve taze bir meslek olmaya başlayan bir vaziyettir. Evet, az üstte izahı geçtiği üzere mevzul

edatı olan **لَا** yeni yeni in'ikada başlamış taze ve yeni hakikatlara işaret eder.

Amma **لَا تَسْفِهُوا** lafzı ise, münafıkların; “ne yapalım, bizim fitratımız böyledir işte!” gibi batıl mazeretlerinin reddine işaretdir. Güya Kur'an-ı Hakîm (lisan-ı remziyle) onlara der ki: “Hayır!.. Cenab-ı Allah (cc) size ömür nefeslerini sermaye olarak vermiştir. Ruhunuzda da kemal istidadını (yükselme, terakki etme, çekirdeklikten ağaç haline gelme kabiliyet ve istidadı) tevdi eylemiştir. Vicdanınızda da hakikat çekirdeğini ekmiş, zer' eylemiştir ki o da, vicdandaki fitrî olan hidayet çekirdeğidir. İşte size i'ta edilmiş bütün bu emanetlerle, sizin ebedî bir saadeti satın almanız gerekirken onun yerine belki de bu pek mühim, işi terkederek; peşin, muvakkat ve fanî lezzetleri ve bazı dünyevî menfaatleri satın aldınız. Demek ki siz, su-i ihtiyarınızla hidayetin parlak aydın, nurani caddesine, dalaletin pis mesleğini tercih ettiniz. Böylece vicdanınızdaki fitrî hidayet çekirdeğini ifsad eylediniz.. Ve o pek yüksek, çok behadar sermayenizi de bad-ı heva zayi' ettiniz!

Amma **الضَّالَّةَ بِالْهُدَى** lafzı ise, şöyle bir işarete bulunmaktadır ki: “Münafıklar hasaret üstüne hasaret ile zarar ettiler.” Evet onlar dalalet ile nasıl hüsrana uğradılsa, onun gibi; bir nimet-i azime olan hidayeti terketmekle de, daha büyük bir hasaret ve zarara uğradılar.

Ve **خَانِئَةً بِمَا كَانَتْ** cümlesine gelince, bil ki: münafıkların değil sadece kazanç ve kâr'da zarar etmek, sermayelerini dahi bütün bütün zayi' ettikleri halde, ayet cümlesinde kârı, kazancı nefyetmesindeki tahsisin vechi, (Yani: münafıkların ticaretleri hiçbir kâr ve kazanç bırakmamıştır) diye olan nefyetmedeki tahsis; işaret ediyor ki, akıllı insanın şe'ni ve kârı; kazançsız, kârsız bir ticarete el atmaz iken, hele içinde bütün bütün zararlar birlikte, sermayenin de zayiliği mevzu-u bahis ise, hiç yanaşmaması lazımdır.

Sonra, ayetin aynı cümlesinde fiili, işi ticaret vasfına isnad etmiş.. (yani zarar fiilini “yaptıkları ticaretleri kâr ve kazanç elde edemedi” fiilini, ticareti yapan tacir kimseye vermek değil, ticaretin zatına verilmesinde, ki

aslında **فَخَلَجْتُمْهُمْ** olması gerekirdi. (Yani: kendilerinin yaptıkları ticarete kâr ve kazanç elde edemediler) de şöyle bir işaret vardır ki; münafıkların yaptıkları ticaretlerinde, cemi-i eczasıyla ve bütün ahvaliyle ve umum vasıtalarıyla; ne cüz'î, ne küllî hiçbir faide yoktur. Bazı ticaretlerin hasılat fezlekesinde kazanç olmasa da, eczalarında bazı faydeler ve hizmetinin vasıtalarında bir takım istifadeler bulunabiliyor. Amma münafıkların şu ticareti öylesi bir ticaret de değil, belki sadece şer ve sırf zarar olan bir ticarettir. Bu meselenin misal ve örneği: **لَيْلًا** değil,

لَيْلًا ye yapılan isnad gibidir. Yani: “Gecede uyudu” değil, gecesi uyudu” ya benziyor. Yani uykuyu şahsa değil, geceye vermeye benziyor.

Misalin birinci şıkkındaki vaziyet, (Yani **لَيْلًا**) gecesi de uyumuş gibi sâkin ve sâkittir; onun gecesini hiçbir şey hareketlendirmiyor, hiçbir gürültü de onu uyandırmıyor. İşte, aynen bu misal gibi, münafıkların ticaretleri de; sermayesiyle, kârı ile, vesait ve vesailiyle ve herşeyiyle zararender zarardır.

Amma **فَخَلَجْتُمْهُمْ** cümlesi ise, şunu işaretle ifade ediyor ki: münafıklar, mal ve paralarını (yani: sermaye-i hayatları olan istidad ve kabiliyetlerini) zayi’ ettikleri gibi; yollarını dahi kaybettiler. Demek ki bu cümle, önceki cümleler gibi **فَخَلَجْتُمْهُمْ** un üslûbunu bir bezeme ve bir

süslemedir. Hem yine bu cümle içinde, sûrenin başındaki **هُدًى** cümlesine de hafî bir remiz vardır. Evet, bu cümle sanki diyor: “Kur’an, hidayeti bahşeyledi.. Lâkin onlar onu kabul edipte almadılar.”

-----μμμ-----

قَمِيصَاتِهِمْ كَمِثْلَيْ عِلْتَمٍ الْغَرِيظِ غَاظٍ غَمَامًا ۖ أَضَاءَ ۖ مَا خَرَّوْنَهُ حَفِيفًا ۗ اللَّهُ يَبْشُرُ الْغَنِيَّ

قَمِيصَاتِهِمْ كَمِثْلَيْ عِلْتَمٍ الْغَرِيظِ غَاظٍ غَمَامًا ۖ أَضَاءَ ۖ مَا خَرَّوْنَهُ حَفِيفًا ۗ اللَّهُ يَبْشُرُ الْغَنِيَّ

قَمِيصَاتِهِمْ كَمِثْلَيْ عِلْتَمٍ الْغَرِيظِ غَاظٍ غَمَامًا ۖ أَضَاءَ ۖ مَا خَرَّوْنَهُ حَفِيفًا ۗ اللَّهُ يَبْشُرُ الْغَنِيَّ

قَمِيصَاتِهِمْ كَمِثْلَيْ عِلْتَمٍ الْغَرِيظِ غَاظٍ غَمَامًا ۖ أَضَاءَ ۖ مَا خَرَّوْنَهُ حَفِيفًا ۗ اللَّهُ يَبْشُرُ الْغَنِيَّ

قَمِيصَاتِهِمْ كَمِثْلَيْ عِلْتَمٍ الْغَرِيظِ غَاظٍ غَمَامًا ۖ أَضَاءَ ۖ مَا خَرَّوْنَهُ حَفِيفًا ۗ اللَّهُ يَبْشُرُ الْغَنِيَّ

قَمِيصَاتِهِمْ كَمِثْلَيْ عِلْتَمٍ الْغَرِيظِ غَاظٍ غَمَامًا ۖ أَضَاءَ ۖ مَا خَرَّوْنَهُ حَفِيفًا ۗ اللَّهُ يَبْشُرُ الْغَنِيَّ

قَمِيصَاتِهِمْ كَمِثْلَيْ عِلْتَمٍ الْغَرِيظِ غَاظٍ غَمَامًا ۖ أَضَاءَ ۖ مَا خَرَّوْنَهُ حَفِيفًا ۗ اللَّهُ يَبْشُرُ الْغَنِيَّ

Bakara/17, 18, 19, 20

Ey aziz! Bilmiş ol ki: (104) Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyanın i'cazının esası ve temeli, nazımının belâğatındadır. Nazımının belâğatı da, iki kısma ayrılır.

Bir kısmı: “Hilye” gibidir, (zinet ve süs eşyası) diğer kısmı da: “Hulle” gibidir. (alt-üst iki parçadan ibaret olarak giyilen îzar ve rida) İşte, i'cazın birinci kısmı olan Hilye; serpilmiş mensûr inciler ve intişar etmiş zinetler ve işlenmiş nakışlar gibidir. Bunun böyle olduğunun veya öyle teşekkülünün madeni ise, kelimelerin mabeyninde cereyan eden nahv ilminin harfî manalarının kasd ve garazlarının parmaklarıyla gösterdikleri işaretlerinden elde edilen nüktelerdir. Adeta altunu eritip beyaz gümüş

¹⁰⁴ Merhum Seyda Molla Abdülmecid-i Nursinin tercümesinde, Arapça metnin buradaki 13 sahifesi neden tercüme edilmeden atlanmış olduğunun hikmetini anlayamadım.

taşların aralarına dökmek gibidir. İşte i'cazın bu kısmının semere ve meyveleri ise, Fenn-i Meânînin taahhüdünde olan “Beyan” letaifleridir.

İkinci Kısım İ'caz: Yüksek fiatlı bir libas, pek kıymetli bir hulle bir kaftan gibidir ki, manaların kametine göre üslüptan kesilip biçilen ve bir çok değişik parçalardan alınarak muntazam bir haytla, iplikle dikilen ve sonra ondan kıssa ve hikayelerin şekline, ya da garaz ve maksadın vaziyetine göre giydirilen kalıp ve üslüplardır. Bu kısmın imali, yapılışı ise, fenn-i Beyanın taahhüdündeki temsilattır.. Ve bu ikinci kısım i'cazın en ehemmiyetli meseleleri de “temsil keyfiyeti” dir. (Yani misal verme, temsil ile misalini göstermekle, zihnin anlamasını sağlamadır.) Bu hikmetten olsa gerektir ki, Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan, bine yaklaşan

temsilatı çoğaltmış, zikretmiştir. (Kur'an **خَالِدٌ نَحْلًا جَعَلِي** en yüksek temsil Allah'ın dır buyurmuştur.) Zira, temsilde latif bir sır ve yüksek bir hikmet vardır. (105)

Evet, temsil ile kuve-i vâhime (vehim duygusu) akla mağlup olduğu gibi, hayal dahi fikre inkiyad etmeye mecbur kalır. Hem yine temsil ile gaipte olan, görünmeyen şey, hazırmış gibi vaziyet alır.. Ve makul olan işler ve emirler (Yani akılda varlıkları mümkün ve mevcut, fakat elle tutulup, gözle görülmeyen şeyler) hissedilmiş gibi olur. Manalardaki hakikatlarda adeta göz önünde cisimleşir. Hem yine temsil ile, dağınık ve müteferrik hakikatlar cem' edilip toparlanabilir. Keza birbirleri içinde karışık, muhtelit meseleler temsil ile birbiriyle kaynaşmış halini alır. Keza sırr-ı temsil ile, ihtilafı görüş ve fikirler ittihadı gelir ve birbirinden kopuk hal ve durumlar ittisal peyda ederler. Yine temsil sırrı ile silahsız hakikatlar (yani delil ve bürhansızlar) silahlanır durur ve hakeza...

Eğer bu meselenin biraz daha tafsilini istiyorsan; gel, benimle beraber “Delail-ül İ'caz” kitabı sahibi Abdulkahir-i Cürcanînin esrar-ı belağat mevzu'unda terennüm eylediği sözlerine kulak ver. İşte o demiştir ki:

Not: Abdulkahir-i Cürcanînin tercümesi siyahlandırılmış olanlardır.

–Mütercim–

105 Bu makamda, 28. Mektubun 7. Meselesindeki “Sırr-ı Temsil” ile ne kadar muazzam hakikatlerin toparlanıp vuzûha kavuşturulduğu yere de bakmak gerek. –Mütercim–

TEMSİLİN MEVKİİ VE TE'SİR SAHASI HAKKINDA BİR FASIL

Bilmiş ol ki: Bütün ukalanın üstünde ittifak eyledikleri hüküm şudur ki:

Temsil, eğer manaların akabinde gelirse, yada manalar meydanında, sahasında ihtisar ile tebarüz ettirilirse ve aslı suretinden manaların suretine naklettirilirse; birden bir büyüklük ve asalet elbisesine bürünecek ve bir menkıbe kesbeleyecektir. O manaların derecesine göre beraber yükselecektir. Hem beraber bulunduğu ma'nanın ateşinden kıvılcım alır, parlamaya başlar. Keza, o manaya kalb ve ruhları tevcih ettirmek için, temsil tahrik edildiğinde, onun kuvveleri daha da kavileşir, kalbleri de ona da' vedetmiş olur; kalplerin iç merkezinden bir şevk ve bir hırsı kopararak alır, ma' naya verir. Hem ona tabiat ve huyların muhabbet ve aşkını vermeyi teşvik eyler.

Eğer mevzu' medih ise; temsil ona en yakışıklılık ve ululuk olur. Hem medhi en çok tesirli ederek azim kılar.. Ve ona karşı meyl ve temayülü en çok harekete getiren olur, nefis ve kalbleri de en çok ünsiyetlendiren ve ferah ve neşeyi de en çok veren olur. Hem medhedilenin tarafına galibiyet te'min eden olur.. Ve mâdihin (medhedenin) üzerine şefaati vacip kılar. Hem mevhibe ve bahşişlerin en güzelini en çabuk kaza edip veren olur. Hem lisanlara en kolay gelen ve en çok zikri edilen olur. Ve keza, kalplerin onunla bağlanmasına yarayan en evlası ve en münasibi olur.

Ve eğer mevzu' zemmetmek ise; temsilin teması en incitici, dağlaması en çok ısırtıcı, te'siri en şiddetli ve hadd ü icrada en çok kesici olur.

Şayet mevzu' hüccet ve delil işi ise; temsil ile bürhanı en nurlu, makam ve delili kahir, beyanı en bahir olur.

Eğer mesele, iftihar makamı ise; temsil ile nihayet ve gayeti en uzak, şerefi en ciddî, lisanı en şedid olur.

Şayet makam, i'tizar makamı ise; temsil vasıtasıyla kalplere en yakın, gönülleri en çok çekici, tehacümlere karşı kınından çekilmiş hazır kılıncı; gazabın giderilmesinde en çok yardımcı, ve sihir düğümlerini en ziyade üfüren ve dönüşün güzel tarzını temin eden, en tez şekilde sağlayan olur.

Ve eğer mevzu' va'z u nasihat ise; temsil, sadre en çok şifa, fikirlere en güzel davetçi; ikaz ve zecirde en belâğatlı; ışığı parlatmada en hoş hareket; gaye ve neticeye ulaştırmada en iyi kılavuz; hastayı şifaya kavuşturmada en

tez; susamışa en tatlı su bahşeden olur.. Ve hakeza, eğer hüküm; söz ve kelem fenlerini içeriyorsa; ve darb-ı mesellerini içine alıyorsa; ve bab, fasıl ve şu'beleride o hükme ittiba' ediyorsa, temsilin ahengi daha çok cazib olur.

–SON–

Not: Allâme Abdulkahir, temsilin mâhiyet ve te' sirini anlatırken yine temsil üslubunu kullandığı için, anlaşılması zor düşmüştür.

–Mütercim–

Bundan sonra gelen ayetlerde, i'cazın delilleri ve belağatın esrarı bulunduğu; ileride gelecek mukaddimedeki meselelerle olan münasebetleri dolayısıyla o ayetleri burada zikrediyoruz. İşte medih makamında Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan sahabelerin evsafı hakkında zikrelediği "Temsil" in örneği:

خُذْ مِنْهُمْ عِقْلًا يُجِيبُوا لَكَ بِأَقْوَابِهِمْ يَوْمَ يُنْفَخُ الْأَشْجَارُ أَغْصَانًا مُنْتَبِهِينَ

تَقَطَّى عَشْوَقُهُ شَيْعُ جَبْتٍ، الزُّشَاخُ شَيْعِيظٌ، يَنْهَمُ الْكُفْرَ، Fetih/29

Ve daha bu ayet gibi diğer ayetleri kıyas eyle!

Meali⁽¹⁰⁶⁾: (Risale-i Nur'un Yedinci Lem'asında verilmiş bir mealdir.)

–Sahabelerin mesel ve medhi İncil'de mevcuttur.–

“Sahabeler çendan azlığından ve za'fından “sulh-u Hudebiye'yi” kabul etmişler.. Elbette ve her halde, az bir zamandan sonra, sûr'aten öyle bir inkişaf ve ihtişam ve kuvvet kesbedecekler ki; rûy-ı zemin tarlasında dest-i kudretle ekilen; nev-i beşerin o zamanda gafletleri cihetiyle; kısa, kuvvetsiz, nakıs, bereketsiz sünbüllerine nisbeten gayet yüksek ve kuvvetli ve meyvedar ve bereketli bir surette çoğalacaklar

¹⁰⁶ Günümüzdeki tercümevarî mealler, Kur'an'ın kudsî i'cazdar manalarını dile getirmekten çok uzaktırlar. Hatta bir çoğu Kur'anın mukaddes hürmetini kırar mahiyettedirler. Dolayısıyla Kur'ana layık hiçbir faideye medar olamamaktadırlar. Bizim de burada verdiğimiz mealler aynı kabilden sayılabilir. Zaten piyasadaki hemen hemen bütün mealler tercümevaridirler. Hiç de bir hayra, bir mukaddes hürmete şayeste değillerdir. Bunlar ile hiçbir zaman Kur'an anlaşılabilir. Lakin buradaki Hz. Üstadın örnek meali Kur'ana layık ve muvafık bir niteliktedir.

–Mütercim–

ve kuvvet bulacaklar; ve haşmetli hükümetleri gıptadan, hasedden ve kıskançlıktan gelen bir gayz içinde bırakacaklar.”

Zemm makamının misalleri:

1- **كَمْ مَثَلُ الْكَلْبِ إِذَا نَحَّشَ مَثَلُ غَلِيَّةٍ إِذَا نَحَّشَتْ وَأَوْحَشَ كَمْ مَثَلُ الْهَيْبَةِ** A'raf/176

2- **مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا التَّوْرَةَ وَتَشْتَكُونَ إِحْمَالَهُمْ حُمْلُوا كَمْ مَثَلُ الْهَيْبَةِ إِذَا نَحَّشَتْ وَأَوْحَشَ كَمْ مَثَلُ الْهَيْبَةِ** Cum'a/5

3- **إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْيُنِهِمْ أَغْلًا حَفْظًا لِّئَلَّا يُصِيبَهُمُ الذُّقَانُ أَنَّهُمْ شَرِخُوا** Yasin/8

Ve daha bunlara benzer sair ayetleri sen kıyas eyle!

Kısaltık, nakıs birer mealleri:

1- [...İşte onun meseli kelb'in meseli gibidir ki; üzerine varırsan, ya da ona bir şey yüklesen; o, dilini çıkararak kehlleme yapacak. Üstüne varmazsan ve kendi haline bıraksan, yine kehleyecektir]

2- [Kendilerine Tevratın hükümlerini icra etme vazifesi yükletildiği halde, bilahere o vazifeyi yapmayıp bırakan Yehûdilerin meseli; sırtına bir çok kitaplar yüklenmiş himarın (eşegin) meseli gibidir.

3- [... Biz elbetteki müşriklerin boğazlarına taktığımız parangalar, tâ çenelerine kadar sımsıkı sarılmış olduğundan, başlarını eğipte bakamaz haldedirler.]

İhticac ve İstidlal Makamında:

4- **كَمْ مَثَلُ الْكَلْبِ إِذَا نَحَّشَ مَثَلُ غَلِيَّةٍ إِذَا نَحَّشَتْ وَأَوْحَشَ كَمْ مَثَلُ الْهَيْبَةِ** Bakara/17

5- **كَمْ مَثَلُ الْكَلْبِ إِذَا نَحَّشَ مَثَلُ غَلِيَّةٍ إِذَا نَحَّشَتْ وَأَوْحَشَ كَمْ مَثَلُ الْهَيْبَةِ** Bakara/18

6- **كَمْ مَثَلُ الْكَلْبِ إِذَا نَحَّشَ مَثَلُ غَلِيَّةٍ إِذَا نَحَّشَتْ وَأَوْحَشَ كَمْ مَثَلُ الْهَيْبَةِ**

Ankebut/41

7- أَنْزَلَ سَخِ السَّمَاءِ مَاءً فَخَالَطَ الْأُودِيَةَ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا

تَخَضَّعُوا لِلَّهِ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ۗ أُولَٰئِكَ يُرْسِلُ فِيهِمُ الرِّيحَ الْكَاثِبَةَ ۗ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ أَمْرَ اللَّهِ ۗ

Raad/17

8- وَخَسِفَ الْكَافِرُونَ كَسَفَتْ رَيْحَانًا فَاسِيًّا إِذَا فُجِرَ الْكَلْبُ الْكَلْبُ إِذَا فُجِرَ الْكَلْبُ الْكَلْبُ

Bakara/171

9- ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا أَشْرَكَ بِأَقْرَبَيْهِ فَأَعْتَدَ لَهُمُ الْعَذَابَ الْكَبِيرَ ۗ

Zümer/29

Ve daha bunlara başka ayetleri kıyasla...

Kısacık birer meâlleri:

4- [Münafıkların hali; Karanlık içinde kalmış kimselerin, etraflarını görebilmek için ateş yakanların misali gibidir.

5- [... ya da gökten süratlice inen içi karanlıklı yağmur danelerine tutulanların misalidir...)

6- (Allahın gayrisini uluhiyet ve mabudiyet noktasından dost ittihaz edenlerin meseli, örümcek gibidir ki; o, kendine bir ev ittihaz etmiştir. Eğer onlar bilse idiler ki, Ankebûtun evi, evlerin en zaif ve ehvenidir..] lâkin asıl hakikî mealine geçiyoruz ki, Hz. Üstad Bediüzzaman 1949- 1953 lerde 2. kez Emirdağında kalebend iken, bu ayetin bir kısmını, bakınız ne kadar, Kur'anın i'cazına uygun meallendirmiş:

“İmana gelmeyen Kureyş reisleri Peygambere (A.S.M.) su-i kasd edeceklerini ve o su-i kasdın içinde, en zaif ve en küçük bir hayvan olan örümcek o reislerin o şiddetli hücumlarına karşı mukabele edip galebe

edecek. Yani: Örümceğin hanesi olan ağ, en zaif bir perde iken, o kuvvetli reisleri mağlub edeceğini göstermekle, ayet diyor ki: “En zaif bir hayvana mağlub olacaklarını faraza bilse idiler bu cinayete, bu su-i kasta teşebbüs etmiyeceklerdi.” (Emirdağ Lâhikası-II sh: 127)

7- [Cenab-ı Allah semadan suyu inzal eyleyerek akıttı.. O su ile dolabildiği kadar vadiler, dereler dolup taşdı. Akıp giden su seyillerinin yüzündeki köpükleride beraberinde götürdü. Akan seylin üstünde köpükler olduğu gibi; kap-kacak yapımında, ateşte erittiğiniz madenlerin bir çeşit köpüğü mesabesinde olan pas ve zengarı da ateş ile eriyip gidiyor.]

8- [İman etmeyip inkâr eden kafirler; kelâmın, (hakkın) manasını anlayıp bilmeyen, ancak bir ıslıklı ses, ya da çığlık gibi bir nidadan anlayan hayvanlar gibidirler...]

9- [Cenab-ı Allah meselleri, temsilleri darbeyler ki, hakikatlerin özü anlaşılın.. Ki mesela: Bir recül (köle) vardır ki, birkaç ortağın malıdır. O ortaklar bu kölenin üstünde çekişirler.. bir adamda (köle) vardır ki, bir tek efendisi, sahibi vardır; elbette ki bunun üstünde hiçbir münakaşa mevzu-u bahis değildir. İşte acaba bu ikisinin hali birbirleriyle hiç müsavi olur mu?] (Onun gibi; bir tek Rabb-i vahide inanıp ibadet edenler ile, bir çok gayr-ı ma'bud rabblere ibadet edenin halı da ona benzer.)

-----μμμ-----

İftihar Misalinin Misalleri..

Her ne kadar iftiharla tesmiye edilmemiş olsa da, Azamet-i İlahiyye ve kemalatının beyanı hakkındadır.

10- قَدْ رَأَى الْإِنْسَانَ إِذْ رَضَّ رَضًّا جَمِيْعًا قَبَضْتَهُ يَوْمَ الْخِلَافَةِ

قَالَ سَمِعْتُ شَيْخًا يَخْتَلِفُ بَيْنَ خَلْقِهِ وَبَيْنَ خَلْقِهِ يَوْمَ الْخِلَافَةِ

ve daha başka ayetleri buna kıyas eyle!

Kısacık bir meal:

10- [Onlar Cenab-ı Zat-ı Zülcelalin küh-ü zatını takdir edip anlayamazlar. Zira o, öyle bir Allah'tır ki kıyamet gününde (Yıkıp dümdüz

harab etmek için) bütün dünya kabza-i kudretinde olduğu gibi, semavat dahi toplanmış, dürülmüş olarak onun elindedir. Öyle ise o, müşriklerin batıl tavsifatından berî olan bir Sübhandır.]

Ve İ'tizar Makamında “Temsil” in Misali

(Bu makamda, yalnız mazeret beyan edenlerin lisanıyla ifade edilen ve kendilerine ihticac ile delil getirme noktasında batıl itirazlarına dair bazı hikayelerden başka bir şey bulunmamaktadır, şu gelen ayetteki sözleri gibi...)

12-11- وَقَالُوا نَقَلْنَا بِهَا مَا لَمْ نَكُنَّا نَعْلَمُ وَآيَاتِنَا لَمَّا كُنَّا فِيهَا مُبْتَلًى بَلَاغًا لِلْعَالَمِينَ Bakara/88

قَالُوا نَقَلْنَا بِهَا مَا لَمْ نَكُنَّا نَعْلَمُ وَآيَاتِنَا لَمَّا كُنَّا فِيهَا مُبْتَلًى بَلَاغًا لِلْعَالَمِينَ (Fussilet/5)

Ve Şiirden Bir Örnek: (aynı manayı te’kiden)

قَسَمْتُ لَكُمْ بِمَا فِي بَيْتِي مِنْ خَيْرٍ لَكُمْ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبْحَانَ وَكَذَلِكَ نَقَلْنَا بِهَا مَا لَمْ نَكُنَّا نَعْلَمُ

Şiirin manası: [Sanmayın ki, benim ortanızda rakedip oynamam bir tarab, bir aşk ve cezbedir, hayır! Çünkü kuşun da başı kesildiği zaman, elem ve acıdan oynayıp deprenir.]

Ayetlerin kısacık mealleri:

11-12- [..... İman ve İslama da’vet edildiklerinde, dediler ki: Sizin bizi davet ettiğiniz şeylerden kalplerimiz kapalı, kulaklarımız da duymamazlık ve ağırlık bulunmaktadır.. Ve hem senin ile aramızda bir hicap ve perde vardır...]

Ve Kur'anın Temsil Yoluyla Dünya Nimetlerini Tavsif Ederken
Va'z ü Nasihat Örneği

13- فَكَفَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغُلَامَ الْكَافِرَ لَعَلَّ نَفْسٌ مِمَّنْ وَجَدَ شَرَّ الْوَالِدَيْنِ فَكَفَرَا ۚ لَئِن لَّمْ يَظْهَرَا فَكُفْرًا تَتَّبِعُهُمُ الْغُلَامَ ۗ

حی کوثر شطحا Hadid/20

14- اَلَمْ يَخْرُجْ اَنْتَ الْاَلْفَ اَنْزَلْ مَشْرِخَ السَّمَاءِ مَاءً فَخَطَّ بِهَا نَبِيْخَ قِي رُضِ

قشتم بی خرج بته زر عا نف خطنا الوانته Zümer /21

15- اِنَّا خَرَضْنَا لَهَا خَافِقًا مِّنَ السَّمَوَاتِ وَرُضِ وَاَلْجِبَالَ خَاجِرًا لَّئِنْ لَّمْ يَخْشَئْنَا

قوا شفقن قشها خ خطها ان خاق الله كلخ مخلو ح جهلوا Ahzab/72

16- اَلَمْ نَخْلُقْ لَهَا اَنْزَلْنَا مَعَهَا اَلْقُرْءَانَ خَلِيسًا مِّنْ اَجْلِ اَنَّ يَتَّبِعُهَا فَيُضِلَّهَا

قائله خوالنا مشل خض ربها للناس خطهم خضع كثر ووخ Haşir/21

17- خَمَّ اَعْيُنُهُمْ اَغْرَابٌ مِّنَ اَلْاَشْيَاءِ كَذُفًا يَّعْرَضُونَ خَيْخَ اَلَمْ يَكُنْ لَهُمُ اَعْيُنٌ مُّسْتَنَفِرَةٌ

خرب افن قسورة Müdessir/49,50,51

18- خَمَّ اَعْيُنُهُمْ اَغْرَابٌ مِّنَ اَلْاَشْيَاءِ كَذُفًا يَّعْرَضُونَ خَيْخَ اَلَمْ يَكُنْ لَهُمُ اَعْيُنٌ مُّسْتَنَفِرَةٌ

قخخا بن افن شكك سنبله ماء حبه Bakar/261

19- كَخَفَلَتْ جَنَّةٌ مِّنْ بَنِي إِدْرِمَ إِصْبَاحُهَا بِرِجَالِهَا وَأَصْبَحْنَا نَاقِمِينَ يَتَخَرَّبُونَ أَهْلُهَا

قِيَصْتُهَا بِرِجَالِهَا... Bakar/265

Kısacık birer mealleri

13- [... Dünya hayatında mal ve evladın meseli; bir yağmur gelir, yerdeki bitkiler onunla yeşerdiğinde, ziraatçıların ziyadesiyle hoşlarına gider. Amma sonra, o nebatlar kurumaya ve büzüşmeye yüz tutarak sarardığını; daha sonra da, sap ve kuru çöpler halını aldığını görürsün.]

14- [Görmez misin ki, Cenab-ı Hak teala gökten bir su inzal eyliyor ki, onu pınarların anbar ve menba'larına yürüterek doldurdu. Sonra da o su ile, renkleri muhtelif bir çok bitkileri yerden, topraktan çıkarttı...]

15- [Muhakkak ki biz Allahü teala emanet-i kübrayı göklere, yere ve dağlara arzyledik...Amma onlar bu emaneti yüklenmeyi ve onun mükellefiyetini ağır buldular, korkarak çekindiler ve alamadılar. Lâkin insan ise, onu aldı ve yüklendi. Muhakkak ki bu insan –nefs-i emmaresi cihetiyle– pek zâlim ve çok cahildir.]

16- [Eğer biz Allahü teala şu Kuranı bir dağa inzal eylemiş olsaydık, o dağı sen, Allahın havf ve haşyetinden paramparça olarak yukarıdan aşağılara süratle akıp geldiğini görecektin. İşte, biz Allahü teala şu darb-ı meselleri insanlar için getiriyoruz, ola ki tefekkür edip ibret alalar.]

17- [Hak ve hakikatı dinlemeyen şu adamlara bak ki; kendilerine nasihat yoluyla hakikati ihtardan nasıl da yüz çeviriyorlar. Öyle ki adeta, yabani eşeklerdir de, arslanlardan ürküp kaçıyorlar gibidir.]

18- [Mallarını fisebilillah infak edenlerin meseli şuna benzer ki: bir habbe tohum, toprağa ekildiğinde yedi tane sünbül verir. Her sünbülde yüz dane habbe bulunan misale benzer]

19- [... ve mallarını Allah rızalığı yolunda infak edenlerin meseli de; bir bahçesi olan birisinin o bahçesine kuvvetli bir yağmur isabet etmişte bol bol semere ve meyveler vermiş... Şayet ona yağmur vurmasa da, gece de nem halinde teşekkül eden "kırağı" vuracak...]

**Sadaka ve Zekat verirken, Riya Karıştırılan Salih Amellerin
"İhbatı" Boşa Çıkarılması Hakkında Olan Temsil Misali:**

20- أَيُّودُ أَخَذْتُمْ آلَ شَكَوٰهٍ مِنْهُ جَنَّةً مِّنْ حَيْثُ لَا يَأْكُلُ فِيهَا شَايَءٌ وَتَجْرِي فِيهَا نَهْرٌ كَيْفَ تَحْتَسِبُ

قَالُوا نَهَا رَبُّنَا عَنْهَا لَمْ يَرْضَ بِهَا لِمَا أَشْرَكُوا لَوْلَا إِذْ سَأَلْتَهُمْ لَظَنَّا لَكُمْ بِهِنَّ ذُرِّيَةً مِنِّي أَمْ ضِعَفَاءُ

قَالَ عَصَا رُفَيْثَةٌ يَا رَبِّ انقُضْ مَا جَعَلْتُمْ BAKARA/266

21- مَخْلُوقَاتِ اللَّيْلِ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَأَعْمَالَهُمْ كَرَثَمٍ أَلْتَمِسُ رِيءُهَا

قِيَوْمٍ مَّحْضُوفٍ يَقْدَرُونَ بِشَيْءٍ مِّنْهُ لَكَيْفَ يَسْمَعُونَ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّحْتَسِبُونَ

İbrahim/18

Kısacık Mealleri

20- [Biriniz istermiki; bahçesindeki ağaçları arasından ırmakların aktığı bir hurma ve üzüm bahçesi olsun da, içinde kendisine ait her türlü meyveler bulunsun. Fakat sonra; bu hal üzere devam ederken, ihtiyarlık gelip başına çöksün... Aynı zamanda, zayıf ve kuvvetsiz bazı zürriyeti, çoluk- çocuğu da vardır.. Birden o bağ ve bahçeye ateşli bir fırtına isabet etsin de, o bağ ve bahçe yanıp kül olsun]

21- Ve [Rabb-i Kerimlerine inanmayıp küfre girenlerin amelleri şu misale benzer ki; fırtınalı bir günde, rüzgarın şiddetli bir surette eserek şiddetle savurduğu ve her tarafı toz ve dumana boğduğu küllere müşabihdir ki; kesbedip elde ettikleri hiçbir şeyi ellerinde muhafaza edemez bir halde kalırlar. İşte, hak ve hakikatten uzak düşen dalaletin misali de budur.]

(Kelamın tabakalarını tavsif makamı hakkında “Temsil”
misalleri)

22- شَمَّ الْغُيُوبِ الْمَلَى السَّمَاءِ وَخَفِيَ دُخَانَ فَقَالَ لَهَا خُلِّئَا رُضِ أُنْيَا

فَطَوَعَا أَوَّلِكْرَهَا خَلِّئَا لَأَخِيَا طَاء عَيْنَ 11/Fussilet

23- خُفِّئَا رُضُ الْبَطْغِي مَاءِ كِ مِغَا سَمَاءِ أَلْقَغِي مِغِيضُ الْمَاءِ مِغِيضُ

فَأَمَّ مِشْرَا مِغِيضُ عَلَى الْجُودِي خُفِّئَا شَبَعَا الْقَوْمِ الطَّائِمِي 44/Hüd

24- أَلْمِ خُزْ كَيْفَ خُزَّ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَخُزْجَةٍ طَيِّبَةً أَصْلَهَا خَاثِدٌ

قَوَفَرُهَا فِي السَّمَاءِ نَعْوِي أُنْكَطِفَانِكُلْ خِيخِ بِأَذْنِ رَبِّهَا 24-25/Ibrahim

25- خُفِّئَا كَلِمَةً خَيْبَةً كَخُزْجَةٍ خَيْبَةً نَا جِشْتِ مِشْرِ فَوْقِ رُضِ

تَعَا لَهَا مِشْرِ قَرَارِ 26/Ibrahim

Ve bu mevzu'da şiiirden bir örnek:

تَوَلَّلِيلُ تَجْرِي الدَّرَارِي سُنْفَى مَجْرَتِهِ ، كَالرُّوضِ خُطْفُو عَمَلِي خَهْرَ أَزَاهِيرِهِ

İbn-i Nebih-1 Mısırîndir, Eyyûbîlerin medhinde söylemiş.”

Kısacık birer mealleri

(Yirmibeşinci Sözdeki meallerini alıyoruz)

22- [...Sonra Semavatın ilk teşekkülünde, henüz duhan halinde iken, Cenab-ı Hak Teala Semaya, yani Arş-ı Rububiyetine çıkıp istiva eyledi.. ve sema ile arza: [“Ya arz, ya sema, ister istemez geliniz, hikmet ve kudretime râm olunuz! ademden çıkıp, vücutta meşhergah-ı sanatıma

geliniz!” dedi. Onlarda: “Biz kemal-ı itaatla geliyoruz. Bize gösterdiğin her vazifeyi senin kuvvetinle göreceğiz.”]

23- [Şu ayetin bahr-i belâğatından bir katreye işaret için bir üslûbunu bir temsil ayinesinde göstereceğiz. Nasıl bir harb-i umumîde bir kumandan , zaferden sonra ateş eden bir ordusuna : “Ateşkes!” ve hucûm eden diğer bir ordusuna : “Dur!” der, emeder.. O anda ateş kesilir, hucûm durur; “İş bitti, istila ettik. Bayrağımız düşmanın merkezlerinde, yüksek kalelerinin başına dikildi. Esfel-i safiline giden o edepsiz zalimler cezalarını buldular” der.

Aynen öylede: Padişah-ı bîmisal, Kavm-i Nuhun mahvi için Semavat ve Arza emir vermiş.. vazifelerini yaptıktan sonra, ferman ediyor: “Ey arz, suyunu yut! Ey sema, dur! işin bitti. Su çekildi, dağın başında memur-u ilahînin çadır vazifesini gören gemisi kuruldu. Zalimler cezalarını buldular.]

24- (Normal mealler) [Görmezmişinki; Cenab-ı Hakîm-ı mutlak olan Allah , nasıl darb-i meselleri getirir ki ; bir kelime-i tayyibe , bir şecere-i tayyibe gibi olup , bu ağacın kök ve damarları yerde , toprakta sabit, dal ve budaklarıda semavattadır.İşte o şecere-i teyyibe gibi olan o kelime , Rabbimizin izniyle her an yenilecek meyveleri veriyor.

25 – [Amma kelime-i habisenin meseli, temsili ise; habis, zararlı meyveler veren bir ağaç gibidirki; kökü toprakta sabit değil, hafif bir rüzgar dahi uçura bilecek kadar ehven bir vaziyettedir.]

Ve Şiirin Manası: [Gece ise, cereyan halinde olup; parıldayan ve parlaklık gösteren “Derarî” yıldızları da, onun kehkeşanında seyretmektedir.

Adeta, kendi gül çiçeklerinin nehri üzerinde parlayıp sönme vaziyetini gösteren bir bahçe gibidir.

-----μμμ-----

Şimdi ey aziz bil ki: şu geçen temsili ayetlerin herbirisinde mütenevvi’ tabakalar, mertebeler, suretler ve üsluplar vardır.Ve her birisi, diğer herbirisinin içinde olup, yekdiğerlerine; hakikatlarından bir taifenin kefilî ve müteahhidi oluyorlar.

Evet nasıllı sen, gümüşten yapılmış bardakları ele alarak altun yaldızla süslesen; sonrada cevherlerle nakışlasan, sonra elektriği içlerine derceyleyerek kendilerini ışıklandırırsan; her halde –yapılmış sanata göre– bu gümüş bardaklarda birer ayrı güzellik tabakalarını ve zinet nevilerini göreceksin.

İşte bunun gibi; şu üstte geçen ayetlerin herbirisinde de; aslı maksadlarından, ta temsili üslûba kadar bir çok makamata gidebilmenin şurû’ işaretleri ve o makamata uzanan bir sürü remizleri bulunmaktadır. Öyleki, adeta maksad-ı aslî, bütün o mertebeler üzerinden yuvarlanıyorda her birisinden bir renk, bir hisse alarak gelir, ta o kelimelerin herbiri birer Cevamiül-kelim, belki birer cem’ül-cevami’ olarak arz-ı didar ederler.

BİR ARA FASLI VE BİR MUKADDİME

Ey aziz bil ki: Mütেকellim (konuşan, konuşmacı) konuşurken nasıllı herhalde bir ma’nayı mûrad eyleyip ifade eyler. Sonra da delil vasıtasıyla akıllı ikna’ eder. Onun gibi; temsilin fotoğraf ve suretleri vasıtasıyla da, vicdana hissiyatı ilka eyler. Bu hissiyat ile de, kalpte o ma’naya karşı ya meyli, ya da nefreti harekete geçirerek (müsbet veya menfi) kalbi kabule müheyya ediyor. Demek ki kelim-ı belîğ, akıl ile beraber vicdanın da ondan istifade ettikleri kelimdir. İşte böylesi bir kelim, aklın içine girip yerleştiği gibi, vicdana damla damla damlanır. Ve bu iki veche (akıl ve vicdan’a te’sir vecihlerine) kefil ve müteahhid olan şey ise, “Temsil” dir. Çünkü temsil, bir kıyası, bir ölçüyü tazammun eyler. Hem onunla, temsili yapılanın içinde olan kanun, mümessilin ayinesinde in’ikas eylerki; adeta müdellel bir dava gibi olur. Bu mesele, şuna benzerki; mesela sen, kendi raiyeti ve halkı için belaları göğüsleyen bir reis, bir hükümdar hakkında temsil yoluyla: “Yüksek dağlar, kar ve dolunun zahmet ve meşakkatlerine tahammül ederler ki; altlarındaki bağlar, bahçeler ve ovalar yeşillensin, semerelensin!”

Hem sonra, temsilin esası ise, teşbihtir. Teşbihin şe’ni, kârı da odur ki; nefret hissini, ya da rağbet, ya meyelan, ya da istikrah veya hayret.. Veya heybet duyma hislerini harekete geçirmektir. Onun içindir ki; temsil, bazen tahkir veya terğip ve ya tenfir.. Ve ya çirkin gösterme ve ya da tezyin ve süsleme.. Veya da taltif eyleme ve ilh... gibi makamlarda kullanılmaktadır. Demek ki üslubun suretine göre, temsil; ya meyl veya nefret ile vicdanı îkaz eyler, hissi de uyandırır.. veya uyandırılır.

Ve sonra, temsile ihtiyaç gösteren ve ona götüren şey, mananın derinliği ve inceliğidir ki, temsil yoluyla ancak o mana tezahür edebilir. Ya da maksadın ve garazın dağınıklığı ve intişarıdır ki, temsil ile o dağınıklıklar ve kopukluklar, maksadla irtibatlandırılmaya sevkettirilebilir.

İşte, temsil nevilerinin en birinci derecesi, şüphesiz ki; Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyanın müteşabihatlarıdır. Zira, ehl-i tahkik yanında müteşabihat-ı Kur'aniye, temsilatın en âlî nev'idir. Hem çıplak olan hakaik-i mahzanın ve "ma'kulat-ı sırfa" denilen elbisesiz mücerred ma'naların üsluplarıdır. Evet, avam halk, ekseriya mahz olan hakikatları, ancak kendilerince, hayal edilebilen bir suret ile telakkî ve kabul edebilirler. Aynı zamanda libassız olan ma'kulat-ı sırfayı, (yalnız aklen olmaları mümkün şeyler) ancak temsilli bir üslûb ile fehmedebiliyorlar ki;

zihinleri **استَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ** gibi müteşabihattan dolayı dağılmasın.. ve o

gibi hakikatlerle ünsiyet peyda edebilsin.. Ve o gibi temsilat ile fehim ve anlayışlarına müraat edilmiş olsun **﴿**

Sonra ben, (Yani, Bediüzzaman'ın Zat-ı Kerim'i) geçmişte Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan'ın i'cazını beyanında "oniki meseleyi⁽¹⁰⁷⁾ mukaddime⁽¹⁰⁸⁾ olarak, belağat'ın üss-ül esasından çıkarmıştım. O

¹⁰⁷ Mütercimim bir notu: Gelecek "Oniki meseleler" Hazret-i Müellifin Türkçe "Muhakemat" adlı eserinin "Unsurül-belağat" bölümünde vardır. Ancak buradakine göre bir derece tafsilli, Arapçası olan "Reçetetül-havas" eserinin aynı bölümünde ise, ondan biraz daha mücmel olarak bulunmaktadır, ki zaten "Muhakemat"ın Türkçe ve Arapçası, müellifin beyanıyla "İşarat-ül İ'cazın mukaddemesi olarak (bak 9. Şuain mukaddemesine) telif edilmiştir. İşte burada biz, Muhakemat'takinin aynısını alıp dercedebiliriz. Lakin Hz. Müellifin 1910 lu yıllarındaki çok ağır ve fevkelade ilmi Türkçesi ve üslûbu ile olduğu için, -ki zaten fehminden yüksek zekalar dahi acz hissetmektedirler- anlaşılması güç olan vaziyetiyle olmuş olurdu... Ve eğer "sadeleştirme denilen tahrifi uygulayarak, moda Türkçeye çevirmiş olsa idik; heybetli hikmetli ve ciddi üslubundaki manalarda soyulmuş, donuk, ruhsuz bir suret ortaya çıkmış olurdu. Şayet, Muhakematın Arapçasındaki Türkçeye tercüme ederek almış olsaydık, Muhakematın Türkçesindeki benzer bir şekilde ibaret olmuş olurdu. İşte bütün bunların yanında, Hz. Müellif, madem buraya İşarat-ül İ'caza, Türkçe ve Arapça Muhakemat'lardakinin tıpatıp aynılarını almamıştır. Biz de, elbette bir hikmeti vardır diyerek; şu İşarat-ül İ'cazdaki manaca bir, üslup ve kelimelerce bir derece değişik olan hülâsayı, -başka yerde aynı benzeri omadığı için- olduğu gibi tercüme etmeğe çalışarak buradaki yerine dercetmeyi uygun buluyor ve elimizden geldiğince, metne sadık kalmaya çalışmayı Rahmet-i İlahiyeden bekliyoruz.

-Mütercim-

¹⁰⁸ Yani Arabi İşarat-ül İ'caz'a mukaddime olarak te'lif edilen.

-Mütercim-

meselelerin her birisi, bir çok hakikat incilerinin dizildiği birer ipliktirler. İşte, madem ki şu temsilli ayetler burada defaten, birden zikredildiler. (Yani tek tek ele alınıp tefsir edilerek değil, hepsi birden ardısıra yazıldılar) Bu vaziyette, az üstte bahsi yapılan o “on iki mesele”lerin hülusalınının zikri burada münasib görüldü. İşte, tevfiği Allah’tan isteyerek başlarız:

BİRİNCİ MESELE: Belağatın nakış ve zinetinin menşei, yalnız lafzın düzgünlüğü değil, manaların ahenkli dizilişler ve düzgünlüğündedir. Yani: Haddi tecavüz etmiş lafziyyûn’un (lafızperestlerin) yaptıkları gibi değildir. Evet, lafızperestlik o gibi kimselerde müzmin bir hastalık halini aldığı için, Abdülkahir-i Cürcanî “Delail-ül icaz” ve “Esrar-ül Belağat” adlı eserlerinde yüz sahifeden fazla o gibi lafızperestleri red ve tavih yolunda münazaraya hasreylemiştir.

Evet, manaların nazmı, ahenkli dizilişi ise; kelimeler arasındaki nahvî manaları aramak ve kastedip talep etmekten ibarettir. Yani harfî manaları (Harf ile tarif edilmiş edatları) kelimenin mabeyninde eritip akıtmaktır ki, garip nakışlar elde edilebilsin .

İşte, eğer dikkat ile bakabilsen, görünürsün ki; fikirlerin ve hissiyatların fitrî mecraları ancak şu nazm-ı maânîdir.. ve bu nazm-ı mâânî dahi, mantığın kanunları ile muhkemleşir, sağlamlaşır. Mantığın üslubu ilede, fikir teselsül çizgisiyle hakkikatlara gider kavuşur. Hakikate kavuşan ve ulaşan fikir ise, mahiyetlerin derinliklerine ve münasebet kurulabildiği kadar derinliklerine nüfuz edebilir. Mahiyetlerin nisbet ve münasebetleri de, ekmel nizamın rabitalarıdır. Nizam-ı ekmel dahi, hüsn-ü mücerredin sade ve sandukçasıdır, ki o da bütün hüsün ve güzelliklerin kaynağıdır. Hüsn-ü mücerred ise, belağat çiçeklerinin bahçesidir ki, bu çiçekler letaif ve mezaya ile isimlendirilmiştir. Ve bu letaif ve mezayanın bahçesi de, bulağa ve fitrat aşıkları denilen bülbüllerin cevalangahıdır.. Ve bulağa bülbüllerinin tatlı ve latif nağmeleri ise, ancak nazm-ı maânînin kamış neylerinden kıt’a-kıt’a yayılan ruhanî avazlarından tevellüd eyler.

Velhasıl: Kâinatın ahenkli nazm ve dizilişi, belağatın –her cihetle– en son haddindedir ki; onun Sani’i, onu fasih ve beliğ tarzda inşa etmiş, inşad etmiştir. Evet, kâinatın umumunda, küllünde mündemiç olan nizam, her bir suretinde ve bütün nevilerinde de mevcûd olduğu için; her bir nev’i ve her bir sureti Kudretin birer mucizesi olmuştur. Demek ki kelam, ifade ve beyan; kâinattaki vakı’ı ile yani onun kalbinde mevcud nizam ve belağat ile denkleşmesindedir. Ve kelamın nizamı onun nizamına mutabık

geldiğinde, o zaman Cezalet'in tümü ile denkleşir, ahenkleşir demektir. Aksi halde, yalnız lafızın diziliş suretine teveccüh ederek içinde saplanıp kalırsa; tasannu' ve rıyanın içine düşmüş olur ki, adeta kuru, kumlu ve çorak bir arazînin, çölün aldatici serabının ortasına düşmüş ve kalmış gibi olur. Lâkin belâğatın bu fitrî ahenginden inhirafın, sapmanın sebebi ise, budur ki; vakta İslâmiyetin doğuşu ile teşekkül eyleyen Arab saltanatının cazibesi, a'cam'ın (yani, Arab kavmi dışındaki müslüman olmuş milletlerin) Arab lisanına müncezip olup Arap mealleri ile; bunların yanında Arapça lafız sanatı, en mühim mevki' almış oldu. Dolayısıyla bunların (Acem ve acemîlerin) Arab lisanına girip karışmasıyla, belâğat-ı Kur'anîyenin esasını teşkil eyleyen "Kelam-ı Mudarî"nin melekesi bozulmağa yüz tuttu... Ve Kur'an-ı Hakîmin üsluplarının ma'kesi olan halis Arap lisanı televvün etmeye başladı. Yani, hariçten gelen renklerle renklendi. Halbuki Kur'anın belâğatının madeni ise, Arab kavminden "Mudar" kabilesinin hissiyat ve mizacıdır. Lâkin maalesef bu lafızperestlik havası, müteahhirînden çoğunu aldı götürdü.

BİR TEZYİL

Lafzı süslemek, zinetlendirmek, evet vardır.. Ama o zinet o vakit zinet olur ki; mânânın tabiatı ve fitrî ahengi onu iktiza ederse.. Ve sûret-i ma'naya şaşa'a ve parlaklık vermeli, ancak bu ona o vakit haşmet olur ki; meali izin verdiği takdirde.. Ve üslubunun parlatılıp aydınlatılması olabilir. Lâkin bu ona o vakit cezalet getirir ki; maksudun istidadı müsait olduğu zaman.. Ve teşbihe letafet vermek mümkündür, ancak bu ona o vakit belâğat olabilir ki; maksudun münasebeti üstünde teessüs eylediği ve matlubun ona rızadade olması halinde.. Ve hayale azamet ve ve cevelan verilmeli, fakat bu ona o zaman belâğat sayılabilir ki; hakikatı incitmediği ve ona ağırlık vermediği ve aynı zamanda hayalin hakikat için bir misal olup üstünde sümbüllendiği takdirde!..

Eğer bütün bu söylenen ve kaydedilen düsturlar ve şartlara câmi' misaller istiyorsan; işte sana, üstte mukaddmeden evvel zikredilmiş olan o temsilli ayetler...

İKİNCİ MESELE: Sahr-i beyanî (yani ateşîn ve büyüleyici olan ifade ve beyan) kelimada tecelli ettiği zaman; arazları cavahir, ma'naları cisimler, cematatı canlı ve ruhlular, nebatatı akıllılar yapar ve kılar.. Ve o tecellî ile sayılan eşyaların aralarında karşılıklı bir muhavere, bir sesleniş başlar.. Ve bu muhavere bazen muhasamaya (çekişmeye); bazen de mutayebeye

(yumuşaklık gönül almaya) incirar eder ki; adeta hayalin nazarında cemadat rakseder hale gelir.

Eğer buna bir misal istersen, şu gelen beytin içine gir:

İşte: شِخَاجِيخَا خَلْفُ مَنْ شَحَتْ خَطَايَاهُ غَضِبْتَ غَضَبِي خَاثِرًا وَأَلْيَأْسُ فِي صَدْرِي

(Divan-ı İbn-ül Mu'tazz, sh: 266)

Yani: Sevgilinin, çekicilik, nazdarlık ve cazibedarlığının zahirî haleti, vaziyeti altında, vaade muhalefet, sözünde durmamak bana (gizlice) seslenmektedir. Bu halette benim sinemde emellerle yeis birbiriyle muhasama içinde çekişiyor.

-----μμμ-----

Ya da toprağın yağmurla olan muaşaka ve sevişmesini, aynı zamanda yağmuru yağmura şikayetini dile getiren şu gelen beyti işit! İşte:

تَشْتَكِي رُضًا بِعَيْشَتِهِ غَلِيظَةً غَوَّشَتْ غَاثًا خَاثِرًا وَخَشَفَتْ الرُّضَابَ

(Divan-ül Mütenabbas: 1/263)

Yani: Yer ve toprak, yağmurun gecikme ile gelmesini yine yağmura şikayet eyledi. Yağmur geldiğinde de; onun suyunu, sevgilisinin ağız suyunu içer gibi, eme eme içti.

İşte, beytteki şu suret ise, ancak susamış kuru toprağın gecikmeden sonra gelen yağmurun çıkardığı savt ve ses üstünde sünbüllenebilir. Buna göre, her bir hayalde bu misalin bir nazirî olan hakikatın bir çekirdeği bulunması lazımdır. Hem herbir micazın kavanozunda, ya da kannesinde hakikatın bir lambası bulunması gerekir. Yoksa, hayalî olan belağat, esassız bir hurafe olur ki, hayretten başka bir şey ifade etmez.

ÜÇÜNCÜ MESELE: Bilmiş ol ki, kelamın kemali ve cemali ve onun beyanî olan hüllesi, kaftanı ise, onun üslûbu iledir. Üslûbu da temsilli istiarenin parçalarından alınmış hakikatlerin sureti ve mânânın kalıbıdır. Öyle ki, o temsilli istiarenin parçaları adeta hayalî bir simotoğraf oluyor.

Evet, nasıl ki **الْتَمَرَةُ** lafzı kendi bağ ve bostanını (hayale) gösterdiği.. ve

قَمَرًا lafzı da, harb meydanını irae eylediği gibi..

Sonra temsiller, eşya arasında mevcut olan münasebetlerin sırrı üzerinde müesses olduğu gibi; kâinatın nizamı içindeki in'ikaslar üstünde de kuruludur. Hem de bir çok emirler işler, başka emirleri hatırlattığına binaen; nasıl ki Süreyya dairesi içinde hilalin görünmesiyle, Hurmacılıkla iştilal eden insanların zihninde; Hurma ağacının eskিয়েক beyazlaşır eğilen bir dalının ucuna bir salkım hurmanın asılmışlığını ihtar etmesi

gibidir. İşte tenzilde (Kur'an da) (109) **خَتَّىٰ خَالِجًا الشَّرَّ جَوْثًا الْقَاشِثِ** demesiyle

mezkûr teşbihin letafetini bak ne kadar parlatıyor!

Hem sonra, az yukarda kayıtlı olan ayetlerde geçtiği üzere; temsilli üslûbun faidesi şudur ki: mütekellim, temsilli istiâre vasıtasıyla, derin yerdeki ma'nanın damarlarını izhar edip meydana çıkarır. Ya da, müteferrik ayrı ayrı manaları birbirine kavuşturur, buluşturur. Dinleyicinin de eline bu ma'naların bir tarafı verildiğinde, geri kalanlarını da kendine taraf çekebilmesine imkân hasıl olmuş olur.. Ve bu ittisal ve kavuşma vasıtasıyla, öbür manalara da intikal etmesi mümkün olur. Demek ki, o müteferrik ma'nalardan az bir kısmının görünmesiyle; dinleyici olan kimse, –karanlık içinde olsa da– yavaş yavaş tamamına doğru gider, ulaşır ve alabilir.

İşte mesela: Bir cevherciden belîğ kelim'in tavsifi sorulduğunda: "Kelim-1 belîğ, onu düşünce ve tefekkürün delmiş olduğu şeydir." Sözünü işitirse; ve yahut meyhaneciden: "Kelim-1 belîğ, ilim kazanlarında pişirilen şeydir" tavsifi dinlerse; ve ya da, Devecinin: "Kelim-1 belîğ, yularını tutup, getirip, ma'na mebrekinde, tavlasında ihlettirip çöktürdüğün şeydir" dediğini işitirse, elbette sanat'ın mulahazasıyla maksadın tamamına intikal etmiş olur.

Ve sonra, üslubun teşekkülündeki hikmet şudur: Mütekellim kendi iradesiyle; kalbin köşelerinde adeta çıplak, başaçık bir tarzda duran, sâkin

109 Yasin Süresi, ayet:39

mânâlara seslenerek îkaz eyleyip uyandırır.. Ve o uyanan mânâlar dahi yerlerinden fırlayıp çıkarak, gelip hayale giriyorlar ve hemen, hayalin içersinde buldukları elbiseleri –iştigal ettikleri sanatları sebebiyle; ya tevağğul, ya ülfet, ya da ihtiyaçtan dolayı– alır, giyerler. Hiç omazsa, sanatı ne ise, ona münasip olacak bir mendili alır, başına sarar. Ya da, meşgul olduğu vaziyete münasip bir renk ile renklenir. İşte, ilmî kitapların dîbacesinde tesadüf eylediğin “Beraat-ül istihlallar, (Hilalin belirtileri) Yani, kitabın içindeki hakikatların ince damar ve nüveleri onun dîbacesinde, çok ince de olsa görünmeleri, şu meselenin en zahir misallerindedir.

Hem sonra; kelamın üslûbu, bazen muhatabın hayalini nazar-ı itibare alarak oluşur. Unutma ki; bu hâsiyet, Kur’an-ı Mu’ciz-ül Beyanın üslûplarında da çokça görülmektedir.

Ayrıca, üslûbun mertebeleri mütefavittirler. Bu üslûplardan bazısı estiği zaman, seherin nesiminden daha aheste ve daha rakik eserde, kelim’in hey’etleri ile ona remzeyler. Bazısı da, harbın desise ve şeytanlıklarından daha gizli oluyor da, onu ancak erkan-ı harb olan kurmay zabitler kokusunu alabilir. Tıpkı Zamaşerî’nin

عن جابر بن عبد الله بن الخياط (110) عن يasin/78 عن شيخه ع العظام خوخ خوخيم

istişmam ettiği gibi... Eğer bu mevzu’ hakkında daha biraz bilgi istersen; üst tarafta geçen ayetlerde teemmül eyle! Ta bunların doğruluklarını en latif bir vechte göresin.

Ya da, bu mevzu da –eğer istersen– İmam-ı Busîrî’yi bir ziyaret eyle! Bak, nasıl bir doktor-u hekîm üslubuyla reçeteyi yazmış, “Himye” lafzıyla bu üslûba işaret eylemiş. İşte:

110 Yani: Büyük allame Zamaşerî’nin bu ayetten ve arkasında gelen ... نقل شيخه ع الأذى ... ayetinden, yani “kafirler dediler: “Kim şu çürümüş kemikleri diriltecek?” Sen de: “Kim onları bidayeten inşa edip halketmişse, o diriltecek” ten عن جابر بن عبد الله بن الخياط nin kokusunu almış. Yani: “Meydana, bu mevzu’da çıkan yok mu? Kokusunu Cenab-ı Hak, kibriya ve azametiyle ehl-i inkârı meydan-ı muarazaya davet ediyor, diyor ki: Geliniz bakalım, bu açık ve bahir hilkat mu’cizesi olan insanın yaradılışını inkâr edin, sonra gelin deyin: “Kim çürümüş kemiklere hayat verecek” diye meydan okuyor.

–Mütercim–

جَا الْخَفْرُ ثَمَّ النَّمِخُ مِنْ غَيْرِ خَدَّاءَ مَتَلَاتٍ ، شَخَّاءَ الْمَحَارِمِ وَالزَّمَّ خَشِيئَةَ النَّدَمِ

Mânâsı: Şeran hazar edilip bakılması caiz olmayıp haram olan şeylerle dolmuş bulunan bir gözden, gözyaşlarını akıtmak suretiyle onları istifrağ ile boşalt! Sonra da, nedamet ve pişmanlık perhizini o göze tuttur.

Ya da, Süleyman aleyhisselamın Hühüd'ünü dinle! Bak, nasıl o, şu ayette; su bulma ârifliği ve mühendisliği olan kendi sanatına îma etmiştir.

İşte: حَشِجْشَوْا ثَلَاثَةَ الَّذِي يُخْرِجُ حَبَّ عَنَقَى الشَّمْسِ إِذَا خَرَضَ Neml/25

kısacık meali: “Bir kavm gördüm; göklerde ve yerdeki gizlilikleri, ma'den definelerini çıkaran Allah'tan gayrısına secde ediyorlardı.”

-----μμμ-----

DÖRDÜNCÜ MESELE: Bilmiş ol ki; Kelam ifade, ve beyan, ancak o vakit kuvvet ve kudret kesbedebilir ki; eczaları şu gelen beytteki ma'nanın tasdikçisi ola. İşte:

قَدْ خَجَلَتْهَا عَشِيٌّ مَشَّاءَ شَخَّاءَ خَدَّاءَ ، مَشَّاءَ عَشِيٍّ مَشَّاءَ عَشِيٍّ مَشَّاءَ عَشِيٍّ

[Yani: Senin hüsnün, cemalin bir iken, bizim ifadelerimizdeki ta'birler ayrı ayrıdır, değişiktir. Lâkin o değişik ibarelerin tamamı, senin o biricik cemaline işaret ediyorlar.]

İşte bunun gibi; kelamın da bütün kayd, diziliş ve heyetleri de karşılıklı olarak birbirleriyle cevaplaşmaları ve herbirisi diğerlerinin elini tutmuş olması ve yekdiğerlerine muzahir ve yardımcı olması; ve küllî garazın hususî semereleri ile birlikte –vaziyetine göre– her birisi o küllî garaz ve maksada el atması lazımdır, Öyle ki, adeta müşterek olan o garaz ve maksad ortada bir havuzdur da, etrafındaki rutubet ve yaş nemleri kendine çekip emmektedir. İşte kelamın bu tarzdaki cevaplaşmalarından yardımlaşma doğar. Ondandır intizam ve düzgünlük doğar. Bundandır tenasüp ve uygunluluk meydana çıkar.. Ve bundandır zatî hüsn ve cemal zahir olmuş olur.

İşte, belâğatın şu tarzdaki sırrı, Kur'anın mecmuundan parlayıp şu'le verdiği gibi; eczalarında da, hususan α م قالم de

daha çok parladığını evvelce işittiğin gibi; onun benzerini ifade eden رَبِّكَ

Enbiya/46 de pek zahir görünmektedir.

Bunları bu kitabın üst taraflarında gördün ve işittin.

-----μμμ-----

BEŞİNCİ MESELE: Kelamın zenginliği, servet ve vüs'ati odur ki; onun aslı ve kökü maksadın aslını, esasını ifade etmesi lazım geldiği gibi; öyle de: o kelamın keyfiyetleri, (hal ve durumu) heyetleri ve müstetbeâtı olan ayrıntıları da, tevabii ve fur'u ile beraber maksad ve garazın levazımına işaret, remz ve telvih etmiş olması lazımdır. Öyle bir tarzdaki; tabaka tabaka altında, makam makam ardında görünür gibi olmalıdır. Eğer bu hususa misal istersen; sabıkan tefsirleri yapılmış tarz üzere

وَأَخَذُوا نَسِيحَتَهُمْ وَأَخَذُوا نَسِيحَتَهُمْ وَأَخَذُوا نَسِيحَتَهُمْ ve وَأَخَذُوا نَسِيحَتَهُمْ وَأَخَذُوا نَسِيحَتَهُمْ ayetlerinde teemmül eyle, düşün!

-----μμμ-----

ALTINCI MESELE: Kelamın haritasından derlenen ma'nalar; muhtelif nevilere ve mütefavit mertebelere göre yapılabilen telaffuzun fotoğrafıyla nakışlanmadan alınan şeylerdir. Buna göre: o mânâların bir kısmı hava gibidir, hissedilir. Amma görülmez. Bazısı da buhar gibidir; görülür, fakat tutulmaz. Diğer bazısı da su gibidir; tutulur, lâkin zaptedilmez. Başka bir kısımda, erimiş gümüş gibidir; zabtedilir, amma belli bir kalıpta tutulupta ta'yin edilmez. Bir başka sınıfı da, dizilmiş inci veya darbedilmiş altun gibi olup teşhis ettirilebilir, lâkin sonra garaz ve makamların te'sirlerine göre, havaî olan kısmı da bazen mayileşir, sertlik peyda eder. Hem bazen bir ma'nanın başına üç çeşit halin sarıldığı da oluyor.

Görmez misin ki; Senin vicdanında haricî bir emrin, hal'in tesiri görüldüğünde, senin kalbin hemen heyecanlanmaya başlar. Ondan da hissiyata sızdır.. derken, birden havaî olan mânâlar havada uçuşmaya başlarlar. Bundan da meyiller doğarlar ve meyillerden de bir kısmı harmanlanır, yığılır. Sonra, bu harmanlaşandan az bir kısmı şekillenir. Sonra bundan da az bazısı inikad eder, oturur. İşte sayılan bütün bu tabakaların herbirisinden birer mikdar gelir, konar ve oturur. Kalan diğer kısımları da, harflerin teşekkülü anında bazı savtların muallakîyetleri gibi, ya da harmanda danelerin yerde kalıp, samanın ise uçuşup gitmesi gibi muallakta kalmış olurlar.

İşte, bir belâğın (belağatlı, düzgün ve ciddi konuşanın ve şe'ni o olmalıdır ki; kelamın açık, sarîh ifadesiyle garaz ve maksadın bağlantısını.. Ve makamın îcab ve iktizasını.. Ve muhatabın taleb ve isteğini beraber dile getirsin. Sonra da; geri kalan tabakaları, garaz ve maksada yakınlık derecelerine göre kayıdların delaletine.. Ve mânâ muhtevasının işaretine.. Ve keyfiyet ve vaziyetlerin remzine.. Ve terkiplerin müstetbeatına (arkadan gelen ayrıntılarına) ve üslûbların telmihlerine... Ve mütekellimin tavırlarının gösterdiği imasına havale tesin.

Hem sonra bunu da bil ki; –bahsi geçmiş– muallak olan manalardan bazısı havaî olan “harfî” mânâlardır ki, mahsus bir lafızları bulunmaz, muayyen bir vatanları da yoktur. Belki de seyyar olan seyyahlar gibi olup, bazen bir kelime içinde saklanıyor, bazen bir kelim onu kendine çeker ve emer.. Ve bazı kerelerde, bir kısa hikayenin içine girerler de kayb olurlar;

eğer o kıssayı sıksan, ondan o damlayacaktır. Tıpkı أَلَمْ نَجْعَلِ لَكَ آيَاتٍ بَيْنَ يَدَيْهِ Al-

i İmran/46 ayeti içinden tekattur eden tehassür gibi.. (Hasret ile âh!.

çekme,) ya da أَلَمْ نَجْعَلِ لَكَ آيَاتٍ بَيْنَ يَدَيْهِ den damlanan ah!.. gibidir. Ve daha buna göre,

makam ve mertebeler itibariyle; iştiyak, temeddüh, hitap, işaret, tellüm, tehayyür, teaccüb, tefahür ve daha başkaları gibi kelime ve kelimelere veya bir hikayeye de girebiliyorlar. Sonra, şu sıkışık vaziyetteki ma'naların arasında hüsn-ü muaşeretini, iyi geçinmeyi sağlamanın şartı ise; esas olan garaz ve maksada hizmetinin derecesi nisbetine göre, inayet ve ihtimamı taksim eylemektir. Şayet bu meseleye de bir misal istiyorsan; Sûrenin (Bakara Suresi) başından buraya kadar şerhleri yapılmış vecih üzere olan ayetler buna dair beyyin, açık ve net misaldirlar.

-----μμμ-----

Not: Gelen “Yedinci Mesele”yi, Muhakemat kitabındaki “Unsur-ül Belağat” in yedinci meselesinde de okumak lazım..

–Mütercim–

YEDİNCİ MESELE: Bilmiş olasın ki; üslubun içinde mündemiç bulunan hayal, hakikatın bir çekirdeği üstünde sünbüllenmesi lazımdır. Aynı zamanda o hayal, bir ayine gibi olup, onunla ma’neviyatın (ma’naya ait şeylerin) içindeki haricî silsilelerle de, münderic bulunn kanunlar ve illetlerde inikas etmelidirler. Nahv ilmi felsefesinin kitaplarında mezkûr olan münasebetler dahi bu kabildendir. Nasıl ki mezkûr ilimde: “Ref”, fail içindir. Çünkü kuvvetli olan kuvvetliyi bulup almaktadır.” Diye söylenmiş.. Ve daha buna göre kıyasla..

SEKİZİNCİ MESELE: (Nahv ilmi üstadlarında İmam-ı Ömer bin Osman Seybeveyh, katiyyen hüküm etmiştir ki: “birkaç mânâyı ifade eden “Harf” namı altındaki “Min” ve “ila” ve “ba” ve diğerleri gibi edatlar da ma’nanın aslı birdir, zail olmaz. (Yani, herbirisinin bir aslî ma’nası vardır) lâkin makam ve garaz itibariyle, bazen muallak mânâlardan birisini çeker alır, içer. O vaziyette aslı olan mânâ, yeni gelen misafirlerine bir suret ve bir üslup olmuş olur.”

Aynen bunu gibi; luğat fikhî ve ilminin özüne âşına olan kimseler, derince bir teemmül edip düşünseler, bileceklerdir ki; ekseriya (mânâlarda) müşterek ola lafzın bir ma’nası vardır, sonra bazı münasebetlerle teşbihler araya düşer.. Ve sonra ondan da “mecaz” lar baş gösterir.. Ve sonra bundan da örfî (111) hakikatler meydana çıkarlar. Sonra da ma’nalar taaddüd eder birkaç olur. Hatta, mesela: “Ayn” kelimesinin bir olan ma’nası ki “Basar” (göz) veya “pınar” iken; güneşe dahi itlak edilmiş verilmiştir. Yani: “Ayn” lafzının güneşe itlakının mânâsı ile remzeyler ki: Alem-i ulvî güneş gözü ile alem-i süfliye, (alt ve aşağı alem) nazar eder. Yahudda, bir çeşit âb-ı hayat olan ziya’nın, pek yüksekte bulunan o cebel-i ebyadin (Akdağ) içindeki nurlu kaynaktan, yani güneşten akıp geldiğini hatırlatır.

¹¹¹ Örfî hakikatler, bir lafzın kendi aslı yerinden başka bir mevkiye nakledilmiş olmasıdır. Mesela: “Adl” ismi ve lafzı, luğatın esasında “Adalet” gibi masdardır. Sonra kullanım örfünde “Adil” olmuş, dolayısıyla “Örfî bir hakikat” olmuş, kalmıştır. (Elmuhitül- Muhit, sh: 182)

–Mütercim–

-----μμμ-----

DOKUZUNCU MESELE: Bilmiş ol ki; cüz'î iradeyi ve şahsî tefekkürü ve basit tasavvuru aciz bırakan belağatın en yüksek mertebesi odur ki; mütekellim kelamın kaydlerindeki münasebetini ve kelimelerinin aralarındaki rabıtalарını ve cümlelerinin müvazenelerini bir defadan ve beraberce muhafaza etsin, müraat etsin ve nazar eylesin. Çünkü mezkûr münasebetler, rabıtalар ve müvazenelerin her birisi ve herhepsi yekdiğerleriyle beraber en büyük nakşa doğru silsile halinde giden ve ona doğru yol alan vaziyetleri bir nakşî izhar eylerler. Hatta öyle ki; mütekellim (bütün bu şartlara müraat eden konuşmacı) güya ki bir çok akılları alıp kendi aklına hizmet ettiriyor gibi olur. Nasıl ki bazı hattatların “Ayn” harfini⁽¹¹²⁾ müşterek bir çizgi üstünde Hulefa-i Raşidînin isimlerini yazdıkları gibi; bir bânî (dülger) ustanın da, bir sarayın binasında öyle mahir bir vaziyetle renkli taşları yerlerine yerleştiriyor ki; o mahirane ustalıkla, taşların herbirisi herhepisine bakmalarını ve yek-âhenklik göstermelerini te'min ediyor ki; neticesinde çok garip nakışlar hasil olmuş oluyor. İşte şu izahına çalıştığımız mevzu' ve meselenin en zâhir izah ve delilleri, Hak Teala Azze ve Celle'nin şu:

قَالَ أَلَمْ ذُلِكَ الْكُفَا شَطُّ رَيْبَ قَبِيَّةَ نَهْدَى ثَلَاثَ شَيْخِ

kelamıdır, sözüdürki, üst taraflarda tahlil ve izahını dinledin ve işittin.

Hem yine Kelamın ulvîlik ve üstünlük sebeplerinden birisi de: O kelamın; nisbet ve münasebetlerin teselsül ile nesillenen ve büyük makam ve maksada oğru eğilip giden maksad dallarının ağacı ve vaziyetinde olmasıdır.

Hem yine Kelamın tabakalarının rıf'at, üstünlük sebeplerinden birisi dahi; o kelamın bir çok şube, dallar ve vecihlerin ondan istinbat edilmesine müstaid ve müsaid olmuş olmasıdır. Mesela Hazret-i Musa Ala Nebiyyina ve Aleyhisselamın Kur'andaki kıssasının ayrı ayrı yerlerdeki, ayrı ayrı vecih ve dalları gibi..

¹¹² Hulafa-i Raşidin, Hazret-i Ebubekir, Ömer, Osman ve Alidir. Hz. Ebubekirin asıl ismi Abdullah olduğu için her dördünün isimlerinin baş harfîة “ayn” dır. Bir tek “ayn” harfiyle, dört halifenin isimlerini müşterek bir çizgide hattatlar yazmışlardır.

–Mütercim–

-----μμμ-----

ONUNCU MESELE: Hem bil ki, kelamın letafetini ve tatlılığını netice veren selaseti, yani âsanlık ve akıcılığı odur ki: Kelamda mündemiç olan mânalar ve hissiyatların, ittihad etmiş bir mümteziç ve intizam çizgisine girebilen bir muhtelif (ihtilafı vaziyet) olmalıdır, ki etrafta safbeste duran hâricî mânalar ve hissiyatlar, bu kelamın, ifadenin ve garazının kuvvetini kendilerine çekip götürmesinler. Belki tam aksine, merkezin onları kendine doğru cezbedici halde olmalıdır.

Keza, selaset ve akıcılığın bir şartı da, kelamda maksud ve garazın ta'yin edilmiş olmasıdır.. Ve başka bir şartı da, garazların mültakası tarzında tezahür etmiş olması cihetidir. Yani: birbirlerine kavuşma kavşağı tarzında olmalıdır.

-----μμμ-----

ONBİRİNCİ MESELE: Bil ki; kelam'ın sıhhat ve kuvvetin sebeb ve vesilesi olan selamettliliği, yani: ayıp ve noksanlıklardan uzak bulunması ise, şöyledir ki; kelam, mebadîye yani temel esaslara ve birde delil ve hüccetlere işaret ettiği cihetle, aynı zamanda levazım ve tevabî'lerde remz eylemesi gereklidir. Hem mevzû' ve mahmûlün kayıdları ile ve bunların keyfiyet ve vaziyetleriyle evhamların reddine, şüphelerin de define îmada bulunması lazımdır.. Öyle ki, kelamın her bir kaydı, adeta mukadder bir sûalin cevabı gibi olmalıdır. Buna da bir örnek misal istiyorsan; Fatiha suresinin (113) tefsirine bak!

-----μμμ-----

ONİKİNCİ MESELE: Ey aziz bilmiş ol ki: üsluplar üç nev' veya üç tarz üzeredir. Bunlardan:

Birincisi: Mücerred üslubdur ki rengi, levni birdir. Hassa ve hususiyeti ise, ihtisardır.. (muhtasarcadır) ve selikiyyettir. Yani za'fiyetsiz fitriliktir, selametttir.. Ve istikametttir ki, sıhhat ve cemale en yatkını da budur. Bu üslûbu kullandığı mahall ise; muamelat, muhavereler ve âlet ilimleridir.

¹¹³ İlk matbu' ve Hazret-i Müellifin eli ve kalemiyle tashihli Arabî İşarat-ül İ'cazın tam burasının kenarında şöyle yazılıdır: “Evet, amma Fatiha Süresi bu meseleye misal olabilecek bir derecede tefsir edilmiş değildir. Bu mesele için açık ve vâzih bir misal, münafiklar hakkındaki ayetlerin yapılmış olan tefsirleridir.”

–Mütercim–

Eğer bu üslubdan selasetli, akıcı bir örnek istiyorsan; Seyyid Şerif-i Cürcanî'nin kitaplarına bak!

İkincisi: Süslü ve parlak üsluptur. Bu üslubun hassası ise, kelamı süsletmek ve parlaklık vermektir. Hem kalbleri teşvik ve ya tenfir ile heyecana getirmektir.. Ve bu üslûbun kullanıldığı makamı da, hitabiyattır. Yani, medih veya zemm gibi hususlar veya iknaîyattaki zemm ve medh gibi yerlerdir. Eğer bu müzeyyen üsluba da bir örnek istiyorsan; Abdülkahir-i Cürcanî'nin “Delail-ül- İ'caz” ve “Esrar-ül Belağat” adlı eserleri içine gir bak! Elhak bu iki kitap, adı geçen üslûp için müzeyyen bir bahçedir.

Üçüncüsü: Üslub-u âlîdir. (yüksek, üslup) Bu üslubun hassası: Şiddet, kuvvet, heybet ve ruhanî ulviyettir.. Ve bu üslubun kullanıldığı uygun makam; ilahiyyat, usûl ve hikmet ilimleridir. Bu usluba beyyin, net ve parlak bir misal ve mu'ciz bir timsal istiyorsan; işte Kuran!.. Çünkü gözlerin görmediği ve hiçbir belîğin kalbine hutur etmemiş bir tarzda bu üslup, Kur'an'da parlayıp dalgalanmaktadır.

(Fasıl ve mukaddeme hulasasıyla sona erdi)

-----μμμ-----

VE SADEDE DÖNÜYORUZ

(Ayetlerin tefsir ve tahkiki arasına giren bu uzun fasıl ve mukaddemeden sonra)

Bilmiş ol ki: Şu ~~حَقْلَهُمْ كَمَفْزَانِ ثَلَاثِي الْخَوْتِ خَارِلِ~~ ayetimizde medar-ı nazar “üç mesele” dir.

Birincisi: Önceki ayetle olan nazm ve dizilişi..

İkincisi: Kendi cümleleri arasında diziliş ve nazmı..

Üçüncüsü: Tek tek her bir cümlenin keyfiyet ve vaziyeti itibariyle olan dizilişidir.İşte, geçmiş bütün izah ve tefsirleri de burada gözönünde hazır bulundurarak bu üç madde ve meselenin üzerinde duracağız.

Evet, bilmiş ol ki: Vakta, Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan münafıkların hallerini sarıh bir şekilde dile getirip, cinayetlerine de tansis eyledikten sonra; Temsil⁽¹¹⁴⁾ ile “üç nükte” yi bulmak üzere onları ta'kibe aldı.

BİRİNCİ NÜKTE: Temsil ile hayali te'nis etmektir, (ünsiyetlendirmektir.) Zira ma'kulatan tehayyül edilebilen şeylere karşı en itaatlı hasse hayaldir. Aynı zamanda hayal ile birlikte işi, kârı teşkikât yapmak olan vehmin itaatında temsil ile te'min eylemektir. Bunun yanında, ünsiyet edilmiş bir suret ile (Yani: me'nus olan o suret içinde) vahşî olanı açığa çıkararak, gâibi de hazır ve görünen bir suret ile sûretlendirerek; vehmin akl ile olan muarazasını karşı karşıya getirip inkiyadını sağlamaktır.

İKİNCİ NÜKTE: Temsil vasıtasıyla ma'kul olanı hissedilen bir şeyin temsiliyle göstermekle; vicdanın heyecanını te'min edip nefretini tahrik etmektir. Tâ ki his ve fikir ittifak eyleyebilsinler.

ÜÇÜNCÜ NÜKTE: Temsil vasıtasıyla müteferrik, perakende olan ma'naları birbirine rabteylemek ve aralarında mevcûd olan hakikî rabitaları çıkarıp gösteremektir. Hem yine temsil yoluyla; lisanın ihmal etmiş olduğu ve ya dile getiremediği ince mânâları hayalin gözü önüne koymaktır, ki bundan sonra onlar nazar ve fikir ile koparılıp alınabilsin.

Hem yine bilmiş olasın ki: Şu üstteki ayetin cümlelerinin mealleri, münafıkların hal hikayelerinin tamamına bakan ayetlerin toptan mealleri ile münasebattar olduğu gibi; o ayetlerin tek tek her birisi ile de münasebettardılar. Görmüyor musun ki; münafıkların hal hikayelerini kısaca mealinin hülâsası: Dünyevî bazı menfaatler için sureten iman etmiş gibi görünmelerinden ibarettir. Amma sonra, hep küfrü içlerinde sakladılar. Sonra da tahayyür ve tereddüdlere saplandılar. Sonra bundan kurtulmak için, hak ve hakikatı araştırma yolunda hiçbir adım atmadılar. Amma sonra iş işten geçince; saplanmış oldukları hal ve vaziyetten çıkmak ve kurtulmak için, geri dönmek istedilerse de, dönemediler; ta ki, hakikati öğrenipte tanısınlar. İşte, münafıkların şu hali; gecenin karanlığında –kendilerine ışıklandırmak için– bir ateş, ya da bir fener yakanların haline ne kadar da uygun düşüyor!..

¹¹⁴ Yirmisekizinci Mektub'un Yedinci Meselesinin ahirindeki “Mahrem bir suâle cevap” namındaki parçaya da müracaat eyle!
–Mütercim–

Evet, münafıkların hal ve meseli şöyledir ki: karanlıklı, yağmurlu bir gecede sahranın ortasında kalmış bazı insanların, ısınmak veya aydınlanmak için ateş, yada bir fener, bir lamba yakarlar. Yaktılar amma, o ateşi veya lamba ve feneri fırtınadan koruyamadılar. Sonra, fırtına ve rüzgarın şiddetiyle, o ateş ve fenerleri söndü.. akabinde kapkaranlık bir zulmet onları sarmış oldu; her şey karanlığa boğularak görünmez oldu. Öyle ki adeta her şey kendileri için ma'dum ve yok gibi oldu. İşte bu vaziyet içinde kalmış olan o adamlar; gecenin zifiri karanlığından, hem durgunlyk ve sâkinliğinden dolayı adeta sağırdılar. Hem gecenin körleşmesi ve körleştirmesi yüzünden; ve yakmış oldukları ışıklarının sönmesinden ötürü de, sanki kördürler. Hep o vaziyette konuşacak bir muhatap ve yardım ve imdad edebilecek bir muğîsleri (yardımlarına koşup kurtaranları) olmamasından, dolayısıyla istimdad edecek hiçbir yer ve kimseleri olmadığından, keennehû dilsiz ve laldırlar. Hem o halden kurtulmak için geri gelmekten de çaresiz kaldıklarından adeta birer ruhsuz, cansız karaltı gibidirler.

İşte, şu temsil ile benzetmesi yapılan müşebbehünbihde, (benzetilende) birkaç esaslı noktalar var ki; anlatılmak istenen kimselerin haline, birkaç esasî noktalardan birbirine bakmaktadır. Mesela: temsildeki zulmet, küfre bakmakta; ve temsildeki çaresizlik içindeki hayretli hal, münafıkların tezebzüb ile tereddüdü hallerine; ve orada yakılan ateş de, buradaki münafıkların fitnelere nazar ediyor. Ve daha buna göre kıyasla!..

42- Eğer desen: Temsilde bir nurdan, bir ışıktan bahsedilmiş, münafıkların herhangi bir nuru, ışığı var mıdır ki; temsil onların haline tamamiyle tatbik edilebilir?..

Cevaben sana denilir: Şahısta (bir münafık olan şahısta) nur ve ışık olmasa da, muhitinde bulunabilen ışıklar, ona nur ve zıya verebilmesi, ulaşılması mümkün olabilir. Muhitinde, etrafında nur bulunmasa da, kavm ve milleti içerisinde bulunabilir de, ziyalanması imkan dahili olabilir. Şayet kavm ve kabilesinde de olmazsa; nev'inde, cinsinde bulunabilir ve onun bundan, dolaylı olarak istifadesi mevzuubahis olabilir. Faraza nev'i ve cinsinde de olmazsa, –üst kısımlarda izahı geçtiği üzere– o şahsın (her bir insan gibi) fitratına tevdi' edilmiş olan “Hidayet çekirdeği” nuruyla bir derece istifazası mümkündür.

Ey arkadaş! Eğer sen bu cevap ile ikna edilemedin ise; bir başkasının nazarına, düşünce ve anlayışına göre var olan ve o münafığın lisanında, zahir hal itibariyle; ve yahut zahiri olan bir imanla; bazı dünyevi

menfaatlerin kendisine terettüb etmesi cihetiyle ve dolayısıyla onun bir istifadesi mümkün olabilir. Bu da olmazsa; onlardan başta iman edip, sonra irtidad etmeleriyle beraber, tesir noktasında hal ve vaziyetlerinde, bu da olmazsa, Nur kelimesinden murad, her hangi bir yol ve çeşitle İslâmdan, Kur’andan istifadelerine işaret etmiş olması cevazı mümkün olabilir... Nasılki temsildeki ateş, buradaki fitne ateşine işaret olduğu gibi.. Hey arkadaş, sen eğer bu cevapla dahi razı olmayıp ikna olamadınsa; o zaman hidayet in tenzili, indirilmesi imkanını, nazil olmuş menzilesinde kabul

etme gibi bir hal ile istifadeleri düşünülebilir, ki **لَشْتَرُوا الضَّلَاطَةَ بِالْهُدَىٰ**

(Yani: onlar hidayet ile dalaleti satın aldılar.) olan ayetin cümlesi buna işaret eylemiş. Çünkü imkân ve ihtimal, temsilin yakın komşusudurlar.

-----μμμ-----

Amma bu ayetin cümleleri arasındaki nazm ve diziliş vechi ise şöyledir

ki: **كَفَّالَهُمْ ضَلَّتْهُمْ كَفَّتْ لَتَّى الْغُرُوقِ فَخَارَ لَ** cümlesinin nazm ve irtibatı, mevzu’un

makamı ile münasebeti vardır. Evet, ayette temsili yapılan şu suret ile, ateş yakanın hali saff-ı evvel olan Kur’an muhataplarının –ki Ceziret-ül Arab sâkinleridir– mukteza-yı hallerine mutabık gelmiş oluyordu. Çünkü onlar, temsilde gösterilen dehşetli haleti bizzat, ya da birbirlerinden işitmek suretiyle çok iyi biliyor ve o haletin te’sir derecesini ve müşevveşiyetli vaziyetini anlıyor ve hissediyorlardı.

Evet, Ceziret-ül Arab sâkinleri gündüzde, güneşin yakıcı zulmü sebebiyle; gecenin serinlik ve karanlığına sığınıp, gece içersinde –bilhassa eski zamanda– yolculuk yaparlardı. Geceleyin yaptıkları yolculukları esnasında, bazen gökyüzünün bulutlarla kaplanması sebebiyle; taşlık, sarp ve çetin yollara rastlayarak büyük zahmet ve meşakatlere düşer olabiliyorlardı. Hatta bu sapa yolları onları helakete de götürebiliyordu. Hem bazı kereler vaki’ oluyordu ki; geceleyin yaptıkları bu yolculukları esnasında, yolları sarpı uğrayıp; haşerelerle dolu mağraların ve yarıkların eğri-büğürlüklerinin çıkmazlıklarında dolaşabiliyor ve dolayısıyla şaşırıp yollarını kaybedebiliyorlardı. İşte mezkûr vaziyette, yani o gibi engebeli, yarıklı yerde ve o tip karanlıklı, fırtınalı gece içersinde bir ateşin yakılmasına, ya da bir fenerin ışıklandırılmasına haliyle çok muhtaç oluyorlardı. Tâ ki, arkadaşlarını görüp ünsiyet etsin ve silah ve eşyalarını

görerek muhafaza altına alsınlar.. Ve ta ki, yollarını keşfedip bulup, yolculuğa devam eylesin ve zararlı şeyler ve tehlikeli vaziyetler görüp sakınsınlar. İşte bu haldeki o yolcular, ateşi yakarak ışık ve ziyasını alma hazırlığına başlamışlarken, birden semavî bir afet onları kaptı ve ateşlerini söndürdü. Evet, onlar, o ateşin zîyasıyla reca ve ümidin kemalinde ve zafer anının zirvesinde iken, birden o semavî âfet ile sönen ateşleri yok olup ışıkları kaybolunca, mutlak yeis ve ümitsizliğin ta dibine kadar düşmüş oldular.

İşte bu vaziyete Kur'an-ı Hakîm فَلَمَّا أَضَاءَ مَخْرُجَهُ مَخْرُجًا لِلشَّيْءِ نُورِهِمْ

kavliyle nass edip ferman buyurmuştur. Yani bunu şöyle bil ki; bu ayetin

başındaki فَاءُ "fe" harfi, şöyle işaret ediyor ki: Onlar (münafıkarın hallerini

tasvir eden temsildeki kimseler,) etraflarını ve kendi kendilerini, ışık ve ziyasıyla müşahede edip görmek için ateşi yaktılar. Haliyle ateş ziya vermeye başladı. Bunlar o ateşin ziyasıyla sâkin ve mütmain olmuşlarken; birden bir haybet ve mahrumiyet takib ederek bu sakinliği mahveyledi. (Yani fırtına ve rüzgar ateşi söndürüp yok eyledi.) ümid ve emelleri suya düşüp gitti. Elbette ümid ve recanın husûlü anında tam muzaffer olunmuşken, birden ve âniden kaybolup yok olmanın te'siri ne kadar şiddetli olacağı herhalde malumdur. ق

Sonra, şu مَخْرُجًاdaki şu şartiyet ise; nur'un, ziyanın sönüp gitmesinden

dolayı, yeni bir ziyalandırmanın lüzûmluluğunu istilzam eyler. Fakat bu lüzümluluğun gizliliği (Yani ayette zahir görünmemesi) onu izhar eyleyecek bir mukaddere işaret vermektedir. Şöyle ki: onlar, vaktaki yaktıkları ateşleri ziya vermeye başladı ve o ışıkla etraflarını birazcık olsun gördüler.. Ve o ateş ve o ışıkla meşğul olmaya koyuldularsa da; bu ateşe layık vechiyle ehemmiyet vererek muhafaza içine alamadılar, ondaki nimetin kadrini de bilemediler, dolayısıyla uzun bir müddet koruyupta devam ettiremediler. O ateş nimeti de sönüp gitti. Zira gaflet eseri olarak, ateşin koruma vesile ve sebeplerini muhafaza etmekle değil, neticesiyle

meşgul olmaları yüzünden لَقَدْ نَسِيتُ مَنْ يَخِطُّ أَعْيُنَهُ

﴿لَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْنَا خَائِبِينَ﴾ Alak/6,7 (Yani insanoğlu kendini müstağnî, ihtiyaçsız

gördüğü zaman, başlar Rabbisine karşı isyan etmeye) sırrıyla; o ateşin sönmesini gerektiren, ehemmiyetsizlikle ona yaklaşım göstermeleri, onun devamsızlığına sebebiyet vermiş oldular. Öyle ki, îzâenin, (ziyalandırmanın) kendisi bile, nur'un kaybolup gitmesine adeta sebep olmuş oldu.

Amma ﴿يُضِلُّهُمْ عَمَّا كَانُوا عَلَىٰ عَمَلٍ شَدِيدٍ﴾ cümlesi ise; Nur'un, ışığın zeval

bulmasıyla, buna bağlı olan nimetlerin elden çıkıp gitmesinden gelen hüsrânlarına işaretten sonra; zulumatın içine düşerek, üzerilerine nıkmetsizlik ve musibetlerin nüzûlünden gelen hızlan, rüsvaylık ve perişaniyetlerine de bakan bu cümle evvelki cümleyi (nazm ve irtibat için) takib eylemiştir. Yani ki, (artık nur ve ışık bulma ümidi kalmadığı için, tamamen hızlana büründürülüp zulûmat içerisinde bırakıldılar.) mânâsını ifade eder.

﴿يَسْتَوِي فِي ظُلُمٍ أَمَّا فِي نَارٍ فَلَا يَلْمِزُهَا لَمْ تُغْنِ عَنْهُمْ نُورَهَا وَلَا يَخَفُ مِنْهَا لَوْلَا إِذْ يَبْتُلُوهَا﴾ cümlesine gelince, bil ki: İnsanoğlu karanlığın ortasına

düştüğünde, ya da, karanlıklar onu sardığında, haliyle o da yolunu kaybeder. İşte o vaziyette arkadaş, yoldaş ve beraberlerindeki görmeye birazcık sâkinleşip tesellî bulabilir. Eğer bunları göremezse; onun hakkında, sükûn ve durgunluk da, hareket gibi musibet olur. Belki daha vahşice ve vahşetzar bir tarzda ürküntülü olur.

Amma ﴿يَسْتَوِي فِي ظُلُمٍ أَمَّا فِي نَارٍ فَلَا يَلْمِزُهَا لَمْ تُغْنِ عَنْهُمْ نُورَهَا وَلَا يَخَفُ مِنْهَا لَوْلَا إِذْ يَبْتُلُوهَا﴾ cümlesi ise, bil ki; insan, bunun

gibi belanın içine düştüğü zaman, tertip sırasıyla dört cihetten, necat için – az da olsa– tesellî bekler, emel ve ümid besler durur.

İşte, **Evvela:** Etrafta olan köylülerden, ya da gelip geçen yolculardan; kendi aralarında birbirlerine seslenmelerini işitme ümidini besler ki; imdad istediğinde, sesini duyup imdadına gelsinler. Fakat, vaktaki gece lâl kesilmişcesine sâkin ve sâkittir. Onun bu vaziyetinde kendisiyle sapsağırın arasında hiçbir fark olmadığından, ümid ve recanın tamamen kesilmiş

olduğunu ifade etmek sadedinde, ayet ﴿يَسْتَوِي فِي ظُلُمٍ أَمَّا فِي نَارٍ فَلَا يَلْمِزُهَا لَمْ تُغْنِ عَنْهُمْ نُورَهَا وَلَا يَخَفُ مِنْهَا لَوْلَا إِذْ يَبْتُلُوهَا﴾ demiştir.

Saniyen: Mezkûr vaziyetteki o adam, bir ümid ihtimalini besler ki; çağırıldığı vakit, ya da imdad istediği zaman; birisinin onun sesini işitip de imdadına yetişsin. Fakat vaktaki gece, sessizlik ve hareketsizlikten tamamen sağıra kesilmiş olduğundan; lisanlı ile lâl'in (dilli ile dilsizin) arasında hiçbir fark kalmamış olduğuna, dolayısıyla ağızlarına taş ile vurulup bu ümid ihtimalinin de tamamın kesilmiş olduğuna işaret için ayet,

ثُمَّ كَلَّمَكَ اللَّهُ

Salisen: O vaziyetteki şahıs; maksadının asıl hedefi olan o vaziyetten kurtulmaya işaret eden bir alâmetin, bir işaretin, ya da bir ateş parıltısının ve uzakta görünen bir ışığın görünmesiyle necat ümidini düşünür. Fakat gece karanlığının köraktırircasına her tarafı kaplamış omasından ve gece ise, adeta kör ve abûs çehreli kesilmiş olmasından dolayı, gözlü ile gözsüz arasında bir fark kalmamış olmasından, onun bu emel ve ümidini de

tamamen söndürmek için, ayet شَمِدْ demmiştir.

Rabian: O durumda olan bir insanın artık tek bir çaresi kalmış olur ki; o da geldiği yere geri dönmeye gayret ve çaba sarfetmesi ve buna çalışmasıdır. Fakat karanlık ve zulmetin zifirî dalgaları onu o derece sarmıştır ki; adeta bir bataklığa ihtiyarıyla girip takılan ve artık ondan kurtulmak için çıkış imkanı kalmamış bir şahıs gibi olduğu için, geriye rücû' imkanı dahi kalmamıştır. Evet, bazı haller ve işler olur ki; sen kendi ihtiyarınla ona gidersin, amma sonra geri dönüş için ihtiyar senden selbedilip alınır. Sen onu bırakmak istersin, amma o seni bırakmaz. İşte, Cenab-ı Hak Teala, onlara bu kapıyı da kapatmak ve yapıştıkları son ümid

iplerini de kesmek için خَتَمَ الْخَفِيَّاتِ diye ferman buyurmuştur.

Böylece; artık onlar hiçbir tarafta kurtuluş imkanı olmayan bir ye'sin ve bir vahşet ve ürküntünün, hareketsizlik, korku ve dehşetin içine düşüp kalmış olurlar.

Amma az yukarıda taksimatı yapılmış cihetlerden üçüncü cihet ki, bu ayetin veya üç ayetlerin cümle cümle kaydlerinin nazm, diziliş ve irtibatları keyfiyettir. İşte;

﴿خُذْلَهُمْ كَخُذْلِ الَّذِينَ أَخْرَجْنَا مِنْ دَارِهِمْ﴾ ayet cümlesine bak ki; nasıl onu kayıdları arasından nüktelerin kıvılcımları uçmaktadır gör! Evet, mesela:

﴿خُذْلَهُمْ﴾ deki ﴿خُذْلِ﴾ lafzı, münafıkların hallerinin garipliğine, kısya ve

hikayelerinin de bir u'cube olduğuna işaret eyler. Çünkü ﴿خُذْلِ﴾ ile ifade edilip

gösterilmek istenen şey, garipliği tezammun etmiş olmsından dolayı dillerde dolaşan, insanların birbirine nakl ve rivayet eyledikleri ibret dersli bir keyfiyettir. Çünkü, münafık halının en hâs sıfatı garabettir. Hem sonra darb-ı mesellerin içinde esaslı bir kaidenin bulunmasından, bu gibi mesellere “Avamın hikmeti” ya da “umûm’un felsefesi” denilmiştir. İşte

burada ﴿خُذْلِ﴾ den murad, onların garip sıfatı, âcip kıssaları ve iğrenç

halleridir. Buna göre; burada münafıkların hali ﴿خُذْلِ﴾ ile ta’bir edilmesinde,

mecaz olarak garabete bir işarettir. Bu işaretle de şöyle bir remz bulunmaktadır ki; münafıkların vasıf ve sıfatlarının şanıma layık olan şey, kötü ve zararlı hallerinin darb-ı mesel olarak anlatılması nev’inden lisandan lisana nefret ve te’linle dolaşmasıdır.

Amma ﴿كَخُذْلِ﴾ de ki: ﴿﴾ ise:

43- Eğer desen: Buradaki ﴿﴾ eğer hazfedilmiş olsa idi, daha çok belîğ

bir teşbih olurdu. (Yani mesela: ﴿﴾ siz ﴿كَخُذْلِ الَّذِينَ﴾ tarzında bir ifade olmuş olsaydı) ona daha uygun ve en belağatlısı olmaz mı idi?..

Cevaben sana denilir: Hayır, bu makamda en uygun ve belîğ olanı ﴿﴾

’in (kâf’ın) zikridir. Zira, ayet onu sarahaten ifade etmesiyle, zihinler îkaz edilmiş olarak; temsil ve misal’a tebaî bir nazarla baktıktan sonra, onun

(misalin) en mühim noktalarının merdivenlerinden geçer ve o noktalarla benzetilmesi yapılanın mühim noktalarına intikal eder.

Aksi halde, temsilin içine kasden dalarak, benzetilenin sıfatlarına temsilin ayrıntı ve inceliklerini tatbik etme vaziyet ve teşebbüsü fevt olmuş olurdu.

Amma aynı cümledeki ikinci **خُذِل** ise; temsilde geçen öylesi bir ateşin tutuşturup yakanın gariplik arzeden haliyle beraber, hiss-i umumîde varlık ve devamı bir darb-ı mesel hükmünde olup sürüp geldiğine işarettir.

Amma **خُذِلْتِي** ise:

44- Eğer desen: Temsilde ateşi yakanlar cemaat olduğu halde, **خُذِلْتِي** değil, **خُذِلْتِي** diyerek, burada bunu müfred yapmış, niçin?..

Cevaben sana denilir: Bir işde, bir meselede cüz' ile küll'ün, ferd ile cemaatin arasında müsavîlik olursa; ve ferdin (mufredin) sıfatında olan bir iştirak; ziyadelik ve ya noksanlık noktasında bir te'siri olmazsa, iki vecihle

de (yani hem müfred, hem de cem' siğasıyla) caizdir; **خُذِلْتِي** كَمَثَلِ الْحِمَارِ

خُذِلْتِي ayet-i celilesinde olduğu gibi.. (Evet, zahiri kaideye göre

خُذِلْتِي كَمَثَلِ الْحِمَارِ gelmesi iktiza eylerdi. Çünkü "Himar" müfreddir) Demek ki,

ateşi yakmayı, cemaat oldukları halde, ifrad ile getirmesinde; o dehşetli hali temessül ettirip, canlandırarak göstermeye ve iğrenç kabahatlarını tasvir ederken, o cemaatin her bir ferдинin o iğrenç kabahatta ayrı ayrı müstakil

olduklarına işarettir. Ya da, bu **خُذِلْتِي** "خُذِلْتِي" imiş de, sonra ihtisar edilmiş

خُذِلْتِي yapılmış olabilir.

Amma **الْخَوْذِ** kelamındaki “sin”, tekellüf ve taharriye işarettir. (Yani, o ateşi yakanlar, kendi ihtiyarıyla onu yakma hazırlığı külfetine çabalayarak girmişlerdir.)

Amma **بِنُورِهِمْ** deki **بِنُورِهِمْ** de olan zamîr’in cem’iyle beraber

الْخَوْذِ nin müfredliği vaziyetinde şöyle latif bir remiz vardır ki; Bir ferd, bir cemaat için ve hepsinin namına ateş yakabilir. İşte, gel bak ki; ateşin yakılmasında ifrad siğasıyla, amma aydınlanma ve ısınma içinde cem’ ile ifade eylemesi ne kadar latif düşmüştür değil mi?

Amma **أَلْمُصْبَاغِ** veya benzeri bir kelime yerine **خَارِدٍ** kelimesini zikretmesinde, teklifin (ilahi teklifin) nur’unda olan meşakkate işarettir. (Yani, teklif-i ilahînin içindeki hidayet nuruna ihlas ile vasil olma meşakkati) Aynı zamanda; münafıkların, zahîrî nur’un altında (Yani, zahirde imanlı görmelerinin altında) fitne ateşini yaktıklarına da bir remiz vardır.

Amma **خَارِدٍ** deki tenvinin tenkiri ise, ateşe olan şiddetli ihtiyaçlarına, hatta her hangi bir ateş olursa olsun aşırı derecede ona muhtaç olduklarına bir îmadır.

-----مـمـمـ-----

Ve bundan sonra, sen gel şu **بِنُورِهِمْ** **بِنُورِهِمْ** **بِنُورِهِمْ** **بِنُورِهِمْ**

cümlesi etrafındaki incelik ve letaiflere de nazarı bir çeviri verde bak, ta göresin ki; cümledeki kaydlar, maksad ve garazın esası olan o dehşetin zulümatını nasıl aydınlattığını gösteriyorlar. Ayrıca da, üst taraftaki “Dördüncü Mesele” de⁽¹¹⁵⁾ [Kelamım kuvveti, onun kayıtlarının

¹¹⁵ Dördüncü Meseleden murad, üst tarafta “Bir fasıl ve bir mukaddeme” başlığı altındaki bölümün ortasında yeralan “Dördüncü Mesele”dir.

arasındaki cevaplaşmalarındadır] diye olan hükmün buna ve buraya da baktığını işitmiş ve görmüştün.

İşte, **فَاذْكُم**daki “Fa”nın atıflığı ise; temsildeki adamlara mutlak ye’sin

hücumu ardından, ümid ve recanın kemalî ta’kip eylediğine bir îmadır. (Yani: onlar gecenin zulûmatı içersinde kaldıklarında, mutlak bir ye’s’e giriftar olup müstağrak olmuşlarken, kalktılar bir ateş yaktilar, bu ateşin ışığıyla ümidin kemaline kavuştular zannettiler)

Amma **فَاذْكُم**harfi, edatı ise; müstakim olan istisnaî bir kıyası tazammun

ettiğinden, aynı zamanda öngörülen şartiyenin (Yani “vaktaki” diye şartlılığının) tahakkukuna da delalet etmesiyle; ardından gelecek “tâlî”nin, yani neticenin de tahakkuk eyleyeceğine, dolayısıyla tesellî ümidini kat’etmiş olduğuna işaret eder. (Yani ki, temsilde ateş yakanlar, o ateşin ışığıyla vaktaki aydınlandılar, arkasından Cenab-ı Allah onların nurlarını, ışıklarını söndürüvererek, alıp götürdü.)

Amma **أَضَاءَ** ise, yakılan ateşin ısınmak için değil ışıklanma,

aydınlanma için olduğuna işaret eder. Ayrıca kelimenin vaziyeti ve lisan-ı remzi, dehşetin şiddetine de bakmaktadır. Zira, o izae, ziyalandırma; mehalikin onun ile görünmesinden dolayı, o ışık o tehlikeli şeylerin mevcudiyetlerini bildirmekten gayri bir faide vermemiştir. Eğer ateş ışığı olmamış olsaydı; belki nefis muğalatlarla kendini teskin edebilme ihtimali olabilirdi.

Amma **فَاذْكُم**ise, onların dört taraflarını dehşetin sarmış olduğuna ve

altı cihetten hücûma geçen zararlardan ancak o ateşin ışığıyla korunmanın lüzumuna işarettir.

Amma **فَاذْكُم**kelimesi, şart’ın cezası olduğu için; yani ayette **فَاذْكُم**ile,

vaktaki yakılan ateş, onların etraflarını ziyalandırdı” ifadesiyle, cümlenin kuruluş karakterinde şartlı bir ziyalandırma olmuş oluyor. Bunun menfî cezası, yani karşılığı ise; o ışık ve ziyanın gitmesi, giderilmesi bunun

cezaüşartdır. Hem **جَنِبِ** nin, yani “gitti” nin bir lazımı olması gerekir. Bu

lüzûmun gizliliği de, –az üstte izahı yapıldığı üzere– onlar, o ışığın (ve burada münafiklar, hidayet nuru ışığının) teahhüdünü üstlenmedikleri ve ondaki büyük nimetin kadrini bilmedikleri için; ziyalanma ve ışıklanma nimeti ellerinden alınmış oldu. (Yani: Kapkaranlık gecenin içersinde, onlara nurun ziya nimetini verdi. Amma onlar bunun taahhüdünü yaparak ve koruma tedbirlerini alarak muhafaza edemedikleri için; o ışık nimeti tamamen ellerinden alındı.) Hem o ışığa karşı gösterdikleri ziyadesiyle sevinme ve ferahlanma; onlara bunun muhafaza tahhüdünü unutturdu. Cenab-ı Allah da onlardan onu aldı.

Amma **جَنِبِ** da **جَنِبِ** nin Allah’a isnad edilmesin de, iki çeşit reca ve ümidin de kesildiğine işarettir:

- 1- Tamirin (onarmanın) ümid ve recası..
- 2- Rahmete karşı beslenen ümid..

Zira, evvela ayet, o afetin semavî olduğuna işaret eylemiştir ki, tamire kabil olmadığına, onlara verilen ceza dahi kişinin kendi kusurunun cezası olduğuna işaret ve remz etmektedir. Bu yüzden Cenab-ı Allah ta, o ni’meti onlardan alıyor.. Ve o ni’metin (temsilde ateş ve ışık nimetinin, tatbikatta ise hidayet nuru ni’metinin) onlardan alınmasıyla da, sebeplerin inkıta’ı demek olduğuna göre; hararetle bir ümid ile sarılmış oldukları Rahmet emelinin ipi de kesildiğine remz etmektedir. Evet, çünkü hakkı iptal etmek için, Hak teâla dan yardım ve muavenet istenilmez.

Amma **جَنِبِ** **اللَّهُ يَتُوبُ إِلَيْهِمْ** deki **يَتُوبُ** ün başında olan **ئِ** ise, temsildekilerin saplanmış oldukları bataklıktan kurtulup da geriye dönüş ve necatin imkansızlığından gelen yeislerine işarettir. Evet, Zat-ı Zülcelal olan Allah’ın ahz ederek alıp götürdüğü şeyin, geri alınması mevzu-u bahis olmadığı; **جَنِبِ** (yani onu alıp beraberinde götürdü.) ile, **يَتُوبُ** (yani;

aldı gönderdi).. Ve ya **جَنِبِ** (yürüdü gitti) nin arasındaki beyyin ve açık

farka işaret etmek içindir. Zira birinci mânâdaki ifade, (yani $\text{اللَّهُ يَنْشُرُهُمْ} \text{ غ}$)

(يَخْفِج) ifadesi, geri dönüşün imkansızlığını, diğer üç mânâlar ise, geri dönüş imkanının bulunabileceğini ifade ediyor. ق

Amma نُشْرُهُ nin ifade tarzında, onların (münafıkların temsil ile gösterilen hallerinin) sırat üstündeki hallerinin (sırat köprüsü) hatırlatılmasına da latif bir işaret vardır.

Amma نُشْرُهُمْ deki هُمْ izafesinde, –ki ihtisası hâs işareti ifade eder– onların o haldeki şiddetli teessürlerine işarettir ki, yalnız bir ateşlerinin sönmesinde çok şiddetli teellüm verdiği halde; hele hususiyle sair insanların ateşleri yanarken, onun ateşi sönerse, daha da çok şiddetli elem verir.

İşte, $\text{رَجُلًا مِّنَ الَّذِينَ يَشْرُونَ}$ tenzilin (Kur'anın) belâgat fûnûnunda göstermiş olduğu şu harika, latif nüktelerine bak, Bârekallah! de. Evet, görüyorsun ki; Kur'anın bu ayetinin cümlelerindeki heyet ve vaziyetleri, nasıl burada küllî ve en büyük garaz ve maksad olan “Yeis” ile birlikte “dehşet”e de teveccüh ediyorlar. Adeta, bir çok vadilerin kesişip buluştukları kavşaktaki bir havuz gibi olup, bütün kelimelerin heyetleri ona geliyor ve ona boşanıyor.

-----μμμ----- ق

Ve sonra gel, $\text{وَنُشْرُوهُمْ} \text{ غ}$ cümlesi içine iman ile

nazarı sal! İşte bak, en baştaki و (vav) şöyle bir işaret veriyor ki; onlar,

(Yani temsildekiler ve onlara benzetilen münafıklar) iki hasaretin mabeynini cem'edip birleştirmişlerdir. Yani ki: Onlardan ziya selb edilip alındığı gibi; zulmet ise kendilerine giydirilmiştir. Y da, ziyayı atıp, zulmeti giymişlerdir. ق

Amma yerine ya da benzeri bir kelimeyi kullanmaması ise, işarettir ki; onlar o halette ruhsuz bir cesed, ya da içsiz bir kabuk gibi olmuşlardır. Bu halde onlar için artık yapılacak bir şey kalmamış demektir. Şayet bir şeyler yapılacak olursa da, o da onları kendi hallerine terketmek ve sırt üstü bırakıp gelmektir.

Amma: deki ise, remzediyorki; artık onların nazarında her şey yok olmuş, kalan tek bir şey var; o da ademin, yokluğun ünvanı olan zulümdür, karanlıklardır. Demekki bu zulmet, onlara artık bir zarf, bir kap ve bir kabir olmuştur.

Amma deki cem' sigası ise, îmadır ki; gecenin siyah karanlığı ve bulutun kesif zulmeti onların ruhlarında bir yeis ve havf zulmetini doğurduğu gibi; buldukları mekanlarında da bir tevahhuş, bir ürküntü ve bir dehşet karanlığını bırakmış; ve zaman ve vakitlerine de bir sağır sükûn ve sükût zulmetini musallat kılmıştır. Yani, bu hallerinde onları çeşitli ve renkli zulmetler ihata eylemiştir demektir.

Amma deki tenvin-i tenkîri ise, îmalıdır ki; onların şu içinde buldukları karanlıklı haller ve vaziyetler kendilerinin mechûlüdür. Yani: tanımadıkları, görmedikleri bir haldir. Dolayısıyla bu gibi hallerle ülfetleri sebkat etmiş değildir. Öyle ise, başlarında olan bu haller pek şiddetli ve müdhiş bir vak'adır.

Amma ise, musibetlerin temel esasına bir tansistir. Yani, şeksiz olarak o musibetlerin ana esasını kat'î bildirme ve göstermedir. Zira gözleri görmeyen bir kişi, bir şahıs, belaları en çok gören ve çekendir demektir. Ve besarin (görme hassesi) kaybedilmiş olması demek, musibetler'in en hafisi ve gizlisini görüyor demektir.

Amma deki mudarîlik, yani Türkçe ile; “onlar görmüyorlar ve görmeyecekler” mânâsında hali ve istikbali içine alan mudariliği ise,

onların halını, hayalin gözü önünde tasvir ve temsil etmek içindir. Ta ki dinleyicinin, o dehşetli vaziyetlerini görsün de vicdaniyle de mütahassis kalmış olarak hissen de müteessir olsun.

Amma de mef'ûlün terkedilişi, (yani, ayetin bu cümlesi:

“onlar zulmetler içersinde göremiyorlar” diyor. Mef'ûl olarak neyi göremediklerini bidirmiyor, söylemiyor. Bu halde “Mef'ul” terkedilmiştir) umûmileştirmek içindir, şöyle ki:

1- Onlar, menfaatlerini görmüyorlar ki muhafaza etsinler.

2- Tehlikeli hal ve işleri görmüyorlar ki, onlardan hazer edip kaçınsınlar.

3- Karşılıklı olarak arkadaşlarını göremiyorlar ki. Onlarla ünsiyetlenip teselli bulsunlar, adeta herbirisi kendi başına yalnız, ğarip ve tekdir.

-----μμμ-----

Ve şimdi gel, nin cümlelerine atf-1 nazar

kıl da, gör ki: aralarında neyi ve neleri çağrıştırdıklarını işitip duyasın. Evet, bu “dört şeyler”, yani sağırlık, dilsizlik körlük ve geriye dönmemezlik halleri; temsil edilenle, temsildeki hali yaşayanın arasında müşterek bir haddir.. Ve bu ikilerin arasında bir berzahtır; ve bu dört şeyler her iki guruba da (Yani temsildekilerle, temsil ile gösterilenlere) müteveccihdirler ki, her iki tarafın hallerini dile getiriyorlar.. Ve adeta her iki tarafın ayineleridirde, şe'n ve işlerini sana gösteriyorlar.. Ve kıssa ve hikayelerinin neticelerini sana işittiriyorlar.

Amma temsil edilen, yani temsilde gösterilen tarafa bu dört şeylerin nasıl baktıklarını görmek istiyorsan, bilmiş olasın ki; temsil de gösterilen o gibi musibetli hallere düşenin kurtuluş ümidi ise:

Evvela: Bir kurtarıcının sesini işitmekdir. Lakin gecenin ebkemiyyeti, yani çok ziyade lallık ve dilsizliği kendisinde pek ziyade bir sağırlığını istilzametmiş.

Saniyen: Birinci ümid tahakuk etmeyince, ikinci bir ümid çaresi olarak bir yardımcıya kendi sesini işittirme işi belirir. Amma gecenin esammiyeti (taş gibi sağırlığı) kendisinde çok çok dilsizlik ve lallığını iktiza eylemiş.

Salisen: Sonra üçüncü bir çare olarak; bir ateşi ya da uzakta görünen bir parıltı da olsa bir ışığı görmek suretiyle yolunu bulmak ümidi belirir. Lakin gecenin kör karanlığı onunda körlüğünü netice verdiği için, etrafta hiçbir şey görünmüyor.

Rabian: Ve sonra en son bir ümid ve çare olarak; geldiği yere dönme emeline yapıyor. Fakat vâesefaki, o kapıda çoktan kapanmıştır. Çünkü bunun hali; bir bataklığa saplanan birisinin, her harekelendikçe batmakta olan halini andırmaktadır.

Amma aynı temsil ile gösterilenin haline tatbik noktasından bakış cihetine gelince bil ki, münafiklar vaktaki küfrün ve nifakın karanlıkları içerisine düşmüş oldular. Bunların da küfür ve nifakın zulumatından kurtuluş imkanları, tertip sırasıyla yalnız dört yol ile dir.

Birinci Yol: Onlara başlarını kaldırıp hakkı dinlemek ve Kur'an ın irşadına kulak verip dinlemek düşer. Lakin vaktaki nefis ve hevanın gulgulesi (sürükleyen akıntısı) Kur'an sadasının gelipte kulaklarının içine girmeye mani' ve engel olmuş.. ve nefis ve hevanın tehevüsü dahi (geçici arzu ve meyilleri) bunların kulaklarından tutup, hak yolundan çekip

çıkarmıştır. Bu vaziyette Kur'an-ı Hakîmde ^عضم diyerek menfi haberle

onlara haykırıp bu kapının kapalı olduğunun işaretini vermiştir.. ve bu işaret içinde; onların kulakları adeta koparılmış olup, kulak yerinde bir takım çirkin deliklerin kalmış olduğuna, ya da başlarının iki yanından asılı, sarkık bir kerih et parçası suretinde kalmış olduğuna ima etmektedir.

İkinci Yol: O vaziyette onlara lazım olan budurki: başlarını eğip, vicdanlarıyla müşavere ederek, hakkı ve doğru yolu bulmak için sorup súaletmeleridir. Lakin vaktaki inad, onların lisanlarının elinden tuttu.. hıkd (yani kin) dahi arkadan iterek lisani alıp ağzın iç kısmına çektiler. İşte bu

vaziyette Kur'an-ı Hakîm de ^كشکم kavliyle ağızlarına taş vurarak, bu

kapının dahi yüzlerine kapatılmış olduğuna işaret eyledi.. Ve bu işaret içinde onların hakkı görüp ikrar etmeye karşı dilsizcesine sükutla

karşılımları adeta lisanı koparılmış gibilerin durumunda kaldıklarına ve artık bu ağız, içindekinden, yani lisandan boş bir mağara heyetinde kalıp yüz için çirkin bir vaziyet arzeden bir halde olduğuna remzetmektedir.

Üçüncü Yol: O vaziyetteki münafıklara ibret nazarlarını etrafa salmaları lazımdırki; afakî delileri toplayıp getirsin. (yani, mevcudat ve mahlukatın gösterdikleri delail-i vahdaniyeti toplayıp getirsin.) fakat ne çareki; teğaful, kendini aldatma gibi haller elini onların gözleri üstüne koymuş kapamış... Ta'âmîde (hak ve hakikatı görememe ve manen körleşme) onların nazarlarını geri dönderip koğarak göz çukurlarına

hapseylemiştir. İşte bu vaziyette de Kur'an-ı Hakîm شَمِدِ dedi. Yani, artık onların bu yoldan dahi körleşerek mahrum kalmış olduklarına işaret eyledi.

Ayrıca burada, yani شَمِدِ de teşbih edatının hazfî ile; (mesela: كَعَمِخْ)

veya شَمِدِ demeyip, edatı hazf ederek شَمِدِ demesiyle) şöyle remz ediyor ki; kafanın, başın nurları olan gözleri, sanki kökünden kal'edilmiş ve sökülüp çıkartılmış da cephelerinde çirkin ve şevhâ çukurlar olarak kalmışlardır.

Dördüncü Yol: Münafıkların şu içinde buldukları vaziyetlerinde kendi kabih olan hallerinin çirkinliğini bilip tanınmaları icab ediyorki, ondan nefret edip pişman olsunlar ve ardından tevbe edib dönsünler. Fakat vaktaki fitratları (su-i ihtiyarlarıyla bozulmuş olmasında ve heva-yı nefis ve şeytanın kendilerine galebesinden; nefisleri ısrarla o çirkinlikleri

onlara süslü sevimli ve hoş gösterdi. Kur'andaki bu makamda خَيْرِ شَفْوِخْ

dedi. Yani en son, yollarının da kapanmış olduğuna işaret eyledi ve bu işaretle onların kendi ihtiyarlarıyla düşmüş oldukları bataklık ve bu işretilerde onların kendi ihtiyarlarıyla düşmüş oldukları bataklıktan çıkmada ise, artık bir ihtiyarları, bir tercihleri kalmamış olduğuna remzetmektir ki, bunların halî de tıpkı kum deryasına saplanıp kalmış muztar ve çaresiz bir şahsın halî gibidir.

-----μμμ-----

قَطْرًا كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَاءِ سَقِيَّةٍ يَخْرُجُ مِنْ خِزَانٍ مَّا يَخْتَارُونَ ﴿٦٠﴾

تَقَىٰ سُلُوحَاتِهِمْ مَخَالِبُهُمْ وَتَجَرَّتْ عَلَيْهِمْ أَعْيُنُهُمْ فِئْتَانِ مِن مَّا هُمْ خَائِفُونَ ﴿٦١﴾

تَجَرَّتْ عَلَيْهِمْ أَعْيُنُهُمْ فِئْتَانِ مِن مَّا هُمْ خَائِفُونَ ﴿٦١﴾

تَجَرَّتْ عَلَيْهِمْ أَعْيُنُهُمْ فِئْتَانِ مِن مَّا هُمْ خَائِفُونَ ﴿٦١﴾

تَجَرَّتْ عَلَيْهِمْ أَعْيُنُهُمْ فِئْتَانِ مِن مَّا هُمْ خَائِفُونَ ﴿٦١﴾

Bakara/19,20)

Ey aziz bilmiş ol ki: Şu ayette (iki ayette) dahi “üç vecih” den medar-ı nazar olacak yönleri vardır. Bunlar:

1- Önceki ayet ile nazmı dizilişi ve irtibatı..

2- Kendi cümleleri arasında intizamlı münasetli dizilişi..

3- Cümle cümle (kelime ve kelimeler olarak) heyetleri arasında olan birbirlerine bakış... Bunun meseli, nümünesi; saatları dakikaları ve saniyeleri sayan millerin arasındaki irtibat ve münasebet gibidir.

Amam şu ayet ile (iki ayet) önceki ayet arasında olan nazm vechi ise: bu ayette yine temsili⁽¹¹⁶⁾ tekrarlama ve tasvirdeki izahı itnab edip uzatmış olmasıdır. Bu ise, münafıkların dehşet ve hayretleri içerisindeki hallerinin iki neve ayrıldığı tasvir edilmesine işaret içindir.

116 Yani bundan önceki ayette $\text{كَمَا يَخْرُجُ مِنَ السَّمَاءِ سَقِيَّةً}$ temsili, bu ayette

ise $\text{كَمَا يَخْرُجُ مِنَ السَّمَاءِ سَقِيَّةً}$ kavlini tekrarlayıp getirmiş olmasıdır.

İşte birinci temsilin hülasası şöyledir: Münafık olan şahıs, vücüd sahrasında kendi kendini arkadaş ve sohbet-nişinlerinden ayrı düşüp tek başına ve kâinat cemiyetinden tardedilmiş, hakikat güneşinin hüküm ve tesirinde hariç kalmış görüyor. Onun nazarında herşey madum ve yokdur. Umum mahlukat da kendine ecnebî ve yabancı görüyor. Bu vaziyette umum mevcudat onun nazarında sâkin ve sâkit, suskun ve cansız bir halde olup; vahşet, ürküntü ve humud da (sönmeçlik) onları istila etmiş bir haldedir.

İşte acaba bu korkunç ürküntülü hal ile yaşayan bir münafık nerede?.. Nur-u iman ile bütün mevcudatı kendine samimi ahbablar suretinde gören ve umum kâinatla musahabet edip arkadaşlık Kur'an bir mü'min'in hal-i şifakârı nerede?!

İkinci temsilin hülasası da şudur:

Münafık olan şahıs zanneder ki; alem bütün eczasıyla kendisinin üzerine ve aleyhine kötü haberlerle ona haykırıyor.. Belalarıyla onu tehdit ediyor.. Hadiseleriyle ona sayhalar savuruyor.. Afet ve musibetleri ile de onun her taraftan sarmış vaziyettedir. Öyle ki, adeta bütün nevilere kendisine düşmanlık etmek üzere ittifak etmiş gibidirler de; yararlı işler, menfaatlı haller kendisine zarar verici düşmanlara inkilab etmiş haldedir. İşte bu halet ise, –sabıkan geçtiği üzere– “istimdad noktası” ile “istinad noktaları”nın yokluğundan, kaybedilmişliğinden neşet etmektedir.. Ve işte acaba münafıkın şu kapkaranlık hal-ı pürmelalı nerede?!. Sonra imanın nuruyla bakan bir mü'minin kâinattan işittiği tasbihatlı ve tebşiratlı sadalarının meydana getirmekte olduğu huzur ve saadet hali nerede?!

Hem yine bu iki ayetimizde (önceki ayetle bu ayette) iki defa temsil üslubunun tekrarlanmasında, münafıkların iki tabakaya inkısam ettiklerini ve birinci tabakası: Birinci temsildeki hale münasib düşen aşağı, ami kısmına.. İkinci tabakası ise: İkinci temsile muvafık olan mütekebbir ve mağrur kısmına ima etmektedir.

Amma samia nazaren (yani: dinleyici makamında olana göre) bu temsilin kendi makamı ile olan münasebeti şudurki: Kur'anın ilk muhatabları olan saffi-ı evvel insanlar, düz ve geniş sahra ehli olup; sahrayı minder, göğü de çadır bezi gibi yaparak fistat ve çadır edip hayat süren (yani: düz sahra ehli çölde yaşayan insanlar, bilhassa eski zamanda medeniyet ve şehirlilikten uzak, nerede olsa konup barınan insanlar hep düz yerde yattıkları için bu tarzda teşbih yapılmıştır.) o insanlar hemen

hemen hepsi temsilde gösterilen hali, ya kendileri bizzat yaşayarak ya da ebna-i cinsinden aynı tarz hayat sürenlerden işitmiş ve duymuş olduklarından; hiss-i umumî bu temsil ile ünsiyet içinde olması noktasından, köklü bir darb-ı mesel gibi mezkûr halden teessür duymalarıdır.

Amma ikinci temsilin birinci temsil ile münasebet ve irtibarı ise açıktır. Zira her ikiside bir çok noktalarda ittihad içinde olmalarıyla beraber bu, onun tekmil ve tamamlayıcısı mesabesinde kalıyor.

Amma temsilin içindekilerine benzetilenin münasebeti ise, beş vecih ile. O vecihler de şöyledir:

1- Her iki tarafın, yani hem temsilde tasvir edilenlerin hemde ona benzetilenin yüzlerine bütün kurtuluş yollarının kapanmış olmasıyla, şiddetli hayret ve şaşkınlık içerisine düştükleri ve kurtuluşun çare ve sebeplerinin kendilerinden kesilip kaybolmuş olması..

2- Temsilde gösterilen halı yaşayanlarla temsil ve benzetme ile haline işaret edilen münafık'ın hali, her ikiside pek şiddetli bir korku içine düşmüş olmalarıdır. Hatta bunların her iki tarafı da hayalederki; bütün mevcudat kendilerine düşmanlık etmek üzere ittifak etmiş olarak hayatlarının bekasından bir an bile emin olunamaz bir haldedir.

3- Her ikiside dehşetin en şiddetli hali içerisine düşmeleri ile, aklın ihtibalını (oynatmasını) ve fesadını netice vermiş olduğundan, tebellühe yani bunaklık ve oynatmaya kadar gitmişlerdir. İşte bunların hal ve vaziyetleri; kılınç parıltısını gördüğü zaman kendini korumak için(!) gözünü yuman..ya da tüfenk sesini duyduğunda yaralanmaktan uzak kalayım diye kulaklarını tıkayan.. veyahutta güneşin batmasını istemiyen adamın, feleğin çarhı devredip dönmesin diye saatının zenbereğini tutan adamların haline benziyor. Ne kadar ahmaklık değil mi? Evet çünkü: Saika, yıldırım ve şimşek, kulakların tıkanmasıyla sıçrayıpta gitmiyor. Yakıcı ve yandırıcı olan yıldırım da gözlerin yumulup kapatılmasıyla, acıyıpta hareketini durdurmuyor.. Evet onların bu vaziyetteki hallerinden görünen şey odur ki, artık kendileri için tutunacak birşeyler kalmamıştır.

4- Güneş, yağmur, ziya ve su nasıl ki çiçeklerin hayat kaynağı, bitkilerin mürebbsidirler. Aynı zaman da, ölmüş şeylerin laşelerin teaffununa ve kazuratın, posaların da kokuşmasına sebeptirler. İşte onun gibi rahmet ve ni'metlerin dahi kendilerini ona muhtaç bilerek bekleyen ve

tam isteyen layık mevki'lerine tesadüf etmezse ve bunların kıymetine takdir edip bilenlere rast gelmezse; zahmet ve azaba inkilab edebiliyorlar.

5- Nasıl ki, cüzlere tatbik etme işi nazara alınmaksızın temsilli istiarenenin in'ikadında (yerine oturmasında) asıl olan şey temsilin kendisi ile ona benzetilenin arasında olan iki mealin tenasüplüğünün bulunmasıdır. Öyle de: Burada da ikisinin eczaları arasında münasebet bulunmaktadır.

Zira ayetin temsilinde **كصَيْبٍ** diye zikredilmiş olan yağmurlu bulut, nasıl

nebatatın hayatıdır: onun gibi İslâmiyet dahi, ruhların hayatıdır. Hem temsilde “berk ve raad” ise, burada vaad ve vaide işaret ediyor.. ve temsilde olan (zulümat) da, burada sana küfrün şüphelerini ve nifak'ın şeklerini göstermektedir.

-----μμμ-----

Amma cümlelerin arasındaki nazm vechi ise:

Bilmiş olki: Vaktaki tenzil, **كصَيْبٍ عَشِيٍّ السَّمَاءِ** dedi ve bununla şöyle

işarete bulundu ki: Münafıkların hali, öylesi kimselerin haline benziyor ki; vahşetli ve korkunç bir sahrada, karanlık bir gecede, şiddetli yağmur altında yolculuk yapmaya muztar ve mecbur kalmışlardır. Gecenin karanlığı ve yağmurun şiddeti o derecededir ki; damlaları havadan süratle yere inmesiyle, musibetlerin kurşunu gibi isabet etmektedir. Cevv-i hava ise, yağmurun kesretinden dolayı adeta baştanbaşa su ile dolmuş, deniz

vaziyetindedir..işte bu halı işiten dinleyicinin zihni harekete geldi..ve **صَيْبٍ**

(yani yağmurlu bulut) aslında merğub ve istenilen bir rahmet iken, korkunç bir müsibet halını almasının sebebi hakkında izahlayıcı bir beyanın intizarında iken; Kur'an-ı Hakîm o halin dehşetini tasvir etmek

için: **كصَيْبٍ عَشِيٍّ السَّمَاءِ** dedi. Bu ifade ile şöyle işarete bulundu ki; yağmur

nasılki bulutun ve keşafetin zülmetine bir zarftır. Onun gibi; yağmurun umumîliği çokluğu ve ihatadarlığı hasebiyle de adeta gecenin kırılmış dağılmış ve yayılmış olan siyah dalgaları içerisinde kara katreler halını aldığı için, buna da bir kap ve bir zarf olmuştur.

Ve sonra hiçbir sami bulunmazki **مُنَافِقًا** lafzını işitsinde, onun beyan ve izahına muntazır kalmış olmasın. İşte mütekellim (Kur'anın kelamını söyleyen mütekellim-i ezeli sami'in zihninden adeta "raad"ın sadasını işitmiş olarak, hemen derakab **بِخُودٍ** dedi. Yani temsildeki kimsenin ve buna benzetilen münafığın hali, daha çok korkunç olacağına ve şiddetlendireceğine işaret eylemiş oldu. Yani ki, mevcudatı semîresi olan sema, bunların helakleri için (Rabbisinin emriyle) azmetmiş de; ra'dıyla üstlerinde müthiş sayhalar atıp haykırmaktadır. Evet münafıklar dahi; mezkûr dehşetin içine düşmüş ve müsibete giriftar olan temsildeki şahıslar gibidirler. İşte o vaziyette hakikat olarak birbirleriyle yardımlaşmakta olan kâinattan, kendilerine zarar dokundurmak üzere ittifak etmişlercesine; adeta mevcudatın sükûnünü altında müziç bir hareket ve sükûtü tahtında müthiş, heybetdar bir nutuk bir konuşma olarak tahayyül eder. İşte bu şahıs, gök gürültüsünü işittiği zaman tevehhüm eder ki; raad kendisini tehdid için konuşuyor, üstünde sayhalar savuruyor. İşte bu vaziyette olan şahsın kapılmış olduğu havf sebebiyle işitilen bütün ses ve gürültüleri kendisinin aleyhindedir zanner.

Budan sonra, dinleyici raadın ismini işitir işitmez, kendi zihninde onun daimi arkadaşını gözlemeye başlaren "Berk" (şimşek) hemen parıldamaya başlıyor. Kur'an-ı Hakîm de bu makamda **بِجَوْرِ** diyerek; tenvin-i tenkirî ile şimşegin garip ve acip bir hadise olduğuna işaret eyledi. Evet hadd-ı zatında Berk, acib bir hadise olduğu şüphesizdir, kat'îdir. Çünkü onun doğup parıldamasıyla; zulûmattan teşekkül etmiş olan bir alen ölürcesine toplattırıp dürülür, ademe atılır. Ve ansızın sönüp ölmesiyle de tekrar zulûmattan bir alen dirilerek haşır olur. Güyaki şimşek, bir ateştir de söndüğü anda dünya dolusu bir duhanı miras bırakır da gider. Demekki mezkûr hal'e giriftar olan şahıs, şimşegi gördüğünde ona düşen şey, dikkatle nazar eylemesidir. Ülfet ve alışkanlığa bina edilmiş sathî bir nazarla bakmamasıdır.. ta ki, Kudretin sun'u üstündeki perdeler aralansın meydana ve zahire çıkmış olsun.

İşte bunun böylece tasvirinden sonra, sanki sami'in zihni harekete gelerek soruyor: "Peki acaba temsilde gösterilen o pek müdhiş haldeki

şahıslar nasıl hareket ediyorlar.. ve ne yapıyorlar.. ve ne gibi bir şeye teşebbüs ediyorlar.?”

Kur'an-ı Hakîm de bu gibi mukadder zihnî suallere cevaben:

﴿يَجْعَلُونَ أَيْدِيَهُمْ أَعْصَابًا يَصِفُونَ أَلْسِنَتَهُمُ الْغُرُوثَ﴾ onlar için hiçbir

sığınak, dayanak ve necat mahalli bulunmadığına işaret eyledi. Hatta onların hali, suda boğulmak üzere olan birisinin tutunamayacak şeylerde el atıp tutunması gibi hareket içerisinde. İşte bu halin dehşetinden dolayı kulaklarını kapamak için parmak uçları yerine, parmaklarının tamamını kulağın içine sokarcasına istimal ediyorlar. Yani adeta o dehşetli hal ellerini şiddetle vuruyor öyle bir acıtıyor ki; o ağrıdan parmaklarını ağızları yerine kulaklarının içine sokmak istiyorlar. Hem şaşkınlıkla budalalaşmalarından ne yapacaklarını şaşırılmış olarak; yıldırım isabet etmesin diye kulaklarını tıkıyorlar.﴿

Sonra sam'i, bunu da dinledikten sonra; zihni meseleyi biraz daha yakından öğrenmek için soruyor ki: “Şu mevcut musibet, müstevlî olan umumî bir musibet midir? Yoksa hâs bir mevkiye aid bir hadise midir? Eğer hâs bir hadise ise, belki bir ümid ışığı beklenebilir?..

Kur'an-ı Hakîm buna da cevaben ﴿بَلَىٰ كَأَشْرَبَ﴾ diyerek; o

musibet (kâfirler için umumî ve muhit olduğunu beyan buyurdu.) Yani şu müsibet, onların ni'metleri küfran ve inkarla karşılamlarına mukabil bir cezalarıdır. Bu ceza ile; Allahü Teala onların cumhürde, yani umum mevcudatta tevdi' edilmiş olan İlahî kanundan serkeşlik edip şuzûz ettikleri için tutturup cezaya çarptırdı.

Sonra dinleyici makamında olan sami, ra'dın şiddetli savtını işittiğinde kalbine dönüp konuşuyor “acaba aydınlatarak yolu göstermekte şu şimşekğin ışığı bunlara bir faide vermiyor mu?

Kur'an-ı Hakîm buna cevaben: ﴿يَكْشِفُ مَا كَانُوا يَكْفُرُونَ﴾ diyerek

raadın, gökgürültüsünün onlara karşı gösterdiği adavet ile işitme, duyma imkanları –müthiş savttan– kalmadığı gibi; şimşekde onlara hasm-ı can

olarak vermiş olduğu çok keskin, müdhiş ziyasıyla onların gözlerini kamaştırıp kararttığına işaret eyledi.

Daha sonra, temsildeki adamlara karşı buğz ve düşmanlık etmek üzere kâinatın mevcudatı her taraftan cevaplaşmalarını duyduktan sonra sami'in zihni bu defa şöyle istifsarla çağırıyor: “Peki acaba bunların hali nereye varacak?. Ve ne yapacaklar?. Ve şimdi ne yapıyorlar?. Ve ne ile meşguldurlar?.

İşte buna da cevaben, Kur'an-ı Mu'ciz:

تَكَلَّمْنَا أَيْضًا عَظَمَتِهِمْ نَحْنُ وَاشْتَبَاهَتْهُمُ خُلُوفُ الظُّلَمِ غَطَّيْتُمْ حَاشُوا قَد

haldeki adamlar müşevveş, sergerdan, mütereddid ve mütehayyir bir halde bulduklarını..ve kurtuluş ve onun yolunu gösteren herhangi bir işareti için en küçük bir fırsatı dahi değerlendirdiklerini ve en ufak ve görünmez en ince yolu da gösteren en edna bir görüntüyü dahi gözlediklerini ifade eyledi. Demekki o durum ve halde olan bu adamlar, şimşeğin her parıldayışından ayağa kalkarak yürümek için harekete geçtiklerini, lâkin o hareket; ruhlarının ızdırabından, başı kesilmiş hayvanın hareketi cinsinden olduğunu beyan etti. Buna rağmen, yine onlar şimşeğin her parıldamasından, belki ışığından istifade ederiz diye –faidesizliğini bildikleri halde– bir iki adım atıyorlarsa da; fakat her parıldama arkasından derakab bir zulmetin gelip, onları gaşyedip, müthiş şaşkınlık içerisinde bırakmasıyla, yerlerinde donup kalıyorlar.

İşte istima' makamındaki zat, bunu da böyle dinledikten sonra; bu defa şu gelen suali istifsar yoluyla sormaya hazırlanırken; “yani niçin ölüp gitmiyorlar? Ya da büsbütün körleşip sağırlaşmıyorlar ki, bu ızdırab ve

azaptan kurtulsunlar?.” diye sormak isterken; Kur'an cevap verdi. **حَبِطًا رَتْقًا**

يَوْمَ يَأْتِي الشُّرَكَاءُ يَنْجِبُونَ عَنْ آلِهِمْ وَنَحْوِهِمْ يَوْمَ يَأْتِي الشُّرَكَاءُ يَنْجِبُونَ عَنْ آلِهِمْ وَنَحْوِهِمْ

kurtulmaya müstehak değillerdir. Onun için meşiet-i İlahiye onların öldürülmesine taallûk etmiyor. Eğer taallûk etmiş olsaydı, işitme ve görmelerini alır götürürdü. Fakat semi'in (işitme hassesinin) yerinde bırakılmasında ikabı işitip duymak; ve görmenin bekasında azabı

müşahede etmek noktasından; Allahü Tealanın kanunu dairesinden şüzûz eden ve ona karşı serkeşlik edenler için en muvafık iştir, muameledir.

Sonra vaktaki bu kıssa (yani, münafıkların halini tasvir eden temsilli kıssa ve hikaye) birkaç noktayı ihtiva eylemesiyle ve bu noktaların ayrıntılı bölmelerinde istidradî bir tarzda levhalanan kâinattaki Kudret-i İlahiyyeyi ve onun azim tasarrufunu göstermesi, hususiyle dinleyici olan kimsenin, bu noktaların lifleri ve ceplerinde bulunan ra'adın, berkın ve bulutun acaipliklerini tebai olarak tezekkür eylemesiyle; vicdanı hüşyar olan bu

sami'in hakkıdır ki, bütün bunları ilan edip desin: شِبْخَانِمْخَا ق:

لَعَنَ عَظْمَ الْقَدْرَقَيْنِ هَذَا الْكَافِرَا شَخْبَلِيْخِيْشَهْ هُوَ هَذَا الْمَشِيْجَا شَخْبَلِيْخِيْخِيْشَهْ

sonra da: شَخْبَلِيْخِيْشَهْ عَمَّيْشِيْ عَمَّيْشِيْ diyerek, azamet ve kudretini tasdik edip ikrar etsin.

-----μμμ-----

Şimdi ayetin cümle cümle heyetlerinin nazm ve diziliş cihetine geçiyoruz.

İşte bilmiş ol ki: لَعَنَ harfi, temsildekilerin halini temsil eden şahısların vaziyeti iki kısma ayrıldığına işaret eylediği gibi; iki temsil arasındaki (önceki ayetle bu ayetteki iki temsil) münasebetin tahkiki de olmakla beraber, iki temsilin arasıyla temsildekilere benzetilenin halı arasındaki münasebete de remzetmektedir. Ve aynı zamanda şu müşabehetin de doğru ve sağlam olduğuna ayrıca remz vermektedir. Hem aynı zamanda bu لَعَنَ terakki لَعَنَ ni de tazammun ediyor. Çünkü buradaki لَعَنَ

ise, daha üst dereceye götürdüğü cihetle, terakki لَعَنَ olmuş olur. Zira ikinci temsil, daha çok ürkütücü ve korkutucudur.

Hem كصَّيْبٍ nin temsilindekine benzetmesi yapılan halin mutabakatsızlığından dolayı, lüzumlu bir mukadder cümleyi iktiza eyler... Ve bu lazım olan mukadderi izhar eylemedeki sükût ise, îcaz içindir. Lafızda yapılan îcaz da, mânâyı itnab edip uzunlaştırmak içindir ki, sami'in hayaline havale edilsin de, tâ itnab edip makamdan istimdad eylemesine mahall hazırlansın içindir.

İşte كصَّيْبٍ temsilde gösterilen hale ve ona benzetilenin haline mutabakatsızlığı vaziyetiyle, güya diyor ki: “Ya da o gibi kimseler gibidir ki; hâlî bir sahrada ve karanlıklı çok muzlim bir gece içinde yolculuk yapırlarken, “sayyib” ile (yani, yağmurlu bulut ile) müsibetlere giriftar oldular.” İşte burada, me'nus ve me'luf olan “matar” kelimesinden saparak geçip, “sayyib” ile ifade etmesinde şöyle bir remz vardır ki; o yağmur'un katreleri onlara kasden atılan musibetin kurşun damlaları gibidir ki; koruyucu bir örtü veya çadırları olmadığı için hep onlara isabetle neticelenmiştir. (zira, iki kelimenin –sayyebe ile asabe kelimelerinin– kökü birdir)

Amma yağmurun yalnız sema cihetinden geldiğinin bedahetiyle beraber, شَخَاءِ السَّمَاءِ diye zikreleminde şöyle bir imâ vardır ki; yağmuru semaya tahsis etmesiyle umumîleştirmeğe götürmesinde; ve yağmuru sema ile kayıtlı ve bağlı tutmasında ise, mutlaklığa geçirmek içindir. Bu mesele

Enam/38) ayetindeki

طَوَّكَصَّيْبٍ شَخَاءِ السَّمَاءِ

nin bir mânâsı; yağmur, bütün sema afakını tutmuş ve her yeri kaplamış bir tabaka halindedir demektir.ق

-----μμμ-----

Mütercimın ufak bir tavzihi:

Şu gelen tavzihimizden sonra, az üstteki yağmur hadisesinin bir derece açıklaması yapılmış olmakla beraber; mukaddimelik bir tavzihide şöyle olabilir: yağmurun sema cânibinden geldiği bedihî olup, herkesce malum.. malumu ilam etmek ise, Kur'anın belağatına muvafık düşmez ve olmaz. Öyle ise, bir başka mâna kastedilmiş olmalıdır ki, o da Hazreti Müellifin emrettiği gibi: “umumiileştirme ile mutlaklaştırma”dır. Bunun mânası da şöyle olabilir: Sema denince, onun yalnız gövdesi, yani atmosfer tabakasından sonra başlayan esir zerrelerinin denizi olan bir sema murad değildir. belki cev-v-i havayada ve atmosfer tabakasının alt kısmı olan cev-v-i havanın her yerine de; ve Küre-i Arzın yuvarlaklığı vaziyetine göre onun her yanına ve her tarafına da sema denilir ve semadır. İşte yağmur ise, Küre-i Arzın her tarafını sarmış –hava küresi dahil – semanın her tarafında yağmur suyunun asıl maddesi olan müvellidül-ma' ve müvellidül-humuza (hidrojen ve oksijen) maddesinin umumî ve mutlak olarak daima ve her yerde mevcut bulunduğunu ifade etmektir. Nasılki, kitabın metninde

mevzu içinde misal için bilmünasebe getirilmiş olan هٰذَا ثَرِيحٌ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ

هٰذَا ثَرِيحٌ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ ayetinin meali: “Yerde hiçbir dabbe

(ayaklarıyla yerde yürüyen hayvanlar) ve iki kanadıyla havada uçan hiçbir kuş yoktur ki...ilh” ifadesiyle yeryüzünde kanatsız ve ayaklarıyla yürüyen ne kadar hayvanlar varsa; ve iki kanadıyla uçan ne kadar kuşlar varsa hepsi... diyerek; yerde ve gökte, (yani havada) bütün hayvanat çeşitlerine tamim edip şumullendirmek içindir. Yoksa herkes bilirki, kanadı olamayan hayvanlar elbette yerde olur, kanadlı olan her türlü kuşlar da havada uçarlar.

–Mütercim–

İşte bazı müfessirlerin bu ayetteki مَخْرَجِ السَّمَاءِ lafzından ve birde بِرِدِّ

السَّمَاءِ وَيُنزِلُ مَخْرَجِ السَّمَاءِ فِي جِبَالِ فِيهَا مِنْ Nur/43) ayetindeki

kelimesinden delil getirerek; yağmurun sema cirminden gövdesinden nüzül ettiğini iddia etmeleri hatta bazıları gök altında büyük bir denizin

mevcudiyetini tehayyül etmeleri, ise; belağatın nazarı, bu gibi iddialara basılmış bir hakikat sikkesini, mührünü görememektedir. Belki olsa olsa, bu gibi ayetlerdeki mânâ ise, sadece yağmurun sema cihetinden geldiğini ifadedir. Sema ile tahsis ve takyid meselesi ise az üstte izahını gördüğün ve öğrendiğin tarzıdadır. Ayrıca sema hakkında katiyeti ifade eden bir kaide de şöyle denilmiştir: [Sema senin üst tarafına gelendir. Bulut dahi hava gibi semadır.]

MAKAMIN TAHKİKİ ŞÖYLE

Eğer bu meselede Allah'ın kudret ve gücü cihetine bakacak olursan, bütün yanlar ve cihetler ona nisbeten müsavîdirler ve müsavileşirler. Yani, yağmur'un nuzûlü hangi cihetten olursa olsun gelebilir.

Amma eğer bunda Hikmet-i İlahiye cihetine bakarsan; o hikmet eşyada en güzel bir nizamı kurduğu; bu nizam da umumî müvazene ve ahengin muhafazasını istilzam ettiği; bu dahi eşyada en yakın ve en kolay vesileyi tercih ettiği için; yağmur ancak hava küresi içerisinde yayılmış olan sulu buharın tekasüfünden, katıca yığılmasından yapılırdenile bilir ki, hava küresinin on çeşit ana cüz'leri ve maddelerinden birisi, havanın derinliklerinde mevcut olan o sulu buhardır.

Ve Bunun Açıklanması

İşte, mezkûr buharın zerreleri, yağmuru vermek için, irade-i İlahiye cânibinden gelen emri aldıklarında; her hepsi hemen bu emre uyarak, taraflardan bütün uzak ve derin yer ve bucaklardan çıkıp elele tutuşarak, sıra sıra dizilip gelirler. Sonrada göz yaşları döken bulut olarak yığılıp hizipleşirler. Sonra da, âmillerinin iradesiyle bazılarının kesafetliliği şiddetleştirilerek sıkılınca; katreler haline gelir gelmez, kavanin-i İlahiyenin mümessilleri ve nizamatının aksettiricileri olan melaikler gelir, o damlaların ellerinden tutar; birbirlerine sıkıntı vermemeleri ve yekdiğerleri ile çarpışmamaları için o katreleri alır, yere indirirler. Hem cevvi-i havadaki muvazenenin muhafazası için; tahallül ile eriyip azalan, yani süzülüp katreleşerek yere inen suların eksilen yerlerini doldurmak üzere, deniz ve toprak buharlanır.. ve bu buhar yukarılara yükselir gider; cevvi-i hava içinde eksilen yerleri doldururlar.

İşte, bazıları göklerde maddeten semavî bir denizi tahayyül etmelerinin meci'i ise; mecaz olan bir şeyi hakikat olarak tasavvur etmeleridir. Zira cevvi-i hava yeşili andıran renginin deniz levnini göstermesi ve aynı

zamanda cevvi-i havanın büyük okyanus denizinin suyundan daha çok büyük bir suyu ihtiva eylemesiyle; deniz teşbihini yapmayı uzak görmemek lazımdır.

Amma **وَيُنزَلُ مِنْ سَمَاءٍ مَنِيَّةٍ جِبَالٍ فِيهَا مِنٌ يُبْرَدُ** ayetinin asl-ı

hakikatının tahkikine gelince, bilki: ayetin kullanmış olduğu istiaresindeki yakılış ve eritici hararetiyle beraber; onun sath-ı zahirîsi üstünde dondurulmak istenen katı zahir perestlik cumudiyeti, aslında buz gibi

soğuk bir katılık ve kül gibi hissiz bir sönmekliktir. Evet, **مِنْ قَشَّةٍ**

(İnsan Sûresi/76) Yani: Cennetin camdan kap-kaçak, sürahiye ve bardakları gümüştedir diye ifade eden ayeti nasilki garip, bedi bir istiâreyi

tazammun ediyor; onun gibi **جِبَالٍ فِيهَا مِنٌ يُبْرَدُ** ayetide; (yani, istiareli

zahir mânasında: “Semadan gelen yağmur, kar ve dolu, semadaki doludan mürekkebe dağlardan indiyor” olan bedi’ garip ve acib ve melahatlı ve tatlılık ve zevk bahşeden bir istiareyi ihtiva eylemektedir. Evet, nasilki cennetin kab ve kacakları, ne camdan ne de gümüştedirler; belki camın şeffaflığında ve gümüşün beyazlığındadırlar. Hem cam ile gümüş nevilerinin birbirine muhalefetinden dolayı, camın gümüş olamaması

haysiyetiyle, **مِنْ** diye zikredilmesi, bunun bir istiare olduğuna izafe yaparak işaret vermiştir.

Onun gibi **جِبَالٍ فِيهَا مِنٌ يُبْرَدُ** dahi, dinleyiciye nazaran şiiirî bir

hayal üstüne kurulu iki istiareyi tazammun ediyor. İşte o hayal ise, alem-i ulvînin temessülü ile alem-i süflînin teşekülü arasındaki müşabehet ve mümaseletin mülâhazası üstüne mebnidir. Bu mulahaza dahi arz ile cevvi-i hava arasında Kudret-i İlahiyenin elinden –yaratılıp– çıkan suretleri giymedeki müsabakat ve rekabetlerinin tasavvuru üstüne mebni bulunmaktadır. Güyaki arz, kışta kar ve doludan yapılmış beyaz elbiseler giyen dağlarıyla arz-ı endam eylediği; ve baharda ise; enva-ı çiçek süsen ve yeşillikleri başına imame tarzında sardığı; yazda da rengarenk bağ ve bostanlarıyla süslenip tebarüz eylediği gibi; yani Arz ve Dünya çeşitli

inkılablarıyla nazar-ı hikmette Kudret-i İlahiyenin mu'cizelerini izhar eylediği gibi; cevvi-sema dahi ona, mukabelede bulunarak ve taklidini yaparak, yer ve dünya ile azamet-i İlahiyenin mucizesini göstermekte müsabakaya girişerek; bulut bölükleriyle peçelenip o gömleği giyerek, ve ayrı ayrı ve kıta - kıta olan bulutların parçalarıyla Arz'ın dağ, tepe ve derelerinin şekillerini ibraz eylediği gibi; aynı zamanda yer yüzünün müzeyyen bağ ve bostanlarını da tasvir etmek üzere, çeşitli levn ve renklere bürünerek, şekiller almakta ve bu cevvi-sema bu çeşit tavırlarıyla azamet-i Kudret-i İlahiyenin en parlak ve en kuvvetli delillerini telvih eylemektedir.

İşte mezkûr tarzdaki görünüş; müşabehet ve hayali tevehhüme bina edilen Arab uslûbu, bulutları hususen yaz aylarındaki vaziyetlerini dağlara, gemilere, bostanlara ve derelere ve ya da, deve kabilelerine benzetmeyi hoş bulmuş, istihsan eylemiştir. Nitekim Arabın hutbe ve nutukları içerisinde bu üslubu kesretle görüp işitebilirsin. İşte bulutun bu vaziyetiyle; nazar-ı belağatta tehayyül edilebilir ki; yazdaki bulut parçaları, cevvi-hava içinde gezici ve yüzücüdürler. Ra'ad dahi sanki onların çobanı ve sürücüsüdür de, bahr-i muhit-i havaî içinde berk esasını bulutların başları üstünde her salladıkça bulut parçaları da deprenip hareketlenirler.. ve sonun da da, Haşre(117) tesadüf etmiş (yani, kıyamet hadisesine rastlamış) dağları andıran şekiller gösterirler. Ya da, denizin üstünde fırtınaların elleriyle oynayan gemilerin vaziyetini; ve yahutta, ta diplerden hareketlenip gelen zelzelerin deprettirdiği bağ ve bostanların heyetini; veya da, yol kesici eşkiyaların hücumundan kaçışmakta olan bir kafilenin halını gösterirler. Amma bütün bu istiareli teşbihlerle beraber, asıl olan şey; bulutlar Halıkları emiriyle yollarına devam ederek akıp gitmeleridir, ki gûya o buharın zerrelere her birisi, ilk önce kendi mekanında sâkin ve sâkit bir tarz da görünmezlerken, ve Halıklarının emrini henüz beklemede hazır dururlarken birden gökgürültüsü olan “Raad” o zerrelere ordusunun neferatına bir çeşit borazan aletiyle: “Haydin içtima’ve ittihad” diye seslenir seslenmez; bir bakarsın o zerrelere yer ve yuvalarından süratle fırlayıp “ictima’!” diye çağırılan âmirlerine doğru koşup giderler. Ve birden bulut olarak haşır olup, canlanıp tabur nizamı kıyamında o zerrelere bekler, dururlar. Sonrada, verilen vazifeyi ifayı müteakib, (istirahat!) emri alır

117 Kur'an-ı Kerimin birkaç yerinde kıyamet hadisesi anlatılıken; dağların hallac edilmiş, çekilmiş pamuk gibi olup, havada uçacağını ferman buyuruyor.

almaz, birden bütün o ictima'a gelmiş olan zerreler, her birisi geldiği yere ve yuvasına doğru uçuşup gittiklerini görürsün.

İşte , şu hayali münasebete binaen, (yani askerlik nizamını hatırlatan münasebet) ve bulut ile dağın arasında mevcut komşuluk münasebetine tebean; (çünkü dağ, rutubeti cezbetmesi haysiyetiyle, bulutta onun üstünde ve onun miktarı ve civri kadar tezahür ve teşekkül etmekte ve dağın libasını giymektedir. Hem bulut, kar ve dolu beyazlığı naziriyle renklenmesine ve rutubet ve burudetiyle keyfiyetlenmesine binaen.. ve ikisi arasındaki kardeşlik vaziyetlerine nazaran; Kur'anın çok yerlerinde bu ikisi yekdiğerlerinin suret ve elbiselerini mübadele ettiklerini; ve keza tenzil'in birçok menzillerinde bunların birbirleriyle musafaha ettiklerini görürsün. Nasıl ki de, âlem kitabından Arz sahifesinin birçok satırları içerisinde bu ikisinin (dağ ve bulut'un) birbirleriyle yaptığı muhavere ve muanakaları göz ile müşahade edilmektedir.

Evet, bulut ile dağın karşılıklı konuşma ve sarılmalarında olarak bazen görürsün ki bulut, dağın tepesine konmuş, dağ dahi sanki bulut gemilerinin üstüne dikilmiş kazık direkleridir. Yada dağın tepesinde bulutlar ile müvâşeverede bulunmak için, beraber bir meclis kurmuşlardır.. veya da dağ, bir yuvadırda, onun kuşu olan bulut, yuvaya doğru kanat çırpıp gelmektedir. İşte nazar-ı belağatta dağ ve bulutun şu meşhud mücaveretleri hükmüyle, bulut ile dağ birbirlerinin yerine geçmeye ve levazımlarını birbirine ariyeten vermeye her zaman hazır vaziyette bulunmalarından –bir teşbih olduğu unutulsa bile– dağın yukarısındaki buluta: “dağ” diye tabir edilmiş ve edilebilir.

İşte şu izahı geçen münasebetleri iyice işitti isen; **شَخِ السَّمَاءِ** nin

mânâsı için “semanın canibi muraddır.” diye fehmedersin. Amma: **شَخِ جِبَالٍ**

nin mânâsını ise, “dağlar gibi olan bulutlardandır” diye anlarsın. **شَخِ بَرَدٍ**

ise; “dolunun renginde rutubetinde ve burudetinde olan buluttandır” diye kanaat getirirsin.

Ey arkadaş! Belağat'ın istihsan ederek kabul ettiği şu geçen te'vilin vücudu ortada iken, ne zorun var ki; iki dakika zarfında buluttan sağılıp

yere ulaşan yağmuru, “beş yüz senelik mesafeden geliyor” diye olan yersiz, asılsız inanışa dayanıyor ve dayandırıyorsun. Ki böylesi bir inanış ve itikadî herşeyin san’atını itkan üzere yapan hikmet-i İlahiyyeye zıdd ve muhalif iken...

-----μμμ-----

Amma ayetimizde **قُلْ كَفَىٰ لِي إِيمَانًا** cümlesinin heyetlerine gelince (ki bu cümle tehvile sevk edip korkutma işine bakmaktadır.) Bilmiş ol ki: **كَفَىٰ** takdimi (öne, başa alınması) şöyle işaret verir ki; musibete giriftar olmuş şahs-ı medhuşun hayalı ile o dehşetli halı istihzar eden sami’in hayalı şöyle tehayyül ve tevehhüm ederlerki; adeta bir çok gecelerin karanlıkları tamamıyla o gecenin (temsilde gösterilen gecenin) içine boşaltılmıştırdı, kat kat karanlıklara boğulmuştur.

Amma **صَيِّبٌ** lafzı bir mazruf olduğu halde, zarfiyyet ile gösterilmesinde şöyle bir remzi verir ki; o musibetten dehşet alan şahıs zannederki; feza-yı alem baştanbaşa yağmur ile dolmuş bir havuzdur. Gece ise, yağmurun eczaları arasında kırılmış bölünmüş ve dağılmış bir mazruftur.

UFAK BİR İZAH

(Üstteki son paragraf şöyle açıklanabilir:

Ayet **قُلْ كَفَىٰ لِي إِيمَانًا** tabiriyle; “yahutta semadan gelen bir sayyib gibi olup içinde karanlıklar...bulunmaktadır” der. Sayyib kelimesi, yağmur demek olduğuna göre, zahirde olan hal, kendisi yani sayyib, gece karanlığı içindedir. Lakin ayet karanlığı yağmurun içinde göstermiş. İşte zarfiyyet, mazrufiyet böyledir.

Amma عَلَمًا nün cem'i ise, bulutun simsiyah karanlığından ve kesafet ve katılığı ve tabakalaşmasından; ve yağmur'un âniden pek suratlı gelip yaklaşmasından ve katrelerinin yığın yığın tekasüfünden ve gecenin katmerli karanlığından gelen çeşitli karanlıklara imâ etmek içindir. Lâkin عَلَمًا nün tenkiri ise, istinkar içindir. Yani: görünmiyen ve bilinmiyen bazı eşya ile beraber, muhatabın de cehline işaret içindir, ki buda عَلَمًا deki cem'i tekid ediyor.

Amma عَلَمًا عَلَمًا cümlesine gelince, bilesin ki: Burada temsil yolu ile getirilmiş olan halden maksad ve gaye, münafıkların hayretli, dehşetli hallerini tasvir etmek içindir. Aynı zamanda temsildeki musibete uğramış mütehayyir şahsın bütün dikkat ve tamam-ı nazarını toplayıp en küçük hadiseye dahi dikdiğini göstermektir. İşte bu dikkat-ı nazar ve imanından raadın ve berkin içindeki acib inkılabları ve garib olan tehavvullerdeki hadiseleri düşünüp tefekkür etmek gerek. Zira öylesi bir musibete giriftar olmuş olanlar, bir bakarlarki; bir zulumettir kâinatı istila eyledi. Ve tıpkı bir adem gibi mevcudatı birden yuttu, yok eyledi. İşte bu halde onların hayretleri yetimane bir gam ve kedere ve meyyitane bir sükûta inkılab eyler. Çünkü onlar o vaziyetlerinde vucud ve varlığın en zahir delillerini görmemektedirler, ki oda yücelerdeki alemlerin konuşmaları ve sesleridir. Sonra âniden hicabın keşfiyle, yani şimşeğin defaten parıldayarak mevcudatı zuhura çıkarıp gözlere göstermesiyle; nazarları dehşete kapılmış bir mütehayyir haifin (şaşkınlık içinde korku hissedenin) nazarına inkılab eder. Evet nasilki onalar (temsildekiler); gayr-ı mütenahî bir fezada hiçbir tarafta zaiflik ve yufkalığı olmayan ve kendileri için hiçbir ümid kapısını, ya da bir deliğini bırakmayacak tarzda olan hasra gelmez bir zülumatı birden gördüklerinden, buna onlar nevmic ümitsizlik nazarıyla bakarlarken; birden ve ansızın fezadan zülumatın boşanıp yok olduğunu ve derakab onun yerini bir nur'un, bir ziyadan doldurduğunu görürlerde; az önceki mutlak yeis ve ümitsizlikleri birden bir ümidi inkılab eder.

Ey aziz kardeş! Katiiyyen bil ki: raad ve berk hadiseleri âlem-i gayb cihetinden gelen iki zahir ve açık ayet ve alametlerdir. Bu iki alemde bulut

Amma **خُذُوا زِينَتَكُمْ**deki tenvin ise, sıfatlarının bedelidir. Yani mesela:

خُذُوا زِينَتَكُمْ gibi sıfatlarıyla beraber zikredilmeleri yerine ve

onlara bedel tenvin-i tenkir ile vermiştir. Bundan başka, bu tenvin ile, raad ve berkdaki acayıpliklerden dolayı, dikkatle teemmüle, derin düşünmeye sevketmesi sebebiyle; bunlarla herhangi bir ülfetin hasıl olmadığına delalet etmek içindir. **قَدْ**

Hem yine bu tenvinde şöyle bir îmâ da vardırki; münafıkların hakkı işitmek ve dinlemekten kulaklarının tıkanmış olması ve gözlerinin ibretle bakıp azamet ve Kudret-i İlahiyenin delillerini toplamaktan kapalı bulunmuş olması ile; berk ve raadın ne olduğunu bilmiyor ve tanımıyorlar. İşte bundan dolayı raad ve berk, nekire ile ifade edilmiştir.

Amma **يَجْعَلُونَ أَمْثَلًا لِمَا بَدَّوْهُمْ تَفَىٰ سَلَامًا لَّهُمْ** cümlesi

hey'atındaki keyfiyete gelince, bilmiş ol ki: Bu cümle, mukadder bir سوالin cevabı olduğu gibi; aynı zamanda güzel bir istinaftır. Zira ki sami', vakta şu hissî olan temsilli kıssaya yöneldi, birden musibetin hal keyfiyeti ne olduğu hakkında malumat edinmek için, üstündeki perdenin kalkmasını şiddetle arzu etti. Sonra da, tasvir tasviri tekmil etmesinden sonra ve onunla olan ihtiyaç işi bitmesi akabinde, sâmi'in meyelan ve arzusunun mecrası, musibete uğramışın halini keşfetmeye eğildi. İşte bu makamda sanki sualci soruyor: "acaba şimdi musibete giriftar olmuş şahsın halı nasıldır? Ve kurtuluş için ne gibi bir vesileye tesebbüs ediyor!..?" **قَدْ**

İşte, Kur'an bu istihama şöyle cevap verdi: **يَجْعَلُونَ أَمْثَلًا لِمَا بَدَّوْهُمْ تَفَىٰ سَلَامًا لَّهُمْ**

سَلَامًا لَّهُمْ diyerek, onlar için kurtuluşun çaresi yoktur. Belki onlar, suda

boğulmak üzere olan birisinin kurtulmak için, tutunamayacak şeylere bile yapışması nev'inden; onlarda semavattan atılan mancınıklardan korunmak için kulaklarını tıkıyorlar. Oysa, onların yaptığı bu iş, muhal bir sebep, bir vesile olduğundan; elbette işe yarayan bir sebep değildir.. ve yapılacak bir şeyde kalmamıştır.

Amma **يَا خَلِيقِ** ye bedel, **يَا خَلِيقِ** lafzıyla verilmesinde şöyle bir îma vardır ki; onlar kurtuluş için sebepleri araştırırken; rastlayıp buldukları sebepler, aslında bir sebep olmayıp, yalnız kendilerince bir sebep zannedilmiştir.

Hem **يَا خَلِيقِ** nin hali istihzar eden mudari'lik sureti ise, bir remizdir ki; dinleyici olan şahıs, hayreti tahrik ve tehyic eden bu gibi makamlarda kendi hayal mekanizmasıyla vakıa'nın zamanını ve hadisenin mekânını kendi yanında hazır ediyor. Hem sonra mudarilik vaziyetinden teceddülü bir devamlılıkta vardır.. ve bu devamlılıktada, bulutun ard arddaki taktakasının devam ettiğine bir îma vardır.

Amma **يَا خَلِيقِ** yerine **يَا خَلِيقِ** getirmesinde, hayretin öylesi şiddetlisine işaretir ki; parmak uçları ile kulaklarını tıkamak yerine, parmaklarının tamamını kulaklarına sokarcasına istimal etmişlerdir.

Amma **يَا خَلِيقِ** de ise, raad'ın sadasından şiddetli korkuya kapıldıklarına bir îma vardır. Öyle ki, eğer raad'ın gürültüsü kulaklarının penceresi olan deliğinden girerse ağızlarının kapısından ruhlarını fırlayıp uçacağını tahayyül ettirilmektedir. Ayrıca bunda şöyle latif bir remizde vardırki; münafıklar vakta, kulaklarını hakkın sesine ve (irşadkâr) nasihat'ın nidasına ve davetine açmadılar, o cihetten ra'dın na'releriyle ikaba uğratıldılar. Demek ki, burada hakkın davet nidasına karşı kulaklarını tıkadıkları için orada, temsilde ra'dın na'relerinin haykırıışlarının şiddetinden kulaklarını tamamen kapamışlardır. Bunların halinin misali, birisi ağzında bir kötü söz çıkardığında; ağzının üstüne yumruk indirilir ki; nedamet yemini ağzının içine girsin, hacalet yesarıda⁽¹¹⁸⁾ gözünün üzerine kapatılsın.

118 Arab üslubunda iyi ve güzel işler de kullanılan ele “yemin”, kötü haller de istimal edilen ele de “yasar” diye kullanılır.

Ve amma **مِنْ خِزْيَانِ الْغَايَةِ** ise, raad ile berkin kendisine zarar dokundurmak üzere ittihad ettiklerine işarettir. Çünkü sâika (yıldırım), şiddetli bir savt olup, beraberinde yandırıcı ateş dahi bulunurki, isabet eylediği şeyi ve şahsı devirir, yıkar ve yakar.

Amma **خِزْيَانِ الْغَايَةِ** keliması ise, onların ma'ruz kaldıkları bela öylesi bir beladır ki; adeta, etlerini kemiğe kadar kesip, koparıp attığı gibi; ahval ve evda'larını da, ta hayata ve ruha dayanıncaya dek kesip biçmiştir diye işaret eder. İşte bu vaziyette onları alâkadar eden en başta gelen şeyin, tek ölüm gamı, kaygısı ve hayat hıfzı olduğunu bildirmektedir.

Ve amma **وَإِنَّ اللَّهَ شَيْطَانٌ بَشَرٌ الْكَافِرِينَ** cümlesi heyetlerine gelince bilki: cümlelerin başındaki “vav” harfi önceki cümleyle bir münasebetin varlığını iktiza eder. Bu münasebet ise, bu cümle ile önceki cümlelerin meallerine hal ve vaziyeti tevafuk edenin arasında olan münasebettir. Adeta bu “vav”, temsildekilerin ve bunlara hali uyan münafıkların üstünde şu gelen mânâyı okuyor gibidir: “Onlar öyle bir kavim ve millettir ki; imaretten şehir hayatı ve medeniyetten; ve insan cemaatı ve cemiyetinden kaçtılar, firar ettiler. Hem gecenin bir sübat, bir istirahat vakti olduğu kanununa karşı isyan ettiler. Ve samimî hayırhah nasihatçıların nasihatını da dinleyipte uymadılar. Gittiler; kurtuluş ve necatı, sahraya çıkmaktadır sandılar. Hemde çöle, sahraya geceleyin çıktılar. Lâkin pek büyük hüsrana uğradılar ki, Allah ın belaları onları ihata edip sarmış oldu.”

Amma **وَإِنَّ اللَّهَ شَيْطَانٌ بَشَرٌ الْكَافِرِينَ** deki **اللَّهُ** Lafzı, onların en son ümidleride kesildiğine remz etmektedir. Zira musibete giriftar olmuş bir kimsenin evvel ve âhir ümidi, ancak rahmet-i İlahiyeye ilticadadır. Fakat bunlar kendi ihtiyarlarıyla seçmiş oldukları hareketlerinden dolayı Allah'ın kahr ü gazabına uğramaya müstehak olarak bu ümidleri sönmüş ve kesilmiş oldu.

Amma **شَيْطَانٌ** lafzı ise şöyle bir imada bulunuyorki; su her tarafı ihata edip kaplamış olan musibetler Allahü Tealanın asar-ı gazabıdır. Evet

nasılki o vaziyetlerinde gök, bulut, yağmur ve gece altı cihetten onlara karşı hücüma geçmiş.. öylede: Allahın gazab ve beliyeleride kendilerini her taraftan sarmış, ablukaya almıştır.

Keza شَيْطِمْ lafzı, îma ediyor ki; Allahü Tealanın ilmi ve kudreti bütün kâinatı ihata eylediği gibi; onun emri de kâinatın umun zerrelere şâmildir, yani tasarrufundadır. İşte شَيْطِمْ lafzı adeta onların üstünde: (semavat ve arzın hududundan çıkamazsınız ve çıkamayacaksınız!) ayetinin mealini tilavet ediyor..ve **بِأَيِّخِنَا شَتَوُوا غَشِبُوا وَجَسَدًا لَّهُ** (Bakara/115) Yani: “Hangi cihete yönelerseniz yönelin her yanda ve her yönde Allahın ilim ve kudretin tasarruf yüzleriyle karşılacaksınız!” ayetin mealini okumaktadır.

Amma **تَالْكَافِرِينَ** nin başındaki **تَالْ** taalluku (bağlantılığı) ise, remz eder ki; onların firar edip kaçtıkları şeyin, dönüp dolaşp devrettiler amma yine gelip onun içine düştüler.. ve dolayısıyla atılan bela oklarına hedef olmuş oldular.

Amma **تَالْكَافِرِينَ** ile tabiri, münafikların hali şu ayetteki temsilin ayinesiden açıkca gösterilip görüldüğüne işarettir. Yani tâki, dinleyicinin zihni temsilin ayrıntıları içerisinde tevağğul ile içine batıp maksadı unutmamasın. Hem remizdir ki; teşbih ile halleri ibraz edilen kimsenin temsildekinin haline benzerlik o dereceye ulaşmış ve aralarındaki mesafe o kadar daralmıştır ki; nerede ise, benzetilen ile benziyen ikisi beraber ve yanyana görünmekte olup, hakikat ile hayal birbirine katılmış ve girmişlerdir.

Hem yine **تَالْكَافِرِينَ** ile yapılan ta’bir; kalblerinin karanlık vaziyetine şöyle ime eder ki; vicdanları kendilerinin işlemiş oldukları kusur ve cinayetlerinden dolayı muazzeb etmektedir. Zira insan cinayetinin cezasını gördüğü zaman vicdanı istirahat eder.

Amma خَيْكَاثَ الْخَيْرِ قَدْ خِطَفَتْ بِطَبَاخِهَا نَفْسَهُمْ cümlesi heyetlerine gelince; önce

onun istinafi, (mukadder olan suale cevabı) şu işareti veriyor ki, dinleyici diyor: “onlarr, zulmeti hafifletici olan şimşekten, acaba kendilerinden karanlığın belasını def’edip giderme hususunda hiçbir faide, menfaat elde edemiyorlar mı?”

Cevaben denilmektedir ki: onlar bundan faide görmek şöyle dursun, tam aksine zararından korkuyorlar.

Ve خَيْكَاثَ kelimesi ise, meşhur hassası itibarıyla, (yani خَيْكَاثَ ün mânâsı

olan “nerede ise şöyle böyle olacak!” olduğuna göre;) basar’ın görme hassesinin sebab-i zevalı ortada olup, nerede ise zeval bulmak üzere iken; herhangi bir engelden dolayı her nasılsa tamamen zeval bulmamıştır diye işaret vermektedir.

GÜZEL VE LATİF BİR TEŞBİHTİR (119)

Amma خَيْكَاثَ kelimesi ise, kullanıldığı yer ve mevzu’ itibarıyla: “Gül

kaptı veya ukab kuşu kaptı” gibi mânalarıyla, onda zihne ışıklanan latif bir beleğat var olduğu gibi; gözün şua’ı eşyanın suretlerini almağa giderken, ama henüz ulaşıpta alamadan, arkadan gelen şimşek ulaşip geçip ve gözün şuaını kesip ve onun kapağına sille vurup ışığını kapıp götürmüş diye işare eyler. Yani güya ki; gözün nuru eşyanın suretlerini derleyip toplamak üzere, yuvasından çıkıp süratle giderken; gece gözünün şuaı olan şimşek, süratle geldi ona ulaştı; gözün şua’ları, toplamış olduğu suretleri henüz getirip mahzenine ulaştıramadan şimşegın şua’ı geliyor onları göz şuaının elinden kapıp götürüyor demektir.

Amma خَيْكَاثَ kelam ise; gözler kalblerin ayinesi olduğuna binaen, münafıkların kat’î ve şeksiz olan Kur’anî bürhanlara karşı, körleşmiş olan

119 Asıl ve ilk matbu’ ve Hz. Müellifin eliyle tashihli bir İşarat-ül İ’caz nüshası kenarının burasında böyle yazılı.

gözlerinin görmeye bağlı işlerine veya gördükleri iş ameline remzen bakar ve baktırır. Az üsttede bu mânâyâ dair tafsilat verilmiştir.

Ve amma كَلِمًا أَصَابَهُمْ خَشَوُا شَيْئًا وَأَجَالَ أَعْيُنَهُمْ فَخَافُوا مِنْهَا cülmesi

heyet ve vaziyetine gelince; evvela bu cümlemin istinafi (müstaki mukadderliği) şöyle işaret ediyor ki: Dinleyici sami’, vakta musibetin çeşitlik ve değişkenliğini gördü; münafikların iki halet içerisindeki ahval ve şeyinlerden sual eyledi. (Yani ayetin bu cümlesinde: “her ne vakit şimşek çok parlak ışığıyla onları aydınlatsa; ziya içinde yürümeye başlarlar. Fakat çok az sonra, şimşegin nuru çekilerek üzerlerine karanlığın çökmesiyle, yerlerinde donarcasına durup kalırlar olan temsilindeki iki hal demektir.) ayet ise, şu cevabı suali içinde olan bir ifade ile samia cevap verdi.

Amma cümle-i ayette olan ziyalandırma, aydınlatma işinde كَلِمًا

ifadesini, karartmada ve karanlığı getirtmede ise, لَيْلًا yı isti'mal etmesindeki

hikmet ise; temsil ile halleri gösterilenlerin ziyaya karşı çok şiddetli hırs gösterdiklerine ve en edna bir ziyanın, ışığın kırıntısına karşı bile fırsat

kolladıklarına işarettir. ayrıca كَلِمًا lafzı, müstakim bir istisnaî (120) kıyası tazammun ettiğine de bakmaktadır.

120 Kıyas-ı istisnaî ve كَلِمًا lafzına tatbiki: Risale-i Nur'un bazı yerlerinde mantikî bir ıstılah olan bu kıyasın tarif ve tatbiki yapıldığı malum. Mesela: Onbirinci Lem'a'nın birinci nüktesinde olduğu gibi... Seyyid Şerif-i Cürcanî'nin “Tarifat” adlı eserinde yapılmış tarifi hülâsası ise şöyle: "Kıyas-ı istisnaî: Neticenin, ya da nakîzinin bilfiil içinde mezkûr olan kaziyedir." diyor ve misaller de veriyor.

Risale-i Nur'un Lem'alar kitabının “Onbirinci Lem'a”sında bu kıyas şöyle izah edilmiş, aynen alıyoruz: (Nasıl mantıkça kıyas-ı istisnaî misali olarak denilir: “Güneş çıktı..öyle ise netice veriyor şimdi gündüzdür. Menfî netice için deniliyor: “gündüz yok, öyle ise netice veriyor ki Güneş çıkmamış..ilh)

Şimdi burada كَلِمًا içinde mevcudiyetinden söz edilip, misali verilmemiş izahı da yapılmamış olan “müstakim kıyas-ı istisnaî”, (dosdoğru istisnâlı kıyas) şöyle izah ile

Amma, ecliyet ve menfaat “lam”ı ile, (yani لَمَّ değil, لَمَّ “lamı ile) أَضَاءَ عَلَيْهِمْ ü ifade etmesindeki hikmet ise; musibete giriftar olmuş olan şahs-ı medhuş, kendi hacet ve istekleri içerisinde müstağrak olup başka bir şeyi düşünemediğine remz etmek içindir.. o derece müstağrak ki, Kudret-i İlahiyyenin eli binler küllî hikmetlere bakan ve pek çok maslahatlara medar olan –alemden– neşrettirdiği ziyayı güya yalnız kendisine (şahs-ı medhuş’a) hâs ve sadece kendisi için yaratılmışı münhasıran kendisi için dünyaya salmıştı sanar.

Amma çok tez ve son derece süratli yürümeyi iktiza eden fırsatı değerlendirme haletinin mevcudiyetiyle beraber, خَفِيزُوا kelimesini, yani sadece (yürüdüler) ifadesini kullanmasının sebebi ise müsibet onları yerlerinde oturmuş olduğundan, en çabuk seyir ve yürüyüşleri de ancak normal ve aheste bir hareketten gayri olamadığına işaret etmek içindir.

Amma نَشِيزُوا ise, onların hareket mesafeleri zamanın levni olan şimşegin âniden parlayıp sönen ziyası olduğuna işaret eyler. Adeta bu ziya, onlara مکانی dahi hudutlandırmaktadır. (Yani aniden parlayıp sönen şimşegin ziyası ne kadar zaman alıyorsa, hareketlerinin mesafesi de o kadar olduğu gibi, مکانları da o nisbettedir.)

tatbiki yapılabilir: Ayet “كَلِمَاتٍ” yani şimşegin her çakışında, karanlıktakiler ziya gelir gelmez, hemen kalkıp o ziya içinde yürümeye başlıyor.” diyor. Buna göre; “şimşek çaktı öyle ise netice veriyorki; şimdi aydınlanma başlamıştır. Şimşek yok, öyle ise netice veriyorki, dünya şimdi karanlıktadır.

Bu kıyasın hale tatbiki ise, şöyle olabilir: “Vicdan-ı beşer içindeki “hidayet çekirdeği”, iman ve hidayetin nuru teceli etti. Öyle ise, netice veriyor ki; kalb ve ruh alemi aydınlanmıştır. Amma iman ve hidayet güneşi, vicdandaki hidayet çekirdeği ufkundan –ziyasının su-i istimali engelinden tecelli edemedi. Öyle ise netice veriyor ki; şahsın hususî alemi kapkaranlıktır.”

–Mütercim–

Amma **وَلَمَّا** daki (vav) ise; tesirini şiddetlendirmek için, ziyanın parlayıp sönmesi ile musibetin yenilendiğine işarettir. Fakat **كَلِمًا** nın aksine olarak **لَمَّا** daki (mânâ itibariyle) ihmal, mehil verme, tanıma ve cüzûlîlik ise, onların musibetten şiddetli nefretleri yüzünden adeta şaşkınlıkla körleşerek fırsat anını kollama içerisinde dalmış ve batmışken, birden bire bir zulmet onları yakalayı verdiğine işaret eder.

Amma **الظلم** fiilini berk'e, (şimşeğe) isnad eylemesinde ise; ve her tarafı gündüz gibi aydınlatan ziyanın akabinde gelen karanlığın daha çok şiddetli olduğuna işaretle beraber îma ederki: Musibete uğramış olan şahsın hayali, vaktaki şimşeğin karanlığı tard edip kovduğunu, fakat sonra tekrar yerine zulmetin dolduğunu gördüğünde şu sönüp giden ziya' Kendi yerine miras olarak simsiyah bir duhanı bırakarak gitti tahayyül eyler.

Amma zarara telvih edip göz önüne koyan **عَلَيْهِمْ** ün zikri de işaret veriyor ki; o karartma, zulmetlendirme bir tesadüf işi değil, belki işledikleri amellerinin bir cezasıdır. Hem remz ediyor ki; musibetin dehşetine kapılmış olan o şahıs, fezayı ve her tarafı doldurmuş ve kaplamış olan o karanlığı, bütün eşya arasından sanki hususiyle şu küçük zelil insan kasederek hedef seçmişse hassaten ona zarar iras etmek için hucüma geçmiştir tahayyul etmektedir.

Ve amma ayet, **يَخْشَوْنَ** yerine **يَقَاشِرُوا** demesi işarettir ki; onlar o musibet yüzünden kurtulma çarelerine karşı şiddetli bir surette teşebbüse geçmek istemelerinden dolayı, rukua eğilmişlerin hali gibi tekavvus etmiş, belleri bükülmüştür. Nitekim işine ciddi yapışan kimselerin şe'ni de öyle eğilmedir.

-----μμμ-----

Ve amma شاء nin müttarid kaideye göre bir mef'ulunün (121) bulunması

icab ederken hazf edilmiş olması ise; bu kelimenin sair arkadaşlarının gösterdikleri karine ile meşiet ve İrade-i İlahiyye ahval-i kâinatla müteessir olmadığı gibi, sıfat-ı İlahiyye içinde eşyanın tesirini hiç ve asla mevzu olmadığına ima etmek içindir denilse caizdir. (Yani nasıl ki beşerin iradesi eşyanın yumuşaklık ve sertliği veya küçüklük ve büyüklüğü gibi halleriyle müteessir olduğu tarzda ve bunun gibi değildir.)

Amma **مُتَّبِعِينَ** kelimesi işaret vermektedir ki; sebepler müsebebatın

üzerine musallat kılınmışta istila etmiş değillerdir. Tâ ki, şayet sebepler aradan ref' olup kalktıklarında müsebblerde ademin cevfinden kalmış olsunlar da, tesadüfün eli onlarla oynuyor olsun.. ve sonra sebepler gelip ittifak denilen rast gelelerle birleşip, o müsebbeleri karma karışıklarla tarumar edip dağıtsın, hayır!.. Belki sebeplerin arkasında yed-i kudret (her an ve zaman) hazır bulunmaktadır ki, o kudret eşyayı vücud sahasına çıkarır çıkarmaz, derekab Hikmet-i İlahiyyenin eli, müvazene ve intizam kanunu ile onları alır, başka yerlere sevk edip, başıboş bırakmaz ihmal etmez.

Evet, nasılkı sıcaklık, suyun bünyesini tahrib ettiği vakit, imtizaclığı dağılır, buharlaşmaya başlar. Buhar ise, havada mündemic bulunan bir nizam ile yukarı çıkar, muayyen bir mecra içinde yükselerek gider. Yani onun Sani'-i Hakîmi de onu belli bir yere sevk ederek iskan ettirir.

Yine **مُتَّبِعِينَ** de şöyle bir remiz daha vardıki; havass-i hamse-i zahire

denilen beş zahirî duygular tabiattan doğup gelme bir şey olmadıkları gibi; sem' ve basarın duyma ve görme hisleri de, şu maddî olan göz çukurlarının kendiliğinden gelen bir lazımı ve onların zarurî bir icab veîcadı da değillerdir. Belki ancak o duygular, Hakim-i Zülkembali olan Allhü Tealanın hedaya ve atayasıdırlar. Göz çukurları ve boşlukları ve bunların zahirî sebepleri ise, ancak adî bir takım şartlardır.

121 “Şâe”nin mefulüne bir misal: **مَنْ يَشَاءُ عَلَى اللَّهِ أَنْ يَخْتَارَ مَا كَانَ لَهُمُ يَخْتَارُونَ** gibi mudari'li bir meful hazf edilmiştir.

Amma بَلَّغْتَهُمْ de, hemze yerine mutaaddî ve sirayetkâr olan “ba” ile

ifade edilmesi (yani, mesela hemze ile بَلَّغْتَهُمْ demeyip, بَلَّغْتَهُمْ

demesi) îmadır ki; Kudret-i İlahiyenin eli eşyayı sebeblerin ipine takıpta teslim ederek başıboş bırakmış değildir. Belki eşyanın dizginlerin Hakîm isminin tecelisi olan bir nizamın eline vaz' etmiş ve etmektedir.

Amma (sem')in yapısını ifrad ile (basar)inkini أَبْصَارٌ diye cem'

sigasıyla getirmesinde şöyle bir işaret vardır ki; kulak ile işitilen şeyler tek-tek, ferd-ferddir. Amma göz ile görülenler taaddüt ediyor. Zira bin kişi de olsa, her birisi yalnız bir şeyi işitebilir, anlayarak birkaç şeyi beraber işitemez. Amma göz ile görünen şeyler ise, bir göz aynı anda bir çoklarını berabaer görebilmektedir. Fakat kulak ancak sıra ile birer sesi işitir ve anlayabilir.

Amma ثُمَّ عَلَىٰ شَيْءٍ تَحْتَدِيرُ cümlesi heyetleri ise, bilki: Bu

cümle temsildekinde ve temsil ile benzetilende dehşetin tahkiki için bir fezlekedir. Nasilki münafıkların ahval ve vaziyetlerinin en cüz'î ayrıntılarına kadar gösterme ve tanıtmaya hususunda; temsilde musibete uğramışların en ince ahvallerinin detaylarını da ihmal etmiş değildir. Onun gibi; bu cümle Kudret-i İlahiyenin de her bir zerrede mutasarrıf olduğuna işaret eylemek içindir.

Amma cümlenin başında tahkik ثُمَّ si ise üst tarafta izahı yapılmış bu

hükmün (yani Cenab-ı Kadîr-i Küllü Şey'in kudreti herşeye hakîm ve kadîr olduğu hükmünün) hakaik-ı rasihadan olduğuna işaret edilmiş olmakla beraber; meselenin azamet, genişlik ve inceliğine; ve aynı zamanda beşerin acz, zaaf ve kusuruna da remz etmektedir, ki zira beşerde bunların en yakini şeylerinde bile tereddüdü netice veren evham ve vesveseleri doğmaktadır.

Amma lafza-i celal olan اللَّهُ ile tasrih eylemesi, hükmün deliline bir îmadır. Zira uluhiyetin lâzımı, tam ve şamil bir kudrettir.. ya da, tam ve

şamil olan bir kudret, uluhiyetin lazımıdır. (Onun için ayet, muhakkak ve mutlaka Cenab-ı Allahın kudreti her şeye şamildir diye ferman buyurmuş.)

Amma **غلى** ise, ima ediyor ki; eşyayı ademden vücûda çıkararak Kudret-i İlahiye elbette o eşya ve mevcuddattı başı boş sahipsiz bırakmaz ve bırakmamaktadır. Belki Hikmet-i İlahiye daimî olarak onları murakabe altında tutup terbiye eylemektedir diye işaret eder.

Ve **كث** ise işaret eder ki; zahiri olan esbabın eserleri gibi görünen emirler işler ve hasıl-ı bilmasdardan sudûr eden ihtiyari fiiler dahi – icad ve halk etme noktasından – Allahü tealanın kudretiyledir.

Amma **شيء** ise, **خشيج** mânâsındadır. Yani herşey, meişetin taalluk eylediği şeylerdir demektir. Buda işaretir ki; eşya vücuda geldikten sonra Sani-i Hakîmden müstağnî ve bağımsız kalamazlar. Belki her ân bekaları, yani vücudda kalabilmeleri için, Sani-i Kadir-i Zülcelalin onlardaki tasarruf ve te'sirine muhtaç bulunmaktadırlar. Beka ve vücudda kalabilmek ise, vücudun tekrarlanma ve tazelenmesindedir. Yani, yeniden yeniye rızık ve gıda ile vucud zerrelerinin tekrarlı tazelenmesiyledir.

Amma **ثو** bedeline **ثيد** lafzını getirmesi ise, remz etmektedir ki; Kudret-i İlahiye eşyanın yalnız maddûrâtı denilen mevcut hal ve keyfiyetleri mikdarınca değil, belki sığa-ı mubalağa ile bunların hadd ve gayelerinden taşmaktadır. Hem o kudret zatiye olup, içinde tegayyur yoktur. Hem zatın lazime-i zarurîyesi olup, onun zıddı olan acz herhangi bir fürce bulup da müdahale etmesinin imkansızlığı ile, o kudrete ziyadelik veya noksanlık terettüb eyleyemez. Ya da o kudret ziyadelik ve noksanlığı kabul etmez. Yani, zatî olmayan kudret cinslerinde zıddlarının

müdahaleleriyle şiddet veya eksiklik terettüb ettiği gibi değildir. Hem **ثيد** lafzı telvih ediyor ki; kudret bir cins gibidir.. ve “sarf” ilmi mizanı olan **ثيد** terazisi gibidir ki; Rezzak, Gaffar, Muhyi, Mumit ve saire gibi olan

bütün evsaf-ı fiiliyyeye câmi'dir.. ve hakeza üst taraflardan tâ buraya kadar işitip dinlediğin bütün tahkik ve müvazenelerde tam bir tefekkür ile düşün ve teemül eyle!

[Münafıkların halleri hakkındaki 12. ayetin tefsir ve tahkiki burada sona erdi.]

–Mütercim–

-----μμμ-----

تَجَاوِزُهَا النَّاسُ عَشَبُوا رِقَبَتِكُمْ الَّتِي خَلَقْتُمْ فِيهَا النَّاسَ حَبْلَكُمْ
 خَلَقْتُمْ حَشَوِيخًا ۝ الَّتِي جَعَلْتُمْ فِيهَا رِضًا فَوْضًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً
 وَجَعَلْتُمْ فِيهَا السَّمَاءَ مَاءً فَأَخْرَجَ فِيهَا شَجَرًا ثَمَرًا فَجَعَلْتُمْ
 فِيهَا جِبَالًا ۝ فَالْتَمِسُوا اللَّهَ حِينَمَا تَدْعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۝

Bakara/21,22

MUKADDİME

(İbadetin Mahiyet ve Keyfiyeti Hakkında bir Tahkik ve Tedkik)

–Mütercim–

Ey aziz katıyyen bil ki: İbadet; akaidî ve dinî inancı kökleştiren ve onu bir hal ve bir meleke tarzında sabit kılan bir şeydir. Zira eğer ibadet vicdanî ve aklî emir ve işleri nurlandırmaz ve terbiye etmezse, eser ve tesiratları zaif kalır sönük düşer. Evet çünkü, ibadet emirler, emirlere imtisal ve nehylerden içtinab etmekten ibarettir. İşte hal-i İslâmın vaziyeti, yani İslâm aleminin ve milletlerinin dine karşı tehavün, lakaydlık ve gevşeklik arz eden hal ve durumu bu anlatılan hakikata şahiddir.

Hem yine bil ki: İbadet iki cihanın saadetine sebeptir.. Ve maaş ile maad denilen dünya ve ahiret hayatının tanzimine de sebep olmakla beraber şahsî ve nev'î kemale de sebeptir. Hem abd ile Halıkı arasında en yüksek ve en şerefli bir nisbet ve münasebet vesilesi yine ibadettir.

Amma ibadetin ahiret mezraası (122) olan dünyanın saadetine sebep olduğu vechi birkaç cihettendir.

122 Bu manadaki hadis-i şerifin bir çok me hazları için bak: Risale-i Nur'un Kudsi Kaynakları 2. baskı, sh: 372, sıra no: 20

–Mütercim–

Birinci Vecih: İnsan, latif ve âcib bir mizac ile bütün hayvanattan mümtaz ve müstesna bir şekilde halk edilmiştir. İşte insandaki bu seçkin mizac; iyiyi seçmeye, en güzeli bulmaya ve pürüzsüz bir zineti aramaya; ve hem insanlığa layık bir maişet içinde yaşamaya ve bir kemal içinde hayat sürmeye fitrî bir meyli netice vermiştir. Sonra bu meyillerden dolayı o insan, me'kel, melbes ve mesken gibi (yiyecek, giyecek ve içinde oturup yaşayacak) hacetlerini tahsil etmeye ve bir çok sanayi' ile bunları güzelleştirmeye ve düzenlemeye muhtaç bulunmaktadır. Lakin bu insanın, tek başıyla bütün bu hacetlerin tedariki için gücü, iktidarı kafi gelmemektedir. Bunun için, kendi ebney-ı cinsi olan insan cemaatları içine girmeye ve onlarla beraber yaşamaya muhtaçtır. Taki kendisi de onların çalışmalarına ortak olup, karşılıklı yardımlaşsın. Sonra da birbiriyle semere-i saylerini mübadele etsinler. Fakat vaktaki Sani-i Hakîm beşerin cüz-i ihtiyarisi zenbereğiyle terakkilerini temin etmek hikmeti iktizasıyla; “şehviyye, gadabiyye ve akliyye” kuvvelerine –hayvanların kuvvelerinde yapılmış olan tahdid misillü– fitri bir hadd koyarak tahdid etmemiş olduğundan; beşerin içtimaî hayatlarında inhimak ve tecavüzler hasıl olmuştur. Yani insanda kendi nefesine fazla düşkünlük ve başkasının hukukuna tecavüzler baş göstermiştir. Sonra insandaki bu kuvvelerin adem-i tahdidleri sırrıyla; inhimâk ve tecavüzlere müheyya olmalarından dolayı, insan cemaatleri sa'ylelerinin semerelerini mübadelede ve alışveriş muamelelerinde Adalete muhtaç kalmışlardır. Lakin herkesin tek başına adaletin idrâkinde akli kâfi gelmediğinden; nevilere ve cemaatler olarak akli umumînin istifade edebileceği bir tarz da adaleti bulmak hususunda bir akl-ı küllîye muhtaç kalmışlardır. İşte bu akl-ı küllî ise, ancak bir küllî kanun olabilir. Bu küllî kanun da ancak Şeriat-ı Garra olabilir.

Sonra; bu şeriat'ın te'sir ve cereyanını muhafaza edebilmek için, bir mukanninin (kanun vaz'edcinin) ve bir sahib ve mübelliğin ve bir merciin bulunması gerekmektedir. İşte oda ancak Peygamber Aleyhisselamdır. Sonra Peygamber dahi, zahir ve batınlarda, akıllar ve tabiatlarda hakimiyetini idame etmek için; maddeten ve ma'nen, sîreten ve sureten yaradılış ve fitratça ve ahlâkça bir imtiyaz ve üstünlüğe ihtiyacı vardır. Keza o Peygamberin kendisi ile, mülkün mâliki ve âlemin sahibi arasında mevcut olan münasebetin kuvvet ve muhkemliğini gösteren bir delile de ihtiyacı vardır. İşte o delil ise, mu'cizelerdir. Ve sonra emirlere karşı itaatları te'sis etmek ve nehylerden ictinabı temin eylemek için, zihinlerde Sani'in ve mülk sahibinin (yani Allahü Tealanın) azametinin tasavvurunu devam ettirmeye ihtiyaç vardır. İşte bu da ancak akaidin tecellisiyle

olabilir. (Yani akaidin doğruluk ve haklılığına inanmayı icab ettiren iman rükünlerinin ve bunlara bağlı teferruat meselelerinin ayan beyan bilinmesi ve anlaşılmasıdır.)

Sonra, bu tasavvurun idamesi ve akaidin kökleştirilmesi dahi tekrarlı bir hatırlatıcıya ve tazelenen bir amele ihtiyaç vardır. İşte o tekrarlı hatırlatıcı da ancak ibadettir.

İkinci Vecih: İbadet, fikirleri Sani-i Hakîme dönderip tevcih etmek içindir.. Ve aynı zamanda inkiyad ve itaat'ın tesis edilmesine fikirlerin teveccüh eylemesi içindir. İşte bu inkiyad ise, kâinatta tevdi' edilmiş olan intizam-ı ekmele ulaşmağa ve onunla bağlanmağa götürür.. Ve bu intizama tabi' olmak ise, hikmetin sırrını tahkik eylemek içindir. (Yani, kâinat ve mahlukatın yaradılışının sırr-ı hikmetini tahkik etmek demektir.) İşte kâinattaki itkan-ı sanat bu sırr-ı hikmetin şahididir.

Üçüncü Vecih: Şu insan denilen mahlûk; tepesine telgraf aletlerinin pek çok telleri asılmış, başına da hilkat nizamının kanun uçları sarılmış ve fitrat kanunları ona uzatılıp takılmış ve kâinattaki İlahî kanun ve namusların şuaları inikas ederek gelip onda temerküz etmiş bir ağaç (123) gibidir. İşte bu mahiyet ve vaziyette bulunan beşere en evvel lazım olan şey, bu nizamları ve bu nâmus ve kanunları kendisinde tamamlamak, ikmal eylemek ve bunlara tam bağlanmak ve onlara intisap eylemek ve eteklerine yapışmaya teşebbüs etmektir. Tâki umumî cereyana, yani nizam-ı kâinata ahenk içerisinde ayak uydursun da, ayakları kayıpta sürçerek yere yuvarlanıp düşmesin.. ve umumî nizam ve kanunların dairesinden koğulmasın.. ve ayrı ayrı tabakalar halinde ve bir takım hareketler içerisinde olan bu kanun ve nizamların çark ve dolaplarının sırtından atılıp da, başı boşluğa düşmesin. İşte bu mezkûr ahenk ve nizamı te'min edebilecek şey ve vasıta, ancak İlahî emirlere imtisal ve nehylerine ictinabdan ibaret olan ibadettir.

Dördüncü Vecih: İlahî emirlere imtisal ve yasakladıklarından ictinab vesilesiyle, insan için içtimaî heyette (toplum hayatı ahenginde) birçok mertebelere bağliyan ve onlara götüren bir çok nisbetler ve münasebetler hasıl olmaktadır. Öyle ki, adeta bir tek şahıs bir nev gibi olmuş oluyor. Evet, bir çok işler, emirler vardır ki; (bilhassa Şeair-i İslâmiyeye ve

123 Bu bahsi birde Mesnevi-i Nuriye A.Badıllı- 2. Baskı sh: 191, 307 ve 308 deki kısımlar daha biraz şerhli, izahlı bulacaksınız.

mesalih-i umumîyeye temas eden işler emirler) çok çeşit, cihet ve rütbelerin ve kanun ve nizamların; ve bunların içindeki bir çok hukukların dizildiği birer ip gibidirler. İşte eğer o emirlere imtisal ve nehylerden içtinab ipi olmazsa; bütün o emirler, işler parçalanır, dağılır ve uçar giderler.

Beşinci ve Vecih: Müslüman bir insanın diğer bütün Müslümanlarla sabit bir münasebeti ve kuvvetli bir irtibatı vardır. Bu münasebet ve irtibat, imanî akaid ve İslâmi melekeler sebebiyle, köklü bir uhuvette ve hakiki bir muhabbete sebeptirler. Lâkin bu akaidin de zuhûr ve tesirinin sebebi ve köklü bir meleke haline gelmesinin vesilesi ancak ibadettir.

-----µµµ-----

Amma İbadetin Nefsî ve Şahsî Kemale Sebeb Olduğu Cihetine Gelince

Bilki: insan cirminin küçüklüğü, zaifliği ve acizliğiyle beraber; ve maddî cesedi itibariyle hayvanat cinsinden bir hayvan olduğu halde; pek değerli, çok kıymetli bir ruhu içinde saklıyor.. ve tam ve mükemmel bir istidadi ihtiva ediyor.. ve hasre gelmez meyilleri içinde bulunduruyor.. ve nihayetsiz emel ve arzuları müştemil bulunmaktadır.. ve gayr-ı mahsur efkârları vardır. Ve gayr-ı mahdut kuvveleri tazammun ediyor. Hem bütün bu mezkûr istidadlarıyla beraber, insan umum alemlerin envaini bir fihriste gibi olduğundan; fitratı acip bir tarzda yaratılmıştır.

İşte bu mahiyetteki bir insan, (124) ruhunun inbisatına ve içindeki o değerlerin cilalanmasına âmil ve sebep ancak ibadettir. Hem saadet-i ebediyeye münasib ve layık olacak ve ona yaraşacak bir tarzda istidadlarının inkişafına ve nemalanmasına illet ve medar yine ancak ibadettir.. Ve keza insanın meyl ve arzularının tehzib ve nezahetine (düzenlenme ve temizlenmesine) vesile, yine ancak ibadettir. Ve keza pek çok emellerinin tahakkukuna ve semeredar kılıp susamışlık ve açlığının giderilmesine vesile, yine ancak ibadettir.. Ve keza fikirlerinin tanzimine ve hakikatla bağlanmasına yegane vasıta, yine ancak ibadettir.. Ve keza insanın taşkın kuvvelerinin tahdid ve gemplendirilmesine sebep, yine ancak ibadettir.. Hem insanın azaları üzerindeki maddî-manevî tabiatın kir ve pasını giderip kalaylatacak şey, yine ancak ibadettir. İşte o a'zalar iman

¹²⁴ Bu bahsi Meyve Risalesinin Yedinci Meselesinin ahir kısmında da okumak lazım.

ve ibadetin nuru ile şeffaflaştırıldığı takdirde, her birisi mahsus bir alemin birer menfezi ve penceresi gibi olurlar. Hem yine ibadet eğer vicdan, akıl ve kalıp ile beraeber yapılabilirse; beşeri layık olduğu mukadder olan şeref ve kemaline ulaştırmış olur. Hem yine abd ile mabud arasında latif ve âlî bir nisbet ve şerif ve kıymettar bir münasebet ise, ancak yine ibadettir.. ve bu münasebet ise beşerin kemal mertebelerinin nihayetsiz mertebesi ve zirvesidir.

Ve İbadette İhlas

İbadetteki ihlas budur ki: İbadet; sana emr olduğu için onu yapmandır. Başka bir tabirle: İbadet yapılır, çünkü onun yapılmasına emredilmiştir. İbadete dair gelen emirlerin ve ibadetteki bütün fiil ve hareketlerin her birisi birçok hikmetleri müştemil bulunmuş olsa da; ve bu hikmetlerin her birisi o emirleri imtisal etmek için birer illet olmuş olsalar dahi; ancak ibadeti ihlas noktasında ele aldığımızda, ibadetin illeti emrin kendisi olması iktiza eyler. Eğer hikmetler, maslahatlar ibadetin yapılmasında illetler yerine konulursa, o zaman o ibadetler batıl olur. Lâkin eğer hikmet ve maslahatlar tercih edici sebebler makamında kalırlarsa caiz olabilirler.

(Mukaddime sona erdi. –Mütercim–)

-----μμμ-----

Ve mukaddimededen sonra: Vaktaki, Kur'anın muhatabları **يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا** fermanını işittiler; lisan-ı halleri ile şöyle bir istifsarda bulundular:

Acaba ibadetin hikmeti nedir? Ve ne içindir? Ve ona imtisal etmenin neden mecburiyeti olsun?. Ve hangi şey ve maksad içindir?!

İşte bu suallerden “ibadetin hikmeti nedir?” mevzuunu üstte, mukaddimede cevabını işittin. Amma ibadetin asıl illeti hakkındaki suale Kur'an-

1 Hakîm Sani'in vücudunu ve tevhidini **يَسْتَعِينُ الَّذِي خَلَقَكُمْ** (yani O, çünkü sizi yaratan, pek çok nimetler bahşeden Rabbinizdir. Onun için Ona ibadet, ubudiyet, kulluk yapmanız gerek..) kavliyle isbatını yaparak cevap verdi.

Peygamberliğin isbatını da **عَنْطَىٰ عِبْرَتَنَا ۖ خُلِدْنَا بِمَا كُنَّا فِي خَيْرٍ مِّنْهُمَا ۖ وَكُنَّا خَيْرًا** kavliyle cevaplamıştır.

-----μμμ-----

ŞU AYETLERİN NÜKTELERİ HAKKINDA BİR MUKADDİME

Ey aziz bilmiş olki: bürhan, yani delil ve hüccet iki çeşittir.

Birisi: “Limmi” dir ki, müessir ile yani müessir canibinden bakarak, eserin üzerine delil getirmektir.

Diğeride: “İnni” dir ki; eser ile müessire istidlaldır, delil getirmez. Yani, eserin sahibini, eseri ile tanıtmaya ve isbatlamadır. Bürhan ve delil getirme işinde şüphelerden en salim olanı da budur. Şu “inni” burhan da, müreccah kavle göre; ya mütesavviyut tarafeyn ile imkaniyyün bil-istidlaldır. Yani vücudî veya ademî olabilmesinin imkanı noktasında her iki tarafın müsaviliği ile imkanlığının isbatını yaparak, Mucid’inin vücûduna delil getirmez. Veya da, tahavvul ve teğayyür ile hudusiyyün-bil-istidlaldır. Yani eşyanın değişkenliği, halden hale dönüşümü, zevali, faniliği gibi vaziyetleriyle olan yapılmışlığı hadisesi ile yine Mucidini isbatlamadır. Yani o mevcudun hadisliğinin delili ile, ihdas edenin varlığını ispat etmektir. Bu her iki bürhan bölümündeki değerlendirme de, ya eşyanın zatlari itibariyle veya sıfatları itibarı ile dir. Ve bu zat ve sıfatın ikiside, ya vücudu i'ta edip vermekle; veyada, mevcudun beka ve devamını idame etmektedir.. Ve bu i'ta ve ibkanın ikiside, ya “delil-i ihtirai” dir. Ya

da “delil-i inayeti” dir. İşte **وَمَا كُنَّا بِمُعْجِزَاتِكُمْ ۚ وَالَّذِي خَلَقَكُمْ** ayeti şu sayılan bütün bu nevilere işaret etmektedir. Şimdi burada onun hülasası zikredilecektir. Ayrıca biz bunları başka bir kitapta (125) tafsilen izah etmişizdir.

¹²⁵ İşarat-ül İ'caz'dan önce tab' ve neşredilen ve bu mevzu'u işleyen “Muhakemat” eserinden başka yoktur.

Delil-i inayet nasıldır? (126) Evet, Sani-i Vâhidin ispatına dair olan “delil-ül inayet”i üstteki ayet göz önünde telvih edip canlandırıyor. Hülasası ise, kâinata mündemic olan “nizam”dır. Evet “nizam” bir iptir, bir hayttır; maslahatlar ve hikmetler ona bağlı, takılı ve onunla asılıdır. İşte eşyanın menfaatlarını sayan ve dile getiren ve hikmetlerini yadeden Kur’an-ı Hakîm’in umum ayetleri hep bu “inayet delili” ni dokuyan nessac ve bürhanın tecellisine ayinedirler. Zira, maslahatlar ve hikmetlerin ancak onunla mer’î bulunduğu nizam, elbette bir nazzamın (tanzim edicinin) vücudunu ispat ettiği gibi; aynı zamanda Sani-i Hakimin kasd ve hikmetine de delalet etmekte ve ortalıkta varlığı tevehhüm edilen kör tesadüfün ve körleşmiş ittifakın vehmini de nefy edip tard etmektedir.

Ey arkadaş! Eğer senin nazarın şu fusûs-ü hikemle bezenmiş olan âlî nizamı ihata edemiyorsa; ve istikra-i tamme denilen tam ve derin bir araştırmayada muktedir değilse; kendi nev’in olan insanların telahuk-u efkarlarından hasıl olmuş ve insan nevinin fikir ve düşüncesi hükmüne gelmiş ve onun hiss ve duyguları halini almış fenlerin, ilimlerin casusları vasıtasıyla bak! Tâ ki, akılların apaçık nasibedar oldukları nizamı ayan-beyan müşahede edesin. Hem ta bilesinki; kâinatın neveleri hakkında teşekkül etmiş olan fenlerden her biri külliyet-i kaidesiyle bir ittisak ve intizamın keşşafi olarak, o nizam ve ittisaktan daha mükemmelini aklın görmediğini ve ondan daha âlîsini kabul etmediğini görebilesin.

Evet kâinatın her bir nev’i için bir fen teşekkül etmiş ya da teşekkülmeye kabildir. Fenn ise, kaidenin külliyetinden ibarettir. Kaidenin külliyeti de, nizamının güzelliğine delalet eder. Zira bir şeyde nizam ve intizam yoksa onda kaidenin külliyeti cereyan edemez. (Yani, mesela, pirenin midisini, tanzim eden kaideli nizam, ta Güneşin Sistemine kadar aynı tarzda cereyan etmesiyle, kaidenin külliyetli olduğunu gösterir.)

Evet, görmez misin ki: “Her âlim, beyaz imame sahibidir.” sözünü ettiğimizde; ülema nev’inde –eğer intizam varsa– o nevideki kaidenin külliyetini doğrular. Buna göre; kâinata ait her bir fenn, kaidelerinin külliyeti sebebiyle; tam bir istikra ile kâmil ve şâmil bir nizamı netice veriyor. Aynı zamanda her bir fenn, mevcûdat silsilelerinin halkalarında salkımlar gibi asılı bulunan maslahatlar ve semerelere işaret eden ve inkılabat-ı ahvalin maatifinde, yani eğri-büğürlükleri ve ayrıntılı

¹²⁶ Bu mevzuu ayrıca nokta risalesinde de okumak lazım.

bölmelerinde gizlenmiş olan hikmetler ve faidelere telvih eden en nurlu birer bürhandırlar..ve fenlerde olan bu hal ise, Saniin kasd ve hikmetine şehadet eden bayrakları alıp mevcudatın en yüksek kulelerine dikip dalgalandırıyorlar. Böylece, her bir fenn evhamın şeytanlarını tard edip koğmada birer necm-i sakib gibidirler.

Eğer bu mevzu'da daha başka deliller istiyorsan; umumundan sarf-ı nazar, sadece şu gelen misale bak! İşte: vasıtasız gözle görülmiyen mikroskopik bir hayvanın küçücük sûreti, İlahî, dakik ve bedi' bir makineyi müştemil bulunmaktadır.

İşte zatında ve sıfatında mümkün olan o mahluk, hakikî bir illet olmaksızın kendi başına elbette var olmuş değildir. Zira hem zatında, hem sıfat ve ahvalinde imkandır. Mümkünlük hadisesi ise, terazinin iki kefesi gibi mütesaviy-üt tarafeyndir. Yani; ademi ve vücudu itibarıyla her iki tarafı aynı seviyede eşittir. Şayet o mahluk kendi kendine illetsiz, mücidsiz bir tereccühü bulmuş, vucuda çıkmışsa; o takdirde bu farazî iş ancak ademin cevfindе olabilir. Yani vucud sahasında öyle olması imkansızdır. Olsa olsa, ademistan diyarında farazî bir hayal olabilir. İş bu halde bütün ukalanın ittifakıyla; o canlı makinenin vucuda gelebilmesi için, mutlaka ve hiçbir çaresi yok, tercih edici bir illeti olması zarurîdir. O müreccih illet ise, katiyen muhaldırki, tabiî sebeplerden olmuş olsun. Zira o makine-i dakika içinde bulunan ince nizam, nihayet bir ilmi ve son derece kemalde bulunan bir şuûru iktiza eylerki; kendilerini onunla aldattıkları tabiî sebepleri içinde öylesi bir ilim ve şuurun varlığını tasavvur etmek her halde ve elbette imkansızdır, hem de muhalatın en çıkılmaz kısmıdır. Bunula beraber; “Esbab-ı Tabiiyeye” dedikleri şey; basit, kalil ve câmid bir nesne olup, herhangi bir mecraları taayyün etmiş değil.. hareket yönleri ve yollarıda hududlandırılıp tayin edilmiş değildir. Hal böyle olduğu halde binler imkanât yolları içinde mütereddid olarak, o imkanat yollarından her hangi birisinin önceliği evleviyeti de yoktur. O halde o şaşkın sebep, nasıl ve nerede muayyen bir kanalda hareket edebilecek? Ve belli bir mecra içerisinde inhirafsız ve gayet muntazam bir tarzda yürüyebilecek?. Ve nasıl hududları tayin edilmiş bir hatt-ı hareket içinde müstakimane hareket edebilecek?!. Hem bu haliyle beraber, o sebep nasıl olurda, o binler imkanattan yalnız birisinin yön ve yollarını keşf edecek de, onu tercih edip onda yürüyecek; tâki hikmetlerinin dakaikinde akılların şaşkına döndüğü şu acib, muntazam makine tevellüd etmiş olsun, hiç mümkimidir?. Hayır asla!... belki olsa olsa, senin kendini ikna'etmen ve o mevcudun mezkûr sebeplerden doğabilmesi hususunda mutmain olabilmen için; ancak her bir

zerreye Eflatun'un (127) şuurunu ve Calinos'un (128) hikmetini vermenle beraber, o bütün zerrelere aralarında umumî bir istihbaratın ve muhaberenin varlığını itikad etmenle ancak mümkün olabilir. Oysaki, bu öyle bir safsatadır ki, Sofestaîler dahi bundan utanıyor. Halbuki ise, sebep denilen şeylerin üssül-esası cüz-ü layetecezze' veya cevahir-i ferd de denilen esir zerratinin veya atomlarının her bir zerresinde hem câzibe, hem dâfia kuvvelerinin beraberce bulunmasıdır. Bu ise; zahir sebeblere göre düşünülse, iki zıdd kutbun içtimaı gibi bir şey olur ki, o da muhaldir.

Evet câzibe ve dâfia ve benzeri gibi kanunlar (yanlış ve hata olarak), "Tabiat" diye isimlendirilen Adetullah ve fitrî şeriatının kanunlarına ancak verilebilen birer isimdirler. Amma bu kanunlar kaidelikten tabiîliğe intikal etmemek ve zihnilikten hariciliğe çıkmamak; (yani, madde aleminde müstakil ve ayrı bir vücuda sahip olacak dereceye çıkmamak) ve itibarîlikten hakikîliğe değişmemek; ve aletlikten müessiriyete (bizzat tesir sahibi olmağa) terakki etmemek şartıyla makbul olabilir.

İşte üstte kısaca izahı yapılan o misalin içindekini eğer anladı isen; ve misalin küçüklüğü ile beraber, içindeki azametli meseleyi ve darlığıyla birlikte, mânâca genişliğini göre bildi isen; başını kaldır, kâinat içinde nazarını gezdir bak: "Delil-i İnyet" in vuzûh ve zuhurunu kâinatın genişliği derecesinde göreceksin. Evet, Kur'an'ın eşyadaki ni'metlik cihetini sayan ve faidelerini hatırlatan bütün ayetleri bu delilin mazahir ve ayineleridirler. Demek ki, Kur'an-ı Hakîm tefekküre her emr ettiğinde-umuma hitap içerisinde, şu "Delil-ül İnyet" istidlaliyetinin tarikine işaret

etmiş ve etmektedir. İşte فَارْجِعْ إِلَىٰ الْمُنْزِلِ الَّذِي أُخْرِجْتَ مِنْهُ مُسَوِّدًا مِّنْ قُلُوبِهِمْ. Mülk/3 (ferman

ettiği gibi; tekrar be tekrar İlahî sanat-ı muntazama olan kâinata bak, hiçbir tarafında bir yarık, bir intizamsızlık, bir abesiyet görebilecek misin!) ayeti gibi bir çok ayetler bu delili enzara göstermektedirler. Sonra tefsiri yapılmakta olan şu ayetin "İnyet Delili"ne îma eden:

127 Eflatun veya "Flatün" Yunan'ın meşhur ve büyük filozoflarından olup, "Sokrat"tan ders almış, "Aristo"nun da hocasıdır. Milattan önce 327 de doğmuş, 427 de vefat etmiştir.

–Mütercim–

128 Calinos hekimde Yunanlı olup dünya çapında meşhur bir Doktordur. Çoğu tıbbı dair 500 kadar eser bırakmıştır. Miladî takvime göre 130 da doğmuş 200 de Roma'da ölmüştür.

–Mütercim–

قَالَذِيْ جَعَلَكُمْ رُضًا فَرِحْنَا وَالسَّمَاءَ بِنَا وَظَنَّا نَحْنُ السَّمَاءَ مَاءً

فَأَخْرَجَ بِهِ فِرْعَانَ مِنَ الْأَرْضِ أَنزَلْنَا بِهِ الْغُلَّامَ وَكُتِبَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ عِنْدَ رَبِّهِ

-----μμμ-----ق

Ve Delil-ül İhtirâî

Amma الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسِهِ فَذَلِكُنَّ أَصْحَابُ الْعَرْشِ الْأَعْلَى ayetinin işaret eylediği “delil-

i ihtirâî” ise şudur: Cenab-ı Hak Teala her bir ferde ve her bir neve hâs bir vücut it’a eylemiştir. O hâs vucud, o şeyin mahsus eserlerinin menşei ve layık olabileceği kemalatın menbaidir. Evet hiçbir nev’ yoktur ki; imkaniyetinden ve teselsülün butlanından dolayı ezele kadar teselsül edip gitsin. Hem alemdeki şu daimî teğayyur ise, bazısının hudûsunu bimuşahede göz önünde isbat ettiği gibi; diğer bazılarının ise, akli zaruret ile hadisliğini isbat etmektedir. Sonra, hayvanat ve nebatat fenleriyle (biyoloji, zooloji bilimleri) sabit olmuş olan iki yüz binden fazla olan nevilerin varlığı; ve her bir nev’in bir ademi ve ilk pederlerinin olduğu zarureti ortaya çıkmıştır. Öyle ise, hudûs ve imkân sırrıyla o envaların ilk Adem ve evvel pederlerinin bizzarûre Kudret-i İlahiyyenin elinden vasitasız bir tarzda çıkmış oldukları isbat edilmiş olur. O halde silsiledeki tenasülde (nesillenmede) tevehhüm edilebilen şeyler, yani maddî bir takım sebebler ve saireler bunda, yani ilk yaradılış keyfiyetinde tevehhüm edilmez ve edilmemelidir. Ayrıca enva’ların birbirinden inşikakları, yani bazıları diğer bazılarından yarılıp ayrılarak bölünmesi tevehhümü de batıldır. Zira mütevassat olan nev’i, yani birbirinden ayrı ve müstakil olan iki nev’in arasında tavassut etmiş, girmiş bir nevi’, tenasül yoluyla – ekseriyetle– teselsül edemez. Öyle ise, araya girmiş mütevassat olan şahıs bir silsilenin başı olamaz. (Mesela at ile inek nev’inin arasına giren, yani ikisinden döllenene katır cinsinin nesillenmediği gibi... İşte madem mebde’ ve asıl itibarıyla bu iş böyle olmuş ve böyledir, elbette bit-tarikil-evla silsilenin eczalarında öyle olacaktır.

Evet acaba nasıl tasavvur olunabilir ki; şuûrsuz, ihtiyarsız, basit ve camid olan esbab-ı tabiiyeye; fehimlerin içinde hayret ve şaşkınlığa daldığı o silsilelerin icadına ve her birisi mu’cizat-ı kudret’in birer acib sanatı

bulunan silsilelere bağlı olan ferdlerin ihtira'ına (yokken vucuda çıkarılmasına) kabiliyeti olsun?!. Evet silsileleriyle beraber bütün o ferdler hudûs ve imkaniyetleri lisaniyla Halıklarının (c.c.) vucûb-u vucûduna kat'î şahadetle şahidlik yapmaktadırlar. Amenna!

46- Eğer desen: Ortadaki, meydandaki şu kat'î şahadetle beraber, şu bazı insanlar maddenin ve hareketinin ezeliyeti gibi dalaletlere nasıl inanabiliyorlar?

Cevaben sana denilir: Tebaî ve sathî nazar bazen muhalı mümkün görür.nasılki, Bayram hilaline bakan ihtiyar adamın kirpiğinin ve kaşının eğilmiş beyaz bir kılını ay olarak görmesi ve hilal telakki etmesi gibi...evet insan ali bir cevhere (ruh cevherine) ve mükerrem bir mahiyete sahib olduğu için, daima hakkın, hakikatın arkasında dolaşiyor. Fakat bazen ihtiyarsız, davetsiz ve taharrisiz olarak eline batıl ve dalal da düşebiliyor. Belki de sathî ve tebaî olan nazarı ile baktığı için, çaresiz olarak onu öyle kabul ediyor. Zira öylesi kimseler, vaktaki hikmetlerin ve maslahatların ipi ve zinciri olan kâinat nizamından tegafül eylediği ve hareket ve maddenin ezeliyetle taban tabana olan zıddiyetinden teâmî (hayret içinde görmezlik) ettiği için, onun tebaî olan nazarı yanında, şu nakş-ı bedii ve bu acip sanatı kör tesadüfe veya şaşî ittifaka isnadını muhtemel görebiliyor.

Evet, alleme HÜSEYİN-İ CİSRİ (129) (R.H.) nin dediği gibi “Âsar-ı medeniyetle müştemil müzeyyen bir seraya giren adamın, kasr'ın banî ve sahibini içinde göremediği vakit, önce onun sahihsiz olduğunu itikad eder. Fakat sonra kalkar, o sarayın zinetini ve esasatını ittifak'a (rastgeleye) tesadüfe ve tabiatın intihab modeline isnad etmeye muzdar kalır.”

Ve keza, ancak tam bir ihtiyar'ın ve şâmil bir ilm'in ve kâmil bir kudret'in üstünde, yani bunlara dayanarak durabilen; ve ancak bunların emri altında olmakla yürüeyebilen âlemin nizamından ve bu nizamın halka ve düğümlerine asılı ve takılı bulunan bütün hikmetlerin, maslahatların ve faidelerin şahadetlerinden teâmî ve tegafül ettikleri için; onların tebaî nazarlarında şu camid, donuk sebeplere tesir-i hakikînin verilebileceğine ihtimalli görünmektedir.

¹²⁹ Hüseyin-i Cîsrî, büyük bir âlim, usulcu, kelamcı bir din mücahidi idi. Şam Trablus'unda (yani şimdi Lübnan'da) 1845'te doğdu. 1909'da vefat eyledi. Bir çok eser te'lif eyledi. Kitapları içinde meşhurlarından “Er Risalet-ül Hamidiyye” ve “El Hüsn-ül Hamidiyye Filakidet-il İslâmiyye” eserleridir. **–Mütercim–**

Şimdi ey arkadaş! Cenab-ı Sani-i Hakîmin san'atının inceliklerinden kat-ı nazar; eserlerin en zahirini ki, “tabiat” diye isimlendirdikleri olan “irtisam”dır. Yani: Kendi kendine nakışlanma, resimlenmedir. Şimdi sen gel, şu ülfet perdesinin yırtılarak ortadan kalkması şartıyla; acaba sen kendini nasıl ikna’ edebilir ve senin aklın nasıl kabul edebilir ki; mesela ayinenin yüzündeki hâsiyet, gök perdesinin açılmasında ve o ayinenin cam parçacığında semanın yıldızlarıyla beraber irtifainin ve nakışlarının suretini celbetmede müessir bir sebep olsun! Hem senin aklın nasıl ikna olabilir ki; hakikatta vehmî bir emir olan umumî câzibe kuvveti (çekim), Küre-i Arzın ve sair yıldızların muhkem ve pek sağlam bir intizam ile, adeta mancınk ipi gibi, o kürelerin durdurulmalarında ve tahrik ve tedvirlerinde te’sir sahibi bir illet, bir hakikî sebep olmuş olsun !..

Elhasıl: İnsanoğlu batıl ve muhal bir emre, bir işe sathî ve tebaî bir nazarla baktığında ve sonra onun hakikî müessir olan illetini görüp bulamadığı vakit, kendi yanında o batıl ve muhal şeyin sahîh olabileceğine ihtimal verebiliyor. Lâkin eğer ona kasden ve bizzat bakarsa ve ona müşteri olarak aslını araştırırsa; “Hikemîyat” denilen felsefî sözlerle avundukları mes’elelerden hiçbir şeyi kabul etmesi mümkün olmayacaktır. Belki ancak şu şartla kabul edebilir ki; zerrelere herbirisinde bütün hükemanın akıllarını ve umum siyasetçilerin hikmetlerini farz eden bir ahmaklığı alır da budalalaşırsa, mümkün olabilir.

47- Eğer desen: nedir şu tabiat, nâmuslar ve bu kuvvetler ki onlarla vızılı çıkarıp, bunlarla tesellî bulup kendilerini avutuyorlar?!

Cevaben sana denilir ki: Evet, Tabiat denilen şey, ancak bir mistardır. Bir satırlıktır. Masdar değil.. Bir matbaadır, tabi’ değil (tab’ eden değil), Kanunlardır, kuvvet değil. Belki de tabiat bir şeriat-ı fitriye-i İlahiye olup, alem-i şehadet cesedinin azaları arasında bir nizamı ika’ eylemiştir. Evet, nasıllı İslâm Şeriatı, beşerin ihtiyarî olan fiillerini tanzimden kaidelerinin zübdesi ve hülasesidir. Öyle de: Devletin nizamı da, siyasî düsturlar ve kanunlarının mecmu’undan ibarettir. Buna göre, İslâm Şeriatı ve Devlet nizamı nasıl ki yalnız itibarî ve makul iki emirdirler. Onun gibi: Tabiat dahi itibarî bir emr olup hilkat ve mahlukat içinde cereyan etmekte olan ve “Adetullah” ile tesmiye edilen kâinat nizamının hülasa ve özüne verilmiş bir isimdir. Hal böyle iken, Tabiatı harici ve bağımsız ve kendi başına bir varlığa sahip tevehhüm eylemek; medeniyet görmemiş şöyle vahşi bir adamın haline benzer ki; bir fırka askerinin gayet intizam içindeki hareketlerini gördüğü zaman bu askerlerin aralarını birbirine bağlamış

haricî bir emrin, bir şeyin (ipin veya zincirin) maddi varlığını itikad etmesi gibidir. İşte bunun gibi, kimin vicdanı o vahşî adam gibi vahşî ise, tabiatı da istimrar ve devamlılık sebebiyle, harici bir tesir sahibi (yani kendi başına müstakil) bir mevcud tahayyül edebilir.

Elhasıl: Tabiat denilen şey, Allah'ın sanatı ve kâinat nizamı olan fitrî şeriatıdır. Bu şeriatın namus ve kanunları da, o şeriat-ı fitriyenin meseleleridir.. Ve bunların kuvvetleri de, o meselelerin hükümleridir.

-----μμμ-----

Şimdi Tevhid'in Delilleri

Evet, ayette **تَوَحَّشُوا** ile işaret eyldiği tevhidin delili; Tefsir-i İbn-i

Abbasa (R.A.) göre **وتَوَحَّشُوا** demektir. Yani: Allahı birleyiniz! Hüküm, kuvvet, kudret, Rububiyet, tedbir, tedvir ve idare, emir ve irade gibi herşeyi yalnız ve yalnız ona veriniz, ondan biliniz!..

Evet, malum ola ki; Kuran-ı Mu'ciz-ül Beyan tevhide ait ne kadar delail varsa, hepsini almış, zikretmiştir.

Hem **طَوَّعَ كُلٌّ مِّنْهُمْ لِفِتْنَتِهِ الشُّعْرَ حَفِظًا** (Enbiya/223) ayeti tazam-

mun eylemiş olduğu "BURHAN-ÜT TEMANU" ise, istikalaliyetin ülûhiyet için zatî, lazım ve zarûrî bir hassa olduğuna kâfi bir delil ve parlak bir şem'dandır. Ayrıca, yine bu ayette tevhidin latif bir deliline daha remz vardır, o da şöyledir: Nev-i beşer ve cins-i hayvanın yaşamaları semerât, hububat ve meyveleri dokumada, doğurmada; yer ile gök arasında bir yardımlaşmanın ve karşılıklı bir münasebetin varlığı.. Hem alemdeki eserlerin (yani mevcudat neviilerinin cinsleri) birbirine benzeyişleri.. Ve etraflarındaki eşyanın birbirleriyle olan muânakaları.. Ve yekdiğerlerinin ellerinden tutarak birbirlerinin intizamını tekmil etmeleri.. Ve cânib ve cihetlerinin birbirleriyle cevaplaşmaları.. Ve birbirlerinin hacet ve isteklerine "lebbeyk!" demeleri.. Ve her hepsinin bir tek noktaya gözlerini dikip bakmaları.. Ve yine hepsinin intizam içindeki hareketleri de, bir tek ve muayyen nizamın mihveri üzerinde olması telvih ediyor, belki tasrih

ediyor ki; vahid olan ve birlik içinde bulunan şu makinenin sani'i vâhiddir, tekdir.. Ve bütün bunlar beraberce herşeyin ve herkesin başı üstünde şu gelen beyti okumaktadırlar:

(130) **خَدَقِيَ بِكَلِّهِ شَيْءٌ مِّمَّا خَلَقَ مِنْ خَلْقِهِ خَلْقًا خَلَقَ مِنْ خَلْقِهِ خَلْقًا خَلَقَ مِنْ خَلْقِهِ خَلْقًا**

Yani: Herşeyde, Allah'ın vücûb-u vücûduna bakan, ispat eden, gösteren bir delil, bir ayet vardır ki; o Allahın vahid ve yekta olduğuna delalet etmektedir.

Sonra bunu da bil ki: Sani-i Hakim nasılki Vacib-ül Vucûd ve Vahid-i Ehad'in; onun gibi bütün kemalî olan vasıflarla da muttasıftır. Evet, masnu'da olan ve adeta coşarcasına kendini gösteren ne kadar feyz-i kemal varsa, ancak saniinin tecelli-i kemalinin gölgesinden muktebesdir. Öyle ise, umum kâinata ne kadar hüsün, kemal ve cemal varsa, elbette ve her halde hepsinden gayr-ı mütehanî derecelerle yüksek olan bir cemal, kemal ve bir hüsün Sanilerinde bulunması zarûrîdir. Evet, ihsan ise, (131) Muhsin olan zat'ın servetinin bir fer'i, bir şubesidir ve ona delildir. Keza, icad dahi Mûcid'in vücuduna; îcab, Mucibin vacibliğine; tahsin, güzelleştirenin varlığına-amma şanına layık ve muvafık bir tarzda-delalet ederler.

Hem dahi bil ki: Sani-i Kadir bütün noksan sıfatlardan münezzehtir, müberradır. Çünkü noksanlıklar, maddî olan şeylerin mahiyetlerinin istidadsızlığından neşet ederler. Allah ü Teala Celle Celalühü ise, maddiyattan mücerreddir, uzaktır. (Zaten maddiyattan olan bir şey ilah olamaz.)

Hem yine bilmiş ol ki: Cenab-ı Hak Teala ve Tekaddes kâinatın mahiyetlerinin imkanlığından neşet eden bütün levazım ve evsaftan da mukaddesdir. Çünkü o, Vacib-ül Vücûddur, **طَيْسَرَ كَمَثَلِ شَيْءٍ** irriyle ona benzeyen hiçbir şey yoktur. Kendisi de hiçbir şeye benzememektedir. İşte

130 Risale-i Nur'un Kudsi Kaynakları sh: 449, Sıra no: 162

—Mütercim—

131 Bu bahsi, Risale-i Nur'un birkaç yerinde, hususiyile 32. Sözün 3. Mevkıf'ının 3. Nüktesini de okumak gerek.

—Mütercim—

bu iki hakikate kat'î işaret eden şu gelen ayettir. **فَلَا تُخْبِتُوا لِلَّهِ نَجَاتَهَا**

(Bakara/22) (yani öyle ise, Allah'ın dengini, benzerini itikad etme tarzındaki inançları taşımayınız!)

Amma **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبُلَ الَّتِي اتَّبَعُوا** (Muhammed/38) ayeti ile işaret

edilen “delil-i imkanî” ise, (imkan hakikatına bakan delil) kâinat zerratının her bir zerresi; gerek zatî şahsı itibarıyla, gerekse tek tek sıfatları itibarıyla; ve gerekse birer birer ahvalı itibarıyla; veya da ayrı ayrı vecihlerinin cihetleri itibarıyla her hepsinin zatında, sıfatlarında, hallerinde ve vucûdunda gayr-ı mütenahî imkânât yolları arasında mütereddid, mutehayyir olduklarını görmekte iken sen; fakat birden bakıyorsun k: o zerrelere bütün o imkanat yolları içerisinden silkinerek kalkıyor, muayyen bir yola düşüyor ve mahsus bir sıfat giyiyor ve muntazam bir şekilde şekilleniyor; ve sağlam ve savab bir kanuna binip ona tevfik-i hareket ediyor; ve muayyen ve belli bir maksada teveccüh ediyor. Sonunda da öyle bir hikmet ve maslahatı intaç ediyor ki; o şeyin o belli ve müayyen tarzından başka bir yolla olabilmesi asla mümkün değildir. İşte acaba şu zerrenin bu hal ve vaziyeti, kendi lisan-ı mahsusunu ile saniinin kâd ve hikmetini ilan edip bağırmıyor mu? Ve tasrih edip ilan etmiyor mu? Evet, her bir zerre tek başıyla saniin infirad içinde birliğine delil olduğu gibi; iç içe terkip edilip terakkî içinde yükselen mürekkebatdan bir cüz' olduğunda, yani terkip edilmiş bir cüz'ü olmasıyla, onun o delaleti gittikçe daha da artmaktadır. Çünkü her bir zerrenin bütün mürekkebatı girip, onda bir makamı; ve her makamda bir nisbeti; ve her bir nisbette bir vazifesi; ve her bir vazifede bir çok maslahatları semere vermesi ve her bir mertebede saniin vucub-u vücudunun delillerini kendi lisanıyla tilavet eylemesi vardır. Öyleki, adeta bu zerre bu haliyle; takımında, bölüğünde, taburunda, kolordusunda ilh.. birer münasebetleri bulunan bir nefer asker gibidir.

VE ŞİMDİ ÜZERİNDE OLDUĞUMUZ AYETİN NAZM VE DİZİLİŞİNE GEÇİYORUZ

İşte: Önce ayetimizin makabliyle olan umumî nazımlığı itibarıyla, sonra da cümle-cümle heyetlerinin nazmı itibarıyla olan nazm ve diziliş vecihlerinin keyfiyetine bakıyoruz.

Amma umumîyeti itibarıyla makabliyle olan nazmlık ciheti ise, bilmiş ol ki; Kur'an-ı Hakîm vaktaki beşerin mertebeye kısımlarını ve mükellefinin enva'ını, yani müttaki mü'minleri, inatçı kâfirleri ve bu iki kısım arasında müteredid bulunan münafıkları beyan ettikten sonra;

hepsine birden teveccüh ederek; **جَا لِيُنَّا النَّاسَ الْعِشْبُوَا** kavliyle hitab

eyledi. Arkasından da, hendesî plana göre yapılan bir binanın tertibi gibi, sabıkının izini takib ederek tertibe aldı. Yani: Emr ve nehyi, ilim kanunu üzere amele bağladı. Kazayı da kaderin üstüne bina eyledi. İnşa ve icadı dahi kıssa ve hikayeye rabt eyledi.

Evet, Kur'an-ı Hakîm vakta mezkûr üç fırkanın hal ve hareketlerinin mebhaslerini zikr eyledi. Sonra da herbirisinin hassa ve özelliğini ve her hepsinin akıbetlerini dile getirdikten sonra, yer ve mahall hazır hale gelmiş oldu. Dinleyici olan Sâmi' de uyanarak intibaha geldi. Kur'an dahi dönüp mezkûr ayetteki hitap ile iltifatlı bir bakış içinde tevcih-i kelim eyledi. Sonra, Kur'an'ın bu iltifatında, yani önceki ayetlerde onları gıyaben yadeylemek, sonra burada bu ayette doğrudan hitab etmekte; Beyan ilmi üslubuna göre, umumî bir nüktenin bulunmasındandır. Şöyle ki; bir şahsın mehasini, iyilikleri veya kabahat ve kötülükleri zikredilirken, yavaş ve aheste bir tarz-ı üsluptaki îkaz ve heyecanlandırmanın lüzumlu hükmüyle; ya istihsan meylî, ya da nefret temayülü ziyadeleşip artmaya başlar. Sonra o meylî, yavaş yavaş kuvvetleşir, ta o dereceye gelir ki; meylî sahibini, iyilikleri ya da kötülükleri zikredilen şahsı müşafeheten görmek için sevketmeye zorlar. Sonra, makamın haline göre, dinleyicilerin meyilleri o şahsın evsafına yönelmeleri iktizası ile, Cenab-ı mütekellim, bahsi yapılmış şahsı hazır edip, alıp dinleyicilerin huzuruna çeker ki, direkt hitap ile ona teveccüh edilsin.

Hem yine, aynı ayetin hitabında hususî bir nükte de bulunmaktadır ki, o da: yapılmış teklifin ağır yüklerini hitabın lezzetiyle hafifletmektir. Ayrıca da ayette şöyle bir işarete vardır ki, ibadette abd ile Halıkı arasında herhangi bir vasıtanın, aracının olmadığına ve olamayacağına da bakmaktadır.

AMMA AYETİN CÜMLELERİ ARASINDAKİ NAZM VE DİZİLİŞ KEYFİYETİNE GELİNCE:

Bil ki: **يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا** hitabı, üstte tarifî yapılan o üç fırka insanların herbirisine, üç çeşit zaman (yani; hal, mazî ve müstakbel zamanları) içerisinde olan bütün tabakalara hitaptır. Yani, İlahî hitabda şöyle der: “Ey kâmil mü’minler! Sebat ve devam sıfatı üzerine ibadet ediniz!”

“Ey ortancalı olanlar! İbadeti ziyadeleştirme, arttırma keyfiyeti üzerine ibadet ediniz!”

“Ey kafirler! İbadetin şartı olan iman ve tevhid üzerine ibadeti yerine getiriniz!”

“Ey münafıklar! İhlas keyfiyeti üzerine ibadet ediniz!” Demek ki burada, ibadet herkesce manevî bir müşterekliği bulunan bir şey gibidir. Feteemmel!

رَبِّكُمْ kelimesi ise der ki: “Rabbinize ibadet ediniz! Çünkü o, sizi terbiye eden, besleyen, rızıklandıran bir Rabb’dir. Sizin de ona ibadet eden kullar olmanız gerekmektedir.

BİR TEZYİL

﴿شَيْئِكُمْ﴾ de eşyanın zatları ta'bir edilen özleri ve mahiyetlerinin imkânî olduğunun deliline bakan ince bir remiz vardır.

Amma ﴿جَعَلْنَا طِينَكُمْ﴾ رُضَ فَمَا شَاءَا cümlesinde ise, eşya sıfatlarının imkaniyetinin deliline bakıyor. Fakat ﴿الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ عَلْتَيْنِ مِنْ تَحْتِكُمْ﴾ de ise, eşyanın zât ve sıfatlarının ikisinin de hudûsluğuna remzetmektedir.

Amma eşyanın zatlarının imkaniyetine bakan delilleri nass ile gösteren ayetler ise, şunlardır:

1. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَخَوَّوْا مِنْهُ وَأَطِيعُوا أَمْرَهُ وَاللَّهُ يَخْتَارُ مَا يُؤْتِيهِ الْغَنِيُّ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ Muhammed/38
2. ﴿قَالِيبٌ رَبِّكَ الشَّامِيُّ﴾ Necm/42
3. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَخَوَّوْا مِنْهُ وَأَطِيعُوا أَمْرَهُ وَاللَّهُ يَخْتَارُ مَا يُؤْتِيهِ الْغَنِيُّ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ Suara/77
4. ﴿تَقَالُتْ بِالنَّاسِ نَسَمٌ ذَرَّهُمْ فِي حَوَاطِئِهِمْ جِلْقَابِيخٌ﴾ En'am/91
5. ﴿تَخْفَرُوا عَلَى اللَّهِ﴾ Zariyât/ 50
6. ﴿بِشَكَرِ اللَّهِ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ Raad/28

Ve daha sen, bu ayetlerin gösterdikleri hakikatlara göre kıyaslayıp düşün!

-----μμμ-----

SADEDE DÖNÜYORUZ

Amma **الَّذِي خَلَقَكُمْ** cümlesine gelince, bil ki: Cenab-ı Hak Teala vakta kullarını ibadete çağırarak, imtisal için emreyledi. İbadet ise üç şeyi, hali iktiza eylemektedir: O şeyler de bunlardır:

1- Ma'bud'un, (ibadet edilenin) mevcud, yani varolması..

2- O Ma'bud'un Vâhid-i Ehad olup, tasarruf, terbiye ve idarede istiklal ve vahdete sahib olması..

3- Ve O Ma'bud'un her cihetle ibadete layık ve müstehak olamsıdır.

İşte bu ayet cümlesi, şu üç şeye dair olan mukadder suallerin üç delillerine de işaret ederek cevaplamıştır.

Birincisi: Ma'bud'un varlığı ve mevcudiyetidir. İşte bunun delilleri iki kısımdır: 1- Afakî, 2- Enfüsî..

Enfüsî deliller de iki nev'idir: 1- Nefsî.. 2- Usulî..

Kur'an-ı Hakîm, en yakın ve en vâzih olan nefsî delile: **الَّذِي خَلَقَكُمْ**

kavliyle işaret etmiştir. Usulî delile ise: **خُذُوا الذِّكْرَ إِذْ أَنْتُمْ قَائِلُونَ** sözünüyle işaret vermiştir.

-----μμμ-----

Amma **الَّذِي خَلَقَكُمْ خَشْيَةً** cümlesi makabliyle olan nazmı ise, bilki: Kur'an-

1 Hakîm vaktaki ibadeti **الَّذِي خَلَقَكُمْ خُذُوا الذِّكْرَ إِذْ أَنْتُمْ قَائِلُونَ** cümleleriyle insanların yaradılış keyfiyetlerine ve âba ve ecdadlarının hilkatlarına ta'lik eyleyip bağladı. O halde ibadet, beşerin yaradılışı üzerine terettüb eden iki noktayı iktiza eylemiştir. ق.

Birincisi: Beşerin yaradılışı; ibadeti yapabilecek, yerine getirebilecek isti'dadı üzerine halkedilmiş olması, cibilliyeti de takvaya kabiliyetli olmasıdır. Ta, beşerde öylesi bir isti'dada kabiliyetini müşahede edenler, ondan ibadeti yapacağını ümidedip beklesin, nasıl ki dişli, tırnaklı bir hayvan görüldüğünde, ondan iftiras ve parçalamayı beklemek gibi...

İkinci Nokta: Beşerin yaradılışından ve memur bulunduğu vazifelerinden ve ona müteveccih olduğu kemallerinden maksad ve gaye takvadır. Takva ise ibadetin kemalidir.

Keza, **حَقَّقْنَاكُمْ بِخَلْقِكُمْ** cümlesi ifade eyler ki: Sizin ey insanlar!

yaradılışınız ve ondaki kemalinizden asıl maksad; ve isti'dadlarınızın ona göre hazırlanmışlığının gayesi, ancak takvadır.

Amma **رَضَ عَنَّا خَلْقَكُمْ** cümlesi ise, Cenab-ı Vacib-ül

Vucûdun varlığını isbat eden âfâkî delillerin en yakın olanına işaret ettiğine işarettir. (Yani ki; yer yüzünün bir sofraya gibi serilip kurulmuş olmasıdır.) Hem yine bu cümle, o delillerin içinde sebeblere hakikî te'sir vermeyi reddettiğine bir remiz vardır. Zira, şirkin bir nev'ide sebeblere hakiki te'sir vermektir. Yani: yeryüzünün tefriş edilip insanların istifadesine arz edilmiş olması elbetteki tabiatın değil, Allah'ın ca'liyledir. Yani; tasarruf-u Rububiyetiyedir.

Amma **وَالسَّمَاءَ عِبَادَةً** zikrinin, yere yapışık bir tarzda; yani yeryüzünün

tefriş zikrinden hemen sonra, semayı zikretmekle; âfakî delillerin basit ve sadesinin en yükseğine işaret etmek içindir.

Sonra, **وَمَا يَخْرُجُ مِنْ تَحْتِهَا مِنْ مَاءٍ** kavliyle, mürekkebat ve mevalid'in

(terkip edilmiş eşya ve unsurların) kendi Sani'lerinin vücuduna olan delalet vecihlerine işaret etmektedir.

Hem sonra, üstte zikirleri geçen cümlelerin herbirisi, Vâcib-ül Vücud olan Hak Tealânın vücuduna, varlığına delalet ettikleri gibi; hepsi birden ve toptan onun vahdetine, birlik ve tekliğine telvih eylemektedir.

Ayrıca, nizama işaret eden tertibin sureti, (yani sırayı takib ederek)

﴿رُزِقَاكُمْ﴾ ün delaletiyle beraber, nimetleri göz önüne sermeyi telviheden vaziyetiyle, Cenab-ı Hak Tealanın elhak ibadete müstahaklığını isbat etmektedir. Zira, nimetleri inâm ve bahşeyleyen mün'ime her halde şükür, teşekkür etmek vâcib olur.

Hem ﴿رُزِقَاكُمْ﴾ de şöyle bir işaret de vardır ki, der: “Ey insan! Allah’ın

emri ve izni ve teshiri ile, sana yer (dünya, toprak) ve sair unsurlar ve mevalid ve ma’denler hizmet ettikleri gibi; senin de bunları sana müsahhar eden ve istifadene müheyya kılan zata hizmet etmen lazımdır.)

Amma ﴿فَلَا تُشْرِكُوا بِاللَّهِ شَيْئًا﴾ cümlesinin nazm ve diziliş keyfiyeti ise, bilmiş ol ki: bu cümlelerin diziliş vaziyetinden çıkıp uzanan hatlar, çizgiler ayetin birinci cümlesi olan ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا﴾ cümlesine.. Ve keza ﴿الَّذِي خَلَقَكُمْ﴾ kavline.. Ve hem ﴿يَخْلُقُكُمْ﴾ cümlesine.. Ve yine ﴿يَخْلُقُكُمْ﴾ kelimesinde ucları dayanmaktadır. Yani şu bütün cümleler şöyle

emrediyor, diyorlar ki: “Rabbimize ibadet ettiğinizde sakın başkalarını – ubdiyyet noktasında– ona şarik, ortak itikad edip de teşrik etmeyiniz. Çünkü “Rabb” yalnız Allah’dır. Hem çünkü o, sizin ve nev’inizin Halıkı,yaradandır. Öyle ise, siz Allah’tan gayrı, birbirlerinizi yekdiğerlerinize Rabb olarak itihazetmeyiniz! Hem çünkü o, toprağı, yeri sizin için halkeyleyip seren ve size bir beşik heyetine getirendir. Hem çünkü semavatı halkedip, dünya binanıza tavan yapan yine odur. Öyle ise, putperestliğin menşei olan Tabî sebeblere hakikî te’sir vererek, o şeylerin te’sir-i hakikîye sahib olduklarını itikad etmeyiniz. Hem çünkü, rızkınız ve maişetiniz için suyu semadan yere indiren ve gönderen yine o olduğu gibi; ne kadar nimetler varsa, hepsi bilâşek ondandır. Öyle ise, şükür ve ibadet yalnız ona olmalıdır.

-----μμμ-----

TEK-TEK CÜMLELER

Üzerinde olduğumuz ayetin tek-tek cümlelerinin nazm ve heyetlerinin keyfiyetine gelince, bilmiş ol ki: Tenzil, yani Kur'an-ı Hakîm

﴿جَاءَ الْبَشَرُ نَازِلًا﴾deki şu جَاءَ الْبَشَرُ kelimesini çokca tekrarlamaktadır.

Bunun sırrı ise, birkaç ince nükteler ve şeffaf letaifler içindir. Zira bu hitap, üç vechile te'kidlidir, şöyle ki:

1- جَاءَ da ikaz ve uyarma vardır.

2- آءِ de tevessüm, yani damgalama tarzında nişanlama vardır.

3- جَاءَ da ise, dikkat çekme bulunmaktadır. Öyle ise, buradaki جَاءَ hitabı üç çeşit faideye remz etmek içindir.

Birincisi: Teklifin meşakkatine karşılık, hitabın lezzeti.. yani, kendi Zat-ı Ulûhiyeti ünvan ve sıfatıyla, ibadet eden kullarına iltifaten yaptığı hitabın lezzetidir. Zira insan, gıybetin (yani gıyabîliğin) alt kaidesinden huzur makamının zirvesine terakki edebilmesinin vasıtası ancak ibadettir. Ve huzur makamında ise, doğrudan hitap vardır.

İkincisi: جَاءَ hitabı, muhatabın üç cihetle ibadeti yapmakla mükellef bulunduğu bir işarettir. Yani: 1- Kalbi itibariyle olan teslim ve inkiyad ciheti.. 2- Akli cihetindeki iman ve tevhid yönü.. 3- Kalıbı, bedeni itibariyle amel ve ibadet cihetidir.

Üçüncüsü: Hem bu hitabda; mü'minlerin havas, ortanca kısmı ve avam halk olarak üç tabakalarına da telvih vardır. Keza, bu hitabda; ülfetededilmiş, tarza ve ünsiyet ile alışılmış tertibe bir telmihdir. Yani mesela: Bir adam, kendi yolunda yürüyüp giden bir şahsa, önce ona seslenerek durdurur. Sonra yanına gider, nişan ve alametleriyle ve onu tanıdıktan sonra, kendisine yönelir. Sonra kendisine hitab eder ve sonrada onu kendi maksadı istikametinde yönlendirip çalıştırmaya başlar.

İşte, bu gibi nüktelere binaen, hitab da bir birini te'kid etmeler ise, üstte bahsi geçmiş o cihetleri te'sis etmek içindir.

Amma **حَا**daki nida ise, çağırılan ve hitab edilen kimseler insanlar olduğundan, insanlar ise muhtelif derece ve tabakalarda bulunduğu; yani, gafiller, gâibler, (hazır olmayanlar) sâkin olup ilgi duymayanlar, câhiller, başka şeylerle meşgul olanlar, mu'rizler, (yani haktan ve ibadetten yüz çevirenler) muhibbinler. Tâlibler, (istekliler) ve kâmiller gibi tabakalarda oldukları için, elbette bu nida; tenbih için olacaktır. Aynı zamanda bu nida, ihzar eylemek; ve muhatabları harekete getirmek; ve onları tarif etmek; ve hem onları tefriğ etmek (yani kötü huy ve seyyiattan boşaltmak) ve keza heyecanlandırmak ve teşvik etmek ve şevklerini arttırmak; ve şefkatlarını tahrik eylemek ve saire içindir. Demek, **حَا** ile yapılan nidada bütün bu sayılan mânâlarda murad olabilir. Amma makam yakınlık makamı olduğu halde **حَا**daki uzaklık, yani uzağa seslenme karakterliği ise; insanlara teklif edilmiş emanetin celalet ve azametini işarettir. Ve aynı zamanda kulluk derecesinin uluhiyyetin makam ve mertebesinden uzak olduğuna ima etmek (yani bu iki daire makam itibarıyla ayrı ve farklı olduklarını irae eylemek) ve her birinin makamı, mahiyeten evsafı birbirinden uzak makamlardadır. Aynı zamanda bu **حَا** nidası, ibadetle mükellef olanların asırları, –ekseriyetle– hitabın zühûr ettiği zaman ve mahalliden uzaklığına remzeylediği gibi; beşerin şiddetli gafletinede (yani, hitab-ı İlahîden şiddetli gafletlerinden dolayı uzaklıklarına) telvih eylemektedir.

Amma **أَيُّ** ise, umumdan seçip ayırma tarzında bir tevessüm (vesimlenme) olduğu; yani onu nişanları ile tanıma ve hayır bekleme mevzu'u olması hasebiyle, remzediyor ki, yapılan hitab kâinatın umumunadır. Fakat insan, Emanet-i Kübrayı umum mevcudat adına farz-ı kifaye tarikiyle yüklendiği için, umumuna yapılmış olan hitab, insana

hususiyile edilmiştir. Öyle ise, insanın yapacağı bir kusur, mecmu-u kâinat hakkına bir tecavüz olmuş olur.

Sonra, **أَيُّ** de olan icmalda, bir cezalet vardır. Fakat **أَيُّ** den gelen kelimelerde ise, bir tafsil bulunmaktadır. **(Seyda Molla Abdülmecid Efendi şu cümlelerin tercümesini şöyle tefsirli yapmıştır: أَيُّ izafesiz zikri ile bir icmal olduğu gibi; daha sonra النَّاسُ kelimesini ona izafe etmesiyle bir tafsil olmuştur. Dolayısıyla birincide icmalın cezaleti, ikincisinde tafsilinki vaki olmuştur.)**

Amma **لَهَا**deki **هَا** ise, muzafün-ileyh'in bir ıvazı, bir bedeli ve bir karşılığı olmakla beraber, (yani, **أَيُّ** den sonra gelmesi lazım olan bir izafenin ıvazı, karşılığı olmakla beraber,) **لَهَا** ile hitab edilen hazirûnu tenbih edip uyardığına işarettir.

Amma **النَّاسُ** ise, vasfiye-i asliyenin telmihiyle; yani ki, insanın asli vasfi “nisyan” olduğu için; itabla, şiddet ve hiddetle ona yapılan hitaba bir işarettir. Yani ayet, insana müteveccihen yaptığı bu hitabıyla sanki diyor: “Ey insanlar! Nasıl olur da ezeli misakı (ezelde vermiş olduğumuz ahd ve peymanı) unutabiliyorsunuz!?. Hem **النَّاسُ** kelimesi, aynı zamanda, asli vasfi ile mânâsında, insanın unutkanlık özür ve mezaretinde işaret etmektedir. Yani, diyorki: “Ey insanlar! Sizin yaptığımız kusur ve hatalar, bilerekten ve ciddî olmaktan değil, sehiv ve nisyandan gelmiş olmalıdır... Aksi takdirde?!”

Amma **اعْبُدُوا** daki umumî nidanın, seslenişin cevaplılığı hükmüyle,
(Yani: Cenab-ı Zat-ı Zülcelal'in "Ey insanlar!." diye yaptığı umumî hitaba karşı, mukadder olarak mukabelede bulunan insanlar: "Buyurun ne

emrediyorsunuz ey Rabbimiz?" suallerine karşı, Cenab-ı Allah'da: **اعْبُدُوا**,

ibadet ve kulluk ediniz diye cevap vermiştir. İşte bu cevaplılığın hükmiyle) Allah'ın bu hitabı, –üstte bahsi yapılmış– ayrı ayrı insan tabakalarına yaptığı nidadır ki; itaat etmeye delalet, ihlâsa işaret, devama remz, ve tevhide telmih etmektedir. Yani: "Ey umum insan tabakaları! Allaha itaat ediniz. İhlas ile onun ibadetine yöneliniz.. ve bunda sebatlı olunuz.. Ve bu ihlas ve sebatı da arttırınız.. ve bütün bunların özü, hülâsası olan Allah'ı tevhid edip birleyiniz! (Yani, her şey'in ve bütün kâinatın maliki, Rabbi, ve yalnız tek bir ilahı o olduğuna iman ve îkan getiriniz demektir.)

Amma **وَجَانِبِكُمْ** ise, işaretler ki; ibadet, Allah ile kul arasında şerefli bir nisbet ve âlî bir münasebet olduğu için, ona karşı rağbetli ve istekli olmanın pek yerinde, muvafık ve münasip olacağı gibi; bu ibadeti aramak ve istemek dahi lazım ve labüdd bir iş, bir vazifedir. Zira sizi terbiye eden ve besleyen ve sizin ona her zaman ve her şeyde muhtaç bulunduğunuz o Rabbinizdir. Öyle ise, ona olan ibadetin, ona karşı bir teşekkür ve ona bir hizmet borcu olduğunu unutmayınız!

Amma **الَّذِي خَلَقَكُمْ** **وَمَا تَدْرِي** **مَنْ خَلَقَكُمْ** cümlesinin heyet ve

vaziyetlerine gelince, bilmiş ol ki: **الَّذِي** kelimesinin malum ve bilinen

ciheti "Sıla" dır, köprü vazifesini gören bir edattır. Buna göre, şu **الَّذِي**

işaret eder ki; marifetullah ise, onun zatının kühnü ile olan bir marifet değil, belki ancak onun ef'al ve âsarıyla olan bir marifettir.. ve ancak mümküni olanda budur.

Hem îcad ve inşadan ayrı ve imtiyazlı olan **مَخْلُوق** nin getirilmesi ki, karakteri itibariyle üstün bir mukadder mânâ üzeredir. Yani: **مَخْلُوقٌ** veya **مَخْلُوقَاتٌ** demeyip, **مَخْلُوقٌ** demesi işaret ediyor ki; beşer'in isti'dadı teklifin teklifi yapılmasına muhkem, sağlam ve istenilen tarzdadır. Keza **مَخْلُوقٌ** remzeder ki; ibadet (fitrî) bir vazifedir. Çünkü netice-i hilkattır. (Yani: mahlukat ibadet için yaratılmıştır) ve yaradılışın bir ücretidir. (Yani umum mahlukatın, amma hususiyle insanın yaradılışının bir hakkı ve bir ücretidir.) İbadet'in sevab ve mükafatı da, ancak ve sadece Allah ü Teâlanın mahz-ı fazlındandır.

Amma **مَخْلُوقِينَ** ise, (onlar ki) mânaca gayr-ı ma'lumluğu, ibhamlığı ve bellisizliği ise, şöyle îma eder ki: “Sizden evvel gelip geçenler, şimdi inkıraz bulmuş, dünyadan ve maddî alâkadan kesilmişler ve intikal etmiş gitmişlerdir. Onların şimdi her hamgi bir malumiyet hallerinden, yani, hal-ı hazırda bilinen cihetlerinden bir şey kalmamış; ancak sizden önce sizin gibi halk edilmiş mahluklar olmalarından gayri...öyle ise, sizlerde onların başına geldiği gibi, kabir çukurunun kenarındasınız. O halde onlardan ibret dersi alınız! Dünya ile mağrur olmayarak, kulluğunuzu unutmadan ibadetin eteğine yapışınız. Çünkü ibadet, saadet-i ebediyenin vesilesidir.

Amma **مَخْلُوقٌ** cümlesi heyetlerinin keyfiyetlerine gelince, bilmiş olki: **مَخْلُوقٌ** kelimesi reca ve ümidi ifade etmek içindir ve o mânada kullanılır. (Mânâsı: “Olaki'dir.) İşte bu kelime, merğub ve iyi bir şey için kullanıldığı zaman, ona “itma” denilir. Yani, o şeye tama'landırma.. lâkin mekrûk bir şey için kullanıldığında, ona “işfak” denilir. Yani, çekindirme, acıyarak korundurmadır. Buna göre, burada **مَخْلُوقٌ** ile ifade edilen reca ve

ümid hali, elbette Cenab-ı Hak hakkında hakikat olarak muhaldir. Öyle ise, burada bil-farz ya mütekellim hakkında düşünülür.. o takdirde ise, yalnız itibarî mânâsıyledir. Ya da, muhatapın hali itibariyledir.. Veyahut, ona,

(**مَخْلُوقًا** mânâsına) bakanlar, müşahede edenler ve onu işitenler itibariyledir.

Şimdi bu **مَخْلُوقًا** harfi, eğer mütekellim olan Cenab-ı Hak hakkında itibarî mânâsıyla düşünülürse, temsilli bir istiare olmuş olur. Evet, nasılkı bir zat, bir şahsı hizmet edebilecek sebep ve vesileleri ile techiz etse, elbette örfen ondan beklenilecek hizmetleri ümid ediyor demektir. Aynen bunun gibi; Cenab-ı Hak Teala'daki, beşerî, kemâlin her türlüünü edebilecek isti'dadiyle ve emanet-i kübranın teklifini yüklenebilecek bir kabiliyetle ve ayrıca cüz-ü ihtiyarî hürriyetiyle techiz eylemiştir. Öyle ise, istiareli temsildeki hizmetlerin sebep ve vesileleriyle techiz edilmiş şahıstan o hizmetler beklenildiği gibi; beşerin de mezkûr tarzdaki yaratılışının hikmet ve gayesiyle yalnız "takva" olduğuna işarettir. Hem remz ediyor ki; ibadetin neticesi, gayesi de bu takva mertebesine ulaşmaktır. Hem yine ima ederki: Takva mertebesi bütün mertebelerin en büyüğüdür.

Ve keza, padişahların kendi raiyetlerini tama'landırma ile hizmetlere sevkettikleri gibi, bir tama'landırma üslûbunada telmih ediyor. Aynı zamanda, kat'î olarak yerine getirilerek ifa edilecek va'din makam ve mevziinde bir remizdir.

Amma **مَخْلُوقًا** (olaki) kelimesi, muhatap itibarıyla ele alındığında; mukadder ma'nasıyla şöyle olur: "Hal ve vaziyetiniz itibarıyla, müsaid ve müstaid olduğunuz takva mertebesine ulaşmayı ümid ederek; Havf ve Reca müvazenesi ortasında bulunarak ibadet ediniz!" İşte bu itibar ile mukadderliği düşünülürse, işareti şöyle olabilirki; insan kendi yaptığı ibadete itimad edip bel bağlamaması lazımdır. Hem onda şöyle bir îma dahi bulunmaktadırki; insanın yaptığı mevcut ibadetle iktifa etmemesi gerek,

belki **مَخْلُوقًا بِأَلْحَاظِ خَيْرِ السُّكُونِ** (yani, durmaksızın hareket halinde

olmalısın.) Sözü'nün bir misdakı, tasdik eyleyicisi olarak ibadet için tavır göstermek lazımdır ki, ibadet, hayırlı hizmet ve saire gibi işlerin herbir mertebesinde, daima üst derecelere bakıp ulaşmaya sayetmektir.

Ve eğer **حُجْل**ye müşahidler ve dinleyiciler itibarıyla bakılsa, şöyle bir ma'na anlaşılabilirki: Beşerin birçok isti'datlarla mücehhez ve müsellağ olduğunu gören bir adamın hemen ondan ibadeti ümid edip beklemesi gibidir. Nasıki hayvanın diş ve tırnaklarını gören adamın iftiras ve parçalamayı ondan beklediği gibi... Hem **حُجْل** ayn-ı zamanda işaret veriyorki; ibadet, fitratın muktezası ve lazımıdır.

Amma **حُشْتَوِيْخ** lafzının üstte bahsi yapılmış olan insan tabakalarının ibadetlerine terettüb eylemesi hükmüyle: Takvanın mertebesine şöyle işaret vermektedir:

1. Şirkten takva... (Yani, Allah ü Tealaya ortak, misil ve benzeri şeyleri koştuktan takva.)
2. Sonra, büyük günahlardan, kebairden kendini çekip çevirmede takva..
3. Sonra, kalbin Allahtan gayrisine bağlanmasından muhafaza etmekteki takva..
4. Ve keza İlahî ikab ve cezadan korkup kendini çekmek ile yapılan takva..
5. Gazab ve öfke hallerinde kendini korumadaki takva gibi mertebeler...

Bunlardan başka **حُشْتَوِيْخ** kelimesi, ibadetin ancak ihlas ile yapıldığı

zaman ibadet olabileceğine remzetmektedir. Aynı zamanda **حُشْتَوِيْخ**

kelimesi, ibadetin maksud-u bizzat olup, sırf bir vesile olmadığına da îma eder. Hem yine o kelime, ibadetin sevab ve ikab için yapılmamasının lazım geldiğine de remzylemektedir.

Amma الَّذِي جَعَلَكُمْ رُضًا فَرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً

heyetlerinin keyfiyetine gelince, bilmiş olası ki; bu ayet, Saniin azamet ve kudretini beyan etmek suretiyle insanları ibadete tehyicedip teşvik ettiğine; ve insana verilmiş olan nimetleri ta'dad etmekle insanı minnetlendirerek ibadete teşvik ve terğib eylediğine işaret eder. Ve ayetin lisan-ı hali sanki diyor ki: “Ey insan! Sana yeri ve göğü teshir eden zat, elbetteki senin ona ibadetetmene layık ve müstahak bir zattır.

Hem ayetin heyet-i umumîyesi itibariyle, beşerin Allah’ın yanındaki ki faziletine ve yüksek kıymetine ve mükerremliğine ima etmektedir, ki adeta lisan-ı hal ile der ki: “Ey insanlar! Kâinatın azamet içindeki ulvî ve süflî ecramını istifadenize müheyya ederek; sizi mahlukarın en ekremi kılan bir zat’ın ibadetini yapmakla o şeref-i keramete liyakatınızı izhar etmelisiniz!.

Hem yine, ayetin heyet-i umumîyesi itibariyle; tesadüfü, ittifakı ve Tabiatın te’sirini reddettiğine bir telmih vermektedir. (Yani Allah’ın kudretinin mutlak tasarrufu altında olan eşya, bütün ahval ve keyfiyetlerinde, Tabiat denilen şey’in mâna-yı ismîyle te’sirinin merdud olduğuna telmih etmektedir.) Yani sizin, şu sıfatlarıyla birlikte gördüğümüz bütün her şey, ancak ve ancak bir câil’in ca’liyle ve bir kasıdın kasdiyle ve bir muhassısın tahsisıyla ve bir nazzamın tanzimiyledir. (cellet hikmetehu.)

Ve yine netice itibariyle, putperestlik mezhebini doğuran ehl-i tabiat mezhebi ile, yıldızlara bir çeşit tesarru-u hakikî veren Sabiiyye (132) mezhebinin redd ve iptaline de telvih eder.

Hem yine, ayetin heyeti mânası ile, cisimlerin (maddi cisimlerin) sıfatları ve imkaniyetleriyle de Sani’a dalalet ettiklerini insanlara göstermek için bir tenbihdir. Zira cisimlerde çalışan zerreler umumî ahval ve keyfiyetlerinde imkaniyete kabiliyetleri cihetinde, (yani olma ve olmama imkaniyeti cihetinde) iki tarafça mütesavidirler. O halde pek çok ihtimaller arasında mütereddid bulunan bütün o mümkün sıfatlar ve

132 Sabiiyye dini veya mezhebi, İslâmdan önce, Şam, Irak arasındaki Cezire kısmında ve Urfanın Harran bölgesinde iz ve eserleri görülmüş çok eski batıl, ya da mensûh bir din ve mezhebdir ki, yıldızlara bir nev’i uluhiyet isnad edip Mabud ittihaz etmişlerdir.

dolayısıyla bütün o keyfiyat ve ahvaller itibariylede, umum cisimler, bir muhassisin (tahsis edicinin) kasdına, hikmetine ve tahsisine muhtaçtırlar.

Amma **فَخَاشَا** takdimi, yani ayette semanın bina edilmesinin zikrinden

önce, arzın tefrişi, serilip yayılmasını zikr eylemesi ise, işarettir ki; yerin, dünya toprağının serilip tefriş edilmesi insanlar için olmuştur. Amma bununla beraber, serilmiş ve yayılmış olan arz sofrasından istifade eden yalnız bir insan değildir, başkaları da vardır. Öyle ise yeryüzün de görülen fazlalıklar, ziyadelikler abes değildirler. Feteemmel!

Amma **فَخَاشَا** lafzı ise, belağatın bir nüktesine işaret etmetedirki, bir garabet noktasıdır. Şöyleki: Yerin, toprağın serilmesinde ve yayarak tefrişinde; onun tabiatının iktizasına göre, yani ağırlığı, sert cisimliği ve sairesi hasebiyle suda batmak ve dalmak iken, tamamının batmaması kayıdır. Ayet, bu kelimesiyle îma ediyorki; o tefriş, yayma ve serme, arzın tabiatının zıddına ve hilafınadır. Çünkü Küre-i Arzın tabiatı itibariyle, onun hertarafını suların istilaetmesi ve ihata eylemesi iktizası iken, Sani-i Hakîm, hikmeti ve merhameti Küre-i Arzın bir kısmını dışarıda bırakarak, yaymış, üstüne de nimetlerinin sofrasını sermiştir.

Hem dahi **فَخَاشَا** kelimesi **أَلشَّيْءُ الْعَجَبُ بِطَوَارِثِهِ** (Bir şey, vücûd bulup sabit olduğunda, lavazımıyle birlikte sabit olmuş olur) kaidesiyle, şöyle bir tenbihi veriyor ki: arz ve toprak bir evin sahası ve arsası gibi bast edilip yayılmıştır. Ondaki enva'-i nebatat ve hayvanat dünya evinin esasatı (133), yani levazımatı gibi bir kasd ve bir hikmetle yerli yerince konulmuşlardır.

Hem yine bu kelime îma etmektedir ki: arz ve toprak, bir kasd ve bir hikmetle; ayaklar onun üstünde duramayacağı derecede sıvı bir mayı' hali ile –altun dahi olmuş olsaydı bile– istifadeye, ziraata elverişli olmayan şiddetli bir sertlik mabeyninde bırakılmıştır ki, abes bir şey olmuş olmasın.

133 Buradaki esasat, Arapça **فَخَاشَا** dır ki, levazımat demektir.

İşte bu iki hal arasında bulunan toprağın mevcut hali itibariyle, ayetin **شَا**

kelimesi lisan'ı mâna ile der ki; o vaziyet, bir Hakîm-i Rahimin tahsisi, ca'lı ve kasdiyledir.

Amma **وَالسَّمَاءَ عِبْنَاءَ** cümlesi ise, işaret ediyor ki; Cenab-ı Hak Tealâ

vaktaki semayı size bir tavan ve hem bina olarak yarattığında; semadaki yıldızlar ise, o binanızda sizin için lambalar, kandiller halını almışlardır. Öylesi ise; o lambalar, semavatın ayrı ayrı yerlerine tefrik edilip, başka başka menzillerine yayılmalarında her hangi bir tesadüf tevehhüm edilemez, edilmemeli. Nasılki yeryüzünün sathine ve içine serilip dağılan çeşitli maden ve cevherlerin vaziyetinde de her hangi bir tesadüfün tevehhümüne yer olmadığı gibi..

Ey aziz bilmiş olki: Bu ayette, (tahlil ve tefsirinde olduğumuz ayette) pek acib ve çok ince ve gayet kıymetli bir sırta bakan bir işaret, remz ve îma bulunmaktadır. Şöyle ki:

48- Eğer desen: İnsan kendi Küre-i Arzına, dünyasına nisbeten bir zerredir. Umum kâinata nisbeten onun şu arzı da bir zerre gibidir. Ve keza insanın –istifade cihetinde– bir ferdi, kendi nev'ine göre, büyük ve âlî dünya evinden bir zerre gibidir. Onun nev'ide, sair şerik ve ortaklarının hadsiz efradlara malik olan nev'ilerine nisbeten ancak bir zerre gibidir. Hem beşerin şu dünya hanesindeki istifadesi, bu evin pek çok faide ve gayelerine nisbeten yine bir zerre kadardır. Hem şu dünya evinin akıllarla hissedilebilen gayeleri, Ezelî hikmette ve ilm-i İlahîdeki faidelerine nisbeten yine ancak bir zerre kadardır. İşte vaziyet ve hal böyle olduğu halde; acaba nasıl olabilirki, şu alemin halk ve icadının ille-i gâiyyesi beşerin istifadesi olsun?.

Cevaben sana denilir ki: Bu mesele, geçmiş bütün izah ve tahlillerle nazara alındığında: “Evet, öyledir ve ve haktır” denilir. Çünkü, insan ruhunun vus'atı ve aklının inbisat kabiliyeti ve yaygınlığı ve istidadının inbisatlı olması ve kâinatın her şeyinden istifade cihetinin kesreti ve yaygınlığı hasabiyle; alemin yaratılışındaki ille-i gaiyye Beşerdir ve onun her şeyden önce gelen istifadesidir denilir. Hem Alemin eşya ve

mevcudatından müstefidlerin istifade hususunda, yekdiğlerine sıkıntı, müzahamet vermede, bölünme veya üstünde çekişme diye bir şey yoktur. Her birisi her şeyden herkes gibi istifade edebilmektedir. Nasılki küllîde ne varsa, onun her bir cüzîsinde de bulunması ve bir sıkıntının olmaması gibidir. İşte bunun için Kur'an-ı Hakîm, sema ve arzın milyon ve milyon gayelerinden tek birisi olan beşerin istifadesini, bunların yaratılışlarının ille-i gâiyyesi menzilesinde tutmuştur. İnsana nazaran ve ona görede, ille-i gâiyye yalnız kendisi olduğunu bilmektedir. Yani, insan bütün yeryüzünden, (umum dünyadan) evinin bir bağçesi, bir sahası imiş gibi istifade edebilmekte, sema dahi onun evinin bir tavanı, yıldızlar lambaları, nebatat ve hazravatda evinin zahireleri gibidir. Öyle ise, her bir ferd-i insanın hakkıdır ki desin: “Güneşe: “Benim güneşim!”. Semaya: “Benim göğüm”. Yere: “Benim arzım!..” ve daha buna göre, aklın beraberinde olmak şartıyla teemmül eyle!

-----μμμ-----

Amma يُنزِلُ عَالِ سَمَاءٍ فَأَخْرَجَ عِثَّةً مِنْ عَالِ السَّمَا وَأَنْزَلَ عَلَيْكُمْ

keyfiyetine gelince, bilmiş olasınki يُنزِلُ kelimesinin zamire nisbet edilmesinde “inzal eyledi” zamirine işaret veriyor ki; gelen yağmur damlaları ancak bir kasd ve iradenin mizaniyle indirilir ve hikmetiyle gönderilir. Hatta her bir katre yağmurun, mahsus bir nizam'ın koruması altında ve himayesi içinde bulunduğu emaresi şudur ki: Yağmur uzak mesafelerden yere doğru gelirken; havanın ve fırtınanın onlarla oynamasıyla ve katreler bir-birine çarpılma istidadlarıyla beraber, arkadaşları olan diğer katrelerle çarpışmasıdır. İşte bu vaziyet ise, ilan ediyorki; gelen o katrelerin dizgin ve yularları boyunlarına sarılı olupta bırakılmış başı boş değillerdir. Belki her hepsinin ve her birisinin zimamı, gem ve dizgini nizam-ı âlemin bir mümessili ve bir ma'kesi olan bir meleğin elindedir.

Amma عَالِ السَّمَاءِ ise, zahir olan hal ve vaziyetini, zamirin makamına

(Yani يُنزِلُ nin zamirine) ikame etmesiyle, işarettir ki su “semadan” diye

olan ta'birinden garaz ve maksad, onun ciheti ve tarafıdır. Yoksa, semanın mahsus cirmi ve gövdesi değildir. (ki üst taraflarda genişçe izahı yapılmıştır)

Amma semadan nâzil olan, yani cihetinden indirilen kar, dolu ve yağmur olduğu halde, sadece مَاءٌ demesi ise, وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ (Enbiya/30) ayetinde olduğu gibi, istifadenin en yakın menşei su olduğuna işaret etmek içindir.

Amma مَاءٌ deki tenvin'in tenkiri⁽¹³⁴⁾ ise, işaret ediyor, diyorki: Şe'ni acîb, nizamı garîb olan suyun kimyevî karışımı sizin ey insanlar meçhulünüzdür, bilginiz dahilinde de değildir. (Yani, sizin ona bir isim vererek: “hidrojen, oksijen” denilerek, onun teşekkül kanununu kendinizce ta'rif edersiniz. Amma bunların asıl teşekkül keyfiyetini ve kimyevî karışımının hakikatını nereden geldiklerini bilememektesiniz.)

Amma فَأَخْرَجَ nin başındaki ف ise, ki mühletsiz, beklemeksizin hemen

ta'kib etme edatı olan bir harftir. Halbuki burada suyun nüzülü ise فَأَخْرَجَ nin ifade ettiği meyve ve semerelerin yerden çıkarılması arasında uzun bir mühlet, bir mesafe vardır. (Yani ayette

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ ثَمَرًا مِمَّا كَانَتْ تَأْتِيهِ السَّمَاءُ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ ثَمَرًا مِمَّا كَانَتْ تَأْتِيهِ السَّمَاءُ ilh.. Suyu semadan

134 Şu İşarat-ül İ'cazda “tenkir, nekire” gibi tabirler çokca geçmektedir. Tenvin-i tenkirî: قَالُوا كَذَّبْتُمْ بِهَذَا الْكَلِمَةِ كَذَّبْتُمْ كَذَّبْتُمْ gibi tenvinlerden olur. Eğer bir kelimenin başında ال olan lam-ı tarif varsa, o kelimenin neyi ifade ettiği belli olur. Mesela كَالْقَلَمِ denildiğinde: “şu mevcut olan kalem” demek olur. Amma eğer كَالْقَلَمِ olsa, o zaman ona tenkir veya nekire denilirki: “her hangi bir kalem” manasını ifade eder. Yani: mevcut ve hazır bir kalem değil, kalemin birisi demektir.

indirdirerek, o su ile meyve ve semereleri yerden çıkarmıştır.) der. İşte: مَاءً

ile فَأَخْرَجَ ortasındaki ف mühletsizlik içinde hemen onu takib işaretini vermektedir. Bunun sırrı ise:

فَاخْرَجْنَا مَاءً رُضُوعًا مَرَّةً وَاحِدَةً وَأَخْرَجْنَا مِنْ شَكْلِهَا زَوْجًا مَخْتَلِفًا

ف nin mukadder olarak bulunan cümlesi başında gelen ف ye

telvih etmek içindir. Ayet iktıbası olan üstteki Arapça cümlemin meali şöyledirki: “Semadan suyu indirdi. Arkasında toprak, kimyevî bir ihtizaz içerisinde harekete gelerek kabardı. Sonra nebatatın yaprak ve renkleriyle yeşillendi, göğerdii... Ve meserret-bahş olan umum nebatat ezvacından bitki çeşitlerini doğurmaya başladı. Arkasından da meyve ve semereleri çıkarttı.”

Amma فَأَخْرَجَ yi zamire nisbet eylemesinde ise, (yani فَأَخْرَجَهُ اللَّهُ

demeyip, belki zamir ile “çıkardı” diye nisbet eylemesinde) şöyle işaret verir ki; meyve ve semerelerin hurûc ve çıkışları, kendiliğinden bir doğurma ve tereküb (toplanıp birleşme) değıldir. Belki ancak Sani-i Hakim, onların maddî maddelerinde bulunmayan bir çok sıfat ve hâsiyetlerle inşa ediyor ve bir terki b ve tanzim içerisinde meydan-ı vücuda çıkarıyor.

Amma فَأَخْرَجَ ثَمَّةً deki ثَمَّةً zamîri, (yani, “onunla” zamiri) ise, bu

kelimenin hakikî mânâyı teşerrüb eylemesi sebebiyle, ki oda sebebiyet için ılsaktır. Yani yapıştırma, ulaştırma mânâsındadır. Bu da semerelerin letafet ve taravetine remz etmektedir. Evet, semereler ağaçların üstünde, yukarıda olan dallarının başında oldukları halde, suyun kendi tabiatı hilafına olarak aşağıdan yukarıya yükselmekte; ve âsar-ı şiiiriyenin vesatatiyle, yani bir ima ve bir işaretiyle kadehlerin derhal dolmaları gibi; semere ve meyveler

bardaklarının da, suya sanki yapışıkırda, hemen bir işaretle dolmuş oldukları görülür.

Amma ش خ ا ث ise, imam-ı Seybeveyh'e göre, mübtedalık mânâsından halî olmadığı için, dinleyici fehminin ta'yineylemesine bağlı olarak tenevvü'edebilen bir mef'ule işaret etmektedir. İşte o mukadder mef'ul şöyledir: "sizin sevdiğiniz ve hoşunuza giden ve iştihanızın çektiği semerelerden neyi ki arzulamışsanız, onların bir çok nevilerini meydan-ı istifadenize çıkarmış, sunmuştur."

Amma ر ز ق ا deki tenvin ise, işaret ediyor ki; size rızık olarak verilen semere ve meyvelerin husûlu (oluş keyfiyetleri) sizin bilginiz dahilinde olan bir şey değil, tamamen meçhûlünüz olup, umulmadık bir tarzda size geliyor ve ulaştırılıyor.

Amma م ن م ن ise, imtinan ma'nasını te'kid ettiğine işarettir. (Yani rızıkları i'ta eylemekle minnetlendirme mânâsına.) Hem م ن م ن içinde şöyle bir îma dahi vardır ki; rızık olan şeyler, sizin için halkedilmiş olmakla beraber, sizden başka mahlukatın da size uyarak, o rızıklardan istifade etmesinde bir beis olmaz. (Çünkü م ن م ن 'i ifade eder.)

Hem yine م ن م ن bu remzi de veriyor ki; Cenab-ı Hak Teâla şu nimetleri size hâs bir tarzda ve hususî olarak tahsis edip gönderdiği gibi, sizinde minnet ve şükranlarınızı münhasıran ve yalnız ona tahsis etmeniz gerek.

-----μμμ-----

Amma **فَلَا تَخِجْتُمُوا اللَّهَ بِخُلُوعِهَا** cümlesinin kuruluş heyetlerinin nazm ve

dizilişine gelince, bilki: Cümlelerin başındaki ف (135) şu gelen dört fıkraya bakmaktadır. Yani:

1- Çünkü kâinatta ibadete layık ancak Allah'tır. Öyle ise, ona şerik koşmayınız.

2- Çünkü yer ve gök onun kabza-i tesarrüfunda olan bir Kadîr-i Mutlaktır. O halde ona şerik itikad etmeyiniz.

3- Çünkü mun'im-i hakikî yalnız O'dur. Öyle ise, onun şüküründe başkalarını teşrik etmeyiniz.

4- Hem çünkü o, sizin Halıkınız, yaradanınızdır. O halde ona her hangi bir şerik tahayyül etmeyiniz.

Amma **تَخِجْتُمُوا** nun yerine, (makam iktizasıyla) **تَخِجْتُمُوا** yü

almamasında **لَنْ يَخِجْتُمُوا اللَّهَ بِأَسْمَاءٍ خَشِيشَةٍ** (Necm/23) ayetinin mânâsına

işaret etmek içindir. Yani: sizin kendi ca'linizle, indinizden uydurup, yapıp vücûd tahayyül ettiğiniz ve mânâsız isimlerle tesmiye ederek kenâdinize ma'bud yaptığınız şeyler; (mesela eski zamanlarda putlar sanemler gibi, bu zamanda tabiat, sebebler veya batıl ve hakikatsız işler ve ma'nalar) hakikatta hiçbir asıllı ma'naya raci olmayıp, ancak sizin kendinizin ca'lı, uydurmasıdır.

Amma **فَلَا تَخِجْتُمُوا اللَّهَ بِخُلُوعِهَا** cümlesindeki netice

kısımının başında zikredilen **اللَّهُ** nin ehemmiyetli bir tarzda göz önüne konularak takdim edilmesinde şöyle bir îma içindir ki: Nehy'in menşei,

135 ف harfi burada "öyle ise" manasındadır. –Mütercim–

yani ayette nehy ile yasaklanan şey, Allah'a şerik itikad etmektir ki, bütün batılıkların kaynağıdır.

Amma كَلِمَاتِهِدeki “nıdd” ın mânâsı, misil olmakla; Allah'ın misli, benzeri ise, zıddının ta kendisidir. Ve bu ikisinin, Allah ile onun zıddının arasında mânâca ve hakikatça şeksiz ve kat'î bir tarzda tezdardır. Yani: Allah'ın zıddını Allah'la beraberliğini itikad etmek ise, en battal ve en mümteni' bir şeydir. Buna göre, كَلِمَاتِهِ kelimesinde şöyle latif bir ima bulunmaktadır ki; nıdd, evvela hadd-ı zatında butlanı katıyyen beyyin ve zahirdir, çünkü zıddır. Yani: Allah'a her hangi bir şey'in misil olup zıdd olma noktasında batıllığı ise, ayan ve âşikârdır.

Amma كَلِمَاتِهِnin cem' sığasıyla verilmesinde ise, müşriklerin son derece câhillerine işaret olup, onlara gazab ve hiddetle bakıldığına bir îmadır. Yani Kur'an onlara derki: “Hiçbir vechile misli ve şebîhi olmayan Allah'a nasıl ve ne suretle emsal ve ezdaddan bir sürüsünü benzetiyor ve ona şerik itikad ediyorsunuz?!” Hem bu cem' üslubunda şirkin bütün enva'larını reddettiğine bir îma vardır. Yani ne zatında, ne sıfatında ve ne de ef'alinde Allah'ın şeriki, ortağı yoktur der. Aynı zamanda putperestler, Sabiiler, ehl-i teslis ve esbaba hakikî tesir veren ehl-i tabiat gibi müşrik tabakalarının reddinede telvih etmektedir.

BİR TEZVİL: (Mühim bir not)

Vesenîlik ve putperestliğin menşei; ya yıldızlara ilahlık vermek, ya da batıl olan “Hülûl”ü tahayyül etmek ve yahut Allah'ü Tealâ'ya cismiyyet tevehhüm etmektir.

-----μμμ-----

Amma وَخَاتَمِ خَشْمُوخ cümlesi ise, Kur'an'ın durak fasılalarında vakıf yapılan benzeri ayetlerle birlikte işaret ediyorlarki: İslâmiyyetin menşei ilim, esası da akıl olduğundan; onun şen'i elbette hakikatı kabul ve evhamın safsatasını reddetmektir. Hem sonra, şu ayet cümlesi mef'ûlü terketmiş olmakla, îcazı itinab edip uzatmıştır. Yani îcazı uzatan mef'ûlun

ne olduğunu zikretmemiştir. İşte ~~خطاتہ حشمتون~~ ile, mukadder olarak

bulunabilen terkedilmiş mef'ullerden bazıları şunlardır: “Siz biliyorsunuz ki, hakikî Ma'bud, hakikî Halık ve mutlak hakikî bir Kadir ve hakikî mün'im Allah'tan başka yoktur. Hem yine biliyorsunuzki: Âlihedir diye cahilane tapılan şeyler ve putlar, hiçbir şey değillerdir, hiçbir şeyede güç ve takatları yetmiyen şeylerdir. Belki o batıl âliheler, sizin kendi ca'lınızla oluşturduğunuz şeyler olup, onları siz kendiniz asılsız8 ve batıl bir tarzda ilah diye tanımış ve tanıyorsunuz!.. ve daha buna göre sen düşün, tedebbür eyle!

-----μμμ-----

يَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ ذُرِّيَّتِكَ طَبَقًا حَصِيصًا وَنَخْتِمُ عَلَىٰ عَيْنَيْكَ خِطَابًا لَّا تَنصِتُ فِيهِ فَمَن جَاءَكَ مِن بَنِي إِسْرَائِيلَ فَاجْلِسْ وَقُلْ لِّلنَّاسِ لَئِن أُسْقِطُوا مِن مَّوَدِّعِهِمْ لَقَدْ أُسْقِطُوا إِسْقَاطًا

شُهُدَاءَ ۚ كُمْ فَسَوْفَ نَعْتَمِدُ طَبَقًا حَصِيصًا وَنَخْتِمُ عَلَىٰ عَيْنَيْكَ خِطَابًا لَّا تَنصِتُ فِيهِ فَمَن جَاءَكَ مِن بَنِي إِسْرَائِيلَ فَاجْلِسْ وَقُلْ لِّلنَّاسِ لَئِن أُسْقِطُوا مِن مَّوَدِّعِهِمْ لَقَدْ أُسْقِطُوا إِسْقَاطًا

تَقُولُونَ لِمَ يُعَذِّبُنَا وَنَحْنُ مُسْلِمُونَ قُلْ إِنَّمَا أُخِيتُ عَلَىٰ النَّاسِ أَسْمَاءُ وَلَا أُعَذِّبُهُمْ وَأَسْمَاءُ إِنَّمَا إِخْتِيَاظُ يَوْمِي سَأَلْتُمُونِي لِمَ أَجْزَيْتُهُمْ أَن يَضُرَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا نَضُرَّكُم بَلْ تُؤَكَّدُ قُدُورِي وَأَكْفُرَ كُفْرًا

إِنَّمَا أُخِيتُ عَلَىٰ النَّاسِ أَسْمَاءُ وَلَا أُعَذِّبُهُمْ وَأَسْمَاءُ إِنَّمَا إِخْتِيَاظُ يَوْمِي سَأَلْتُمُونِي لِمَ أَجْزَيْتُهُمْ أَن يَضُرَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا نَضُرَّكُم بَلْ تُؤَكَّدُ قُدُورِي وَأَكْفُرَ كُفْرًا

Bakara: 23,24

NÜBÜVVETİN TAHKİKİ HAKKINDA BİR MUKADDİME

Ey aziz bilmiş ol ki: Bundan önceki ayet, (iki ayet) Kur'anın "Dört esasî maksadlar"ının birincisi olan "Tevhid" i isbat ettiği gibi; bu ayette (iki ayet) o dört maksaddan ikincisi olan Hazret-i Muhammed Aleyhissalatü Vesselamın NÜBÜVVET'inin isbatını; mucizelerinin en büyüğü olan Kur'an-ı Hakîm'in i'caziyla meydan okuyarak tesbitetmektedir. Resûl-ü Ekrem'in (A.S.M.) delillerini (eskide) başka bir kitapta (136) tafsilten yazdığımızdan, burada o delillerden bazılarını altı-yedi meseleler içerisinde hulasa ederek beyan edeceğiz:

136 Bu kitap, 1910 da telif edilip, 1912 de tab'edilen "Muhakemat" kitabıdır. Bahis ise onun sonundaki "üçüncü makale" nin "ikinci maksad" ındadır. Fakat aynı bu bahis, 1920 lerde te'lif ve tab 'edilen "Şuaâtü Marifet-in Nebiyy" eserinde; ve keza 1926 larda te'lif edilen "Mesnevî-i Nuriyenin" baş tarafındaki "Reşhalar" bölümünde; ve daha sonra 1930 larda te'lif edilen "Ondokuzüncü Söz" de biraz daha tafsillice işlenmiştir. "Muhakemat" ve "Şuaâtü Marifet-in Nebiyy" eserleri "Asar-ı Bediyye" mecmuâsında mevcuttur.

MÜTERCİMİN BİR MAZERET BEYANI

Malum olduğu üzere, Arabî İşarat-ül İ'caz'ın baş taralarına yakın bir yerinde كَمْ مَثَلٍ لِّثَلَاثَةِ الْغُرُوحِ خَالِدٍ ayetleri şerh ve tefsirinde, “mesel ve temsil” hakkında olan i'cazlarına dair kısımda; ve sonra belağat keyfiyetini izah eden bölümünde ifadeye çalıştığımız beyanımızda olduğu gibi; burada da nübüvetin tahkiki mevzu'unda serdedilen meselelerin tafsilatını Cenab-ı Müellif Hazretleri isim vermeden “Muhakemat” eserinin Arapça ve Türkçesine havale ederek burada hülasasını değişik bir üslupla kaydetmişlerdir. Yukarıda bahsı ve izahı yapılmış şekilde ve aşağıdaki dipnottada kronolojik tarifi yapıldığı üzere, mevzu'u biz, eski eseri olan “muhakemat” takinin aynısının bir derece tafsilli üslubunu alarak dercetmeyişimizin sebebi ise, İşarat-ül İ'cazın mezkûr yerinde izah edilmiştir. Şimdi burada da, yukarıda ve buradaki dipnotta isimleri ve te'lif tarihleri verilen eserlerdeki aynı mevzu'u birbirine mezcederek alabilirdik. Ancak burada “Altı-yedi meseleler” le hülasaten beyanı yapılan üslupta az değişik kelimeler ve başka renkli vecîz ifadeler bulunmaktadır. Üst taraflardaki mezkûr mevzu'un ifade-i meramımızda öne sürülen sebepler burada da carî olmakla, kolay yol olan mezkûr eserlerdeki üslübü ile aynen almak yerine, zor ve yorucu olan buradakinin tercümesini yapmayı tercih eyledik. Olaki; okuyucu kardeşler, buradaki ifade ve üslup tarzını, “Muhakemat” ve “Şuaâtü Ma'rifetin Nebiyy” eserlerindeki üsluplarıyla ve “Mesnevî” deki “Reşhalar”ın ve sonra da tafsilli olan “Ondokuzuncu Söz” ün üsluplarıyla mezcederek, daha nuranî, daha şirin ve daha çok rûhefza ma'nalar ve ince nükteler elde etsin, İnşaaallah!.

–Mütercim–

BİRİNCİ MESELE: Enbiyanın ahval ve harekâtlarında yapılmış ve yapılan istikra-i tâmm ve derin bir araştırma ve iyi bir tettebbü' neticesinde; mantıkda “Kıyas-ı hafi” ile tesmiye edilen muttarid intizam ile (yani girintisiz, çıkıntısız eğri büğrü olmayıp doğru ve düzgün intizam ile) bakıldığında; şöyle bir netice veriyorki: Eski peygamberlerin Nübüvvetlerine medar ve temel hal ve tavırlar; ve kendi ümmetleri ile olan muamelelerinin keyfiyeti; –zaman ve mekânın te'siratının hususiyetlerinden meseleyi tecrit etmek ve ayırmak şartıyla- beşerin sinn-i kemal, olgunluk yaşı çağındaki üstad'ı ekberi olan Hazret-i Muhammed Aleyhissalatü Vesselam da ekmel vechi ile bulunduğu görülecektir. Öyle

ise, öncelikli yolu kıyas-ı evlevî ile netice veriyor ki; O dahi onlar gibi Peygamberdir. Yani bütün o eski peygamberler, Peygamber iseler, Hazret-i Muhammed (A.S.M.) öncelikle Peygamberdir. Hem de enbiyaların tamamı, mu'cizelerinin lisanıyla adeta Hazret-i Muhammedin (A.S.M.) sıdk ve doğruluğuna şahitler. Amma Hz. Muhammed (A.S.M.) dahi Sâni-i Âlemin vucud ve vahdetine bir bürhan-ı neyyirdir. Fetemmel!

İKİNCİ MESELE: katiyyen bilki: Peygamber-i Zîşan Aleyhissalatü Vessalamın her bir hal ve her bir hareketi-harika olmasada-mebdei ile sıdkına, doğru ve dürüstlüğüne; müntehasıylede hakkaniyetine telvih eylemektedir. Görmezmissinizki; mağaradaki halinde (hicret günlerinde, Hz. Ebubekr-i Sıddık ile sığındıkları mağaradaki hali) sebebler ve adetler hasebiyle kurtuluş ümidi tamamen kesilmiş iken; bütün vusûk, itimad ve ciddiyet ile (arkadaşı olan Hz. Ebubekre) **خَشَفَ لَنَا الْخِصْفَا** (137) diyor.

Yani korkma, kederlenme, muhakkakki Allah bizimledir.

Evet, Zat-ı Risalet'in peygamberliğinin ilk hallerindeki hareketinde; muarızlara karşı hiç aldırış etmeden ve asla korkmadan ve katiyyen tereddütmeden kemal-ı itminan ile Risaletini tebliğ eylemesi, elbette ve hiç şüpesiz onun sıdk ve hakka mütemessik ve tutunmuş olduğuna kat'î delil olduğu gibi; intihay-ı hareketinde (yani, peygamberliğinin risalet vazifesi olan Kur'andaki İlahî emirlerini tamamen tebliğ eylemesi neticesinde) iki dünya saadetinin temelleri olan cihanşumûl kaideleri te'sis eylemesi, hem de daima hakka isabeti ve hep hakikatla ittisali ise, onun hakkaniyetine kat'î bir delildir.

Evet, onun harekât ve ef'aline tek tek ve tam bir dikkat ile bakıldığında bu, öyle olduğu gibi; mecmu-u harekât ve ahvaline birden bakabilsen; onun burhan-ı nübüvveti, gözler kamaştırıran parıldayan bir şimşek gibi sana tecellî edecek ve sende göreceksin.

137 Tevbe Sûresi, ayet 40 da **خَشَفَ لَنَا الْخِصْفَا** dır. Lâkin Hazret-i Üstad –dikkat edilirse– bunu ayet diye kaydetmediği için, ayetten iktibas eyliyerek, **خَشَفَ** olarak almıştır. Mâna itibariyle birbirinin aynı olmakla beraber, ayetten iktibas da caiz ve hatta şirin bir üslub-ü belağattır.

ÜÇÜNCÜ MESELE: bilmiş olki, Peygamberimizin Zat-ı Kerimi (A.S.M.) kendi Peygamberliğine delil olduğu gibi; geçmiş zaman ve hal zamanı olan asr-ı saadet ve gelecek zamanlar Peygamberin Nübüvvetinin tasdikinde ittifak etmişlerdir. Öyle ise, şu dört safha ve sahifeleri nazar-ı mütalaaya alacağız.

İşte, evvela onun Zat-ı Şerifinin mütalaasıyla teberrük edeceğiz.. ve bu mütalaayı yaparken; “dört nükte” nin tasavvur edilmesi gerekmektedir.

BİRİNCİ NÜKTE: **طَيْسَخُ الْكُحْلِ كَالشَّكْحُلِّ** Yani: Hakikî sürme ile

sürmelenmek ile, sun’i ve tasannu’î olanı bir değil, ayrı şeylerdir.. Velevki sun’î olanı, en ekmelel vecihlerle de olsa, tabii ve fitrîsinin mertebesine ulaşamaz. Belki sun’î olanın heyatındaki bir çok kopukluklar ve galatlar, hemen içi boş, üstü süslü-püslü olarak muzahrefiyetini îma ettirecektir.

İKİNCİ NÜKTE: Ahlak-ı aliye, hakikatın zemini ile ancak ciddiyet vasıtasıyla ittisal peyda edebilir. Hem o ahlâk’ın hayatlarının idame ettirilmesi ve mecmununun toptan intizam içinde olabilmesi, ancak sıdk ile, doğruluk ile. Eğer o yüce ahlâkın arasında sıdk kalkar giderse; kurumuş ot veya çürümüş ağaç kökleri gibi olur, rüzgarlar üfürünce, uçurur, alır, götürür.

ÜÇÜNCÜ NÜKTE: Nasılki birbirine uyan ve münasib gelen şeyler ve işler arasında meyl ve cezb (eğilme ve çekme) bulunduğu gibi; birbirine zıdd olan şeyler arasında da, def’ ve tenafür (itme ve karşılıklı nefret) bulunur.

DÖRDÜNCÜ NÜKTE: Küll’ün (yani mesela bir olmuş mütesanid bir cemaatin ve ittifakının) bir hükmü ve kuvveti olur ki, tek tek ferdelelerinde aynı hüküm ve kuvvet olmaz ve bulunmaz. Zaif ve ince ip tellerinin topak ve halat yapıldığında kesbeyletiği kuvvet gibi...

Şimdi eğer sen bu nükteleri iyice düşünebildi isen, bilki: Hazret-i Muhammed Aleyhissalatü Vesselamın eserleri ve sîreti (yani ahlak ve etvarı) ve tarih-i hayatı şahadet ediyorlar ki; o, **طَيْسَخُ الْكُحْلِ كَالشَّكْحُلِّ** (138) ayeti

138 Kalem Sûresi 4. ayet. Ayetin tamamı **طَيْسَخُ الْكُحْلِ كَالشَّكْحُلِّ** dir.

hükmü ile, –düşmanlarının tasdik ve teslimiyle dahi– Huluk-u azim sahibidir. Yani, en yüksek ve en güzel ahlak (139) ve kemalat üzerindedir. Hem bütün gâli ve kıymettar haslet ve huylar onda ictima' etmişlerdir. İşte bu yüce ahlâk ve hasletlerin imtizacının; ve O Zat-ı Kerimde bunların birbiri içinde ve beraber bulunmasının şe'ni, o ahlâk ve hasletlerin sahibine nefsi, zatı ve şahsiyeti için bir izzet, bir haysiyet, bir şeref ve bir vakarı doğursun; taki basit ve alelâde işlere tenezzül etmesine müsaade etmesin, meydan vermesinler. Evet, Melaikelerin ulviyyet ve yücelikleri; şeytanların aralarına karışmasına müsaade etmedikleri gibi.. İşte Hz. Muhammeddeki (A.S.M.) o ahlâk-ı alîyenin top yekûnünün ictima' eylemesiyle, içlerine hile ve yalan ve bed ahlakların girmesine elbette müsaade etmezler. Görmezmişinki; bir şahıs, yalnız şecaatla iştihaetmiş olsa, kolay kolay yalana tenezzül etmediği halde; acaba bütün ahlak-ı aliye birden bir insanda toplanmış olsa; nasıl yalana, hileye tenezzül edebilecektir. Kella! İşte, buna göre, katiyyen sabit olmuş oluyorki; Hz. Muhammedin (A.S.M.) Zat-ı Kerimi güneş gibi kendi kendine delildir.

Hem yine eğer o Zat-ı Kerimin (A.S.M.) dört yaşından kırk yaşına kadar olan hal ve etvarlarına dikkat ile bakar ve düşünürsen, ki hararet-i gariziyenin tuttuğu hengamı olan gençlik ve şebabiyet zamanının şe'ni, kârı; içte saklı işleri izhar eylemek ve tabiat ve huyda kapalı, örtülü bulunan hile gibi ahlâkları dışarı çıkarmak iken; elbette şüphesiz görürsünki; O Zatın (A.S.M.) seninine yerleşmiş gibi (yani, taşın oyularak üstünde yapılan nakış ve yazıların işlenmiş gibi) kemal-ı istikamet, nihayet derece de metanet ve son mertebe iffet, namusluluk; ve sözü ile hal ve hareketi tam uygunluk içersinde olmak tarzında intizamlı bir hayat geçirmiştir.. Ve kırk yaşına kadarki geçen bu ömrü boyunca, hiçbir hali hiçbir hileye, aldatmaya îma etmiş değildir. Hususan çok zeki olan o inatçı düşmanları karşısında..

Ve daha sonra, O Zat-ı Azim ve Kerime ömrünün kırkı başında iken baktığın zaman –ki kırktan sonraki bu yaşın ve ömrün şe'ni ise, insandaki halleri melekeye ve adetleri de tabiat-ı saniye denilen değişmeyen vaziyete bağlamaktır– görürsünkü; O (A.S.M.) harika bir şahsiyet olarak meydan'ı

–Mütercim–

139 Bu bahsi, Asar-ı Bediyeye Mecmuasındaki “Şuaat” kısmı sayfa 70 de de okumak gerek.

–Mütercim–

zuhûrdadır.. Ve âlemde azim ve acip bir inkılab vucuda getirmiştir. Elbette bundan şunu çıkarır, anlarsınki; bu, ancak Allah tarafındandır.

DÖRDÜNCÜ MESELE: Eski peygamberlerin kıssa ve hikayelerini müştemil bulunan geçmiş zamanın sahifesi Kur'an-ı Kerimde Peygamberin lisanıyla –sahih ve salim olarak– dile getirilmiş olması, şu gelen “dört nükte”ninde beraberce mülahazaya alınmasıyla; Hz. Muhammed'in (A.S.M.) Hak Peygamber olduğuna bir bürhan-ı bahir olduğu görülecektir.

Birinci Nükte: Bir şahıs, bir fennin (ilmin) temel esaslarını ele alarak, ondaki hayat düğümleri mesabesindeki ukdelerini ta'rif eyleyip tanıtırsa ve bunları yerli yerince makamlarında güzelce isti'maleylese, sonrada müddeasını (dava eylediği şeyi) o ukdelerin üstüne bina eylese; o şahsın herhalde, o fende meharet ve ihtisası hususunda açık delili olması lazımdır.

İkincisi: Eğer beşer'in tabiat ve huyuna ârif isen, bilirsin ki; bir adam, rütbe ve makamca küçükde olsa, muhalif olan bir sözünü ve bir yalanını, az ve azınlıkta olsa; bir kavmin içinde, hakir ve basit bir da'va dahi olsa; ve o adam zaif bir haysiyet sahibi de olsa; tereddütsüz ve heyecansız bir tarzda izhar eylemeye kolayca cesaret edemez. Şimdi acaba en büyük bir haysiyete sahib bir zat, son derece celaletli bir davada, gayet çok ve kalabalık bir kavmin içinde ve pek şiddetli inad karşısında, okur yazarlığı da olmayıp, ümmî olduğu halde, bütün bu zikredilenleri rahatlıkla yaparsa, nasıl olur sen düşün!

Evet, Resûl-u Ekrem Aleyhissalatü Vesselamın bahs eylediği şeyler ve işler, hiçbir zaman tek başına, sırf akıl ile bilinmesi, anlatılması mümkün olmıyan şeyler iken; o zat-ı azim kalkıyor, tek başına, kemal-ı ciddiyetle bunları açıklıyor ve herkesin başı üstünde ilan ediyor. İşte acaba bu hal ve bu vaziyet, onun sıdkına; ve bunlar ancak Allaktan olabileceğine delalet etmiş olmuyor mu?..

Üçüncüsü: Medenîlerin yanında, adât ve ahvalin talimi ve vakıa ve fiillerin telkiniyle oluşan bir çok mütearife (toplumda herkesce işitilip bilinen) ilimler bulunur ki; bedevîlerin yanında mechul ve nazarîdirler. İşte buna binaen; bir adam bedevîlerin hal ve yaşayışlarını, hususan geçmiş karnlardaki ahvallerini muhakeme ve taharrî edebilmesi için, kendini o çöl ve badiyelerde farzetmesi gerekmektedir.

Dördüncüsü: Görsen ki: Ümmî bir şahıs, ülemalarla herhangi bir fende –velev ki gramer bilgisi sarf fenni de olsa– münazara ve münakaşa ediyor.. ve sonrada, o fennin meselelerinde ittifaklı noktalarda tasdik ile; ihtilaflı yerlerinde tashih ile reyini beyan etmektedir. Yani “bu böyledir, şu da şöyledir” diyor. İşte acaba bu hal, onun üstünlüğü ve ilminin vehbîliği hakkında sana bir delil olmuş olmuyor mu?

İşte eğer bu nükteleri anladı isen, bilmiş olasınki Muhammed-i Arabî Aleyhissalatü Vesselam ümmî olduğu halde, Kur’an-ı Mu’ciz-ül Beyanın lisanıyla bize evvellerin ahvalını ve geçmiş peygamberlerin kıssa ve hikayelerini bizzat görmüş ve o zaman ve mekanlarda hazır bulunmuşcasına nakl ve hikaye ediyor; ve her kesin başı üstünde o eski Peygamlerin ahvallerini pek azim bir dava içinde öyle beyan ediyor ve esrarını öyle bir şerhedişiyor; bütün zekî ve akıllı insanların dikkatlerini celbediyor. Hem de o kıssa ve sergüzeştleri öyle mübalatsız, kaygısız ve telaşsız bir tarzda söylüyor; ve naklettiği o meselelerin içindeki ukde-i hayatiyeyi ve esasatını öyle bir ele alıp beyan ediyorki; eski kitapların üstünde ittifak ettikleri noktaları tasdik, ihtilaflı meseleri tashih ederek kendi müddeasına mukaddime yapıyor. İşte O (A.S.M.) bu mezkûr tavır ve haliyle, adeta ma’kes-i vahy-i İlahî olan ruh-u cevvaliyle zaman ve mekânları tayetmiş, mâzînin derinliklerine dalarak, o peygamberleri ve o zamanları müşahid sıfatıyla müşahede etmişçesine beyan etmektedir. İşte, O Zat-ı Kerimin (A.S.M.) şu hali elbetteki peygamberliğinin delili ve pek çok mu’cizatından birisi olduğu sabit olmuş oluyor. Demek ki, geçmiş peygamberlerin nübüvvetlerini gösteren, isbat eden delillerin top yekünü, onun tek bir mu’cize-i maneviyyesi hükmündedir.

Beşinci Mesele: (Bu mesele, asr-ı saadet sahifesine dair, hususan Ceziret-ül Arab meselesi hakkındadır.) İşte burada “dört nükte” vardır.

Birincisi: Eğer alemde (beşeriyet aleminin ahvalinde) teemmül edip düşünebilisen, görürsün ki: Bir büyük padişah da olsa, az nüfuzlu da olsa, kavminden küçük bir adeti, ya da zayıf bir hasleti, ahlakı; zelil ve perişan bir tek taifeden de olsa; tamamen ref’ederek, söküp atmak çok zor ve pek müşkildir. Belki ancak şiddetli bir himmet ve ta’kib ile uzun bir zamanda pek çok zahmetlerle ancak daimî kaldırabilir. Halbuki görüyorsun ki; maddî, zahirî bir hüküm ve hakimiyet sahibi değilken O Nebiyy-i Kerim, (Sallahu Aleyhi Vesellem) şu yapılmış pek azim işlere, inkılaplara nisbeten; az bir zamanda maddeten küçük ve cüz’î bir himmetle teşebbüs edilmiş olduğu halde; o tamamen kökleşmiş ve yerleşmiş ve son derece

ünsiyet peyda edilmiş ve gayet derecede istimrar kesbetmiş adât ve ahlakları, çok kesretli bir kavmin ve me'lufatlarına aşırı derece müteassıb bir milletin kalblerinden, kökü ile sökerek, çıkarmış atmıştır. Ve onların yerinde birden başka adât ve ahlâk fidanlarını dikmiş; ve hemen defaten o fidanlar yeşermiş, tekemmül etmiştir. Şimdi gel, bu halı acaba sen harikulade olarak görmeyecek misin?!

İkinci Nükte: Devlet mefhumu bir şahs-ı manevîdir. (Yani onun gibidir.) teşekkülünde, çocuğun yavaş yavaş büyümesi gibi tedricîdir. Ve eski yerleşik devlete galebesi için belli bir mühlet ister. Çünkü, uzun zaman geçirerek yerleşmiş, ömür sürmüş bir devletin hüküm ve kaideleri; milleti için sabit bir tabiat gibi olmuştur.

Şimdi acaba Hazret-i Muhammed'in (A.S.M.) defaten teşkil eylediği hükümet-i azimesi, devletlerin teşekkül adetine göre harika sayılmayacak mıdır?!. Evet, onun kurduğu büyük devleti ve azim hükümeti, terakkînin nihayet hududuna ulaşmaya müheyya olup, âlî ve ebedî esasları mütezammindir. Hemde büyük devlete def'aten gibi bir zamanda galebe çalmasıyla beraber, hâkimiyeti sadece zahirî bir cebr ve korkutmak suretiyle husula gelen esasa bina edip devam ettirmiş değildir. Belki hem zahiren ve hemde batınan; ve hem maddeten ve manen ruh, kalb ve akıllara kabul ettirerek devam ettirmiştir.

Üçüncü Nükte: Kahr ve cebr ile, zahirî bir tahakküm, sathî bir tasallut (kısa bir zaman için) mümkün olabilir. Lâkin fikirlere galebe çalmak ve ruhların tâ içine kadar helavetini ilka eyliyerek te'sir ettirmek; ve vicdanlar üzerinde daima hâkimiyeti muhafaza eylemekle beraber tabiat ve huylara tasallut ederek yerleşmek, ancak ve ancak harikuladelerden olabilir. O ise, ancak peygamberliğin mümtaz bir hassasıdır.

Dördüncü Nükte: Efkar-ı umumîyenin tedvir ve irşadı için; terhib ve terğib, tahvif ve teklif hileleriyle olan tesirler cüzî, sathî ve muvakkat olup az ve muayyen bir zamanda muhakeme-i akliyeyi ve düşünce melekesini belki kapatabilir. Lâkin irşadı ile kalblerin a'makına nüfûz eden, ince hisleri heyecana getiren ve istidadların tomurcuklarını inkişaf ettiren ve (bilkuvve mevcut) ahlakları ikaz eyliyen ve harekete geçiren ve gizlilikte kalmış hasletleri izhar eyliyen; ve insanlık cevherlerini feverana getiren ve insaniyete mahsus natikiyyetin kıymet ve değerlerini meydana çıkararak bir Zatın, (A.S.M.) elbette ve hiç şüphesiz olarak bu işleri hakikatın şua'ından muktebestir ve harikûladeliklerindedir. Evet, ma'sum kız çocuğunu diri diri kabre koyarken hiçbir teallüm ve teessür duymayacak kadar kalb

kasaveti taşıyan bir şahsı, vahşet'in en merhametsiz olan bu seviyesinde gördüğün; ve bir gün sonra aynı şahıs gelir, meşale-i hidayet olan Zat-ı Risaletin önünde müslüman olduktan sonra, artık karınca gibi hayvanata karşı bile acıma ve merhamet hissini taşıyarak, ayağıyla basmaktan çekindiğini ve tek bir hayvanın elemiyle dahi müteellim olduğunu müşahede ediyorsun. Şimdi gel, Allah için söyle; şu meydana olan ve gözle görülen ve açıkca bilinen bu inkılab, hiçbir maddî adet ve kanuna intibak ettirilmesine imkan var mıdır?!.

Şimdi ey arkadaş! Sen bu nükteleri bildi isen; başka bir noktaya da teemmül edip bak, şöyle ki: Âlemin tarihi şâhittir; ferid bir dahî, ancak umumî isti'daddan birisini inkişaf ettirmeye muvaffak olmuş ve olabilir.. Ve yalnız umumî olan bir hasleti ikaz ettirebilmiştir.. Ve yalnız tek bir hissi-i umumînin inkişafına sebep olabilmıştır. Evet, böylesi umumî hisleri uykudan uyandıramazsa; muhterem ve celaletli bir zat olsada, bütün çalışmaları boşa gider ve muvakkat kalır. Hem yine tarih bize bildiriyorki; insanların en büyükleri dahi ancak şu umumî hislerden birini, ikisini veya üçünü ikazetmeye muvaffak olabilmiş. Mesela: Milli hamiyet hissi, uhuvvet hissi, muhabbet hissi ve hürriyet hissi gibi umumî hisler...

Şimdi acaba böyle mestûr, örtülü ve gizli olan binler hissiyatı uyandıran ve o geniş sahra olan Ceziret-ül Arabta yayılmış bedevî bir kavimde bunların inkişaflarını birden fevvere kılan, yani birden bire fıskırıcısına çabuk inkişaf ettiren şu zatın şu işleri harikuladede değildir? Evet bu, ancak şems-i hakikatın nevvâr ziyasından olabilir.

İşte ey arkadaş! Şu mezkûr noktayı aklına alamıyanın, biz Ceziret-ül Arabı onun gözüne sokacağız. Evet, on üç (140) asırdan sonra, Ceziret-ül Arab ortada.. ve beşerin medenileşme terakkisi basamaklarında yukarıya doğru yükselmede olduğu halde; ey hakikatın bedahetine karşı inad gösteren efendi! Gel, yüz tane en mükemmel feylesoflardan seç, al ve Ceziret-ül Araba götür. Orada yüz sene durmadan çalışsınlar; acaba Muhammed-i Arabî Aleyhissalatü Vesselamın kendi zamanına nisbeten yaptığının, gerçekleştirdiğinin yüzden bir cüzünü bile yapabilecekler

140 İşarat-ül İ'caz eseri hicri 1332 de telif edildiği için, "on üç asır" diye ifade edilmiş. Şimdi ise, takvim 1424 tür.. Ve on dört asır dan sonra olmuş olur.

midir?!. Kella! İşte mademki yapamazlar ve yapamıyacaktadırlar. O halde, şu gösterdiğin inadının akibetinden korkmalı ve çekinmelisin!..

Evet, bu mezkûr halet, (Nebiyî-i Ümmînin (A.S.M.) kendi yaşadığı zamanına göre, Ceziret-ül Arabdaki bedevî insanların içinde husûle getirmiş olduğu büyük inkılaplar haleti) mutlaka ve hiç şüphesiz adetin harikasıdır.. ve olsa olsa, ancak Hazret-i Muhammed'in mu'cizelerinden birisidir.

Hem yine bilmiş ol ki: Her kim tevfiik (müvaffakiyet) isterse, Adâtullah olan kâinat nizamiyle beraber saf-beste olsun, saflarına dahil olsun... Ve fitrat kanunlarıyla muarefe ve tanışma içine girsin.. ve âlem heyetinin ictimai rabitelerinin cemaatıyla münasebet kursun. Yani, muvaffak olabilmek için bu noktalara riayet eylesin.. Ve riayet etmek ona lâzım, belki vâcibtir. Aksi halde, fitrat kanunları ve nizam-i kâinat, muvaffakiyetsizlik cevabıyla onu susturacaktır.

Hem yine, heyet-i ictimaiyede bir meslek ittihazeden ve ona göre hareketeden adama; umumî cereyana, akıntı tarafına ters ve muhalif vaziyet almaması şart ve lazımdır. Yoksa, beline yüklemiş olduğu o mesleğin çark ve dolabını sırtından uçuracak, elinden yere düşüp zayi olacaktır. Demek ki cereyan-ı umumîde Muhammed-i Arabî Aleyhissalatü Vesselam gibi, tevfiik ve müvaffakiyetin müsaade ve müzaheretine mazhar olmuş kimselerin hakka mütemessik olduklarını isbateyleyler.

İşte sen eğer bu nokrayı da anladı isen; şu uzun asırlarda, büyük musademeler ve acib inkılaplar vukua gelmiş olmalarıyla beraber, şeriatin hakaikında bir teemmül eyle de bak! Göreceksin; o şeriat daima ve her zaman fitrat kanunlarındaki müvazeneyi ve ictimaiyyatın rabitelerini muhafaza etmiş ve etmektedir. Halbuki, o muvazeneler, rabiteler o kadar incedirlerki; en müdakkik akıllarada nazlanıp görünemedikleri halde, Şeriat-i İslâmiye onlarla kemal-i münasabet içinde ve onların safları içerisinde. Hatta zaman uzadıkça, yani asırlar geçtikçe; şeriat-ı garra ile kâinat nizamı arasındaki ittisal dahada çok tezahür etmektedir. İşte bu halet ve vaziyetten zahir olmuş olan şudur ki; İslâmiyet nev'-i beşerin din-i fitrîsidir... Ve o din bilâ şek ve katiyyen hak dinidir. Bu sebeptendirki; İslâm dini bazı inkılablar ve taarruzlarla inceleşmiş olsa da, kapmuyor ve kopmıyacaktır. Evet, acaba görmez misinki; şeriat-i İslâmiyenin binler mesailinden sadece şu ikisi olan: "Hürmet-i riba ve vucûb-u zekât" gibi mesaili, beşerin ictimai heyetinde, nasıl öldürücü zehirlerlerin şâfi birer tiryakıdırlar.

Şimdi, eğer sen şu dört nokteleri “bu üç nokta”larla ⁽¹⁴¹⁾ birlikte bildin ve anladın, şunu da bilki: Muhammed-i Haşimî (A.S.M.) okur ve yazarlığı olmıyan ümmî bir zat olduğu halde; ve zahirî bir kuvvet ve saltanata da mâlik ve sahib değilken; ve ne kendisinin, nede geçmiş ecdadının bir saltanat ve hâkimiyetleri olmamasıyla birlikte, hem saltanat ve hakimiyete de bir meyil ve iştihası da olmadığı halde; kalbinin bütün vusûk ve itmi’naniyle inanarak; son derece tehlikeli bir mevki’de ve pek azim ve mühim bir makamda, çok büyük bir işe teşebbüs eyledi; neticesinde fikirlere galebe ederek, ruhlara kendini ve davasını sevdirek, tabiat ve huylara tasallut eyliyerek, yani hükm ederek üstün gelmiştir. Hem bulunduğu bölge insanların; ünsiyet edilmiş, yerleşmiş ve müstemir bir hale gelmiş pek çok vahşî adet ve ahlaklarını kökünden söküp attıktan sonra; yerlerine son derece muhkem ve kuvvetli, adeta et ve kanlarına karışmışcasına olan yüksek ahlak ve güzel adetlerin fidanlarını ekmiş, dikmiştir.

Hem vahşetin zaviyelerinde (köşelerinde) yaşayan o insanların adeta ölmüş, sönmüş olan kalblerindeki katı kasavet ve merhametsizliklerini; gayet rakik, ince hissiyatla mübadele ile değişmiş, insaniyetlerinin asıl olan cevherlerini izhar eylemiştir... Sonra o kavmi, vahşet ve bedevîliğin zaviyesinin, kuytu köşesinden çıkartıp, medeniyetin (hakikî medeniyetin) zirvesine terakki ettirdikten sonra, onları o asrın, zamanın ve o alemin insanlarına muallimler kılmıştır. Hem o kavme öyle bir devlet te’sis ettirdi; Asa-yı Musa gibi diğer devletleri yuttu ve bitirdi. Evet, İslâmiyet zühûra başladığında; bir şule-i cevval, ya da dünyayı aydınlatan ve ışıklandıran bir nur-ü nevvar gibi birden zülüm ve fesadın rabbitalarını yaktı, yıktı, kül eyledi... Ve defaten meydana gelen o devletin serîr-i saltanatını az bir zaman zarfında şark ve garbı kaplar hale getirdi. İşte acaba bu halet, o zatın mesleğinin hakikat olduğuna ve davasında sadık bulunduğuna delalet etmiyor mu?!

Altıncı Mesele: (Bu mesele, müstakbel sahifesi, husûsan Şariat, “yani: Şeraîtin icraât ve tesirâtı” meselesi hakkındadır). Buna göre, şu meselede dahi “dört nükte” nin mülâhazaya alınması gerekmektedir.

141 “Üç Noktaları” metinde 1. nokta, 2. nokta, 3. nokta diye ta’yin edilmiş değildir. belki, hem, hem diye olan başlıklarla ifa edilmiştir.

Birinci Nükte: Bir şahıs, harika dahi olsa, ancak dört veya beş fennde mütehasıs ve meleke sahibi olabilir.

İkinci Nükte: Tek bir kelam, iki mütekellimden sudür ile, –mâna, mülâhaza veya te'sir ve nüfuz etme itibarıyla– tefavüt edebiliyor. Kelam, aynı kelam iken, değişik olabiliyor, ki o iki mütekellimden birisinin sathilik ve cahilliğine delalet ettiği halde, öbür mütekellimin ise, meharet ve hazakatine delil olabiliyor. Halbuki kelam, yine aynı o kelamdır. Zira o iki konuşmacıdan birisi, kelamın mebbe' ve müntehasını nazara aldığı ve onun siyak ve sıbakını mulahaza edebildiği ve kelimelerin kendi arkadaşları ile olan münasebetini hazıra alıp, o sözün sarfedilmesine uygun ve münasib zemin gözetlediği için, yerli yerince ve güzel bir tarzda isti'malettiğinden; hem o kelama münbit bir zemin araştırıp, bulup, onu onda zer'eylemesinden zahir olur ve anlaşılırki; o mütekellim, harika bir zattır ve o kelamı tekellümedende tam bir melekeye sahib olduğu bilinmiş olur.

İşte Kur'an-ı Hakîm'in umum fenlere ve bütün yeni keşif ve buluşlara bakan fezlekeleri hep bu kabildendir.

Üçüncü Nükte: günümüzde bir çok adetli haller ve alışılmış vaziyetler ve alışıla gelmiş, herkesçe bilinmiş işler ve şeyler vardırki, daha önceleri vaz'edilmiş temeller ve vasıtalar üzerine bina edilmeleri neticesinde mükemmel hale gelmişlerdir. Hatta bu gün çocukların bile oyuncağı gibi olmuş olan o şeyler iki asır (142) evvel olmuş olsalardı harika işlerden sayılacaklardı.

Şimdi sen gel bakki; şu asırlar boyunca gençliğini, tazeliğini ve garipliğini muhafaza ederek devam edip gelmiş olan Kur'an-ı Hakîm, elbette ve herhalde adetlerin harikası ve harikaların adeti olacaktır.

Dördüncü Nükte: İrşad, o vakit tam irşad olabilir ki; cumhûr'un ekserisinin efkârının isti'dadı derecesinde ve onun seviyesinde olursa, menfaatlı bir irşaddır denilebilir. Cumhûr ise, (halk topluluğu) ekseriyeti itibarıyla avam halktır. Avamlar ise, hakikatı mücerred ve çıplak göremez, onunla tanışamaz. Ancak hayallerinin alışkın olduğu bir elbise içerisinde görürlerse, tanışırlar. İşte bu nükte içindir ki; Kur'an-ı Hakîm o gibi hakikatları müteşabihat ile, teşbih ve istiarelerle tasvir ederek (suret

142 1916 başında söylenen ve bu kitapta yazılan bu söz, bu günkü tarihiyle olan 2003 ile olsa, üç asır önce olmuş olur.

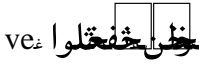

giydirerek) ifade eylemiştir ki; akılca tekemmül etmemiş avam halk ve cumhûr'un, mağalatalar vartasına düşmemelerini muhafaza edip sağlamıştır.

Evet, Kur'an-ı Hakîm, avam halkın anlayışına göre zarurî gibi görünen, lâkin vaki'in ve aslın hilafına olan şeyler ve meselelerde ibham ve ihmal ederek, hakikatını zahire çıkarmamıştır. Tâ ki, onların hiss-i zahir ile itikad ettikleri meselelerle ters düşmesin. Yani vaki'aya ve hakikata göre açık ve zahir beyan etmeyip, ama îma ve işaretlerini üstüne serpererek zamana havale etmiş, mehilli bırakmıştır. Bununla beraber bazı emare ve karineler ile hakikatin aslına îma etmeyi de ihmal etmemiştir. İşte, eğer sen bu nükteleri de, iyice akıldan geçirdi isen; şunuda bilmen gerektirki; akli bürhan ve delil üstüne müesses olan diyanet ve İslâm şeriatı, bütün fenn ve ilimlerin hayatî ukdelerini mutazammın olan hülâsalarını almıştır.

İşte mesela fenn-i tehzib-ur ruh, riyazat-ül kalb ve vicdan terbiyesi fenni, cesed terbiyesi fenni, menzil ve hanenin idare ve tedvir ilmi, şehir ve belediyeçilik idare ilmi, nizam-ül alem (uluslar arası ilişkiler bilimi), hukuk fenni, muamelat ve ticaretler ilmi ictimaî âdab fenni gibi, ilim ve fennler...

Amma bununla beraber; Şeriat-ı Garra-yı İslâmiye, bütün bu bilimleri, lüzum hasıl olduğu yerde, ihtiyaç gösteren noktalar da –makamın müsaadesi nisbetinde– tefsir ve izah eylerken; lüzum olmadığı ve zihinlerin hazırlıklı bulunmadığı hal ve durumlarda veya zamanın müsaade etmediği ahvalde; icmal edip bir fezleke ile geçmiş ve bir esas vaz'ederek; istinbatın yapılmasını ve o esasın fer'lendirmesini ve neşv ü nemasını akılların meşveretlerine havale eylemiştir. Hal böyle iken; şu mezkûr fenlerin üçte birisi, hatta belki tamamı; telahuk-u efkarla gelişip inbisat eylemiş vaziyetleriyle ve netice ve semerelerinin genişlenmesi hallar, ile; medeniyet görmüş, geçirmiş yerlerde ve zekîlerin içinde bile, tek bir şahısta bulunmaları mümkün değildir.

Şimdi bir bak ki; vicdanını insaf ile süslemiş olan kimseler, İslâm şeriatının hakikatları her zamanda –amma bilhassa o ilk zamanlarda – beşer gücünün hâricindedir diye mutlak ve katiyyen hüküm eyleyip tasdik edecek

ve   ayetinin mealini doğrulamış ve doğrulayacaklardır.

(PEK MÜHİM BİR ŞÂHİDLİKTİR/ İlk Matbu' Nüsha)

لَا فَضْلَ لِمَا شَرَفْنَا. Yani: “Gerçek fazilet o dur ki;

düşmanlar dahi tasdik ile ona şahidlik yapsın!” Kaidesine tam uyan şu gelen pek mühim şâhidliklere bak:

İşte, Amerikalı feylesof Karlayl (143) Almanın şöhretli edibi olan Goethe'den şunları naklederek demiştir ki: “Kur'anın hakaikinde im'an-ı nazar ettikten sonra, kendi kendine sorarak demiştir ki: Acaba bu günkü medenî alem, İslâmiyet dairesinde tekemmül edebilmesi mümkün müdür? Yine kendine cevap vererek demiştir ki: Evet... belki de şimdi muhakkikler bir cihette onun dairesinden istifade ediyorlar.”

Sonra nâkil Karlayl demişki: “Vaktaki Kur'an-ı Kerim'in hakikatları tulu'eyledi; bir ateş-i cevval kesilip, sair dinleri yuttu, yokeyledi. Çünkü, evet bu onun hakkı idi. Zira Nasara'nın safsatalarından ve Yahudilerin hurafelerinden bir şey elde edilemez.”

Demek ki; bu feylesof, Kur'an'ın

مَخْلَقَاتِنَا بِشَوْرَةِ مَنْ شِئْنَا... مَخْلُوقَاتِنَا مَخْلُوقَاتِنَا مَخْلُوقَاتِنَا مَخْلُوقَاتِنَا مَخْلُوقَاتِنَا... yetinin

mealini tasdik eylemiştir.

49- Eğer Desen: Kur'an-ı Hakîm ve müfessiri olan hadis-i şerif, her fenden yalnız birer fezleke almışlardır. Halbuki bir şahıs da, bu fezlekeler gibi fennî, ilmî bir çok fezlekeleri ihata eylemesi mümkün müdür?

Cevaben sana denilirki: Fezlekenin güzel bir isabetle münasip bir mevkide kullanılması; ve işitilmeyip duyulmıyan bazı iş ve keyfiyetlere remzedilmiş haliyle birlikte, münbit, verimli bir zeminde istimal edilmesi; –üstte geçen ikinci nüktede işaret eylediğimiz üzere– öyle bir ilim olurki; bir tek şahıs, bunu ve benzerlerinin emsalini bulup getirmesi mümkün değil, müyesser olamaz.

143 Tomas Karlayl (1795-1881) İngiliz asıllıdır. İslâmiyet hakkında seri konferanslar vermiş bir fikir adamı. Bu konferanslarının içinde “Peygamberin Büyüklüğü” başlıklı olanında, yukarıda geçen sözleri söylemiş. (Yeni Lügat - Abdullah Yeğin)

–Mütercim–

-----μμμ-----

(MÜHİM BİR MAKAMDİR –Müellif–)

Ey aziz bilesinki; şu muhakematın netice ve hülasası şudurki: önce senin şu gelen kaideleri gözönüne koyup hazır bulundurmandır. O kaideler:

1- Bir şahıs birkaç fende mütehasıs olamaz.

2- bir kelam, iki şahsa nisbetle tefavüt edebiliyor; birisine nisbeten altun, diğerine göre kömür olabiliyor.

3- fenler, bilgiler ve sanatlar, telahuk-u efkarın neticesi olup, mürûr-u zamanla tekemmül ederler.

4- mazîdeki bir çok nazârî şeyler, şimdi bedihiyat hükmündedir.

5- mazî zamanını bu zamana kıyas eylemek, ayak kaydıran ve yanlışlık vartasına düşüren farklı bir kıyas olur.

6- medeniyet perdesi altında saklanan ve gizlenen medenîlerin hile ve desiseleri, sahra ehli insanların besatet ve safvetleri onları saklıyamaz, gizleyemez.

7- bir çok ilimler vardırki: muhitin ve zamanın hazırladığı adetlerin, vukuatların insanlara yaptığı telkinlerle ve beşerin tabiatına ahval ve hadiselerin ders vermesiyle meydana gelir.

8- beşerin nur-u nazarı istikbale nüfûz edemez, onda olan hususî keyfiyetleri göremez.

9-beşer hayatının bir ömr-ü tabîsi olup, vakt u zamanı geldiğinde inkıta' bulduğu gibi; hazırlamış olduğu kanununun da bir ömr-ü tabîsi var, zamanla sona ermektedir.

10- muhit ve mekânın zamana bağlı olarak, insan nüfusunun ahvalinde büyük te'sirleri vardır.

11- mazîde harika sayılmış bir çok şeyler vardır ki; o zamanlarda atılmış olan temellerin, mebde'lerin tekemmülü sebebiyle, şimdi bu zamanda adî işler sırasında sayılmaktadır.

12- bir zeka harika da olsa, bir fennin ve sanatın îcad ve tekmiline def'aten, birden muktedir olamaz. Belki ancak, bir çocuğun tedricen büyümesi gibi, yavaş yavaş büyüyerek tekemmül edebilir.

İşte eğer sen bu meseleleri böylece hazır vaziyete getirerek, iki gözünün önüne koyabildiysen; gel, hazır ol, zamanın hayalâtından tecerrüt et. Muhitin evhamından da soyun! Sonra, zamanın denizinde bu asrın sahilinden dal, altından geç, git; ta asr-ı saadet adasına çıkıncaya ve onu görünceye kadar git ve oradan karaya çık!. Sonra başını kaldır, bak; o zamana mahsus fikirlerden i'mal edilip dikilen elbiseyi de giy!. Ve sonrada gözünü aç, o geniş sahraya nazarını gezdir! İşte bak; ilk evvel senin nazarına tecellî edecek ve görünecek şey; vâhid, tek bir insan.. yardımcısı ve saltanatı ve maddî kuvveti olmadığı halde, tek başına bütün dünyaya meydan okuyor ve hakikatın kuvvetiyle umuma hücum içindedir. Bununla beraber, omuzuna küre-i arzdan daha ağır ve büyük bir hakikatı almış, elinde bütün insanların saadetlerini tekeffül ve taahhüd eden bir Şeriat almıştır. Öyle bir Şeriat ki, adeta bütün ilahî ilimlerin ve hakiki fenlerin zübde ve hülasasıdır. Hem o Şeriat, bir elbise gibi değil, belki cild gibi bir hayattarlığa sahip olup, beşerin isti'dadı nevş ü nema bulup genişlendikçe, oda ona göre tevesü' eylemekte ve o genişlik içinde iki cihanın saadetini semere vermektedir.. ve onunla nev-i insanın ahvalini bir tek meclisin ehli gibi tanzim etmektedir.

Eğer Şeriat'ın kanunlarından sual edilirseki:

“Nereden gelip nereye gidiyorsunuz?”

Şeriat, kendindeki i'caz'ın lisaniyle diyecektirki:

“Biz kelam-ı ezeliyden gelip, beşerin fikri ile ebede kadar refakat edeceğiz. Bu dünya hayatı kesildikten sonrada, teklif cihetinden sureten ayrılmışta olsak; maneviyatımız ve esrarımızla refakatımız devam edecek, yine beşerin (mü'minlerin) ruhlarını gıdalandıracak ve rehberliğimiz berdevam olacaktır.”

Ey arkadaş acaba .. مَلَأْتُمْ بِشَوْنِهِمْ نَفْسًا غَائِبَةً... خَلَّطُوا خَلْقَهُمْ خَلْقًا قَلْبًا خَلَقُوا لِقَابًا خَلَقُوا

Ayeti yaptığı âciz bırakma meselesi (yani, meydan okuyup i'cazını izhar eyleyerek, münkirleri susturup acz içinde bırakması) şu mütalaasında bulunduğu ve şâhidi olduğun i'caz safhası, sana bürhanlarını tilavet etmiş olmuyor mu? ❗

(ÜÇ MÜHİM SUALLERDİR) / İlk matbu nüsha.

Sonra şunu da bil ki: ... **وَإِن يَكْفُرُوا بِآيَاتِنَا لِيَكْفُرُوا بِهَا لَكِنَّا نَحْنُ مُرْسِلُونَا** ayeti; bazı insanların

Şâri'in cumhuru irşadındaki maksadlarından ve efkârın müstaidliği nisbetinde ona göre yapılacak irşadın lüzumluluğundan gaflet ve cehaletleri sebebiyle, birçok şek ve şüphelere düştüklerini işaretle bildiriyor.. Ve bu şek ve şüphelerin menbaı da “üç şey” dir. **ه**

BİRİNCİSİ: Diyorlar ki: Kur'an-ı Hakîmde bazı müteşabihat ve müşkilatlar vardır. Halbuki, açık beyan ve vuzuhlu ifade üstüne mebnî, belağat üzerine kurulu olan Kur'an'ın i'cazına münafidir, uygun düşmüyor.

İKİNCİSİ: Diyorlar: Kur'an'ın hilkat-i kâinat ve yaratılış keyfiyetine dair hakikatlerde ve buna bakan fenler ve ilimlerde yapmış olduğu ıtlak ve ibhamlar (yani, açık ve kesin ifadelerle beyan etmeyerek belirsizlik ve mutlaklık içerisinde bırakması) ta'lim ve irşadın mesleğine terstir ve münafidir?.

ÜÇÜNCÜSÜ: Yine şüpheciler diyorlar: Kur'an'ın bazı zevahiri, akli delilin hilafı tarafına yaptığı zahiri meyillendirmeler; vaki'in ve aslın hilafını, yanlışlığını ihtimale getirmektedir. Bu ise, Kur'an'ın sıdkına doğru ve dürüstlüğüne muhaliftir, zıddır?!.

ELCEVAB: Bende tevfiği Allahtan isteyerek derim: Ey şekciler, şübheler! Biliniz ki: Sizin noksanlık, eksiklik sebebi olarak tasavvur ettiğiniz o şeyler, Kur'an-ı Hakîmin sırr-ı i'cazının sıdkına şahitlerdir.

İşte birinci şübheniz ki; Kur'anda müteşabihat ve müşkilatın varlığı meselesine cevabımız şudur:

Bil ey şüpheci efendi: Kur'an-ı Hakîmin irşadı Kâffe-i Nâs içindir. (insanların hepsinedir) İnsanların cumhur-u ekseri ise, avam halktır. İrşadın nazarında ekall eksere tabi'dir. Hem avama müteveccih olan hitapta, havas da istifade eder, hissesini alır. Kaziye aksiyle olsa, cumhur-u avam mahrum kalmış olur. Bununla beraber; cumhur-u avam me'lufat ve mütehayyelatlarından zihinlerini tecrid edemedikleri için, mücerred hakikatların ve sırf akli mes'elelerin derkine muktedir olamazlar. Belki ancak o gibi hakikatlara mütehayyelatlarının dürbünü ile baktıkları vakit ve ülfet eyledikleri suretlerle tasviri yapıldığı zaman idrak edebiliyorlar. Lâkin avam halkın bu mütehayyelat ve me'lufatları vasıtasıyla idrak edebildikleri hakikatlar bir şartla kabul edilebilir ki; nazarları temsil ve

teşbihin suretine takılıp kalmaması lazımdır. Ta ki muhaliyet, cismiyyet, ya da cihet gibi akidenin hilafı şeyler lazım gelmiş olmasın! Belki nazarları mezkûr teşbihler vasıtasıyla hakaikin asliyetine geçsin.

Mesela: Cumhur-u nas, kâinattaki tasarruf-u ilahînin hakikatını, bir padişahın kendi serîr-i saltanatında oturup tasarruf etmesi suretiyle tasavvur edebilirler.

Bundandır ki; Kur'an-ı Hakîmde طش حمش عظى العرش استوى (Taha/5)

olan kinayeyi ihtiyar eylemiştir. (Yani, Rahman ve Sultan-ı Kâinat olan Allah, kâinatı tedbir, tedvir, ve idare etme işinde, arş-ı rububiyetinde istiva eylemiş oturmuştur.)

İşte, Cumhur'un hissiyatı bu merkezde olduğu için; elbette belağat menhecinin iktiza eylediği şey ve irşad yolunun lüzumlu gördüğü vaziyet, herhalde onların fehim ve anlayışlarına riayet edilmesi ve hissiyatlarına ihtiram yapılması ve akıllarına göre mümaşat ve fikirlerine müraat edilmiş olmasıdır. Evet, bir çocukla konuşan adamın, ifadeleriyle çocuklaşması lazımdır ki, ona birşeyler anlatabilsin de, çocuk da anlayabilsin. Ve bir ünsiyet ve tanışma oluşsun. İşte Kur'an-ı Hakîm'in üslupları da şu verilen misaller menzilesinde olup, cumhur-u avamın anlayışlarına

طش حمش عظى العرش استوى ile tesmiye edilen hakikata riayet

edilmiştir. (Yani, o gibi teşbihlerle beşerin akıl ve idrakleri seviyesine inen ilahî tenezzülleridir.) Şu İlahî tenezzül ise, yani seviyelerine inerek, idraklerine göre hakikati anlatması, onların zihinlerini ünsiyetlendirmek içindir. Ve işte bunun için, Kur'an-ı Hakîm müteşabihatın suretlerini cumhur-u avamın nazarlarına bir minzar, bir dürbün olarak vaz'eylemiştir.

Görmez misin ki; belağat ehli olanlar dakik, nâzenin mânâların tasavvur edilebilmesi, ya da müteferrik, dağınık olanları toparlayıp tasviri yapılabilmesi için, istiareleri kesretle kullanmışlardır. İşte Kur'anda olan benzeri müteşabihatlar dahi, ğâmiz (gayr-ı vâzih) olan istiareler kısmındandır. Evet, o gibi istiareler, ğâmiz hakikatların misalleri, sûretleri ve kabuklarıdır.

Amma gelelim; Kur'anda bazı ibarelerin anlaşılmasının güçlüğü ve muğlak olması meselesine: İşte bu husus iki tarz ile mülâhazaya alınabilir.

Biri: Ya mânânın incelik ve derinliğinden.. **İkincisi:** Ya da, üslubun îcazdarlık ve ulviyetindedir. Kur'an-ı Hakîm'in müşkilatı işte bu ikinci kabildendir.

Ama üçüncü şık ki; belâğatın zıddı ve münafisi olan –haşa– lafzın kabalığı, muğlaklık ve rekikliği ve de ibarenin mübhemlik ve düğümlülüğü meselesi ise; umum buleganın şهادetiyle Kur'an-ı Hakîm bundan kat'iyen müberra ve uzaktır.

İşte gel, bak ey şüpheci efendi! Acaba en kolay ve zahmetsiz bir yolla, şu pek derin ve cumhur-u avamın efkarından çok uzak olan –üstte zikri geçen- benzeri hakikatları, istiare ve teşbihlerle avamın fehimlerine yakınlaştırmak, belâğatın ta kendisi değil midir? Evet, belâğat muktezay-ı hale mutabakattan ibarettir. Feteemmel!..

Amma ikinci rey ve şüphe ki; kâinat ve mevcudatın yaradılış teşekkülü hakkında, Kur'an-ı Hakîm'in yeni fenlerin şerheyledikleri gibi değil, ibham ve icmal etmesi meselesidir. (Buna karşı cevabımız şudur)

Şunu iyi bilki: Alem şeceresinde bir meyl-ül istikmal vardır. (Yani, olgunlaşmaya doğru gitme meyli) ve bu ağaçtan teşa'ub etmiş, dallanmış olan insan dalında meyl-üt terakki başlamıştır. Bu meyl-üt terakki de, bir çekirdeğin vaziyeti gibi olup, neşv ü neması bir çok tecrübeler vasıtasıyla elde edilebiliyor. Fikirlerin de birbirine eklenmesi neticesi ve vasıtasıyla da şekilleniyor, genişliyor. Sonra da; birbirine dayanan tertiplenen ve eklenen fenleri ve ilimleri semere veriyor. Bu vaziyet ise, mütekaddimin teşekkülünden sonra, müteahhirin in'ikadı ancak oluşabiliyor. (Yani, Sonra gelenler, öncekilerin attıkları temel üzerine ancak mesailerini bina edebiliyorlar.) Hem önce gelmiş olanların attıkları temeller de, ancak mütearife ulum halini aldıktan sonra, arkadan gelenlere mukaddime ve esas olabiliyor.

İşte, bu sırra binaen: bir adam bundan on asır önce; halen tekemmül ve inkişaf etmiş haliyle bir fenni öğretmek, yada ona dair bir ilmi anlatmak istemiş olsa idi; –ki fenler, bilgiler birçok tecrübelerle tevellüd edebilmektedir.– ve insanları ona davet etmiş olsa idi; o vaziyette cumhûrun zihnini teşviş ve şaşırtmaktan başka ve insanların safsata ve muğalatalara düşürülmesinden gayrı bir faide vermiyecekti.

Buna binaen, Kur'an-ı Hakîm nâzil olduğu zaman, mesela dese idi ki: “Ey insanlar güneşin sûkût (144) ve durgunluğuna ve küre-i arzın hareketine; ve bir damla suda (ya da Soyda) (145) bulunan milyon hayvanın içtimalı’na bakınız, ta Sâni’in azametini tasavvur edesiniz!” İşte o zaman, cumhurun hiss-i zahirîleri, yada galat-ı hisleri sebebiyle, ya tekzibe düşürecekti.. veya onları kendi nefisleriyle muğalataya ve buna karşı mükabereye sevk edecekti. Çünkü cumhur-u avam, dünyanın sathiyetini (düzlüğünü) ve güneşin döndüğünü, zahirî gözle, müşahede edildiği haliyle telakki ettiklerinden bedihî işlerden görüyor ve biliyorlar. Halbuki zihinlerini – bilhassa ilk asırlarda– teşviş eylemek; hususan zamanımızın bir kısım adamlarının teşehhî ve arzuları için, on asır kadar bir zamanda yaşamış insanları şaşırtmak, elbette minhac-ı irşada ve belâğatın ruhuna zıdd ve münafi olacaktır.

MÜHİM BİR MEVZU'DUR / İlk matbu' nüsha

Ey arkadaş sakın zannetmeyesin ki; şu maddî fenlerin teknolojinin eski asırlarda inkişaf etmemişlik vaziyetine bakıp kıyas ederek; istikbalî ahval olan ahiret ve cennet gibi meseleler dahi onlar gibidir. Hayır, hiç öyle değil.. zira hiss-i zahirî, (görme, duyma ve tutma gibi) müstakbelde gelecek olan Ahiret ahvalinin hiçbir cihetine, taraf ve yanına tealluk edemediği, yani görüp, tutup bilemediği için; o ahval imkanlık derecesinde kalmış olarak, onlara karşı itikad ve itminanın imkanı bulunduğu için; elbette o

¹⁴⁴ Hazret-i Müellif şu haşiyeyi bilahere “Şuaat-ı Ma'rifetin Nebiyy” eserinde de Arapça ve Türkçesini beraberce şöyle kaydetmişlerdir: “Tefsirimde (yani şu “İşarat-ül İ'caz”

eserinde) böyle yazmışım قد علمت أننى عفى عمة ΣΣΣΣ في المرض عيبين غالنوم عواليقظة عفى

ثم رجعوا الشمس عتجرى عشم عتقروء ع هذا المعنى عطى عفى عشم عتقروء عها ستقرا ر ععظ حثها ع

عأى ععج حثها عبدأ ن عائله عتلولد عجادبتها عائظ حة عالحاظ حة عالشمسية ععظ عحكت ععظ حة عطف حة

(Yani hicri 1333 senesinde (1916) bir hastalığımda uyku ile yakaza arasında kalbime

عشم عتقروء ع ععج حثها عبدأ ن عائله عتلولد عجادبتها عائظ حة عالحاظ حة عالشمسية ععظ عحكت ععظ حة عطف حة hakkında sunuhat kabilinden şöyle gelmişti ki: “Güneş kendi

müstekarrında, mihverî üzerinde Allah'ın izniyle olan cereyanı, manzumesini tanzim eden cazibesinin tevlidi içindir. Eğer şems, silkinme, meyveleri düşecek.. silkinse, yemişleri olan seyyaratın istikrarları temin edilir. (Asar-ı Bediye, 2. baskı sh.117)

¹⁴⁵ Muhakemat kitabında “Soyda” ile kayıtlıdır.

–Mütercim–

ahvalin hakk-ı sarıhleri açıkça ifade ve beyandır. Lakin üzerinde olduğumuz mevzu ise, avamın zahir nazarında –hissin galatı, şaşırtılması hükmüyle– imkan ve ihtimalin derecesinden çıkararak, avamın indinde bedahet derecesine çıkan bir şey olarak görüldüğü için; belâğatın nazarında onların zahirî olan hislerini okşamak ve zihinlerini müşevveşiyetten, şaşırtmaktan kurtarmak için hakkı elbetteki ibham ve ıtlaktır. Fakat bununla beraber, Kur’an-ı Hakîm cumhur-u avamın basit, sade fikirlerini okşadığı aynı meselelerde, asl-ı hakikata da remz ve telvih etmiş ve fikirlere açık kapı bırakmak ve bir çok emare ve karineleri göz önüne koymak suretiyle, daha içerilerdeki hakikatlara davet eylemiştir.

İşte ey arkadaş! Eğer insafılı kimselerden isen; elbette.....

﴿كَلَّمْنَا النَّاسَ عَلَىٰ حَدِّ شِقْوَتِهِمْ﴾⁽¹⁴⁶⁾ (Akılları alabileceği kadar insanlarla ko-

nuş, ona göre hakikatları anlat!) düsturunda durup teemmül etmiş; ve telahuk-u efkarın neticesinde meydana gelen bu gibi iş ve meselelerde, zamanın ve muhitin hazırlıklı olmaması sebebiyle, cumhurun fikirleri bu gibi şeylerin teklifine mütehammil olmadığını ve onu hazım edecek durumda da olmadığını bilmiş ve idrak etmiş isen; her halde bilebileceksin ki; Kur’an-ı Hakîmin ihtiyar etmiş olduğu ibham ve ıtlak üslûbu, mahz-ı belâğattır ve i’cazının delilidir diyeceksin!

Amma ÜÇÜNCÜ ŞÜPHE Kİ: Bazı ayat-ı Kur’aniyenin, aklî delillere ve fennin, ilmin keşfettiklerine münafi bir tarzda imale eylediği meseledir: (Buna karşı cevabımız)

Bilmiş ol ki: Kur’an-ı Hakîmde maksad-ı aslî ise; cumhur-u avamı şu “dört esasat”a irşad etmektedir. O esaslarda bunlardır:

1- Sani-i Vahid’in isbatı

2-Nübüvvet

3-Haşir

4-Adalettir

Buna göre, Kur’anda kâinat bahsi ve zikri, istidlal için olduğundan, ancak tebaî ve istitradî vaziyetinde olmuştur.

¹⁴⁶ Bu hadisin veya hadis mealinin birçok me’hazleri için (Bak: Risale-i Nurun Kudsi Kaynakları A. Badıllı 2. Baskı sh: 824, sıra no: 861) –Mütercim–

(MÜHİM BİR MESELEDİR / İlk matbu nüsha)

Evet Kur'an-ı Hakîm, coğrafya ve kozmoğrafya dersini vermek için nazil olmuş bir kitap değildir. Belki san'at-ı İlahiyeye ve Nazzam-ı hakikî olan Cenab-ı Hakkın Vahdaniyetine istidlal için (delil yapıp getirme) kâinattan bahsetmiş, zikrini yapmış ve ediyor. Hal böyle olduğu için; elbetteki her şeyde eser-i san'at, kasd, amd ve nizam görünmektedir. Öyle ise, hilkatın teşekkülü veya ilk yaradılış keyfiyeti nasıl olmuşsa olsun, bizi (bu noktadan) ilgilendirmediği gibi; Kur'andaki maksad-ı asliyede taalluk etmemektedir.

İşte, madem ki Kur'an, kâinattan istidlal için bahsediyor ve madem müddeadan önce istidlal için, yapılanın varlığı ma'lum ve zahir olması zarûrîdir. Hem delilin vuzuhlu ve zahir olması her vakit istihsan edilir. Şimdi acaba bu hale göre, irşad ve belağatın icabı, cumhurun hissî olan mu'tekadatlarını (avamın zahirde görünene göre inançlarını) ünsiyetlendirmeyi, okşamayı nasıl iktiza etmiş olmasın!.. ve bir kısım ayetlerin zahirî nassiyetlerini avamın kendilerine göre olan bir çeşit edebî malumatlarına imale etmekle mümaşat etmeyi lüzumlu görmesin!. Lâkin bununla beraber; o zahir hale göre olan imaleler, asl-ı hakikate delalet etmek için değil, belki kinaiyyat, ya da terkiplerin müstetbeatı kabilinden olan şeyler (yani bir mesele anlatılırken, cümlelerin terkipleri arasında irade edilen-lerin dolaylı mânâları) olmakla birlikte; aynı zamanda ehl-i tahkik için hakikatın asliyetine işaret eden bir çok karine ve emareleri de vazeyliye-ceptir.

Evet, mesela: Eğer Kur'an (bilhassa ilk nüzûlünde) istidlal makamında dese idi ki: "Ey insanlar! Güneşin zahirî ve surî hareketi içindeki sükûnunda; ve küre-i arzın zahirî sükûnu ile beraber, yevmî ve senevî hareketinde tefekkür ediniz.. ve yıldızların arasındaki cazibe-i umumîyenin garabetinde teemmül ediniz.. ve elektriğin acaibliğinde ve yetmiş çeşit unsurların arasında cereyan eden gayr-ı mütenahî imtizac ve karışımlarına; ve bir katre suda (yahut "soyda") milyonlar hayvanatın içtimalarına, toplanmalarına bakınız! Taki Allah ü Teâlanın her şeye kudreti, gücü yeten bir Kadîr-i Zülcelal olduğunu bilirsiniz." İşte o zaman, delil, müddeadan çok dereceler daha gizli, daha örtülü ve daha müşkül olmuş olurdu. Ki bu ise, hiç şübhesiz kaide-i istidlale zıdd ve münafidir.

Hem sonra, Kur'anın o gizli zahirî imaleleri kinaiyyât kabilinden olduğu için, mânâları doğru veya yanlış medar olamazlar. Zira, asıl maksad olan şey, kinaîlerin kendileri değil, belki onların vasıta ve misalleriyle anlatılan

şeydir. Nasıl ki mesela قتلذ lafzının Elif'i bir hafifliği ifade edip gösterir.

Onun aslı “vav” (147) olmuş, “kaf” olmuş hafifliğine tesir etmez.

(Şu aşağıdaki üç-dört satırlar, başka bir iki şüphenin reddine işaret etmektedir. / İlk matbu nüsha)

Elhasıl: Kur'an-ı Hakîm, umum asırlardaki yekûn insanlar için nâzil olmuş olduğundan; şu geçen “üç noktalar” i'cazının delilleri olarak zikredildiler.

قَوَالِدَى عَقْلَمَ الْقَرَالِخَ الشَّمَجُورِ أَشْخَظُ الْجَشِيخِ أَتَشِيخِ

بِجَشِيخِيَّتِهِ النَّقَادَ دَخَعُ جُجَلُ جُجَلِي جُجَلُ جُجَلِي جُجَلُ جُجَلِي جُجَلُ جُجَلِي

قَلُوبِ شَيْخِيَّةِ عَقْلِيَّةِ الْحَقِيقَةِ بِأَلْحِيَاثِ خُلُوقِهَا خُلُوقِهَا خُلُوقِهَا خُلُوقِهَا

جُجَلِي وَأَنْزَهُ جُجَلِي جُجَلِي جُجَلِي جُجَلِي جُجَلِي جُجَلِي جُجَلِي جُجَلِي جُجَلِي

Evet, Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyanı ta'lim eden Zat-ı Zülcelale yemin olsun ki; beşîr ve hem nezîr olan Hazret-i Muhammedin (A.S.M.) nazarı ve onun en ince olan sırr ve hakikatlara nüfuz eden nakkad basireti, hayalin ona hakikat olarak iltibas olunmasından ve benzerlik içinde ona görünmesinden çok daha dakik, çok daha yüksek ve çok daha parlaktır.. ve onun hak olan mesleği de, insanları aldatmaktan ve muğalatalara sürüklemekten pek çok daha ganî, âlî, nezih ve üstündür.

YEDİNCİ MESELE

Ey arkadaş, kat'iyen bil ki: Siyer ve tarih kitapları; Hazreti Muhammedenil Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem'in gözle görülmüş, ilmen bilinmiş pek çok mu'cizelerini.. ve cumhur-u ulema yanında meşhur ve zahir olmuş bir çok harika hallerini.. ve muhakkik bir çok zatların,

147 قتلذ nin aslî yapısı جتلذ dir, sonra telaffuzda hafiflik için قتلذ olmuştur. —Mütercim—

bunları tahkik eyleyip tefsir ettiklerini yazmış ve kaydetmişlerdir. Amma malum olan şeyler ve halleri tekraren talim eyleyip söylemek, vaktin zayi' ettirilmesi demek olduğundan, tafsilatını mezkûr zatların kitaplarına havale ederek, yalnız birkaç nevini icmalen kaydedeceğiz. İşte:

Bilmiş ol ki; Peygamberimizden (A.S.M.) zahir olmuş harikalar, tek tek efradı mütevatir olmayıp, âhadî de olsalar, fakat cins ve nevelerinin bir çoğu bil-mânâ mütevatirdirler. Ve bu harikaların nev'ileri de “üç” çeşittir.

Bu garip şekil hakkında Molla Abdülmecid'in beyanı: "Diyarbakırda eski Van Valisi Cevdet Bey'in evinde 19 Şubat 1330 (rumî) tarihinde (3 Mart 1916) Cuma gecesi, (yani Perşembe günü ikindisinde,) bu tefsirin ilk arabî nüshasını tebyiz ederken, şu şekl-i garib –mürekkep hokkası devrilmesi neticesinde– bir tevafuk eseri olarak vaki' olmuştur. Ve o gece vukua gelen Bitlis'in sukutu ile müellif Bediüzzaman'ın esaretinin başlangıcı olan; yaralı ve ayağı kırık bir surette bir su arkına sığınması gecesine rast gelmektedir. Sanki şu şekl-i garibin şu mucizeler ve harikalar bahsinde, yani kitabın yazısı buraya geldiğinde) o gece husule gelmesi, müellifin Ruslara esir düştüğüne ve beraberinde bulunan talebelerinin çoğu şehid olarak kanlarının dökülüp akmasına harika bir işarettir.

Müellifin küçük kardeşi ve yirmi senelik talebesi –**Abdülmejid**–

Aynı şekl-i garib hakkında Müküslü merhum Molla Hamza'nın bir te'kidli beyanı:

"Hem bu nakş, başı kesilmiş bir yılanın kuyruğunu müellif Hazret-i Bediüzzaman'a sarmış olduğuna ve müellifin yaralı olarak otuz saat ölüme muntazır su arkının içinde kaldığı yere benziyor ve o vaziyeti andırıyor."

Eski Said'in ehemmiyetli talebesi Hamza (rh)

VE MÜTERCİMİN BİR EK TEFSİRİ

("Evet, şu acip ve garip şekil veya nakş hakkında bi-hakkın güzel ifade ve beyanlar dile getirilmiştir. Ve o ifadeler çok güzel ve hakikatdardır. Bu fakir ise, şunu derki: başı kesik bir yılanı andıran bu nakşın, Mu'cizat-ı Nebeviyye rükünlerinin zikrine başlandığı bu sahifede vaki' olmuş olmasıyla –Allahü alem– işarettir ki; Birinci Cihan Harbinde Hilafetin bayraktarı Osmanlı mücahid devletine musallat olmuş dünya devletleri her taraftan, hususîyle o devirde maddeten hayli kuvvetli Rusya, müellifin memleketi olan Şark Vilayetlerimizde istila hareketine girişerek gelmiş, ta Hazret-i Bediüzzamanın doğduğu Bitlis Vilayetine ulaşmış olduğu halde, daha ilerliyememiş. Müellif hazretlerinin Bitliste Rus generaline dediği:

“Dağ-taş senin askerlerinle dolsa da, Deliklitaşı geçemeyeceksin!” İşareti tahakkuk eylemiştir. Ve filhakika Bediüzzamanın dediği gibi Ruslar, Bitlisten öteye geçememişlerdir. Hz. Müellifin esaretinden az sonra, Rusya içinde bazı ihtilaller vukua gelmiş ve burada kuyruğundan yara alarak, başı da kesilmiş bir kobra yılanına dönmüştür.”)

Birinci Nev’i: Mütenevvi’ olan irhasâtır. Yani, nübüvvetten önce vuku’ bulan harika hallerdir. Mesela Mecusilerin taptıkları ateşin sönmesi.. ve takdis edilen “Save” gölünün kuruması.. ve fars padişahı Kısra’nın sarayının eyvanı sallanarak inşikak edip yarılması.. ve Hatiflerin Risalet-i Ahmediyeyi müjdelemeleridir. İşte şu kat’î olarak vukûa gelmiş hadiselerle insana şöyle tahayyül ettiriliyor ki; Peygamberin içinde doğmuş olduğu asır, sanki keramet sahibi ve hassas bir asır olmuştur da, hiss’-i kabl-el vuku’ ile Peygamberin kudumunu, geleceğini müjdelemiştir.

İkinci Nev’i: Resul-ü Ekrem (A.S.M.) pek çok gaybî ihbarlarıdır. Mesela: Kısra ve Kayser’in hazinelerinin fetihleri; ve Rumlara galebe edileceği ihbarı; ve Mekke’nin fethi ve emsali gibi ihbarlar... Böylelikle sanki Onun (A.S.M.) tayyar olan ruh-u mücerredî, muayyen olan zamanın ve müşahhas olan mekanın kaydını kırmış; müstakbelin etraf ve köşelerinde cevelan edip gezmiş ve gördüklerini bize söylemiştir.

Üçüncü Nev’i: Hissî olan harikalardır ki, (gözle görülüp, elle tutulabilen harika işler) tehaddî ve dava vaktinde (yani, hasmın aczini göstermek için ayetler, deliller ibraz eylerken) izhar eylemiş olduğu şeyler ve hallerdir. Mesela: Taşın kendisiyle insan gibi konuşması, Ağacın onun emriyle hareket etmesi, Kamer’in ikiye bölünmesi ve parmaklarından suyun nebean edip çıkması gibi harika işler...

Allame Zemahşerî (148) katiyyen hükmetmiş ve demiştir ki: Bu nev’ mucizeler bine bâliğdir.. Ve bu nev’in sınıfları da mütevatir-i bilmânâdır.

Hatta **ذَوَانِخُونِ الْقَمَشِ** nün mânâsında, Kur’anı inkâr edenler (müşrikler) dahi herhangi bir tasarrufda veya başka bir sebebe tahvilde bulunamamışlardır.

¹⁴⁸ Zemahşerî’nin asıl ismi, Ebul-Kasım Muhammed bin Ömer’dir. Harzem bölgesi “Zemahşer” kasabasında H. 467 de doğmuş, 538 de “Cürcan” da vefat eylemiştir. Dinî ilimlerin birçok dalında telifatı vardır. Meşhur eseri “Keşşaf” adlı tefsiridir. Üstteki sözleri bu mezkûr tefsirindedir.

50- Eğer Desen: İnşikak-1 Kamer gibi harikaların alemde iştihar etmesi ve herkesce bilinmiş, duyulmuş olması lazım?

Cevaben sana denilir ki: Matla'ların ihtilafı, bulutun varlığı ve bu günkü zaman gibi semavatı rasad edecek aletlerin bulunmamasından; hem inşikak, vakt-i gaflette vaki' olduğundan; hem gece içerisinde vuku' bulmuş olmasından; keza inşikak'ın anî bir tarzda vücuda gelmiş olmasından; dünyadaki umum insanların, ya da ekserisinin görmelerini lazım kılmaz. Bununla beraber, mevzu hakkında gelen rivayetlerde (149) sabit olmuş ki: matla'ları aynı olan memleketlerin birçok kabileleri, kervanları inşikakı görmüşlerdir. Hem sonra Peygamberin (A.S.M.) bütün mucizelerinin başı ve reisi ve yedi vechile (150) i'cazı bürhanlaştırılmış olan

Kur'an-ı Mübîn, şu **وَإِنشِكَكَ الْقَمَرُ** ayetiyle ona bakarak işaret eylemiştir.

**(Nübüvvetin tahkiki hakkındaki uzun mukaddeme sona erdi, sade-
de geliyoruz.)**

İşte eğer sen bütün bu meseleleri iyice anladı isen; sana “üç vecih”le nazm ve diziliş ahengi tilavet edilecek olan şu mevzu’umuz olan ayetin birbiriyle irtibat şeklini dinle.

Birinci vechi: Ayetin mecmu'u makabliyle olan nazmı.

İkinci vechi: Cümlelerinin yekdiğerleriyle olan irtibatı.

Üçüncü vechi: Tek tek her bir cümleinin düzen ve kaydlarının nazm ve dizilişidir.

Amma birinci vechi olan (mecmu-u ayet itibariyle) makabliyle olan nazmı iki vechiledir. **Birincisi:** Vaktaki bundan önceki ayette, tevhidin

¹⁴⁹ Bu rivayetlerin ve geceleyin Yemen gibi yerlerde yolculuk yapan kervanların hadiseyi gördüklerine dair haberlerin me'hazı için bak: Risale-i Nur'un Kudsi Kaynakları 2. baskı s:437 sıra no: 146 **–Mütercim–**

¹⁵⁰ Yedi vechle mu'cizeliği hakkında, “Âsar-ı Bediyye”deki “Rumûz” Risalenin başında kısaca izahı yapılmıştır. Hûlasasının hûlasası şöyledir: “1- Lafzın fesahati. 2- Gaybi ihbar. 3- Lafızları pek çok ma'nayı tazammun eylemesi. 4- Her asırdaki insanların fehimlerine göre ayrı ma'naları içine alması. 5- Evvel ve ahirlerin hikaye ve haberlerini ifade etmesi. 6- Tazammun eylemiş olduğu İslâm dininin i'cazât kanunları. 7- Ve bu altı ma'nalardan çıkan zevk-i icazdır.” (Asar-ı Bediyye 2. baskı s:131)

isbatı için **يَا أَيُّهَا النَّاسُ** dedi. Ayetteki bu hitab ile, tefsir-i İbn-i Abbasa (ra)

göre: Tevhidin en zahir delili olan Hazret-i Muhammed'in (sav) nübüvvetini isbat eylemiştir. Hem sonra nübüvvetin isbatı da mu'cizelerle olduğundan; mu'cizelerin en âzimi ise, Kur'an olduğu için, Kur'an'ın da icaz vecihlerinin en incesi, nazımın belağatındadır.

İkinci vechi: İslâm, yani umum müslümanlar, yani hepsinin namına uleması, katiyetle ittifak etmişlerdirki: Kur'an-ı Hakîm bilaşek mu'cizedir. Fakat muhakkik ulema; i'cazın yollarında ihtilaf etmekle beraber, o ihtilafli yollar arasında birbirine sıkıntı verebilecek bir hal mevcut değildir. Belki her birisi i'cazın cihetlerinden birini ihtiyar edip almış. Mesela: Bazıların yanında, Kur'an'ın i'cazı; gaybe ait işleri ihbar etmesidir. Bir başkaların yanında: Kur'an, bütün hakikatları ve hakikatlı ilimleri cem'etme-sidir. Diğer bazıları yanında: tehalûf ve tenakuzlardan salim olmasıdır. Diğer bir taifenin yanında: Kur'anın ayet ve sûrelerinin mebde' ve makta'larında (Başlangıç ve bitiminde) üslubunun garipliği ve bedi'liğidir. Daha başkaları yanında: Okur yazarlığı olmayan ümmî bir zattan Kur'anın –zahiren– zuhûretmiş olmasıdır. Daha başka bazı kimselerin yanında ise: Beşer takatı fevkinde bir dereceye ulaşan Kur'anın nazımca belağatıdır... ve dahası ve dahası

Sonra, bunuda bilmiş ol ki: Kur'anın –az evvel bahsi geçen– i'caz nev'lerinin tafsilen bilinmesi için, ancak üstte zikri geçmiş Tefsir-i İbn-i Abbas veya bu İşarat-ül İ'caz tefsirleri mütalaa etmekle elde edilebildiği gibi; bu meselenin bir icmalinin ma'rifeti de, ilm-i belağat üstadlarından Abdülkahir-i Cürcanî'nin, Zemahşerî, Sekkaki ve Cahîz'in (151) tahkik eylemiş oldukları gibi (üç yolla) elde edilebilir.

Birinci yol: Arab kavmi, bedevî ve ümmî bir millet idi. Yaşadıkları muhit de ümmîliklerine, bedeviyetlerine elverişli, münasib bir vaziyet-i acibede idi. Hal ve devran böyle yürümekte iken; Birden-bire Âlemde vukû' bulan âzim inkılablarla uyanıverdiler, gözleri açıldı. Evet Arab

¹⁵¹ Cähîz'in asıl ismi Ömer bin Bahr'dır. Basrada M. 775 de doğmuş, 868 de aynı yerde vefat etmiştir. 350 kadar eser bırakmıştır. Abdülkahir-i Cürcanî ise, asıl ismi Ebu Bekr bin Abdurrahman'dır. Nahvcılığı ga2lib birçok eserleri vardır. "İ'caz-ül-Kur'an" en meşhur eseridir. Vefatı H. 471 dir. Sekkaki ise, ismi Ebu Ya'kub Yusuf bin Ebi Bekr el Harzemîdir. Te'lifatından "Miftahül-ulûm" gayet mu'teber bir kitaptır. H. 555'de Harzem de doğmuş 626 da vefat eylemiştir. Rahmetullahi aleyhim. –Mütercim–

kavminin İslâmiyetten evvel, divanları şiir, ilimleri belâğat idi. “SÛK-U ÜKÂZ” (Ukaz Panayırı) gibi yerlerde yarışmalar yapar, fesahatlarıyla iftihar ederlerdi. Hem Arab kavmi fitraten en zekî bir millet idi. Bundan dolayı da zihnin cevelanına en çok ihtiyaç duymakta idiler. Aynı zamanda o günler, zihinlerinin cevelanı noktasında bahar faslı mesabesinde idi. Zira İslâmiyetin doğacağı günlerde şiir ve fesahatta çok terakkî etmişlerdi. İşte tam o sırada, birden Kur'an-ı Hakîm haşmet-i belâğatıyla ufuklarında tulû' eyledi. Belâğatlarının örnek misalleri olan ve Ka'benin duvarına altınla yazılmış “Muallakat-ı Seb'a”larını mahvedip nefesini kesti. Hal ve encam böyle olmakla; o belâğat emîrleri ve fesahat hâkimleri olan fusaha ve bulağay-ı Arab, Kur'ana karşı muaraza'dan âciz kalıp, mukabil ağız açamadılar. Hal böyle iken; Peygamber Aleyhissalatü Vesselam uzun zaman onları şiddetli bir surette tehdî ve muarazaya çağırıyor, âciz ve ebkem bırakıyordu. Peygamberin (A.S.M.) yaptığı bu çağrıda, “vay halinize!” diye onları levmediyor, perişan bırakıp rüsvay ediyordu. Bunun yanında, akıllarını sefihlikle, budalalıkla ta'nediyor ve a'sablarını tahrik edip, onları terzil ediyordu. Halbuki, o sıralarda Arapların öyle belîğleri vardığı; Kibirlerinden omuzlarını semavata değdiriyor, ve bazıları da “Samakeyn” (152) denilen iki yıldızla boynuzuyla dokunup sürtünyordu. Yani, fevkalade kibirli, kendilerinden belâğat ve fesahat noktasından emin ve mağrur idiler. İşte bu belâğat emîrleri eğer muarazaya kalkışmak için kendilerini yokluyarak tecrübe edip, acz hissetmemiş olsalardı; katiyyen muarazadan çekilip sükût etmezlerdi. Demek, onların şu acizlikleri içerisindeki suskunlukları, i'caz-ı Kur'anın delilidir. (Not: şu bölümlerde olan ifade ve ta'birler, Risale-i Nur'un 25. Sözünün baştaflarında daha geniş ve daha câzibedar bir tarzda bulunmaktadır.

–Mütercim–

İkinci Yol: Kelamın havass ve meziyetlerini ve incelik ve letaiflerini bilen ve anlıyan ehl-i ilim ve tedkik; ve karşı taraftaki itiraz ve tenkid ehli; Kur'an'da sûre-besûre, aşr-beaşr, ayet-beayet ve kelime-bekelime teemmül ve tefekkür ettikten sonra; katiyyen şehadet getirmişlerdirki; Hakîm olan Kur'an öyle meziyetlere, letaiflere ve hakaika câmi'dirki beşerin kelamında bulunmamaktadır. İşte, bu hakikatın şâhidleri milyonlardır. Ve bu şâhidlerin şehadetleri sadık olduğuna delil ise, Kur'an'ın insanlık aleminde yaptığı azim inkılab ve değışim; ve te'sis eylediğı pek geniş diyanet; ve

152 Arab üslûbunda, kibir ve gururun son haddini ta'rif etmek için kullanılan bir teşbihdir.

–Mütercim–

Kur'an'ın müstemil bulunduğu âlî ilimleri zamanın yüzünde payidar kılıp idame eylemiş olmasıdır.

Evet zaman ihtiyarlandıkça Kur'an gençleşiyor.. Ve ayât ve maânîleri tekrarlandıkça, daha çok halavet ve lezzet vermektedir. Öyle ise o,

لَنْ نَشْرِبَ لَمَّا شَرَبْنَا خَالِي شَيْوَحِي (Necm/4) sırrına mazhardır. (Yani olsa olsa o, ancak vahyolup, ilka olunmuş olabilir.)

Üçüncü Yol: Allame Câhız'ın tahkik eylediği üzere; Arabın o çok ileri olan fasihleri, belîğleri; Peygamber'in davasını iptal etmeye şiddetle ihtiyaçları vardı. Bunun yanında, kin ve inadları da o nisbette şiddetli iken; en selametli ve en yakın ve en kolay yol olan muaraza-i bil-hurûfu (harf ve yazı ile muharebeyi) terkeyleyip; en zor, en uzun ve akibeti meşkûk çok ta tehlikeli yol olan mukara'a-i bis-sûyûfa (kılınc ile karşı koymaya) sığınmaya mecbur kalmışlardır. Halbuki onlar (Arab kavmi) öyle siyasî bir zekaya sahib idiler ki; şu iki yolun arasındaki açık tefavut ve zarar derecesinin **belliliği** onlardan gizlenmesi mümkün değildi. Demekki, birinci yoldan gitmek eğer mümkün olsaydı, ki Peygamberin da'vasını iptal etmekte, Kur'an'ın veya hiç olmazsa bir sûresinin mislini yapıp getirmek, Peygamber için en şiddetlisi olmuş olurdu. Elbette şu kolay ve Peygamber için en şiddetli olan yol dururken, onu bırakıp, mal ve canlarını tehlikeye atan (ki bu ikinci yoldan gitmeleri ile, mağlûbiyetlerinin kat'î hüccetidir) bu ikinci yolu ihtiyar eylemek ise; ya çok sefih, serhoş ve geri zekâlî olmalı. Halbuki ise bu, hidayete geldikten sonra âlemi siyasî zekalarıyla idare etmiş bir kavmden uzaktır.. Veyahut da, birinci yolda gitmekte kendilerinde âcizlik hissettilerde, ikinci yoldan gitmeye muzdar kalmışlardır.

51- Eğer Desen: (Belağat yoluyla) muaraza etme imkânı herhalde bulunabilirdi?

Cevaben sana denilir ki: Eğer mümkün olmuş olsa idi; a'sabları hep tahrik edilip damarlarına dokundurmuş o insanlar mutlaka muarazaya tama'edeceklerdi. Eğer ona tama'lanmış olsalardı, şiddet-i ihtiyaçlarından dolayı onu fiiliyata geçireceklerdi. Hem eğer muarazaya kalkışmış olsalardı, rağbetlerin ona olan fazlalığından ve esbab-ı zuhur'un kesretinden her halde gizli kalamayıp tezahür edecekti. Eğer tezahür etmiş olsa idi, onu benimseyen ve müdafa'a edip tarafgirlik gösterenler olacak ve diyeceklerdiki: "Evet, Kur'an'a karşı muaraza edilmiş, benzeri, misli

yapılmıştır. Ha, işte nümûneleri!..” ve yine; “Bilhassa ilk zamanlarda işte bu muaraza işi vaki' olmuş hadiselerdir.” diyeceklerdi. İşte eğer böyle bir taassub naminada, ufak bir muaraza vaki olmuş olsa idi; çok mühim bir mesele, bir dava olduğu için mutlaka iştihar bulacaktı. Eğer iştihar bulmuş olsa idi, mutlaka tarihler ondan bahsedip nakledeceklerdi. Nasılki de Müseyleme'nin şu gelen hezeyanları bile unutulmayıp nakledilmiştir. İşte:

قَالَتَيْنِ خَالَتَيْنِ يَخَالُ سَوْبًا خَالَتَيْنِ، يَخَالُ خَشِيخَةً خَشِيخَةً وَفَتْحًا طَوْحًا مَطْوِيخًا

52- Eğer Desen: Müseylime fusaha'dandı. Nasıl olurda, sözleri insanlar arasında böyle maskara ve gülünç olabiliyor?

Cevaben sana denilir: Çünkü pek çok derecelerle ondan yüksek birşeyle mukayese edilip karşılaştırıldığı için... görmez misin ki; bir şahıs çok güzelde olsa, Hazret-i Yusuf Aleyhisselamla mukayese edildiği vakit, çirkin görüneceği gibi... Ve netice olarak sabit olmuş oluyorki; Kur'anla muaraza mümkün değildir ve olmamıştır. Öyle ise, Kur'an mu'cizdir.

53- Eğer Desen: Şekci mürtabların birçok itiraz ve teşkikleri Kur'anın bazı terkiblerine ve bir kısım kelimelerine müteveccih vaki' olmuş ve

olmaktadır. Misal olarak: $\text{لَا تَنْهَاتُنِي} \text{ ve } \text{بِشَوْخٍ} \text{ ve } \text{مَلْطَا} \text{ ve } \text{خَوَاقِظًا} \text{ ve } \text{أَلْدَى} \text{ ve } \text{الْغَوَاقِظِ} \text{ ve } \text{خَارِدًا}$

benzeri nahvî itirazlar. (Yani, zahiri nahv kaidelerine uymuyor diye olan itirazlar.)

Cevaben sana denilir ki: Git, İmam-ı Sekkâkînin “Miftahül-ulum” eserinin hatimesine müracaat eyle cevabını alırsın. İşte imam, bu mevzu'da demiştir ki: “O şübheciler hiç düşünmezlermi; uzun zamanda kelamı tekrarlanmış ve o kelamın fesahatı bilittifak kabul edilmiş olmakla beraber, hiç yanlış hissedilmemiş olduğu halde; şimdi acaba ne oldu da, bu kelamda yanlış varmışsa, şimdi ancak bu ahmakların nazarına görünmüş oldu?!” diyerek ağızlarına taşla vurmıştır.

Amma ayetin nazm ve dizilişi hakkında ikinci vechi ise:

Bilmiş ol ki: önceki ayet, (yani, $\text{يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا} \text{ ayeti) vakta ki}$

ibadeti emreyledi; sami'in zihni sordu: “Hangi keyfiyet üzere ibadet edeceğiz?” Kur'an adeta hemen cevap verdi ki: “Kur'an'ın size bildirdiği ve talimeylediği tarzda ibadet ediniz!”

Sami' suali tekrarladi: “Peki nasıl bileceğiz ki O, Allah'ın kelimidir?”

Kur'an hemen: **وَإِن كُنْتُمْ فِي حَيْرَةٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ بَشَرًا مِّن قَبْلِكَ فَذُكِّرُوا بِمَا خَلَقْتُمْ** kavliyle karşılık

verdi. (Ayetin meali: “Eğer sizin, abdimiz Muhammede (A.S.M.) inzal eylediğimiz Kur'an'ın kelimullah olduğu hakkında bir şüpheniz varsa onun bir sûresinin mislini getiriniz...! ilh)”)

Amma bu ayetin cümlelerinin yek-diğerleri ile olan münasebet, irtibat ve nazm cihetine gelince şöyledir:

Evet, **وَإِن كُنْتُمْ فِي حَيْرَةٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ بَشَرًا مِّن قَبْلِكَ** cümlesi tam mevki-i

münasibine düşmüştür. Zira, vaktaki Kur'an insanlara ibadeti emreyledi. Bu Emirden hemen sonra, sanki şöyle bir sual soruldu:

“Nasıl bileceğizki, Allah onu emreylemiş... ya da, o emir Allahın'dır da imtisali vacip olmuş olsun?!” bu suale karşılık hemen denilmişki: “Eğer bir şübhen varsa, kendini tecrübe et! (yani kalk, Kur'an'ın bir mislini yapmaya çalış!) ta yakîn getiresin ki, o Allah'ın emridir.

Yine, ayetimizin nazm ve diziliş vecihlerinden birisi budurki: Kur'an vakta ki, **ذَٰلِكَ الْكِتَابُ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ مُّبِينٌ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ** kendini bihakkin layık

olduğu üzere sena eyledi. Sonra onun medhi arkasında mü'minlerin medhi gelip onu takibeyledi. Sonra, istidradî bir tarzda mü'minlerin medhinden sonra; kafir ve münafıkların zemmi izledi. Bunlardan sonra da, ibadet ve

tevhid emri geldi. Kur'an dahi tekrar nazarları **حُجُبَةٍ** ye çevirmek

üzere başa döndü. Yani ki der: “Amma Kur'an ise, şek ve şüphe edilmeye kabil bir şey değildir.” Öyle ise, yaptığınız şek ve şüpheler, ancak kalplerinizin marazından ve tabiatlarınızın sekametindedir. Bu meseleyi te'kid eden:

(153) **قَدْ شِئْنَا كَرًّا وَبَعَثْنَا فِي نَفْسِكَ إِذْ أَخَذْتُمُ الْعَآءَ مِن قَدْحِ الْعَذَىٰ** denilmiş-

tir. Mânâsı: (Göz hastalığı sebebiyle bazan güneşin ziyası, ışığı inkâr edilir.

153 Cenab-ı Hazret-i Müellif beyti iktibasen almıştır. Kaside-i Bürdedeki aslı şöyledir:

Mizaç bozukluğu ve beden hastalığından dolayıda, suyun tadından nefret edilir.)

Amma **خَلْتُوا شُرُوهَ إِفْسَانًا ثَلَاثَةً** cümlesinin nazm ve dizilişi ise, bilki bu

cümle, evvelki cümlelerin cezaüş-şartıdır. (Ayetin önceki cümlesi: “Eğer abdimize inzaleylediğimiz Kur’anda bir şübheniz varsa...” Şartlı kuruluşuna bakar. Bu cümle ise, “o halde, Kur’anın bir sûresinin olsun mislini getiriniz.” İfadesiyle onun şartlılığının karşılığıdır.) Cezaüş-şart ise, şart fiilinin bir lazımı olması gerekir. Hem vaktaki burada olan şey, ta’cizi

emridir, âciz bırakma işidir; elbette **خُفَّتْ شَوْبَا** takdirini, Yani, Haydi gelin,

Kur’ana karşı muarazaya teşebbüs ediniz! diye mukadder cümleyi istilzam eyler. Hem yine madem buradaki emir, iş veya hal, bir inşadır. (bed’eyleme ve başlamadır) inşa ise, bir lazım değildir. Öyle ise, o emrin ve işin lazımı olan bir cezayı, yani karşılığı gerektirir. İşte o ceza ise, emrin, işin ma’nalarının asıllarından olan vücûbluk ve zarûriliktir. **Sonra, Kur’anın mislini getirme zarûreti de şek ve şübheden dolayı lüzumluluğu açığa çıkamamaktadır.** Öyle ise, ayetin îcazı altında tayyedilmiş mukadder bazı cümleleri iktiza eyliyor. Bunlarda şöyle olabilir: “Kur’anın Kelamullah olduğunda şüpheniz varsa, size onun i’cazını öğrenmek ve anlamak vacib olur. Onun i’cazını öğrendikten sonra, mu’cizeliği zaahir olur. Mu’ciz olan bir kelam ise, beşer kelamı olması mümkün değildir. Muhammed dahi (sav) görüyorsunuz ki bir beşerdir, bir insandır. Öyle ise Kur’an onun kelamı olamaz. Eğer şimdi “Kur’anın i’cazı zuhûr etsin” istiyorsanız, kendinizi tecrübe ediniz, tâ ki acziniz meydana çıksın. İşte meydan! Bir sûrenin mislini getirmeye teşebbüs etmek size şimdi vacibtir.”

İşte barekallah şu Tenzil’e (Kur’an’a) ki, ne kadar vecîz söyledi.. Ve ne kadar da ağız açtırmıyacak derecede aciz bıraktı.

Amma **خَلْتُوا شُرُوهَ إِفْسَانًا ثَلَاثَةً** nın nazmı ise, “üç vecih” ile dir.

قَدْ تَقَدَّسَتْ كُنُوزُ الْخَيْشِ ضَوْءَ الشَّمْسِ إِفْسَانًا ثَلَاثَةً • تَقْبَلُ كُنُوزَ الْغَنَمِ طَعْمًا أَلْمَاءَ إِفْسَانًا حَقِيمًا

(Bürdetül-medih-Bûsirî s. 20)

Birinci Vecih: Kur'anın hükümlerine iman getirmeyenler derlerki: Bizim Kur'anın bir sûresinin mislini getirmekten aciz kalmaklığımız, bütün beşerin de aciz kalacağına delil olmaz.?

Buna karşı Kur'an: **شُوا شُهَدَاءَ كُمْ** kavliyle onları ifham eyler, susturur. Yani ki der; “Sizler bu işi yapıp beceremiyorsanız, büyüklerinizi ve reislerinizi de yardıma çağırabilirsiniz, çağırınız.”

İkinci Vecih: Onlar zu'mediyorlar ki; (delilsizce didiniyorlarki:) “Biz eğer muarazaya kalkışırsak, bizi kim iltizam eder, benimser ve müdafa eder?”

Kur'an-ı Hakîm buna karşı: “Hiç bir meslek yoktur ki; onun asabiyetini çeken tarafdarları bulunmuş olmasın. Sizler muarazaya kalkışmış olsaydınız, hiç şübhesiz reisleriniz de meydana çıkar, sizi destekler ve yardımcı olurlardı.”

Üçüncü Vecih: Kur'an-ı Hakîm bu ayet ile sanki şöyle diyor. “Vaktaki Peygamber Aleyhisselatü Vesselam, Kur'anın Kelamullah olduğuna ve kendi Risaletinin şüphesizliğine Allah'ı istişhad eyledi. Cenab-ı Allah dahi Peygamberi tasdiklen ona şâhitlik için, davasına i'caz'ın mührünü, sikkesini vaz eylemiştir. İşte eğer sizinde aliheleriniz ve büyüklerinizin size bir faydeleri olacaksa, durmayın çağırın!” Bu çağrı, ehl-i inkara karşı gösterilen gazab ve şiddetin nihayet hudududur.

Amma **فَعَلِمْ كُمْ خَلَقُوا** cümlesinin irtibat ve nazmı ise, apaçıktır, zahirdir. Zira bu cümlede içinde saklı olan mukadderi şöyledir ki: “Eğer kendinizi tecrübe ettiyseniz; kendinizi bir teftiş edip bakınızda, bir şey yapabilmiş misiniz..? Eğer bir şey yapamadı iseniz; acziniz açığa vurmuş, bir şey yapamıyorsunuz demektir.”

Amma **فَعَلِمْ كُمْ خَلَقُوا** cümlesi, üstteki cümle ile olan nazm ve irtibatı ise, güyaki Kur'an, vakta **فَعَلِمْ كُمْ خَلَقُوا** (yapamazsınız) dediğinde; münkirlerin cânibinden gelen bir sual ile denildiki: “Bizim geçmişte yapamadığımız bir

şeyi, gelecekteki bütün beşerin de yapmaktan aciz kalacağına delil değildir.” Buna karşı Kur'an: **وَلَا تَحْفَظُوا** (yapamayacaksınız) dedi. İşte Kur'anın bu kat'î ve ciddî hükmü “üç vech” ile i'caza remzetmektedir.

Birinci Vech: Bu hüküm, ihbar-ı bil-gaybtır ki, aynen Kur'an'ın dediği gibi olmuş... Evet, işte görüyorsunuzki milyonlar Arabî kitaplar, Tenzilin üslubunu taklide meyyal olmalarıyla beraber; ve pek çok inadçı rakiblerin de her zaman bulunmalarıyla birlikte; o kitapları teftiş ettiğinde, Kur'an'ın üslubuna uyanı o kitaplarda bir şey göremeyeceksin. Adeta Kur'an –bu meselede– kendi şahsında münhasır olan bir nevidir. O halde Kur'an, ya bütün o arabî kitapların altındadır. Bu ise, bilittifak batıl bir da'vadır. Öyle ise, tek bir şey kaldı ki; o da hepsinin üstünde olmasıdır.

İkinci vecih: Kur'an'ın **وَلَا تَحْفَظُوا** kavliyle, bir tek sûresine bile misil getiremediklerine ve getiremeyeceklerine dair kat' ve cezm ile hüküm eylemesi yanında; bu çok müşkil makamda ve pek büyük da'vada onları rezil ü rüsvay edercesine meydan okuyarak asabiyetlerini tahrik etmesi; Peygamberin kendi maline ve makalına son derece vâsık; emin ve mutmain bulunduğu sadık bir alamettir.

Üçüncü Vecih: Kur'an-ı Mu'cizül Beyan **وَلَا تَحْفَظُوا** hükmü ile hasımlarına hitaben gûya der ki: “Sizler fasahat'ın emîrleri iken, insanlar da sizin bu fasahat ve belağatınıza şiddetle muhtaç buldukları halde, Kur'an'a karşı muaraza yolunda en ufak bir misil de getirmeği başaramadınız, yapamadınız ise; elbette sair beşer ve başka insanlar hiç bir zaman yapamaz ve yapamayacaklardır. Hem **وَلَا تَحْفَظُوا** hükmünde şöyle bir işaret de vardır ki; Kur'an'ın semere ve neticesi olan İslâmiyetin dahi nazîrini, benzerini getirmeye mazî zamanı muktedir olamadığı gibi; müstakbel de mislini getirmekten aciz kalacaktır.

Amma خلتقوا اتلثى حقوشها الناس خال خجارتة

nazm ve dizilişine gelince, bilki: “لن لهم خفتلوا” cümlesini “خلتقوا”nin takipeylemesi zevk-i belagatta şu gelecek mukadder cümleleri iktiza eyler, ister. İşte:

“Eğer Kur'an'a karşı muârâzayı yapamadı iseniz, yapamayacaksınız da. Bu vaziyette zahir olan odur ki; Kur'an mu'cizdir. Öyle ise, Allah'ın kelimidir. Öyle ise, sizin ona iman etmeniz ve emirlerine uyup imtisal etmeniz üzerinizde vâciptir, zarûrîdir..” Kur'an'ın emirlerinden birisi olan “Ey insanlar! Ateşten, cehennemden korunmanız için Allah'a kulluk yapıp, ibadet etmeniz gerekmektedir. Öyle ise, takvada bulununuz ki; ateşten korunabilirsiniz!” İşte, şu mezkûr ma'naları tazammun eyleyen bu cümle ile, Kur'an onu îcaz ederek âciz bırakmıştır.

Amma خلتقوا اتلثى حقوشها الناس خال خجارتة nin nazmı ise, bil ki: خلتقوا

(İttika ediniz, korkup çekininiz!) dan maksad, terhib eylemektir. Terhib'in mânâsı ise, ancak tevhit ve teşdid ile (yani korkunç olabilecek akibeti bildirerek şiddetli terhib içinde zecr ve korkutmakla) te'kid eylemekten

ibarettir. Buna göre, Kur'an خلتقوا اتلثى حقوشها الناس cümlesiyle (yani, Cehennemin

yakıtı, odunu insanlarla taşlardır.) **tehvîl** eyleyerek şiddetle korkutmuştur. Evet, öylesi bir ateş ki; odunu, mâhrûkatı insan olmuş olsa, daha çok korkunç ve dehşetli olur. Sonra, bu dehşeti daha da şiddetlendirmek için, taşların da odunu olduğunu atfeylemiştir. Evet, taşları bile yakıp ateş haline getiren bir ateş, sıcaklık, elbette ki te'siri daha çok şiddetli olur. Sonra, taşların da cehennem odunu olduğunun ifadesiyle; taştan yapılmış putlara tapmaktan insanları zecr edip çektiğine de işaret eder. Yani bu işaretle der ki: Allah'ın emrine uymayıp, imtisal etmeyip, gelip taşlara taptığınız taktirde; öyle bir ateşin içine atılacaksınız ki; tapanlarla tapınanları yiyip bitirecektir.

Amma خلتقوا اتلثى حقوشها الناس خال خجارتة nin nazmı ise, cezaüş şart lüzumunun fiiline

(yani, şart karşılığının fiiline) dair bir vuzuha kavuşturması ve bir tekriri

kararlaştırmasıdır. (Yani Molla Abdülmecid'in ifadesiyle: **خانتقوا** ile,

لنظلمهم خانتقوا cümleleri arasındaki lüzumu îzah ve takrir eyler.) Yani ki: Şu

musîbet (cehenneme girme felaketli musîbet) dünyada tûfan, zelzele vesaire gibi musibetler de olduğu gibi; zalimlerle beraber, ebrar ve ahyara da âmm ve şamil olduğu tarzında değildir. Belki bu musibet, sadece küfrün, imansızlığın önüne katıp sürüklediği kâfir cânîlere mahsus bir musîbet olacaktır. Öyle ise, ondan kurtuluş çaresi olmayacak.. Tek bir çaresi var; o da Kur'an'ın dediklerine uyup, emrine imtisaldir, ondan gayri değildir.

Sonra, şunuda bilki: **شغند** kavli, şöyle bir işaret veriyor ki; Cehen-

nem, (Mu'tezilenin delilsiz zu'umlerinin yağmına olarak) şu anda mahluk ve mevcut haldedir. Hem cehennemın ebedîliği hususunda sana delil olacak ve hads-i kalbiyi ilham eyliyecek şey budur ki: Sen alemde hikmet nazarıyla bakıp tefekkür eylediğinde, görürsün ki; kâinat içinde ateş, azim bir mahluk olup her tarafa yayılmış galip ve hâkim bir unsurdur. Ve bu azim unsur, hem ulvî alemlerde, hem de süflî alemlerde esas, temel ve rükün olarak bulunmaktadır. Hem anlarsın ki; ateş, ebede kadar uzayıp giden pek büyük bir başın, bir ucun ve acib bir semerenin vücûd ve varlığına da işaret eylemektedir.

Evet, mesela: Bir adam, bir damarın veya bir dalın başı topraktan çıkıp, uzayarak gittiğini görse; her halde o dalın başında, mesela bir kavunun olduğunu veya olacağını düşünecektir. Aynen bunun gibi: ateşin hilkatini ve yaradılış vaziyetini gören bir şahsın, (az yukarıda izahı yapılan; kâinatın her tarafına yayılmış ve ebede doğru uzamış olan ateşin bir dal ve bir damarını gören kimsenin) onun nihayetinde, bitiş noktasında cehennem hanzelesinin bulunacağını **tefettun** edip bilecektir, bilmesi gerektir.

Hem yine bir şahıs, bir çok nimetleri, güzellikleri ve lezzetli taamları görse de, her halde hadsen intikal edecektir ki; bunların akıp geldiği yerin ve bostanları olan mekânın bir bahçe, bir çiftlik olması lâzımdır diye düşünecektir.

54- Eğer Desen: Cehennem şu anda eğer mevcut ise, yeri neresidir?!-

Cevaben sana denilir ki: Biz Ehl-i Sünnet vel-Cemaat maaşiri (toplulukları) cehennemın şu anda mevcut olduğuna inanıyor ve itikad ediyoruz. Lâkin yerini ve mekanını kat'î olarak ta'yin edemiyoruz.

55- Eğer Desen: Hadislerin zevahiri, cehennemın yer altında olduğuna delalet ediyor. Hem bir hadiste: “Cehennem ateşini dünya ateşinden ikiyüz derece daha şiddetli ve daha sıcaktır.” (154) deniliyor. Hem yine hadiste: “Kıyamet gününde, güneş cehenneme dahil olacaktır.” (155) Bu hadislerin ifade ettikleri ma'nalar nasıldır?

Cevaben sana denilir: Yerin, yani küre-i arzın altı ise, (156) onun iç merkezinden ibarettir. Çünkü kürenin altı, onun merkezidir. Hem hikmetin nazariyatında (görüşlerine göre) sabit olmuşturki; kürenin merkezinde, ikiyüzbin dereceye balığ olacak şiddette bir ateş bulunmaktadır. Evet, her 33 metre hafriyatta takriben bir derece-i hararet artmaktadır. Bu hafriyat, kazı kürenin merkezine kadar inilse, yaklaşık ikiyüzbin derece hararetli bir ateşe ulaşılacaktır.

İşte bu görüş; “Cehennem ateşini dünya ateşinden iki yüz derece daha şiddetlidir.” olan hadisin mealine mutabık gelmektedir.

Hem yine hadiste denilmiş ki: “Cehennem ateşinin bir kısmı Zemherirdir, soğuşuyla ihrak eder, yandırır.” (157) Bu hadis dahi kürenin merkezindeki ateş, onun sathına çıkmış olan bütün ateş mertebelerine müştemildir diye olan hikmetin görüşüne de uygun gelmektedir. Hem “Hikmet-i Tabiiye” ilminde tekarrur etmiş ki: “Ateşin bir mertebesi var;

154 Bu hadis veya rivayetinin; ve “Cehennem yerin altındadır.” hadisinin bir çok mehzaları için bak: Risale-i Nur'un Kudsî Kaynakları 2. baskı, sh:460 ve 461 sıra no:174 ve 175, hususîyle Müsned-ül-İmam Ahmed 2/379'da: “Cehennem ateşini yüz derece daha şiddetlidir.” diyor.

–Mütercim–

155 Bu rivayetinin bir çok mehzası için bak: Risale-i Nur'un Kudsî Kaynakları 2. Baskı, sh:374, sıra no:24

–Mütercim–

156 Risale-i Nur'un Mektubatının 1. mektubunun üçüncü sualinde daha geniş ve şirin izahat vardır, müracaat olunsun.

–Mütercim–

157 Bu rivayetinin mehzaları için bak: Risale-i Nur'un Kudsî Kaynakları 2.baskı, sh:462, sıra no:177 ve keza El Feth-ür Rabbanî Şerh-i Müsned-i Ahmed 24/164 –Mütercim–

yakınındaki hararetleri def 'aten kendine çeker, bürûdetle yandırır. O ateş mertebesi bu hale gelince, sular donar, buz olurlar.

56- Eğer Desen: Küre-i arzın cevfinde, karnındaki ateş küçük bir şeydir. Acaba bütün semavat ve yeri içine alabilecek olan o büyük cehennemi nasıl istiab edebilecektir?!

Cevaben sana denilir: Evet, mülk ve matviyyet itibarıyla her ne kadar cehennem küre-i arzın mazrufu da olsa, (küre kabı içinde dürülmüşte olsa) alem-i uhrevîye nazaran öyle bir azamettedir ki, bu dünya küresi gibi kürelerden binlercesini içine alır ve bütün onlardan daha büyüktür. Hatta denilebilir ki; şu alem-i şehadet, o ateşin tevabii olan sair dallarıyla irtibat kurmaya mâni' bir perde gibidir. Demek anlaşılıyor ki, Küre-i arzın karnındaki ateş, o büyük ateşin merkezi olabilir ve bu küçük ateş, o büyük Cehennem'in bir sırrı ve bir çekirdeği olabilir.. veya da bu, o cehennem devinin ve ifritinin kalbidir.

Hem hadisteki “Tahtiyet” ise, küre-i arzla bitişik olmayı istilzam etmez. Çünkü, hilkat şeceresinin dalları; güneş, kamer, yıldız, dünyamız ve diğer dünyaları semere vermiştir. Bu semerelerin altı ise bütün o dalların – nerede bulunurlarsa bulunsunlar– mabeynleri altına düşen mesafeye şümûlu vardır. Allah'ın mülkü de geniştir. Şecere-i hilkat, bu geniş mülkün her tarafına yayılmış, dağılmıştır, Cehennem nereye hangilerin yanına misafir gitse, reddedilmez ve reddetmezler.

Hem bir hadiste **لَشَّ جَهَنَّمَ خَطْوَةً** (158) denilmiştir. Yani, Cehennem

kendi içinde dürülmüş, katlanmış ve toparlanmış. Buna göre, cehennem tayyar olan küremizin bir yumurtası olması mümkündür. Ne zaman ki mülk perdesi yırtılsa, o yumurta dahi kabuğunu kırarak, dışarıya çıkacak ve ehl-i isyana hücumu geçmeye hazırlanacak, dişlerini bileyerek tezahür edecektir. İşte buna binaen ihtimaldir ki; ehl-i itizalin ayaklarını kaydıran

158 Hadisi aynı metniyle henüz bulmuş değiliz. Fakat Abdullah bin Ömer (r.a) den merfûan şöyle bir hadis-i şerif vardır. **جَهَنَّمَ تَشْخِيطُ بِنَا الدُّجَالِ وَالْجَنَّةُ شِنْ مَوْزَا ءِثْمَا** (Cehennem dünyayı ihata eylemektedir. Cennet ise, onun ötesinde, arkasındadır.) Tarih-i Bağdat - H. Bağdadî-2/891=Kenzül-Ummal H.no:39028

ve şu andaki cehennemini mevcudiyetini kabullenmeme hatasına yuvarlattıran şey, onun matviyetidir. Yani, halen onun katlanmış ve dürül-müşlüğüdür.

-----μμμ-----

Amma ayetin cümle-cümle heyetlerinin nazm ve diziliş kaydlerine ge-
lince, bilmiş ol ki; **وَلَنْ نَكْتُمَ فِي خُبْرِهِمْ شَاهِدًا عَلَىٰ عِبَتِنَا** cümlesi
başındaki “vav”, iki müteatıfın (birbirine atıflı iki cümle veya kelimenin)

arasındaki münasebete binaen, **كَمَا تَخْتَلِفُ أَلْقَابُ** cümlesinin mukadder-
liğini îma etmektedir. (Bunun izahı şöyle yapılabilir ki: Önceki ayette,
Cenab-ı Hakk'ın insanlara in'am eylemiş olduğu nimetleri, yaptığı in'a-matı
ta'dad ederek hatırlattırdıktan sonra; “Bütün bunları görüp istifade ettiğiniz
halde, bile bile Allah'a şerik, nazîr ve misil koşmayınız!” diye ta'lim edip

bildirmişti. Şu üstünde olduğumuz ikinci ayetin başında: **وَلَنْ نَكْتُمَ فِي خُبْرِهِمْ**

يَا Yani, “Bütün bunları görüp bildikten sonra, halen eğer bir şüpheniz
varsa” diye üstteki ayetle bunun birbirine atıflı olmalarından dolayı, bu
cümlelerin başında bulunan “vav-ı âtîf”

كَمَا تَخْتَلِفُ أَلْقَابُ nün mukadderliğini iktiza eyliyor. Yani, Kur'an'ın size
ta'lim eyleyip bildirdiği hakikatlerden şüpheniz varsa... ilh. gibi...)

Amma inkârcıların şüphe ve reybleri kesin olduğu halde, katiyette
kullanılan **يَا** nın yerine, tereddütlü olan: **يَا** in irad edilmesi, işaretler ki;
reyb'in, şüphenin zeval sebepleri açığa çıkmasından ötürü, böylesi hallerin
şe'ni ise, varlığı şekli olmasıdır, ki belki muhal iken farazî olarak tasavvur
edilmiştir. Hem sonra **يَا** de olan şek, üslubun gelişine göre bir şektir.

Mütakellime göre kıyaslama değildir. **ق**

Ve keza, en kısa meram ifadesi **لَوْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ** iken, onun yerine **لَوْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ**

nin iradı işaretidir ki; şek ve şüphelerin menşei, münkirlerin hasta tab'ları ve oluş biçimleridir. **ق**

Hem “reyb” kelimesi onların şahıslarına zarf kılınması ise, (Yani; ayet

لَوْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ “Eğer siz reyb ve şüphenin içerisinde iseniz” diyor ki

“reyb” kelimesi zarf olmuş oluyor.) halbuki “reyb” kalblerinin mazrufudur. Yani kalbleri reybe zarfdır. İşte ayetteki şu mânâ, bunu ifade ediyor ki; şek ve şübhenin zülmeti, kalblerinden yayılarak, kalıbı, bedeni de istila etmiş; kalbe bakan ve giden bütün yolları karartmış bir haldedir. **ق**

Amma **لَوْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ** nin tenkiri ise, ta'mim içindir. Yani reybin, şübhenin

enva'ından hangi nev' ile şüphe ederseniz edin; cevabı birdir, o da; “Şu Kur'an mu'cizdir ve hakır.” Öyle ise, sizin sathî bir nazarla bakıp Kur'anı tahtie etmeniz, hatalı görmeniz, en büyük bir hata olduğundan; her bir şübheye ayrı ve hâs cevap vermeye gerek kalmaz. Aya görmez misiniz ki; bir şahıs gitti, pınarın asıl başını gördü ve buldu. Suyunu tattı ve onu hoş ve tatlı bir su olduğunu anladı. Artık bundan sonra, o pınardan ayrılan cedvellerin ve teşa'ub etmiş fer'lerin ayrı ayrı ve tek tek sularını tatmaya ihtiyacı kalmaz. **ق**

Amma **لَوْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ** deki **لَوْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ** (لَوْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ) lafzını mukadder olarak

aldığına îmadır. (Yani; inzal eylediğimiz herhangi bir şey'inde şübheniz

varsa...) ve **لَوْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ** lafzı da, şübhelerinin menşei, Kur'anın nüzûl sıfatı

olduğuna işaret eyler. (Yani, Kur'anı Allah kelamı olarak inzal eyliyen, Hak Sübhanehu ve Tealanın cânibi, tarafı olduğu sıfatı.) Bu şübhenin kat'î cevabı ise, yalnız Kur'anın Allah tarafından isbat-ı nüzûlüdür.

Hem tedricî, peyderpey nüzûle delalet eden **خُتِلْنَا**yı, defaten nüzûle

delalet eden **خُتِلْنَا**ya tercih etmesi, Kur'anı Allah kelamı olarak kabul

etmemelerine bahane arayanların didindikleri: “Neden defaten, bir kereden ona (Peygambere) nazil olmamış” diye olan hezeyanvarî laflarına işarettir. Oysa ki Kur'an, vakıa ve hadiselerin muktezasına göre nöbet-nöbet, necm-necm, sûre-sûre tedricen nazil olmuştur.

Hem **خَلِيْ غَيْثًا**deki **غَيْثًا** kelimesini , “Nebiy” veya “Muhammed”e

tercih edip alması, Peygamberin kadrini ta'zim eylemeye işarettir. Aynı zamanda, ibadet vasfının, yani abd olarak Allaha kulluk yapma vasfının yüceliğine îma olduğu gibi; üst taraflarda tefsir ve izahı yapılmış olan

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا ayetindeki **اعْبُدُوا** emrinide te'kidir.. Ve aynı za-

manda, Peygamber Aleyhissalatü Vesselam'ın, insanların en çok ibadet edeni ve Kur'anı herkesten daha fazla okuyanı olduğu hakkında gelen evhamı def'ettiğine de bir remizdir. Ve daha buna göre sen düşün!

Amma **خَلْتُوا بِشُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ** cümlesi ise, **خَلْتُوا** emri ile meydan

okuyarak, Kur'anın muarızlarını aciz bırakmaktır. Yani, “İşte meydan, tek bir sûresinin mislini getiriniz.” diye meydan-ı muarazaya davet etme emridir.

Hem **خَلْتُوا**deki te'haddî, yani muaraza için meydan okuma ve muarız-

ları perişan edip rüsvay eyleme ve muarazaya davet ederek tecrübeye çağırma, acizliklerini meydana çıkarsın.

Ve **بِشُورَةٍ** lafzı, ifhamın (körlettirerek susturmanın) nihayet mertebesi-

ne ve Kur'anın galebe-i kahiranesinin şiddetine ve ilzam ve iskatın son hududuna işarettir. Zira te'haddî ve muaraza'nın;

İlk tabakası: “Kur’anın tamamının bir mislini, bütün hakaikiyle, ilimleriyle ve ihbarat-ı gaybiyyeleri ile ve yüce, âlî nazm ve dizilişiyile birlikte ümmî bir şahıstan yapıp getiriniz!” diye olan davetidir.

Kur’anın tehaddi ve muarazaya davet tabakasının

İkincisi ise: “Bütün Kur’anın, (birinci tabakada ta’rifi yapıldığı üzere) bir nazîrini getiremiyorsanız; belîğ bir nazm ve alî bir üslub içerisinde olmak şartıyla; müftereyât ve düzmecelerden olsun bir mislini yapıp getiriniz!”dir.

Üçüncü tabakası: “Eğer burada böyle yapamıyorsanız, yalnız onun on sûresine olsun mislini getiriniz!”dir.

Dördüncü tabakası: Bunada gücünüz yetmiyorsa, hiç olmazsa bir uzun sûresinde olsun misil yapınız!

Beşinci tabakası: Şayet buda sizin için müyesser değilse, Kur’anın her hangi bir sûresini, en kısa bir sûresini, mesela gibi bir sûreyi ümmî bir şahıstan olmak şartıyla yapıp getiriniz!

Altıncı tabakası: Şayet ümmî birisinden bunu yaptırıp getiremiyor-sanız; haydi mahir bir alim ve hazık bir kâtipten olsun yaptırıp getiriniz.

Yedinci tabaka: Eğer bu da size zor geliyorsa; birbirlerinize yardım ederek yapınız, getiriniz.

Sekizinci tabaka: Eğer bunu dahi yapamıyorsanız, ins ve cinn’in kâffesinden olsun yardım isteyiniz! Hatta Hz. Ademden kıyamet gününe kadar oluşmuş olan telahuk-u efkârlarının neticelerinin tamamından da istimdad ediniz. İşte bütün o efkârlarının neticesi olan şu ellerinizde ve yanınızda mevcut ve Arabî üsluba göre yazılmış olan; taklidetme şevki ve tenkid etme şevkiyle meydana gelmiş milyonlarca Arabî kitaplara da bakıp istifade ederek, Kur’anın tek bir sûresine nazire olmak üzere bir şeyler yapınız, getiriniz!

Evet, bütün bu meydandaki kitapları **tesaffuh** ile karşılaştırarak tedkik etmiş bir ehl-i tahkik değil, belki edna bir akli olan câhil bir şahıs dahi diyecektir ki; bunların içerisinde Kur’anın nazîri, benzeri yoktur. O halde şu Kur’an, ya bütün bunların altındadır; bu ise –üst tarafta ispatı yapıldığı üzere– bil-ittifak battaldır. Ya da hepsinin üstündedir ki, matlup olan da

budur. Evet, onüç asır (159) müddetinde Kur'anla muaraza edilememiş, zaman böyle geçmiş, kıyamete kadar da öyle gidecektir.

Dokuzuncu tabakası: Kur'ana muarız ehl-i inada denilir ki; Sizin: “Bizim da'vamıza yardım edecek büyüklerimiz yoktur. Sizde bize şahidlik, yani kolaylık göstermiyor ve Yardım etmiyorsunuz!” diye kendinizi müdafa etmeyiniz! İşte Herkes duymuş olsun ki; size bunda dahi yol açıktır. Şühedanızı, büyüklerinizi, ve davanızı asabiyetle çeken tarafdarlarınızı davet edip çağırabilirsiniz.. ve bunların vicdanlarına müracaat edilsin; acaba muaraza davanızı tasdik etmeye cesaret edebilecekler midir?!”

Böylece, bütün bu tabakaların halini fehmetti isen; bak Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan bütün bu mertebelere nasıl işaret ederek îcaz içinde i'caz ettiğini anla! Yani, pek kısa kelimelerin ifadeleriyle icmal ederek, onları âciz bırakarak ağızlarına taşla vurmıştır. Hemde onları muaraza işinde her türlü imkânlarla başvurmalarını da serbest bırakmıştır. Sonra, bunu da bil ki: Beşerin Kur'ana karşı en kısa bir sûresine de muaraza etmekten aciz kalmalarının sebebi ve “bürhan-ı innî”si gayet açıktır. (Yani, Ayetin mevzu' ile alakalı kısmının başından buraya kadar yapılmış tahkikat ve mukayeselerle, ne için muaraza edemediklerinin sebep ve delili açıkca beyan ve isbat edilmiştir) Amma bu meselenin “limmî”lik bürhanı, yani nasıllığı ise, şöyle ifade ve izah edilebilir: Cenab-ı Hak Teala beşeri Kur'ana karşı muaraza etmekten kuvvelerini (düşünce, inşa, idrak ve konuşma gibi ihtiyarî fiillerini işleten kuvvelerini) men eylemiş, durdurmuştur. Bu meselenin “limmiyyet”inde en sahih mezheb, Abdülkahir-i Cürcanî, Zemahşerî ve Sekkakî'nin ittifak ettikleri mezhebtir ki; beşerin gücü, Kur'an'ın âlî nazmının derecesine ulaşamaz.” Sonra, İmam-ı Sekkakî: “İ'caz, zevk ile bilinip ta'bir ve ifadeye gelemeyen, şerhedilemeyen, belki tadılabilen birşeydir” diye olan mesleği seçmiştir. Lakin, “Delail-ül İ'caz” sahibi Abdülkahir-i Cürcanî: “İ'cazın tabire gelebileceği” mesleğini ihtiyar eylemiş.. Biz dahi bu mevzu'da Abdülkahir'in mezhebi üzereyiz.

–Bediüzzaman–

Amma bu cümle-i ayette خُجِمَ veya طَائِفَةٌ veya خُجِمَتْ gibi kelimelere

tercihan شُورَةٍ ni getirmesinde ise, işarettir ki: Kur'an-ı Hakîm mu'terizlerin şüphelerinin aynı kaynağında onları ilzam eylemiştir. O kaynak ve menba'da: "Neden Kur'an def'aten Muhammed'e nazil olmadı"dır. Kur'an-ı Mu'ciz ise, onlara der ki: Size yol açık, buyurun, siz tek bir nöbetle hepsinin def'aten mislini yapıp getiriniz!

Ayrıca, Zemahşeri'nin beyaniyle: Tenzilin sûre-sûre olarak sûrelen-dirmesi vaziyetinin tazammun eylediği büyük faidelerine îma eylemektedir. Aynı zamanda, şu tarz-ı garib ile gelen üslub سُورَةٌ kelimesi ile bir çok letaifi tazammun ettiğine de îma etmektedir.

Amma مِثْلَهُ مِثْلَهُ lafzı ise, iki mânâsı vardır:

- 1- Nazil olmuş olanın mislini..
- 2- Üzerine nazil olmuşun benzeri bir kimseden mislini yapıp getiriniz!..

Şu noktayı da bil ki; birinci mânâyâ göre eğer olsa, ibarenin hakkı:

مِثْلَهُ مِثْلَهُ شُورَةٍ olmalı. (Yani, Kur'andan bir sûrenin mislini getiriniz!"

Lakin Kur'an, bu ibareyi bırakıp مِثْلَهُ مِثْلَهُ ye geçmiş. İşte bu da, ikinci mânanın ihtimalini mülâhaza ettirmek içindir. Yani, "Sizin muarazanız, Peygamberin da'vasını ibtal edebilmek için, ancak okumuşluğu olmayan benzeri bir şahıstan mislini getirebildiğiniz vakit husul bulabilir.. Ve keza, muaraza o vakit i'cazı ibtal edebilir ki; Kur'anın mecmu'unun misli kadar olduğu takdirde... (Ya da, Molla Abdülmecid Efendinin tercümesiyle: "Muarazalarının mecmuundan Kur'ana mukabil gelebilecek bir sûrenin

mislini başka bir kitaptan yapıp getirdiğiniz zaman, muaraza mümkün olabilir.”﴿

Hem yine, ﴿شَاءَ مِثْلَهُ﴾ lafzı, Kur'an gibi nâzil olmuş sair kütüb-ü semaviyeye zihinleri tevcih eylediğine bir remzdir. Tâki, sami'in zihni, Kur'an ve o kitabların arasını muvazene ederek, Kur'anın ulviyyetini düşünebilsin.

Ve ﴿لَا تَخْفَعُوا﴾ veya ﴿لَا تَخْشَوْا﴾ cümlesinde ﴿لَا تَخْفَعُوا﴾ veya ﴿لَا تَخْشَوْا﴾

gibi kelimeleri değil, ﴿شَا﴾yu alması, îma etmektedir ki; onlara bu muarazada istimdatlarına cevap verecek ve yardımcı olacak olan kimseler, yanibaşlarında mevcut ve hazır olup, yalnız bir seslenmelerine ihtiyac var, uzakta ve görünmeyecek yerlerde değildir.

Amma ﴿شُهَدَاءَ﴾ lafzı, üç mânâyı cami'dir;

- 1-Fesahat ve belağatta büyükleriniz..
- 2-Size şahidlik edecek, yardımcı olacak kimseleriniz..
- 3-Taptığınız putlarınız, âliheleriniz..

İşte birinci mânâyı göre olsa, onları şöyle ilzam ediyor ki: “Bizim Kur'ana misil getiremeyişimiz, büyüklerimizin de onu yapamayacaklarına delil değildir” diye olan hüccetlerini kesip atar.

Şayet ikinci mânâyı nazaran olsa: Muarızları korkuturcasına ifhamdır ki: “Bizim için şahidler, destekleyiciler yoktur” diye olan bahaneli sebep ileri sürmelerini keser, atar. Çünkü hiçbir meslek yoktur ki, destekleyicileri ve şahidleri bulunmasın.

Eğer üçüncü mânâyı göre olsa; onları, ağız açamıyacak derece susturmakla rezileylemektir ki; “Sizin menfaat beklediğiniz ve zararı sizden def'etme ümidini beslediğiniz aliheler; sizin çok çok ehemmiyet verdiğiniz bu işde nasıl olurda yanınızda yer almayıp, yardımcı olamamaktalar..

Amma شُهَدَاءَ kelimesine, hâslığı ifade eden ك eklemesi ise, üstteki

birinci mânânın pazusunu kuvvetlendirmektedir. Şöyleki lisan-ı ma'na ile der: “Sizin büyükler olarak bildiğiniz kimseler, sizinle içiçe ve beraberdirler, yanınızda da hazırdirler. Hem aranızda hususî bir hal de mevcuttur. Eğer sizin o büyüklerinizin güçleri yetmiş olsaydı, elbette diriğetmez, size yardımcı olurlardı.

Kezalik, şu ك lafzı, üstte olan ikinci mânânın kanadiyle de teması oluyor ki der; “Biz Kur’an tarafı; sizi destekleyip iltizam edenlerin ve sizin asabiyetinizi çekenlerin size yapacakları yardım ve şahidliklerini de kabul ederiz. Hal böyle iken, sizin o büyükleriniz dahi, butlanı bedihî olan bu hususa, yani Kur’anla muarazaya yardım etmeye ve destek vermeye cesaret edememektedirler.

İşte bu iki ma’nadan sonra; ك lafzı, üçüncü mânânında (üstte izahı verilmiş üçüncü ma’na) kolunu tutup destekliyerek takviye ediyor. Yani, muarızları tamamen rüsvay etmek üzre diyor ki; “Sizin ma’bud olarak itti-haz ettiğiniz sanem ve âliheleriniz, zann ve zu’munuzda ilah oldukları halde; nasıl oluyorda size yardımcı olamıyorlar?!”

Amma ك lafzı ise, yine üst tarafta geçen “üç mânâlara” münasebetdarâne bakmaktadır. İşte, birinci ma’naya nazaran olsa; umumîleştirme işareti olur. Yani, “Allahtan gayrı, dünyada ne kadar büyük fasihler varsa hepisini çağırınız!” mânâsını ifade eder. Bir de, Kur’anın i’cazı Allah tarafından olduğu için, onunla muaraza asla mümkün değildir diye işaret verir.

İkinci mânâyâ göre olsa; onların nihayet aczlerine ve çıkılmaz hayret ve şaşkınlık bataklıklarına işaret olur. Yani; “Allah şahiddir, Allah biliyor ki: Bizim muarazaya gücümüz vardır” gibi sözleriyle hayret ve şaşkınlık içerisinde olduklarını gösterir. Evet, acz içinde çırpınanın adeti, yapamadıklarına delil getirmek üzere, Allaha yemin edip, şahid göstermekle şaşkınlıklarını gidermeye çalışmaktır.

Eğer üçüncü mânâya göre olsa; onların Peygamber Aleyhissalatü Vesselam ile olan o muarazaları, şirk'in tevhide, cematın, yani put ve sanemlerin Halık-ı arz ve semavata karşı muarazasından başka bir şey değildir.

Amma **لَنْ نَكْتُمَ صَاحِبِ تَيْبِ** Cümlesi, onların: “Eğer istese idik, bu Kur'an

gibi konuşabilir ve yazabilirdik” gibi laflarına işaret olduğu gibi; aynı zamanda onlara karşı bu cümle bir ta'rizdir, üstü kapalı bir ilişmek ve dokunmaktır. Yani, Kur'an onlara der ki: “Siz sıdk ehli değilsiniz, olamazsınız. Belki safsata ehli kendensiniz. Fakat siz kendi kendinizi sıdk ehli farzediyorsunuz. Zira, siz hakkı talebetme yolunda değilsiniz. Belki siz şüpheyi kendiniz istediniz ve şüphe içerisine düşmüş oldunuz. Sonra, burada cezauş-şart (şartın karşılığı) ise, makablinin muhassalıdır, neticesidir ki, mukadder olarak «**مُخَافَتًا**»dur. Eğer da'vanızda sadık iseniz; gelin, yapın Kur'anın mislini!..”

فَلَمَّا جَاءَ الْحَقُّ عَذَّبُوا عَلَىٰ آلِهِم مَّا عَمِلُوا فَكُلَّمَا جَاءَهُمْ آيَاتُنَا جَاءَتْهُم بِهَا آيَاتُنَا بَعْدَ آيَاتِنَا cümlesine gelince, bilmiş ol

ki: makabli olan **لَنْ نَكْتُمَ صَاحِبِ تَيْبِ** cümlesi aleyhlerinde, Kur'anın kıyas-ı istisnaî ile hüccet koymasındadır. Yani, gelen nakizin istisnası ile, mukaddemenin (önde gelen) nakîzinin neticesini elde etmektir.

(Burada mantığı yerinde ve güzel kullanmıştır /ilk matbu' asıl)

BUNUN İZAHININ HÜLASASI:

Yani, “Eğer siz davanızda sadık olmuş olsaydınız, behemehal muarazaya girişerek, Kur'anın bir sûresi'nin benzerini, mislini getirirdiniz. Lâkin bunu yapmadınız, bundan sonrada yapamıyacaksınız!.. Bu hal ise, netice veriyorki; sizler sadık kişiler değilsiniz. Öyle ise, neticenin neticesi olarak; hasmınız olan Peygamber (A.S.M.) sadık ve dürüst bir insandır. Kur'an dahi mu'cizedir.. O halde ona iman etmek üzerinize vaciptir. İman ediniz ki, azaptan, cehennemden korunasınız!”

İşte, sen gel, şu Tenzile bak ki; nasıl en kısa bir îcaz içinde i'cazı (aciz bırakmayı) gerçekleştirdiğini gör!

Sonra Kur'an, talî nakizin istisnası olan سَلَكْنَ مَا تَفْعَلُونَ yerine

لَنْ نَحْمِلَهُمْ خِزْيَتَهُمْ ile ifade etmekle, لَنْ harfinin teşkiki ile (şekilik haliyle) zanlarının mecrasına (yani; şühelilik hallerine) işaret eylediği gibi “in”nin şartlılığı ile de; (çünkü لَنْ «Eğer, şayed» ma'nalarında olduğu için, şartlı hükümdür.) mukaddemin nakîzi (160) için talînin nakîzini istilzam ettiğine işarettir. Sonra, neticenin mevzi'inde mukaddemin nakîzini zikretmiş olması, (Yani, “madem ki sadık olamıyorsunuz ve olamazsınız” yerine, lazımın lazımının lazımının illetini zikretmesi yani ki: خِزْيَتُهُمْ yi getirmesi) terhib ve tehdidin korkunç, dehşetli vaziyetine işaret etmek içindir.

Amma لَنْ نَحْمِلَهُمْ خِزْيَتَهُمْ nün لَنْ ine nazaran mâziyi لَنْ nine göre de

müstekbeli göstermesi, zihnin yüzünü mazîlerine çevirmek içindir. Güya ki Kur'an onlara der ki: “parlak, süslü hutbelerinize ve altunla yazılmış (ve Kabe'nin duvarına altunla işlenmiş) muallakat-ı seb'anıza bakınız; hiç Kur'anla müsavî olabiliyorlarmı? Yada (alttan doğru), Kur'anın yakınına ulaşabiliyorlarmı.? Veya herhangi bir cihetten, Kur'anın yakın çevresine gelebiliyorlar mı?!

Ayrıca خِزْيَتُهُمْ ye tercihen لَنْ نَحْمِلَهُمْ خِزْيَتَهُمْ yi getirmesi ise, “iki nükte” içindir.

Bunlardan birincisi: Şöyle bir îmada bulunuyor ki; i'caz'ın menşei, onların aczi, âciz kalmalarıdır. Aczin menşei ise; eser değil, fiildir. (Yani, başlayıpta neticeye ulaşamama acizliği değil, hiç yapamamadır.)

160 Mantığın istilahî tabirleridir. Ayrı tercüme ve izahlarla anlatmaya çalışmak yerine, kendi öz manası içinde bırakılıp fehimlerin idrakine havale edildi. –Mütercim–

İkinci Nüktesi: **اخفوا** lafzını ihtiyar etmesi îcaz içindir. Çünkü nasilki sarf ilminde **خفا** masdarı bütün fiillerin mizanı ve cinsidir, yani köküdür. Onun gibi; üslublarda dahi amellerin masdarı, çıkış yeri olduğu gibi, kıssa ve hikayelerin de özüdür. Adeta cümlelerin zamîri **خفا** den ibarettir denilebilir.

Amma **اخفوا** ya gelince, bilki: **خفا** deki te'bid, yani ebedileştirme hükmü, kat'îliğe îma etmek içindir ki, oda (sahib-i tenzile istinaden) bunu söyleyenin kendinden emin ve mutmainn olduğuna.. ve bunu böyle hükmeylemekte her hangi bir şübhesi, tereddüdü bulunmadığına işaretler.. ve bu da remz ediyor ki; da'vada (peygamberlik da'vasında) herhangi bir hile, bir aldatma mevzu'u bahis değildir.

Amma **تجنبوا** ye bedel **خفتوا** nün getirilmesi ise, cezanın cinsine ve aslına îma etmek içindir. Şöyleki **خفتوا** ile der: “İman ediniz!.. ve Cehenneme girmeye sebep olacak olan şirkten kendinizi koruyunuz. Yoksa!..”

Amma **التوا** diye ateşin vasfını “Şu ateş!...” diye tarif eylemesi ise, ahd içindir. Yani bu ateşki, Adem Aleyhisselamdan bu ana kadar beşerin ezhanında –Peygamberlerden işitilerek– istikrar bulmuş olan ahdedilmişliğin vasfıdır. (Yani, umum peygamberler Cehennemden ve onun ateşinden bahsederek, şirkin ve küfrün ve inkârın cezası o ateş olacağını Allahtan aldıkları ahde uyarak bildirmişlerdir.)

Amma **خفتوا** de, ateşin **التوا** nin mevsulesi ile tavsif eylemesi ki, mevsulenin (bitiştirme edatının) şe'ni, bahsini ettiği şey'in

önceden malum olmuş olması lazım. İşte bunun sebebi ise, bu ayetten evvel nazil olmuş olan **تَوَقُّودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ** / Tahrim 6) ayetidir ki, muhataplarda onu evvelce işitmişlerdir. Öyle ise, mevsuliyet tam yerindedir.

Amma **وَيَقُولُ شَاعِدًا النَّاسُ إِذَا خَلَّجْتَهُم مِّنَ الْخِجَارِ** den garaz ve maksad ise, –üstte bahsi geçtiği üzere– terhib içindir. Terhip ise, korkutmakla ve şiddetli göstermekle te'kid edilir. Buna göre ayet, evvela **النَّاسُ** lafzıyla, tehville korkuttu.. Nasıl ki bununla sarımsıtda... Sonra **أَلَّا يَخْلَجْتَهُم** ile o terhib ve korkutmayı daha da şiddetlendirdi. Aynı zamanda **أَلَّا يَخْلَجْتَهُم** tehdidi ile başında kakımsıtdı. Yani şöyleki: “Sizin menfaat beklediğiniz o sanemler, putlar, şimdi sizin daha çok azaplandırılmanız için alet ve vasıtalar olmuşlardır” diye lisan-ı haliyle söylemektedir.

Amma **إِنَّ لِلْكَافِرِينَ مَا يَحْتَضِرُونَ** cümlesine gelince, bil ki: ma'nanın seyrine göre, yer ve mevzi **حَكِيمٌ** ibaresinin mahalli gibidir. (Yani “Kafirler için hazırlanmıştır”ın yerine: “Sizin için hazırlanmıştır” makamı gibidir.) Fakat Kur'an-ı Hakîm, ayetlerin ahirlerinde ekseriyetle fezlekeleri ve küllî kaideleri zikreyle ki; tamim ile hükmün büyük deliline işaretmiş olsun. Evet kelamın –ma'na ahengi itibariyle– aslı

إِنَّ لِلْكَافِرِينَ مَا يَحْتَضِرُونَ غَاغِنِيهَا شَاعِدًا إِنَّ لِلْكَافِرِينَ مَا يَحْتَضِرُونَ Mânâsı: (İman etmeyip küfre girdiğiniz takdirde, sizin için cehennem ateşi hazırlanmış haldedir. Zira asıl itibariyle o kafirler için hazırlanmış idi.) İşte bunun için ayette zamirlendirme makamı içinde mazharlık sıfatı ikame edilmiştir.

Amma لَعْنَةٍ nin mazîliği ise, –üst tarafta geçtiği üzere– Cehennem'in şu andaki mevcudiyetine işaret etmek içindir.

-----μμμ-----

مَن يَشْرِكْ بِاللَّهِ يَكْفِرْ أَلَا يَكْفُرُ الْمَشْرِكُونَ ۗ
 لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۗ الَّذِينَ يَدْعُونَ
 مِن دُونِ اللَّهِ إِنَّمَا هِيَ تَأْتِي السَّمْعَ
 وَالْأَبْصَارَ وَتَأْتِي السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ
 لَمْ تَكُن لَّهُمْ شَيْئًا قَبْلَ ۚ
 وَهِيَ كَالَّذِي تَأْتِي الْبِلْغَامَ
 وَالْبِلْغَامُ سَمْعٌ ۚ وَمَا كُنَّا لَنَشْمَخَ
 بِهَا فِيهَا مِن شَيْءٍ قَبْلَ ۚ
 وَهِيَ كَالَّذِي تَأْتِي الْبِلْغَامَ
 وَالْبِلْغَامُ سَمْعٌ ۚ وَمَا كُنَّا لَنَشْمَخَ
 بِهَا فِيهَا مِن شَيْءٍ قَبْلَ ۚ

Bakara/25

Ey aziz bilmiş ol ki: Şu ayetin de, arkadaşları olan geçmiş ayetler gibi nazm, irtibat ve dizilişi “üç vech” ile dir:

- 1-Mecmu'nun(toplamının)makabliyle olan nazmı..
- 2-Cümlelerinin yek diğeriyle olan nazm ve ahengi..
- 3-Heyet ve vaziyetleri itibariyle nazm ve dizilişleridir.

Amma mecmu'u itibariyle önceki ayet ile olan bağlantısı şöyledirki: Bu ayetin meali, geçmiş ayetlerde çeşitli bağlantıları ve sabık ayetin cümlelerine değişik tarzda ve muhtelif bir surette uzanan hat ve çizgileri bulunmaktadır. Görmez misin ki; Kur'an-ı Hakîm sûrenin (Bakara sûresinin) başında kendi zatını ve iman edip amel-i salih işleyen mü'mileri medh ve sena ettiği gibi; Bu ayetle de bak, nasıl imanın akibet ve neticesine ve amel-i salih'in semeresine işaret eylemiştir. Hem yine sûrenin baş taraflarında, küffarı zem ve münafıkları şen'i' vasıflarla tavsif ederek, ebedî şekavete giden yollarını beyan ve izah eylediği gibi; bu ayetlede, ebedî saadetin nurunu onların gözleri önüne levhalandırıp göstermiştir ki, şu ni'met-i uzmayı elden kaçırdıklarına hasret üstüne hasretleri ziyadeleşsin!

Hem sonra, vaktaki Kur'an, önceki ayetlerde: **يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا**

fermaniyle insanlara ibadet teklifini emreyledi. Oysaki teklifte (şu teklifte) haliyle bazı zahirî meşakkatler ve külfetler olacağı ve maddî hazır, peşin bir takım lezzetlerin terki bulunacağı için; Kur'an-ı Hakîm dahi bu ayetle, sonra gelecek olan büyük saadet ve lezzetlerin kapısını açmıştır. Tâ ki,

ibadet ehli mü'minlerin nefislerini (kalblerini) tatmin edip, bir çeşit teminat vermiş olsun.

Sonra, vaktaki sabık ayetler, iman rükünlerinin en birincisi ve teklifin de asıl ve temelini teşkil eden “Tevhid”i isbat eyledi. Bu ayetle de tevhidin semeresi ve Rahmetin ünvanı ve rıza-yı Barînin dibacesi (mukademesi) olan Cennet ve saadet-i ebediyeyi göstererek, sarahatla ondan haber vermiştir.

Ve sonra, geçen ayette, erkan-ı imaniyenin ikincisi olan Nübüvveti

.. **وَلَنْ نُّكَلِّمَهُمْ فِيْ حُجَّتِهِمْ** kavliyle i'cazdarane isbat eylediği gibi; bu

ayetlede, –üstteki ayetlerin içinde matvî, yani katlanmış bulunan– Peygamberin (A.S.M.) vazifesine ve asıl mükellefiyeti olan Kur'an lisaniyle yapılan inzar ve tebşire işaret eylemiştir.

Sonra, vaktaki üst tarafta geçen ayetlerden, bu ayete yakın bulunanlarda tev'id, terhib ve inzarları yapmışlar. Bu ayetle de, –birbirine mütezaad (zıddlı) işlerde dahi münasebetlerin bulunması sırrıyla– vaad, terğib ve tebşirler eylemiştir.

Hem nefsi itaate getiren ve o itaati idame ettiren ve aklî hükümlere vicdanı musahhar kılan şey ise; korku hissi yanında, iştıyak hissini de –bütün terğib ve terhib nev'ilerini cem' ederek birlikte –ifade edip heyecanlandırmaktır. Zira aklın hükmü tek başına olsa, –hüküm ve emri– muvakkat olur. Öyle ise, vicdanda daimi surette tahrik edici ve emredici bir muharrik ve bir âmir'in bulunmasına ihtiyaç vardır.

Ve yine sabık ayette âhîret'in bir şikkına, bir yanına (yani cehenneme ateşe) işaret eylediği için; bu ayetlede, ahîretin ikinci şikkı olan saadet-i ebediyenin menbaini göstermekle tekmil eylemiştir.

Hem sabık ayette, Cehenneme “ateş” ünvanıyla telvih eylediği gibi; bu ayette saadet-i ebediyeye “Cennet” diye tasrih eylemiştir.

İşte bu hakikatleri böylece dinleyip öğrendikten sonra, şunuda bilki: Cennet ve Cehennem, şecer-i hilkatın ebede doğru eğilerek uzayıp giden iki dalının iki semeresidir. (161) ve kâinatın dalgalanarak akıp giden

¹⁶¹ Risale-i Nur'un Birinci Mektubunun Üçüncü Sualini bu makamda hazır etmek gerek.

silsilesinin iki neticesidir.. Ve kâinat seylinin akarak gidip döküldüğü iki mahzenidir. Ve ebede karşı dalgalanarak giden nehrinin döküldüğü iki havzıdır. İşte bu vaziyetteki şu mevcut kâinat, elbette bir gün gelecek müthiş bir tarzda çalkalanacak (162) ve şiddetli bir hareketle bir-birine karışacak ve karıştırılacak, sonra Cennet ve Cehennem şeklinde tezahür edecek ve her biri kendine münasip maddelerle dolacak ve doldurulacaklardır.

Bu hakikatin izahı şöyledir: Vakta Cenab-ı Hak (Celle Celaluhu) kendi irade-i ezeliyesiyle, ibtila ve imtihana medar olmak için; akılların fehminden aciz kaldıkları ve hilkatlarında içinde pek çok hikmetler bulunan böyle bir alemi ibda' eylemek istemiş ve ibda' etmiştir. Hem de ibda' eylemiş olduğu (yoktan var eylediği) o alemin bir çok hikmetlere medar olmak üzere, tağyir ve tahavvülünü iredede eyledi.. Ve bu tağyir ve tahavvülün gerçekleşmesine medar olacak olan; şerri hayr ile mezc, zararı menfaat içine derc eylediği gibi; hüsün içine kubhu ilave eylemiştir. Sonra da, şerri, zararı ve çirkinliği bir tarafa ayırıp Cehennem ile bitştirdi, ona doğru uzattırıp meyillendirdi. Mehasin ve kemalatı da Cennette tam tecellî ile inkişaf etmeleri için oraya yönlendirip sevk eyledi. Hem vaktaki kâinat sahibi ve maliki olan Canab-ı Hakîm-i Alim beşerin tecrübe ve müsabakasını irade eyleyince, şu ibtila evi olan dünya içerisinde ihtilaflar, değişim ve dönüşümlerin vücudunu irade eyledi. O sebepten tuttu, şerlileri hayırlılara karıştırdı.

Amma sonra, vakta tecrübe vakti bitti ve irade-i ilahiye şu muvakkat dar-ı imtihandakilerin ebedileştirilmesine taalluk eyledi. İşte ozaman

şerlileri **يَا مَعْشَرِ النَّاصِيَاتِ اتَّبِعْنِ الْيَوْمَ مَطِيعَاتِ الْإِنْسَانِ** (Yasin/59) (yani Ey mücrimler, câniler vesaireler! Bugün ayrılıp seçilin bakalım!) hitabına mazhar kıldı.

Ebrar ve ahyarı ise **يَا مَعْشَرِ النَّاصِيَاتِ اتَّبِعْنِ الْيَوْمَ مَطِيعَاتِ الْإِنْسَانِ** (Zümer/73) nin taltif ve tebşirine nail

eyledi. Yani böylece vaktaki (birbirine zıt) bu iki unsur veya iki nev', birbirinden ayrıldılar. İşte o zaman kâinat tasaffi eyliyerek; zarar ve şer maddesi; menfaat, hayr ve kemal unsurundan ayrılarak, her birisi başka ve ayrı bir tarafı ihtiyar ederek gideceklerdir.

¹⁶² Yirmidokuzuncu Sözün 8Dördüncü Esasının Dördüncü Meselesine de bak, daha mü-kemmel aydınlan!
–Mütercim–

Velhasıl: Kâinata im'an-ı nazar edilirse, (dikkatlice tefekkür edilirse) içinde esaslı iki unsura ve iki ırk ve damara rastlanacaktır ki, bu iki unsurdan her biri ayrı bir tarafa eğilip gitmekte oldukları görülecektir. İşte bu iki unsur, birbirinden temayüz edip ve herbiri bir tarafa gidip, kendi yerine ulaşip yerleşerek tehassul ve teebbüd ettikleri zaman, yani ebedilik kesbederek karar kıldıkları vakit, Cennet ve Cehennem şeklinde arz-ı endam edeceklerdir.

BİR MUKADDEME

(Şu kıyamet ve haşır ve neşr meselesini gündüz gibi gösteren “Yirmi Dokuzuncu Söz”dür. Şu çeşit ayetlerin zahir ve bahir tefsiride o sözdür.)
–Müellif–

Bu ayet (Bakara sûresi 25.ayet) üstteki ayetle birlikte haşır ve kıyamete işaretlerinden dolayı, bu meselede medar-ı nazar “Dört nokta”dır.

Birinci nokta: Alemin harabiyet ve ölümünün imkânı..

İkincisi: O imkânını vuku' bulması..

Üçüncüsü: Alemin harap olup, ölümünden sonra, yeniden tamiri ve diriltilmesi..

Dördüncüsü: O tamir ve diriltilmenin vuku' bulmasıdır.

İşte, birinci nokta olan kâinat'ın imkân-ı mevti meselesine gelince, bilmiş ol ki: Bir şey tekamül kanunu altında cereyan ediyorsa, o şeyde neşv ü nema bulunacaktır. O neşv ü nemanında tabiî bir ömrü olması lazımdır. Bununda elbette fitrî bir eceli bulunacaktır. Öyle ise, hiç çaresi yok; o şey ölümün hükmünden, pençesinden kurtulamıyacaktır.

İşte küçük bir alem olan insan, nasılki harabiyetten, yıkılıp bozulmaktan kurtuluşu yoktur. Onun gibi; büyük bir insan olan âlem dahi elbette ölümden kurtulması mümkün olmıyacaktır. Hem nasılki, kâinatın küçük bir nüshası olan bir ağaç, tahrib ve inhilalin takibinden kurtulamıyorsa; şecere-i hilkatın bir dalı olan kâinat dahi tamir için tahribin elinden kurtulması yoktur. Eğer onun fitrî ömründen önce, irade-i ezelliye ile başına hâricî bir arıza, (şiddetli bir sarsıntı gibi) veya bir maraz gelmezse ve fitrî eceli gelmeden evvel onun Sani'i onu tahrib edip yıkmaz ise; bizzarure ve herhalde –hatta fennî hesap ile dahi– bir gün gelecek: ۴۴

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ α خُذَا النُّجُومَ اِنْكَدَرَتْ (Tekvir/1,2) ve

اِذَا السَّمَاءُ اِنْشَقَّتْ (İnşikak/1) hüküm ve emirleri o gün tahakkuk

eyliyeceklerdir. Ve işte o zaman fezada insan-ı kebir olan alem, acib bir hırhıra ve korkunç bir savt ile sekerata başlayacaktır.

İkinci Nokta: Amma o harabiyetin, yıkılma hadisesinin vukuuna gelince; umum semavî dinlerin icma'yle ve bütün selim fitratların şهادetiyle; ve kâinatın tagayyür ve tebeddül ve tahavvülünün işaretleriyle bu harabiyet, yani kıyamet şeksiz vuku' bulacaktır. Eğer alemin sekeratını ve can çekişmesini tasavvur etmek istiyorsan; şunu iyi bil ki: kâinat, âlî ve nazik bir nizam ile birbirine bağlanmış ve acib rabitalarla birbirine tutunmuştur. İşte eğer ecram-ı ulviyeden bir cisim, "kün" hitabına ya da: "Mihverinden çık" fermanına mazhar olsa; âlemin sekerata başladığını, yıldızların birbiriyle müsademeye ve ecram-ı ulviyenin yekdiğeriyle vuruşmaya giriştiklerini görecek ve sonsuz, hudutsuz bir fezada bağrışmalarını ve birbirinin yüzüne şamarlar vurduklarını ve arzımız büyüklüğünde, belki dahada büyük kıvılcımlar saçtıklarını müşahade edeceksin.

İşte, milyonlarca topların, en küçük gülleleri arzımızdan daha büyük mermilerinin içiçe uçtuğu bir sekeratın hırıltısının çıkardığı sesin nasıl olacağını sen düşün! Böylece kâinatın bu kıyamet ölümü ile; hilkat çalkalanacak ve kâinat birbirinden temayüz edip ayrılacak. Cehennem kendi aşireti ve maddeleriyle ayrı bir tarafa seçilecek. Cennet dahi bütün letafet ve güzelliklerini toplayacak ve bütün unsurlarını yanına çekerek ayrı bir tarafa gidip tecellî edecektir.

57- Eğer Desen: Ne için kâinat böyle mütegayyir olup, az ve muvakkat bir zamandan sonra tahrib edilsinde, sonra kıyamet gününü müteakip ebedileştirilerek muhkem ve sâbit bir şekle dönderilsin?

Cevaben sana denilirki: Hikmet-i Ezeliye ve İnalet-i İlahiye vaktaki tecrübe ve imtihanı iktiza eylediler; isti'dadlardaki neşv ü nema kabiliyetinin zuhura çıkmasını ve o kabiliyetlerin fiile çıkmasını ve ahirette hakaik-i hakikiyye olarak zuhûr edecek olan hakaik-i nisbiyenin zuhûrlarını ve nisbî mertebeye ve derecelerin vücud sahasına çıkmasını, ve daha akılların idrâkinden aciz kaldığı bir çok hikmetlerin -burada- tahakkukunu irade

eyledi; işte o iradenin hükmü ile, Sani-i Hakim-i zülcelal eşyanın birbirine mugayir olan tabiat ve hâsiyetlerini içiçe karışık bir vaziyette bulundurdu. Mazarratları mefaatlara mezc ve şerleri hayırların arasına bıraktı. Çirkinlikleri güzelliklerle içtima ettirdi. İşte bu vaziyette yed-i kudret, ezdadı (birbirine zıd şeyleri) hamur gibi beraber yoğurarak, kâinatı tebeddül, tegayyür, tahavvül ve tekammül kanununa tabi' kıldı.

Amma vaktaki imtihan meydanı kapandı, tecrübe vakti bitti. Hasat vakti de geldi, çattı; Sani-i Hakim-celle celaluhu- inayet-i ezeliyesiyle, kâinatı ebedileştirmek üzere, birbirine karışık ve karıştırılmış zıdların tasfiyesini, birbirinden ayırd edilmesini; ve tagayyür sebeplerini birbirinden temyiz etmesini; Ve ihtilaf maddelerini yekdiğerinden tefrik edilmesini irade eyledi. İşte o zaman Cehennem muhkem ve ebediliğe elverişli sağlam

bir cisme dönüştürülerek **جاءوا** hitabına mazhar olacaktır. Cennet ise,

bütün esasatıyla müebbed ve müşeyyed bir cisim giyerek tecelli edecektir. Evet münasebet ve uygunluluk intizamın şartı olduğundan, nizam da devamın sebebi olması sırrıyla; artık Cennet ve Cehennem tegayyür ve tebeddüle maruz kalmalarına hacat kalmıyacaktır.

Ve sonra, Cenab-ı Hak Teala Kudret-i kâmileleriyle bu iki dar'ın (Cennet ve Cehennem evlerinin) sâkinlerine ebedî ve muhkem bir vücud bahşeyliyecek ve artık onlara inhilal ve tegayyürün müdahalesine ihtiyaç kalmamış olacaktır. Evet, bu dünyada inkiraza götüren sebep; tagayyür, terkip ve tahlil münasebetinin tefavütünden ve dengesizliğinden ileri gelmektedir. Amma ahirette nisbet ve münasebet ebedî bir surette istikrarlı ve dengeli bulunacaktır. Şayet bir teğayyür icabetse de, inhilale münker olmadan gerçekleşmesi tarzında olacaktır.

Üçüncü ve dördüncü noktalar: Bu alemin yıkılmasından sonra, tamirinin imkânı ve keza haşrin (yeniden dirilmenin) imkânının vuku bulması meselesidir. Evet, bilmiş ol ki: Tevhid ve Nübüvvet'in vaktaki sadece nakli delil ile isbatları –Devr'in lüzumu (163) ortaya girmesinden dolayı– sahih ve sağlam olmamasından, Kur'an-ı Hakîm onlara dair aklî

163 Devir, davanın delile, delilinde davaya bağlılıkları olmasıyla; dönüp dolaşıp eski vaziyete dönme ile tabir edilmiştir. (Kamus-u Türki, Ş. Sami sh: 624) –Mütercim–

delillere bir işaret eylemiş. Lâkin haşir meselesi, hem tam aklî, hemde nakli delillerle isbatı caiz bulunmuştur.*

Amma bu mevzu'daki delil-i aklî ise, sûrenin başında:

﴿حٰشِرٰهُمْ شِيُوٰهٖنُوۡخِ﴾ tefsirinde, takatımızın yettiği kadar beyan ettiğimiz

yere müracaat edilebilir. Hulasası şudur ki: Alemde varlıkları kat'î ve şübhesiz bulunan Nizam, Rahmet ve Ni'met; ancak o zaman nizam, rahmet ve nimet olabilirler ki haşir ve ahiret gelirse.. (Yani haşrin gelmesiyle, yani gelmesinin kat'îliğiyle bunlar hakikatli nimet olabilirler.)

Amma naklî delilleri ise: Umum peygamberlerin buna dair sözleri ve mu'ciz olan Kur'anın, haşrin vuku' bulacağına dair şeksiz ve kat'î hükmüdür.

Amma akli delile remz eden nakli delil ise, Fahreddin-i Razî'nin (164) tefsirinde bu ayeti tefsir eden yere müracaat edebilirsiniz. Çünkü o, orada haşri isbat eden bütün ayetleri bir araya cem'leyip sıralamıştır.

• **Bir Not:** Molla Abdülmecid Efendi tercümesinde: “Devrin lüzumundan dolayı” kısmını, yani tevhid ve Nübüvvetin isbatı hususundaki aklî ve naklî deliller meselesini şöyle tefsir etmiştir: (Kur'an ve hadisden ibaret olan naklî delillerin sıhhati, nübüvvetin sıhhat ve sıdkına bağlıdır. Eğer nübüvvet dahi sadece delil-i naklî ile isbat edilirse, muhal lazım gelir. Yani devir lazım geleceği için, devir ise çıkmaza saplanma gibi bir şey olduğundan –Molla Abdülmecid– “Muhal lazım gelir” demiştir.

• **Not'un Haşiyesi:** Devir ve teselsül meselesi, ilm-i kelâm âlimleri tarafından ortaya konulmuş mühim bir kaidedir. Allah'ın kadîmliği ve ezeliğinin isbatı mevzuunda “devir”i şöyle işletmişlerdir. “Allah kadîmdir, bidayeti yoktur. Eğer –Haşa– hadis olmuş olsaydı (Yani, sonradan var edilmiş olsaydı) bir başka Halıka muhtaç olurdu ki, o vaziyette devrin vücudu ortaya girmiş olurdu. Devr ise, iki şeyin vücûd ve varlık noktasından yek-diğerine muhtaç olmasıdır ki, Allah hakkında muhaliyeti zahirdir

–Mütercim–

164 Fahreddin-i Razî “Şeyh-ül İslam”lıkla lakablandırılmış ilm-i kelâmın büyük âlimlerinden olup, Tefsir-i Kebir gibi daha bir çok kitapların müellifidir. M:1149'da doğmuş, M:1209'da vefat eylemiştir.

–Mütercim–

Velhasıl: Bir çok nevilerde cereyan eden haşrin nazîrelerinde (benzer ve emsallerinde) tefekkür eden hiç bir müteemmil ve mütefekkir yoktur ki; haşr-i cismanî ve saadet-i ebediyenin vücûduna ve geleceğine bir çok emarelerin kıt'a ve parçalarını hads-i vicdanî ile hissetmiş olmasın.

-----μμμ-----

Şimdi ayetin **قَوِّنْ لَهُمْ نَزْلَهُ لِيخْتَارُوا** (ayetin) cümlelerinin birbirleriyle

olan nazm ve dizilişlerine bakıyoruz. İşte bu ayetin cümleleri, cevahirlerin dizildiği iplik ve silsilesinin kordonu gibi olup, tarifi şöyle yapılabilir ki: Saadet-i ebediye iki kısımdan ibarettir.

Evleviyetli olan; Birinci kısmı: Allahü Tealanın rızası, taltifi, tecellisi ve kurbiyetidir.

İkinci kısmı: Cismaniyetli olan saadettir. (Yani, ruh ile beraber maddî cisim ve azalarıyla da saadet) Bu da mesken, me'kel ve menkahtan ibarettir. (Yani içinde oturup barınacak hane ve ev ve yiyecek rızık ve gıdalar.. Ve bunlarla beraber nikahlı hanımlardır) Amma bütün bunların tamamlayıcısı ve tekmil edicisi ise, devamlılık ve ebediliktir.

Ve sonra, birinci kısım saadetin (Yani Rıza-yı Bari, onun taltifi, tecellisi ve kurbiyeti) aksam ve çeşitleri ise, izah ve tafsilden müstağnîdir. Ya da tafsili gayri kabildir.

Amma ikinci kısım saadetin aksamı ise, izahı şöyledir ki: Bu kısım saadetin en başta geleni meskendir. Meskenin de en latifi, onun nebat, yeşillik ve gül ve çiçekleri arasından suların cereyan edip akan şeklidir. Görmezmişinki; şiirleri ilham eden ve kalbde aşkları feyezân ettirip coşturan şey, kasırların altındaki bostanların içinde suların haşhaşa ve harıltısı ve nehirlerin keşkeşe ve ıslıklı ötüşleridir.

Me'kel ise: (yiyecek, içecek,taam ve meyveler) Hem gıda ve rızık hem tefekkürdür. Rızıkın gıda kısmının kemal-i lezzeti onunla ülfet ve ünsiyetin hasıl olmuş olanıdır. Fakihe ve meyve kısmının kemal-i lezzeti de bir cihetten tazelenmesindedir. Zira me'lufiyet ve alışılmışlığın hükmü ile, yüksek derecesi bilinebilir ve nazîre ve benzerlerine olan tefevvuku anlaşılır. Bir de lezzetlerin tekemmülüne sebep olan biriside; o ni'metin kendisine amelinin mükâfatı olarak verildiğini bilmektir. Keza, rızıktaki

lezzeti mükemmelleştiren bir sebep de, onun menba' ve mahzeni göz önünde hazır bulunanıdır ki, itmi'nanın lezzeti husul bulabilsin.

Amma menkah ise, (evlilik hayatı) bil ki; insan oğlunun en şedid ihtiyaçlarından birisi de, kalbine mukabil bir kalbin bulunmasıdırki, sevginin müdavelesinde ve aşkın mübadelesinde, alışverişinde ve lezzetli hal ve şeylerde beraberce paylaşma ve ünsiyetlenme; ve hayret ve tefekkür edilecek şeyler gibi hadiselerde yardımlaşma husul bulabilsin. Aya görmez misin ki; hayret edilecek bir şeyi, ya da üstünde düşünülecek bir emri gören adam –velev zihnen olsun– kendisiyle beraber o hayreti paylaşıp yüklenmede yardımcı olacak birisini çağırma ihtiyacını duyar. İşte buna binaen, kalblerin en latifi ve en şefkatlisi ve en sığacı ise, insanın kısm-ı sanîsi olan kadınların kalbidir. Bundan başka, ruhi imtizacın tamamlayıcısı ve kalbi ünsiyet ve arkadaşlığın tekmil edicisi ve sûrî ihtilatın, beraberliğin safileştiricisi ise; o kısm-ı sanî olan kadının kötü ve bed ahlaklardan ve nefret verici arızalardan uzak ve salim bulunmasıdır.

58- Eğer desen: Bu dünyada yemek, içmek; şahsın buradaki devam ve bekası içindir. Zira bedende tahlil ve tehallül neticesinde (yani; cisim hücrelerinde tahribe uğrayan maddelerin enkazlarının ifrazları sonucu) eksilen ve boşalan hücrelerin tamiri gıda ile gerçekleşir. Nikah ise, bu dünyada insan nev'inin devam ve bekası içindir. Halbuki ahirette şahıslar müebbedirler, ebedîliğe mazhardırlar; bedenlerinde değişme, inhilal vaki' olmıyacaktır. Hem orada nesillenme de yoktur. O halde ?..

Cevaben sana denilir: (165) Bu dünyada yemek, içmek ve nikâhın faideleri, sadece dünya hayatı itibariyle bir beka ve tenasüle münhasır değildir. Belki, bu üzüntülü, kederli alemde bile içlerinde büyük bir lezzet bulunmaktadır. O halde, saadet ve lezzet âlemi olan dar-ı ahirette, acaba ekl ve nikâhta neden ve nasıl daha yüksek ve daha münezzeh lezzetler bulunmuş olmasın!

59- Eğer desen: Bu dünyadaki lezzet; elemi, üzüntüyü def'etmektir. (Mesela: Açlık elemi gıdalanmakla, firak üzüntüsünü visal ile def gibi)

Cevaben sana denilir ki: Elemi def'etmek lezzetin sebeplerinden sadece birisidir. Bununla beraber, ebedî olan Ahiret alemi, bu alemle kıyaslamak çok farklı bir kıyas olur. Yani, hiç münasebete gelemeyecek

165 Cennet risalesi olan “Yirmisekizinci Söz”ün ikinci sual ve cevabı, buradaki bahsin daha geniş bir şerhi ve bir tefsiridir. **–Mütercim–**

kadar farklı. Adeta şu “Horhor”un (166) bahçesi ile, o pek âlî olan Cennetin bağ ve bahçeleri arasındaki fark ve nisbet ne ise, ahiretteki lezzetler ile bu dünyadakilerin arasında olan fark o derecededir ve o nisbette de değişiktir. İşte, nasılkı o pek çok yüksek olan Cennetin cinanı, buradaki bahçeden gayr-ı mahsur derecelerde üstünlük ve yüksekliği varsa, onun gibi ahiretin lezzet ve saadetleri de bu dünyadakilere göre üstünlüğü o nisbette. Bu pek azim tefavüte Hazret-i İbn-i Abbas Radıyallahu Teala Anhuma şu gelen kelimeler ile işaret eylemiştir:

(طیخ شقی البتة أشد أسماها¹⁶⁷) yani Cennette, dünyadaki semere,

meyve ve fakihelere sadece benzerlikte bir isimleri vardır. (Mesela: İncir, üzüm ve elma gibi meyveler yalnız ismen bulunurlar, lezzet ve keyfiyette değil.)

Amma cennetteki ebediyetin ve lezzetin devamlılığının saadeti ise, bilki: Lezzet, ancak o vakit hakikî lezzet olabilir ki; zeval onu kursakta bırakıp, gam ve kederle bulandırmadığı zamandır. Evet, nasıl ki elemi ve üzüntüyü defetmek bir lezzettir, ya da lezzetin sebeplerinden birisidir. Onun gibi; lezzetin zevalide elemidir. Belki onun zevalini tasavvur etmek dahi elemidir. Hatta mecazî aşkların (168) umum şiirleri bu tasavvur-u zevalden gelen elemin enîn ve feryadlarıdır.. Ve gayr-ı hakikî, yani mecazî olan aşkların divanları; mahubun, sevgilinin sona erecek olan şu tasavvur-u zevalinden neşet eden ağlamaları, feryadlarıdır. Evet, bir çok muvakkat lezzetler vardır ki; zevalinden sonra, onu her düşündükçe ağzından bu ruhanî elemin “Eyvah, vâsefaları”ı fişkırcasına o elemeleri daimleştirir bir tarzda semere verir. Hem bir çok elemeler vardır ki; zeval bulup sona erdiğinde, ondan olan kurtuluş her hatırlandıkça, manevî bir

nimetin levhasını gösteren **سبحانك يا ذا الجلال والإكرام** söyleyerek daimî lezzetleri doğurur.

Evet, çünkü bu insan, hiç şüphesiz ve muhakkak ebede namzed olarak yaratılmıştır. Onun için ona hakikî lezzetler, ancak ebedî şeylerde, yani

166 “Horhor” Van kalesi dibinde –Birinci cihan harbinden önce– Hazret-i Müellifin ders okuttuğu medresesi, bahçe de onun bahçesidir. –Mütercim–

167 Tefsir-i İbn-i Kesir 1/ 63 ve ayrıca başka me hazlar için Risale-i Nur’un Kudsi Kaynakları 2. Baskı s: 443, sıra no: 158 –Mütercim–

168 Mühim bir bahistir. –Müellif–

marifet-i ilahiyye, muhabbet, kemal, ilim ve emsali gibi ebediyete bakan ve mazhar olan şeylerde husul bulabiliyor.

Velhasıl: Lezzet ve ni'met, ancak ebediyet ve daimîliğe mazhar oldukları zaman, lezzet ve ni'met olabilirler. İşte sen, eğer ayet cümlelerinin dizildiği bu ipliği veya kordonu görebildi isen, şimdi ayetin cümlelerini anda dizmeye çalışabilirsin.

Amma وَجِثْرُ الثَّيْبِ أَشَدُّ حُمْلًا وَأَشَدُّ حُمْلًا وَأَشَدُّ حُمْلًا cümlesine gelince:

Bilmiş ol ki; vakta, Cenab-ı Hak Teala insanları ibadet ve ubudiyetle mükellef kıldı.. Peygamberlik müessesesini de sabitleştirip muhkem eyledi. Peygamberimiz Aleyhissalatü Vesselamı dahi tebliğ vazifesiyle mükellef kılıp müjdelemeyi ona emreyledi. Tâ ki, içinde bazı meşakkatları olan ve zahirî ve dünyevî bazı (cüzî) lezzetleri terkedip bırakma işi bulunan “Teklif”in imtisalini te'min etmiş olsun; ve o müjdelerle bir teminat vermiş olsun. Evet, zat-ı Resul Aleyhissalatü Vesselam “inzar” ile (kor-kutma ile) me'mur bulunduğu gibi; Allah'ın rızalığını, taltifini ve kurbi-yetini bildirmekle ve saadet-i ebediyeyi müjdelemekle de me'murdur.

Amma وَجِثْرُ الثَّيْبِ أَشَدُّ حُمْلًا وَأَشَدُّ حُمْلًا وَأَشَدُّ حُمْلًا cümlesi ise, (169) bilki: –az üstte geçtiği

üzere– insan oğlunun maddî cisimliği hasebiyle, hacetinin en başta geleni, birincisi ve en zarurisi, hiç şübhesiz mekan ve meskendir. Mekanın en güzeli de; bir çok nebat, çiçek ve ağaç çeşitlerini müştemil olanlarıdır. Bununda içinden en latif olanı ise, onun yeşillikleri, çimenleri ve güllük ve bostanları arasından suların dolaşıp aktığı şeklidir. Bunların en mükemmel olanı, o meskenin ağaçları dibinden ve kasırların altından nehirlerin, pınarların, kesretlice aktığı tarzıdır. Onun için Kur'an-ı Hakîm

وَجِثْرُ الثَّيْبِ أَشَدُّ حُمْلًا وَأَشَدُّ حُمْلًا وَأَشَدُّ حُمْلًا diye müjdelemiştir.

Hem insanoğlunun mekân ve mesken ihtiyacından sonra, –az önce işittiğin gibi– en şiddetli haceti (170) ve cismanî lezzetlerinin en mükemmelisi ise, “Ekl ve Şürb”tür, (Yemek-içmek). Bu ikisine ayet, “Cennet ve nehir” ile işaret eylemektedir. Sonra, rızkın en mükemmel olanı ise, ünsiyet edilip

169 Latif bir tahlildir. –Müellif–

170 Güzel bir beyandır. –Müellif–

alışılmış olanıdır ki; nazîrelerine, benzerlerine üstünlük derecesi bilinsin, anlaşılsın. Fakihenin, meyvenin en lezzetlileri de tazelenen, yenilenenleridir. Lezzetlerin en safisi, kûdûretsizi ise; koparılan ve alınan meyvelerin yer ve menba'larının ma'lum, belli ve yakın olanıdır. Bunun içinden en lezzetli olanı ise, kendi amelinin mükâfatı ve neticesi olduğunun bilinmesidir. Bunun için Kur'an-ı Hakîm:

فَمَنْ كَانَتْ شَرَّتُهُمْ لَكُمْ شَرَّتُهُمْ لَكُمْ L

demiştir. Yani, **لَكُمْ L** nun ma'nası: Bundan az evvel aynı bu nimet, bize rızık edilmişti.” ifadesindeki ma'nalardan birisi; “Cennete girmezden evvel, dünyada yediğimiz rızıkların, ya da cennete girdikten sonra; burada, bundan önceki rızıklandığımız rızığın aynısıdır.” demektir.

Amma **لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ L** ise, bil ki; hadisinde: “Cennet meyvelerinin sureti bir olup, tadları muhtelifdir.” (171) demiş olmasına binaen, ayet Cennetteki fakihenin tazelenmesindeki lezzetine işaret eylemektedir. Hem lezzetin kemali ise, şahıs mahdum olup, (yani hizmet edilen makamında olup) ni'metlerin ve rızıkların ayağına getirilerek verilmesindedir.

Ve amma **لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ L** cümlesine gelince, bilmiş ol ki:

Üstteki ayet cümlesinin diziliş silkinde, kordonunda gördüğün vechle; insanın içinde oturduğu meskende (evde) bir refika ve karîneye ihtiyacı şediddir ki, onun gözü ile, refikada kendisinin gözüyle bakabilsin; ve beraberce rahmetin en latif lem'alarından olan sevgi ve muhabbetten istifade etsinler. Aya görmez misin ki; bu dünyada tam bir ünsiyet ancak o refika ile mümkün olmaktadır.

Amma **لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ لَكُمْ L** cümlesi ise, bil ki: İnsanoğlu bir nimete rastladığı ve bir lezzetle karşılaştığı vakit, zihnine en evvel gelen şey,

171 Tefsir-i Ruh-ul Maanî-Elusi 1/203, birbirini te'kid eyliyen aynı manada iki rivayet.

“Acaba devamlı mıdır? Yoksa zeval ile boğazda mı kalacaktır?” soruludur. Bundan dolayı ayet, ni'met'in tekmline, Cennetin ebedîliğiyle ve onda (Cennette) kendileriyle beraber zevceleri de daimî beraber kalacaklarına; ve lezzetlerin zevalsiz, berdevam bulunacağına; ve istifadelerinin kesintisiz

olacağına **فِيهَا خَالِدُونَ** kavliyle işaret eylemiştir².

-----µµµ-----

Şimdi ayet'in cümle-cümle heyetlerinin nazm ve dizilişine geçiyoruz:

İşte **فِيهَا خَالِدُونَ** cümlesi başındaki “vav” birbirine atıflı (karşılıklı bakışlı) iki şeyin arasındaki münasebet sırrına baktığından; önceki ayetin burnundan damlanan **حَلَّتْ** işarettir. (İzahı

şöyledir: Bundan evvelki ayet: **خَلَّتْ عَلَيْهِمْ حُفَّتُهُمْ وَخَلَّتْ عَلَيْهِمُ حُفَّتُهُمْ وَخَلَّتْ عَلَيْهِمُ حُفَّتُهُمْ**

فِيهَا خَالِدُونَ de –üst tarafta tefsir ve tahlili geçtiği üzere– Kur'anı kabul etmeyip karşı gelen münafık ve kâfirlere karşı şiddetli bir tarzda tavır koyup onları dehşetli olan Cehennem azabıyla tehdit ettiği için, ayetten “inzar” damlamaktadır.) fakat **حَلَّتْ**

kelimesi (yani müjdele) ise, remz ediyor ki; Cennetin mü'minlere ikram edilip verilmesi sırf Allah'ın fazl ve keremiyledir. Yoksa, Allah'ü Tealanın üstünde vâcib ve mecburî imiş gibi değildir. Aynı zamanda **حَلَّتْ** lafzı, kulların yaptığı ibadet ameli, Cennet için, Yani ona girmek için olmamasına dikkat çektiğine de işarettir. Amma **حَلَّتْ** deki “müjdele”

emrinin sureti ise, **يَجْعَلْ شَجَائِرَهُ** ye bir îmadır. Yani “Bir müjdeleyici olarak tebliğ eyle!” Zira, Resül-u Ekrem Aleyhisselatu Vesselam yalnız tebliğ yapmakla mükelleftir.

Amma ifadenin kısacası olan **لَا تَشْرِكُوا** nin yerine **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا**,

(yani **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** cümlesinden) seçmesi, sûrenin başında (Bakara

Sûresi üçüncü ayetinin başında) geçen **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** ye telvih olup, burada

icmal ile kısa geçmesi, orada tafsil edip uzunca beyan edilmişliğindedir. **ق**

Amma burada mazî siğasıyla **لَا تَشْرِكُوا** diye irade edildiği halde,

orada muzari' siğasıyla **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** ve **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** şeklinde ifade edilmesinde

şöyle bir işaret olabilir ki; Hizmete, vezifeye sevk ve teşvik eden medh ve şevk makamının şen'i mudar' iliktir. Fakat mükâfat ve sevab makamının münasibi ise, mazî siğasıyla olmasıdır. Zira ücret, hizmetten sonra gelir. (Yani hizmet ve vazife, halde ve gelecekte yapılabildiği için ona uygun ifade tarzı mudari' siğasıdır. Fakat mükâfat ve sevapların müjdelenmesi ise, geçmişte yapılmış hizmet ve vazifelere atfedildiğine binaen, mazî siğasıyla ifade edilmesi makama daha uygun düşmektedir.)

Amma **لَا تَشْرِكُوا** nün “vav”ı ise, muğayeret sırrıyla; (Yani iman ve akide

sahası, amel ve hizmet işi ve dairesi birbirinden ayrı ve farklı olduğu sırrıyla) Mu'tezile görüşünün hilafına olarak; “amelin imanda dahil olmadığına” işaret olduğu gibi; amelsiz iman dahi kâfi gelemeyeceğine

işaret eder. Ayrıca ayette “amel” lafzının zikredilmesi, Yani **لَا تَشْرِكُوا** diye

(ve amele şurû etmiş olanlar) irad edilmesiyle, o amel ve hizmetle müjdelenen şeyin, ücret gibi bir karşılığı olduğuna remz eylemektedir.

Amma الضالخالا lafzı, mübhem ve mücmeldir. Mısırlı şeyh

Muhammed Abduh (172) buna dair demiştir ki: [Burada الضالخالا nin mutlak bırakılmasının sırrı; Salih amellerden iştihar bulmuş olanlarına ve insanlar arasında maruf olmuş, bilinmiş kısımlarına havale etmek içindir.] Amma ben de –Bediüzzaman– derim ki; hemde sûrenin (Bakara) sûresinin başındaki izaha itimaden mutlak bırakmıştır.

Amma جنتهم جنتنا تجرى نفس حشها الحنشاء cümlesi ise, bilki:

bunun heyetleri, جنتهم nin tahkikinden ve جنتنا nin tahsisinden ve جنتهم ün

takdiminden ve جنتنا nin cem'inden ve جنتنا nin tenkirinden ve تجرى nin

cereyanından ve الحنشاء deki nehrin

ona tahsis ve tarifinden temel ve esas olan garaz ve maksadın imdadında elele yardımlaşmak üzere cevaplaşarak, esasî maksat olan sürûr, neş'e ve mükâfatın lezzetini ifade etmekle, birbirine imdat vermektedirler. Öyle bir tarzda ki, adeta bu cümlelerin heyetleri, sulu, nemli bir arazinin dört etrafından sızarak gelip merkezdeki havuza akmasına benzemektedir.

172 Muhammed Abdüh'ün ceddleri aslen Diyarbekir'in "Meyyafarkin" (Silvan) kazasından olup, bilahare Mısır'a gitmiş yerleşmişlerdir. Büyük ihtimalle Selahaddin-i Eyyubi ile beraber gitmiş olabilirler. Muhammed Abduh 1849'da Mısır'ın batı köylerinden "Şenra" da doğmuş, tahsiline "Tanta" şehrinde başlamış, Ezherde bitirmiştir. Bir ara Ezher Şeyhliğini yaptıktan sonra, Mısır diyaret reisliğine geçmiştir. Bir kaç eseri vardır. "El-menar" Tefsiri en meşhurdur. Üstteki bahis bu tefsirin 1/192 s.sırasındadır. Muhammed Abduh Şeyh Cemaleddin-i Efgani, ile hemdem olmuş. İttihad-ı İslâm sentezinin İslâm alemine yayılmasına beraber hizmette bulunmuşlardır. Nihayet 1905 yılında Kahirede vefat etmiştir. Rahimehumullah. **–Mütercim–**

Evet **ع**nin tahkiki ile, bu derecedeki bir azamette ve akılların onda tereddüt geçireceği bir müjdenin elbetteki böyle bir te'kide ihtiyacı olduğuna işaret etmesi içindir. Hem surûr, neşat ve ferah makamının şe'nide vehim ve vesveseleri tard eylemektir. Zira sürûr ve ferah makamında en edna bir vehmin arız olması, hayal kırıklığını verir, ne'şe ve sürûru kaçıırır. Hem **ع**nin muhakkalığı ile ima eder ki: verilen müjde, sadece bir vaadten ibaret bir şey değil, belki kat'î ve şeksiz hakaiktendir.

Ve **ل**un “lam”ı, fazl u ihsan ile verilecek şeyin husûsî ve ta'yinli bir tarzda verileceğini; ve o verilecek olan şeye malikiyet ile sahib olunacağına ve o fazl ve ihsana layık ve müstehak olunacağına işaret eyliyerek lezzeti tekmil ve sürûru tezyid etmektir. Yoksa bir çok kereler, bir padişahın fakir bir miskini misafir eylediği oluyor, ama bu misafirlikle sahiblik ve mâliklik tahakkuk etmiş olmuyor. (Yahutta dünyada ibaha tarzında insanın tasarrufuna verilen geçici ve surî malikiyetin bir malikiyet olmadığı gibi...)

Ve **ه**ün takdimi, (Yani müjdelenerek verilecek olan şeylerin başında **ه**ün peşinen zikredilmesi) mü'minlerin insanlar arasından Cennet ile hâs bir nimete mazhar olacaklarına işarettir. Zira Cehennem ehlinin halleri göz önüne getirilip mülâhaza edilmesiyle; Cennet lezzetinin kıymeti zuhûr etmesine bir sebeptir.

Keza **ج**nin cem'i de, Cennetlerin birkaç tane olacağını ve amellerin rütbe ve derecelerine göre ehl-i Cennetin; veya amellerinin derece ve mertebelerine göre Cennetin mertebe ve makamları çeşitli olacağına işarettir. Aynı zamanda Cennetin her bir cüz'ü ve bütün eczaası da cennet olduğuna ve Cennetin bir numunesi olduğuna da remz eylemektedir. (Yani Cennetin her bir ni'meti –Yirmisekizinci Sözde ispat edildiği gibi– birer küçük cennet olduğuna remzidir.)

Vekeza, aynı zamanda îma ediyor ki: Cennetin genişliğinden dolayı Cennet ehlinin her birisine düşen hisse, adeta Cennetin (numuneliği olduğu için) tamamı gibidir. Yoksa her birinin cemaat ve ailesiyle, cCennetin bir köşesine, bucağına sevk edilip de sıkıştırılacak değildir.

Amma جَنَّاتِ deki tenkir, sami'in zihni üstünde

شَفِيحًا خَالِيسِينَ طُورًا جُنتانِ خَمْتًا جُوسًا خَطْرًا هَلِي قَلْبًا جَشْتًا (173) hadis-i

şerifin mealini, yani “Cennette gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve beşerin kalbine huttur etmemiş enva-i türlü ni’met ve saadetler mevcuttur”u tilavet eylemektedir. Hem bu tenkir dinleyicilerin zihinlerine –cennetler hakkında– havale eyliyor ki; her birisi istihsan ettiği ve edeceği

tarz ve sureti tasavvur edebilsinler. Ve keza جَنَّاتِ deki tenvin, sanki:

خَفِيحًا خَاشِئَةً نَّارًا نَنَسْنَا نَحْنُ عِشِينَ (Zuhruf/71) meal-i şerifi: [Cennette

nefislerin iştilandığı, arzu edip istediği ve gözlerin bakarak lezzetlendiği her türlü nimetler bulunmaktadır.] ayetindeki hakikatlar tam yerinde kullanılmıştır. ق

[LATİF BİR TAHLİLDİR - Müellif -]

Amma تَجْرِي ise, bilmelisin ki: Bahçelerin en güzeli odur ki; içinde suların bulunduğu şekil ve çeşididir. Bunların içinden de en güzeli, sularının akar olanıdır. Sonra bunların da en güzeli, akan sularının devamlısıdır. Demek ki mudari’ siğasiyle zikrelediği تَجْرِي lafzı, yani “ceryan edip akıyor” diye ifade eylemesiyle; cennette suların akarlığının devamlılığına işaret eylemiştir.

173 Mehazlar için Bak: R. N. Kudsi Kaynakları 2. Baskı, s.371, sıra no: 18 –Mütercim–

Sual-2: O âlî Cennette rızık ve yiyecek vardır diyelim, acaba o rızık kaynağı neredendir, nasıldır?

Sual-3: Onda rızık ve yiyeceklerin kaynağı bilinip husulu hasıl oldu diyelim, peki acaba bunlar Cennetin neresinden ve hangi şeyinden gelmektedir?

Sual-4: Eğer o rızık Cennetin semerelerinden ise, acaba dünyanın meyve ve semerelerine benziyorlarmı?

Sual-5: Eğer dünyadaki semerelere benziyorlarsa peki acaba Cenneteki meyve ve semereler birbirlerinede benziyorlarmı?

Sual-6: Eğer birbirlerine benziyorlarsa, tatları ayrı ayrıdır?

Sual-7: Şayet ayrı ayrı tatlarda iseler, acaba yerlerinden dallarından koparıldığı zaman, orası (yeri) noksanlı mı kalır, yoksa doldurulur mu?

Sual-8: Şayet koparılanın yerine gelen oluyorsa, onlardada yeme ve tenavül işi devam eder mi?

Sual-9: Eğer yeme işi bunlarda da devam ediyorsa, onları tenavül edenin hal ve vaziyeti nasıl tavır gösterir. Yani birbirlerine bu hayret-bahşa keyfiyeti müjdeliyorlarmı?

Sual-10: Eğer birbirlerine bu hali müjdeliyorlarsa, acaba ne diyorlar, neyi söylüyorlar?

İşte sen, eğer bu suallerin üstünde düşünüp tefattün edebildiysen; bak Kur'an-ı Hakîm bu müteselsil suallere şu ayetin bu cümlesinin heyetleriyle nasıl cevapladığını gör!

İşte **تَكْلِفًا** lafzı, devam ve tahkikine, yani devamın hakikatlılığına işarettir.

شَرِّتَقُوا nun mazîliğide, o müjdenin vukuunun hakikatlılığına işaret ediyor.

Aynı zamanda onların benzeri olan dünyadaki rızıkları da zihinlerine

hatırlatılmış olduğuna ima ediyor. Keza **شَرِّتَقُوا** nun (rızıklandırıldılar)

binay-i mef'ûl sigası üzere irad edilmesinde şöyle işaret ederki: (Dünyada rızık elde etmek için gösterilen çabanın meşakkat Cennette o zahmet ve meşakkatı, olmayıp, kendilerine hizmet edildenler makamında kaim olarak, rızık getirilip kendilerine takdim edilecektir. **ق**

Ve **مِنْهَا** **مِنْ خَيْرِهَا** ya bedel, **مِنْ خَيْرِهَا** **مِنْ خَيْرِهَا** nin tercihen alınması, üstteki suallerden ikisinin cevabına Kur'anca tansis edildiğine (kat'i olarak cevap verildiğine) işarettir.

Ve umumîleştirmeyi ifade eden **مِنْ خَيْرِهَا** nin tenkiri; cennette hangi meyve ve semere olursa olsun, hepsinin rızık olduğuna ve olacağına işarettir. (Yani dünyada bazı semereler vardır ki; yemeğe elverişli olmayıp, insanın kuvve-i zaikasına göre tatsızlığı veya acılığı gibi sebeplerden dolayı yenilmedikleri gibi değildirler. Belki Cennetin bütün semereleri, bila istisna ni'met ve rızık olduğuna işaret etmektedir.)

Ve **مِنْ خَيْرِهَا** nin tenkiri, şöyle işaret veriyor ki: Cennetteki rızıklar, sizin dünyada açlığı ve susuzluğu gidermek için yediğiniz muayyen rızıklar gibi değildir. (Belki her an ve zaman zevk ve lezzetle yenilirler)

Ve **يَخْلَلُوا** lafzı ise, yani “Cennette, onun ehli birbirleriyle mukavelede (175) bulunacaklar. Yani karşılıklı konuşacaklardır.” sözü ile ima ediyor ki; ehl-i Cennet hem birbirlerine müjdelemede bulunurlar, hem de garip şeyleri birbirlerine gösterirlerki; hüküm için, yani **يَخْلَلُوا** nun hükmü için iki lazimedir. (yani ayet **يَخْلَلُوا** **الَّذِي تَشْتَقُوا مِنْ خَيْرِهِ** ifadesiyle hem

175 Çünkü **يَخْلَلُوا**, (dediler) veya (derler) muayyen bir tarafın sözü değildir. Belki bütün ehl-i Cennete şamildir. Öyle ise, kendi aralarında bir söyleşmedir. **–Mütercim–**

birbirlerine müjdeleme, hemde hayret edilecek gariblikleri birbirlerine çağırarak gösterme hükmü için iki lazimedir) Evet, ayet Cennet ehlinin acip ve garip hal ve vaziyetleri gördüklerinde, birbirlerine diyeceklerdir ki: “Gelin bakın şu taam veya fakihe, az önce rızıklanıp yediğimizin aynısıdır” diye istibşar ve istiğrablarını birbirlerine söyleyeceklerdir diyor.

Amma **هَذَا الَّذِي شَرْتُمْغَا مِنْ عَيْبِكُمْ** cümlesine gelince, bilmiş ol ki: bu

ıtlak, (yani, ehl-i Cennetin hangi rızıkla rızıklandıklarını tayin etmeme vaziyeti bir mutlak bırakmadır. Dört mânâyı tazammun etmektedir:

Birinci Mânâ: Şu nimetler, dünyada lütfu-u ilahî ile rızıklandığı-mızda ettiğimiz şükürler ve onun yardımı ile işlediğimiz salih amellerdir. (Yani, dünyada yapılan şükürler ve işlenen salih amellerin neticeleri ve semereleridir.) Evet, iş ile ücret arasındaki irtibatın şiddetli olması ile; adeta buradaki amel, ahirette sevap olarak cisimleşecekleri için, (176) orada nimetler olarak insana iade edileceklerdir. İşte buradan “istibşar” müjdelene hadisesi...

İkinci Mânâ: Bundan evvel dünyada, çeşitli taamlardan rızıklandığımız meyvelerin tadlarıyla, buradaki şu rızıkların tadları arasında bulunan azim farklılıktan dolayı, Cennet ehli birbirlerine istiğrablarını bildirileceklerdir. İşte buradanda “istiğrab” hadisesi...

Üçüncü Mânâ: Cennet ehli: Şu yediğimiz taamlar, az önce yediğimizin mislidir. Ancak ülfet ve teceddüdün lezzetini cem’ etmiş olmasından, sureten müttehid, amma mânâca muhtelifirler. Ve işte buradanda “ibtihac”, yani sürûr ve ferah hadisesi...

Dördüncü Mânâ: Şu ağaçların (Cennet ağaçlarının) dallarına asılı bulunan semereler, az önce yediklerimizin aynısıdır. Çünkü yediklerimizin yerinde defaten ve zamansız olarak hemen tenebbüt edip oluştuklarından dolayı, adete bunlar onlardır. İşte buradan da o semerelerin eksilip noksanlaşmıyacakları hadisesi vardır.

¹⁷⁶ Yirmisekizinci ve Otuzikinci Sözlere de bak, hususan 32. Sözün Üçüncü Mevkıfının Birinci İşaretine dikkat et!

Amma **جاءتوا بثمة من ثيابها** cümlesi ise, bil ki: Üstteki cümlede geçen hükmün tasdiki ve illetlendirilmesi, ya da tahkiki hususunda bir fezleke, bir zeyillendirme ve bir itiraziyedir. (177) (yani yeni bir hükmü ifade etmeye gerek olmadığı halde, zikredilmesidir.

–Abdülmeccid–

Ve **جاءتوا**deki binay-ı mef'ûl ise, (yani “getirilir” mefulu) işaret ediyor ki ehl-i Cennet için –nimet ve taamları yanlarına getirip kendilerine hizmet edecek– hizmetçileri bulunacaktır.

Amma **شخصاتها** de ise, iki lezzetin birleştirildiğine (yani evvelce yediklerinin lezzeti ile, sonra yedikleri lezzetin, ya da: Molla Abdülmeccid’in şerhinde: (Suretleri bir, ta'm ve tadları çok muhtelif iki tezzeti birleştirdikleri) diye bu işaretten anlaşılmaktadır.

Amma **جاءتوا بأزواج مطهرة** cümlesine gelince, bilki: Cümlenin başındaki “vav” atıfıllık münasebeti sırrıyla, işaret eyliyor ki: (Üstteki cümlelerin mânâlarıyla atıfıllık) ehl-i cennet, cismen içinde oturacak rahat edecek bir meskene muhtaç oldukları gibi; ruhlarının sükunu için dahi mûnise arkadaşına ve enise refikalara ihtiyaç duyacaklardır.

Amma **جاءتوا** ihtisasa ve temellüke (hususî şekilde mülk edinmekliğe) işaret etmekle beraber, tahsis ve hasra da remz eylemektedir. (Yani Cennet ehlinin zevceleri, kendilerinin mûnhasıran taht-ı tasarruf ve

177 “İtiraziye”: Bir kelamın, ya da birbirine muttasıl iki kelime arasında i'raba yer olmadığı halde, mana ciheti ile bir cümle ile veya daha fazlasıyla bir nükteyi ifade eylemektir -Tarifat-ı Seyyidî Cürcanî- sh:20

–Mütercim–

temellüklerinde bulunacağına remz ediyor) Hem yine هٰه kelimesi, ehl-i Cennet için dünyadan gelme hatunlardan başka “Hûruîn”lerde yaratılmış olduğuna ve yaratılacağına îma etmektedir.

Amma فِيهَا ise, işaret ediyor ki: Cennetlerde olan ozevceler, Cennetin o pek alî mekanlarına layık ve muvafık olacakları gibi; ehl-i Cennetin derecatının yüksekliği nisbetinde de güzellikleri ziyadeleşip parlayacaktır. Hem فِيهَا da şöyle gizli bir îma dahi bulunuyor ki; cennet o (her iki cins) zevcelerle daha da çok zinetlenecek ⁽¹⁷⁸⁾ ve parlayacaktır.

Amma شَطْرَهُنَّ ise işaret eyler ki; Huriler ve dünyadan gelen ehl-i Cennet zevcelerinin tahirliklerini, yani dünyadaki hayz ve nifas gibi hallerinden temiz kalmalarını muhafaza altına alan, tahir bulunduran bir mutahhir, bir temizleyici vardır (ki o da Kudretinin tecellisidir.) İşte ey arkadaş! Acaba yed-i kudretin, dar-ül kudret olan Cennette temiz bırakıp tahirleştirdiği ve nezihleştirdiği o zevceler hakkında (yani Cennet ve ebediyete muvafık bir tarzda nezahet verdiği o zevceler için) zann ve tahminin hangi mertebede olur?!

Ve keza شَطْرَهُنَّ kelimesi aynı zamanda müteaddîliği ile îmada bulunuyor ki; dünyadan gelip Cennete giren –dünya kadınları da– Cennete

178 Bu noktada, Iraklı büyük âlim merhum Tahir-i Eş-Şuşî'nin bir itirazı vaki olmuş, Arabî İşarat-ül İ'caz'ın burasında o itirazını kendi eliyle yazmıştır. Bilahare İhsan Kasım Salihî de o notu eserde tab' ettirerek neşr ettirmiştir. Cevap verme durumundayız ki: O not yanlış bir anlama ve anlaşılma mahsuludur. Şöyle diyor merhum Tahir Eş-Şuşî: [Hani “ezvac” kelimesinin tahlili?] Diyerek; [Katiplerin ellerinden kaymış burası.. Unutularak yazılmamış] diye dava etmiştir. Ve anladığı kadarıyla, yazılmadığını sandığı yere eliyle bir şeyler karalamıştır. Lâkin bize göre, unutularak yazılmayan bir şey yoktur. Zira “Ezvac” kelimesi, az yukarıda “mesken me'kel ve menkah” kısmında kemalıyla ve etraflıca tahlili yapıldığından, tekrar edipte israf-ı kelim yapmamak için, oralara havale etmiş olduğundan tekraren bir şey yazılmamıştır

layık bir tarzda tahirlenecek, safileşeceklerdir de, kendi zatlarında tahirleştirilmiş olan mutahhar Hûr-u în gibi olacaklardır.

Amma وَنَهْمٌ غَفِيظًا خَالِدُونَ cümlesi ise, işaretir ki: hem ehl-i Cennet,

hem de hanımları ve keza Cennetin lezaizi ve Cennetin kendisi, hepsi bereber ve birlikte ve bütünü ile ebedîliğe, sonsuzluğa mazhardırlar ve mazhar olacaklardır.

-----μμμ-----

قُلْتُ ۚ اللَّهُ جَزِيلٌ حَسْبِي ۚ لَنْ يَضُرَّنِي مَثَلًا ۚ مَا جَنُوهُ ضَعْفًا ۚ فَوَقَّعْتُمْهَا ۚ أَلَمْ تَدْرِكُوا
 قَالُوا ۚ نَحْنُ عَطْمٌ مَوْخٌ لَنْ نَنْتَهِيَ ۚ الْحَقُّ ۚ نَحْنُ رَجُلٌ مَوْخٌ لَمْ نَجْعَلْهُمُ ۚ لَمْ نَجْعَلْهُمُ ۚ لَمْ نَجْعَلْهُمُ ۚ
 لَمْ نَجْعَلْهُمُ ۚ لَمْ نَجْعَلْهُمُ ۚ لَمْ نَجْعَلْهُمُ ۚ لَمْ نَجْعَلْهُمُ ۚ لَمْ نَجْعَلْهُمُ ۚ لَمْ نَجْعَلْهُمُ ۚ لَمْ نَجْعَلْهُمُ ۚ
 قَالُوا ۚ نَحْنُ عَطْمٌ مَوْخٌ لَنْ نَجْعَلْهُمُ ۚ لَمْ نَجْعَلْهُمُ ۚ لَمْ نَجْعَلْهُمُ ۚ لَمْ نَجْعَلْهُمُ ۚ لَمْ نَجْعَلْهُمُ ۚ
 قَالُوا ۚ نَحْنُ عَطْمٌ مَوْخٌ لَنْ نَجْعَلْهُمُ ۚ لَمْ نَجْعَلْهُمُ ۚ لَمْ نَجْعَلْهُمُ ۚ لَمْ نَجْعَلْهُمُ ۚ لَمْ نَجْعَلْهُمُ ۚ

Bakara/26,27

Ey aziz bil ki: Bu ayette (iki ayette) dahi nazm ve diziliş hususunda “üç vech” vardır. Hem mecmu’unun meali de; üstte geçmiş ve bundan sonra gelecek ayetlere ve hatta Kur’anın tamamına bakan tarafları vardır.

Amma gelecek ve bu ayete lahik olup bağlanacak olan ayetlere bakan tarafı ise, bilesin ki: Vakta Kur’an-ı Hakîm sinek ve örümcek ile misaller getirdi ve karınca ve arıdan bahsetti; Yahudilere, münafıklara ve müşriklere itiraz fırsatı doğmuş gibi oldu. İşte onlar bu gibi ayetlerin nüzûlu üzerine ahmaklaşarak dediler ki: “Ehl-i kemal’in bahsetmekten utandığı şu hakir ve hasis şeylerden bahsetmeye Allah-u Teâla azametiyle birlikte hiç tenezzül eder mi?” Kur’an-ı Hakîm dahi bu ayetle ağızlarına bir şamar indirmiştir.

Amma bu iki ayetin geçen ayetlere kıyasen münasebet noktasında nazm ve dizilişine gelince, bil ki: Kur’an-ı Hakîm vakta, i’caz ile Nübüvveti isbat eyledi. Ve onun i’cazı da münkirlere karşı meydan okuyarak, onları âciz bırakmak suretiyle kendini gösterdi. Bu tehdî ve meydan okuma neticesinde ise, münkirlerin karşı gelemiyerek sükût eylemeleriyle sabit olmuş oldu. Aynı zamanda surenin (Bakara Sûresinin) başında isbat edilmişti; başka bir kelimde içtima’ı mümkün olmayacak bir tarzda, Kur’an-ı Hakîm bütün âlî sıfatlara ve umum kâmil meziyetlere müştemildir. Hal ve vaziyet böyle olunca da, Kur’anın düşman muarızları tehdî noktasında (muarazaya kalkışmada) ağız açamayacak bir halde ve

katiyetle sükût etmişlerdir. Hatta öyle ki, o asabiyet damarlarının nabzı bile hiç atmıyacak derecede sükût ettiler. Lâkin bu defa, Kur'anın kemali cihetinde itiraza kalkışıp, zihinleri bulandırmaya yeltendiler, dediler ki:

“Kur'anın: **كَمْ مَثَلٍ لِّلَّذِينَ الْغُرُوثُ يَخْرِقُونَ حِمْلَهُمُ** ve **كَمْ مَثَلٍ لِّلَّذِينَ الْغُرُوثُ يَخْرِقُونَ حِمْلَهُمُ** ve emsali

muhavereler ki, insanlar arasında adi işlere dair konuşulan muhaverelerdir. İşte bu basit, alelâde muhavereler tarzıyla temsiller getirmesi, kelamın derecesi aşağıya inmeye sebep olur” diye dedikodu yapmaya ve bunlar: “İnsanlar arasında konuşulan âdi muhaverelere benzemektedir.” Diyerek söylenmeye başladılar. İşte Kur'an-ı Hakîm de, onların bu teşvişkâr itiraz ve dedikodularına karşı bu ayetle ağızlarına taş vurarak, ifham edip susturmuştur. Bu meselenin izahı şöyledir; muarızların boş, mânasız bazı şüpheleri vardır ki; menşei birbirine ekli müteselsil evhamdan gelmektedir. O evhamlar dahi muğalatalar üstüne kuruludur.

Şüphelerinden birisi: Kıyas-ı maalfarika göre vardıkları hükümdür. Yani, kıyasladıkları şeyle hiç münasebeti olmayan bir kıyas... Bu halin menşei ise, ülfet etmiş oldukları, alışkanlık peyda etmiş oldukları şeylerin ayinesiyle eşyaya ve meselelere bakmalarıdır. İşte bu hal ile, vaktaki insanın zihni cüz'î, fikri cüz'î lisanı cüz'î ve sem'i (işitmesi) cüz'î olduğunu gördüler. Hem insanın bu duygularının tek tek herbiri bir anda iki şeyle birden ve beraberce tealluk edemediğini de anladılar. Ve himmetin ölçüsü de, meşgalesinin mevzu'u ve ihtimamın derecesi nisbetinde olduğunu bildiler. Böylece onlar, bu kıyasa göre düşünüp; hakir ve aşağı bir işi, yüksek dereceli ve makam sahibi, şerefli bir şahsa isna etmezler, zannederler ki: Zat-ı şerif onun gibi işlerle iştigal etmeye tenezzül etmez ve onun büyük ve alî himmeti bu hakir işlerle uğraşmaya gelemez. İşte onlar, şu ayak kaydıran ve aldatan ayn-ı nazarla Vacib-ül Vucud Hak Teala ya da bakıyor, diyorlar ki: “Cenab-ı Hak Teala (c.c) azamet ve celali ile birlikte, insanlarla konuşmaya ve insanların muhavereleri ile muhavereleşmeye, hem şu cüz'î emirlerden, hususan pek hakir görünen şeyler ve işlerden bahsetmeye tenezzül etsin?”

Yahu, acaba bu sefiller hiç düşünemiyorlarmıki: Cenab-ı Hak Teâlâ'nın iradesi, ilmi ve kudreti külliye, umumiyeye, şâmile ve muhita olduğu için; O'nun büyüklüğünün mikyası, ölçüsü, ancak âsârının mecmu'u ve yekûnudur. Onun tecellisinin mizanı da, ancak kelimatının kaffesidir ki; onları yazmak ve kaydetmek için, bütün denizler mürekkebe olsalar da yine bitiremezler.

Bu hakikata bir misal getirelim: **وَإِنَّ الْخَمِيرَ وَالذَّمْعَةَ** eğer güneş hür ve

muhtar ve akıllı farz edilirse, tulu' edip doğduğunda, ziyasını her bir şeye, hatta mülevves olan zerreyede verdiği zaman, acaba denilebilirmi ki: güneş şu azametiyle birlikte nasıl zerre gibi şu küçük ve hakir işler ve şeylerle ihtimam içinde iştigale tenezzül eyledi?

Evet, Cenab-ı Hak Teala âlemi yaratırken; sanatla özenerek ve gayet ihtimam ile onu halk eylediği gibi; cevher-i ferd denilen esir zerresini veya Atomu aynı seviye ve derecede itkan-ı sanat üzere halk eylemiştir. Demek ki kudretin nazarında cevahir-i ferde, ya da zerrat-ı Atomiye ile, seyyare yıldızlar birdir ve müsavîdirler. Zira Allahu Teala'nın kudreti, ilmi, iradesi ve kelamı, onun lazime-i zatiyesi ve zatının zarurîyeleridir. (Yani bizzat zatının lazımları olup, zatî ve onsuz olması mümkün olmayan zarurîyattırlar.) Öyle ise, Allah 'ın o mezkûr zatî sıfatları ve benzerleri eksilme veya ziyadeleşmeye kabiliyetli olupta, yenilenebilen, değişebilen şeyler olmadığı gibi; müteğayyir, değişken şeyler de değildir, tâ ki içlerine mertebeler girebilsin. Evet, acz, Kudret-i İlahiyyenin zıddı olduğundan, kudrete müdahale etmeye imkân yoktur. Öyle ise, Kudret-i Zat-ı İlahiyyece zerre ile güneş arasında bir fark yoktur. Zira eşyay-ı mümkünenin, iki kefeli terazi gibi, iki tarafca müsavîlikleri ile; o terazinin bir kefesini aşağıya, diğerini yukarıya kaldırmakta sarfedilecek aynı kuvvetle; o kefelere birer güneş veya birer zerre bulunmuş farketmez.. Ve bu kıyasla; zatiye-i lazime olan Kudret-i Rabbaniye'ye nisbeten makdûratın (yani, ilm-i İlahî ile ölçülü, düzenli ve biçimli programlarla hazırlanmış eşyanın) vaziyetleri de öyledir. Lâkin mümkünâtın (yani, masivallah olan kâinat, mevcudat ve bütün her şeyin) arızî, müteğayyir, değişken ve arasına aczın müdahale edebildiği kuvvetciklerine göre mukayese yapılırsa, o zaman iş muvazeneeye gelmez, başkalaşır.

(MÜHİM BİR MAKAMDIR –Müellif–)

Velhasıl: Zerreler ve hasis, basit işler ve şeyler dahi mademki Allah'ın mahluklarıdır; elbette ve bizzarûre mahiyet, hal ve hikmet-i hilkatları da O'nun ma'lumu olacaklardır. Öyle ise, Cenab-ı Allah'ın Kelamı olan Kur'an-ı Hakîmde bu mahlukattan ehemmiyetle bahseylemesi, elbette ve bilbedahe münakaşaya, yadırgamaya medar olamaz. İş bu sırra binaen, Cenab-ı Kadir-i Kayyûm:

﴿يَخْتارُ مِمَّا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ﴾ (Mülk/14) diye ferman buyurmuştur.

(Meal-i Kerimi: “Âgah olunuz ki; O, halk eylediklerini, yaratmış olduklarını (mahiyetiyle, hikmetiyle, maslahatiyle) bilmektedir. Zira O, hem Latif hem de Habîrdir.)

İşte buna binaen, acaba Cenab-ı Hakîm-i Mutlak nasıl kemal-i sanat ile halkeylemiş olduğu mahlukatından bahsetmiş olmasın?.. ve nasıl yaptıklarının ne olduklarını, neye yaradıklarını ve ne için yaratıldıklarını bilip de, hikmet-i hilkatları hakkında, memlûkları olan ins ve cinn ve melaikeleri ile konuşmasın? Evet, mutlaka O, kendi mevcûdat ve masnuatından bahsadecek ve haklarında; hilkat, hikmet ve mahiyetlerine dair konuşacaktır. Zira O, Aziz ve Hakîm.

60- Muğalatalarından ikincisi: Muarız münkirler Kur'anın üslubu içerisinde mütekellimin, hitab edip konuşanın arkasında bir insan timsalini gördüklerini zu'm ediyorlar. Delilleri de, Kur'anın şu hakir eşyadan ve adî işlerden bahsederken, beşerin birbirleri ile muhaverele tarz ve uslubunda konuşmasıdır.?!)

Cevab: Acaba bu mütecahiller (yalandan bilmezlik gösterenler) hiç tezekkür etmiyorlarmı ki; belağatın iktizasıyla, muhatabın hal muktezasına göre tatbiki yapılabilmesi için; kelim, mütekellime bir cihetle bakarsa da, muhatablara da aynı kelamla bir kaç cihetle bakması lazım.. Öyle ise, madem ki muhatab beşerdir, yapılan bahs ve edilen söz onun ahvalindedir.. Ve mademki maksat ve meramın hedefi de beşere bunları fehîm edip aklına yerleştirmektir. Elbette Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan beşerin hissiyatıyla memzûc bir uslûbu alıp giyecektir. Bu uslûbun adı ise:

﴿لَا تَنْزِلُ إِلَّا عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا﴾ dir. Yani: Beşer aklının anlayabileceği

bir uslûbla, beşerin seviyesine inmektir ki; “Tenezzül-ü İlahî” denilir. Bu ise, beşerin zihnini ünsiyetlendirme, alıştırma hikmetidir. Hey arkadaş! acaba sen bir çocukla konuştuğun zaman, kendini çocuklaştığını görmeyecek misin?!

61- Eğer Desen: Eşyanın hakirlik ve hasisliği, kudretin azametine ve kelamın nezihliğine münafilik gösteriyor?

Sana cevaben denilir: Hakirlik, hasislik, çirkinlik ve benzeri şeyler, eşyanın yalnız mülk yüzüne bakan ve bize nazır olan vecihlerine ve bizim de sathî ve tebaî olan nazar ve bakış vaziyetimize göredir. İşte bu cihette, zahirî sebepler araya perde olarak konulmuş ki, azametın tenzihini korumuş olsunlar. Amma eşyanın melekûtiyet cihetine bakılabildiğinde, hepsinin ve her şeyin mahiyet ve iç yüzü şeffaf, parlak ve âli olduğu görülecektir.. Ve bu cihet, kudretin teallukuna mahall olduğu gibi, bu tealluktan hiç bir şeyin harice çıkamadığı anlaşılıp bilinecektir. İşte nasilki, zahirde sebeplerin vaz'edilmesini azamet iktiza ediyorsa; onun gibi, Vahdet ve izzet dahi kudretin her şeye şûmûlünü ve kelâmın da (Kelâm-ı Kadîm olan Kur'anın da) bütün bunları ihata eylemesini istilzam etmektedir.

Evet, bir zerrenin üzerinde atom zerratiyla yazılmış bir Kur'an, sema sahifesinde yıldızlar mürekkebiyle yazılan bir Kur'andan, daha az cezaletli değildir. Hem bir sineğin hilkatı, san'atça bir filin yaradılışından daha aşağı değildir. İşte aynen Kelâm-ı Kadîm dahi (Kelâmullah) aynen kudret gibi olup, her şeye öyle taalluk eylemektedir.

62- Eğer desen; Şu zahirî hakaret, ne için bu temsildekilere raci' ve aid oluyor.?

Cevaben sana denilir: O hakaret, temsil ile hali ta'rif edilen şeye aid olup, temsilin kendisine aid değildir. Buna göre, temsili yapılan şey, meseleye tatbiki iyi gelirse ve ona uygun ve güzel düşse, temsil de ona göre güzelleşir, kelâmın derecesi de o nisbette yükselir, belâğatın nizamı da yücelir. Görmez misin ki; padişah, kendi raiyetinden bir şahsa layık ve münasib bir elbise bahşedip verdiği gibi, bir kelbe de iştihasına münasib bir kemiği atar... ve hakeza ilh... İşte padişah'ın bu davranışı için denilemez ki; padişah bid'atlı bir iş yaptı. Belki o, her şeyin layık ve münasibine göre, yerine vaz'etmekle, iyi ve güzel bir iş yaptı denilir. Öyle de: temsil getirilen şey, ne kadar hakir ise, getirilen misali de o nisbette hakir ve aşağı olur. Ve o şey ne kadar azim ise, misali de ona göre azim olur. Mesela: Putlar en edna şeyler olduğu için; Cenab-ı Hak' da onların başına sinekleri musallat kılmış... Sanemlere yapılan ibadet dahi eşyanın en ehveni, en küçüğü olduğundan; Cenab-ı Allah Ankebût'un (örümceğin) dokuduğu çadır evini, o putlara ünvan olarak göstermiştir.

MUĞALATALARININ ÜÇÜNCÜSÜ

63- Diyorlar ki: Hakikatı izhar eylemekten âcizliğe îma eden şu gibi temsilata ne ihtiyaç vardır.?

Elcevap: Tenzilin inzalinden (Kur'anın indirilişinden) maksad, cûmhûrun (ekseriyetin) irşadıdır. Cumhûr ise avamdır. Avam da, hakaik-i mahzayı ve mücerredat-ı sırfayı, mütehayyelatlarından çıplak bir tarzda göremiyorlar, göremezler. Bu yüzden Cenab-ı Hak lütf-u ihsaniyle o gibi hakikatlara me'lûfatlarının libaslarını giydirmiş ki; müteşabihâtın sırrı içinde –işitip öğrendiğin gibi– alışkanlıkları o müteşabihatla iyi geçinsin ve onlara âşinalık peyda etsin.

(Güzel bir tefsirdir / İlk matbû' nüsha)

Şimdi ayetin cümlelerinin yek-diğerleriyle olan nazm ve diziliş ahengine geçiyoruz:

İşte bilmiş olasın ki; **ثُمَّ آتَيْنَاهُ الْحِكْمَ وَجَعَلْنَاهُ أَمْثَٰلَ خَيْرِ مَن يَخْشَوْنَ**

ثُمَّ آتَيْنَاهُ الْحِكْمَ وَجَعَلْنَاهُ أَمْثَٰلَ خَيْرِ مَن يَخْشَوْنَ cümlesi, muarızlardan gelen müteselsil itirazlara bir redd ve tard cevabıdır. Güya ki muarızlar diyor: “Allah'ın beşer ile mükalesinde ne gibi bir hikmet vardır?

Hem beşere bu kadar itab eylemesinde ve ondan bu derece şikayet etmesinde hangi ma'nâ ve hikmet bulunur?

Zira bu gibi şikayet ve itablar, insanın da şu alemde müstakil ve kendi başına bir tasarrufa sahib olduğuna bir alamet olduğunu gösterir?.

Hususan insanlar arasında careyan eden muhavere tarzında olması da, beşerin kelimâ olduğuna alamettir?

Ve bâhusûs şunun gibi bir kelimânın arkasında bir insanın timsaline işaret var?

Hele hele bilhassa Kur'anın böylesi tasvir ve temsillere el atması, hakikatı olduğu gibi izhar eylemekten âciz olduğunu göstermektedir?

Ve bâhusûs getirilen temsiller, âdî ve basit olmalarından, mütekellimin zihin inhisarlığını, darlığını gösterir? Ve billhassa böyle hakir şeyler ve âdî işlerden temsiller getirilmesi ise, mütekellimin hafifliğinin alametidir?.

Hem hususan o gibi temsillerin getirilmesine mecbûriyet olmadığı ve onun terki daha evlâ olduğu halde, (musırrane) o temsillerin getirilmiş

olması; ve bahusus temsil ile bahsi yapılan o şeylerden ehl-i izzetin haya eylediği şeyler olduğu halde; ve lasiyyema onları bahse medar eden ve temsillerini getiren kimse, eğer azamet ve celal sahibi ise?!.

İşte Kur'an-ı Hakîm, baştan sona kadar şu müteselsil suallerin hedmi

için: **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْغَنِيُّ الْغَنِيُّ** diyerek, tek bir darbe ile yıkıp geçmiştir. Evet,

çünkü eşyanın melekûtiyet cihetleri azamet ve celalin taallukuna münafî olmadığı için; elbetteki zahirî hasaset ve hakaretlerinden onları terketmez, ihmal etmez. Zira ki ulûhiyet öylesi bir taalluku, alakalanmayı iktiza eyler. Öyle ise, insanlar arasında hakir ve aşağı sayılan ma'na ve mefhûm için, elbette hakir gibi görünen şeylerle misaller verilecektir. Zira mütekellim olan zat-ı Hak Teala'nın hikmeti sırr-ı belağatle birlikte, bunu böyle iktiza eder. Hem terbiye ve irşad sırrına muvafık olarak, âdî gibi görünen temsilatın zikreylemesi yerince olduğundan; inayet-i ilahiye, tenezzülât-ı İlahiye ile beraber iktiza eylerler ki; hakikatları temsillerle tasvir etsinler.. Ve buna göre, Rububiyet-i İlahiye, terbiyenin iktizasıyla beşerin birbirleriyle konuştukları tarz gibi bir muhavere üslûbunu ihtiyar edecektir.. Ve binnetice: Rububiyet-i İlahiyenin nizam-ı âlem ile olan tasarrûf ve münasebetinin muktazaları itibarıyla beşerle olan konuşmasında elbette beşer lisanı ile olması zarurî olacaktır.

Velhasıl: Cenab-ı Hak Teâla, vaktaki hikmeti iktizasıyla insanda bir cüz-ü ihtiyarî bıraktı, tevdi' eyledi... Ve o cüz-ü ihtiyarîyi fiiller alemine (insanın fiillerine) masdar kıldı. Elbette o fiiller aleminin düzen ve nizamı içinde kelamını (yani, Kur'an ve sair semavî kitaplar vasıtasıyla) insanlara gönderecek ve göndermiştir.

-----μμμ-----

Ve **فَلَمَّا عَلَّمْنَا الْبَنِيَّانَ الْحَقَّ وَخَرَجُوا مِنْهَا كَاذِبِينَ** cümlesinin nazmı da

şöyledir: Madem bundan evvelki cümlede müddeayı dile getirmiş, bu cümle ilede, o müddeanın delilinin yoluna işaret eylemiştir. Bunun yanında etrafdaki evham ve vesveseleri de defetme vechine de remz ve îmada bulunmuştur. Yani: İman nazarıyla eşyaya bakan ve Allahû tealâ cânibinden ve Kudreti cihetinden nazar eyliyen kimse; elbette onun Hikmetini, İnayetini ve Rububiyetini göz önünde bulunduracak ve katiyyen bilecektir ki; Allah û Zülcelal'in Kur'anında zikrelediği ve

(hakikatları tefhim için) getirmiş olduğu şu temsilât, hak ve mahz-ı hikmet ve ayn-ı belağattırlar.

Amma kendi nefsinin aşağılık haleti canibinden ve mümkinat'ın kendi vaziyetleri cihetinden nazar edip düşünenleri ise, hiç şüphesizdir ki; evhamlar onları havalandırıp, (tehlike ve mehlekelere) doğru uçurup götürecektir.

İmanlı nazar sahibi ile, nefsin hevasına kapılmış kimsenin meselleri şöyle iki şahsın misaline benzer ki; alt taraftan doğru başlayıp yukarıya doğru çıkıyorlar, gelen su kanallarını ve suların evsafını (tatlılık ve acılık vasıflarını) kontrol için gidiyorlar. Bu iki şahstan birisi çıkıyor, pınarın başını, kaynağını buluyor, gidip suyunu tadıyor ve anlıyor ki; suyun tamamı tatlı sudur. İşte bu adam, akan suların menba'ını bulup, içip tattıktan sonra, aynı o pınardan teşaüb etmiş, ayrılmış cetvellerin teferruatından olan parçalara rastladığında, zaif bir emare ile dahi olsa, düşünür ve anlar ki; o da aynı tatlı sudur. Onun bu halinde evhamların en kuvvetlisi dahi onu şaşırtmaya gücü yetmiyor.

Amma ikinci adam ise, pınarın başını bulmak, suların kaynağını görmek için; aşağıdan yukarıya değil, yukarıdan aşağıya doğru inmeye başlıyor; teferruatların cânibinden suları kontrol etmeye çalışıyor. Ovaziyette pınarın başını ve menba'ını göremediği için pınardan ayrılan cefvellerin tek tek her birisinden akan her bir parça suyun, kat'î delil ile tatlı olduğunu öğrenmeye ve bilmeye İhtiyaç duyuyor. Bu vaziyette en edna bir vehim dahi onu şübhelerin içine yuvarlandırmaya yetiyor.

İkinci bir misal: İki şahsın ortasında bir ayine vardır. Bu iki şahıstan birisi, o ayinenin şeffaf yüzüne, diğeri de onun renkli yüzüne bakıyor gibidirler.

Velhasıl: Sanat-ı İlahiyeye bakıldığında, Cenab-ı Hak Tealâ cânibinden bakarak; O'nun inayetini, Rububiyetini birlikte mülahazaya almak ve nazar eylemek gerek. Bu nazar ise, ancak imanın nuru ile olabilir. Böylesi bir nazara, evhamların en kavîleri dahi örümcek ağı gibi de olamaz ve bir kıymet ifade etmezler. Amma eğer masnu'ât-ı İlahiyeye mümkinât cihetinden bakıp, müşteri nazarı ile kendi cüz'î fikri ile nazar edilirse, zaif ve sönük evhamlar dahi onun gözünde kuvvetli görünüp, hakikatı

perdeleyip göstermez. Nasilki bir sineğin kanadı göze perde olduğu zaman, koskoca Cûdî (179) dağını bile görmesine mâni' olur.

Amma **خَوَّلْتِخِ كَفَشُوا خَيْتَهُمْ لَوْ خَلَا خَلَا اللَّهُ شَهْتَا مَثَلًا** cümlesinin

nazmı ise şöyledir: Vakta ki Kur'an, üstteki cümlede temsilatın üslûbündaki hikmeti anlama yolunu gösterdi, ki o da Vacib-ül Vücûd Hak Teâlanın cânibinden nûr-u iman ile eşyaya nazar eylemektir. Bu cümlede ise, karşı tarafta, evham ve şüphelerin içinde çırpınma menşeyinin yolunu beyan eylemiştir. Yani: Küfrün karanlığıyla kendi nefsi tarafından baktığında ona herşeyi karanlıklı tasvir ettirdiği gibi; kalbinin maraziyle de en hafif bir vehm dahi ağırlık vermekte ve daha sonra hak yoldan sapmakta, saptırmaktadır. Bu bedbaht hale giriftarlığın ötesinde de tereddütler geçirmeye başlar ve kendi kendine istifhamlı sûallere şûrû' eyler. Nihayet –Eliyazübillah– inkâra kalkışır. İşte Kur'an-ı Hakîm bu makamda onların inkârı istifhamlarına işaret ederek, îcazlı bir tarzda ve kinaye tarîki ile,

zahir nazara göre sabık cümleye mütabık gelen **خَوَّلْتِخِ كَفَشُوا** ye bedel,

خَوَّلْتِخِ كَفَشُوا خَيْتَهُمْ لَوْ خَلَا خَلَا اللَّهُ شَهْتَا مَثَلًا kavlini irad buyurmuştur. Zira, önceki cümlede **خَوَّلْتِخِ**

خَوَّلْتِخِ كَفَشُوا kelamı olduğu için, zahirde buna uygun olanı **خَوَّلْتِخِ كَفَشُوا** gibi bir

şey idi. Lâkin Kur'an-ı Hakîm **خَوَّلْتِخِ كَفَشُوا خَيْتَهُمْ لَوْ خَلَا خَلَا اللَّهُ** dedi.

Amma **شَيْطَلُّ بِئْسَ كَثِيرًا خَوَّلْتِخِ كَفَشُوا** cümlesinin nazm ve diziliş

vaziyeti ise; muarızların istifhamlarının sûretine bir cevap olduğu için, bu cümlelerin son derece îcazlılığından dolayı, gaye ve âkibet (yani hedef ve netice) ille-i gaiyye menzilesine inmiştir. Güya ki muarızlar soruyor, diyorlarki: Bu ne için böyle olmuş? Ve neden Kur'anın i'cazı bedihî bir

179 Cûdî Dağı; Güneydoğu vilayetlerimizden Şırnak Vilayetinin Cezire Kazasına yakın ve bir tarafı Irak ile bitişik büyük bir dağdır. Hazret-i Nuh'un gemisi bu mübarek dağın başına, tepesine indiğini Kur'an-ı Kerim bildirmektedir.

tarzda zahir olmamış? Ve ne için Kur'an'ın Kelamullah olduğu zarurî olarak hemen bilinmiyor? Ve ne için getirmiş olduğu benzeri misaller sebebiyle evhamlara ma'raz ve hedef olmuştur?!

İşte bütün bu sùallere Kur'an-ı Hakîm:

كشيشلٌ ءبثه كشيوا ءؤءههءى ءبثه كشيوا

ki onda nur-u imanla tefekkür eylerse, nur'u parlayacak ve parlсын, ziyadeleşsin!. Ve kim ki onu küfr'ün zülmeti ve tenkidi ile tefekküre alırsa, zulmeti dahada artacak ve artsın. Hem bunun böyle olmasının sebebi ise; nazarı bırakılıp, bedihî olmaması hikmetidir. Hem taki kanunla; safi ve ulvî ruhlar bulanık ve süflî ruhlardan tefrik edilsin. Hem tâ ki, bununla; yüksek istidatların neşv ü nema ile, habis isti'datlardan temyiz edilsin. Ve keza tâki, bununla sahih ve sağlam fitratlar mücahede ve içtihad ile; tefessüh etmiş bozuk fitratlardan temayüz edip ayrılmak içindir. Bu ise, beşer imtihanının istilzam eylediği hal ve keyfiyet içindir. O dahi ibtila ve imtihanın sırrı böyle iktiza eylediği içindir. Bu dahi teklifin sırrı olan beşerin tekmili ile, onun saadetine giden yolun böyle istilzam ettiği içindir. Demek ki; tenzil burada îcazlı cevab vermeyi –bu hikmetler için– ihtiyar eylediği anlaşılmaktadır.

64- Eğer desen: “Teklif, beşer'in saadetini temin etmek içindir” demiştin. Halbuki bakıyoruz; teklif, ekseriyetin şekavete düşmesine sebep olmaktadır. Eğer şu teklif hadisesi olmamış olsaydı, beşeriyet aleminde cereyan eden şu tefavütler (çeşitli mertebe ve derecelerdeki değişiklikler) bu dereceye varamıyacaktı..?

Cevaben sana denilir: Cenab-ı Hak Teâla, vaktaki insanın cüz-ü ihtiyarîsine (Yani: kesbiyle ihtiyarî fiillerinin alemini düzenleme işinde) teklifi teklif eylediği gibi; bu teklifi dahi beşerin ruhunda vediâ bırakılan gayr-ı mahsur istidat tohumlarını sulayarak yeşerilmesine sebep kılmıştır. Eğer teklif hadisesi olmamış olsaydı; o istidat çekirdekleri, tohum ve daneleri kuru bir halde kalarak bozulup gidecekti. İşte bu hale göre; eğer sen nâfiz bir nazarla beşerin ahvalinde bir teemmül edebilsen, göreceksin ki; ruhun bütün manevî terakkileri ve vicdanların umum ilahî tekemmülleri ve aklın tam olgunlaşması ve keza, akılların içinde hayrete düştüğü fikir terakkîlerinin semere verdiği hal ve vaziyetleri, tamamen teklif ile meydana gelmiş olduğunu göreceksin.. Ve bütün bu tekemmül ve terakkiler dahi ancak Peygamberlerin bi'seti ve gönderilmeleriyle beşer

ikaz edilip neşv ü nemaya hazırlanmış ve Şeriatlarıyla aşılınmış, sonra semavî dinlerden ilham alarak gelişmişlerdir.

İşte eğer bunlar, (İlahî teklif, bi'set-i enbiya ve getirdikleri şeriatlar) olmamış olsaydı; kat'iyen şu insan, bir hayvan olarak kalacak ve bütün bu vicdanî kemalat ve o ahlakî mehasin hiçliğe düşüp ademe gidecekti. Lâkin beşerin az bir kısmı da olsa, kendi ihtiyarlarıyla ilahî teklifi kabul ile karşılama neticesinde; şahsî saadetler, mutluluklar kazandıkları gibi; nev'i olan beşerin saadetine de sebep olmuşlardır. Amma beşerin kemiyet itibarıyla ekseriyeti her ne kadar kalbleriyle küfre girmiş oldularsa da ve bunda kendi ihtiyarlarıyla saplanıp kalmışlarsa da; lâkin kâfirin her bir hali kâfir olmadığı gibi, bütün sıfat ve ahlakları da koyu bir küfür içinde olmadığından; bi'set-i Enbiya sebebiyle vicdanî hissiyatları ikaz edilmiş, ahlakî seciyeleri de Peygamberlik müessesesi vasıtasıyla –kısmende olsa– uyandırılmış; ve Enbiyanın getirmiş oldukları şeriâtlarını birbirlerinden işitmiş; ve peygamberlerin iz ve eserlerini, ahvallerini birbirinden duyarak bir derece tanımış olmaları ile; teklifin bazı nev'ilerini -böylece ıztırârî bir tarzda da olsa- bir cihette kabul etmişlerdir denilebilir.

65- Eğer desen: Ekseriyetin şekaveti yanında, az bir kısmın saadeti, nasıl nev'in de saadete mazhariyeti hasıl olmuş sayılsın da, şeriâtın gelmesi rahmet olmuştur denilsin.? Halbuki nev'in saadeti ise, o nev'in tamamına veya ekserisine baktığı zaman saadet olabilir.?

Cevaben sana denilir: Senin yüz yumurtan bulunsa ve bunları bir kuşun altına koyarak kuluçkaya yatırsan; o yüz yumurtadan yirmisi civciv çıksa, sekseni de bozulsa, acaba demiyecemisin ki; Şu kuş nev'i bu muamele ile tekemmül eyledi?!. Evet çünkü, yirmi kuşun hayata geçmesi, bin yumurtaya bedeldir. Veyahut senin yüz dane çekirdeğin bulunsa, bunları sen toprak altına verip sulasan; o yüz çekirdekten yirmisi mükekmmel ağaç olsalar, sekseni de tefessüh edip çürüse; demiyecek misin ki, bunlara su vermek, ağaç nev'ine saadet oldu.

Veyahut, bir madenin bulunsa; ateşi ona musallat etsen; o madenin beşten biri safileşerek altun olsa, geri kalanı da kömür ve duman olsa; acaba o ateşi ona vermek, o madenin sebab-i kemali ve saadeti olmayacak mıdır.?

İşte bu misallere kıyasen: Hissiyat-ı âliyenin neşvi ve yüce ahlakın nemüvvü ancak mücadele iledir. Eşyanın tekemmülü ise, ancak zıddlarının karşılaşması ve sıkıştırmasıyledir. Aya görmezmişinki; bir hükûmet, cihad yaptığı zaman, askerinde, milletinde cesaret hasleti uyanır, nemalanır.

Cihadı terk ettiğinde ise, cesaret ve fedakârlık seviyesi söner, müntafi olur. Ve buna göre sen düşün!...

Amma **خفا شيطاناً ثباتاً للغا ثقيلاً** cümlesinin nazm ve dizilişi ise

şudur ki; Vaktaki Kur'an... **قيضل ثبة كثيلاً** de bir ibham bıraktı, (Yani:

“Onunla bir çokları delalete gidiyor” ifadesiyle, kimlerin, nasıl ve ne için bir dalalete gideceklerini tayin etmedi, belirsiz bıraktı) Sâmi'in zihni intibaha gelerek, korka korka şunu istifsar edip dediki: “O dâllîn gürûhu kimlerdir?. Ve dalaleterine sebep olan şey nedir?. Hem Kur'anın nurundan, ziyasından nasıl zulmet gelebilir?”

Kur'an-ı Hakîm cevaben dedi ki: Onlar fasıklardır. İdlal da fisklarının cezasıdır. Hem fisk ile ve onun vasıtasıyla nur, tersine döner; fasika ateş, ziya dahi ona zulmet kesilir. Görmez misin ki güneşin ziyası; maddesi kazûratlı olan şeyleri nasıl kokuşturur, müteaffin kılar.

Amma: **حلتين خيطة صويخ غهذ الله من جعد شفاقة حوجة طمويخ خا لخر**

.. **اللَّهُ بِثَلْثِ شَيْءٍ صَخِخَ حُشِفَسْتَنُوخَ قِي رُضٍ** kavliyle; fasıkları böyle detaylı

evsafirıyla tavsif eylemesinin vech-i hikmetine gelince; bu ayet, fiskı keşf ile şerhedip üstünden perdeyi kaldırıp açıklamıştır. Zira fisk, haktan rûcû' edip dönme kılıktır ve haddi de tecavüzdür. Hem sağlam ve koruyucu kabuk içinden hurûc edip çıkmaz. Keza fisk, “Akliyye, Gazabiyye ve Şehaviyye” kuvvelerinde ifrat ve tefriti harekete geçiren bir âmildir. İfrat ve tefrit ise, fitratta mevcûd İlahî ahdlar gibi olan delaile karşı isyan ettirmeye sebeptir.. Ve keza kalbî hayatın marazla hastalanmasına iki vesiledirler. İşte bunlara, ayette fiskın ilk sıfatı olarak işaret edilmiştir.. Ve keza, fiskın mezkûr “üç kuvveler”de harekete geçirdiği ifrat ve tefrit ise içtimaî hayata karşı isyanın ve aynı zamanda içtimaî hayatın rabitalarını ve içtimaî kanunlarını parçalamaya iki tahrikçi âmildir. İşte ayette buna “fiskın ikinci sıfatı” diye işaret edilmiştir. Hem yine fiskın tahrik eylediği ifrat ve tefrit; yeryüzü nizamı fesada, bozulmaya varacak kadar bozgunculuk ve ihtilallere sebeptir. İşte, buna da ayette “fiskın üçüncü sıfatı” olarak işaret edilmiştir.

aynen uymaktadır. Ve işte bu sırra binaendir ki: Kur'an'ın selaseti, derece ve mertebesinin ulviyyeti ve nakşının inceliği i'caz mertebesine çıkmıştır.

Amma لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

cümlesi heyetlerine gelince, bilmiş ol ki: Cümlenin başındaki “inne” tahkik için olup tereddüt ve inkârı red etmektedir. Öyle ise, tahkik mânâsı ile bu لَقَدْ üstte geçen (lasiyyema)ların (Yani: Bir iki sahife kadar üstte لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ cümlesinin tefsir ve izahı sadedinde “hususan, ve bilhassa, ve hususiyle” ile ifade edilmiş kısmın) tekrarlandığı vech üzere, müteselsil olan tereddüd ve istifhamlara işaret etmektedir.

لَقَدْ Lafz-ı celâli ise; yine az üstte geçmiş, yanlış ve hata bir tarzda uygulanmış olan hatalı kıyasa düşmemek için zihni ikaz etmek içindir.

Amma لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ye tercihan لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ yi getirmesi; inkıbaz-ı nefsten

ibaret olan haya, (utanmaklık) Cenab-ı Hak hakkında muhal olduğu halde, muhal bir şeyi nefyette de bir faide olmadığına göre; her halde hikmet ve belağat ve benzeri sebeplerden dolayı, temsilin güzelliğinin iktizasına işarettir. Öyle ise, temsil ve meseli terketmek için haya'dan, utanmaktan başka bir illet bulunmamaktadır. Haya ise, Hak Teâla hakkında muhaldir. O halde temsili terk etmek için hiç bir sebep yoktur. İşte ayet, böylece muarızları en şiddetli, amma aynı zamanda en latif bir ilzam ile susturmuştur.

Ve keza, şu لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ lafzı, sohbetin müşakeleti, benzerliği

dolayısıyla (yani Allah'ın kelamındaki muhavere tarzını insanların arasında yapılan sohbe benzetererek,) şu gelen ahmakane sözlerine de remizdir, ki demişler: “Muhammed'in Rabbi, insanlar arasında şu tahkirle karşılanan mahlukların temsilini getitmekten hiç haya etmiyor mu?

Amma makama daha münasib gibi görünen **مِثْلُ الْحَقِيرَةِ** ye

bedel, “Şu hakir, aşağı şeylerin temsillerini getirmesine bedel” **لِطَنٍ يَخِضِرُ ثَبَجًا**

yi getirmesinde latif bir üslûba işaret içindir Şöyle ki: Temsil, tasdik ve isbat için mührün basılması, ya da kıymet ve itibarlık için sikkenin darbedilmesi gibi bir şeydir. Ve bu işaretle evhamı tartdetmek üzere, temsilin hadd-i zatında güzel bir şey olduğuna remzdir. Aynı zamanda o işaret içinde bir işaret daha veriyor ki; temsil, istihsan edilmiş, beğenilerek kabul görmüş meşhur ve güzel bir (belağat) yoludur. Zira darb-ı meseller, insanlar arasında yerleşmiş, ma'rûf kaidelerden olmuştur. **ق.**

Yine, en vecîzi olan **ضَرْبِ** ye tercihen **لِطَنٍ يَخِضِرُ ثَبَجًا** yi getirmesi îmadır ki; itirazın menşei ve kaynağı; sadece temsil olarak getirilen şeyin zahiren hasisliği, basitliğidir. Zira **لِطَنٍ يَخِضِرُ ثَبَجًا** nin kelime yapısı itibariyle bağımsızlığı olmadığı için, (yani, kelime olarak belli ve muayyen bir şey'i ifade etmediği için istiklaliyeti yoktur.) Sanki bu kelime latif ve nâzik bir şey olup; maksûd olan şey ona uğrayıp üzerinden geçerek mef'ule (yapılmış fiil ve şeye) gider. Lâkin **ضَرْبِ** kelimesi ise, bağımsızlığı, yani muayyen bir mânâyı ifade eden istiklaliyete sahib olduğu için, güya ki kesif ve katı bir şeydir de, kasd ve garazın önünü kesiyor ve kendisine çekmek için onu durduruyor.

Amma **مَثَلًا** ise, hissedileni; Yani görünüp tutulabilen şeyi bir ma'kul ile ve mevhûmu bir muhakkak ile ve gâibdekini hazırdaki ile tasvir eden temsilin hasiyet ve karakterine ima etmek içindir. Bundan da vehimlerin redd ve tardına bakan bir ima vardır. Hem **مَثَلًا** nin tenvinli tenkiri ise; Medar-ı nazar olan şey, temsilin zatı ve kendisi olduğuna remzdir. Amma temsil'in sıfatları ise, makamın tabiatına ve temsil ile gösterilenin haline göre mahmul kılınmıştır.

﴿فَمَنْ يَخْلُقْ خَلْقًا مِثْلَ خَلْقِ اللَّهِ﴾ cümlesi heyetlerine gelince, bilmiş ol ki; cümlenin başındaki “fa” tefri' içindir. (Yani: Şu'belendirme, dallandırma içindir.) Tefri' ise, şu cümlenin iki şıklı manâyı netice verdiğiğe zımnî bir delildir. Yani ayet: “Cenab-ı Mütakellim-i Ezeli temsili, darb-ı meseli terkedemez. Çünkü kelamın belağatı onu öyle ister ve iktiza eyler.” Kim ki insaf ile dikkat eylerse, onun (yani Kur'an'ın temsilatı) belîğ ve hak ve doğru olduğunu ve şeksiz Allah'ın kelamı bulunduğunu bilecek ve anlayacaktır. Amma inadın gözüyle bakanlar ise, o temsilatın hikmetini bilemeyecekler, anlayamayacaklar ve tereddüt içerisinde kalacaklardır. Bu tereddüt ve şüphelenmenin neticesinde de inkâr kokan sualler soracaklar; Sonra da inkâra yeltenecekler, daha sonra da onu (temsildekini) hakir göreceklendir. İşte bu vaziyet netice veriyor ki mü'min, –çünkü insaflıdır– onun Kelamullah olduğunu tasdik eyler. Kafir ise, –çünkü inatçıdır– bunda ne gibi bir faide vardır.” diyecektir gibi mânâlar ifade eyler.

Ve cümlenin başında gelen ﴿فَمَنْ﴾ ise, hükmü koymada bir şartiyye-i lüzûmiyye olduğundan, işaret veriyor ki; müptedaya haber (183) lazım ve zarurîdir. Yani ﴿فَمَنْ﴾ müptedasının şanıındandırki, şu ﴿فَمَنْ﴾ gibi bir haberi lüzûmlu kılıp getirsin.

Amma ﴿فَمَنْ﴾ yerine... ﴿فَمَنْ﴾ yi irad edip getirmesi, şöyle bir ma'naya tansis ederek işaret ediyor ki; iman, doğruluk ve objektifliği ile (184) ilmin sebebidir. İlim dahi objektifliği ve rasyonelliği ile imanın

183 Bir not: Mübteda ile haber şöyle ta'rif edilebilir: Mesela “Ahmet gitti” mübteda olsa, (yani ki, bir meselenin anlatılmasına başlama demektir) onun haberi, yani; tamamlayanın devamı gelmesi lazımdır, ki o da : “Nereye?” diye mukadder bir sual belirtir. Cevabı: “Çarşıya!” denilir. Böylece cümlenin tamamı: “Ahmet gitti çarşıya” olur.

–Mütercim–

184 Bir not: Bu tefsir ve izahı, yine acelelikle tefettun edip tam düşünemiyen merhum Iraklı âlim Tahir Eş-şûşînin –az yukarıda da geçtiği tarzda: “Burada yine neden ﴿فَمَنْ﴾ kelimesinin tahlili yapılmamış, herhalde unutulmuş” diye vaki' olan itirazı yersiz olduğu

sebebidir ve imandır. (Yani: İman ile ilim birbirinin lazımıdır. Buna binaen denilebilir ki: İlim ile biliyor, amma iman etmiyorsa; o ilim , ilim değil cehalettir. Keza bir çeşit iman ediyor, yani inkar etmiyor, fakat ilim ile imanın hakikatının ma'rifeti yoksa, o vaziyette câhilane ve âmiyane bir iman etmiş demektir ve tam ve gerçek bir iman sayılmaz.)

Amma makama en münasib gibi düşen **لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ سِرُّهُمْ** yerine **لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ سِرُّهُمْ**ün getirilmesi, ehl-i i'tirazın i'tirazlarının neticesi ve en ahirine bir işaretir. Zira onların hedef-i garazları; Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu nefy etmektedir. Bu da maksad ve garazlarının en son neticesidir.

Amma **لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ سِرُّهُمْ** de yapılan hasr, (münhasırlık), (yani “Muhakkak ki O haktır” münhasırlığı) ise, işaret eder ki; Kur'anın getirmiş olduğu bu temsiller, ya da benzeri ifade ve beyanları, muarızların zu'umleri hilafına hiç bir zaman belağatca ve akl-i selimce kötü karşılanma şöyle dursun, hep istihsan edilmiş bir makamda bulunduğu; ve bir şeyin sadece ayıp ve noksanlardan salim olmakla kemali tesbit edilmiş olmadığına işaretir.

Ve **لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ سِرُّهُمْ** de, onların garaz ve maksatlarının hedefi, Kur'an'ın nüzûlünü (Yani Allah tarafından inzal edildiğini) inkâr etmek olduğuna işaretir.

Ve amma **لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ سِرُّهُمْ** deki **لَا يَخْفَىٰ** ise, üstte geçen (yani ayetin önceki kelimelerinin ifadelerinde geçen) ma'nayı te'kid etmek ve tahkik eyleyip haklılığını kuvvetlendirmek ve fasl edip aydınlatmak içindir.

zahir olmuş oluyor. Çünkü **لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ سِرُّهُمْ** nin zahir metni verilmeden ve **لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ سِرُّهُمْ** deyip ilh. İşaretini koymamakla beraber, manasını tâhlil eylemiş olmakla, havale yapıldığı âşikârdır. Dolayısıyla bir eksiklik mevzu-u bahis değildir.

–Mütercim–

Ve yine: Daha vecîz olan **يَا كَافِرِينَ** ye bedel, **يَا كَافِرِينَ كَفَرُوا** yı getirmesi ise, - üst tarafta geçtiği üzere- onların Kur'an'ı inkar etmeleri, küfürden gelip küfre gittiğine îma etmek içindir.

Hem yine üstte geçtiği gibi; zahir olanı **يَا كَافِرِينَ** iken, ona tercihan

يَا كَافِرِينَ nin getirilmiş olması ise, îcaz yapmak üzere, kinaye yolunu ihtiyar etmek içindir. Yani küfre girmiş olan şahıs, hakikatı tanımıyor, bilmiyor. Hakikate karşı cahilliği de tereddüde müncer olmakta, o da gidip inkâra dayanmakta, bu da sonunda istifham suretiyle istihkâra varmaktadır. (Yani; meseleyi, hakikatı basit, hakir ve aşağı görerek istifhamlı sualler sorarlar.) Hem yine **يَا كَافِرِينَ** de şöyle bir remiz dahi vardır ki; kafirler kendileri küfrün dalalet bataklığına saplandıkları gibi, aynı zamanda sözleriyle de başkalarını dalalete sürüklüyorlar.

Amma **يَا كَافِرِينَ يَهْدِي بِكُفْرِهِمْ إِلَى الضَّلَالَةِ** cümlesinin heyetleri ise, bilki; tertibin sırasına göre, cümlenin ikinci yarısını başa, öne almak iktiza etmekte idi. (Yani: cümlenin son yarısı olan **يَهْدِي بِكُفْرِهِمْ إِلَى الضَّلَالَةِ** nı başa almak icab ederdi) fakat vaktaki garaz ve maksad, istifhamcı mütereddidlerin ve istihkarcı inkârcuların itirazlarını reddetmektir; o yüzden bu makamda **يَهْدِي بِكُفْرِهِمْ إِلَى الضَّلَالَةِ** tabiri ile başlamak daha ehemmiyetli görülmüştür.

Amma sualin iki münasibi olan ki **يَا كَافِرِينَ يَهْدِي بِكُفْرِهِمْ إِلَى الضَّلَالَةِ** Yani: “Allah bu gibi misal ve temsilleri getirmekle ne istiyor?” sûalinin cevabına münasib bulunan **يَا كَافِرِينَ يَهْدِي بِكُفْرِهِمْ إِلَى الضَّلَالَةِ** iken, bu ta'birden geçip, fiil-i

mudari' suretine intikal olan **شَيْطَلٌ يُنْهَدَى**ye geçmesindeki ma'na ve sebep, şöyle işaret veriyor ki: Nuzûl-ü Kur'an arttıkça, yani peyderpey ve yeniden yeniye nüzûl edip ziyadeleştikçe; kafir ve münkirlerin küfrü de , zulmet üstüne zulmet yığılmakta ve gittikçe kesafet peyda etmektedir. Nasilki mü'minin imanı da, Kur'andan her yeni nüzûller oldukça nûrun ala-nûr tezayüd edip artmaktadır.. Ve keza **شَيْطَلٌ**nun fiil-i müdari'inde –ki hal ve vaziyet itiberiyle istifhamcılara cevap olmakla beraber– iki fırkanın (mü'min ve kâfirin) hallerini beyan etmeye ve bunların sebep-i hallerini dile getirmeye dair remz vardır.

Amma ayetin bu cümlesinde iki defa **كثيرا** kelimesinin iradının sebebine gelince; birincisinde kemiyet ve sayı işi vardır. İkincisinde ise, kıymet ve keyfiyet mevzu-u bahistir. Evet, kiramün-nas, insanların kerimleri, faziletlieleri sayıca az da olsalar, kıymetçe çokturlar. Demekki cümlenin ikinci yarısında dahi **كثيرا** ile ibarelendirmesi; Kur'anın varlık ve oluş sırrı beşer için rahmet olduğuna remzetmek içindir. Teemmel! (İzahı: Kur'anın Peygambere nüzûl etmeye başlamasıyla, insanlarda teklif ve imtihanın mücahadesi başladı. Bu mücahede ile insanların –adedce azda olsa– fitratlarında olan cevher ve altun madenlerini meydana çıkardı. Eğer bu teklif ve imtihan işi olmamış olsaydı, insanlar işlenmemiş ham madenler halinde kalmış olacaktı. Demekki Kur'an, beşer için çok çok rahmettir.)

Amma **بِئْسَ مَا يَشْكُرُ بِنَاءُ اللَّهِ الْغَا ثَقِيخ** cümlesinin keyfiyeti ise, bil ki:

Vakta üstteki cümlede **كثيرا** kelimesini zikreliyerek, ortalıktaki vesvese, korku, tereddüt ve Kur'nda eksiklik var gibi töhmetleri def'yledi. Yani **كثيرا** kelimesiyle: “Acaba o dâllinler kimlerdir.?” diye olan istifhamı açıklayarak ortaya koydu. Bunun yanında, dalaletin menşei, onların kendi fiskları, bozuklukları olduğunu ve bu bozukluğun sebebi de, kendi kesbleri

olduğunu ve sonunda oluşan neticenin kusurluluğu da kendilerine ait olup Kur'andan olmadığını; ve dalaletin halk ve icadı da fiillerinin cezası olduğunu izah ile beyan eylemiş oldu.

Hem sonra şunu da bil ki: Sabık cümlelerin her biri, kendi sabıkının keşşafı olduğu gibi; (Yani her birisi, üstteki cümleleri tazammun eyledikleri mânâları keşfedip açtıkları gibi) aynı zamanda ona lahik olacak, yani sonra gelip ona eklenecek cümlelerin de müfessiridirler. Böylece her bir cümle, adeta sabıkının delili, lahikin de neticesidirler.

Bunun izahı şöyledir ki: Cümlelerin mecmu'unda, ya da bunların her birisinde iki ma'na silsilesi bulunmaktadır.

Birinci Silsile: Şöyledir; Cenab-ı Allah bu temsilleri getirmekten haya etmez. Zira belağat ve kaideliğin iktizasını onları icabettirir, öyle ise onları terketmez, edemez. Çünkü o temsillerin getirilişi belîğ bir iş olup yerindedir. Zira onlarla ifade edilen mânâ hak olup, Allah'ın kelamıdır da. İşte mü'min kimseler, bunun böyle olduğunu biliyorlar.

İkinci Mânâ Silsilesi: Cenab-ı Hak, münkirlerin iddialarına ehemmiyet verip de temsilleri getirmekten utanmaz. Zira onlar: “O temsillerin terki lazımdır” diyorlarmış... O halde, onlar temsilatın hikmetini bilememektedirler. Çünkü onlar: “Bu temsiller'in getirilmesinde ne gibi bir faide vardır.” diyorlar.

Hem çünkü onlar onu, (Kur'anı veya Kur'andaki temsilleri) inkâr ediyorlar. Zira temsil için getirilen şeyi (sinek gibi mahlukları) hakir görüyorlar. Hem çünkü, onlar bu temsilatı işitmekle dalalete düşüyorlar. Ve onların düştükleri bu dalaletlerine Kur'an da hükmeylemiştir. Hem çünkü onlar kendi koruyucu kabukları içerisinde tefessuh ederek bozulup dışarı atılmışlardır. Hem çünkü onlar, Allah ile yapmış oldukları ahdlarını nakzeylediler. (Allahü a'lem “kalû bela” ahdı kastedilmektedir.) Hem çünkü onlar, hem teşriî hem de tekvinî kanunları ile muttasıl olan ahenk ve nizam-ı âlemi kırıp yırtmışlar, yırtıyorlar. Hem çünkü onlar, yeryüzünde carî olan ilahi nizamı bozuyorlar. Öyle ise: Onlar hiç şübhesiz dünyada vicdan ıztırabını, kalb sıkıntısını ve ruh ürküntüsünü çekerek hasaretetmiş kimselerdir. Ahirette de ebedî azab ile ve Allah'ın gazabına uğramakla

hasarete düşeceklerdir. İşte sen gel, iki silsilenin selasetinde, akıcılığında bir düşün, teemmül et ve dikkat buyur!(185)

Amma: حَلَّتِيخَ جِيَانَتَهْ ضَوْخَ غَهْ خَالَهُ لَهْ مَشْ جَعَلَتْ شَيْخَا قَدْ رَوَيْتَهْ طَفْوُخَ خَالَهُ خَالَهُ لَهْ

رَضِ بِطَلْحِ شَيْخَا حَوِشِي سَتَشَوْخَ عَفِي cümlesi heyetlerine gelince bilmiş ol

ki: Kur'an-ı Hakîm kendi sırr-ı i'cazı ve nazm-ı belağatı içerisinde olarak; bu makamda yaptığı şu tavsifat ile müteşekkik bulunan fasıkları bu tarzda tavsif eylemesinde, elbette çok latif ve pek yüksek bir münasebet için olabilir. Evet, güya ki Kur'an-ı Hakîm diyor: Kur'an-ı ekber olan kâinatın i'cazını göremeyen fasıklardan uzak değildir ki; nazm-ı Kur'an'ın icazında dahi tereddüd edip câhillik yapsınlar. Evet onlar, kâinatın nizamını tesadüfi semeredar tahavvülatını da rastgele bir abes gördükleri için; ondaki hikmetler, ruhlarının fesadından dolayı, kendilerinden tesettür eyleyip saklandığı gibi; sakîm, hastalıklı fitratlarıyla da ve bozuk olan tehevüsleri ile dahi, Kur'an'ın mu'ciz olan nazmını ve inci gibi dizilişini müşevveş, mukaddematını semeresiz ve neticesiz, meyve ve semerelerini de acı ve tatsız görmüşler ve görüyorlar.

Amma: حِيَانَتَهْ ضَوْخَ غَهْ خَالَهُ لَهْ cümlesinde ise, nakz-ı ahdı, yani ahd ve

peymanı bozma, ön planda ele alınmıştır. Nakz'ın lügat mânâsı: Urganın iplik tellerini birbirinden ayırıp kesmek ve parçalamak olduğu için, bu ma'na ise, âlî bir üsluba şöyle işaret etmektedir ki; güya Allah'ın ahdî, (Allah'a yapılmış, verilmiş söz) nuranî bir halattır, bir urgandır da; o urganın iplik telleri de hikmet, inayet ve Meişet-i İlahiyye ile örülmüş ve birbirleriyle sarmaş olmuş tarzda; ezelden uzayıp gelmiş, ta ebedle ittisal edinceye kadar da gidecektir. İşte bu ahd ve peyman-ı İlahî, kâinatta umumî nizam suretinde tecelli etmiş ve o umumî nizamın silsilesinin zincir

185 İşarat-ül-İ'caz'ın 1918 tarihinde tab'edilmiş nüshası kenarının tam burasında Hz.Müellif, kendi mübarek kalemiyle şöyle Arabî bir cümle yazmışlardır:

جَزَا اللهُ خَيْرَ الْقَدَا حَسَنَتْ فِي فَهَوِ السَّلْسَلَتَيْنِ وَتَفْهِيْمَهَا

Yani; Allah sana hayırları mükafat versin ki; şu iki silsilenin anlamasında, anlatmasında pek güzel bir üslup ve bir izah getirmişsin.

–Mütercim–

halkaları mahlukatın nevilerine gönderilmiş, takılmıştır. Fakat o silsilenin en ehemmiyetli tarafı ve kökü nev-i beşere uzatılarak takılmış olduğundan; beşerin ruhunda istidad ve kabiliyetlerin tohumunu miras bırakarak semere vermiştir.. Ve o istidad ve kabiliyet çekirdekleri de, teşri'î emr ile, yani naklî delillerle ta'dil edilmiş olan cüz-i ihtiyarîsi sulanarak çiçekler açmıştır. İşte ahde vefa ise, bu istidadların hikmet-i vaz'ları doğrultusunda sarfedilmeleridir. Amma ahdi nakz etmek ise, bunun hilafı, zıddı ve tefrikidir. (Yani müsbet cihetinden onu ayırıp menfî tarafa çevrilmesidir.)

Mesela: Bazı peygamberlere iman edip, diğer bazılarını tekzip eylemek .. Ve ahkam-ı İlahiyenin bir kısmını kabul, bir bölümünü de reddetmek.. Ve Kur'anın bazı ayetlerini güzel görüp, bazılarının inkarını yapmak gibi davranışlar..(186) Evet nakz-ı ahd ise, misallerde verilmiş olduğu üzere nizamı, nazmı ve intizamı ihlal eylemektir.

Amma: ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ أَنْ يَقُولُوا ذُرِّيَّةَ طَمُوحٍ غَالِيَةٍ أَسْقَطْنَاهُ إِنْ كُنَّا نُحْيِيهِمْ ثُمَّ جَعَلْنَاهُمْ حَتًّا ۗ وَذُرِّيَّةَ طَمُوحٍ غَالِيَةٍ أَسْقَطْنَاهُ إِنْ كُنَّا نُحْيِيهِمْ ثُمَّ جَعَلْنَاهُمْ حَتًّا ۗ﴾

bilmiş ol ki: Bu cümle-i ayette bahsedilen ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ أَنْ يَقُولُوا ذُرِّيَّةَ طَمُوحٍ غَالِيَةٍ أَسْقَطْنَاهُ إِنْ كُنَّا نُحْيِيهِمْ ثُمَّ جَعَلْنَاهُمْ حَتًّا ۗ وَذُرِّيَّةَ طَمُوحٍ غَالِيَةٍ أَسْقَطْنَاهُ إِنْ كُنَّا نُحْيِيهِمْ ثُمَّ جَعَلْنَاهُمْ حَتًّا ۗ﴾ ise, yani Allah'ın emreylemiş olduğu husus, hem teşri'î emre hem de tekvinî emre amm ve şamildir. Bu da fitrî kanunlarda ve İlahî adetler içerisinde yerleştirilmiş olan emrdir. Yani, fitrattaki nizam ve muvazenedir. İşte şeran'de onunla (o emirle) bitişmek ve onunla muvassalat içerisinde olmak, yani onunla uyum içinde olmak emredilmişken; kalkıp bunu kırmak ve muvassalayayı kesmek ve bozmak ise, sila-ı rahmı kesmek ve mü'minler; kalpleri birbirinden soğuyup kopmak gibidir.. Ve daha sen bu kıyas üzere sair şeyleri işleyebilirsin.

Buna göre, ahdi nakz etme, yani kat'etme ve koparıp kesme işini tekvinî alemde eğer tatbikini yaparsak, şöyle olabilir: “Ameli ilimden kat'eylemek.. zekadan ilmi kesmek.. istidaddan zekayı koparmak.. akıldan ma'rifetullahı kat'eylemek.. kuvvetten sa'y ve gayreti kesmek.. cesareten cihadı koparmak ve hakeza.. gibidir. Evet, kuvvetin insana verilmesi, tekvinî bir emr-i manevîdir ki: “Çalış!” demektir. Zekanın verilmesi, “İlmi elde et!” diye emr-i manevîsidir. İlh...

186 Bu bahis müslümanlar için fevkaledede mühim bir derstir.

Amma **رض** **قلى** **شيوخ** **شيوخ** cümlesinin izahı da şöyledir ki; mahiyeti,

ruhu fesada ve bozukluğa uğramış ve binnetice fık ü fücür bataklığına saplanmış kimseler isterler ki; kendileri gibi bataklığa takılmış arkadaşları bulunsun. Tâ ki o dehşetli hal, az da olsa kendilerinden hafiflensin. Nasıl ki bu hususta bazıları tarafından denilmişki: (Beliyyeler umûmileştiği zaman, hoş karşılanır) ile kendilerini avutur, dururlar.

Hem bir fasıkın kalbine bir ihtilal, tahrib, bozmak, fesad ve karıştırıcılık hissi ve melekesi düştüğü zaman, artık onun kalbindeki kemalat yıkılmağa ve bozulmaya yüz tutmaya başlar. Yüksek düşünceler ve âlî hisler de sukuta ve alçalmaya yönelirler. İşte o zaman öylesi bir şahsın kalbinde hep yıkma, bozma ve kırma meyli doğmaya yüz tutar. Bu halin neticesinde de; artık o şahısta, hep tahrib ve yıkmakta lezzet arama hali hasıl olduğu gibi: Fesad, bozma ve ihtilalin içindeki menhus lezzetle tatmin olmaya çalışır.

66- Eğer desen: Ayet cümlesinde **رض** **قلى** **شيوخ** lafzıyla işaret edilmiş

olan bir fasıkın fesadının, nasıl oluyor da umum yer yüzünde tesirli olabiliyor?

Cevaben sana denilir: Bir şeyde mizan ve intizam varsa, onda her halde muvazene ve ölçülülük bulunacaktır. Hatta “nizam, müvazenenin üstünde mebnî ve kaimdir” denilir. Evet, bir makinanın çark ve dolapları arasına basit ve hakir ve değersiz bir şeyin girmesi ve takılmasıyla; makine hi2ssetmese dahi, müteessir olacağı; hem bir mizanın (terazinin) iki kefesinde birer dağ bulunsa, ceviz gibi küçük ve hafif bir şeyin bir tarafına ila2ve edilmesiyle müteessir olduğu misillü nizam ve mizan gibi,sair şeylerde bunun gibidirler.

Amma **شيوخ** **شيوخ** **شيوخ** **شيوخ** cümlesi ise, bilki: Burada ibarenin hakkı:

شيوخ **شيوخ** **شيوخ** **شيوخ** dir. Yani: Onlar fesad ve bozukluk yüzünden,

hidayette zarar ve hasarete uğradılar. Demek ki **شيوخ** ile beraber **شيوخ**

lafzıda kullanılması ve **الْحَاثِمِ** ile **تَشْوِخِ** ile **نَهْمِ** yi tarif etme vaziyeti ve hasaret edenleri itlak eyleyip umumîlikte bırakması şu gelen bir takım nükteler içindir.

İşte **تَشْوِخِ** nin getirilmesi, hissedilen (bilinen, görülen şey) şeyin hazır

bulundurulması (istihzar) içindir. Öyle ise **تَشْوِخِ** den müstefad olan ihzar,

hazıra getirme hali ise, işaret eder ki; dinleyici olan kimse, fasıkların habis ve pis hallerini işittiği zaman, onlara karşı bir hiddet ve kalbinde onlardan nefret duyması gerek.. İşte bu dinleyicimiz nefretini tatmin etmek, öfke ve hiddetini gidermek için, ister ki; hasarete batmış o şahısları kendi hayali önünde hazır buldursun da, vahim akibetle burun buruna gelmiş olan

hallerini müşahade eylesin. Hem **تَشْوِخِ** deki mahsusiyet (hissedilmişlik

dahi, fasıkların rezil evsafına işaretirki, bu vasıfları, (hasarete batma vasfı) o derece kabarmış ve çoğalmış ki; adeta nefret hissinin gözü önünde cisimleşmiş, hatta neredeyse elle tutulur hale gelmiştir. Bu işaretende aleyhlerindeki hükmün (hâsirlardır diye olan hükmün) illeti de giriftar oldukları hasaretin kendisi olduğuna îma etmektedir. (Yani o derece bilerek ve isteyerek bu hasarete girmişlerdir ki, sebep ve illeti hasaretin kendisi olmuş.)

Keza **تَشْوِخِ** deki bu'diyet, (ha! işte onlar) ile gösterilen uzaklık hali)

işaret ediyor ki; o hasir fasıklar, hak yoldan o derece uzaklaşmışlardı ki artık geriye dönemiyecek bir raddeye varmışlardır. Öyle ise, peşimanlık çarşısında ve geriye rücu' mesafesinde bulunabilenlerin hilafına olarak; bu hâsirlar zemm ve tahkire müstehak olmuşlar ve olmaktadır.

Hem cümledeki **نَهْمِ** lafzı ise, hasaretin kendilerine münhasır

bulduğuna ve hatta mü'minlerin dünyevî bazı lezzetler yolunda uğruyabildikleri bir takım hasaretler, onlarınkine nisbeten ve hakiki mânâda hasaret olmadığına işaretir. Hem yine ehl-i dünyanın

ticaretlerinde ettikleri zarar ve hasaretleri de bunların hasaretlerine göre bir hasaret sayılmamaktadır.

Ve الخا nin ال Elif-Lamı ise, hakikatı tasvir etmeye, ettirmeye

işarettir. Yani: Hakiki hasaretin ve hasaret edenlerin ne olduğunu ve nasıl olacağını görmek isteyenler; işte gelsinler bunlara baksınlar.

Hem yine bu “Elif-Lam” ima ediyor ki: Onların mesleği, başka hasaretlerde olduğu gibi çoğu kısmı zarar olup, içinde bazı menfaat yanları bulunan cinsten de değildir. Belki sırf ve hepten, hasaret ve ziyandır. Buna göre burada “Lam-ı tarif” ile yapılan tanıtmaya hasaretin kemal derecesi, ya da apaçıklığı veya da hakikati olduğu gibi tasvir içindir.

Amma ayetin hasareti mutlak bırakması, (yani hangi iş ve fiilde hasaret etmişler belirtmemesi veya o hasaretin ne olduğunu tayin etmemesi) hitabî olan şu makamın yardımı ile; o hasaretin umum hasaret çeşitleri olduğuna işarettir. Yaniki onlar: Ahdi nakz edip bozduklarından, hasaret etmişlerdir. Sıla-ı rahmi kat' ettikleri için, hasaret etmişlerdir. İslah ve tamir yerine ifsad edip, fesad çıkarmakla, hasaret etmişlerdir. İman etme yerine küfür ve inkara gittikleri için, hasaret etmişlerdir. Ve şekavetle fisku fücûra inhimak ettikleri için saadet-i ebediyeyi elden kaçırdıkları için, hasaret etmişlerdir.

-----μμμ-----

تَكْفِيْفُ خَشَاكَ تَشْوِيْحُ بِاَللّٰهِ تَشْمِيْحُكُمْ تَشْمِيْحُكُمْ تَشْمِيْحُكُمْ تَشْمِيْحُكُمْ تَشْمِيْحُكُمْ تَشْمِيْحُكُمْ تَشْمِيْحُكُمْ تَشْمِيْحُكُمْ تَشْمِيْحُكُمْ تَشْمِيْحُكُمْ

تَشْمِيْحُكُمْ تَشْمِيْحُكُمْ تَشْمِيْحُكُمْ تَشْمِيْحُكُمْ تَشْمِيْحُكُمْ تَشْمِيْحُكُمْ تَشْمِيْحُكُمْ تَشْمِيْحُكُمْ تَشْمِيْحُكُمْ تَشْمِيْحُكُمْ

Bakara/28

Ey aziz bilmiş ol ki: Şu ayetin dahi “üç çeşit” nazm ve diziliş vechi vardır:

Birinci vecih: Ayetin mecmû-u meali sabık ayetle olan nazımıdır. Buna göre bilesinki: o ayetlerde Cenab-ı Hak teâla vaktaki insanları kendine ibadet etmeye; ve kendisine (veya ibadetin hakikatına) iktikad getirmeye davet eyledi. Ve akaid ve ahkâmaların delillerine icmalen işaret ederek usullarını da zikreyledi. Bu ayette ise, gelecek ve bu ayete lahik olup eklenecek “üç lahikalar”la birlikte o usullere bakan ve delilleri içine alan in’metleri sayarak; o akaid ve ahkâmın delillerini getirmiş, serdeylemiştir. Sonra bu ayette işaret edilmiş olan en büyük ni’metin “Hayat” olduğunu.. Ve bundan sonra gelecek ikinci ayette işaret edilen en büyük ni’metlerden birisi de; semavat ve zeminin tanzim edilmesiyle ancak mümkün olabilen hayatın kemali olan “Beka” olduğunu.. Ve sonra gelen üçüncü ayette ifade edilen büyük nimetlerden birisi de; kâinatın içinde ve bütün mahlukatın üstünde “beşerin tafdiri ve tekrimi” (yani insan oğlunun faziletliliği ve kerimliliği) olduğunu.. ve sonra dördüncü ayette beyan edilmiş olan en azim nimetlerden biriside “beşere ilmi ta’lim eylemek” olduğunu hatırlatarak, ibadeti akaid ve ahkâmın delillerini serdeyleyip göz önüne sermiştir. İşte bütün bu nimetler ise, nimetin suretine nazaran “Delil-ül İnyet vel-gayet” (187) olduğu gibi; ibadetin sebep ve illetinin de delilleridirler. Evet, akıllarda Cenab-ı Mün’im-i Hakîkinin in’amlarına karşı şükreylemek vacib; ve nimetlerini inkar ve küfran ise, haram olduğunu hissettiriyor. Lâkin hakikata nazaran olsa; mebde’ ve maâd’ın vücuduna (yani dünyaya gönderiliş ve ahirette dirilişin olacağına) bakan, isbat eden “ihtiraî delil”ler kısmından olmuş olur.

187 (1, 2): Delilül-in ayet vel-gayet ile, Delil-i ihtira’ının daha güzel izahları, Asar-ı Bediye, 2. baskı Nokta Risalesi Kısmı, sh: 50 ve 51 dedir.

Hem yine şu ayet, sabık ayete, (önceki ayete) baktığı gibi; sabıkın sabıkı olan ayetlerdeki kâfir ve münafıkların bahislerine de nazar eylemektedir. Yani bu ayetteki istifham-i inkarî-i taaccübü ile, o kâfir ve münafıkların rüsvay ve rezilliklerini izhar eyliyerek, başlarına kakıldığına ve onları tehdid ve terhib eylediğine işaret etmiştir.

İkinci vechi: Bu ayetin cümleleri birbirleriyle nazmlı ve ahenkli olduğu keyfiyetine gelince, bilmiş olki; burada gıybetten hitaba geçip bakan bir iltifat vardır. Evet, sabık ayetler evvela onların (fasıkların) hal ve vaziyetlerinden bahsedip hikaye eyledi. Sonrada doğrudan onlara hitaba geçti. Bu vaziyet ise, belağat ilminde malum olan bir nükte içindir, o nüktede şudur: Bir şahsın mesavîsi, kötülük ve günahları yavaş yavaş ve perdepey zikredildiği zaman, hiddet ve buğz dahi ona karşı gittikçe ziyadeleşir ve öyle bir hale gelirki; eğer o şahıs bir insan ise, mütekellimi; o kusurlu şahsı getirip, karşı karşıya olarak hitap etmeye zorlar. Amma eğer başka birisinin haseneleri, iyilikleri derece derece zikredilirse; bu zat ile şifahen konuşma meyli kuvvetleşir ki, mütekellimi ona müteveccih kılıp, doğrudan hitap eylemeye iltica ettirir.

İşte Kur'an-ı Hakîm Arabın üslûbleri üzerine nüzûl ettiği için; (ve Arab lisanında mezkûr kaidenin ehemmiyetli mevkiî olduğundan) onları

muhabatabaya alarak deyip iltifatta bulunmuştur. (yani: sabık

ayetlerde, cenab-ı hak teala kullarını ibadete davet için, bahşeylemiş olduğu nimetlerini, in'amlarını yâdedip, yâd'a getirip, kullarını vicdanlarıyla muhasebeye sevkettikten sonra, onların günah ve kötü hallerine bir dönüverip left-i nazar eylemiş. Yani: göz ucuyla bakarcasına onlara yönelmişki: “Ey insanlar! Nasıl olurda küfran-ı ni'mette bulunuyorsunuz??” demiştir.)

Üçüncü vechi: Bilmiş ol ki: Buradaki maksad ve gaye madem –sabık ve geçmiş asıllara binaen– iman ve ibadete dair; ve küfrü red, küfran-ı ni'meti men'etmeye bakan bürhanlar serdeylemektir.. Sonra, bu delil ve bürhanların en vâzıhı; beşer ahvali ve hayat seyrinin silsilesinden istifade edilen delillerdir. Nimetlerin en mükemmeli ise, insan oğlunun hayat seyrinin çeşitli silsilelerinin borularında sarkıtılan ve boğumlarında

mündemiç bulunan nimetlerdir ki; ayet:

شيشيشكم شمشيشكم شمشيشكم شمشيشكم شمشيشكم شمشيشكم شمشيشكم شمشيشكم شمشيشكم شمشيشكم diyerek, o boğumlu ve budaklı ve

birbirine bağlı ve müretteb borularından ni'met salkımları sarkıtmış olan âcib silsileye işaret etmektedir. Şimdi bizde o ukdelerin halli için “beş mesele” yi temhid ve tesviye edeceğiz. (Hazırlayıp düzenliyeceğiz.)

BİRİNCİ MESELE: انكاشا حياا hakkında.

Bilmiş ol ki: İnsan, cesedi itibariyle; alemde münteşir, yayılmış camid zerreler halinde iken, (yani: henüz cesedde toplanmamış dağılık zerreler olarak bulunurlarken) birden görürsün ki; o zerreler mahsûs bir kanun ve muayyen bir nizam ile bir intizamın kanunu altına girer anasıra dahil olurlar. Sonra bu zerreler, unsurlar aleminde mütesettir, saklı ve sâkit bir halde bulunurlarken, birden görürsünki; bir kasd ve bir hikmeti îma eder bir tarzda muayyen bir düstûr ve bir intizam ile anasır aleminden çıkarak, mevalid alemine girerler. (Yani kimyevî bir imtizac ile unsurların birleşimi ve karışımları neticesinde su, buhar ve diğer masnuatı doğuran bir vaziyete girerler.) Sonra bakıyoruz; Mevalid Aleminde de bu zerreler mütefekkir bir halde sâkin-sâkin durmuşlarken, birden acib bir tarz ile bölükleşerek – mesela– nutfe denilen bir suya dönüşürler. Sonrada, birbirine eklemli ve müteselsil inkilablarla “alaka”ya, sonra “mudğa”ya, sonra et ve kemik vaziyetine ve hakeza.. ilh.. ye tahavvül ederler.

İşte bütün bu inkilablı tavırlar gerçi, her birisi bir evvelki tavra göre daha mükemmeldir. Lâkin yine ölü (188) ve cansız sayılırlar.

67- Eğer desen: Ölüm, hayatın yok olması, sona ermesidir. Halbuki onlarda (yani: O ölü zerrelerde –Abdülmeccid–) hayat yoktur ki, zeval bulup sona ersin?!

Cevaben sana denilir: Burada şimdi, aşağıda gelecek üçüncü ve dördüncü meselelerdeki, ya da alttaki ikinci meselede olan üçüncü ve dördüncü bölümlerdeki ukdelerin içinde olan hakikatleri kabul ettirmeye zihni hazırlamak için bir mecazı ihtiyar eylemiştir.

-----µµµ-----

188 İhsan Kasım es- Salihî'nin tab'ettirdiği son şekil Arabî İşarat-ül İ'caz'ın şurasının dipnotunda: “Lahikına nisbeten ölüdür” ibaresini koymuşsada, mehazını vermemiştir.

İKİNCİ MESELE: hakkındadır.

Bilmiş olki: Hayat, kudret mu'cizelerinin en âcaibi ve en dakikidir. Hem bütün ni'metlerin de en büyüğüdür... Ve keza mebde' ve ma'ad (dünyaya geliş ve ahirette yeniden diriliş) hakkındaki umum bürhanların en zahiridir.

Amma hayatın en dakiklik yanı ve gumûzluk ciheti şudur ki: hayat nevilerinin en aşağı tabakası nebat hayatıdır. Şu nebat hayatında ilk mertebe ve derecesi, çekirdek ve tohumdaki hayat düğümünün tenebbühü ve uyanışıdır. Çekirdek ve tohumdaki bu tenebbüh de, şiddetli âşıkırlığı ve umûmiliği ile ve zaman-ı Ademden (a.s.) beri onunla olan ülfetler ile beraber, yinede beşerin ilmi ve hikmeti gözünden mestûr ve saklı kalmıştır.

Amma hayatın en büyük bir ni'met olduğu tarafı ise (189) şöyledir: hayatsız bir cisim, bulunduğu müşahhas ve muayyen mekândan ve ona gelip karışan şeylerden gayri, hiçbir şeyle münasebeti, tanışması yoktur. Hayatsız bir dağ dahi olsa yetimdir, tek başınadır. Lâkin, mesela “Arı” gibi küçük bir cisim, hayat ona düştüğünde, birden görünsünki; bütün kâinatla münasebetleri ve enva'larıyla ticaretleri ve alışverişleri başlıyor. Hatta o canlı şeyin, bu vaziyetiyle hakkıdırki desin “mekânım olan içinde yaşadığım kâinat, benim mülküm gibidir.” Hususan hayat, hayvanî hayata intikal ile terakki edince, bir görürsün ki; o şey duygularıyla âlemlerde cevalan etmeye ve kâinatın etrafında tasarrûf eylemeye başlıyor. Öyleki o zihayat, canlı mahlukla enva-i kâinat arasında bir ihtisas, yani birbirlerinin lisanından anlama, alışveriş ve sevgi husûsiyeti hasıl oluyor. Hele hususiyle hayat, insan hayatı tabakasına yükseldiğinde, görürsünki; o insan, aklının nuru ile (yani aklındaki ilim ve ma'rifetle) âlemlerde cevalan etmeye başlıyor. Evet, insan nasıl aklının ilim ve marifet nuru ile cismanî alem alem içerisinde tasarruf edebiliyorsa; kalb ve ruhu ile de, ruhanî alemde cevalan edebiliyor. Misal alemde de seyran edebilmektedir. Keza insan, o mezkûr âlemlere müsafir olarak gidebildiği gibi; o âlemler dahi onun rûhunun ayinesinde temessül etmek suretiyle ona misafir olabiliyorlar. İşte böyle bir insan: “Şu alem, Allah'ın lütf ve fazliyle benim için halk edilmiştir” diyebilir. Böylece, havvas ve cihazları inbisat ve

189 Bu kısım mufassal izahı, Yirmidokuzuncu Söz'ün Birinci Maksadının Birinci Esasındadır.

inkışaf kaydetmiş öylesi bir insanın hayatı, tenevvu' ile çeşitileşerek; maddi ve manevî cismanî ve rûhanî hayata da, inbisat ile yayılabilir ki; bu çeşitli olan hayatların her birisi, bir çok hayat tabakalarına müştemil olmuş olabilir. Öyle ise, bu mezkûr ma'naya binaen haktır ki denilsin: Ziya, levn ve renklerin zuhuruna sebep olduğu gibi; hayat dahi kâffe-i mevcûdatın keşşafı ve zuhûrlarının sebebidir. Hem yine o hayat, bir zerreyi alır, bir alem gibi kılar, yine o hayattır ki; şu alemin tamamı tek başına bir zihayata, bölünmeden sıkıntısız olarak ihsan edilmiş olmasına vesile olabilir. Fakat nev'-i insanın –azın azı olan– şerli kısmı dışında, milyonlarca âlemlerin yanyana ve beraberce yaşamasına bir mani', bir engel olmadan sıkıntısız hayat sürmesine ve her birisi “şu alem benimdir” diye bilmesine imkân verilmiştir.

Amma hayatın Sani-i Zülcelale ve keza haşır ve neşre en zahîr delil olduğunun vechi ise; bilmiş olki: bazı camid zerrelere buldukları ilk vaziyetten, bir başka heyet ve tavra –makul bir sebep tevassut etmeksizin– defâten intikal ve inkılab etmeleri de bir çeşit bürhandır. Oysa ki, hakikatların en şerefli ve en temiz ve nezih olan hayatın ne mülk, ne de melekût cihetlerinde; ve ne içinde ne de dışında hiçbir vechle bir hasislik ve bir kir bulunmamakta ve her iki vechi de latif bulunmaktadır. Hatta bir hayvanın zahirce hasis ve cüz'î olan hayatı dahi âlidir, yücedir.

(Güzel bir tedkidir –Müellif –)

İşte bu sırdandır ki; yed-i kudret ile hayat arasına her hangi zahîrî bir sebep girmediğinden; kudret elinin bizzat hayat ile mübaşeretini izzet-i kudrete münafî gelmiyor. Bununla beraber, zahîrî olan sebebler –üst tarafta geçtiği üzere– oraya vaz'edilip konulmaları ise, kudretin izzeti zahir nazarda hasis ve napâk gibi görürmen şeylerle mübaşeretli görünüp (insanlarca) şaibelenmekten muhafaza edilmesi içindir.

Amma hayatın mebbe' ve maâda en zahir delil olduğunun yanı ise: az üstte işitip duymuş olmanla beraber, burada hûlasasını sana anlatalım:

İşte her kim ki şu hayatın gidişatında nazar eder ve nazarı ile üst üste mürettep, tertiplice olan tavırlarından, ta en basit cisim suretlerine varıncaya kadar ta' kib edebilirse; bu hayat, henüz zerrelere âleminde yayılmış, dağılmış eczalar halinde iken, sonra o cüz'ler anasır alemine geçmeleriyle, orada başka suretler giydiklerini göreceklerdir. Sonra, mevalid âleminde geldiklerinde, başka bir tavır ve vaziyet aldıklarını bulacaktır, ve daha sonra, Nutfe vaziyetine geçtiklerine mülakî olacaktır. Sonra Alâkaya

ve sonra Mudğaya intikal ettiklerini müşahede edecektir. Sonra, def'aten bir inkılâb-ı acib ile başka bir sûret giydiklerini görecekler. Ve bütün bu inkılâbların içerisinde de, mutlaka muayyen düsturlara tabi' olan hareketler olduğunu görecek ve bütün bu hareketlerin ortasından göze görünen şey odurki; herbir zerre mezkûr tavırların başında ve başlangıcında bir hizmet ve bir vazife için ta'yin edilmiş olarak, zihayat bir cesedini münasib yerine gidip, girip vazife görmeye adeta "hazır ol" a getirilmiş vazifedardırlar. İşte insanın zihni, bu vaziyette o zerrelere bir kâd ile sevk edildiklerini ve bir hikmet ile gönderildiklerini herhalde düşünüp tefettun edecektir. Hem o insanın nazarında "Hayat-ı Saniye" yani öldükten sonra ikinci defa diriltme, bu birinci hayattan çok dereceler daha ehven ve daha kolay ve daha mümkün olduğunu düşünüp anlaşılması müyesser olacak ve bit-tarikkil evla kalbi de bu vaziyetlerle ikna edilmiş olacaktır. İşte ayetin

﴿كَيْفَ نَحْنُ كَفَرًا﴾ cümlesinin fade eylediği şu mânâ ise, sanki arkada

gelen ﴿كَيْفَ نَحْنُ كَفَرًا﴾ ün delili gibi olup, her ikisi beraber

﴿كَيْفَ نَحْنُ كَفَرًا﴾'sinden müstefad olan inkâr reddelediğinin bürhanıdır. Çünkü

ayetin başında ﴿كَيْفَ نَحْنُ كَفَرًا﴾ diyerek "Nasıl Allaha karşı inkâr ile küfre girersinizki!.." dir.

ÜÇÜNCÜ MESELE: ﴿كَيْفَ نَحْنُ كَفَرًا﴾ Hakkındadır.

Ey aziz bilmiş ol ki: ﴿كَيْفَ نَحْنُ كَفَرًا﴾ Mülk/2) ayeti delalet

ediyor ki; ölüm, sırf bir i'dam ve bir yok olma değildir. Belki hikmetli bir tasarufa mazhar olmaktır, bir yer değiştirmedir. Ve dünyanın mahbesinden, zindanından ruhun serbest bırakılmasıdır. Hem nev-i beşerde işin başından (Hz. Ademden) ta şimdiye kadar gelen ve elde edilen sayısızca emareler ve ışıklananan gayr-ı mahdud işaretler ; zihinlere şöyle bir kanaât ve bir hadsi ilka eylemişlerdirki: İnsan öldükten sonra, bir cihet ile bakidir. Ve bakî kalacaktır.. Ve insandan bakî kalacak olan cihet ve şey ise, Ruhdur. İşte

insan ruhunun şu zatî hasiyeti (yani zatında var olan bakîlik hasiyeti) insan oğlunun bir tek ferdinde varlığı tahakkuk eylemiş olsa, bu zâtîliğin vücûdu bütün nevindedede bulunduğuna delildir. Çünkü zatî hasiyetlidir.. Ve işte buradan “mûcibe-i şahsiyye” mûcibe-i külliyeyi müstelzim olur. (Yani: Bir şahısta müsbetiyle bulunan bir mûcibe , bir zarurî îcaplı iş; o şahsın bağlı bulunduğu bütün ne’vinde de varlığını gerektirir.) İş bu vaziyette ölüm, hayat gibi kudretin bir mu’cizesi olmuş olur. Yoksa zahir nazar da, ölümdede hayat şartlarının görünmemesi ile, yokluk olduğunun illeti, delili olamaz.

68- Eğer desen: Ölüm, nasıl ve hangi cihetle nimet olabiliyorki, nimetlerin ipine dizilmiş olsun?

Sana cevaben denilir ki: Ölüm, bir cihetle değil, birkaç cihetle ni’mettir.

Birinci ciheti: Çünkü ölüm, ebedî saadetin mukaddemesi, mebdeidir.(190) Evet, bir şeydeki güzellik veya çirkinlik hükmü, o şeyin mukaddemesine, esasına da terettüp eyler. Evet, mesela vacibin üstünde mütevakıf olduğu şeyde vaciptir.. Ve harama giden ve götürülen şey dahi haramdır. Öyle ise, ölüm, saadet-i ebediyyenin mukaddemesi olmakla, elbette saadet ve nimettir.

(Şu üstteki “güzellik ve çirkinlekteki hüküm” meselesi şöyle izah edilebilir: Mesela cihad, yerine göre farz-ı ayn, farz-ı kifaye veya vaciptir. Öyle ise, her şahs-ı mü’min, malıyla ve gayretiyle ona hazırlık yapması da vaciptir. Hem mesela müskirattan şarap ve saire içmek haramdır. Öyle ise, içki meclislerine –ihtiyarıyla– gidip oturmak da haramdır. Zira yavaş yavaş harama götürmeye sebep olabilir. Ve daha buna göre, zinanın ön perdeleri olan haram nazar ve benzeri şeyler kıyaslanabilir)

İkinci ciheti: Çünkü ölüm, mutasavvifinden tahkik ehline göre,(191) şahsın muzır hayvanat ve haşaratla dolu hapishane gibi bir yerden, geniş bir sahraya çıkması gibi necatı, kurtuluşudur.

190 Birinci Mektubun İkinci Sual ve cevabı ve Yirminci Mektub’un her iki makamının **تَشْبِیْه** kelimelerinin harika izahatı bu mevzu’u daha parlak ve daha ra’na dile getirmişlerdir.

–Mütercim–

191 Hazret-i Mevlana Celaleddin-i Rumî Kuddise Sırruhu’nün ölümü “Şeb-ı Arûs” gerdek gecesi addetmesi gibi...

Üçüncü ciheti: Çünkü ölüm, nev'-i beşer'in nesli ve ictimaî hayatı itibarıyla büyük bir ni'mettir. Eğer ölüm olmasa idi, insan nev'i müdhiş sefaletlere, perişaniyetlere düşmüş olacaktı.

Dördüncü ciheti: Çünkü ölüm, bazı şahısların hal ve vaziyetleri itibarıyla matlup bir ni'mettir. Zira insanın âcizliği ve zaifliği sebebiyle hayatın tekâlifine ve beliyelerin tazyikatına ve unsurların –zahiri– şefkatsizliklerine tahammül edememektedir. Öyle ise ölüm, şahsın kurtuluş kapısıdır.

DÖRDÜNCÜ MESELE: hakkında.

Ey kardeş! Bilmiş ol ki: Mü'min

Sûresi/11 (192) ayetinin işareti ve keza cümlesini takib

eyleyen nin remzi ile birlikte Kur'anın icazına

bakıldığında; ayetin şu cümlesi, kabir hayatına îma eylediği gibi, haşir hayatına da delalet etmektedir.

69- Eğer desen: Bir insanın cesedi ateşle yakılır, külü de havaya saçılır ve savrulursa, acaba onda nasıl kabir hayatı tasavvur edilebilir?

Cevaben sana denilir: Ehl-i sünnet vel-cemaat yanında; bünye, yani maddî cesed ve vücûd hayatın bir şartı değildir. o halde rûhun bazı zerrelerle tealluk eylemesi, (yani: alakadarlık içinde bulunması) imkân dahilidir.

-Mütercim-

192 Bu ayetin çok kısa bir mealî: “Kıyamet gününde, yani: Yevm-ı haşirde, kafir ve münafıklar: “Ey Rabbimiz, ne olur bizleri ikinci bir defa öldür ve dünyada bir defa daha dirilt diycekler...ve kusurlarında itiraf edeceklerdir.”

-Mütercim-

70- Eğer desen: Kabir azabı nasıl tesavvur edilebilirki; kabre konulan bir cenazenin göğsü üstüne bir yumurta bırakılır ve günlerce öyle kalırsa, onda en edna bir hareket bir kıvılcıktanma dahi hissedilmeyecektir. Acaba bu halde, o ölüde hayat ve kabir azabı nasıl olur?

Cevaben sana denilir ki: Âlem-i misalin mevcudiyeti hakkında yerinde, mevkiinde deliller ve bürhanlar zikredilmiştir. Hatta o âlemin varlığı İlahiyyûn olan muhakkiklerin indinde kat'îdir, şübhesizdir, işte varlığı kat'i olan misal aleminin hassası ve husûsiyeti; ma'nalar halindeki ilmî mevcudâtı, o alemde cisimler haline getirmek...Ve araz denilen sûret ve kabukları, cevahir vaziyetine...Ve değişken olan tavır ve halleri sabit şeyler haline tahvil eyleyip değiştirmektir. Ve o aleme şu şahadet aleminden nâzır olan gözler ise; sadık rüyalar, keşf-i sadıklar ve şeffaf cisimlerdirki, bütün bunlar dahi o âlemin varlığını telvih ve tasvir etmektedirler. Hem sonra, âlem-i berzah ise, bir timsali olan âlem-i misalden hakikatça daha çok sabittir. Berzah âleminin bir gölgesi de rüya âlemidir. Rüya âleminin gölgesi de hayal âlemidir. Hayal âleminin nazîri, benzeri de ayine gibi şeffaf şeylerdir..

(Münasib bir temsildir –Müellif–)

Şimdi eğer sen bunu böyle anladı isen; rüya âleminde cerayanedan hal ve vaziyetlere bak!. Mesela: Senin yanında uyumuş bir şahsın, sâkin ve sâkit vaziyetinde iken, teemmül eyleki, yatmış olan o şahıs, kendi âleminde mukatele ve mudarebe ile meşgul olduğu ve yaralar adığı, ya da yılan kendisini sokmuş da teallüm duymakta olduğu bir hal içerisinde. Senin onunla, uykusu âlemine girip konuşabilse idin ve kendisine diyebilse idin ki “Ey arkadaş! Sıkılma ve üzülme ve gazablanma! Zira senin bu halin bir rüyadır. Hakikat değildir.” deyip, bin yemin de etseydin; sana inanmayacak ve dönüp sana diyecektirki: “yahu! İşte bak, şu elemim beni acıtıyor ve şu yaram beni incitıyor. Hem bak, şu elinde kılınç olan adamı ve bana hucuma geçen şu yılanı görmüyormusun.?”

Evet, uyanık âlemde bir omuz ağrısı, ya da bir baş nezlesi gibi mânâlar; rüyada yaralayan bir kılınç olarak teecessüm eyler.. ve şahsın kalbini inciten hiyanet mânâsı, bir yılan suretinde tasavvur ettirilir. Çünkü bu da elem, o da elemdir.

İşte ey arkadaş! Sen, Âlem-i misalin gölgesi olan rüyada bu işleri böyle işitip, gördüğün halde; acaba bundan çok dereceler daha sabit ve daha

hakikatlı ve bizden o nisbette uzakta olan berzah aleminde de vaki olacağına ve olamakta olduğuna tasdik gelmiyecektir?!:

Amma alem-i Ahiretteki uhrevî hayata nazaren شَيْخِيكُمْ mün ifade

ettiği mânâsına gelince, bilmiş ol ki: o hayat, bütün hayat alemlerinin netice ve zübdesidir. Eğer alem-i ahiretteki hayat olmazsa, hiçbir hakikat sübût bulup sabitleşmiyecektir. Belki bütün hakikatlar tersine dönecek, mesela: bütün nimetler, nikmetlere inkılab edeceklerdir...Ve daha buna göre sen kıyasla! Biz bu meselenin delillerini şu sûrenin (Bakara Sûresi) başındaki

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ayetinde hülasalı bir surette kayd etmişizdir.

(Müracaat!)

BEŞİNCİ MESELE: شَيْخِيكُمْ hakkındadır, ki geçen

silsilelerin son ukdesidir.

Bilmiş ol ki: Halık Teala –cellet kudretehu– alem-i kevn ve fesadda bir çok dakik hikmeler için zıdları birbirine mezc eylemiş.. Zâhirî sebepleri ve vasıtaları da izzetini izhar⁽¹⁹³⁾ eylemek için vaz'etmiştir. Böyle oluncada, ilel ve malûlat silsilesi, (yani sebepler ve sebeplerle meydana gelen işler ve haller) terettüb eylemiş, tertib ile birbirine bağlanmışdır. Amma sonra, vaktaki haşirde kâinat tessaffi ve temeyyüz eyledi. Yani: zıdlar birbirinden ayırılarak, ayrı ayrı guruplar haline gelmiş oldular.. Ve bunların gurupları ayrı ayrı mevki' ve mekanlara çekildiler; kâinatta zıdların çarpışmasından safileşerek duruldu. İşte o zaman, sebepler ortadan tamamen kalkmış olacaklar. Vasıtalar da iskat ettirilecek, esbab ve vesaitin perdesi düzlenecektir.. Ve işte o zaman kudret-i İlâhiye üzerinde perde olmuş örtü, nikap kaldırılıp açılacak.. Herşey ve herkes Sani'ini görmüş olacak ve hakikî Malikini de tanımış olacaktır.

Geçen ayet cümlelerinin nazm ve diziliş vaziyetlerinin hülasaları için bir “Tezyil”

¹⁹³ Bu kitabın sair yerlerinde ve Risale-i Nur'un bir çok risalelerin de bu cümle: “izzetini muhafaza etmek için” şeklinde geçmektedir.

Bilmiş olki: Cenab-ı Hak Teâla vaktaki **كَيْفِ** içindeki istifham-ı ihbarî tariki ile, vaki'deki ihbarlı küfürlerini redd ü inkar eyledi. Hem ondan insanları teaccüb duymaya davet eyledi. Sonra bu davaya delil ve bürhan getirmek üzere, şu **وَكَشَفَ لَكُمْ خَائِفَاتَكُمْ** nin başındaki “halî vav” ı ta’kib edecek halleri göz önüne getirmek suretiyle; yani dört büyük inkılapları göstererek (yani: Nutfe, alaka, mudğa ve lahm-ı cedit inkılaplarını) bunların herhepsi ve herbirisi imanın vucûb ve zarûretine şâhidler olduğunu isbat etmiştir. Sonra bu inkılaplar, herbirisinin arkasında gelen inkılapdaki tavır ve mertebeleri müştemil olarak, ona mukaddeme ve zemin hazırlayıcısı durumundadır. Demek ki, birinci inkılabın birinci tavrından, son inkılabın ahir tavrına kadar canlının aslî cesedi daima teceddüd ile tazelenmekte ve bir kabuğu çıkarıp atar, daha ekmelini giyer bir tarzda devam eder, gider. Böylece o canlı, bu libası çıkarır, daha âlâ ve üstün bir sureti giyinir; sonra onu dahi bırakır, yerine daha güzelini telebüs eyler tarzda ve hakeza, gittikçe gider; ta en a’lanın en a’lasına ulaşıncaya kadar devam eder gider. Nihayet en sonun da Saadet-i ebediyyenin tekarurretmesiyle istikrar bulur, durur.. Ve bütün bu tehavvüller, değişimler muayyen bir nizam ve muntazam bir kanun ile cereyan eder. Bundan dolayı ayet, o inkılabların ilkinde ve birincisine **وَكَشَفَ لَكُمْ خَائِفَاتَكُمْ** kavliyle işaret eylemiştir. İşte bu ilk inkılab ise, tavırların en âhîrinin en son tavırlarını da müştemil bulunarak **تَلْخِيفَاتِكُمْ** in mealini netice vermektedir ki, ikinci inkılabta da delalet eyliyor.

Hakaik-ı alemin en acibi olan şu ikinci inkılab ise **تَلْخِيفَاتِكُمْ** ün inkılabıyla nihayetlenen en son tavırları müştemil bulunmaktadır.. Ve şu gelen üçüncü inkılab dahi **تَلْخِيفَاتِكُمْ** inkılabıyla tamamlanan berzahî tavırlarını da müştemildir.. Ve bu inkılab dahi **تَلْخِيفَاتِكُمْ** kavliyle hitam bulan dördüncü inkılabta kadarki kabir ve haşir tavırlarını içine

almaktadır. İşte acaba, bütün bu inkılabların etvarında dikkatlice düşünen bir kimse, haşrin inkârına nasıl cesaret edebilecektir.?

-----μμμ-----

Şimdi ayet'in cümle cümle heyetlerinin nazmına geçiyoruz

İşte birinci cümle olan **كَيْفَ خَلَقْنَا كُفْرَهُمْ بِاللَّهِ وَكُفْرَهُمْ بِالْحَقِّ** dır.

Bundaki **كَيْفَ** ile edilen istifham, zihinlerini kendi kabahatlarına çevirmek içindir, taki kendileri bizzat kabahatlarını görerek, insafa gelip ikrar etsinler. Hem **كَيْفَ** kelimesi aynı zamanda halin lazımlına, yani yaşanan ve isbatlı delilleri ile silsilenin hal ve tavırlarını inkâr ile yapılan küfrün inkârın imkansızlığına ve ademine istidlal olduğuna işaretir.

Amma **كُفْرَهُمْ** deki hitab ise, (yani “nasıl olurda siz, bütün bu delaili inkâr ile küfre girersiniz?” hitabı) –az üstte geçtiği üzere– onlara karşı Hazret-i Allah'ın (c.c.) şiddetli gazab gösterdiğine îmâdır.

Ayrıca **كُفْرَهُمْ** (iman etmiyorsunuz) demeyip, **كُفْرَهُمْ** ile ifade etmesi, kâfirlerin şiddetli inadlarına işaretir. Zira onlar, pek çok delillerle isbatı yapılmış olan imanı terk edip, butlanı bürhanlarla açığa çıkmış bir küfrü kabul ediyorlar.

Hem وَأَنذَرْتُكُمْdeki “halî vav” (194) ise, bir mukadder cümleye işaretler.

Zira ayetin iki cümlesi maziyye diğer ikisinde müstakbeliyyedirler.⁽¹⁹⁵⁾ Her iki taraf cümleler de, halli âmîlin (çalışanın) haline mukarin, hemdem olma kaidesine muvafik düşmemektedir. Öyle ise mukadder olan cümle şöyle olacaktır. “O halde siz, katıyyetle onu biliyorsunuz!” (yani kat’î biliyorsunuz ki, sizler yok iken, ölü iken o sizi var eyledi.)

71- Eğer desen: Kâfirler her ne kadar ölümü ve ilk hayat olan dünya hayatını ve geliş keyfiyetini ve bu hayattan sonra gelen ölümü biliyorlarsada, lâkin bunların işleyiş fiili Allahtan olduğunu bilmiyorlar.. Ve bundan dolayı, ikinci hayat olan dâr-ı Ahiretteki hayatı ikrar etmiyor ve sonunda Allaha rücû, dönüş olacağını tasdik etmiyorlar.

Cevaben sana denilirki: Cehli silip götüren delillerin zuhûr vaktinde, câhili âlim menzilesine çekmek ve ona o makamdan hitab etmek belağattandır. İşte, mademki ilk ölüm halinde (yani dünya hayatına gelmeden önceki ölü gibi tavırlar) ve birinci hayatın tavırlarında yapılan tefekkür, Sani’i ikrar eylemeye sürüklemekte ve o tavırları bilmekle de ikinci hayatın vukû’ bulacağına zihni ikna etmek derkârdır. O halde onlar, adeta bu mezkûr silsileyi biliyorlar gibidirler.

Ve وَأَنذَرْتُكُمْdeki hitab ise, (ölü halde iken sizler) onlar için, (yani umum

herkes ve her şey için) zerreler aleminde dahi bir vücudları ve bir muayyen varlıkları olduğuna işaretler. Yoksa, zerrelerin kendiliklerinden herhangi bir surette bir araya gelmiş, ittifak etmişlerde; Şu muayyen cesedleri, (yani:

194 “Halî vav” bahsi bu kitabın başka yerlerinde de geçti. Onun sarf ilmindeki tarifi şöyle yapılmış: Vav-ı halî, hem ismî cümleye, hem de fiilî cümleye dahil olur. Eğer ismî cümleye dahil olursa, misali şöyle verilir: جَاءَ زَيْدٌ عِنْدَ شَمْسٍ عَالِيَةٍ yani: Zeyd geldi, güneş

de doğmak üzeredir. (Fiilî cümlenin misali ise: عَلَّخْتُ زَيْدًا عِنْدَ شَمْسٍ عَالِيَةٍ yani: “Zeyd geldi, güneş ise, çoktan doğmuştur. Merhum Molla Abdülmecid ise, hali vavı: “mabadinin makabline haldır.” şeklinde vermiştir. –Mütercim–

195 Ayetin ilk yarısı olan كَيْفَ نَفِضُ كَثْرَتِهِ بِأَلَّهِ نَكْشَتِ طَمَخَاتَا ne kadar iki cümlesi maziyye, sonra gelen iki cümlesi ise müstakbeliyyedir. –Mütercim–

bir nizam ve bir kanunun ta'yiniyle vücüd bulmuş olan şu cesedleri) bir tesadüf neticesinde meydana gelmiş değildir.

Ve **جَمَادٍ**, yada **خَيْرًا** değil, **الْمَوْلَا** kelimesini tercih eylemesi, **مَذْكُورًا**

لَمْ يَخْلُقْكُمْ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَكُمْ آيَاتِهِ (İnsan/1) ayetinin mealine ima etmek içindir. Meali: (İnsan, hatırlanan, dillerde dolaşan bir şey değilken...) dir.

Amma **فَمَا خُلِقْتُمْ** cümlesine gelince;

72- Eğer desen: Cümlenin başındaki **ف** takip ve ittisal içindir. (Yani:

Mânâyı tamamlamak için, bir cümleden sonra gelen cümleyi takip edip bitişirmek içindir) halbuki ise, zerrelere aleminden, belki daha öncesinden başlanıp gelen ve hayat verip diriltinceye kadar olan vaziyetlerde çok çeşitli ve değişik tavırlar araya giriyor.. ve uzun mesafeler tavessut eyliyor. O halde şu “fa-i ta’kibiyye” ile, hemen takip ve bitişirme nasıl olacaktır?!

Sana cevaben denilir: Bu “fa” ,Sani’i isbatlıyan delilin menşe’ine işaret etmek içindir. O ise, ma’kul bir sebep’in tevessütü olmaksızın, câmidlik vaziyetinden hayvaniyete, yani hayatdarlığa def’aten inkılab eylemesi; zihni Sani’in ikrarına sürükler.. Ve keza, ölümlük haletindeki tavırlarda nakışlıklar olup, sabit halde olmadığından; takip “fa” sının şe’ni onu hemen takip eylemektir.

Ve **صَلُّوا عَلَيْنَا** ifadesi yerine, **صَلُّوا عَلَيْنَا** mütercih eylemesi de meseleyi

daha sarahata kavuşturmak içindir. Yani ki: “Siz hayattar ve hayat sahibi oldunuz ve olmuşsunuz.” Bu ise, elbette Sani’in kudri olmaksızın böyle olması mümkün değildir. Öyle ise, netice olarak: Hayat veren ve dirilten yalnız Allah’tır.

Amma **خَشِمُوْنَا** ye bedel, (yani: “ölüyorsunuz” yerine) **نَشِمُوْنَا**

cümlesini getirmesi ise, (o, sonra sizi öldürür) –yukarıda geçtiği üzere –

işarettirki; ölüm kaderin ölçü ve programıyla çizilip, kudretin eliyle yapılan azîm bir tasarruftur. ۞

Aya görmezsin ki; Tabiî, yani fitrî ömrünü tamamlayıpta, son eceline kadar devam edip giden ve öyle ölenler azın azıdırlar. (Yani: ekseriyetle kazalar, su-i istimallerin neticesinde arızalarla “ecel-i kaza” denilen ölüm ile ölüp, fitri ömrünün sonuna ulaşmamaktadırlar.) işte bundan zihin, hüşyar olabiliyor ve olmalıdır ki; mevt, bir netice-i taibiiye değildir. Öyle ise ölüm, zahirde cesedin inhilali, dağılması ise de, amma ruhun fenası, ademi asla değildir. Belki ölüm, ruhun serbest, hürr ve mutlak kalmasına sebep olmaktadır.

Amma ۞ شمش حثيثك ۞ cümlesi başındaki ۞ شمش ۞ ise; ölüm ile ahiret, ya da dünya ile ahiret alemi arasına, acailerle dolu olan “Berzah” aleminin tevessüt ettiğine ve edeceğine işaret eylemektedir.

Amma ۞ شمش ظيلا شتر جفوخ ۞ nün başındaki ۞ شمش ۞ ise, (yani: ayetin başından buraya kadar üçüncü ۞ شمش ۞ oluyor.) pek üyük, geniş ve pek kalın bir perdenin, araya girdiğine ve gireceğine işarettir. Amma ۞ شتر جفوخ ۞ ise, o kalın ve büyük perdenin, nikabın sonra nef’edilip kalkacağına ve sebeblerin tard edilip koğulacağına, vasıtaların da iskat edileceğine işarettir.

73- Eğer desen: Allah’a rücû’ etmek ve ona dönmek ise, sanki önceleri ondan kopup gelindiğini iktiza eyliyor. O ise, buradan, bazıları Allah ile ittisalı tevehhüm etmişler. Bir kısım tasavvuf ehli de; benzetme, müşâbehet gibi (zıdd) anlayışlara yeltenmişlerdir?!

Cevaben sana denilir ki: Dünyada nasilki vücud ve onu bekası vardır. Ahirette de vücud ve onun bekası olacaktır. Dünyadaki vücud ve hayat, vasıtasız olarak kudretin elinden sudûr ediyorsada, lâkin kevn ve fesad alemi olan dünyadaki beka, (yani dünyadaki ömür boyunca olan bakîlik) tahlil ve terkiblerle, tasarruf ve tahavvüller ile mahfûftür, çevirilidir. Ve hikmetleri üst taraflarlarda zikredilen illet ve sebebler araya giriyor ve bir takım vasıtalar tavassut edebiliyorlar. Lâkin Ahirette ise; vücud olsun, bekası olsun, bütün levazimat ve terkibleriyle beraber, bizzat yed-i

kudretten zahir ve sadır olmaktadır... Ve her şey ve herkes, kendi hakiki Malik ve Sahibini bulacak ve tanıyacaktır. İşte eğer sen bu yapılı (kısacık) izahda teemmmül edip düşünce bildi isen; rucû'un bir mânâsını da anladın demektir.

-----μμμ-----

شَهْرًا الَّذِي مَخْلُوقَاتِكُمْ مَخْلُوقَاتِي ۗ أَلَمْ يَخْلُقْكُمْ مَخْلُوقَاتِي ۗ أَلَمْ يُرِضْ بِجَمِيعِ النَّشْتِ مَا اسْتَوَىٰ عَلَيَّ السَّمَاءُ

مَخْلُوقَاتِي ۗ أَلَمْ يَخْلُقْكُمْ مَخْلُوقَاتِي ۗ أَلَمْ يُرِضْ بِجَمِيعِ النَّشْتِ مَا اسْتَوَىٰ عَلَيَّ السَّمَاءُ

Bakara/29

Ey aziz bilmiş olki; bu ayetin mecmu’u, yani cümlelerinin yekûn ma’nası itibariyle, sabıkı olan önceki ayetle nazm ve irtibatı şudur: Önceki ayette enfüsî delillerle, yani: beşer hayatının yaratılış tavrı ve safhalarıyla; küfür ve küfranın redd ve inkârını işlediği gibi; bu ayette ise, aynı şeyin âfakî delillerine işaret edilmiştir. Ve keza, evvelki ayette vücûd ve hayat ni’metine işaret eylediği gibi; bu ayette ise, bakîlik ve devamlılık ni’metine işaret eylemiştir. Keza, önceki ayet, Saniin Vucüb-ü Vucûd delillerine ve haşrin mukaddeme ve temel esaslarına baktığı gibi; bu ayet ise, ma’adın tahkikine, yani rucû’ yeri ve mekâmı olan ahiret hakikatının tahkikine ve ona bakan şüphelerin izalesine işaret eylemektedir. Güya münkirler diyorlarmış ki; şu fevkalade büyük olan kıymet ve değer nerede?. Ve bu küçük olan insan nerede?.. Ve bu küçük ve hakir insana nasıl o derece ehemmiyet ve kıymet verilecek?. Ve Cenab-ı Allah katında insanın ne gibi bir mevki’i ve makamı vardırki, kıyamet bu insan için kopsun.?!

İşte, Kur’an-ı Hakîm bu ayetlerin (bundan önceki ayet ile beraber bu ayetin) şu işaretleriyle –cevap olarak– ferman etmiştir ki; evet, insanın (Allah yanında) yüksek bir kıymeti vardır. Bunun delili de; gökler ve zemin onun istifadesine musahhar edilmiş olmasıdır.. Hem insanın azîm bir ehemmiyeti de vardır. Bunun delili ise; Cenab-ı Hakkın insanı mahlukat için değil, belki mahlukatı insan için yaratmış olmasıdır. Keza insanın, Halıkı yanında ehemmiyetli bir mevkiî vardır.. İşte bunun delili de Allah u Teala, alemler için değil, belki onu beşer için yaratmış, beşeri de kendisine kulluk ve ibadet etsin diye halkeylemiştir. Öyle ise bütün bu emareler, deliller netice veriyor ki; insan hayvanat gibi değil, belki çok

müstesna ve mümtaz bir mahluk olarak yaratılmıştır. O halde insan, **خ**

خnin cevheresine mazhar olmaya layık ve şayestedir.

Amma cümlelerinin nazm ve diziliş cihetlerine gelince bilki: Ayetin birinci cümlesindeki **خ** lafzı.. Ve ikinci cümlesinde **خ** lafzı.. üçüncü cümlesinde **خ** lafzı.. her halde bir tahkiki gerektirmektedir. İşte bizde, şu gelen üç mesele için ve ona dair az konuşacağız.

BİRİNCİ MESELE

74- Eğer desen: Bu ayet, yer yüzünde bulunan her şey, beşerin istifadesi için olduğuna delalet ediyor. Peki acaba “Zeyd” in, mesela yerin dünyanın bütün eczalarının tamamından istifadesi nasıl tasavvur edilebilir?.. ve mesela “Habib”in ve “Ali”nin,(196) büyük okyanus denizi ortasındaki bir adada bulunan bir dağın dibindeki bir taştan istifadeleri nasıl olacak?. Ve yine, mesela. “Zeyd” in malı, nasıl “Amr” ın istifadesi için olabilir?.. Halbuki ayet, arkadaşları olan diğer ayetlerle beraber “tevzi” olmaksızın her bir ferd için bütünü istifadeye açık olacağına” işaret ediyorlar.. Hem güneş ve ay ve sair yıldızlar, o dehşetli azametleriyle beraber, nasıl “Zeyd” ve “Amr” için olabilir?. Ve o pek büyük mahluklardaki yaratılış gayesi, nasıl “Zeyd” ve “Amr”ın istifadesi için olabilsin?. Hem nasıl zararlı mahlukat ve muzırr eşya dahi beşerin istifadesi içindir denile bilir? İşte bütün bunlar mübalağa gibi görünüyor. Halbuki Kur’an da mucazefe yok ve olmaması lazımdır. Hem onun hakikî belağatına mübalağa yakışmaz ve yakışamaz?!

196 Bu iki zat, (Habib ve Ali) Hazret-i Müellifin Van’daki “Horhor” medresesinin talebelerindedir. Bunlardan “Habib” ismindeki zat, İşarat-ül İ’caz eserinin ilk katibi Şehid Molla Habib olup, Birinci Cihan Harbinde 1916 başlarında, Gevaş kazasında Ruslarla çarpışırken şehid düşmüştür. Ali ismindeki zat ise, Üstadı Bediüzzamanla birlikte gönüllü olarak harbe iştirak etmiş, o da esir düşmüş, nihayet kendi eceliyle 1968 de Van’da vefat etmiş Çoravanisli Ali Çavuştur. Rehimehümellah.

(Pek inci bir cevaptır –Müellif–)

Cevaben sana denilirki: Gelen altı noktalarda teemmül edip düşünebilse; evhamlar senden kaçışıp uçuşacaklardır. İşte,

Birinci Nokta: Hayatın hâsiyeti odurki: -üstte de geçtiği üzere –cüz’ü küll, cüz’îyi küllî, münferidi cemaat, mukayyedi mutlak ve bir ferdi bir alem gibi yapmak ve kılmaktır. Öyle ise, buna göre: nevilere, hayat sahibi birer kavim, birer millet gibi olup, dünya onun yeri, tarlası ve onun evi olur. Hem o zihayat mahlukun, hayat vasıtasıyla her şeyle bir münasebeti ve bir alakası peyda olmuş olur.

İkinci Nokta: Bildiğin ve öğrendiğin gibi; alemde sabit, değişmez bir nizam, muhkem bir ittisak, âlî düsturlar ve esaslı, müstemir kanunlar vardır. Öyle olunca da; alem bir saat, ya da müntazam bir makine gibi oluyor. İşte alem makinesinin bir çarhı, bir dolabi, belki çarh ve dolabının her bir dışı ve hatta bunların her bir cüz’u, o makinenin intizamında işleyişinde –küçükte olsa– bir dahli bulunmaktadır. Hem makinenin faidesinde ve neticesinde, nizamı vasıtasıyla o çarhın ve hatta dışlarının de bir te’siri vardır.

Aynen makine misali gibi; beşer dahi dünyadaki bütün nev’ilerin ve millet ve kavmların efendisi olması hesabıyla; dünyada yaşayan umum o zihayatların faidelendikleri her şeyde, beşerin de bir faidesi, bir menfaati vardır.

Üçüncü Nokta: Geçmiş izahlarda kulağına değmiş olduğu üzere; Âlemde herkesin beraberce olan istifade cihetlerinde bir müzahamet, darlık ve bir sıkıntı (197) yoktur. Evet, güneş tamamıyla “Zeyd” için olabildiği, ziyasında onun bir bağçesi ve nazarının bir meydanı olduğu gibi; aynı zamanda “Amr”ında(198) bir mülkü ve bir bağıdır. İşte, faraza “Zeyd” alemde tek başına bulunmuş olsaydı, alemin her bir şeyinden istifadesi nasıl olacaktı ise, umum insanlarla beraber bulunduğu zamanda da istifadesi yine aynen öyle olacaktır. Her iki halinde de istifadesine mani ve

197 Bu meselenin daha biraz izahıcası, Mesnevi-i Nûriye, Tercüme-i Badıllı 2. Baskı, sh: 300, 301 de iki İ’lem’dedir.

–Mütercim–

198 Arab üslubunda (Zeyd, Amr, Bekr ve Zeyneb) isimleri bilhassa fıkıh ve feraizdeki taksimat ve ta’rifatta kullanılır. Zeyd denince mesela, her hangi bir kimse demektir.

–Mütercim–

engel hiçbir şey olmadığı gibi; (mesela güneşin ziyasından, havadan, yağmurdan ve saireden istifadesi gibi) hiçbir eksikliğide olmaz. Ancak “ğareyn” ile tabir edilen ağızla yeyip içmesi, sonra mide ve bağırsaklardan geçip çıkan şeyler hariç.. Yani bu noktadan kimisi zengin, kimisi de fakir olabiliyor.

Dördüncü Nokta: Kâinatın yalnız rakik, yufka bir vechi var değildir. belki tabaka üstüne tabaka olarak umumî ve muhtelif pek çok cihetleri bulunmaktadır. Ve bunlardan istifade yollarıda hem çok, hem de çeşit çeşittirler. Evet mesela senin bir bağçen olsa, sen ondan bir cihetle istifade ettiğin gibi; sair insanlarda başka bir cihetle –kuvve-i basire ile lezzet alma cihetleriyle– ondan istifade ederler. Hem şübhesiz bir hakikattirki; insanın alemde istifadesi, zahirî beş duygusu ve batınî beş hassesiyle olduğu gibi; cismi ve ruhuylede ve keza aklı ve kalbi ilede ve keza dünyasında ve ahiretinde.. Ve keza yine ibret alma cihetinden (ve daha sair cihetleri buna kıyasla!) istifade cihetleri ve yolları vardır. Öyle ise, beşerin bütün yer yüzündekilerden, belki umum âlemde şu sayılan bütün vecihlerle yapacağı istifadeyi men’edecek bir şey yoktur.

Beşinci Nokta:

75- Eğer desen: Bu ayetler, diğer bazı ayetlerle birlikte işaret ediyorlarki; şu âzim ve geniş dünya, beşer için halk edilmiş.. Ve insanın istifadesi ona bir ille-i gaiyye yapılmıştır. Halbuki, mesela dünya küresinden çok daha büyük olan “zuhal” yıldızının beşere olan faidesi, ancak bir çeşit zinet ve zaif bir ziyadır. O halde beşer’in şu cüz’î istifadesi nasıl o yıldızın halk edilmesine bir sebep, bir ille-i gaiyye olmuş olabilir?!

Cevaben sana denilir ki: Müstefid olan kendi cihet-i istifadesinde batıp fanî oluyor.. Ve onun zihni istifade yolunda inhisarlık içinde kalıp başkalarını unutuyor. Hem her şeye kendi nefsi için ve menfaati noktasından bakmaktadır. Keza beşerin istifade ettiği şeylerin ille-i gaiyyesi (sebeb ve illetleri) sadece ona tealluk eden cihete münhasır kalıyor. Öyle ise, imtinan makamında (minnetlerindirme) o şahsa bakan kelimada ve hitabda mücazeffe, abartma yoktur. Evet, “Zuhal” yıldızının Halıkı, onu binler hikmet için ibda eylemiş olsada, her bir hikmetinde binler cihetler bulunsa dahi; ve her cihettede binlerce istifade edenler bulunsa da, Zuhal’in yaratılmasındaki ille-i gaiye, o şahsın istifade cihetidir denilmez diye bir şey yoktur. (Zira beşer istifadeyi şuûren idrak ediyor.)

Altıncı Nokta: üst kısımlarda tenbihi yapıldığı üzere; insan her ne kadar cismen küçük bir şey de olsa, mahiyeti itibariyle (yani ruh cevheri itibarıyla) büyüktür. Öyle ise, onun cüz'ice olan faidelenmesi küllîdir. O halde, hilkatte, ya da yaradılışın ille-i gaiyyesi insana atfedilmesinde abesiyet yoktur denilir.

İKİNCİ MESELE: **ششم** hakkındadır.

Bilmiş ol ki: bu ayet, yani **رُضِ جَمِيعًا شَمَّ عَاسْتَوَىٰ** **مَخْلُوقَاتِكُمْ مَخْلُوقًا**

عَالَمِ السَّمَاءِ ayetindeki **شَمَّ** dünyanın yaradılışı göklerden evvel olduğuna

delalet ediyor. Lâkin **رُضِ جَمِيعًا شَمَّ عَاسْتَوَىٰ** (Naziat/30) ayeti ise göklerin arzdan önce halkedildiğine delalet etmektedir. Amma **كَاخْتِافًا خَاتَمًا خَاتَمًا** Enbiya/30) ayeti de, yerin ve göklerin beraber ve birlikte halk edilmiş olduklarına, sonrada birleşik oldukları bir maddeden inşikak edip ayrıldıklarına delalet ediyor.

Hem şunuda bilmiş olki: Şer'in nakliyatı, (199) yani İslâm Şeriatı ilminde gelen rivayetler şöyle delalet ediyor, diyorlar ki: Cenab-ı Hak Teala kâinat ve mevcudatı halk ederken, evvela bir cevhereyi, yani maddeyi ve onun çekirdeğini halk eylemiş... Sonra o cevhereye tecellî etmiş... Bu tecellî ile, o cevhere veya madde eriyerek yayılmış... Sonra ondan bir kısmını buhar, bir kısmını da mayi' kılmıştır. Sonra, yine bir tecelli-i İlahî ile o mayi' olan kısım, kesafet peyda ederek köpük haline gelmiştir. Sonra o köpükten dünyayı, ya da yedi arz kürelerini halk eylemiştir... Ve sonra yine o köpükten, her bir küre için hava-i nesimîden birer sema meydana gelmiştir. Sonra, o eriyen cevhereden ayrılan buhar maddesini de basteleyip sermiş ve yaymıştır. Ondanda gökleri tesviye edip

199 Me'hazlar için bak: Risale-i Nur'un Kudsî Kaynakları –Badıllı– 2. Baskı sh: 434, sıra no: 141

düzliyerek, yıldızlarıda o göklerin içinde zer'edip ekmiştir. Ve bundan sonra da, semavat, yıldızların tohumlarına müştemil bir tarla tarzında inikad edip yerine oturmuştur.

Yeni hikmet'in faraziye ve nazariyyeleri de şöyle:

(Manzûme-i Şemsiyye, (yani güneşin seyyaratiyle birlikte sistemi ve içinde yüzdüğü sema') aslı itibariyle basit, sâde bir cevhere imiş... Sonra, o madde ve cevhere bir çeşit buhara inkılab eylemiş.. Ve sonra o buhardan ateşli bir mayi' hasıl olmuş... Sonra o mai'in bir kısmı soğuyarak tasallub edip katılmış... Ve sonra, geri kalan o ateşli mayi, hareketlenerek kıvılcımlar ve ateş parçalarını fırlatmaya başlamış; o parçalar birbirinden infisal edip ayrılmış... İşte o fırlatılıp saçılan kıvılcımlar dahi, kesafet peyda ederek seyyareler haline gelmiş, dünyamızda o kıvılcımlardan birisi olarak gelmiş, yerine oturmuştur) diye hükmeylemiş.

İşte, sen eğer bunları böyle işittin ve dinledin ise, şu iki mesleğin (yani: Şeriat ilmi ile, Hikmetin görüşünü) arasında olan müşterek noktaları bulup

birbirine tatbik etmen şöyle caiz olabilir ki: كَانَ خَلْقًا مُّخْتَلَفًا ayeti

dünyanın Manzûme-i Şemsiyye ile beraber, ilk evvel yaradılışlarında, kudret eli basit bir maddeden, yani “esir” maddesinden yoğurmuş olduğu bir hamur vaziyetinde olmuş olmaları mümkün görünmektedir... Ve o cevherenin veya esirden olan o maddenin sair mevcudata göre, akıcı bir su gibi olup aralarında cereyan edip akarak içlerine nüfuz eylemiş ve

etmektedir. Aynı zamanda خَرَجَ كَالْحَبِّ إِذَا رُفِيَ عَنِ الشَّجَرَةِ (Hûd/7) ayeti de, şu su

gibi olan maddeye işaret etmektedir. Esir maddesi ise, yaratıldıktan sonra, Sani-i Hakimin tecellisine ilk merkez olmuş maddedir. Yani: evvela Esiri halketmiş, sonra Cevahir-i Ferde veya atom haline getirmiş. Daha sonra, esir zerrelerinin bir kısmını kesifleştirmiş; sonra da o kesifleştirilmiş kümelerden “yedi meskûn küre”leri halk eylemiş; o yedi kürelerden birisi işte dünyamızdır... Ve sonra, kesafet ve katılığına nazaren dünyamızın, sair gök cisimlerinin hepsinden önce kabuk bağliyerek sertleştirilmiş olduğunu ve şu anda bir çok semavî cisimlerin ateşli mayi' halinde bırakılmaları ile; acele ve öncelikle dünyamızın kabuk elbisesine büründürülmüş olduğu ve uzun zamandan beri hayata menşe' olarak devam edip gelmiş olması; onun –bu nokta ve bu cihetlerinden dolayı – hilkat ve teşekkülü semavatın

yaradışından evvel olmuş olduğunu gösteriyor. Amma onun, nev-i beşerin yaşamasına elverişli hale getirilmesi ve insan hayatına yararlı olacak işlerinin tekemmülü ve düzlenmesi ve düzenlenmesi, yani: bast edilip yayılma işi, semavatın tesviye ve tanziminden sonra olduğu için; bu cihetten semavat ondan önce halk edilmiştir denilebilir. İşte mezkûr üç ayet, bu üç noktalarada bakmaktadırlar.

Bu meselenin ikinci bir cevabı:

Bilki: Kur'an-ı Hakîmin bu gibi mevzu' ve meseleleri dile getirmesinden maksadı; hilkat ve yaradılışın tarihçesi dersini vermek değildir. belki o Kur'an, nazil olmuş; taki Sani-i Hakimin marifetini ders versin!.. Bununla beraber bu mânâda iki makam vardır.

Birinci makam: Bu mesele; ni'met'in, lütfun ve merhametin ve delilin zuhûr keyfiyetinin beyanı makamında ele alındığında; dünyanın evvel halk edilmiş olduğunu.. amma

İkinci makam: Ki, azamet, izzet ve kudretin delilleri noktasında ele alındığında ise, semavatın evvel yaratıldığını gösteriyor.

Sonra **تشتم** kelimesi, terahî-i zatî için (yani: irsal eyleme, serbest bırakma.. Ve sonra yukarıdan aşağıya sarkma) olabildiği gibi; bazen de, merdivenin basamakları gibi tertible tefekkürlerin mertebeleride olabiliyor.

O halde **تشتم** **استوى** nın bir ma'nâsı: “biliniz.. Ve tefekkür ediniz.. ve düşününüz ki; O, yani Zat-i Hak Tealâ, Arş-ı rûbûbiyetinde istiva eyliyerek tasarruf eylemektedir.

ÜÇÜNCÜ MESELE: **خبغ** hakkındadır.

Ey aziz bilmiş ol ki: Eski hikmet (felsefe ve feylesoflar) semavatın dokuz olduğuna kaildir. Onun ehli, bunu acib bir surette tasavvur ve tasvir eylemişlerdir. Hem o hikmetin şu nazariyesi asırlarca nev-i beşerin zihnini istila etmişti. Hatta bir çok müfessirler âyatın zevahirini onların mezhebine imale ettirmeye muhtar kalmışlardır. Fakat yeni hikmet ise; yıldızların feza içinde ve boşlukta muallak (asılı) olduklarına kail olup, adeta semavatın

vücûdunu inkar ediyorlar gibidirler. Bu iki hikmetten evvelkisi ifrat, diğeri ise tefrit etmiştir.

Amma Şeriat-ı Garra-i İslâmiyye ise, hükmetmiş ve etmektedir ki: Sani-i Hakim (Celle Celalühû) semavatı (bir deniz gibi) halk eyliyerek, yıldızları onun içinde balıklar gibi yüzer kılmıştır. Hadis dahi delalet ediyor ki; “Semavat mevc-i mekfuftur.” (200) Yani, deniz gibi dalgalandıktan sonra karardade olup, köpük bağlamış vaziyettedir. İşte bu hak ve sadık mezhebin tahkiki, gelen altı mukaddemelerin içerisinde.

Alf ve Hak ve mûskit bir tahkikdir. (201) –Müellif–

Birincisi: Fence ve hikmetce sabit olmuştur ki; şu geniş fezay-ı alem “esir” ile doludur.

İkincisi: Ecrâm-ı ulviyye kanunlarının rabitası ve ziya ve hararet gibi kuvvetlerinin nâşiri ve nâkili (taşıyıcısı) olan bir madde, feza içinde mevcud olup, her yeri doldurmuştur.

Üçüncüsü: Esir maddesi –sair maddeler gibi– esir kalmakla beraber, muhtelif teşekkülleri ve ayrı ayrı ve değişik çeşitleri vardır. Mesela: Suyun teşekkülatı, yani teşkilata başladığı vakit buhar, su ve buz gibi kısımlara ayrılması gibi...

Dördüncüsü: Ecrâm-ı ulviyyede iman-ı nazar yapılırsa, (dikkatlice bakılırsa) tabakalarında muhalefet görülecektir. Görmez misin ki; bulutlu ince bir küme gibi görünen “Kehkeşan” adlı “nehr-i sema” (samanyolu) milyonlarla yıldızların oturum tutmuş mekânıdır. İşte o yıldızların, içinde in’ikad etmiş oldukları esir yani esiri içine almış fezanın sureti, elbette sabit yıldızların buldukları tabakaya muhalifdir, değişiktir. Keza o, bir hads-i sadıkla, Manzume-i Şemsiyye tabakaları ile de muhalefet içerisinde. Ve hakeza, tâ ayrı ayrı yedi manzumelere gidinceye kadar böyledir.

Beşincisi: Hads ve istikra’ ile sabit olmuştur ki; bir maddede teşkil (şekillendirme) ve tanzim ve tesviye başladığı zaman, ondan birbirine

200 Hâdisinin mehzaları için bak: Müsned-i Ahmed 2/370, Tirmizi rakam: 3298 ve daha bir çok kaynaklar için: R.N.K. –A. Badıllı– 2. baskı, s: 331, sıra no:137

–Mütercim–

201 12. Lem’anın Birinci Makamında, şu seb’a semavat bahsi daha çok tafsilli ve şerhli olarak yazılmıştır.

–Mütercim–

ötesinde ve görünmeyen altı kat semavat daha vardır diye anlar. Amma yüksek bir tabaka-i insaniyye ise, bu tabirden yedi kat semavatın yalnız âlem-i şhadete münhasır olmayıp, belki dünyevî, uhrevî ve gaybî gibi alemlerdeki ayrı ayrı hilkat tabakalarını tasavvur eyler. Demek ki; her bir tabaka-i insaniyye isti'dadı kadarıyla feyz-i Kur'andan istifade edilebiliyor.. Ve onun sofrasından hissesini alabiliyor. Evet, Kur'an-ı Hakîm, bütün bu görüş ve anlayışlara muhit ve müstemil bulunmaktadır.

-----μμμ-----

Şimdi ayetin cümlelerinin tahliline bakıyoruz.

İşte ayetin şu birinci cümlesi: هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا فِيهَا وَلِيَتَذَكَّرَ فِيهَا مَنْ يَخْتَلِفُ فِيهَا

nın nazm ve dizilişi “Beş vech” ile dir. ۴

Birinci Vecih: Bundan önceki ayet, hayat ve vücûd ni'metine dair keyfiyete işaret eylemiş.. bu ayet ise, beka ni'metine ve onun sebeplerine işaret etmektedir.

İkinci Vech: Vaktaki evvelki ayet, beşerin için en yüksek mertebeyi, yani Hak Tealaya rücû' mertebesini isbat eyledi. Sami'in zihni hemen sual sormak üzere intibaha geldi ve sordu: “Şu zelil insanın bu yüksek mertebeye ve âli dereceye istidadı nereden?. Olsa olsa, belki Allah u Tealanın fazlı ve cezbiyle olabilir?”

İşte sanki şu: هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا فِيهَا وَلِيَتَذَكَّرَ فِيهَا

suale cevap vererek diyor ki: “Evet, bütün dünya'yı musahhar ettiği beşerin, Halıkı yanında pek azim bir mevkiî vardır.”

Üçüncü Vecih: Bundan evvelki ayet, vakta beşer için haşr ve kıyametin olacağına işaret eyledi. Dinleyici yine sual sormak hazırlığı yaparak dedi: “beşerin ne gibi bir ehemmiyeti, kıymeti var ki; kıyamet onun için kopsun.. Ve saadetine yol açılması için şu alem harap edilsin, yıkılsın?. İşte bu suale karşı da, üstteki ayet cümlesi cevaben dedi ki “o ki, yeryüzündekilerin tamamı istifadesine muheyya edilmiş.. ve bütün kâinat neveleri musahhar kılınmış olan bu insanın elbette azim bir ehemmiyeti vardır. Hem bu vaziyetiyle hilkatın gaye ve neticesi beşer olduğunda işaret edilmiş oluyor.

Dördüncü Vecih: Önceki ayet لَايَسْتَوِيعِلْمُهُبِشَيْءٍ ayet ile; vasıtaların

ref'edilip, merci'iyetin münhasıran ve yalnız Allaha olacağına işaret eylemiştir. Halbuki, dünyada insanın pek çok mercileri vardır. İşte bu istifhama karşı ayetin bu cümlesi der ki: Evet o günü; sebepler, vasıtalar Kudret elinin tasarrufu üstünden şeffaflaştırılacak, altında yalnız Allahın tasarrufu görünecek ve gösterilecektir. Bununla beraber dünyada dahi hakikî merci', yine ancak Allah'tır. Vasıtaların dünyada zahiren araya girmesi, bir takım hikmetler içindir. Yoksa insanın muhtaç bulunduğu bütün her şeyini halk eyleyip veren yine ancak Hak Tealadır.

Beşinci Vecih: Önceki ayet, vaktaki saadet-i ebediyeye işaret eyledi... bu ayet ise, fazl-ı ilahinin o saadetten önce olduğuna işaret eylemiştir, ki o saadetide istilzam eden yine ancak o fazl-ı Rahmanîdir. Yani yer yüzündeki her şey, kendisine ihsan edilmiş olan insanın, saadet-i ebediye dahi ona verileceği muhakkaktır, şeksizdir ve bu insan onu müstahaktır.

-----μμμ-----

Amma شَمَّ اسْتَوَىٰ عِلْمُهُ السَّمَاةِ cümlesinin nazm, irtibat ve dizilişi ise,

“dört vech” ile dir:

Birincisi: Sema, yerin refikasıdır, arkadaşıdır. Hiçbir kimse bulunmaz ki; yeri tesavvur ettiği zaman, zihninde semayı dahi hatırlamış olmasın.

İkincisi: Semanın tanzim ve tertibi, beşerin yer yüzündeki nimetlerden istifadesini tekmil ve tamamlamak içindir.

Üçüncüsü: Evvelki cümle, ihsan ve fazl delillerine işaret eyledi. Bu cümle de, azamet ve kudretin delillerine işaret eylemektedir.

Dördüncüsü: Şu شَمَّ اسْتَوَىٰ عِلْمُهُ السَّمَاةِ cümlesi işaret ediyor ki;

beşerin faidelendiği nimetler ve sair eşya, yeryüzündekilere münhasır değildir. belki sema dahi onun istifadesine musahhardır. (çünkü kâinatın enva-ı mevcudatı birbirine yardımcı ve birbirlerinin tamamlayıcısı olmaları ile, beşer için semavat aleminde dahi başka istifade cihetlerine işaret vardır demektir.)

İşte, evvelki cümlede istinaf vardır... Ve her iki cüz'ün tarifleri bulunmaktadır. Yani: kelim, iki cüzden ibaret olduğu, bu cüzlerde mübteda ve haber olduğu için, bu ikisinin muarref olarak gelmeleri vardır. Ve içinde haberin muarrefliği mevcuttur... ve **مَخْلُوقِكُمْ** in “lam”ı; ve bu **مَخْلُوقِكُمْ** in takdimi, başa alınması vardır.. Ve **مَخْلُوقِكُمْ** lafzı... ve **مَخْلُوقِكُمْ** kelimesi bulunmaktadır.

Tefsir ve İzah:

1- İstinaf meselesi: bu istinaf, mukadder bazı sualler ve bunların cevablarına işaretler ki, **مَخْلُوقِكُمْ** **مَخْلُوقِكُمْ** **مَخْلُوقِكُمْ** **مَخْلُوقِكُمْ** **مَخْلُوقِكُمْ** cümlesinin dizilişindeki beş çeşit vecihlerinde buna dikkat çekilmiştir.

2- Her iki cüz'ün tarifi(203) (muarrefliği): tevhid ve haşre işaretler ki, bundan evvelki ayetin sonunda olan **مَخْلُوقِكُمْ** **مَخْلُوقِكُمْ** **مَخْلُوقِكُمْ** **مَخْلُوقِكُمْ** **مَخْلُوقِكُمْ** deki **مَخْلُوقِكُمْ** sinin takdimindeki hasr'ın delilidir.

3- Haberın tarifi: Yani, haberın ta'rifini **مَخْلُوقِكُمْ** ile yapması (şerh ve tafsil getirmemesi) ise, hükmün zâhir ve âşikar olduğuna işaret içindir. (yani **مَخْلُوقِكُمْ** mübteda olarak “o ki...” mânâsındadır. Onun haberi de **مَخْلُوقِكُمْ** dir.

–Mütercim–

203 Merhum Molla Abdülmecid **مَخْلُوقِكُمْ** mübtedasıyla **مَخْلُوقِكُمْ** un haberi arasında köprü vazifesini gören ve **مَخْلُوقِكُمْ** silâsiyle birlikte olan haberdir) demiş... “iki cüz'ü” mübteda ile haber şeklinde tarif etmiştir ki, güzel ifade eylemişlerdir. Lâkin bir sahife kadar sonra bir münasebetle buna dair bir notum olacaktır ki, her iki cüz'ün bir başka manasıyla beyanı gelecektir.

–Mütercim–

4- لَكُمْdeki menfaat “lam-ı” ise, (yani aleyhe değil, lehe bakan “lam-ı

menfaat” işaretidir ki; eşyada asıl olan “ibaha”dır. Yani mübahlık umumî olup, ancak bazı şeylerde hakkı ve masumiyeti korumak için “haramlık” araya girmiş, arız olmuştur. Mesela: Başkasının malını yemek.. Veya hürmet için, insan etinin haramiyeti... Veya zararlı, tehlikeli olduğu için zehirli yutmak haramlığı... Yahudda kerih ve gayr-ı tahir görülen başkasının balgamı.. ya da necis ve zararlı olduğu için ölü, hayvanın eti gibi şeyler haram kılınmıştır.

Hem yine bu لَكُمْdeki menfaat lamı remzediyor ki; her bir şeyde

menfaatin varlığı mevzu-u bahistir. Beşer için velevki bir çok menfaat cihetlerinden yalnız bir cihetiyle de olsa, her şeyde bir istifadesi vardır. Bunun da birçok nev’ilerinden yalnız bir nev’ ile de olsa, isterse en hakir şeylerde olsun bir istifadesi, hatta hiç olmazsa bir ibret nazarı ile faydalanması vardır.

Hem yine bu “lam-ı menfaat”, îma ediyor ki: yerin cevfinden ve altında rahmetin bir çok hazineleri meknuz olup, müstakbelde gelecek insanları beklemektedirler.

5- لَكُمْden لَكُمْdeki لَكُمْden لَكُمْden

önce zikredilmesi) işaretidir ki; yer yüzündeki bütün eşyadan beşerin istifade ciheti, bütün gayelerin en önde geleni ve üstünü ve en birincisidir. ﴿

6- لَكُمْ yerine لَكُمْ yı, (yerin içindekileri diye)

getirmesi; insan için menfaatların, yararlı şeylerin ekserisi yerin altında, kürenin karnında olduğuna işaretidir. Aynı zamanda, insanları yerin cevfinden olan hazineleri taharrî eylemesine teşci’ ima etmektedir. Bu ise, yerin altında ve içindeki madenlerin ve maddelerinin istifadesinde beşerin birden değil, yavaş yavaş ilerliyeceğine de delalet etmektedir. Yani: yerin, toprağın içinde daha bir çok başka maddeler ve unsurların olabileceğine; ve bu maddeler ve madenler, müstakbel ehlinin omuzundan hayat tekâlifinin zorlukları olan gıda ve saire gibi mühim işlerini hafifletecek imkanları gösterir. ﴿

7- Cümlelerin sonunda gelen **جَمِيعًا** lafzı ise, bazı şeyler hakkında bir kısım insanların abesiyet, fuzûlîlik tevehhümlerini red etmek içindir.

-----μμμ-----

Amma ayetin ikinci cümlesi başındaki **نَشْتُمُ** (204) ise, yerin, dünya küresinin yaratılışından, tâ semavatın tanzimine kadar Allahü Tealanın kudretiyle göstermiş olduğu icadları olan silsile-i ef'al ve şunatına işarettir. Aynı zamanda dünyanın, Küre-i Arzın yaratılışından sonra, nev-i beşerin menfaatlarının tanzim rütbesi, yani sıra ve tertibi, terahî ile yavaş yavaş ve serbest bir tarzda geniş zamana yayılıp bırakıldığına da remzdir.

Ve keza **نَشْتُمُ** den fehmediliyor ki, beşerin istifade edeceği menfaatların birden değil, tehirli ve peyderpey olacağına îmadır.

Amma **اَسْتَوَى** kelamı ise, içinde bir îcaz vardır. Yani, öz konuşmak, az kelimelerle çok mânâlar ifade etmek vardır. Yani îcazlı mânâlardan birisi: “Semanın tesviyesini murad eyledi”⁽²⁰⁵⁾ ve daha benzeri mânâlar... Keza **اَسْتَوَى** da bir mecaz da vardır, şöyle ki, bir şeyi kasederek o hedef istikametine doğru giderken, sağa-sola bakmadan yürüyenin misalini andırmaktadır.

204 Burada, bir sahife kadar evvelde tarafımdan hal edilmemiş, şimdi **نَشْتُمُ** lafzı ile hatıra gelen bir hususu kaydetmek istiyorum. Şöyle ki: “İki cüz’ün tarifi” diye olan mesele, ayetin iki cümlesinin ayrı ayrı iki çeşit efal-i İlahiye silsilelerini murad ettiğine, benim için hususî bir kanaat getirmiş. Bende kaydettim.

–Mütercim–

205 **اَسْتَوَى** sözü, eğer **نَشْتُمُ** harfi beraber olmazsa, lugatçe zahir manası: “İstiva eyledi, kurulup oturdudur.” olur.

–Mütercim–

Ve **عَلَى السَّمَاءِ** ise: “Sema'nın maddesi ve cihetine doğru” demektir.

Amma **ف**nin başındaki **ف** ise, iki taraf ve iki cihet mânâdadır.

Bir ciheti: fer'lendirme, dallandırma. Eğer dallandırma, şubelendirme

cihetine nazaran olursa, yani o mânâ ile ele alınır: **شَكْلِي**nün **شَكْلِي**ne

terettübü gibi olur. Ya da, kudretin tealluku, iradenin teallukuna... Ve

kazanın kadere teallukuna benzer bir terettur gibi olur. Amma eğer **ف**nin

takibci hâsiyeti cihetine kıyas edip bakılırsa; o vaziyette şöyle bir

mukadder cümleye ima etmiş olur: **تَوَشَّوْغَهَا وَتَوَشَّوْغَهَا وَتَوَشَّوْغَهَا وَتَوَشَّوْغَهَا وَتَوَشَّوْغَهَا وَتَوَشَّوْغَهَا وَتَوَشَّوْغَهَا**

yani: “semayı nevilere ayırdıktan ve çeşitli teşkilatlara mazhar ettikten ve tanzimatını icra için tedbir emrini aralarına vaz' eyledikten sonra, tesviye eylemiştir” mânâsını da ifade edebilir.

Amma **خَوَّسِي** kelimesinin ma'nası ise; “Semavatı muntazaman halk eyleyip, herbirisini birbirlerine müsavîce tesviye eyledi.

Amma **شَشْءِ** ise, semavatın maddeleri birkaç nevi' olduğuna îma eder.

خَبِجِ ise, kesreti tazammun edip ifade etmekle beraber, Allah'ın yedi

sıfatıyla (sıfat-1 seb'a) olan münasebetine; ve dünyanın teşekkülündeki yedi devir (206) ve zamanlardaki münasebettar olduğuna işaret eylemektedir.

²⁰⁶ Şu yedi devir meselesi, 28. Mektûbun Altıncı Meselesinin İkinci Nüktesi olan parçada bir derece izahlıdır, müracaat oluna.

Ve **خَمِيصًا** ise, “o semavat ki; çok parlak ve bir çoğunun adları bilinmeyen çok kesretli nuranî azim kevkeb çiçeklerinin bağçesi ve seyyare balıklarının denizi ve hadsiz yıldızların tohum ve danelerinin ekildiği tarlası...” demektir.

-----μμμ-----

Amma **خَمِيصًا شَيْءٌ عَظِيمٌ** cümlesine gelince; bilki: Cümlenin başında gelen ve bir münasebeti gözleyen ve iktiza eyleyen “vav-ı âtîf” ise, şöyle işaret varıyor ki: “O Allah-ı Zülcelal her şeye kadîrdir. Öyle ise şu azim ecramin Halıkı ancak odur. O halde o, herşeyi bilendir. Öyleyse o, semavatta ve yıldızlarında ittikan-ı sanat ile tasarruf eyleyen ve iş gören bir Nazzamdır, çok iyi bir tanzimcidir.

Amma **تَكْوَانًا** deki “ba-i ilsak” tabir edilen ulaştırıcı, bitiştirici ve yapıştırıcı **ء** ise, ma’lumdan ilmin adem-i infikâkine, yani kopmamazlığına işarettir.

[Dakik bir nüktedir –Müellif–]

Amma **تَكْوَانًا** lafzı ise, şunu ifade eder ki: o küll, öyle amm ve her şeyi muhittir ki; bazısının hâslık ve istisnalığını kabul etmez bir külldür. Yani ki: **خَمِيصًا شَيْءٌ عَظِيمٌ فَكَيْفَ تَكْوَانًا**. (Hiçbir amm yoktur ki, içinden bazıları hususiyet kesb ederek haricinde kalmış olmasın.) Kaidesine dahil bir küll cinsinden değildir. Yoksa, şu mezkûr amm kaidesi buraya tatbiki takdirinde, “CeZR-ül esamm-ül kalamî(207)” denilen muğalatanın misali gibi olur ki; doğruyu da söylese, kendini tekzib etmiş olur.

²⁰⁷ CeZR-ül Esamm-ul- Kalamîne olduğu hakkında bu kitabın üst taraflarında bir derece izahı verilmiştir.

–Mütercim–

شيءٍ lafzı ise, şaî ve meşiyi tazammun eden bir ammdır. Yani irade eden ve edilen aynı bir ve beraberdirler ki; birbirinden ayrı bakıldığında, varolması mümteni' gibi olup, "bu onunla olmazsa, öbürü ile de hiç olmayacaktır" gibi ma'naları ifade eyler.

Ve تعلیم ise; "o, öyle bir zattır ki; ilim onun bir zarûrî lazımı olarak ona sabittir. Yani ilim, ona zatî bir lazım olmuştur."

-----μμμ-----

قَوْلُهُ خَلَقَ خُلُقًا لِّلْخَلْقَةِ اَلَّتِي يَخْتَلِفُ فِي اَلَّتِي رَضِ خَلِيفَةً 6
 قَدْ غَدَلُوا لِحُجْرَتِهَا فِيهَا اَحْسَنُ شَيْءٍ فِيهَا خَيْرٌ لِّكَ الدَّمَاءَ خُرُجًا
 تَنْتَبِذُ اَلْحَمْدُ لِحُجْرَتِهَا 6 خَلَقَ اَلَّتِي اَعْلَمَ اَلْحَمْدُ

Bakara\30

BİR MUKADDİME

Ey aziz bilmiş ol ki: Melaikenin vücûdunu, varlığını tasdik etmek; imanın rükünlerinden birisidir. O halde, burada –melaikenin isbatı mevzuunda– bize birkaç makam vardır.

Birinci Makam: Hakirliğiyle beraber zihayatlarla doldurulmuş olan şu arz küresine bakan ve âlemin intizam ve itkanında teemmül eyliyen bir insan; elbette şu yüksek burçlardaki sükkânın mevcudiyetini, Yani: ulvî alemler olan semavatta ve yıldızlarında da sâkinlerin varlığını hadsen bilecek, tasdik edecektir. Melaikenin varlığını tasdik etmiyenin meseli; (208) büyük bir şehre giden ve giren adamın meseli gibidir ki; girdiği o şehrin bir köşesinde, müzahrafatla telvis edilmiş eski ve köhne bir binaya rastgelir, görür ki, o bina insanlarla doldurulmuştur.. Sonra, o hanenin, binanın önünde ve arsalarında, yani: etrafında ve sahasında ruh ve hayat sahipleriyle dolu olduğunu da görüyor.. Ve o zihayatların yaşamalarına medar olan bazı hususî şartları bulunduğunu da müşahede ediyor. Onlardan bir kısmı nebatat ve ot ile, diğer bir kısmı ise balık ile gıdalanıp yaşıyorlar. İşte bu adam, bu binayı, bu köhne haneyi bu vaziyette gördükten sonra; ötede binlerle yüksek ve yeni kasırları, sarayları görüyor ki; bu sarayların aralarına vasi' tenezzühgâh meydanları, geniş ve müzeyyen parklar vardır. İşte bu hal ve vaziyete rağmen o köhne haneye mahsus hayat şartları oralarda cereyan etmediğinden, itikad eder ki; o yüksek kasır ve âlî saraylar sâkinlerden boş be halîdirler.

208 Bu bahis, Yirmi Dokuzuncu Söz'ün Birinci Esasında ve Meyve Risalesi Onbirinci Meselesinde ve daha Nur'un birkaç risalelerinde daha mükemmel olarak bulunmaktadır.
 –Mütercim–

Amma melaikenin varlığını tasdik edip itikad eden adamın meseli ise: O eski, kühne, küçük ve basit hanenin içi ve etrafı ruhlu ve hayatlı mahluklarla dolu olduğunu görünce; ve şehrinde intizamını müşahede edince, katiyyen hükm eyler ki: Şu uzakta görünen müzeyyen sarayların dahi kendilerine münasip sâkinleri elbette ve mutlaka vardır... Ve oralara mahsus ve hususî bazı hayat şartları da vardır. Uzaklık ve ulvîlikleri sebebiyle oradaki sükkanın görünmemeleri, olmamalarına delalet etmez diye kanaat getirir.

İşte aynen bu temsil gibi; küre-i arzın, dünyanın zevilhayatlarla dolu olması, bittarikil-i evla ve kıyas-ı hafî üstüne müesses olan muttarid bir intizam.. Ve bu intizamın da üstüne mebni olan kıyas-ı evlevî ile netice veriyor ki; şu pek geniş olan fezay-ı âlem; burçlarıyla, yıldızlarıyla, semavatiyle; –içlerinde pek çok cins ve nevilerin bulunduğu ve İslâm şariatının “Melaïke” diye tesmiye eyleyip da’va ettiği gibi – zevil ervahlar ile doludur, malamaldır. Feteemmel!

İkinci Makam: Bil ki, –üst taraflarda da geçtiği üzere– hayat, mevcudatın keşşafıdır, belki mevcudatın neticesi ve zübdesidir. O halde şu çok vasi’ olan fezay-ı âlem sâkinlerinden boş ve ahalisiz olamaz. Ve o semavat âmirlerinden, yani onu şenlendirip ma’mûr edenlerinden halî bulunamaz. Evet, bütün akl-ı selim sahipleri manevî icma’ ile –ta’birde bazı ihtilaflarıyla beraber- Melaïke mânâsının vücudunda ve hakikat olduğunda ittifak etmişlerdir. Hatta hükemanın “Meşşaiyyûn” feylesofları bile, melaïke için: “Nevilerin ruhanî mücerred mahiyetleri” diye ta’bir etmişlerdir. “İşrakıyyûn” felsefecileri de, Melaïkeyi, “On akıllar ve Erbab-ul enva” diye ta’bir eylemişler. Keza umum dinler ehli: “Dağların meleği, Denizlerin meleği, Yağmurların meleği” diye tavsif eylemişlerdir. Hatta akılları gözlerinde olan maddiyûnlar dahi melaïkenin inkârına mecal bulmamışlardır.. Belki melaïkeye, “fıtratın namus ve kanunların da sarî kuvveler” diye ta’rif etmeye mecbur kalmışlardır.

76- Eğer desen: Kâinatın irtibatı, hayatıyeti ve canlılığı için şu mevcud namuslar ve hilkatte carî bu kanunlar kâfi değil midirler?...

Cevaben sana denilir: Şu carî olan namuslar ve sarî kanunlar; ancak itibarî, belki de vehmî şeylerdir. Bunlara bir vücûd, bir varlık teayyün etmez ve bir hüviyyet teşahhus edemez. Ancak o kanun ve namusları temsil edip aksettiren, işleten ve iplerinin başını ve ucunu tutanlarla bilinebilirler. İşte onlar ise, ancak Melaïke olabilirler.

İşte umum hükemanın ve ehl-i aklın ve naklin üstünde ittifak eylediği hüküm şudur ki: Vücûd ve varlık; şu zâhir ve camid ve ruhların teşekkülüne nâmuvafık olan şu alem-i şhadete münhasır değildir. Öyle ise, bir çok âlemleri içine alan “gayb alemi” ruhlar için, –suyun balıklara muvafıklığı gibi– muvafık bir alem olup, lebaleb ervah ile doludur. Ve alem-i şhadetteki hayata da mazhardırlar. İşte şu dört emirler, (Yani şu ikinci makamda delilleri ile isbat edilen dört ana unsur hüccetler) sana Melaike mânâsının vücuduna şâhidlik ettikleri zaman; Melaike varlığının en güzel sûretini, –selim akılların razı olacağı bir tarzda– Şer’-i Şerifin şerh eylediği sûrettir ki diyor: “Melaike, Allahın mükerrem kullarıdır. Verilen hiçbir emre muhalefetleri yoktur. Hem melaikeler latif ve nuranî cisimlerdir; muhtelif nevilere inkisam ediyorlar.”

Üçüncü Makam: Bilmiş ol ki; Melaike meselesi, öylesi mesailendir ki; bir tek cüz’ün sübût bulmasıyla, küllü dahi tahakkuk eyler.. Ve şahıslarından tek birisinin müşahede edilmesiyle, nev’inin de varlığı bilinir ve anlaşılır. Zira, inkâr eden küllen inkâr eder. Sonra nasıl ki –Allah sana intibah versin!– Hazret-i Ademden şimdiye kadar Melâikenin varlığına ve onlarla yapılmış pek çok muhavere ve müşahedelerin ve Melâikelerden nakledilmiş rivayetlerin kat’î sübûtuna ve insanların taifeden taifeye mübaheseleri nevinden onlarla olmuş olan konuşmalarına dair icma’ hasıl olmuştur. İşte acaba, Melâikeden bir ferdinin, belki pek çok ferdlerinin görülmeksizin ve onlardan bir şahsın, belki eşhasın varlık zarûretinin ve kat’î mevcudiyetlerinin bizzarure ihsas edilmeksizin vücudları hakkında bu icma’ın hasıl olması, senin indinde muhal değil midir? Keza, onun gibi muhaldir ki; bir vehim, yani asılsız bir hurafe, bütün beşerin akidelerinde böyle kaim olupta, devam eylesin! Hem bir çok inkılablar içersinde çalkalanarak intikal edip gelen bir hakikatın üstünde sünbüllemiş bir mesele, tamamen hakikatsiz olarak devam edip kalsın?! Ve bu itikad-ı umûmîyi doğuran zaruretli, sağlam temeller bulunmasın?! İşte bu hale göre, elbette tahakkuk etmiş oluyor ki; bu muazzam icma’ın senedi, bir çok emarelerin çeşidinden tevellüd eden bir hadistir.. Ve o emareler dahi, defalarca vukua gelen vakı’alardan alınmış ve bir çok müşahedelerden hasıl olmuş zarurî esaslardan, temellerden neşet etmiş olmasın?! Hem melaikenin vücudu hakkında oluşan şu itikad-ı umumînin sebebi de, manevî tevatür kuvvetini ifade eden defalarca onları görmeler ve müşahede etmelerden doğan mebadi-i zaruriye olmaması muhaldir.

İşte, bütün bu emareler, zarurî mebadilerden doğan şu umumî itikadlar ve icma’lar kabul edilmediği takdirde; o zaman beşerin yakinî ve bedihî

malumatlarında bile emniyet kalkmış olacaktır. Evet, Ruhanîlerden tek birinin vücûdu, herhangi bir zamanda tahakkuk eylemiş olsa; –hiç çaresi yok– onun nev'inin vücud ve varlığı da tahakkuk etmiş olur. Nev' olarak Rûhanî ve Melâikenin varlığı tahakkuk ettiği vakit ise, elbette şer'in zikrettiği ve Kur'anın beyan eylediği tarzda olacaktır.

(Mukaddeme bitti, sadede geliyoruz.)

İşte bu ayetin meali, sabık ayetle olan irtibat ve dizilişi de “dört vech” dendir.

Birinci Vech: Vaktaki şu ayetler (üstte geçen ayetler) azim nimetlerin

ta'dadı hakkında idiler.. Ve bu ayetten ... ayetinden) önceki ayet ise, bu nimetlerin en büyüğüne, yani beşerin netice-i hilkat olduğuna ve yerdeki herşey ona musahhar olup, istediği gibi tasarrufa sahip olduğuna işaret eyledi. Şu ayetimiz ise, beşerin halife-i arz ve hâkimi olduğuna işaret eylemiştir.

İkinci Vech: Bu ayet, önceki ayette bahsi yapılmış: “yeryüzündeki eşya ve mevcudât silsilelerinin dizginleri beşerin elindedir” diye olan hükmünün bir beyanı, tafsili, izahı, tahkiki, bürhanı ve te'kididir.

Üçüncü Vecih: Önceki ayet, iki mesken olan arz ve semanın binasının vaziyetini ve teşekkül keyfiyetini beyan ettiği gibi; bu ayet ise, o iki meskenin sâkinleri (en mühim sakinleri) Beşer ile Melâike olduğuna işaret eylemiştir. Hem yine önceki ayet; hilkatın, yaratılış keyfiyetinin silsilesine remzylediği gibi; bu ayet dahi zevil-ervahın yaratılış silsilesine îma eylemiştir.

Dördüncü Vecih: Önceki ayet, vaktaki hilkatten maksud ve gaye Beşer olduğunu ve Halıkı yanında büyük bir mevki'i bulunduğunu tasrih eyleyince, sâmi'in zihninde hemen bir hareket başladı, ki bir çok şerhleri ve fesadı ile beraber, nasıl Beşere bu derece kıymet ve değer verilebiliyor?. Hem acaba, Allah'a ibadet ve takdis noktasında (Melaike dışında) beşerin vücudunda hikmet-i İlahiye istilzam ediyor mu? Luzümlü buluyor mu?!

Bu ayet, işte şu sûale cevap olarak işaret eyledi ki: o şer ve mefasid ise, beşerde tevdi edilmiş bulunan “sırr”ın” (209) yanında çok küçük kalır, hem

²⁰⁹ Allah ü a'lem, o sır her halde, beşere tevdi edilmiş emanet-i kübradır.

de âfedilir. Hem Allah ü teala beşerin ibadetinden ganîdir. İbadet için ayrıca beşere ihtiyaç ve gerek yoktur. Zira Cenab-ı Ma'bud-u Mukaddesi tesbih ve takdis eyleyen hasre gelmez Melaikeler ve Rûhanîler mevcuddur. Öyle ise, Beşerin yaradılış hikmeti ne olduğu hakkında, Allam'ul gıyub'un ilminde olan bir şeydir.

-----μμμ-----

Ayetin cümleleri yekdiğeriyle nazm ve irtibatı

Evet, ayetin başında olan **لَا** in iktiza eylediği üzere, kendisine bir redifin bulunmasına; (arkasında gelen, terekesine binen bir arkadaşın bulunmasına) ve üstteki ayetin son cümlesi olan **وَنَشْرُوبُ شَيْءًا مِّنْ عِلْمِهِ** ne atıflı bulunmasına binaen; ayetin zımnîce olan ma'nası şu gelen mukadder cümlelerin havzına dökülmektedir. Mukadder cümle şöyle olabilir:

لَا خَلْقَ خَالِقٍ شَأْنًا مِّنْ عِلْمِهِ كَمَا ، **وَأَلَّا يَخْلُقُ خَلْقًا...** الخ (Yani “Cenab-ı

Halık-ı Kadir, halk eylediğini böyle muntazam ve itkan-ı sanat ile yarattığı için; “Senin Rabb'in Melaikelere hitaben şöyle bir fermanda bulundu ki: ...il) Hem vaktaki Allah ü teala Melaikelerle izzet ve celal içinde konuşup fermanını izhar eylerken; hikmetin sırrını istifsar etmek ve müşavere

yolunu, keyfiyetini ta'lim edip öğretmek için **لَتِي جَاغِلٌ ∞ قِيَا رَضِ حَلِيفَةً**

kelamı şerefsudûr eylediğinde, (Yani mealen: “Ben –azze ve cell– tahkikan yeryüzüne bir Halife halk eyleyip göndereceğim ve orada nasbeyeyeceğim”) fermanı duyulunca; dinleyicinin zihni; bu büyük hadisenin böyle karşılıklı bir konuşma ile başladığına göre ve bu azim sırrın iktizasını ile: “Acaba Melaikeler de ne dediler?..” deyip intizarda iken, sâmi'in zihni, Meleklerin taaccüb içinde, Allahın o tasarrufunun

hikmetinden istifsar etme izni sırrıyla: **لَتِي جَاغِلٌ فِيهَا** ya, sonra; ve müfsid olan cinlerin ardından halife tarzında gelmesi sırrıyla de ve kuvve-i

–Mütercim–

gazabiyye ve şehviyyenin beşerde dahi tevdi edilmiş olması ile... Ve ikinci kuvve olan “şehviyye” ile tecavüz edebilme halleri dolayısıyla,

يا. Ve birinci kuvve olan “gazabiyye” ile tecavüz etme

kabiliyetinde olan **يا**ye çevirilip dikildi. Daha sonra, o sual

ve istifsarın ve ardında taaccübün tamamlanması akabinde, sâmi'in zihni; Melaikenin istifsarlarına karşı Hak Tealanın vereceği cevaba muntazır kaldığında; Allah ü Teala –Azze ve Celle– izzet ve azametiyle ferman

buyurdu ki: **يا**meal-i kerimi: “Tahkikan benim

bildiğim hikmetler vardır ki, sizler onu bilemezsiniz!” Yani eşya sizin ma'lumatınıza münhasır değildir. Öyle ise, sizin adem-i ilminiz ile, o şeyin olmamasına emare değil, sebep olamaz. Hem ben Hakîm'im; benim onlarda (beşerin yaradılış işinde) bir çok hikmetlerim vardır. Fesad ve **sifk**, yani kan dökme cürümleri, benim o hikmetlerimin derûnunda afvedilebilecektir. (Yani, beşerin yaradılışındaki çok büyük hikmetler karşısında, onun fesadı ve kan dökmesi, yaratılmasına mani' değildir. Mizan-ı umûmî dengesinde, hikmetler ağır geldiği için, yaratmaya karşı gelen hata ve günahlar afvedilecektir demektir.

Tek tek ayet cümlelerinin nazımları:

Bilmiş ol ki: **يا**رض خبيثة

nın başındaki “vav”.. Ve keza bir diğer ayet: ۛ

ياHicr/28] deki “vav”,

atıflılık münasebeti sırrıyla; –üst tarafta da geçtiği üzere– her iki **يا**

lere işaret olup, vahy'in mukadder olarak **يا**yı tazammun

eylemesi sırrıyla; **وَإِذْ نَادَىٰ لَهُمْ غَاثُ... الخ** ye işaretler. (yani: Onlara o zamanı

hatırlat ki... ilh) Hem **لَا** harfi geçmiş zamanı ifade etmesiyle; zihinlerin gidip, müteselsilen birbirine bağlı olan mazî zamanlarında seyredebilmesini ve bu zihinler için, o mazî zamanını alıp getirip, zaman-ı halde hazır bulundurmasını temin eder, ta iyice baksın ve içinde vukua gelmiş ibret-âmiz hadisatı toplayarak, demetleyip getirsin.â

رَبُّكَ ise, Melaikeye karşı hüccetin ikame edilmiş olmasına (yani:

Beşerin hilkatı, Melaikenin düşündüğü gibi olmayacağı hakkındaki hüccet ve delilin, ihticac kalesinin kulesine ilzam delili bayrağının dikilmiş olmasına) işaret etmektedir. Yani ki: “Beşerin edeceği fesadını izale etmek ve onu hikmet-i hilkatine yönlendirmek için; Seni hususiyle terbiye etmiş olan Allah, seni mükemmel kılmış ve beşere mürşid ta’yin eylemiştir.” Yani: “Sen büyük bir hasenesin ki; beşerin edeceği o mefasidin üstüne

çıkttın.. Ve o mefasidi örttün ve perdeledin!” (Çünkü **رَبُّكَ** hitabı Hz.

Muhammededir, elbette bunda onun bu azim hadisede büyük dahil olacaktır.)

Amma: **الطَّلُوكَةَ** ise, Cenab-ı Allahın melaikelerle yapmış olduğu şu

karşılıklı konuşma içerisindeki mükaleme bir müşavere suretinde vaki’ olmaklığıyla, işaret ediyor ki; Semavat ehlinin, yani Melaikenin, yerin sâkinleri olan insanlarla çok ziyade bir irtibatları ve bir alakaları ve fazla bir münasebetleri olduğuna olacağına da bakmaktadır. Evet, çünkü: Melaikelerden insanlara mükemmellikleri, hafazalıkları ve kâtiplikleri bulunmaktadır. Demek ki, onların beşer ile ve beşerin şu’ûn ve işleri ile pek fazla ihtimam içinde bulunmaları haklarıdır.

Ve **أَتَىٰ** deki **قُلْنَ** ise, **الْمَلَكِ** den müstefad olan tereddüdü (yani:

Melaikeler dediler: Şu şu vasıftaki beşeri yaratıp dünyada halife

nasbedecek-misin?.. tereddüdü) redetme vaziyetinde bulunmasına binaen; meselenin azamet ve ehemmiyetine işaret ediyor. Hem buradaki **عَلَّمْتَنِي** de

olan mütekellim-i vahdenin **ي** si yanında, gelecek ayetlerde (210) gelen **تَقَالُهَا**

deki mütekellim-i maalgayr'ın **سَخَا** ise, işarettir ki; Allah'ın îcad ve yaratmasında hiçbir vasıta yoktur. Lâkin kelimindeki konuşmasında ve hitabında ise, araya vasıtalar girebiliyorlar. (Peygamberlerin vasıtası ve dilleriyle kelimini ve emrini tebliğ etmek gibi...)

İşte, Cenab-ı Allahın kelim ve hitabında vasıtaların bulunduğu dair nükteye işaret eden

قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ إِثْمَانَهُمْ أَتَىٰكَ اللَّهُ

(Nisa/105) ayetidir (211) **قَدْ**

İşte, bakınız; “Azamet Nûn'u” ile **أَنزَلْنَا** diye ferman buyurmakla, vahde vasıtanın varlığını bildirir. Amma ayetin son kısmında ise, mütekellim-i vahde ile müfred olarak **أَتَىٰكَ اللَّهُ** buyurmuştur ki, bu da ma'na ilhamında vasıtanın bulunmadığını bildirmektedir.

210 Mesela: bu ayetten sonra gelen üçüncü ayette **تَقَالُهَا** **لِلْمَلَائِكَةِ** **عَلَّمْتَنِي** gibi ayetler.

–Mütercim–

211 Ayetin kısacık bir meali: “Ey nebiyy-i Kerim, biz Allah u azimüşşan kitabı, (Kur'anı) hak üzere sana inzal eyledik ki; onunla Allah'ın sana hususî olarak göstermiş olduğu tarzda insanlar arasında hak ile hükmeylesin, Allah'ın ahkâmını bildiresin!”

–Mütercim–

Amma **قخالق** yerine **جاغل** nun getirilmesi, işarettir ki; Melaikenin şüpheye ve istifsara medar sualleri ise; yerin imareti hususunda beşerin ona ca'lı (âmir kılınması) ve ona tahsis edilmiş olmasıdır. (Yani dünya nizamının ahengine ters düşebilecek, beşerin yapacağı kendine mahsus iş ve fiilleridir.) yoksa, halk ve icad noktasında itirazlı bir sualleri değildir. Evet, zira vücûd, hayr-ı mahzdır. Halk ve icad da vücuddur ve o da ancak Allahın zatî fiilidir. O halde, bundan sûal olunmaz. **ق**

Amma **رض** **خطى** yerine **رض** **شقى**deki **شقى** nin getirilmesi; (oysaki

beşer, yerin içinde değil, üstündedir.) İşte bu **شقى** dikkat buyurun– beşer, dünyanın cesedine adeta bir ruh-u menfûh gibi olduğuna imâdan halî değildir. Evet beşer, dünyadan çıktığı gün ve ayrıldığı vakit, yer ve dünya harab olup ölmüş olacaktır.

Amma **خليفة** lafzı ise, dünyanın insan hayatına elverişli ve hazırlıklı hale getirilmesinden önce; idrak sahibi bir mahluk taifesinin dünya üzerinde bulunmuş olduğuna işarettir ki; dünyanın ilk devirleri, o idrâk sahibi mahlûk'un hayat şartlarına müsaid imiş. İşte bu ma'na ise, Hikmet-i İlahîyenin icab ve iktizasına en uygun gelenidir. Bu mânâya göre; o idrakli mahlûk taifesinin Cinn'den (212) bir nevi olduğu ve yeryüzünde fesad çıkarıp ifsad etmiş oldukları için; (bu mahluk, Allahın emriyle ya mahvedilip yok edilmiş; veya da yeryüzünden alınıp, başka diyarlara, alemlere sürülmüş; veyahutta yeryüzünde yaptıkları eski tasarruf salahiyetleri ellerinden alınmış olmasından) yerlerine Benî Adem **istihlaf**

212 Melaikenin pek çok nev'i ve cinsleri olduğu gibi; Cinlerin de birkaç cins ve sınıflarının var olduğu ve bazı tefsirlerde: İnsanlardan evvel yeryüzüne hakim olan mahlukun Cinn nev'ilerinden ve ateşten yaratılmış sınıfı olan "Cânn" kısmı olduğu hakkındaki rivayet böylece halledilmiş oluyor. Amma hususî ve tayin edici bir ifade ile "Cinn" denildiği zaman; hava unsurundan mahluk olup halen yeryüzünde ve havada yaşamakta; ve bir kısmı Müslüman ve bir kısmı da gayr-ı müslim olarak bulunmaktadır. (Tefsir-i Eddürri-l mensûr –Suyutî- 1/45)

ve melaikelere müşavere nevinden söylediği işin yerine getirileceğinin tahakkuku kat'î olduğu için idi. Yoksa, hakikati manisiz ve katiyetle olacağı cihetinden, sebebinin bilinmemesinden neşet eden taaccübü doğurmuş ve bundanda istifsar etme ihtiyacı doğmuş olmalıdır. Yani: Melaikler ca'lin, (Yani, beni Ademin yeryüzüne halife nasbedilmesinin) hikmeti nedir? diye sebebinin sorma yerine, müsebbebinin istifhamı yapılmıştır. (Yani, halkedilerek yeryüzüne halife olarak ta'yin edilecek olan insanın fiil ve hareketinin istifhamı) yoksa, –haşa– Melaikenin ma'sumi-yeti olduğu için, bir itiraz ve bir inkârları değildir.

Hem “ca'l” lafzı, (Yani yapma, kılma fiili) remzen diyor ki: Beşerin ahval ve şuûnu; ve itibarî olan nisbet, münasebet ve halleri, tabiatın levazimatından olmadığı gibi; fitratın zaruriyetinden da değildir. Belki bütün onlar, ancak bir câilin ca'liyedir. (Yani, Allahın îcad ve halketmesiyledir)

Amma ayetin bu cümlesinde olan birinci **فِيهَا** nın ikinci **فِيهَا** ile –kısa mesafesiyle birlikte– beraber olmuş olmaları tansis içindir. (Yani: hükmün kat'î delilini şeksiz göstermek içindir.) Hem şu gelen ma'naya dahi bir îmadır ki: “Beşerin fesadı ile birlikte ve zahirî hayattarlığı içindeki öldürüp yok etmesiyle beraber, hayatı için yerin, dünyanın cesedine bir rûh-u menfûh kılınmasında (ona üfürülmüş bir ruh olmasında) ne gibi bir hikmet vardır? Sûalinin de cevabıdır.

Amma **بِحُجْرَتِهِ** ile ifade edilen ta'bir, işaretir ki; beşerin şahsiyeti Melaikeleri ilgilendirmiyor. Belki onlara ağır gelen şey; yaratılmış aciz bir mahluk'un Allaha karşı yapacağı isyandır.

Amma **بِحُجْرَتِهِ** ye bedel, **شَيْئًا** lafzını getirmesinde şöyle bir işaret veriyor ki; Beşerin isyanı, alem nizamının fesadına sirayet edebilecek bir keyfiyettir: Hem **شَيْئًا** nın mudari'lik sureti ise; işaretir ki; hoş

karşılanmayan şey ve cihet, ondaki isyanın yeniden yeniye çeşitli şekillerde tazelenmesi ve devamıdır. İşte Melaikeler bunu Allah ü Teâlanın i'lamiyle, (yani bildirmesiyle) ya da levh ü mahfûzu **mûtaala** etmeleriyle ve ya da fitratlarında tevdi' edilmiş kuvvelerin –tahdidsizliğinden– ma'rifetiyle

bilmişlerdir. Zira, beşerin şehevî kuvvesinin tecavüzü ile fesad ve ifsad hasıl olduğu gibi; gazabiyye kuvvesinin haddi aşmasıyla da, sifk ve zulüm meydana gelmektedir.

Ve **فِيهَا** lafzı ise, (yani, yerin içinde mânâsıyla) ifade eder ki: “Yer yüzü takva üstünde kurulmuş bir mescid iken (213)...ilh. (Yani, takva ehli müttakiler için bina edilmiş bir mescid iken...)”

Amma **خَيْسَفَاكَ** **الدَّمَاءَ** ile **شَيْسَفَاكَ** **فِيهَا** lerin beyan eyledikleri iki rezilenin (iki rezil ahlâk ve günahın) arasındaki “vav-ül cem”in (birleştirici toplayıcı vav) getirilmesi ise; o fesad ve fitne, (uzun ve kesretli) kan dökülmelerine incirar edeceği münasebettarlığını hatırlatmak içindir.

Ve amma **خَيْسَفَاكَ** ye bedel **خَيْسَفَاكَ** nün tercih edilmesi, sifk'in mânâsı zulümlü katl olduğu içindir. Eğer **خَيْسَفَاكَ** demiş olsaydı; çünkü katlin bir kısmı fisebilillah olan cihaddır. Hem bir cemaatin selameti için (müzir ve canî) bir ferdin katli de vardır ki, koyunların selameti için kurdu katletmek gibi olduğundan, **خَيْسَفَاكَ** yi değil, **خَيْسَفَاكَ** yi îrad eylemiştir.

Amma **الدَّمَاءَ** ise, sifkdeki (zulümlü katilde) kan dökülmesini te'kid için olup, zulüm ile olan katlin şenaatini şiddetlendirmek içindir.

Amma **خَيْسَفَاكَ** **شَيْسَفَاكَ** **خَيْسَفَاكَ** **خَيْسَفَاكَ** cümlesi, heyeti ve vaziyetlerine gelince; cümlenin başındaki “vav-ı halî” (yani mevcut hale bakan ve makablı ile maba'di birbirine bağlayan vav) Melaikenin beşer aleyhinde yaptığı (istifhamlı) itiraza karşı, onlara şöyle bir cevab-ı itiraz

213 Bu mana, **خَيْسَفَاكَ** **شَيْسَفَاكَ** **خَيْسَفَاكَ** **خَيْسَفَاكَ** hadis-i şerifin bir mealini ihtar ediyor.

(Buharî Teyemmün) Meali: Hz. Peygamber (A.S.M.) buyuruyor: “Arz, yeryüzü bana bir mescid ve pek tahir kılındı.”

–Mütercim–

iş'ar edilmiştir ki; “Beşerin Allaha ve uluhiyetine karşı yaptığı küllî ibadet ve takdisleri hikmeti, size cevap için kafî gelmiyor mu?..” diye işaretir.

Amma خحش lafzı ise, yani: Maâsîden, isyan işlerine bulaşmaktan

masum olan biz melaiyeler maâşiri.. (sınıf ve cemaatleri) ve سنخبشعün

ismî cümle ile getirilmesi ise, sanki ve adeta “Tesbih”, melaiyelerin bir seciyyesi ve fitratlarının bir lazımıdır da, sırf tesbih yapmak için halkedilmiş olduklarına işaretir.

Amma سنخبشع ise, câmi' bir kelimedir. Yani, Melaiyeler diyor:

“Ya İlahena! Biz seni kâinata ibadetlerin envaiyle ilan ediyoruz. Hem bizler, senin Cenab-ı Kibriyana layık ve münasib olmayan sıfatlardan senin tenezzühünü itikad ederek, evsaf-ı celal ile seni tavsif etmekteyiz, ki senin kâinat ve mahlûkata serpmiş ve sermiş olduğun enva-i ni'metlerinin karşılığında şükür ve hamd vazifesi lazım gelmektedir.. Ve o nimetler,

şükür ve hamdi istiyorlar. Hem biz Melaiyeler, سبخلخالله وبحمده

diyerek, sana hamd-ü şükürle beraber, evsaf-ı celal ve cemal ile seni tavsif ediyoruz.

Amma سنخبشع قدسطين ise, yani: Biz umum Melaiyeler seni ey Rabbimiz!

naks, zulüm, kusurdan ve abes iş yapmaktan takdis ediyoruz.. Ve ya da: kendimizi ve e'falimizi günah ve maasîden arındırıp, kalbimizi de başkasına (ubudiyet noktasında) mültefit olmaktan alıkoymak için kendimizi tahir ve temiz tutmak istiyoruz. Demek ki, buradaki “vav”, iki fazilet arasında, yani tesbih ve takdis mabeynindeki cem' “vav”ıdır. Yani emirleri imtisal ve nehiyelerden ictinab etmek vazifesi noktasından bu “vav”, birinci vav'ın hizasına ve omuz omuzuna müsavî gelmiş oluyor.

-----μμμ-----

Amma سنخبشع قلله الله cümlesi heyetlerine gelince, bil ki;

bu cümledeki istinaf, mukadder bir sûale işaretir ki; “Acaba Allah ü Teala,

Melaikenin istifsarlarına karşı verdiği cevapta ne demiştir?. Ve onların teaccüblerini izale eden sebebi nasıl beyan buyurmuştur.? Ve beşerin Melaikeye tercihindeki hikmet nedir?!.”

İşte, bu mukadder istifhamlı suallere karşı Cenab-ı Alim-i Hakîm icmalli bir cevaba işaret eden **خالق** buyurmuştur. Lâkin bunun arkasında gelen ayetlerde ise, bu icmalli cevap bir derece tafsil edilmiştir.

Ve **لشيء خلقهم** deki **شيء** ise, tahkik için olup, tereddüd ve şüpheleri reddeylemektir. Bu tahkik vaziyeti ise, ancak nazari bir hüküm için olup bedahetle müsellemlen olan hüküm için değildir.. Ve illa, mahlûkatın bilmediği şeyleri, Allahın bildiğinin müsellemiyeti noktasında, –haşa ki–

Melaikler tereddütlü bulunsunlar. Öyle ise şu **شيء** Kur'an-ı Hakîmin hülasalı

olarak ifade eylediği ve sülûk edilmiş, onda gidilmiş bir beyan tarikiyle icmal ve icaz eylediği bazı cümlelerin silsilelerine bir medar ve bir alamettir. İşte o silsileli cümleler de şöyle olabilirler: “Beşerin varlığında ve yaratılmasında bir çok maslahatlar ve hayırların yanında, birde az şerr olan bazı maasî ve günahlar, elbette ki kapanır, örtülür ve gâib olur. Yani ki nisbeten ve keyfiyeten az olan şerhlerin yüzünden, bütün o hayır ve maslahatları terk edip bırakmak, hikmete münafi ve zıddır. Hem beşerde, onu hilafete ehil ve layık kılan pek mühim bir sır vardır ki, melaikler ondan gafil bulunmuşlardır. Lâkin beşerin halıkı şübhesiz ki o sırrı bilmektedir. Hem yine beşerde, onu Melaikeye tefevvuk ettiren, üstün getiren büyük bir hikmet dahi vardır, ki melaikler ondan habersiz imişler. Amma beşeri yaratan Halık onu biliyordur. Bütün bu mânâ ve nüktelerle beraber, bazen

olur ki **شيء** nin ma'nası zımnî, içte saklı bir hükme de teveccüh edebiliyor..

İşte o zımnî ma'na ise, cümleye girmiş kaydların birisinden istifade etmiş

hüküm olabilir. Yani burada, **شيء** deki “tahkikan siz onu bilmiyorsunuz!”

hükmü gibi...

Amma **لَا يَخْفَىٰ عَلَىٰ سَائِرِ الْعَالَمِينَ** ise; lazımı zikretmekle, melzumu da irade

etmek kabilindendir. Yani ki: “Sizin bilmediğiniz şeyler de vardır. Zira ilm-i İlahî her şey için lazımdır. O halde ilmin nefyi, olmayışı; malumun da olmadığına delildir. Nasıl ki Cenab-ı Hak Teala başka bir ayette

لَا يَخْفَىٰ عَلَىٰ سَائِرِ الْعَالَمِينَ (214) diye ferman buyurmuştur. Yani, ilm-i İlahinin taalluk etmediği hiçbir şeyin varlığı; ma'lûmun vücuduna delildir.

Sonra, bu icmalli cevabın tahkiki hususunda, bazı ayetlerin

hatimelerinde zikredilen **لَا يَخْفَىٰ عَلَىٰ سَائِرِ الْعَالَمِينَ** cümleleri vardır. Meal-i şerifi:

(Allahü tealanın yaptığı, îcad ettiği hiçbir fiili yoktur ki, çok hikmetler ve maslahatlarla meşhun olmuş olmasın.) Öyle ise, mevcûdat, halkın ma'lûmatlarına münhasır değildir. Mahluk'un bilmemesi, olmamasına delalet etmez.

Hem vakta ki, Cenab-ı Hak teala hayr-ı mahz olan melaikeyi ve şerr-i mahz olan şeytanları ve ne hayr, ne de şerr olan behaimi(215) (Yani, her çeşit hayvanatı) halk eyledi. Bundan sonra, o feyyaz-ı mutlakın hikmeti; hayr ve şerrin arasını cem 'eden dördüncü bir mahluk olan insanın varlığını iktiza eylemiştir. İşte, eğer bu dördüncü mahluk, yani beşer, kuvve-i şehevîyye ve gazabîyyesi, akl kuvvesine tabi' olur. İnkıyad ederse; -mücadele sebebiyle- melaikenin üstüne çıkar, tefevvuk eyler. Eğer aksiyle olursa, özrüne bahane bulunmadığı için hayvanattan çok daha aşağı düşer.

-----μμμ-----

214 Ayet cümlesinin tamamı şöyledir: **لَا يَخْفَىٰ عَلَىٰ سَائِرِ الْعَالَمِينَ** فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

(Yunus/18) Meali: “Yer ve göklerdeki şûunatı Allah bilmiyor da, siz mi ona haber verip bildiriyorsunuz?...”

–Mütercim–

215 Burada: “Ne hayr, ne de şerr olan behaim” den murad ve maksad –Allahü alem– onlardan istifade ciheti ile olan nimetlik yanları değildir. Belki Melaike ve Şeytanların varlık ve halketme ta'riflerine nisbeten orta halli bir mahluk olduklarını göstermek içindir.

–Mütercim–

قَوْلِهِمْ أَدَمًا سَمَاءً تَكَلَّمْنَا نَسْتَمْ غَرَضَهُمْ غَطِي الْخَلْقِ كَتَبْنَا لِحَبِشُونَ ث

قَدْ غَبَدَ مَا هُوَ عَلَّ تَكَلَّمْنَا صَا تَفِيخٍ α حَتَّلُوا شَبَّخَانَا غَنَلْمَجْنَا

قَدْ شَخَا عَلَّمْنَا نَلَّضْنَا الْعَلِيمِ الْخَكِيمِ α (216) حَلَّجْنَا آدَمًا لِنَبِّئَهُمْ

216 İntihabım olmayarak (h), ihtiyarsız olarak; adeta umum sözlerin ahirinde şu ayet:

الشَّبَّخَانَا غَنَلْمَجْنَا شَخَا عَلَّمْنَا نَلَّضْنَا الْعَلِيمِ الْخَكِيمِ bana söylettirilmiştir. Şimdi

anlıyorum ki: Tefsirim de şu ayetle hitam (1) buluyor. Demek, inşallah bütün sözler hakikî bir tefsirdir.. Ve şu ayetin bahrinden bir cetveldir; en nihayet yine o denize dökülüyor ki; şu tefsirin hitamında güya her “söz”, manen şu ayetten başlıyor. Demek o zamandan beri yirmi senedir (n) şu ayeti tefsir ediyorum, bitiremedim; ta tefsirin ikinci cildini yazayım.

–Müellif–

(h) ... الشَّبَّخَانَا غَنَلْمَجْنَا ayetinin şuradaki dipnotunda olan, Hz. Müellifin ifadesini, Molla

Abdülmeccid’in Türkçe tercümesiyle, İhsan Kasımın Arapça metin İşaret-ül İ’cazda, kitabın en sonunda derceylemişlerdir. Lâkin Hz. Üstadın bizzat kendi kalemıyla tashih ve

terkim eylemiş olduğu ilk matbu’ bir nüshada, kitabın tam burasında سَمَاءً عَمَّا قَوْلِهِمْ أَدَمًا

ayetiyle arkasında gelen ayetin tam hizasında el yazısıyla bu haşiyeye yazılı bulunduğu için, ona tabi’ olarak, o notu, yeri olan buraya almayı münasib bulduk.

–Mütercim–

(1) İşarat-ül İ’caz namlı şu harika tefsir, başından –Fatiha Süresi dahil değil– alıp

الشَّبَّخَانَا غَنَلْمَجْنَا ya kadar 32 ayetle, en sonuna kadar ise, 33 ayetle hitam buluyor. Hz.

Müellifin ifadesiyle “Sözler, (yani umum Risalelerin içinde bulunduğu) Mektûbat, Lem’alar ve Şua’lar”ın –Şualar hariç– her birisinin 31, 32, 33 Risale olarak te’lif edilmeleriyle; bu azim ve harika tefsir, istikbalde te’lif edilecek Nur Risaleleri bu ayetlerin adedine muvafık olacaklarının bir habercisi, bir müjdecisi ve Nur gülistanının bir temel fidanlığı, hububu ve bizri olduğuna ima ve işaretten halî değildir diye düşündüm.

–Mütercim–

(n) İşarat-ül İ’caz tefsiri 1916 yılı başlarında telifi yapılmış olduğundan; o tarihten yirmi sene geri gelsek, 1936 oluyor ki, Eskişehir hapis hadisesi ortasıdır. Büyük ihtimal ile, Hz. Müellif henüz Eskişehir hapsine alınmadığı günlerde Isparta şehir merkezinde iken, o notu kaydetmişlerdir.

–Mütercim–

قَدْ أَتَىٰ بِهَا لُثْمًا وَخَشَعْنَا لُؤْلُؤًا لَهَا لَتُنَادِيَهَا بِهَا لَتُبْلَغَنَّهَا لَعْنَتُكُمْ لَأَلْبَسُنَّ ذِي الْقُرْبَىٰ
 لَتَكْفُرُنَّ لَتَكْفُرُنَّ لَتَكْفُرُنَّ لَتَكْفُرُنَّ لَتَكْفُرُنَّ لَتَكْفُرُنَّ لَتَكْفُرُنَّ لَتَكْفُرُنَّ لَتَكْفُرُنَّ

Bakara\ 31, 32, 33

BİR MUKADDEME

Ey aziz! Bilmiş ol ki: Bu ayet, (Yani, ayetin beyan eylediği ta'lim-i esma hadisesi) Hz. Ademin (a.s.) belki nev-i beşerin bir mu'cizesidir, ki Melaike ile yaptığı hilafet da'vasındaki mübahasa ve muaraza-i imtihanı pek âla derecesiyle kazanmıştır. Demek ki, peygamberlerin Kur'andaki kıssa ve hikayelerinin anlatılmasında muhakkak ki ibret dersleri vardır.

Bunun için ben, **فَوَخَزْنُوهَا وَخُزِّنَا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ** Enam/59] nin

mânâsına nazaran; ve Tenzilin getirmiş olduğu delaletler ve tahkikli nüsûsu ile sana ifade-i ma'na ve hakaik ettikleri gibi; işaret ve rumuzu ile de bir çok ince ve derin nükteleri de sana öğrettiğine istinaden; Kur'an-ı Mucizül Beyanın i'cazının üstadiyetinden ve gösterdiği işaretlerinden fehmediyorum ki;(217) peygamberlerin hayat hikayelerinde izhar edilen(218) ; ve ellerinden zuhur eden mu'cizelerinde gösterilen hususlara beşeri onların nazîrelerine, benzerlerine kavuşmak için, yol ve vesilelerini bulmaya teşvik ve teşci' etmektedir. Hem öyle ki; Kur'an o kıssalarla adeta beşerin istikbalde kesbedeceği terakkisinin nihayet hududuna ulaşmaya medar olacak çalışmaları ile, o mucizelerin nazirelerinin neticelerine ve programlarının ana hatlarına adeta Kur'an parmak basmaktadır. Zira sanat

²¹⁷ Eğer sen, Tenzilin nazm-ı i'cazından Hazret-i Müellifin istihrac eylediği letaiflerde şüphe içinde isen; ben de sana derim ki, bu meseleyi, âşık-ı hakikî Ömer İbn-ül Farıd'ın divanından tefe'ül ederek istişare ettiğimde, karşıma şu beyti çıktı:

كَلِمَاتُ كِرَامٍ كَاتِبِينَ خَفَّتْ لَوْ لَمْ يَخْلُقْ خَالِقُهُمْ خَالِقًا يَخْلُقُهَا مِنْ خَلْقِهِ
 ma'nası: "Sanki Kiramen Kâtibin melekleri onun kalbine sahifedekini ilham etmek için inmişlerdir.

–Habib Eşşehid–

²¹⁸ Bu bahis, Risale-i Nurun 20. Sözünün Birinci Makamında daha çok fevkalade alî ve şirin bir tarzda tafsilen izah ve isbat edilmiştir, müracaat oluna..

–Mütercim–

ve teknolojinin üstüne bina eylediği nebadî v temeller, elbetteki mazî de tesis edilmiş esaslardır. Evet, mazî zamanı, müstakbelin ayinesidir.

Hem yine Kur'an, beşerin sırtını adeta teşvik ve teşci' eliyle sıvazlıyor gibi gelecek ayetlerin lisan-ı remziyle diyor ki: Ey beşer! kalk, o harikaların bazılarını seni ulaştıracak vesileleri elde etmek için, durmadan çalış ve uğraş! Evet, görmez misin ki; saati ve gemiyi en evvel beşere hediye eden mucize elidir. Eğer bu mevzûya dair ve ona bakan, işaret eden ayetleri görmek istiyorsan işte bak:

Ve: **قَوَّلَكُمْ آدَمَ سَمَاءَ بَنَاتِهَا**

قَوَّلَكُمْ آدَمَ سَمَاءَ بَنَاتِهَا قَوْلًا مَّجِيدًا فَضْلًا جِبَالُ أَرْثِي حَمَلًا خَالِطًا لَهَا الْخَدِيدُ

(Sebe/10) Ve:

قَوْلًا مَّجِيدًا الْوَيْحُ مَشْرُوبًا نَهْرًا مَخْرُوجًا مِنْهَا نَهْرًا خَالِطًا لَهَا الْوَيْحُ الْوَيْحُ

(Sebe/12) (Kıtır, bakırdır) Ve:

فَقَوْلًا مَّجِيدًا بَعْضًا كَالْخَبْرِ فَانْفِجُوا فَانْفِجُوا فَانْفِجُوا فَانْفِجُوا فَانْفِجُوا فَانْفِجُوا

(Bakara/60) Ve:

(Maide/110) gibi ayetler... **بَرَصَ بِأَذْنِي**

Sonra da, beşerin tehaluk-u efkârının çalkalayıp yoğurduğu ve kâinat nizamını konuşurarak dile getirdiği binlerce fenlerden istinbat eylediği sanatlarda teemmül et! O fenlerden her birisi hasiyetleri, sıfatları ve isimleriyle kâinat nevilerinden her birer nev'idirler. (Yani her bir nev'-i kâinata aid bir fenn teşekkül etmiş va ya etmeye kabildir. Tıbb, Hendese ve saire gibi fenler) hatta bu fenlerin veya beşerin keşf ve buluşlarının

sayesinde beşer **قَوَّلَكُمْ آدَمَ سَمَاءَ بَنَاتِهَا** sırrına mazhar olmuş gibidir.

Ve sonra, beşer fikrinin istihrac eylediği sanat acailerinden Tren ve demiryolu ve Telgraf aleti ve saire gibi şeyleri telyîn-ı hadid ve izabe-i nuhas vasıtasıyla, (Yani demiri yumuşatma ve bakırı eritmeyle, bunları elde etmekle **وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْخَيْدُ** ye mazhar olmuştur ki, demiri yumuşatma sanatı ise, beşer sanayiinin annesi mesabesinde.

Hem zihn-i beşerin yavruladığı sanatlardan birisi de Tayyaredir ki, bir günde bir aylık mesafeyi tayyetmekle, neredeyse **قَسَمْتُوْا خَيْدَهُمْ رَوْرًا شَهْرًا** ayeti sırrına mazhar olmuştur. **ق**

Hem yine beşerin sa'y ve çalışmasının neticesinde terakki edip ulaştığı şeyler ve sanatlardan birisi de; keşfedip elde ettiği; değnek gibi bir boru ile çorak araziye vurduğunda, bol sulu bir pınar ondan fışkırıyor ve kumluk arazi bir güllük ve gülistana dönüşüyor. Nerede ise, bu sanat **الْخَيْدُ**

قَسَمْتُوْا خَيْدَهُمْ رَوْرًا شَهْرًا ayetindeki sırna mazhar olmağa dayanmaktadır. **ق**

Hem yine beşerin birbirlerinden öğrenerek ve tecrübelerinin neticesi olarak ulaştığı Tıbb'ın harika vaziyetidir ki; nerede ise, –biiznillah– Ekmeh ve Ebrası (Yani anadan doğma gözsüzleri ve Baras dedikleri cesedi istila eden müdhiş hastalığı) ve daha bir çok müzmin hastalıkları iyi etmeye başlamış gibidir.

İşte şu ayetler, parmaklarıyla gösterdikleri bu işaretler ile, beşerin hal-i hazır ulaştığı sanatı arasında bir münasebet görebildiğin için; sahihdir ki diyessin: “O ayetlerin mikyasları, yani gösterdikleri ta'yin edici ölçüler ve hatırlattırdıkları işaretlerle, şu mevcûd medeniyet harikalarına bakıyor, işaretle gösteriyor ve ona teşvik ve teşci' ediyor.”

Hem yine Kur'anın **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا زِينَتَكُمْ مِمَّا فِي آيَاتِكُمْ** (Enbiya/69)

Ve: **أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ** (Yusuf/24) (Yani bir rivayette, Yusuf Aleyhisselama Hz.Yakub'un sureti, parmağını ısırarak görünmesi) Ve:

جَاءَ جِبَالَ التُّبِّي خُفَّتْ (Yusuf/94) Ve: **جَاءَ جِبَالَ التُّبِّي خُفَّتْ**

(Neml /16) Ve: **قَالُوا أَتِيكَ بَدْعًا بَدْعًا** (Neml/40) gibi

kelamullah olan şu ayetlere bak!. Sonra, beşerin keşfeylemiş olduğu ateşin yakmadığı bir mertebeyi.. Ve yakmayı engelleyen vasıtaları.. Ve keşfetmek üzere olduğu uzak mesafelerden sûret ve savtları celbeden; ve gözünü açıp kapamadan evvel, bunları yanında hazır eden vesileleri..(219) Hem beşer fikrinin yeni buluşu ve ibda'i olan: konuştuğun sözleri sana aynen iade edip söyleyen aleti.. Ve keza bir çok kuş ve güvercinleri hizmetlerde çalıştırma usûlleri.. Ve daha bunlara benzer şeyleri düşün ve kıyas eyle ki; ayetlerin ifade eylediği Mu'cizat-ı Enbiya ile, onların bir nev'i taklidi olan beşerin keşfiyatı arasında bir mûlaemet, bir bağlantı görür ve Kur'anın bu remzleri beşerin şu keşfiyatlarına bakıyor dersin.

Hem yine, insanlığın hâsiyeti, natikiyyetin netice ve semeresi olan mu'cize-i kübra hasiyetine bak, teemmül eyle! Yani, insaniyete mahsus edebiyat ve belağatını düşün. Sonra da, beşerin ruhunu en üstün derece ile terbiye eden ve vicdanını en latif şekilde teşeffî ettiren; ve fikrini en güzel tarzda tezyin eyleyen; ve kalbini en inbisatlı şekilde genişleten şey, yine o edebiyatın bir çeşidi olduğunu bil! Ve bu edebiyat nev'i bir hikmete binaen, fenlerin, bilgilerin en sadelisi ve en geniş mecallısı ve en çok nüfuzlusu ve en çok te'sirlisi ve beşerin kalbine en çok yapışanı olduğunu görürsün..

²¹⁹ Dikkat buyur; bu ifadeler ve kâşifane değerlendirmeler 1915 te söylenmiş yazılmıştır. Hatta bu ifadelerin hûlasaları 1910 da "Muhakemat eserinde ve 1911 de "Hutbe-i Şamiyye" de yazılmış ve söylenmiştir. O tarihlerde henüz ne tam teşekküllü tayyareler, ne de radyo, teyb ve televizyonlar ve ne de telefon ve faks ve saireler –telgraf hariç– hiçbir şey mevcut değilken, Hazret-i Müellifin cesûrane ve kâşifane meydan-ı ilimde söylediği bu ifadeleriyle, vücudlarından önce o alet ve cihazların yakın zamanda çıkacağını haber vermesi, elbette ki takdir ve sitayişe değer hükümler ve buluşlardır.

Hatta bu nevi edebiyat,(220)adeta bütün fenlerin sultanı gibidir denilebilir. Feteemmel!

ŞİMDİ AYETLERİN TAHLİLİ

Evet bu ayetin (üç ayetlerin) dahi üç çeşit nazım vecihleri vardır. Lâkin meal itibariyle önceki ayetle olan nazm ve irtibatı “Dört vecih” dendir.

Birinci Vechi: Vaktaki Tenzil, önceki ayette insanın hikmet-i hilkatini beyan eyledi ki, o beyanda cevapların birincisi, evlası, umumîlisi. Ve iknaca en kolayı ve icmalce en güzeli ve en vecîzidir. Bu ayet ile de, avam ve havasın tatmin olacağı tafsilli bir cevabı vermiştir.

İkinci Vechi: Önceki ayette, vakta beşerin hilafet meselesini tasrih eyledi.. Bu ayetle de, Melaike karşısında o da’vayı insan nev’inin mu’cizesiyle burhanlaştırdı. (Yani insana ta’lim-i esma ile)

Üçüncü Vechi: Önceki ayette, beşerin Melaikeye üstün, râcih geldiğine işaret eylediği gibi; bu ayette ise, o rüchaniyyet ve üstünlüğün “limmî” burhanına remz eylemiştir.

Dördüncüsü: Önceki ayette, insan nev’inin yeryüzünde Hilafet-i kübraya mazhar olduğunu telvih eylemiş.. bu ayette ise; bu da’vaya hüccet olarak, insanın bütün tecellilere (Esmâ-ı Hüsnanın tecellilerine) câmi’ bir nüsha ve etemm bir mazhar olduğunu telmih eylemiştir. Zira insanın mütenevvi’ istidatları ve istifade yanlarının pek çokluğu ile beraber; geniş ilim kabiliyetiyle ve keza beş zahir ve beş de batın havassı ile, hususan dibi, nihayeti olmayan vicdanıyla kâinatı ihata eylemiş gibidir. Bak, görmüyormusun ki; insan, mesela Balın tatlılığını iki vech ile, belki bir çok vecihlerle anlayıp bildiği halde, Melek ise, bunu tadararak bilememektedir.

²²⁰ Burada anlatılmak istenen “Edebiyyat nev’i” herhalde Allahü alem sadece düzgün ve hatasız konuşma nevi değildir. Belki konuştuğunu delillerle isbattan sonra, en güzel anlaşılır bir lisanla ve reddedilmez uslup ile anlatmaktır.

Ve bu ayetlerin kendi aralarındaki

Nazm ve irtibatları

Evet, bu ayetin (ayetlerin) cümleleri yekdiğeriyle olan nazm ve dizilişi, son sadece fitrî olup selasetlidir. İşte o üç vecihlerden **Birincisi**: Bu ayet,

(üç ayet) evvel ki ayette **لَتَلْمِزْنَهُمْ مَا لَمْ يَلْمِزْهُمْ عَزَمْتَ** nin tazammun eylediği ma'nalarının tahkiki ve bu ayet cümlesinin icmal edilmişliğinin o ayette bir tafsili ve ibham edilmişliğinin bir tefsir olmasıdır.

İkincisi: Allah ın dünyasında, onun halifeliğinin ahkâmını icra etmek ve kanunlarını tatbik eylemek, tam bir ilme ve mükemmel bilgiye bağlıdır.

Üçüncüsü: Önceki ayette gelen kelâmın akış üslubu şu gelen cümlelerin içine uzamaktadır: **خَلَقْتَهُمْ عَسْوَانًا مِّنْ خَشْيَتِي لَئِنْ شِئْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ سَعَةً**

عَسْوَانًا مِّنْ خَشْيَتِي mânâsı: Cenab-ı Hak Teala Hazret-i

Ademi halk eyleyip; duygular, havasslar ve hissiyatlarla donatıp insan olarak şekillendirdi. Sonra ona ruhundan (Yani: emir ve iradesinin kanunundan bir ruh) nefh eyledi. Ve bu tertip üzere, Ademi terbiye edip yetiştirdikten sonra, esmayı ona ta'lim eyledi. Sonra, vaktaki Cenab-ı Allah rüchaniyet meselesinde ve hilafete istihkak işinde, Melaikelerin üstünde Hz. Ademi ihtiyar eyleyip seçip, ilm-i esma ile mümtaz kılıp ayırdetmeyi irade eyledikten sonra; bu defa tehaddî imtihanı muaraza makamının iktizasıyla hem melaikeye, hem de Hz. Ademe (a.s) eşyayı arz ettikten sonra, her iki taraftan imtihan muarazası talep edildi. Sonra, Melaikeler vaktaki, kendilerinde acz hissettiler.. Ve neticede, bu meseledeki Allahın hikmetini ikrar ve tasdik eyleyerek mutmain oldular. Bunun için Cenab-ı Allah: **عَسْوَانًا مِّنْ خَشْيَتِي**

عَسْوَانًا مِّنْ خَشْيَتِي لَئِنْ شِئْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ سَعَةً

ferman buyurmuştur. Melaikeler ise: **تَقَالُوا** diyerek, istifsarları içine karışan İblisin enaniyetinin desiselerinden teberrî eyleyerek dediler ki:

شِبْخَاؤُكُمُ الْغَالِبُ عَلَيْنَا أَشَدَّ عَلَيْنَا مِنْ صَالِحَاتِ الْعَالَمِينَ الْخَكِيثِ

Sonra: İstidatları camiiyetli olmamasından, Melaikenin âcizlikleri zahir olunca; artık makam, Ademin (a.m) iktidarını beyan etme merhalesine gelip o beyanı iktiza eyledi. Tâ ki onunla muaraza işi tamamlanmış olsun. İşte bu noktadan Ademe hitab geldi ve:

أَدَامُ طَائِفَتُهُمْ بِطَخَاثِهِمْ

Adem, eşyanın isimlerini melaikeye haber ver, bildir diye Hakîm-i Alîm in emri varid olmuştur.)

Sonra: Vaktaki, bu meselede hikmetin sırrı, (Yani: Cenab-ı Allah'ın Adem Aleyhisselamı yaratıp halife kılmasındaki hikmetin sırrı) zahir oldu.. Ve o hikmete râm olup uyuldu. İşte o vaziyette makam, önceki ayette icmalli olan cevabın istihzar edilip şurdaki tafsilli olan cevaba bir netice gibi yapılması iktiza eylediği için, Melaikeye hitaben:

تَلَمَّ حَقْلُكُمْ أَتَى بِعِظْمِ غَيْبِ الشَّمْسِ وَالرَّضِ بِعِظْمِ خَاثِتِ شَوْخِ

تَقُولُ نَكْتَشِمُ خَاثِتِ شَوْخِ diye ferman buyurulmuştur. (Yani: Ben size ey

Melekler demedim mi ki; tahkikan ben semavatın ve yerin gaybını, örtülü esrarını bilen bir alîmim.. Ve sizin gerek izhar eylediğinizin, gerekse saklı bulundurduklarınızın tamamını bilmekteyim.)

Sonra: Şu noktayı da bilmelisin ki; şu yapılmış sual ve cevapların îzah ve beyanlarının neticesi olarak; Melaikelerle Allah ü Zülcelal arasında vuku'a gelmiş karşılıklı konuşma ve mukavelenin sureti, nihayette şeffaflaşarak, hadise ve meselenin hikmetini istifsar etme vakiasının kaynağı ise, Melaikenin arasında – o vakit- bulunmakta olan iblisin enaniyetinin desisesinden çıktığı hiss edilmiş; ayrıca, o istifsarın içine

melaikeden başka bir taifenin itirazının müdahalesi neticesinde oluşturulduğu da işâr olunmuştur.

Cümle- cümle nazm ve diziliş

İşte: **وَقَلَّمَ آدَمَ أَسْمَاءَ تَكْلِيفًا** (Bütün ne kadar isimler varsa, hepsini

Ademe ta'lim eyledi.) Cümlesi: “Cenab-ı Allah Adem aleyhisselamı umum kemalatın bütün esaslarını tezammun etmiş bir fitratta şekillendirmiş ve bütün yüce ahlakların çekirdeklerini isti'dadında zer' eyleyip ekmiş olarak yaratmış.. Ve mevcudatın içinde temessül eyleyebilen bir vicdanla ve onun yanında on tane havass ve duygularla techiz eylemiş.. Ve ayrıca, eşyanın bütün nevilerinin hakikatlerini öğrenmeye müheyya eyleyerek, mezkûr üç nevi hususiyetlerle müstaid olarak hazırlamıştır. Ondandır sonra esmayı ona ta'lim eylemiştir.

Amma **وَقَلَّمَ آدَمَ أَسْمَاءَ تَكْلِيفًا** nın başındaki “vav” –üst tarafta

nümunesi geçtiği üzere– îcazının altında matvî, dürülû bulunan cümlelere işaret etmektedir.

Ve **وَقَلَّمَ** de ise, ilmin makamını yüce tuttuğuna ve derecesini

yücelttiğine; ve hilafetin mihver ve zembereğinin yegane medarı “ilim” olduğunu ifade etmek irade ettiğine işaretir.

Hem yine **وَقَلَّمَ** ile remzeyliyor ki; Hz. Ademe talim edilip bildirilen o

“Esmâ”, Tevkifiyyedirler⁽²²¹⁾. Yani, Hz. Ademe hususî olarak takılmış şeref nişanı ve madalya ve hil'at bileziği gibi şeylerdir. Bu hal ise, ekseriya esma ile isimlendirilmiş eşya arasında, vaz' edilmesi tercih edilen

münasebetin varlığını bildirerek te'yid etmektedir.. Ve aynı zamanda **وَقَلَّمَ**

lafzı, mu'cizenin –felsefecilerin hilafına olarak– bila-vasıta Allahın fiili

²²¹ Esmâ-i Tevkifiyye: Kur'anda ve sahih ve hasen hadislerde, ya da icma-ı ümmette gelen Allahın bütün isim ve sıfatları “Tevkifiyye” dir. Yani: Allahın o isim ve sıfatlarına “Tevkifiyye”yi itlak eylemenin cevazı onlara tevekkuf eylediği için “Esmâ-i Tevkifiyye” denilmiştir. Daha geniş bilgi için, Şerh ü Cevher-et Tevhid Bacûri, sh: 146.

olduğuna îma etmektedir. (Çünkü, Hz. Ademin bütün Melaikelere ve o demde var olup hazır bulunan “Cinn” gibi sair mahluklara da üstünlüğünü sağlayan “ta’lim-i esma” onun bir mu’cizesidir. Mu’ cize ise Allah’ın fiilidir.) Zira, felsefeciler haktan saparak diyorlar ki: Mu’cize, harika olan ruhların işidir.

Ve **آدَمَ** diye ta’bir etmesi; Halifeliğini Allah’ın irade eylemiş olduğu ve “Adem” ismiyle isimlendirdiği Arzlı şahıs demektir. Binaenaleyh, **تَمَّتْ لِمِ آدَمَ** de, Ademi ilim ile tasrih eylemiş olmasında, onun kadrini yüceltmek ve şöhretini yaygınlaştırmak ve onu ilmin sureti ve kisvesiyle hazırlamak içindir.

Ve **سَمَاءَ** ise; sıfatların, hasiyetlerin ve isimlerin kaynağından alınmış olarak, eşyanın alametlendirilmesi, nişanlandırılması ve damğalanmasıdır. Ya da, insanların kendi aralarında bölüştükleri ve kullandıkları lugat çeşitleridir. Hem **سَمَاءَ** lafzında, **غُرُوظُهُمْ** ün delili ile; arzedilmiş olan isimler, Ehl-i Sünnetin görüşüne göre; müsemmanın kendisi olduğuna (Yani: isimlenen eşyanın kendisi) olduğuna îma vardır.

Amma **تَكَلَّفَهَا** ise, Hz. Ademin (a.s.) Melaike ye karşı tereccühünün, üstünlük kazanarak seçkinliğinin menşei ve melaikeyi aciz bırakmasının medarı ise; esmayı eksiksizce tamamını, küllünü bilmiş olmasıdır.

Amma **نَشِئْتُمْ غُرُوظَهُمْ غَطَى الْخَلْقَ تَخْلُجُ ثَبْتُونِي بِأَسْمَاءِ هُوَ لَنْ تَكْتَسِبُوا** Amma **نَشِئْتُمْ غُرُوظَهُمْ غَطَى الْخَلْقَ تَخْلُجُ ثَبْتُونِي بِأَسْمَاءِ هُوَ لَنْ تَكْتَسِبُوا** cümlesi başındaki **نَشِئْتُمْ** tarahî sırrıyla, yani mânâyı sarkıtma ve ve serbest bırakması ile ve makamın da iktizasıyla:

نَخْلُجُ نَشِئْتُمْ غُرُوظَهُمْ كَرْتُمْ غَطَى الْخَلْقَ تَخْلُجُ ثَبْتُونِي بِأَسْمَاءِ هُوَ لَنْ تَكْتَسِبُوا

Gibi mukadder bir cümleye işaret eyler. Bu cümlenin mânâsı: (Bunun üzerine Cenab-ı Alîm-i Hakîm melaikelere hitaben dedi ki: O, sizden daha çok kerimdir.. Ve hilafete de en layık ve müstehaktır.)

Amma ~~غرضهم~~ ise, Yani enva-i türlü eşyayı yayararak ve sererek melaikelere izhar edip arz eyledi. Adeta müşteriye satmak için nazarlarına sunmak, ya da asker saflarını kumandana takdim etmek tarzında arz eyledi. İşte bu mânâ içinde, şöyle bir işaret hissediliyor ki: mevcudat, sahib-i idrak olanların malıdır; ilim ile⁽²²²⁾ satın almakta, isim ile tutabilmekte ve suretin temessül eylemesiyle ona mâlik olunabilmektedir.

Amma ~~غرضهم~~ deki ~~هم~~ ün mânâsı ise, erkek akıllılara dalalet etmektedir ki, ~~غرض~~ lafzının remzeylediği gibi; “Tağlibeyn”⁽²²³⁾ nin, iki tağlib ve ya iki mecazın onda bulunmasıdır Yani: Molla Abdülmecidin tercümesine göre: [Müzekkerin müennese ve âkilin gayr-ı âkile tağlibiyle (galip getirilmesiyle) bu vaziyetin sair eşyaya da şamil olabileceğine îma

²²² Bir şerh:

Şu paragraftaki işaretli ma'nalar şöyle tefsir edilebilir ki: “Sahib-i idrak”, ilim ve marifet sahibi kimseler, en başta insandır. İnsan mevcûdatın tamamından istifade etme imkânına sahiptir. Mevcûdatı, eşyayı “ilim ile satın alabilir” den maksad şu olabilir ki: Eşyanın, mahlukatın istidad dilini bilip anlayarak, mahiyetçe neye yaradıklarını ve yaradılış hikmetlerinin kanunlarını fehmederek; ve kâinat nizamına ve âdetullah kanunlarına muraat ederek, onu –bir halife-i arz olan insan– kendine maledebilir.

Ve “ismiyle onu tutabilir.” den murad; her nev-i mevcûdata dair teşekkül etmiş ve etmekte olan fenn ve ilimlerin mahiyetini ve eşyanın kanûnlarını kavrayan kimseler ve onlardan istifade yollarını tam öğrenen ve bulanlar; o neviden, mesela “kimya, biyoloji” gibi ilimlerle istifade edebilir.

Ve “Sûretin temessülüyle ona mâlik olunabilir” den ğaye de, derin ve geniş ve kısmen inkişaf etmiş ve istikbalde belki daha da edecek olan beşerin harika teknolojisinden çıkan ve temessül-ü sureti bir derece gösteren Televizyonlar ve uydular vasıtasıyla elde edilen suretler ve saireler olduğu gibi; cinn, ervah ve meleklerin ve hatta evliya ervahlarının temessülleriyle de insanın bir çok istifade yollarının açık olabileceğini ifade ediyor gibidir.

–Mütercim–

²²³ Tağlibeyn’in Lugat manası: İki galibiyet kazandırma ise de, ıstilahî manası, iki ma'lum şeyden birisini öbürüne tercihan almak ve her ikisine müşakelet ve birbirine benzetmekten ihtiraz için, Tağlibi itlak eylemektir. (Ta'rifat-ı Seyyid Şerif s: 43)

–Mütercim–

etmektedir.] Zira هـ lafzının irsalli halinden, mânâsının mutlak ve serbest bırakılmasından; mevcûdat taifelerinin suretleri, âkıl erkek kabileleri olarak gözler önünde saf saf olup resm-i geçit gibi geçerek; ve yine dönüp temaşacılara geldiklerini tahayyül etmek mümkündür. ق

Amma هـ ع deki ع ise, imtihan muarazaları sırasında melaikelere ve Hz. Ademe arzedilmiş şeyler, levh-i mahfûz-u a'lada irtisam eden suretler olduğuna da îmadır.

تَمَّتْ بِوَفَاءِ قَصَائِفِ

(TEMMET BİVEFAİN –MÜLELLİF–)

Yani: Kitab muhtasaran sona erdi.

–Müellif–

ŞÜKRANİYE

Hazret-i Rabb-ı Müteale hadsiz hamd ve nihayetsiz şükürler olsunki, şu cihanlar kadar değerli olan “Hz. İşarat-ül İ'caz” tefsir-i i'cazdar'ın tercümesi, onun âtay-ı bî tenahîsiyle bu fakir-i kemterîn ve pür taksirede nasib kıldı.

Bu tercümemizin müsveddesi, 1421 Hicrînin Ramazan Bayramı günlerinde başlanıp, aynı senenin Kurban bayramı günleri olan Zilhicce ayının 13. gününde hitama ermiştir.

Temyize çekilmesi: Bir fal-ı hayr kabul ettiğim, İstanbulda, bir mübarek Nur dersanesi çatısında yirmi gün kadar meşguliyetle 2001 yılı, İstanbul'un fetih günü olan 29 Mayıs'ta sona erdi.

Ve sekiz ay aradan sonra, Şanlıurfa/Akçakale Cezaevinde İslâm hattı eski yazıdan yeni harfe, aynı zamanda yeniden gözden geçirme işine 8 Ocak 2002 de başlanıp, (yalnız gündüzlerde çalışarak) Ş. Urfa'nın kurtuluşu olan 11 Nisan 2002 Perşembe günü son buldu. Bu müddet zarfında üç- dört gün hastalık hariç 87 günde tamamlanmıştır ki; Hz. Müellifin Hicri hesaba göre ömrünün senelerine tevafuk etmiştir. Elhamdülillah!..

Kalbimin bütün hulûs ve samimiyetiyle niyazım ve niyetim odur ki; Bu tercüme-i naçizi, Merhum Molla Abdülmeccid'in tercümesinden daha başka bazı cihetlerle menfaattar kılsın.. Ve şu harika, i'cazdar ve emsalsiz tefsirin içinde neler ve nelerin bulunduğunu görülüp bilinerek, istifadeye medar olsun. İnşallah..

Abdülkadir Badıllı

İSTİKBALİN HAKİM-İ MUTLAKI KUR'ANDIR

Hükümünü tasdikan, Ecnebî büyük şahsiyetlerin vârid olmuş şahadetleri:

Evet, “istikbalin hâkim-i mutlakı Kur’andır” kat’î hükümlü dava ve söz, 1911 baharında Bediüzzaman Said-i NURSÎ hazretleri tarafından, Şam Emeviyye câmii minberinden; on binden fazla bir cemaate ve o cemaatin içinde o günü hazır bulunan yüzden ziyade ünlü ulemaya, ve bunların şahıslarında başta İslâm alemine, sonra bütün dünyaya arabî olarak irad ve hitab edilen Şam hutbesindedir.

Cenab-ı Müellif, aynı hutbesinde, mezkûr davasının şâhidi ve musaddıkı olarak; Ecnebî büyük ve meşhur iki şahsiyyetin Kur’an ve İslâmiyyet hakkındaki görüş, kanaat ve fikirlerini izhar eden beyanatlarından numunelik iki örnek⁽²²⁴⁾ vermiştir. Bu şahsiyyetlerden birisi: Amerikalı Mister Karlyl, ikincisi: Alman siyaset ve devlet adamı Prens Bismarktır.

Hazret-i Müellif “El Hutbet-üş Şamiye” eserinden başka, aynı davayı ve bu örnek iki şâhidin beyanatını, bilahere 1. Cihan Harbi başlarında harb cephesinde (1915-1916 tarihinde) te’lif eylediği, sonra 1918 de İstanbul da

tab ettirdiği Arabî İşarat-ül İ’caz eseri, وَأَلَّا يَكْتُمُوا لَكُمْ آيَاتِي ayetini

tefsir sadedinde: بِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ başlığı altındaki izah ve

tefsirinde de, aynı şahsiyetlerin isim ve sözlerini⁽²²⁵⁾ nakletmiştir.

Daha sonra “Sebil-ür Reşad” Mecmuası sahibi merhum Eşref Edib’in 1952 de neşrelediği “Risale-i Nur Müellifi Bediüzzaman – Said Nur— hayatı, eserleri, mesleği” adlı eserin 74. sahifesinde; Hz. Üstadın Hutbe-i

²²⁴ Arabi El Hutbet-üş Şamiyye eseri, İstanbul\Ebuzziya Matbaası, 2. baskı 1330- 1912, sh: 6

–Mütercim–

²²⁵ Arabi İşarat-ül İ’caz fi Mazan-il İcaz, İstanbul\Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, 1918, sh: 80

–Mütercim–

Şamiye eserinin tercümesinden aynı mevzu' u derc ederek, o iki şahsiyyetin isimlerini ve sözlerini neşretmiştir.

Ve 1953'ün yaz aylarında, dinsiz bir İngiliz müsteşrikinin İstanbul Edebiyat Fakültesinde “seb'a semavat”ı inkar eden bir konferans vermek istemesi üzerine, Hz. Üstad ve Nur talebeleri hemen harekete geçmişler, o müsteşrikin inkârını geri teptiren “Nur çeşmesi” adlı bir küçük eser, Nurlardan derleyerek o konferanscının önüne koydular. Bu eserin içinde ve arka tarafında da yine o iki meşhur şahsiyyetin beyanatlarını en başta, ilaveten de birkaç mühim ecnebî şahsiyyetlerin daha, Kur'an ve İslâmiyet hakkındaki müsbet sözlerini birlikte neşrettiler.

Bunlardan başka; Eşref Edip merhum Sebil-ür Reşad 1951, 113. sayıda yine bu ecnebî mühim şahsiyyetlerin İslâmiyet ve Kur'an hakkındaki beyanatlarını neşreyledi.

Bir müddet sonra da 1954- 1955 yıllarında Üstad Bediüzzamanın küçük kardeşi Molla Abdülmecidin türkçeye tercüme ettiği İşarat-ül İ'cazın arkasına Hz. Üstad tarafından o ecnebi büyük ve mühim şahsiyyetlerden “Onbeşinin” isimleri ve sözleri ilhak ettirilerek neşrettirildi. Sonra yeni harfle neşir edilirkende o vaziyet devam ettirildi.

Bu on beş Şahsiyyet, en mühim şahsiyyetlerdir:

Evet, Miladi 18. asrın başından bu yana İslamiyeti kabul eden, ya da hakkında müsbet beyanat veren bir çok şahsiyyetler Avrupa ve Amerika da zühûr eyledi, meydana çıktı. Bunların yekûn sayısı hayli kabarıktır, çoktur. Sayıları hakkında bir iki örnek verelim:

1- Rabitat-ül Âlem-il İslâmiye Derneği, Mekkede tarihsiz neşreylediği

بخاطرنا (Niçin Müslüman olduk) kitabında; siyaset adamı, profesör, gazeteci ve halktan 44 kişinin ismi ve sözlerini yayınladı, ki bunlar İşaretül İ'cazın arkasında neşredilenlerin dışındadır.

2- İhsan Kasım Es Salihî'nin hazırlayıp, 1994 de Sözler Yayınevi adına neşredilen Arabî İşarat-ül İ'cazın arkasındaki Dr. Prof. İmadüddin Halilin

بخاطرنا “İslâm hakkında konuşular” eserinden alınmış büyük سلام

ecnebî şahsiyetlerden 37'si de yine İşarat-ül İ'cazda Üstadın neşrettirdiğinin dışındadırlar.

3- Sebil-ür Reşad Mecmuası, 11, 12, 51, 58, 59, 64, 69 ve 71. sayılarında ecnebiden müslüman mühim şahsiyetlerden sekizinin isimlerini ve sözlerini yayınladı ki, bunlar da o mezkûr on beşlere dahil değildir.

4- Yine Sebil-ür Reşad mecmuası, 1. sayı, 1 Mayıs 1949 dan, 13. sayı Eylül 1949 a kadar ki sayılarda, yine ecnebî mühim şahsiyetlerden 64 kişinin isim ve sözlerini, me'haz kitap ve gazeteleriyle beraber neşreyledi. İşte Hz. Üstadın İşarat-ül İ'caz arkasında neşrettirdiği o on beş şahsiyetler bunların içinden seçilmiştir. Demek ki, bu on beş şahsiyet, en mühim olanlarıdır.

Bu büyük ve mühim şahsiyetlerin müsbet ifade ve beyanları münasebetiyle Hz. Üstadın pek mühim bir izahı⁽²²⁶⁾:

“Gayet müdakkik birkaç zat dediler ki: Bu feylesoflar gibi yüzer tane mütefekkir feylesofların kat'î kanaatla tasdiklerinin verdiği kuvvet ve kanaat; binler gavur feylesofların inkârları bir zarar vermiyor mu? Bir şübhe getirmiyor mu?..

Elcevab: Ayet-ül Kübra risalesinin başında, mukaddemedeki izaha havale edip, burada kısaca cevap veriyoruz: “Müsbet meselede isbat edici iki adam, menfice inkâr yoluna sapan binlere tereccüh eder.” diye bir kaide-i mukarreredir. Mesela: Ramazan başındaki Hilali gören iki şahid, ispat cihetinde; görmeyen ve nefyeden binler adamın inkârını hükümden iskat ettiği gibi; “Karlayl” ve “Bismark”ın Kur'anı ve Risalet-i Muhammediyeyi (A.S.M.) isbat sûretinde tasdikleri; yüz bin nefyeden münkir feylesofların inkârı, değil bir şübhe, belki bir vesvese de vermemek gerektir.

Hem mesela: İki adam, isbat sûretinde deseler: Pek harika ve semavata yol açan bir ma'den dünyada var.” Yerini ve ya numunesini göstermekle kolayca da'vasını isbat ettikleri; ve onu inkâr edenler, bütün dünyayı aramak, taramakla; hiçbir yerinde bulunmadığını göstermekle ve binler müşkilatla o menfî davalarını ancak isbat edebilirler.

Aynen bu misal gibi “Bismark” ve “Karlayl” ve emsallerinin hakaik i Kur'aniye ve Risalet-i Muhammediyeyi (A.S.M.) isbatları gayet derecede

226 Nur Çeşmesi eseri arkasındaki zeyl ve haşiyedendir.

kanaat verir.. Ve o hakaik-i müsbeteyi nefy eden binler münkirlerin da'valarını hiçe indirir.. O münkirler âlem-i ğayb ve şehadeti aramak, taramakla, bin müşkilatla o menfî davayı ancak isbat edebilmeleri için; (yani edebildikleri için) onların inkârları hiç bir ehl-i imana hiçbir vesvese ve vehim vermemek lazım gelir.

Hem isbat ediciler birbirine kuvvet verdikleri için; “Karlayl” ve “Bismark” gibi gayr-i müslimler, milyonlarla ehl-i iman feylesofların isbatına dayanıp kuvvet alıyorlar. Nefyedici münkirler ise, birbirine kuvvet veremez. [Gözünü kapayan, yalnız kendine gece yapar.] Onun için hadsiz ehl-i inkar, değil bu hadsiz ehl-i isbata karşı, belki iki ehl-i isbata karşı da gelemez. Bu hakikatı Risale-i Nur çok yerlerde isbat ettiği için kısa kesiyoruz.

Said-i Nursî

VE ECNEBÎ FEYLESOFLARIN BEYANATLARI**[Ecnebi feylesofların Kur'anı tasdiklerine dair şahadetleri]**

“Bu feylesofların Kur'an hakkındaki senalarının bir hülâsası “Küçük Tarihçe-i hayatta⁽²²⁷⁾ ve “Nûr çeşmesi” mecmuasında yazılmıştır.”

–Müellif–

Prens Bismarck (Bismark)'ın Beyanâtı

Sana muasır bir vücud olamadığımdan müteessirim ey Muhammed!
(A.S.M.)

Muhtelif devirlerde, beşeriyeti idare etmek için taraf-ı lahutîden geldiği iddia olunan bütün münzel semavî kitabları tam ve etrafıyla tedkik ettimse de, tahrif olundukları için hiçbirisinde aradığım hikmet ve tam isabeti göremedim. Bu kanunlar değil bir cem'iyet, bir hane halkının saadetini bile temin edecek mahiyetten pek uzaktır. Lâkin Muhammedîlerin (A.S.M.) Kur'anı, bu kayıddan âzadedir. Ben Kur'anı her cihetten tedkik ettim, her kelimesinde büyük hikmetler gördüm. Muhammedîlerin (A.S.M.) düşmanları, bu kitab Muhammed'in (A.S.M.) zade-i tab'ı olduğunu iddia ediyorlarsa da, en mükemmel hattâ en mütekâmil bir dimağdan böyle hârikanın zuhurunu iddia etmek, hakikatlara göz kapayarak kin ve garaza âlet olmak manasını ifade eder ki; bu da ilim ve hikmetle kabil-i te'lif değildir. Ben şunu iddia ediyorum ki; Muhammed (A.S.M.) mümtaz bir kuvvettir. Destgâh-ı kudretin böyle ikinci bir vücudu imkân sahasına getirmesi ihtimalden uzaktır.

Sana muasır bir vücud olamadığımdan dolayı müteessirim ey Muhammed (A.S.M.)! Muallimi ve naşiri olduğun bu kitab, senin değildir; o lahutîdir. Bu kitabın lahutî olduğunu inkâr etmek, mevzu ilimlerin butlanını ileri sürmek kadar gülünçtür. Bunun için, beşeriyet senin gibi mümtaz bir kudreti bir defa görmüş, bundan sonra göremeyecektir. Ben, huzur-u mehabetinde kemal-i hürmetle eğilirim.

Prens Bismarck

En Temiz ve En Doğru Din Müslümanlıktır

²²⁷ “Küçük Tarihçe” Eşref Edipin 1951 de kendi üslubu ile yazıp neşrelediği Tarihçe-i Hayattır.

–Mütercim–

Meşhur muharrir, müsteşrik, Edebiyat-ı Arabiye mütehasısı ve Kur'an-ı Kerim'in mütercimi Doktor Maurice (Moris) şöyle diyor:

Bizans Hristiyanlarını, içine düştükleri bâtlı itikadlar girîvesinden, ancak Arabistan'ın Hira Dağı'nda yükselen ses kurtarabilmiştir. İlahî kelimeyi en ulvî makama yükselten ses, bu ses idi. Fakat Rumlar bu sesi dinleyememişlerdi. Bu ses, insanlara en temiz ve en doğru dini talim ediyordu. O yüksek din ki, onun hakkında, Gundö Firey Hesin gibi muhakkik bir fâzıl, şu sözleri pek haklı olarak söylüyor: "Bu dinde mukaddes sular, şâyan-ı teberrük eşya, esnam ve azizler, yahud a'mal-i sâlihadan mücerred imanı müfid tanıyan akideler, yahud sekerat-ı mevt esnasında nedametın bir faide vereceğini ifade eden sözler, yahud başkaları tarafından vuku bulacak dua ve niyazların günahkârları kurtaracağına dair ifadeleri yoktur. Çünkü bu gibi akideler, onları kabul edenleri alçaltmıştır."

Zamanlar Geçtikçe, Kur'anın Ulvî Sırları İnkişaf Ediyor

Doktor Maurice (Moris), Le parler Française Roman (Löparle Franses Roman) ünvanlı gazetede Kur'anın Fransızca mütercimlerinden Selman Runah'ın tenkidatına verdiği cevabda diyor ki:

Kur'an nedir? Her tenkidin fevkinde bir fesahat ve belâgat mu'cizesidir. Kur'anın, üçyüzelli milyon Müslümanın göğsünü haklı bir gururla kabartan meziyeti, onun her manayı hüsn-ü ifade etmesi itibariyle, münzel kitabların en mükemmeli ve ezeli olmasıdır. Hâyır, daha ileri gidebiliriz: Kur'an, kudret-i ezeliyenin, inayet ile insana bahşettiği kütüb-ü semaviyenin en güzelidir. Beşeriyetin refahı nokta-i nazarından Kur'anın beyanatı, Yunan felsefesinin ifadatından pek ziyade ulvîdir. Kur'an, arz ve semanın Hâlıkına hamd ü şükranla doludur. Kur'anın her kelimesi, her şeyi yaratan ve her şeyi haiz olduğu kabiliyete göre sevk ve irşad eden Zât-ı Kibriya'nın azametinde mündemidir. Edebiyat ile alâkadar olanlar için Kur'an, bir kitab-ı edebidir. Lisan mütehasısları için Kur'an, bir elfaz hazinesidir. Şâirler için Kur'an, bir ahenk menbaıdır. Bundan başka bu kitab; ahkâm ve fıkıh namına bir muhit-i maariftir. Davud'un (A.S.) zamanından, Jan Talmus'un devrine kadar gönderilen kitabların hiçbirisi, Kur'an-ı Kerim'in âyetleriyle muvaffakiyetli bir şekilde rekabet edememiştir. Bundan dolayıdır ki, Müslümanların yüksek sınıfları, hayatın hakikatını kavramak nokta-i nazarından ne kadar tenevvür ederlerse, o derece Kur'an ile alâkadar oluyorlar ve ona o kadar ta'zim ve hürmet gösteriyorlar.

Müslümanların Kur'ana hürmetleri daima tezayüd etmektedir. İslâm muharrirleri, Kur'an âyetlerini iktibas ile yazılarını süslerler ve o yazılar o âyetlerden mülhem olurlar. Müslümanlar, tahsil ve terbiye itibariyle yükseldikçe, fikirlerini o nisbette Kur'ana istinad ettiriyorlar. Müslümanlar, kitablarına âşıktırlar ve onu kalblerinin bütün samimiyetiyle mukaddes tanırırlar. Halbuki kütüb-ü İlahiyeye nâil olan diğer milletler, ne kitablarına ehemmiyet verirler ve ne de onlara hürmet gösterirler. Müslümanların Kur'ana hürmetlerinin sebebi; bu kitab payidar oldukça, başka bir dinî rehberine arz-ı ihtiyaç etmeyeceklerini anlamalarıdır. Filhakika Kur'anın fesahat, belâgat ve nezahet itibariyle mümtaziyeti, Müslümanları başka belâgat aramaktan vâreste kılmaktadır. Edebî dehaların ve yüksek şâirlerin, Kur'an huzurunda eğildikleri bir vakıadır. Kur'anın hergün daha fazla tecelli etmekte olan güzellikleri, hergün daha fazla anlaşılabilir fakat bitmeyen esrarı, şiir ve nesirde üstad olan müslümanları, üslûbunun nezahet ve ulviyeti huzurunda diz çökmeye mecbur etmektedir. Müslümanlar, Kur'anı tâ rûz-u haşre kadar payidar kalacak kıymet biçilmez bir hazine addeylemler ve onunla pek haklı olarak iftihar ederler. Müslümanlar, Kur'anı en fasih sözlerle, en rakik manalarla coşan bir nehre benzetirler. Şayet Monsieur Renaud (Mösyö Reno), İslâm âlemiyle temas etmek fırsatını elde edecek olursa, münevver ve terbiyeli Müslümanların, Kur'ana karşı en yüksek hürmeti perverde ettiklerini ve onun evamir-i ahlâkiyesine fevkalâde riayetkâr olduklarını ve bunun haricine çıkmamağa gayret ettiklerini görürdü. Yeni nesiller ve asrî mektebelerin me'zunları da, Kur'ana ve Müslümanlığa karşı müstehziyane bir cümlelerin sarfına tahammül etmemektedirler. Çünkü Kur'an, iki sıfatla bu ehliyeti haizdir:

Bunların birincisi: Bugün ellerde tedavül eden Kur'anın Hazret-i Muhammed'e (A.S.M.) vahiy olunan kitabın aynı olmasıdır. Halbuki İncil ile Tevrat hakkında birçok şübheler ileri sürülmektedir.

İkincisi: Müslümanlar, Kur'anı Arabçanın en kuvvetli muhafızı ve esasat-ı diniyenin amelî bir mahiyet almasının en kuvvetli menbaı telakki ederler. Binaenaleyh Monsieur Renaud (Mösyö Reno) eserini tashih edecek olursa, bu tercümesiyle, insanları tenvir hususunda insanlığa büyük bir muavenette bulunur ve bâtil itikadların hududlarını tar u mar etmeye hâdim olur.

Doktor Maurice

(Nur Çeşmesi'nde ve Risale-i Nur'da yazılan bu nevi feylesoflardan kırk altıncısıdır.)

Zât-ı Kibriya hakkındaki âyetlerin ulviyeti ve Kur'anın kudsî nezaheti

Mister John Davenport, "Hazret-i Muhammed (A.S.M.) ve Kur'an-ı Kerim" ünvanlı eserinde Kur'an-ı Kerim'den bahsederken, şu sözleri söylüyor:

Kur'anın sayısız hususiyetleri içinde bilhassa ikisi fevkalâde mühimdir:

1- Zât-ı Kibriya'yı ifade eden âyâtın ahengindeki ulviyettir. Kur'an-ı Kerim, beşerî za'flardan herhangi birisini Zât-ı Kibriya'ya isnattan münezzehtir.

2- Kur'an -başından sonuna kadar- gayr-ı belig, gayr-ı ahlâkî, yahud terbiyeye muhalif fikirlerden, cümlelerden ve hikâyelerden tamamen münezzehtir.

Halbuki bütün bu nakîsalar, Hristiyanların ellerindeki muharref kitab-ı mukaddeste mebzuliyetle vardır.

John Davenport

Kur'an serapa samimiyet ve hakkaniyetle doludur

Carlyle (Karlayl) şöyle diyor:

Kur'anı bir kerre dikkatle okursanız, onun hususiyetlerini izhara başladığımı görürsünüz. Kur'anın güzelliği, diğer bütün edebî eserlerin güzelliklerinden kabil-i temyizdir. Kur'anın başlıca hususiyetlerinden biri, onun asliyetidir. Benim fikir ve kanaatıma göre, Kur'an serapa samimiyet ve hakkaniyetle doludur. Hazret-i Muhammed'in (A.S.M.) cihana tebliğ ettiği davet, hak ve hakikattir.

Carlyle

Müslümanlık, tecessüd ve teslis akidesini reddeder

İngiltere'nin en meşhur ve en büyük müverrihlerinden Edward Gibbon (Edvor Gibon) "Roma İmparatorluğu'nun İnhitat ve Sukutu" adlı eserinde şöyle diyor :

Ganj Nehri ile Bahr-ı Muhit-i Atlasî (Atlas Okyanusu) arasındaki memleketler, Kur'anı bir kanun-u esasî ve teşriî hayatın ruhu olarak

tanımışlardır. Kur'anın nazarında, satvetli bir hükümdarla, zavallı bir fakir arasında fark yoktur. Kur'an bu gibi esaslar üzerinde öyle bir teşri' vücuda getirmiştir ki, dünyada bir naziri yoktur. Müslümanlığın esasatı; teslisiyet ve Allah'ın teccesüdiyetini ve vahdet-i vücud akidesini reddetmektedir. Bu mutasavvıfane akideler üç kuvvetli uluhiyetin mevcudiyetini ve Mesih'in Allah'ın oğlu -hâşâ- olduğunu öğretmektedir. Fakat bu akideler, ancak mutaassıb Hristiyanları tatmin edebilir. Halbuki Kur'an bu gibi karışıklıklardan, ibhamlardan âzadedir. Kur'an, Allah'ın birliğine en kuvvetli delildir. Feylesofane bir dimağa mâlik olan bir muvahhid, İslâmiyetin nokta-i nazarını kabul etmekte hiç tereddüd etmez. Müslümanlık belki bugünkü inkişaf-ı fikrîmizin seviyesinden daha yüksek bir dindir.

Edward Gibbon

Hâlıkın hukukuyla mahlukatın hukukunu en mükemmel surette ancak Müslümanlık tarif etmiştir

Kur'anın telkin ve Hazret-i Muhammed'in tebliğ ettiği esasattan mükemmel bir ahlâk mecellesi vücud bulur. Esasat-ı Kur'aniyenin muhtelif memleketlerde insanlığa ettiği iyiliği ve ettikten sonra da Allah'a takarrüb etmek isteyen insanları Cenab-ı Hakk'a rabtettiğini inkâr etmek mümkün değildir. Hâlık'ın hukuku ile mahlukun hukuku, ancak müslümanlık tarafından mükemmel bir surette tarif olunmuştur. Bunu yalnız Müslümanlar değil, Hristiyanlar da Musevîler de itiraf ediyorlar.

Marmadüke Picktahall (Marmadük Piktol)

Kur'an ile kavanin-i tabiiye arasında tam bir ahenk vardır

Yeni keşfiyatın veyahud ilm ü irfanın yardımıyla hallolunan yahud halline uğraşılın mesail arasında bir mes'ele yoktur ki; İslâmiyetin esasatıyla taâruz etsin. Bizim, Hristiyanlığı kavanin-i tabiiye ile te'lif için sarfettiğimiz mesâiye mukabil, Kur'an-ı Kerim ve Kur'anın talimiyle kavanin-i tabiiye arasında tam bir ahenk görülmektedir. Kur'an, her hürmete şâyan olan eserdir.

Levazaune (Lövazon)

Kur'an, bütün iyilik ve fazilet esaslarını muhtevidir. İnsanı her türlü dalâletlerden korur.

Kur'an, insanlara hukukullahı tanıtmış, mahlukatın Hâlık'tan ne bekleyeceğini, mahlukatın Hâlık'la münasebatını en sarîh şekilde öğretmiştir. Kur'an ahlâk ve felsefenin bütün esasatını câmi'dir. Fazilet ve rezilet, hayır ve şer, eşyanın mahiyet-i hakikiyesi, hülâsa her mevzu Kur'anda ifade olunmuştur. Hikmet ve felsefenin esası olan adalet ve müsavâtı öğreten ve başkalarına iyilik etmeyi, faziletkâr olmayı talim eden esaslar.. bunların hepsi Kur'anda vardır. Kur'an, insanı iktisad ve itidale sevkeder, dalaletten korur, ahlâkî za'fların karanlığından çıkarır, teâlî-i ahlâk nuruna ulaştırır; insanın kusurlarını, hatalarını i'tilâ ve kemale kalbeyler.

Müsteşrik Sedio

Kur'an öyle bir Peygamber sesidir ki, onu bütün dünya dinleyebilir. Bu sesin aksi saraylarda, çöllerde, şehirlerde, devletlerde çınlar!..

Kur'an şiir midir? Değildir, fakat onun şiir olup olmadığını tefrik etmek müşkildir. Kur'an şiirden daha yüksek bir şeydir. Maamafih Kur'an ne tarihtir, ne tercüme-i haldir, ne de İsa'nın (A.S.) dağda irad ettiği mev'ize gibi bir mecmua-i eş'ardır. Hattâ Kur'an, ne Buda'nın telkinatı gibi bir mâba'de-t tabiiye yahud mantık kitabı, ne de Eflatun'un herkese irad ettiği nasihatlar gibidir. Bu bir Peygamberin sesidir. Öyle bir ses ki, onu bütün dünya dinleyebilir. Bu sesin aksi saraylarda, çöllerde, şehirlerde, devletlerde çınlar! Bu sesin tebliğ ettiği din, evvelâ naşirlerini bulmuş, sonra teceddüdperver ve imar edici bir kuvvet şeklinde tecelli etmiştir. Bu sayededir ki; Yunanistan ile Asya'nın birleşen ışığı, Avrupa'nın zulümat-âbâd olan karanlıklarını yarmış ve bu hâdis, Hristiyanlığın en karanlık devirlerini yaşadığı zaman vuku' bulmuştur.

Dr. Johnson

Kur'anın cihanşümül hakikatı:

Kur'an, Allah'ın birliğine inanmak hakikat-ı kübrasını ilân eder

İngilizce-Arabca, Arabca-İngilizce lügatların muharriri Doktor City Youngest (Siti Yangest) Kur'an hakkında şu sözleri söylüyor:

Kur'an, insanların yed-i istifadesine geçen eserlerin en büyüklerinden biridir. Kur'anda büyük bir insanın hayal ve seciyesi, en vâzih şekilde görülmektedir. Carlyle "Kur'anın ulviyeti, onun cihanşümül hakikatındadır" dediği zaman, şübhesiz doğru söylemişti. Muhammed'in

(A.S.M.) doğruluğu, faaliyeti, hakikatı taharride samimiyeti, sarsılmayan azmi, imanı, kendisini dinlemek istemeyenlere ezeli hakikatı dinletmek yolundaki sebatı; bana kalırsa onun o cesur ve azimkâr peygamberin hâtem-i risalet olduğunun en kat'î ve en emin delilleridir. Kur'an akaid ve ahlâkın, insanlara hidayet ve hayatta muvaffakiyet temin eden esasatın mükemmel mecellesidir. Bütün bu esasatın üss-ül esası, âlemin bütün mukadderatını yed-i kudretinde tutan Zât-ı Kibriya'ya imandır.

Allah'ın birliğine iman etmek hakikat-ı kübrasını ilân ediyorken, Kur'an lisan-ı belâgatın en yükseğine ve nezahetin şâhikasına varır. Kur'an Allah'ın iradesine itaatı, Allah'a isyanın neticelerini izah ederken, insanların muhayyilesini elektrikleyen en seyyal lisanı kullanır. Resul-i Kibriya'ya teselli vermek ve onu teşvik etmek, yahud halkı sair peygamberlerin ahvalıyla, milletlerinin akibetiyle korkutmak îcab ettiği zaman, Kur'anın lisanı en kat'î ciddiyeti almaktadır. Madem ki Kur'anın birbirine düşman kabileleri, yekdiğeriyle mücadele eden unsurları derli toplu bir millet haline getirdiğini, onları eski fikirlerinden daha ileri bir seviyeye yükselttiğini görüyoruz; o halde belâgat-ı Kur'aniyenin mükemmeliyetine hükmetmeliyiz. Çünkü Kur'anın bu belâgatı, vahşi kabileleri medenî bir millet haline getirmiş; dünyanın eski tarihine yeni bir kuvvet ilâve etmiştir. Zaman ve mekân itibariyle birbirinden çok uzak oldukları gibi, fikrî inkişaf itibariyle de birbirinden çok farklı insanlara hârikulâde bir hassasiyet ilham eden ve muhalefeti hayrete ve istihsana kalbeden Kur'an, en şâyan-ı hayret eser tanınmaya lâyıktır. Kur'an, beşerin mukadderatıyla meşgul âlimler için tetebbua şâyan en faideli mevzu sayılır.

Doktor City Youngest

Kur'anın lisanı, nezahet ve belâgat itibariyle nazirsizdir. Kur'an bizâtihi muhteşem bir mu'cizedir

Kur'anın mutaassıb münekkidi ve mütercimi Corsele (Korsel) diyor ki:

Kur'an, Arabcanın en mükemmel ve pek mevsuk bir eseridir. Müslümanların itikadı veçhile; bir insan kalemi, bu i'cazkâr eseri vücuda getiremez.

Kur'an bizâtihi daimî bir mu'cizedir; hem öyle bir mu'cize ki, ölüleri diriltmekten daha yüksektir. Bu mukaddes kitabın ta kendisi, menşeinin semavî olduğunu isbata kâfidir. Muhammed (A.S.M.) bu mu'cizeye istinaden, bir peygamber olarak tanınmasını istemiştir. Arabistan'ın çıplak ve kısır çölleri aydınlatan, şâir ve hatiblere meydan okuyan Kur'an, bir âyetine bir nazire istemiş; hiçbir kimse bu tahaddîye karşı gelememişti. Burada yalnız bir misal irad ederek, bütün büyük adamların, Kur'anın belâgatına baş eğdiklerini göstermek isterim.

Hazret-i Muhammed'in (A.S.M.) zamanında, Arabistan şâirlerinin şehriyârı Şâir Lebid idi. Lebid, muallakattan birinin nâzımıdır. O zaman putperest olan Lebid; Kur'anın belâgatı karşısında lâl kalmış, bu belâgatı en güzel sözlerle ifade etmişti. Kur'anın belâgatı karşısında hayran kalan Lebid, Müslümanlığı kabul etmiş, Kur'anın ancak bir peygamber lisanından duyulacağını söylemiştir.

Kur'anın lisanı belig ve hârikulâde seyyaldır. Cenab-ı Hakk'ın şân ve celaletini, azamet sıfatlarını ifade eden âyetlerin ekserisi, müstesna bir güzelliği haizdir. Kur'anı bîtarafane tercüme gayret ettim ise de; kari'lerim, Kur'anın metnini sadakatkârane bir ifadeye muvaffak olamadığımı göreceklendir. Bu kusuruma rağmen kari'ler tercümemde bahis mevzuu ettiğim muhteşem âyetlerin birçoklarını okuyacaklardır.

Corsele

Kur'an, beşeriyete İlahî bir lütuftur. Kur'an, muzaffer cumhuriyetler meydana getirmiştir.

Kur'an âyetlerini nüzul tarihine göre tercüme ve tertib eden İngiltere'nin en mutaassıb papazlarından Rodwell (Radvel), şu hakikatları itiraf ediyor:

Kur'an Arabistan'ın basit bedevilerini öyle bir istihaleye uğratmıştır ki, bunların âdeta meshur olduklarını zannedersiniz. Hristiyanların telakkisine göre Kur'anın nâzil olmuş bir kitab olduğunu söyleyecek olsak bile, Kur'an

putperestliği imha, Allah'ın vahdaniyet akidesini tesis, cinlere, perilere, taşlara ibadeti ilga, çocukları diri diri gömmek gibi vahşi âdetleri izale, bütün hurafeleri istîsal, taaddüd-ü zevcatı tahdid ile, bütün Arablar için İlahî lütuf ve nimet olmuştur. Kur'an bütün kâinatı yaratan, gizli ve aşikâr herşeyi bilen Kadir-i Mutlak sıfatıyla Zât-ı Kibriya'yı takdis ve tebcil ettiğinden, her sitayişe şâyandır.

Kur'anın ifadesi veciz ve mücmel olmakla beraber; en derin hakikatı, en kuvvetli ve mülhem hikmeti takrir eden elfaz ile söylemiştir. Kur'an, devamlı memleketler değilse de, muzaffer cumhuriyetler vücuda getirmeye hâdim olacak esasları muhtevi olduğunu isbat etmiştir. Kur'anın esaslarıyladır ki; fakr u sefaletleri ancak cehaletleriyle kabil-i kıyas olan, susuz ve çıplak bir yarımadanın sekeneşi, yeni bir dinin, hararetili ve samimî sâlikleri olmuşlar, devletler kurmuşlar, şehirler inşa etmişlerdir. Filhakika Müslümanların heybetidir ki; Fesdad, Bağdad, Kurtuba, Delhi bütün Hristiyan Avrupa'yı titreten bir azamet ve haşmet ihraz etmişlerdir.

Rodwell

Müslümanlık, dünyanın kıvamı olan bir dindir; cihan medeniyetinin istinad ettiği temelleri muhtevidir

Fransa'nın en maruf müsteşriklerinden Gaston Care (Gaston Kar), 1913 senesinde Figaro Gazetesi'nde, yeryüzünden Müslümanlık kalkacak olursa, müsalemetin muhafazasına imkân olup olmadığı hakkında makaleler silsilesi yazmış ve o zaman bu makaleler Şark gazeteleri tarafından tercüme olunmuştu. Fransız müsteşriki diyor ki:

"Yüz milyonlarca insanın dini olan Müslümanlık, bütün sâliklerine nazaran, dünyanın kıvamı olan bir dindir. Bu aklî dinin menbaı ve düsturu olan Kur'an, cihan medeniyetinin istinad ettiği temelleri muhtevidir. O kadar ki, bu medeniyetin, İslâmiyet tarafından neşrolunan esasların imtizacından vücud bulduğunu söyleyebiliriz. Filhakika bu âli din; Avrupa'ya, dünyanın imarkârane inkişafı için lâzım olan en esaslı kaynakları temin etmiştir. İslâmiyetin bu faikiyetini teslim ederek, ona medyun olduğumuz şükranı tanımiyorsak da, hakikatın bu merkezde olduğunda şekk ve şübhe yoktur."

Fransız muharriri, daha sonra Kur'anın umumî müsalemeti muhafaza hususundaki hizmetini bahis mevzuu ederek diyor ki:

İslâmiyet, yeryüzünden kalkacak ve bu suretle hiçbir Müslüman kalmayacak olursa, barışı devam ettirmeye imkân kalır mı? Hâdır.. buna imkân yoktur!

Gaston Care

Kur'an Bütün Dinî Kitablara Faiktir

Alman âlimlerinden ve müsteşriklerinden Jochahim Du Rulph (Yoahim Dü Raf) Kur'anın sıhate verdiği ehemmiyetten bahsederken şu sözleri söylüyor:

İslâmiyetin şimdiye kadar Avrupa muharrirlerinden hiçbirinin nazar-ı dikkatini celbetmeyen bir safhasını bahis mevzuu etmek istiyorum. İslâmiyetin bu safhası, onun sıhhati muhafaza için vukubulan emirleridir. Evvelâ şunu itiraf etmek lâzımdır: Kur'an, bu nokta-i nazardan bütün dinî kitablara faiktir. Kur'anın tarif ettiği basit fakat mükemmel sıhhî kaideleri nazar-ı dikkate alırsak; bu mukaddes kitab sayesinde bütün dünyanın bazı kısımlarıyla, haşerat mahşeri olan Asya'nın, müdhiş bir tehlike olmaktan kurtulduğunu görürüz. Müslümanlık nezafeti, temizliği, nezaheti bütün sâliklerine farz etmekle, birçok tahribkâr mikropları imha etmiştir.

Jochahim

Kur'an âyetleri İslâmiyetin muhteşem bünyesinde altın bir kordon gibi işlenmiştir

Sembires Encyclopedia namıyla intişar eden İngilizce muhit-ül maarifte, Müslümanlıktan şu suretle bahs olunmaktadır:

İslâm Peygamberinin seciyesini aydınlatan Kur'an âyetleri, son derece mükemmel ve son derece müessirdir. Bu kısım âyetler, Müslümanlığın ahlâkî kaidelerini ifade eder. Fakat bu kaideler, bir-iki sureye münhasır değildir. Bu âyetler, İslâmiyetin muhteşem bünyesinde, altundan bir kordon gibi işlenmiştir. İnsafsızlık, yalancılık, hırs, israf, fuhuş, hıyanet, gıybet; bunların hepsi Kur'an tarafından en şiddetli surette takbih olunmuş ve bunlar, reziletin tâ kendisi tanınmıştı. Diğer taraftan hüsn-ü niyet sahibi olmak, başkalarına iyilik etmek, iffet, hayâ, müsamaha, sabır ve tahammül, iktisad, doğruluk, istikamet, sulhperverlik, hakperestlik, herşeyden fazla Cenab-ı Hakk'a itimad ve tevekkül, Allah'a itaat... Müslümanlık nazarında hakikî iman esasları ve hakikî bir mü'minin başlıca sıfatları olarak gösterilmiştir.

Resul-i Ekrem idrak ve şuur timsalidir

Profesör Edward Monte, "Hristiyanlığın İntişarı ve Hasmı Olan Müslümanlar" ünvanlı eserinin 17 ve 18'inci sahifelerinde diyor ki:

Rasyonalizm, yani akliye kelimesinin müfadamı ve tarihî ehemmiyetini tevsî' edebilirsek, Müslümanlığın aklî bir din olduğunu söyleyebiliriz. Akıl ve mantık misdakıyla akaid-i diniyeyi muhakeme eden mekteb, rasyonalizm kelimesinin, İslâmiyete tamamıyla mutabık olduğunu teslim etmekte tereddüd etmez. Resul-i Ekrem şuur ve idrak timsali olduğu, dimağının iman ışıkları ve kâmil bir yakîn ile pürnur olduğu muhakkaktır. Resul-i Ekrem muasırlarını aynı heyecanla alevlemiş, bu sıfatlarla techiz etmiştir. Hazret-i Muhammed (A.S.M.), başarmak istediği ıslahatı, İlahî bir vahiy olarak takdim etmiştir. Bu, İlahî bir vahiydir. Hazret-i Muhammed'in (A.S.M.) dini ise, akıl kaidelerinin ilhamlarına tamamıyla muvafıktır. Ehl-i İslâm'a göre İslâmiyetin esas akaidi, şu suretle hülâsa olunabilir: Allah birdir, Muhammed (A.S.M.) onun peygamberidir. Filhakika İslâmiyetin esaslarını sükûnetle ve derin bir teemmül ile tedkik ettiğimiz zaman, bunların Allah'ın birliğine ve Muhammed'in (A.S.M.) risaletine, sonra haşr ü neşre ve itikada müntehi olduklarını görürüz. Bizzât dinin esasları tanınan bu iki akide, bütün dindar insanlarca akıl ve mantığa müstenid telakki olunmakta ve bunlar Kur'anın akidelerinin hülâsası bulunmaktadır. Kur'anın ifadesindeki sadelik ve berraklık, Müslümanlığın intişar ve i'tilâsını bilâ-tevakkuf temadi ettiren saik kuvvet olmuştur. Resul-i İslâm tarafından tebliğ olunan mukaddes talimatın cihanşümul terakkisine rağmen, Müslümanların ilham kaynağı ve en kuvvetli ilticagâhı Kur'an olmuştur. En takdiskâr ve kanaatbahş bir lisanla, başka bir kitab-ı münzelin tefevvuk edemeyeceği bir ifade ile tahrir eden kitab, Kur'andır. Bu kadar mükemmel ve esrarengiz, her insanın tedkikine bu kadar açık olan bir din; muhakkak insanları kendisine meclub eden i'cazkâr kudreti haizdir. Müslümanlığın bu kudreti haiz olduğunda şübhe yoktur.

Edward Monte